Михайло Старицький

Мих. Старицкий

Дніпро

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ

Твори у восьми томах

Видавництво художньої літератури
„ДНІПРО"
Київ — 1964

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ

Том третій

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

Видавництво художньої літератури
„ДНІПРО“
Київ — 1964

Упорядкування та підготовка текстів
В. Й. Петраківського та *І. І. Стешенко*

Примітки *Н. І. Падалки*

Редактор тома *Н. І. Падалка*

КИЇВСЬКА КНИЖКОВА ДРУКАРНЯ № 4

Ніч під Івана Купала

Малоруська драма з співами і музикою у 5 діях

(На мотив «Наброски карандашом» г-жи Шабельской)

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Палажка — молода солдатка, 24 літ.
Василь — парубок.
Наум Стрілець — підстаркуватий чоловік, заможний.
Настя Стрільчиха — його жінка друга, не стара.
Галя — дочка їх, 18 літ.
Катря — наймичка.
Наталка, Мотря — сестри у других Галі.
Денис — парубок.
Левко — молодий хлопець, придуркуватий.
Марина — перша дівчина.
Маруся — друга дівчина.
Остап — перший парубок.
Степан — другий парубок.

Парубки, дівчата, молодиці.

ДІЯ ПЕРША

Левада; кругом рови, осаджені вербами; навдалі прорізні дерева, крізь які мріє осяяне рожевим світлом село. На передкону — криниця, очеретом поросла; тут же розложиста верба. Доба надвечір.

ВИХІД І

Наталка, Мотря, Маруся і другі дівчата.

Дівчата *(гребуть сіно і співають; між куплетами чути зблизу клепання кос)*.

№ 1

Ой гаю, мій гаю,
Густий — не прогляну:
Упустила голубонька,
Тепер не піймаю *і т. д.*

Три куплети.

Голос Дениса. Уже почали горло драть. Гребіть краще!

Наталка. Нема чого за вами гребти: поки косою махнеш, то у нас уже і копиця!

Голос Дениса. Проворна!

Голос Остапа. Як качка чорна!

Мотря. Обізвались косарі, як комарі в димарі.

Наталка. А гукнемо їм ще!

Дівчата. Давай!..

Наталка *(співа)*.

№ 2

Спать мені не хочеться,
І сон мене не бере,
Бо нікому приголубить
Молоденьку мене *і т. д.*

Дівчата.

Ох, ох, ох, ох!
Хто кохання в серці має *і т. д.*

Три куплети.

Маруся. Дивіться! Ми уже мало не все сіно згребли!

ВИХІД II

Ті ж і Василь.

Василь. Здорові були, дівчата! Помагайбі!

Дівчата. Спасибі!

Василь *(розглядаючи)*. А ви не всі тут?

Наталка. А тобі кого — цілого села треба?

Мотря. Мало — ще й хуторів!

Василь. На чорта мені стільки! Краще одна, та ясна, ніж хамла повні ясла!

Наталка. Ех, ти — хамла! А сам з якого села? Он уже тебе Палажка жде.

Василь *(з досадою)*. Ет!

Мотря. А ти, Василечку, куди це з косою?

Василь. Та... помогти їй докосити леваду.

Наталка. А свою леваду уже викосив?

Василь. Ні ще: трава молода.

Наталка. Цікава річ: одного часу бог сіяв і поруч левади.

Василь *(заходячи до косарів)*. Дурна!

Наталка *(вслід йому)*. Ех ти, розумний! Аж світишся!

ВИХІД III

Ті ж без Василя.

Наталка. Ач, Палажчин прихвостень; під п'ятою сидить та ще приска.

Марина. Вона його приворожила, зіллям обкурила.

Наталка. Так цуциком і біга за нею. Он свою леваду кинув, а потяг сюди!

Мотря. Та хіба він один? За нею всі гинуть. Як дівкою була, то всі казилися, а як удовою стала...

Маруся. Хіба її чоловік умер?

Мотря. Та кажуть же, що або вбито, або десь пропав, бо оце п'ятий рік ні чутки, ні вісті.

Наталка. Отож-то бо й є! Ні вдова, ні дівчина. А красива та палка — як вогонь, аж горить!

Дехто. А так, так!

Марина. Тим-то і чорти у неї на послузі.

Наталка. Ех, якби мені Палажчині очі, та Палажчині брови, та вся її краса — от би закурила! І Палажку б заткнула за пояс; у мене б всі хлопці коло ніг плазували та скавчали б, аж вили; на чоловіках би верхи їздила, а чортів би в візка запрягала.

Всі. Ой, ой, ой!

Мотря. Ох, матінко: передавила б усіх хлопців? А ми ж би як — теж гинули?

Наталка. А і гинули б. Байдуже! Нехай би всі хлопці і чоловіки казилися, нехай би дівчата і жінки голосили та губи кусали, а мені б ще з того веселіще було: реготалась би та втішалася!

№ 3 (Вставний. Жартливий).

Всі *(регочуть)*. От каторжна!

Маруся. Хвала богові, що рогів нема!

Наталка. Говори! А якби я Палажкою стала...

Маруся. Та то ще, може, за Палажку й брехня... Моторна, красива: чоловіка взяли в москалі, от на московку і плещуть...

Всі. Цитьте, ось і вона!

ВИХІД IV

Ті ж і Палажка.

Палажка *(гарно вбрана)*. Здорові, дівчата! Помагайбі вам, сестрички мої любесінькі! Спасибі, що прийшли допомогти мені, бідній!

Дівчата. Здорові були, тіточко, спасибі і вам! *(Почали гребти)*.

Палажка *(цілуючись з Наталкою і Марусею)*. Здрастуй, Наталко! Тебе вже давно я не бачила, ніколи до мене і не завернеш.

Наталка. Ніколи все; тепер саме робота почалась: то полóтна білила, потім полоття́ настало, а тепер косовиця.

Палажка. А в неділю?

Наталка. У неділю — то в церкву, то сюди, то туди, незчуєшся, як і день мине.

П а л а ж к а *(сміючись)*. То до криниці — де Денис! Знаю я, знаю, голубко!

Н а т а л к а. Та й до Дениса — чому ні? Теж треба часу́...

П а л а ж к а. І не гай його, дівко: тільки й твого! Після не вернеш... От я поквапилась...

Н а т а л к а. Та ви ж, тіточко, часу не гаїте?

П а л а ж к а. І-і! Що вже там?.. А от ти, Мотре, не придбала ще собі парубка? *(Цілує її)*. То тобі, значить, вільніша година мене одвідати!

Н а т а л к а. І де б то в Мотрі та не було парубка?

П а л а ж к а. А хто ж, хто?

Н а т а л к а. Левко!

Всі засміялись.

М о т р я. Почепи собі на шию того дурня!

П а л а ж к а. А, бодай вас! А давайте ще я погребу з вами! Ух, як була я молодою, то в мене робота горіла в руках! *(Гребе і все поглядає на косарів)*. А тепер-то і тяжко... проте до танців, то ще б, здається, ноги носили. Ох, люблю я, дівчатка, як збереться молодь,— вигадки, жарти! А з молодицями та тітками ненавиджу сидіти... Мені б уже до дівчат та до парубків і не слід, а що ж, коли душа до вас верне! *(Обніма і крутиться де з ким)*. Не хочеться ста́рітись, та й уже! Ну, що ти його зробиш? Ех, коли б вернулось моє дівуванням чко! Ху! Мало не копицю нагребла — аж утомилась! Піти ще до косарів... *(Виходить)*.

М а р у с я. Не до косарів, а до Василя.

Н а т а л к а. А справді — вона його аж очима їла...

М а р и н а. Коло Василя і стала, тільки він немов одвертається. Сюди йде.

ВИХІД V

Ті ж і В а с и л ь.

Василь проходить мовчки до передкону, набирає воду.

Н а т а л к а. Чого це тобі, Василю, води так пильно припало? Там же у вас ціла бочка стоїть.

В а с и л ь. З твоєї криниці краща.

Н а т а л к а. А з хазяйчиної бочки?

В а с и л ь. Застоялась.

Наталка. Перебовтали?

Василь. Язиком твоїм!

Потихий сміх дівчат.

ВИХІД VI

Ті ж і Палажка.

Палажка *(входячи)*. Там уже, спасибі хлопцям, от-от докосять леваду... Правда, Василю, небагато лишилось?

Василь. Небагато.

Наталка. То, певно, Денис так допоміг!

Палажка. Денису і стати нігде; не знаю, чого він і прийшов? *(До Василя, котрий, повертаючись, виходить)*. Ти б одпочив, Василю: нехай, справді, Денис хоч раз косою махне!

Василь. Не люблю, як другий дороблює мою роботу! *(Пішов)*.

Палажка *(здвигнувши плечима, набік)*. Чи не за Дениса сердиться? *(До дівчат)*. Та й вам би, сестрички, одпочити час; от я зараз побіжу по полудник.

Маруся. А ми тим часом докладемо копиці.

Палажка. Коли б тільки послали якого хлопця, щоб поміг нести, а то дідусь мій не здужає.

Наталка. Кого ж? Я Василя гукну.

Палажка *(пригрожа пальцем)*. Гукни, тільки після. *(Виходить сміючись)*.

ВИХІД VII

Ті ж без Палажки.

Маруся. І не думай Василя чіпати: як піде туди, то не то полуднувати, а й вечеряти не діждемось.

Марина. Та він і не пішов би: адже бачили, що і тут одвертався од неї.

Маруся. З якої б то причини?

Наталка. Обридла — другої шука?

Мотря. Либонь, чи не закохався він у Галю Стрільчиху?

Наталка. О?!

Мотря. Далебі. Оце в ту неділю так у церкві і очей не зводив з неї: як устромив їх у Галю, та й не перехрестився навіть ні разу.

Наталка. Коли б ще не звів сестри, бо молода і необачна, а він як улипне...

Мотря. Твій Василь таки страшенний зводник: кільки на його нещасних дівчат плачеться: Домаха, Катря...

Наталка. Дурні, що заздалегідь вірять...

Марина. Як же його не вірити: коли начне і божитися, і присягатися... а після вже і не те заведе...

Наталка. Ні, справді треба остерегти Галю, бо наші дівчата так за тим Василем, як мухи за медом; а, єй-богу, не знаю, що там у нього такого надзвичайного?

Марина. Ну, не кажи: парубок — орел, тільки що зрадливий...

Наталка. Їх у нас на селі пара — Палажка і Василь: та хлопців і чоловіків зводить, а другий — дівчат.

Марина. Колись і вони діждуться оддяки: чужі сльози не пропадають марно.

ВИХІД VIII

Ті ж і Левко (іде з очеретяною дудкою, щось свистить на їй і не зверта уваги; без шапки).

Наталка *(б'є в долоні)*. Левко, Левко прийшов, сестрички!

Дівчата *(всі кидають роботу)*. Як ми за тобою скучили!

Левко. Ге-ге-ге-ге! А чому не сказали?

Наталка. Як же б ми сказали, коли тебе не було.

Левко. А чому не прийшли?

Наталка. Куди?

Левко. Туди.

Наталка. Куди туди?

Сміх.

Левко. Де я був.

Наталка. Де ж ти був?

Левко. В очереті.

Наталка. Що ж ти там робив?

Левко. Не скажу...

Наталка. Скажи-бо, Левочку!

Мотря. Цить! Не питай, не питай!

Левко. Тю на тебе! Чого ти злякалась? Я на купині сидів та... дудку різав.

Наталка *(сміючись)*. На чорта ж тобі дудка?

Левко. Щоб грати...

Наталка. Ану-ну, заграй!

Левко. Не хочу так.

Мотря *(підскакує)*. Та перш поклонись, нам шапочку знявши.

Левко *(хапаючись за голову)*. Де ж це моя шапка? Оддайте, дівчата!

Дівчата. Та ти без шапки і прийшов!

Левко. А! Це я на купині забув!

Сміх.

Мотря. Та він і шапку забув, і грать не вміє! На чорта йому дудка! Ось я її! *(Хапає дудку і вибігає)*.

Левко. Оддай дудку! Оддай! А то я матері скажу! Оддай! *(Плаче)*.

Наталка. То вона тебе так любить, що зачіпа... І-і, закохана, господи, як! Ти заспівай що-небудь, то вона і дудку верне, ще й поцілує тебе.

Левко. Ге-ге-ге-ге! Справді?

Мотря. Далебі. Заспівай же!

Левко *(співа)*.

№ 4

Од Києва до Лубень
Насіяно конопель,—
Дам лиха закаблукам,
Закаблукам лиха дам,
Достанеться й передам!

Од Києва до Хорола
Черевички попорола,—
Дам лиха закаблукам *і т. д.*

А мій батько, чоботар,
Черевички полатав,—
Дам лиха закаблукам *і т. д.*

Запряжу свиню я в сани
Та поїду до Оксани,—
Дам лиха закаблукам *і т. д.*

Запряжу я дві кобили
Та поїду до Людмили,—
Дам лиха закаблукам *і т. д.*

Запряжу я бугая,—
Куди люде, туди я,—
Дам лиха закаблукам *і т. д.*

Наталка і другі. Славно, славно!

Мотря. На за це свою дудку.

Левко. А поцілувати ще?

Мотря. От потанцюй, то і поцілую.

Левко. О?! *(Сам собі співа гопака і танцює)*.

Дівчата. Ха-ха-ха! Ото садить! Всю леваду Палажці на тік виб'є!

Наталка. Це, Мотре, він для тебе так надривається!

Марина. От щастя тобі!

Мотря. Ха-ха-ха! Ще сказюсь з радості!

Маруся. Та глянь-бо, глянь, що виробляє!

Наталка. Ой пропаду! Єй-богу, пропаду! Аж живіт підвело!

Левко *(все танцював задумано і старально, виробляючи різні викрутаси, нарешті в знемозі сіда)*. Мабуть, годі... бо втомився! Губи награлись... болять... та й їсти хочу!

Мотря. Слухай, Левку, збігай до Палажки; ти ж у неї за бігуна — та поможи їй принести сюди полудник: то вже тоді, єй-богу, поцілую.

Левко. Одуриш! Не хочу!

Наталка. Так сюди нанесуть всякої страви, і ти поживишся...

Левко. О? То я піду!

Наталка. Та скажи Палажці, що Василь загубив свої очі у Галиній хаті, так щоб несла швидче полуднувати, то тоді всі підемо Василевих очей шукати до Галі.

Левко. Добре.

Наталка. А чи ти ж не забудеш?

Левко. Ні!

Наталка. Ну, як?

Левко. Василь загубив... хату... у оці... у Галі...

Сміх.

Наталка. Не так: Василь загубив свої очі у Галиній хаті...

Левко. А! Василь загубив... очі... у Галиній... у тій...

Наталка *(сміючись)*. Добре! Добре! Так біжи ж!

Левко виходить.

Мотря. Отже вона тобі не спустить.

Наталка. Здається, наша Галя з відрами? Чого ж це їй припало сюди по воду йти? Побачимо.

ВИХІД IX

Ті ж і Галя.

Галя *(співа)*.

№ 5

Ох, і повій, повій, буйний вітер,
Та й з-за темного гаю,
Ох, і приходь, прибудь, мій миленький,
Та з далекого краю.

Три куплети.

ВИХІД X

Ті ж і Василь.

Василь *(іде до криниці)*. Здрастуй, Галю! Я як зачув твою пісню, так зараз косу в росу та сюди.

Галя. Чого?

Василь. Так тебе хотілось побачити.

Галя. Куди ж пак!

Василь. Бач, яка ти! Я про тебе день і ніч думаю...

Галя. Авжеж!

Василь. Єй-богу, про тебе!

Галя. Не божись, і так повірили.

Василь. Тобі, певно, набрехали; а я ні до кого...

Галя. А мені що? Клопіт!

Василь. Слухай, Галю!

Галя. Ніколи: додому треба та он і люде дивляться.

Василь. Бач, яка правда! Я он трохи ніг не одтяв собі косою, кинувшись до тебе, а ти тікаєш!

Галя. Без ніг ніхто тебе і любити не буде.

Василь. Ти мене і з ногами не любиш.

Галя. Захотів! *(Бере відра, хоче йти).*

Василь. Галю! Постривай-бо!

Галя. Ноги болять!

Василь. Хоч трішечки!

Галя. Та чого там?

Василь. Побалакати хочу з тобою.

Галя. Приходь додому та й балакай, поки не виженуть.

Василь. То-то ж бо й є, що виженуть.

Галя. А вовка боїшся, то і в ліс не ходи...

Василь. Ні, я прийду... завтра прийду... бо ти мені... така люба...

Галя. Отакої! *(Хоче йти).*

Василь. Постій, я тобі відра підніму! *(Нарошне перекида).*

Галя. За постій гроші платять! Геть! Що наробив! *(Знову почала набирати).*

Василь помага.

ВИХІД XI

Ті ж, Палажка і Левко.

Левко, напакований провіантом; Палажка, побачивши парочку, остовпіла. Галя зараз пішла. Василь змішався.

Палажка *(набік).* Левко не збрехав; вони вкупі... Що б се значило? *(До Василя, що виходить).* Василю! Куди ти? Зараз же полуднувати будемо; я і других мерщі покличу. Зостанься, голубе! *(До косарів).* Агов! Хлопці! Кидайте роботу та йдіть сюди по чарці випити та чим бог послав підживитись! *(До дівчат).* Дівчатка, голубочки, простеліть отут скатертину та сідайте кола! Василечку, поможи, серце, отут попорядкувати: накрай хліба та тарані — я б Левка попросила, так той і пальці собі пообрізує!

Левко. Ні, я, тіточко, вмію... он і дудку вирізав, а не пальця...

Палажка. Та ти в мене славний хлопець! *(Гладить по голові).* А дідуся і досі нема з горілкою, шкандиба, бідний... І-і, сестрички мої, та ви все сіно мені згребли і в копиці склали? От робітниці так робітниці! *(До Василя).* Чого ти такий смутний? Може, нездужаєш?

Василь. Здоровісенький!

М. П. Старицький. *Портрет 1861 р.*

ВИХІД XII

Ті ж, Остап, Денис та косарі.

Хлопці. Здорові були, паніматко! З обкосинами поздоровляємо! *(Паруються і здоровкаються з дівчатами).*

Палажка. Спасибі, спасибі вам, пани-молодці, що допомогли бідній сироті.

Дехто нишком сміється.

Денис. То мені дякуйте, бо я кінця поклав.

Палажка. До кінця і без тебе, козаче, знайшлось би кому.

Денис. Так, значить, ми зайві...

Палажка. Не зайві, а Панас про запас.

Денис. Коли ж настане той час?

Палажка. Коли рак свисне.

Денис *(засміявся).* Е, не діждешся!

Палажка. Ти от краще... та ні, ти опецькуватий. *(До Степана).* Краще от ти,— молоденький, жвавенький, що вже і вусик чорненький,— збігай до діда хутенько та принеси пляшки.

Степан. Зараз. *(Побіг).*

Палажка. Сідайте ж, сідайте, мої косарики гожі, і дівчата, як повнії рожі. Зараз і по чарці буде: натомились, натрудились. А! Наталка! Хіба ти знаєш Дениса?

Наталка і Денис залицяються і сміються.

Гай, гай! А ти, Марусе, он з ким?! Ха-ха-ха! *(Ударила її жартливо по плечу і сунулась в гурт вітатись з другими дівчатами і парубками).*

А Денис з Наталкою вийшли наперед.

Денис *(одвівши Наталку направо).* Вийдеш завтра ввечері до криниці?

Наталка. До якої?

Денис. До тієї... під скелю... хіба забула?

Наталка. А чого?

Денис. Сама знаєш...

Наталка. Не згадаю... хіба до кумпанії Палажці; здається, і її ж ти запрошував?

Денис. Яка там Палажка, вигадай ще!

Наталка. А ти ж закидав їй?

Д е н и с. Та ну, не дратуй.

Н а т а л к а. Сказишся?

Д е н и с. І вікно видеру в хаті.

Н а т а л к а. Тобто палкий такий?

Д е н и с. Побачиш!

Н а т а л к а. Не поможеться! *(Жартливо штовха його в плече і тіка в гурт, а Денис за нею).*

Л е в к о *(на лівім кутку заграє до Мотрі, а та одпиха його).* Ач яка! *(До Палажки слізливо).* Тітко Палажко, мене Мотря не хоче поцілувати, а я для неї ганяв!

П а л а ж к а. Ай, ай, ай, яка недобра! Такого хорошуна та бравого молодця дуриш!

М о т р я. Як же його цілувати, коли і шапку загубив! Нехай знайде спочатку.

Л е в к о. Е, я увечері туди не піду: там тепер на купині чорт сидить.

Н а т а л к а. Так після уже годі і надівати шапку. *(Сміється).*

ВИХІД XIII

Ті ж і С т е п а н з пляшками.

Д е н и с. А ось і говоруха, весільна матір!

С т е п а н. Звольтесь, хазяюшка!

П а л а ж к а. Давай, давай! Я косарів частуватиму, а Денис *(підморгує)* дівчат.

Д е н и с *(бере кільки пляшок).* Гаразд!

Палажка налива і підносить чарку Василю.

В а с и л ь. Чого ж починаєш з мене?

П а л а ж к а. Ну, ну! *(Підносить Степану).* Просю покорно!

С т е п а н. Спасибі, дай боже на той рік діждати!

П а л а ж к а. Дай господи! Ви молоді, то діждете, а нам, старим,— бог його зна.

Д е х т о. Добра стара! Ого-го!

П а л а ж к а. І-і, вже! *(До Остапа).* Просю покорно!

О с т а п. А самі?

П а л а ж к а. Будьмо здорові, в кого чорнії брови, в кого чорний вусок, тому й рибки шматок. *(П'є і підморгує).*

С т е п а н. Ну, та й Палажка, моторна молодиця!

О с т а п. Саме полум'я!

Палажка. Опечу?

Денис *(з другого боку, частуючи дівчат. До Палажки)*. Чисто! *(До Марини)*. А ти чого не хочеш?

Марина. Боюсь.

Денис. Чого?

Маруся. Вона запоєм п'є.

Марина. Брешіть! Я і смаку в їй не знаю.

Денис. Так покуштуй!

Марина. Цур їй!

Денис. Ну, так я за тебе вип'ю! *(П'є і налива)*. А ти, Марусе?

Маруся. Пий і за мене!

Денис. Так що ж це,— як за всіх мені пити, то і ноги одцураються.

Наталка. Не бійся, ноги у тебе до того привичні.

Денис *(морга)*. Звісно, од них не втечеш.

Наталка. Подумаєш!

Денис. Питимеш?

Наталка. Давай! За здоров'я твоєї суженої, вдовиці огуженої!

Дехто засміявся.

Денис. Ну і шпичка!

Василь впродовж частування одійшов праворуч на авансцену і, опершись на косу, замислився. Всі полуднують.

Палажка *(підійшла до його)*. Тепер уже і твоя черга: пий, голубе!

Василь *(п'є)*. Спасибі.

Палажка. Прийдеш сьогодні до мене?

Василь. Ні.

Палажка. Чому?

Василь. Не щодня бридня.

Палажка. Та ти уже з тиждень не був.

Василь. То що?

Палажка. Як що? Сердишся?

Василь. І не думаю.

Палажка. Так за віщо ж?

Василь. А, чудна ти яка, єй-богу! *(Одходить)*.

Палажка *(здивована)*. Щось недобре... Не хоче зайти? Цього не було зроду; чи обридла, чи, може, друга знайшлась?

Левко *(до неї плаксиво)*. А мене й забули: ніхто і краплі не дав.

Мотря. Ти ж молодий ще!

Наталка. Та і не звісно — куди тебе притулити: чи до дівчат, чи до хлопців?

Денис. Не розберуть.

Палажка *(опам'ятавшись)*. А, бідний хлопець! Ось я тобі трошки всиплю. На і тарані шматок!

Левко радий і сміється.

А ти побіжиш мені після до Галиної хати... Знаєш?

Левко. Знаю. *(Рве зубами тараню)*.

Палажка *(тихо)*. Будеш ходити, назирати... Та якщо Галя куди вийде, то ти мені скажеш, а я тобі горіхів дам.

Левко. Добре! *(Їсть)*.

Палажка. Ти мені за нею слідкуй і все переказуй, то я тобі і меду дам.

Левко. Добре! *(Жвакує)*.

Денис. Ну, хлопці, час і додому рушати. Спасибі хазяйці за хліб, за сіль і за ласку.

Палажка. Богу дякуйте, а вам спасибі щире за поміч!

Денис. Збирайтесь, дівчата; уже пізно.

Всі збираються.

Палажка. Дівчата і хлопці, слухайте! Оце на цім тижні Івана Купала; дак не забувайте у мене справляти: всіх прошу!

Дівчата. Спасибі, тітко Палажко, будемо.

Мотря. От я рада, ніде так весело не справляли!

Наталка. Не забудьте ж, хлопці, ідола зрубати і принести.

Левко. Я зрубаю у панському ліску.

Наталка. Гляди, щоб тобі не налатали.

Левко. Ого! Я втечу!

Дехто сміється; інші шепочуться і паруються з дівчатами; всі одступили далі; збираються.

Палажка *(зупиня Василя осторонь)*. Василечку, голубоньку, зайди хоч на часок!

Василь. От-таки!

Палажка. У мене твоя любима запіканочка єсть; діда не буде: вони тепер і ночують у пасіці.

Василь. Ет!

Палажка. Я ж занудилась за тобою так, що і

світа не бачу. Мені без тебе у хату іти — як у домовину.

В а с и л ь. А-а! *(Чуха потилицю)*.

П а л а ж к а. Що ж ти мене зацурати хочеш?

В а с и л ь *(м'якше)*. Та зайду вже. Тільки слухай, Палажко: нам треба обережніше...

П а л а ж к а *(злякано)*. Чого? Хіба не знають?

В а с и л ь. А то ж бо й є. А чоловік твій вертається.

Палажка затремтіла і руки опустила, мов підстрелена. Пауза.

П а л а ж к а. Ти жартуєш?

В а с и л ь. Добрі жарти: чув у волості.

П а л а ж к а. Чоловік?.. Живий... Вертається?.. Так це ж смерть моя!

В а с и л ь. Та ти не дуже, може, ще й брехня.

П а л а ж к а *(не вважаючи)*. Смерть, смерть! *(Сіда, мало не пада в знемозі на колоду)*.

В а с и л ь. Не побивайся... зайду, обміркуємо. *(До гурту)*. А що ж, рушаймо!

Д е н и с *(до Наталки)*. Хоч пісню на дорогу! Ану!

№ 6

Час додому, час,
Час і пора;
Буде мене мати бити,
Та нікому боронити...
Час додому, час, час, час, час;
Час додому, час!

Додому іду,
Як пава пливу;
А за мною, молодою,
Сім кіп хлопців чередою,
Цимбалоньки тпрунди, тпрунди,
Цимбалоньки тпру!

Комарі гудуть,
Спати не дають;
Ой уткну я головоньку
У яшную соломоньку,
Нехай ніжки тнуть, тнуть, тнуть, тнуть,
Нехай ніжки тнуть.

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

Направо — фасад хати Стрільців з ганком; дальше тин, перелаз і ще фасад хати; недалеко од хат — гойдалка. Ліворуч, ближче — дерева і тини; на заднім плані — шинок.
Завіса — село. Ранок. Неділя.

ВИХІД I

Галя *(рве квітки, що коло хати, і плете віночок, співаючи).*

№ 7

Чи я в полі не травиця була,
Чи я в полі не зелена була?
Взяли мене покосили
І в копиці положили:
Така доля моя,
Гірка доля моя.

Чи я в лузі не калина була,
Чи я в лузі не червона була?
Взяли мене поламали
І в пучечки пов'язали:
Така доля моя,
Гірка доля моя!

Чи я в батька не дитина була,
Чи я в батька не кохана була?
Взяли мене заміж дали
І світ мені зав'язали:
Така доля моя,
Гірка доля моя!

Ще мене і заміж не віддали, а мені уже світ мов зав'язано: стоїть Василь у очах, та й годі, а одігнать його з думок не здолаю... І знаю, що він у Палажку за-

коханий, а не поборю серця... І відкіля мені ця напасть? Жила собі я вільнесенько, як пліточка у воді плавала, вигравала на жовтім пісочку, з променем соняшним бавилась, а на серці ж то було і легко, і радісно; а тепер у йому якась нудьга полягла, і ні на кого б не дивилась, як тільки на його; і куди я не піду, що не почну робити — все він перед очима та він.

ВИХІД II

Галя, а потім Катря.

Настя *(у хаті)*. А чого ж ти, серденько, горшка не одсунеш? Та ще казала тобі золійника поставити, та і хату б підмести слід.

Катря *(теж з хати)*. Що ви загадуєте десять робот? Не потовпишся!

Настя. А ти, голубонько, повертайся скоріше.

Катря. Та вже мало не розірвусь!

Настя. Не розірвусь! А пика, як у кота! То тебе, лебедочко, все до хлопців кортить.

Катря *(плаче)*. Господи! Поїдом їсте!

Настя. Не рюмай, серденько, а побіжи зараз кабанові даси, та накриши кабаків, та залучи теля, та пошукай рябу курку, а то звикла по бур'янах нестись, та дополи мені грядку, ріднесенька.

Катря *(вибігаючи з хати)*. Повісили б уже краще одразу.

Галя. Що там знов таке?

Катря. Катування! От уже у пекло попала, так у пекло! Людям свято, прибралися, до церкви пішли і тепер гуляють, а ти тут порайся та роби за всіх під прокльонами. Та хоч би уже лаяла, а то ще ласкавими словами очі вибива; однією рукою тіло рве, шматує, а другою гладить!

Галя. Такі недобрі мама до тебе — правда.

Катря. Звісно, до наймички та ще до покритки: над такою знущайся уволю!

ВИХІД III

Ті ж і Настя з Наумом.

Настя *(до Катрі)*. Що це ти, квіточко, приматкобожилась? Тільки з очей, зараз зложили ручки і сіли, як той ідол.

Катря. Що ж це, не можна й спочити?

Настя. Натомилась би так, зірочко, звелась? А шкура од сала аж репається!

Катря. От заступила світ! *(Плаче)*.

Наум. Та годі вже, стара!

Галя. Хіба Катря мало робить, чи що?

Настя. Не тебе, доню, питаю! Знайшлась робітниця! Насмітила, напаскудила в хаті та й не прибира.

Катря. Так ви ж загадали до кабана?

Настя. До кабана. Тільки не до того, голубочко, що тобі вусом морга!

Катря. А щоб вони всі повиздихали!

Наум. Завелись! Ходім уже!

Настя. А бодай би ти, ріднесенька, сама здохла, як на мого кабана таке лихо...

Катря *(уходячи)*. Та ковтайте вже: мало ще гризли.

Настя. Ах ти, шелихвістко, моє серденько, шльондро!

Наум. Та цить,— он дзвонять.

Настя. Ох, прости господи мої согрішенія! І встанеш, і молитву наготуєш, а тут, як на злість, щоразу спокусять, ну й согрішиш. Ох, як мене оці наймички їдять, так одна ти, мати-божонько, бачиш! *(До Галі)*. А ти, доню, до церкви?

Галя. Я зараз, мамо!

Настя. Ну, ну! *(Пішла з Наумом)*.

ВИХІД IV

Галя, Наталка і Мотря, а потім Катря.

Галя. Нещасна Катря: сирота бідна, нікому і заступитись; та ще хтось з розуму звів, обидив, а мати вже мокрим рядном. Ну й доля, така доля,— не доведи господи!

Наталка і Мотря *(вбігають)*. Здорова, сестро!

Галя. Здорові, ріднесенькі!

Обнімаються.

Мотря (до Катрі). Здрастуй, Катре!

Катря. З неділею! *(Цілується з ними)*.

Наталка. А ми оце простяглись тебе тягти до гурту.

Г а л я. Куди?

М о т р я. Та отут зараз зібрались дівчата і з парубків дехто... *(Сіла на гойдалці).*

Н а т а л к а. Степан, Денис, Дмитро, Василь...

М о т р я. Цить про Василя: бач, як спалахнула...

Г а л я. Одчепись!

К а т р я. А то що?

Н а т а л к а. Хіба не знаєш, що Галя у його вляпалась?

М о т р я. Аж горить!

Г а л я. Брешіть!

К а т р я. Борони господи! То отой вовк, певно, уже на неї оком накинув.

Н а т а л к а. А то й ні? І відра вчора перевернув Галі.

М о т р я. Та і вона повіялась аж до Палажки по воду: ото, щоб з ним здибатись.

Г а л я. Зовсім ні! Там гарна вода.

Н а т а л к а. Ха-ха-ха-ха! Близький світ! *(Сіда на гойдалку і гойдається з Мотрею).*

К а т р я. Та ти і справді закохана?

Г а л я. То вона за Денисом ганя, а на мене...

Н а т а л к а. Я з Денисом і не криюся, одбила його од Марусі, та й байдуже!

Г а л я. Гріх від подруги жениха одбивати!

Н а т а л к а. А ти Василя од Палажки не одбиваєш?

Г а л я. Отакої!

К а т р я. У неї не то Василя — печінки треба одбити.

Н а т а л к а. Швидко і одіб'ють: чоловік вернувся.

Г а л я *(радісно).* О? Невже? Москаль тут?

М о т р я. Та ти не радій!

К а т р я. А обходь Василя: зводник, пройдисвіт, лиходій... а-а! *(Взялась за голову і пішла в хату).*

Н а т а л к а. А Палажка хіба не відьма?

Г а л я. Я і сама її боюсь.

М о т р я. Вона з нечистою силою знається.

Н а т а л к а. Вона і тебе спортить.

Г а л я. Ой Наталко, що ти кажеш!

М о т р я. Та і мати не оддасть тебе за Василя.

Г а л я. Того я не боюсь: мати мої хоч і круті, та против волі мене не зігнуть; я з ними не сварюсь, а як чого не схочу, то не схочу.

Н а т а л к а. Так, значить, як наважилась, так ніхто не зупинить?

Галя. Ніхто.

Наталка. Це по-мойому. Тільки я б раяла принаймні до часу не цілуватись.

Галя. А ти уже свого Дениса цілуєш?

Наталка. Денис на губу не звис! Ми і почали з того: він як піймав мене та цілував — ледве вирвалась.

Галя. І ти його цілувала??

Наталка. Атож, дивилася б!

Галя. Ой гріх же так!

Наталка. Гріх у міх, а спасіння в торбу! Не бійся, розуму не процілую. По-мойому он як. *(Співа).*

№ 8

Ой дівчино,
Переяслівко,
Дай я тебе поцілую, } 2
Моя ластівко!

Ох, ти, козаче,
Що за гульвіса,
Цмокни раз мене у щічку } 2
Та й іди до біса!

Тільки не важся,
Що я кохаю,—
Бо такими козаками } 2
Тини підпираю!

В море ускочу —
Вийду сухою:
З одним хлопцем поцілуюсь, } 2
А з другим постою!

Катря *(знов вийшла).* Ну, ну! Її тільки зачепи!

Мотря. Звісно: треба так дівувати, щоб було що і на старість згадати, щоб можна було проспівати:

№ 9

Ой я в батька единиця,
Полюбила Гриця, чорнобривця. (2)

Я нічого не робила,
Тільки по садочку походила. (2)

По садочку походила,
Волоський орішок посадила. *(2)*

Рости, рости, орішечку,
Мойому батеньку на втішечку. *(2)*

Рости, рости, коренися,
А ти, мій батеньку, не журися. *(2)*

Рости, рости, розвивайся,
А ти, мій батеньку, утішайся. *(2)*

Рости, рости вище тину,
Кохай, мій батеньку, як дитину! *(2)*

Г а л я. Ця краща!

К а т р я. Аж мене розвеселила.

М о т р я. От і гаразд. Ну, Галю, ходім же на вигін! А ти, Катре?

К а т р я. Де вже мені! *(Сіпа за рукав Галю)*. Тривай!

Г а л я. Я зараз.

Мотря і Наталка виходять.

ВИХІД V

К а т р я і Г а л я.

К а т р я. Слухай, Галю, чи то вони правду кажуть чи брешуть, що ти закохана у Василя?

Г а л я *(то гляне на Катрю, то очі опустить; руками перебира стрічки. Наївно)*. Не знаю.

К а т р я. Та ти не крийся переді мною: я як сестра, як мати.

Г а л я. Справді, я не знаю чого... а тільки от як побачила його в церкві, так аж страшно стало,— такий хороший! Ну, я все на його дивлюсь та дивлюсь; Степанида і Гапка, що бік мене стояли, сміятись почали, штовхають, так я давай поклони бити перед Миколаєм-угодником, та, щоб не повертатись до Василя, рукою підіпру щоку, та і витріщусь на святу сиву бороду... Що ж ти думаєш, голубко? І руку, і щоку поверта до Василя, поки наші очі не стрінуться...

К а т р я *(перебила її)*. Ой лишечко, ой гріх який!

Г а л я. Єй-богу, правда. А і він, каторжний, очей з мене не зводить. Я вже то на Миколу святого, то на його гляну, аж голова у в'язах заболіла, а то уже давай дивитись на святу Варвару, а до його б то потилицею. Що ж, серденько, чую, що і в потилиці стримлять Василеві очі.

К а т р я. Це нечиста сила!

Г а л я. Ой не лякай, сестричко, бо я і без того всього боюсь. Я вже не стямилась, як і додому дійшла, а він за мною тільки здалеку. Та от з того часу мов хвора, і обідать не обідала, аж мати злякались. Оце підніму вареника, та і не донесу до рота, замислюсь, і мені вже здається, що то не вареник гречаний, а чорнявий вус Василя, так я аж заплачу.

К а т р я. Так он то чого?.. Наврочено, наврочено...

Г а л я. А, нещасна я! Уже після того і на службу божу боюсь ходить, а тільки до вечерні. Так що ж? Хоч і нема його, а думка все про його, і молитви забуваю. Дивлюсь на святу Варвару, а думки мої далеко, далеко! Я мерщі додому та в постіль — так і не спиться, і вечерять не хочеться, і під серцем нудить, а у очіх таке ввижається... *(Засоромилась. Пауза)*. Тільки б одну воду і пила...

К а т р я *(сплеснувши руками)*. Закохалась, закохалась...

Г а л я. Крутишся, вертишся з одного боку на другий, а сон і не загляне в вічі, а то ж як часом і засну, знурена, то такі сни вбачаються, аж соромно казати. *(Закрива очі руками чи фартухом)*.

К а т р я. Що ж тобі сниться?

Г а л я. Та сниться... Не можу, не скажу.

К а т р я *(ласкаючи і обнімаючи її)*. Ні, скажи, признайся-бо, голубонько,— слід.

Г а л я. Та сниться, що... буцім місячно так... тепло... я когось жду... а це, мов... не можу, не можу!.. *(Закриває зовсім вид фартушиною)*.

К а т р я. Та що ти? Хіба я хто — чужа?

Г а л я *(рішуче)*. Ну, так ото я жду, сиджу під калиною в садочку, а вітерець на мене пахощами віє і яблоновим цвітом укрива. А це зирк! З-за яблоні виходить Василь та такий гарний, що і господи, а очима аж серце пройма; тихо підходить і говорить ласкавії речі

і що він говорить — не знаю, і чи він говорить, чи соловейко тьохка — не розберу, а тільки у мене на серці становиться тепло та радісно, а він іще присяде до мене та обніме злегка рукою, і таке мене щастя огорне, що аж світ у очіх переміниться і все мов веселкою заяскрить...

Катря. Знаю, знаю я чарівні ті хвилини, і дурману, і солодкої отрути повні: уп'єшся ними, а після того так вчадієш *(тре собі долонею лоб)*, що і до смерті чад той не вийде... А!! *(Торопливо з тривогою)*. Ну, ну! Що ж далі?

Галя. Шепоче ото щось, говоре... а далі візьме... та тихо, тихо... що і незчуєшся...

Катря. Ну, ну!

Галя. Прихилиться... в щічку цмокне... Мене так жаром і обсипле...

Катря. Ага, ага!.. А далі?

Галя. А далі... туманом візьметься і полине за вишню...

Катря. Та й тільки?

Галя. Атож!

Катря. Більше нічого не сниться?

Галя. Хіба мало?

Катря *(радісно)*. Фу! Слава богу! *(Обніма її голову і цілує)*. Яка ще ти дурненька дитина! Це все дівочі химери, а ти тільки не гадай про його.

Галя. А коли щодня сниться?

Катря. Нісенітниця! Жени його з думок!

Галя. Коли несила моя!

Катря. Слухай, Галюсю, це настав і тобі час кохання... Тільки не закохайся в Василя: це не парубок, а звірюка, вилюдок,— хоч груди йому розшарпай, а серця не знайдеш. Підластиться лисицею, а далі кинеться вовком! І віри на нього не покладай: насміється тільки, славу пустить.

Галя. То, може, Катре, ще на нього вигадують: в його такі добрі очі...

Катря. Вигадують? Глянь на мене,— і я його рук не втекла: це він мене звів, наймичкою пустив по світах...

Галя *(з жахом)*. Невже?!!

Катря. Він, він! А як присягався, як заклинався богом, землю їв... та і кинув до півроку!

Галя. І це він, він?! Господи, така зрада, таке душогубство!

Катря. І душогубство. *(Пауза).* Не ходи, не бачся, не говори з ним, тікай од його, як од чорта з пекла: він мене проміняв на Палажку, а тепер од Палажки одкинувся та до тебе.

Галя. Ой Катре, мені страшно.

Катря. А Домаха хіба не через нього повісилась? Ходім, ходім у хату... я тебе не пущу на вигін.

Заходять.

ВИХІД VI

Наталка і Левко.

Наталка. Ніде нема. *(Розгляда).* Невже Галя ще дома? *(Зупинилась, підглядаючи Левка).*

Левко *(пританцьовує і співає).*

№ 10

На собаці вовна,
А в матері коси...
Коли б мені чобітки,
То не був би босий.

У корови роги,
А у батька пута...
Коли б не ці ноги,
Так не був би тута!

На вороні крила,
На бабі намітка...
Тим ти мені мила,
Що дебела литка!

На городі бузина,
А в Києві дядько...
Тим я тебе полюбив,
Що на п'яті перстень!

Наталка. Що це ти за нісенітницю співаєш?

Левко. Нісенітниця! Здрастуйте! Це пісня... славна!

Наталка. Хто ж тебе навчив?

Л е в к о. Дмитро, він мене ще кращої навчив... *(Співа)*.

Пішла баба на базар
Та купила рака...

Н а т а л к а. Цить! Не хочу я слухати...

Л е в к о *(сміється)*. А там далі славно.

Н а т а л к а. Так і співай батькові.

Л е в к о. Я вже співав... так батько не люблять пісень... зараз у пику та по потилиці...

Н а т а л к а. То і добре.

Л е в к о. Е, якби добре, а то дуже недобре... боляче.

Н а т а л к а. Бідненький! А куди це ти простягся?

Л е в к о. Кругом Галиної хати ходити...

Н а т а л к а. Чого?

Л е в к о. Не скажу... так Палажка... щоб не пустить...

Н а т а л к а. Кого?

Л е в к о. Того... як його... що чуб на голові...

Н а т а л к а. Василя?

Л е в к о. Еге, еге! Тільки не кажи Палажці, а то горіхів не дасть.

Н а т а л к а. Так вона тебе посила підглядати?

Л е в к о. Не підглядати, а кругом хати ходити... Можна через перелаз?

Н а т а л к а. От ти попоходиш, поки буханцями не нагодують. Геть звідціль! *(Погналась за ним)*.

Левко тіка.

ВИХІД VII

Г а л я сама.

Г а л я *(виходить з хати)*. Господи, як мене налякали Василем тим, аж руки тремтять... Невже він такий?.. *(Замислюється)*. Он і віночок кинула, треба доплести. *(Бере в руки, роздивляється, сіда)*. Мабуть, треба тепер і васильки повикидати? *(Бере кілька квіточок)*. А які вони гарнесенькі!.. Як їх шкода! Квіточко моя! *(Цілує її і заплакала)*. Одкинеться... насміється... зведе! *(Кида квітку, а далі хапається за серце)*. Ох, як же його звідціль викинути? Не можу, не можу!! Орел, сокіл!! *(Закриває вид руками)*. Тільки ж та Палажка... відьма... відьма! А... смерть моя!

ВИХІД VIII

Галя і Василь.

Василь *(тихо підходить)*. Здорова, Галю, з неділею!

Галя *(схопившись)*. Ой!

Василь. Чого ти злякалась?

Галя *(тремтить)*. Ой не підходь, не підходь!

Василь. Та що з тобою?

Галя. Боюсь тебе!

Василь. Хіба я вовк?

Галя. Боюсь... боюсь...

Василь. То, може, я тебе боюсь, бо ще ніхто мені так памороки не забивав.

Галя. Не кажи цього...

Василь. Хіба що?

Галя. Не треба, не треба.

Василь *(ображено)*. Не дозволяють, чи тобі обидно?

Галя. Хто його зна.

Наталка виходить, бачить удвох пару, заміча і проходить направо.

Василь. А ти ж сама? Хіба не знаєш, чи я тобі противний, чи ні?

Галя *(глянула на його і знов з страхом закрила очі)*. Не питай... Христом-богом... не питай! Бо я не вдержусь, скажу, а тоді вже я пропала навіки...

Василь. Галю, серденько, рибонько моя! *(Хоче її взяти за руку)*.

Галя. Ой не торкайся, не торкайся!

Василь. Тобі, певно, набрехали на мене... Та щоб я в землю вріс, коли брешу... коли ти не скувала мого серця навіки.

Галя *(дивиться полохливо, але трохи сміліше глянула на нього)*. Глузуєш, глузуєш...

Василь. А щоб наді мною глузувало так щастя! Слухай...

Галя. Одступись далі, то слухатиму, а то страшно.

Василь. Яка-бо ти! Як од чорта од мене...

Галя. А хто тебе зна? Всі таке кажуть...

Василь. Знаю, вони б мене і розчавити раді, а тільки я тобі кажу, що не брешу перед тобою, не так мене за серце взяло.

Галя. Справді?

Василь. Глянь!

Галя. Боюсь на тебе очі звести. *(Трошки вхмиляється)*.

Василь. Та не бійся, не з'їм.

Галя. А як з'їси?

Василь. Тоді ковтну, щоб тут у мене завжди сиділа. *(Показує на горло)*.

Галя. От бачиш, ще і не боятьcя його?

Василь. Серденько моє! *(Хоче її обняти)*.

Галя. От тільки підступи: утечу! *(Глянула на його лукаво)*. Онде Наталка дивиться.

Василь. Прийди до великої криниці сьогодні увечері.

Галя. А там мене відьма не вхопить?

Василь. Не бійсь! Я вже всім відьмам хвости втяв навіки.

Галя *(в роздум'ї)*. Страшно.

Василь. Та я росі на тебе впасти не дам.

Галя. А що мати скажуть?

Василь. Так ти виходь, як засне.

Галя. Не знаю.

Василь. Та нам же побалакати треба.

Галя *(нерішуче)*. Боженьку, що ж мені робити?

Василь. Невже ти не віриш мені?

Галя. Бог тебе зна; мені і хочеться вірити,— що вже брехати, — а як подумаю, так отут зараз холоне.

Василь. Вір, вір! *(Озирається полохливо на всі боки)*. Так прийдеш?

Галя *(соромливо)*. Може...

Василь, завваживши, що ідуть, одскакує і одходить ніяково наліво.

ВИХІД IX

Галя, Палажка, Настя, Наум.

Настя. Зайди-таки, свашенько, зайди! Тебе, голубонько, щось і в вічі не видати.

Палажка. Та знаєте, тіточко, робоча пора.

Наум. Звісно.

Палажка *(набік)*. Знов з Василем стояла! Ой, щось недарма! *(Підходить до Галі)*. Здрастуй, Галю, ач,

як погарнішала, мов троянда, пишаєшся: очі горять зорями, щічки — полум'ям...

Галя опустила очі. Засоромилась.

Н а с т я. Чого ж ти, доню, не привітаєшся? Скажи: того, мовляв, і красуюся, що під материним крилом.

Н а у м. Або під батьковою шапкою!

П а л а ж к а *(ядовито)*. Може, ще під чиєю? *(Бере вінок в руки)*. Ач, який віночок! Ану: примірю... *(Надіва його Галі на голову)*. Ну і красунечка ж ваша донечка,— хоч на папері малюй. *(Жартливо крутить її і трошки одводить набік)*. От, думаю, од парубків одбою нема! *(Тихо до неї)*. А що, признайся: це ти для Василя цей віночок плела?

Г а л я *(злякано)*. Що ви? Для чого?

П а л а ж к а. Щоб принадити його, дівонько.

Г а л я. Крий мене боже від такого.

П а л а ж к а *(пильно дивиться)*. Невже? А він, дівонько, в тебе закоханий.

Г а л я. Хто вам сказав?

П а л а ж к а. Сам признався.

Г а л я. Вам? Про це?

П а л а ж к а. Мені... Ми з ним, дівонько, давні і близькі приятелі...

Галя одкинулась.

Не жахайся! *(Набік)*. Так ось хто ворог мій, хто моя розлучниця! *(До Галі)*. Та я з тобою пожартувала, моє серденько! Заходь до мене — побалакаємо... розвеселиш мою самоту...

Г а л я. Я без матері нікуди...

П а л а ж к а. Так пустіть, тіточко!

Н а с т я. Біга вона, сватонько, до подруг і не питаючись...

Н а у м. Удержиш?!

П а л а ж к а. Так одпустіть її до мене у вівторок: Купала справлятимем, повеселимось...

Г а л я *(тремтить)*. На Купала?

П а л а ж к а. Атож! З сестрами і прибіжиш...

Н а с т я. Та і гаразд! Просимо ж до господи! Іди і ти в хату.

Г а л я. Я погуляю трохи... зараз сестри прийдуть...

П а л а ж к а *(глянувши)*. А то і брати! *(В хату)*.

Г а л я. Ух! Мало не з'їла очима.

Н а с т я. Іди ж! Іди ж!

Всі заходять у хату.

Н а у м. Просимо.

ВИХІД X

Н а т а л к а, М о т р я, Д е н и с і О с т а п.

Н а т а л к а *(біжить сміючись)*. А що, догнав?

Д е н и с. Догнав було, тільки не вхопив.

Н а т а л к а. Значить, просто у руки не дамся?

Д е н и с. Та звісно... налигача треба...

О с т а п. А я піймав. *(Веде Мотрю за руку)*.

М о т р я. Штука! Наперейми побіг.

Н а т а л к а. Давайте гойдатись!

Д е н и с. Давай! Ставай, Остапе!

Починають гойдатись.

ВИХІД XI

С т е п а н і 3-й п а р у б о к, Л е в к о і ще зо два п а р у б к и.

С т е п а н. Давайте тут сядемо, в холодку.

3-й п а р у б о к. Давай! А карти в тебе?

С т е п а н. Ось. *(Вийма)*.

1-й п а р у б о к. Ху, бра, які! Не видно і парсун!

3-й п а р у б о к. З кварту олії можна видушити.

С т е п а н. Нічого. В носа — саме добре.

Сміх.

Гвалт собачий і крик Левка.

Л е в к о *(перескочив через перелаз і одбивається лозиною; зачепив штани)*. Ой рятуйте! На шматки порвуть!

П а р у б к и. Ха-ха-ха! Полатали штани!

Л е в к о *(плаче)*. Ой, ой! І штани пропали!

С т е п а н. Та чого ти лозиною махаєш? Тут собак нема!

Л е в к о. А може, вони женуться!

Н а т а л к а *(з гойдалки)*. Не ходи по ровах.

Л е в к о. Коли казано.

Н а т а л к а *(до парубків)*. Посадіть його, хлопці, в карти грати, щоб не тинявся.

С т е п а н. Сідай, Левку, в носа грати з нами.

Л е в к о. Справді сідати? Чи дурите?

3-й п а р у б о к. Сідай, сідай! З тобою весело...

Л е в к о. Я люблю в карти... *(Сміється)*. Тільки не

розберу оцих морд: що і зверху морда, і під черевом морда!

Сміх.

Наталка. Що це ви поснули? І гойдати нездатні, а ще парубками зветесь!

Денис. Коли хочеш, то ми так вихонемо, що аж дух захопить.

Остап. Аж навкруги облетиш.

Мотря. Та ну, цур вам! Я боюся!

Наталка. Ану-ну! Я не злякаюсь.

Гойдають вище.

Степан *(до Левка)*. Куди ж ти дивишся, йолопе?

Левко. У землю.

Сміх.

Степан. У карти, дурню, дивись, а не в землю.

Левко. Та коли карт багато: чорт його зна, на яку і дивитись!

3-й парубок. Оце ще грач! *(Насовує йому шапку на рота)*.

Мотря. Ой годі! Цур йому!

Наталка. Вище! Вище!

Мотря. Ой голубчики, стійте! Не треба!

Денис. Піддай, Остапе! Ану гоп!

Остап. Шквар!

Денис. Гойда! Гойдаша! Де кобила, там лоша.

Наталка. Ух, славно, ух! Ану, ще вище!

Мотря. Ой лелечки! Ой матінко! Ой не буду! Рятуйте! Рятуйте!

Степан і 3-й парубок *(з гурту)*. Не потурай бабі! Гони! Жар!

Левко. Ха-ха-ха! Гля! Плахіття! Плахіття!

Другі парубки. Ловко!

Мотря. Ой голова! Голова! Упаду!

Наталка. Стійте! Справді зомліє!

Мотря. Ой!

Степан. Та що ви, чи не показились?

3-й парубок. Зупиніть гойдалку!

Остап. Зсаджуй мерщі, бо впаде!

Зупиняють гойдалку, Наталка і Остап підводять Мотрю.

3-й парубок. Бач, Левку, виграв.

Левко. Ге-ге-ге! Виграв!

3-й парубок. Ну, бий же мене по носу.

Левко. Кулаком чи ногою?

Другі. Тю на тебе! Картами!

Левко. А давай, давай! *(Б'є)*.

Сміх.

Мотря *(з плачем)*. Каторжні! Прокляті! Щоб вас на рогачах чорти у пеклі гойдали.

Денис. Не любиш!

Степан. Слаба на втори!

Сміх.

Мотря. Щоб ти луснув!

Степан. На твою голову!

Остап. Ну, не сердься, голубочко! Ходім, води вип'єш.

Мотря *(ідучи до хати Галиної)*. Геть! *(Виходить)*.

Наталка *(до Дениса)*. А що! Не злякалась?

Денис. Звісно, ти б і на чорті верхи поїхала.

Наталка. На чорті — не знаю, а що на тобі — то поїду.

Денис. Так би то і дались!

Наталка. І не писнеш!

Денис. Овва!

Наталка. Не овва, а гей!

Остап. А що, бра, непереливки?

Денис. Та що і казати! Ця і Палажку за пояса заткне!

Наталка. І заткну! З вашим братом так і треба: осідлала та й поганяй, та ще і віжок з рук не пускай... а то слините, слините, поки не попустиш волі, а далі і голоблями назад. Ух, я б вас!

Денис. Така-то страшна!

Наталка. Не страшна, а в кашу наплювати не дам. *(Одходить вглибину, за нею Денис)*.

Степан. Куди береш взятку?

3-й парубок. Мій вишник.

Степан. А моя хвалька.

Левко. А ця розідрана краля моя.

Степан. Ні, ні! Програв, програв!

3-й парубок. Держи носа!

Левко. Я не хочу.

3-й парубок. Як не хочеш? А мене бив? Держіть його!

Левка держать; він кричить.

Левко. Гля! Я так не хочу! Хай йому біс! Я Палажці пожалуюсь.

Степан. Зате навчився в карти грать!

Левко. Хай вони сказяться! *(Відходить)*.

Другі ще грають і сміються.

ВИХІД XII

Ті ж і Василь.

Наталка *(назустріч)*. Я тебе все виглядала.

Василь. А що?

Наталка. Ти до сестри Галі залицяєшся: скажи мені, що маєш на думці?

Василь. Женитись.

Наталка. А Палажка?

Василь. Набік!

Наталка. І не побоїшся цього їй в вічі сказати?

Василь. Хоч перед усім миром.

Наталка. А вона тебе так пустить з рук?

Василь. Не вдержить.

Наталка. Ой не кажи! Вона на все здатна. Уже постерегла; підсила Левка підглядати за вами... недарма! Щоб ще не занапастила Галі!

Василь. Я їй пельку заткну!

Наталка. Дивись! Не зведи сестри! Я з ока її не спущу. Коли думаєш чесно, то розцурайся перш з Палажкою, а далі і до церкви прямуй.

Василь. Так і зроблю. А ти, Наталко, вір, що я Галю щиро люблю!

Наталка. Побачимо! Он і вона біжить з Мотрею.

ВИХІД XIII

Ті ж і Галя з Мотрею, а далі Палажка, Настя і Наум.

Галя *(підбігаючи)*. Насилу вирвалась!

Мотря. Все Палажка задержувала.

Наталка *(до Василя)*. Бачиш,— вона вже там.

Василь. Не покурить!

Мотря. Ходімте он до наших та сюди завернемо.

Наталка. Ходім.

Василь тихо говорить з Галею. Палажка, виходячи, постерегла.

П а л а ж к а *(набік)*. Знов? *(До старих)*. На мене багато плещуть: звісно, московка — чоловіка нема,— ротів заціпить нікому... *(З тривогою)*. А правда, що в волості бамага прийшла, що мій вертається?

Н а у м. Ніякісенької!

П а л а ж к а *(радісно)*. О! Значить, брехня! *(Потім спохватившись)*. Нещасна моя голівонька! З'їдять тепер!

Н а у м. А ти, кумо, плюнь.

Н а с т я. Людський поговір, як шум по воді.

П а л а ж к а. Легко сказати. У мене чоловік є, як за ним побиваюсь — тільки постіль моя холодна про те зна! А вони мені Василем очі вибивають...

Н а с т я. Так, так!

П а л а ж к а. Найшли кого і рівняти! Думають, що як він зводить тут усіх, соромом окриває батькам голови, то, певно, і московка його рук не минула! Знайшла б кого, отакого дурисвіта, блазня, що промантачив усе добро.

Н а с т я. Скажіть на милость!

Н а у м. Лодар, лодар парняга. І так-то усю батьківщину і рішив?

П а л а ж к а. Пропив, прогайнував усе чисто, а тепер шука по селу дурних батьків, щоб оддали за його дівчину: то він би їхньою загорьованою працею штани собі полатав... та і жид, бачите, більше набір не вірить.

Н а с т я. Та хто ж би за такого оддав дочку свою?

Н а у м. Або пустив добро до рук голодранця.

П а л а ж к а. Не кажіть! Він — враг його не взяв — якийсь такий улесливий, що дівчата за ним пóпару не знають: закрутить голову, з розуму зведе... Ну, всякому ж шкода своєї дитини,— не допустить же до того, щоб покрили: потужать та і оддадуть.

Н а с т я. Не доведи, господи!

Н а у м. Його слід і од хати дрючком одгонити.

П а л а ж к а. Іменно; тільки як за хатою встережеш?

Н а с т я. Ой горенько тільки матері, та й годі!

Н а у м. А ти дивись за дочкою, не пускай її з свого ока!

П а л а ж к а. Та ваша Галя як янгелятко... До неї такий жених зазіха, що тільки он який!.. *(Тихо говорить і все позира на гурт — на Галю і Василя)*.

ВИХІД XIV

Ті ж, Наталка, Денис, Галя, Василь, парубки і дівчата.

Степан. Кидай карти; ходім до гурту!

Другі. Рушай.

Хор.

№ 11

Ох, ох, та не люби двох!
З рибкою борщ
Їж коли хоч,
А не хоч — вибачай
І ложечки не вмочай.
Ох! Ох! Та не люби двох!
Люби ж мене самую,
Як я тебе шаную,
Як собаку рудую,
Під припічком годую:
Ох! Ох! Та не люби двох!

Палажка. З ким це ваша Галя стоїть? От і молоді очі, а не добачаю.

Настя. З ким би ж це? Чи не з Василем?

Наум. Він, він!

Палажка. Не казала вам?

Настя. Галю! Галю!

Галя. Чого, мамо?

Настя. Іди сюди зараз!

Палажка. А що, як у вас рої?

Наум. Поки ще один.

Палажка. А у нас дав бог третього.

Наум. Хочете глянуть на пасіку?

Палажка. Ходім!

Наум і Палажка пішли.

Настя *(до Галі)*. З ким це ти думала стояти?

Галя. З ким прийшлось!

Настя. З Василем? І в голову собі не клади! Щоб його і духу не було!

Галя. Ще і не дума він про мене, а ви вже...

Настя. Ого! Не думав би! Полатати свої дірки нашим добром заміря... тільки дулю з'їсть: у мене єсть тобі кращий жених.

Г а л я. Не треба мені женихів: ви хоч би пускали мене гуляти, а то і людей не бачу... тільки лайка та сварка! *(Плаче).*

Н а с т я. Годі, годі мені рюмати; іди краще обідати. А про того пройдисвіта і не думай! *(Виходить в огород).*

Н а т а л к а *(гука).* Давайте танок водити!

М о т р я. Короля! Короля!

Н а т а л к а. А хто ж королем буде?

М о т р я. Василь нехай з Наталкою.

Н а т а л к а. Гей! Галю! Галю! Чого ти там стоїш? Іди в танка грати!

Г а л я *(здригнувши).* Коли так, коли тобі, мамо, нема діла до мого серця, то я сама собі дам пораду! Не пускаєш мене розмовляти, з ким мені любо,— без тебе знайду дорогу! Хоч замкни мене, а я і в вікно видерусь.

Н а т а л к а. Галю, го!!

Г а л я. Зараз, зараз — біжу.

Починають танок; Галя з Василем всередині.

Х о р.

№ 12

Король коло городу ходить,
Король у город заглядає;
— Виводу, виводу,
Чом не йдеш по воду?
— Боюся, боюся.
— Кого ж ти боїшся?
— Короля, короля! —
А короля нема дома,
Королиха сама дома,—
Одчиняй ворота!

Король у город заглядає,
Король дівочок викликає,
— Виводу, виводу *і т. д.*

Король, поклонися низенько,
Король, поцілуйсь хорошенько!
— Виводу, виводу *і т. д.*

Галя з Василем цілуються.

ВИХІД XV

Ті ж і Палажка з Наумом і Настею.

Палажка. Добра пасіка! *(Зуздріла, що Василь з Галею в колі цілуються).* Ой!!

Наум. Що вам, кумо?

Палажка. Під серце щось... он гляньте!

Наум. Я зараз води.

Настя. Ах, каторжний! *(Кидається одтягти од Василя Галю).*

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Між горами криниця, осаджена вербами, тополями; великий камінь на передкону.

ВИХІД І

Денис і Наталка.

Денис і Наталка *(сидять на камені і співають)*.

№ 13

Ой на гору козак воду носить,
Дівчинонька козаченька просить:
— Козаченьку, мій соболю,
Візьми мене із собою —
Помандрую я з тобою!

Не сама ж я по садочку ходила,
Козаченька за рученьки водила,
Цілувала, милувала,
До серденька пригортала,—
Я ж думала, що він буде мій!

Козаченько, сухотонько ти моя,
Кажуть люде, що не буду я твоя;
Кажуть люде, сама бачу,
Не раз, не два на день плачу —
Літа свої марно трачу.

Наталка. Уже пізно, засиділись... он і місяць почав із-за верб вирізуватись... мати кинуться мене — лаятимуть!

Денис. Вигадай!

Наталка. А то ні хіба?

Д е н и с. Така ти і полохлива!

Н а т а л к а. Сількісь! А все ж, чого я буду даремно лайку слухати?

Д е н и с. Як даремно? За мене можна і бійку прийняти!

Н а т а л к а. Куди ж пак! Яке щастя!

Д е н и с. Атож! *(Обніма)*.

Н а т а л к а. Та ну тебе! Здавив як!

Д е н и с. Не тікай, а то ще більше здавлю...

Н а т а л к а. Геть! Єй-богу, по руці вдарю. *(Б'є)*. А що?

Д е н и с. Ой! Та ти мені і кістки переб'єш?

Н а т а л к а. Не звикай!

Д е н и с. Коли і жінкою будеш, то так мене милуватимеш?

Н а т а л к а. То друге діло, а тепер рукам волі не давай.

Д е н и с. А коли ж те свято буде? Чи можна за рушниками до тебе присилати?

Н а т а л к а. Коли? Тепер — у жнива?

Д е н и с. Та ні, я знаю... отож і досадно, що довго ждати...

Н а т а л к а. Не поможеться! Ти собі на Василя не вважай: он він уже і Палажку кинув та до Галі липне!

Д е н и с. Та казав, а Палажка як постерегла, так уже тричі за ним Левка присилала — і ніби по ділу, і що слаба...

Н а т а л к а. Ну що ж, пішов?

Д е н и с. Ні! Так вона, бісова, аж до його прибігала, а він з хати та і викрався левадою.

Н а т а л к а. Ну й як?

Д е н и с. Не знаю: я його більше не бачив.

Н а т а л к а. Її легко не здихається,— не така; я боюсь, щоб вона Галі чого не вчинила!

Д е н и с. Од неї станеться.

Н а т а л к а. От напасть Галі! Надало ж отому зводнику зачепити!

Д е н и с. Каже, закохався.

Н а т а л к а. Та признавався й мені.. але чи не дурить?

Д е н и с. Ні, мов не похоже...

Н а т а л к а. Та вір вам, клятим!

Д е н и с. Мені можна повірити...

Н а т а л к а. Не на дурну напав! Слухай, я казала Василю, та і ти скажи: коли він справді дума за Галю, то щоб оту відьму зараз кинув, уладнавшись чесно... а за Василем мені наглядати... Добре?

Д е н и с. Добре.

Н а т а л к а *(прислухаючись)*. Хтось іде, ходім!

Д е н и с. Та і не хочеться!

Н а т а л к а. Минеться! *(Повертається і придивляється)*. Чи не Левко то? Гля! Єй-богу, він! Знов оце Палажка послала підглядати...

Д е н и с. Ну, попаду я його! Намну чуба.

Виходять.

ВИХІД II

Л е в к о і П а л а ж к а.

Л е в к о *(озираючись, з страхом)*. Чи пішов, чи, може, крадеться? У мене і душа замерла... Хай йому чорт! Тітка посила, а тут через неї трясись... Ой! Хто там? Я не буду! Гм! *(Плаче)*. Тітко! Тітко Палажко! Де ви? Я не хочу стоять поночі тут: я боюсь! Тітко! Ой, щось лізе, тітко!

П а л а ж к а. Цить! Не репетуй!

Л е в к о. Коли я боюсь сам...

П а л а ж к а. От сорому нема: уже півпарубка з тебе, а ти ревеш, як дитина!

Л е в к о. Денис трохи не бив.

П а л а ж к а. А то Денис тут був? З Наталкою?

Л е в к о. Еге ж.

П а л а ж к а. Що ж вони говорили?

Л е в к о. Цілувалися... Він її руками душив, а вона пручалася...

П а л а ж к а. А Василя бачив?

Л е в к о. Ходив тут біля криниці... співав і щось бубонів...

П а л а ж к а. Не розібрав ти?

Л е в к о. Щось каже... говорить... чи рано, говорить... чи пізно...

П а л а ж к а *(набік)*. Жде, жде її! Певно, змовились уже!

Л е в к о. Каже, що не їв... та і я, тіточко, їсти хочу... усе стою та ховаюсь... Тільки лопуцьки їв.

Палажка. Біжи до діда: він тобі дасть пиріжків і меду, а після збігаєш до Галиної хати; чи не стоїть у садку Василь з Галею? В селі ж ти не боятимешся?

Левко. А собаки!

Палажка. Хліб візьми у діда та й кидай, то вони і не зачеплять...

Левко. А дід дадуть?

Палажка. Дасть, дасть; тільки ти не кажи нікому, куди я тебе посилаю; то я тобі і стьожку подарую, і шапку справлю!

Левко. Ге-ге-ге! Стьожку і шапку! Я зараз! *(Побіг)*.

ВИХІД III

Палажка одна.

Палажка. Змовились, змовились! Все укупі й стояли, може, і після ще бачились... Хіба ота стара догляне дочку? А!! У мене аж горить отут! Мов на жару лежиш, пекельним вогнем всю пече, а думки про них мов розжеврені молоти стукотять у голову... Нема ж у мене на світі нічого і нікого, крім Василечка; краще мені життя своє, ніж його втратити! А як він любив мене, цілував, обнімав, до серденька пригортав, а тепера? — восьмий день і не навідається! Ох, тяжкі мені ніченьки сиротливі, нудьга гризе... Невже ж він мене кине навіки? Невже закохався у Галю? Та, ні! Він, певно, до добра Галиного моститься, бо куди їй до мене? Моя краса ще не злиняла. Всі за мною гинуть! Хіба в тебе такі брови, такі очі, такий стан, як у мене? Хіба ти здолаєш так палко кохати? Ні, тобі Василя я мого не оддам! Не вирвати тобі його в мене, не вирвати!

ВИХІД IV

Палажка і Василь.

Василь *(підкрадаючись, обніма)*. Голубонько, таки діждався, таки прийшла...

Палажка. Прийшла...

Василь *(одхиляючись і пильно глянувши)*. Хто це? Палажка?

Палажка. А ти кого дожидав?

В а с и л ь. А ти чого тут поночі блукаєш? Кого підглядаєш?

П а л а ж к а. Твою нову милу, твоє кошеня обсмикане.

В а с и л ь. Кого? Кого?

П а л а ж к а. А я, думаєш, не знаю? Галю Стрільчиху, оту тихоню слиняву.

В а с и л ь. Ти її не лай!

П а л а ж к а. Мені її не лаяти? Коли ота гадина, ота жаба мені світ заступає; розлучницею моєю, паскуда, наважилась стати!

В а с и л ь. Кажу: не лай її і не пінь на неї: вона чесна дівчина.

П а л а ж к а. Вона чесна? А я ж хто? Себто вже я — безчесна, я — повія?! Певно, тим, що я, сирота, покохала тебе щирим серцем, всю душу віддала, сором людський прийняла, гріха не побоялася... Так, певно, тим і повією стала?

В а с и л ь. Та воно, звісно, що ж? Не заціпиш...

П а л а ж к а. Кому — і тобі?! А ти ж який? Чесний парубок, з людським серцем, з правдивою душею? А як же ти мені присягався в коханні? Як же ти богом святим заклинався, що коли прийде бамага про смерть мого чоловіка, то зараз звінчаєшся зо мною! Як ти благав мене не барити твого щастя!..

В а с и л ь. Мало чого парубок не каже! Світова річ... Хіба тебе хто силував? Твоя ж воля була...

П а л а ж к а. Хто силував? Ось хто силував. *(Показує на серце)*. Оце дурне та нерозсудливе серце, що повірило клятьбам свого милого, що покохало його над життя, над себе! А чим же ти мені платиш за це? Украв мій спокій, славу пустив, пестощів напився та і кидаєш на поглум!

В а с и л ь. Що ж, як напився, то і напився... Щодня і п'яним бути обридне. Не все ж горілка, може, захочеться й меду.

П а л а ж к а. Ще й знущається, паскудник! Так для твого розбещеного серця переміни тільки треба? Для твоєї неситої душі чуже життя за іграшки, за жарти: Домаха, Катря, я — потоптані, а тепер ще вищирив зуби на нову.

В а с и л ь. А тобі яке діло, на кого я вищиряю зуби? Бач, чим вибива очі: Домахою та Катрею! Не вішайтесь

на шию! А то, скажи на милость, пальцем кивни — аж біжать, а потім ще дорікають.

Палажка. А щоб тобі язик так руба став, коли цьому правда! Хіба і я намоглась, хіба і я тобі на шию вішалась? Будь же ти, мати божа, свідком! *(З запалом до його).* Скажи, ти мене розлюбив? За що ти хочеш мене з світа зігнати?

Василь. Або я знаю?

Палажка. Закохався б то так у ту білобрису? Не повірю, брешеш: до добра її мостишся.

Василь. Там чи до добра, чи не до добра, то вже моє діло.

Палажка. Ні, і моє: ти думаєш, що мене так легко збутися? Гей, Василю, стережись: мені тебе втратить — все одно що життя стеряти: а життя свого дарма я не віддам: мене і каторга не зляка.

Василь. Та, звісно,— ти відьма.

Палажка. Відьма чи не відьма, а не попущу тебе з другою побратись.

Василь. Та цур тобі; з тобою страшно й стояти. Ще нічого і нема: заклала собі дурницю в голову і лізе гадюкою в вічі!

Палажка. І лазитиму, вужем обів'юсь, а не пущу на спіткання. Ждав тут її, зрадниче? Обнімати хотів, цілувати, милувати,— та не вдасться, кате!

Василь. Та цур вам і пек вам! От напасть, так напасть! Покарав мене господь цією відьмою... Тьпху! *(Виходить і натикається на Катрю).*

ВИХІД V

Палажка, Василь і Катря.

Василь. Катря?! От, мало однієї, ще й друга.

Катря. Та будь ти проклят, як прокляв мене бог через тебе. Іди до своєї полюбовниці: не заступлю дороги.

Василь *(повернувшись в другу сторону, до Палажки).* Це ти скликаєш на мою голову галич?

Палажка. Ще і Домаху стрінеш...

Василь. А цур тобі, осина тобі з твоїм кодлом чортячим! Прожогом тікати! *(Виходить у другу сторону, мало не біжучи).*

Палажка *(до Катрі)*. Ти мене ненавидиш, проклинаєш, а тепер радій: бачила — кинув, зацурав, до другої моститься.

Катря. Значить, є правда на світі, хоч гадюці на хвоста наступив.

Палажка. Бог з тобою,— ти все на мене плачешся, нарікаєш. А чи ж я так і винна? Хіба я знала, що діється в другому селі? Хіба я в думку собі клала, щоб він таким паскудником був? Та якби мені хто хоч на вухо шепітнув, якого змія я до себе в хату пускаю, то я, може б, до схід сонця у леваді повісилась.

Катря. Я до тебе приходила, в ногах твоїх валялася...

Палажка. Коли вже ти приходила,— коли моє серце на ножі кипіло. Та і що б я змогла? Хіба б він повернувся до тебе?

Катря. Що не кажи, а не можу я свого серця повернути: ворог ти мені, поневіряюсь через вас і до самої смерті клястиму.

Палажка. Так його ж кляни, а не мене, і клянім його разом удвох, бо і мені він таким ворогом став, що одно тільки щастя зосталось: помститись!

Катря. Зненавиділа б то так зразу?

Палажка. Зненавиділа. У мене серце таке: або життя віддам, або чуже страчу. Ти знаєш, куди він пішов оце? До вашої Галі, як вовк той блука та чатує ягницю; зарізати хоче.

Катря. Господи, од нього станеться, я і сама помічаю...

Палажка. А тобі хіба Галі не жалко?

Катря. Ні, жалко, я Галю люблю і не попущу до погибелі.

Палажка. Так іди ж, пантруй, бо він і побіг до неї. Вони на сю ніч змовились: Левко мені казав.

Катря. Цьому я не повірю, щоб батьківська дочка... Ха! Ти мене хочеш сторожем узяти до своїх полюбовників?

Палажка. Хай з мене дух виб'є, коли брешу... він не полюбовник мені, а ворог лютий! Хочеш, ходім з тобою і знайдемо їх або в садочку, або на вигоні вкупі!

Катря. Не може буть.

Палажка. Ходім — своїми очима допевнишся.

ВИХІД VI

Денис, Василь, Остап, Степан і другі парубки. Всі ідуть з косами.

Ще до кінця першої сцени чується оддалеки хлоп'ячий спів. Кін кілька хвилин порожнює; спів все наближається і міцніша.

Хор.

Ох, із-за гори
Та буйний вітер віє,
Ой там удівонька
Та пшениченьку сіє!

Співають куплета три, а один на самім кону.

Остап. Запізнилися сьогодні.

Степан. Та і натомилися, аж рук не чую.

Остап. Славне раннє жито, ледве косою потягнеш!

Другі *(ззаду)*. Та ну, тягніть там воду котрий: тут в горлі пересохло, а вони блягузкають.

Остап. Та пусти, не лізь, ще цебра розіб'єш.

Парубок. Ось і в мене барилко є.

Степан. Ну, так не товптесь же!

Витягають воду, п'ють.

Денис *(обнявши Василя, осторонь)*. Відкіля се ти так прожогом в село біг?

Василь. І не питай краще, бодай тобі такого не знати.

Денис. Косив де, чи що?

Василь. Та ні, отут, коло криниці, здибали...

Денис. Дошкуляють!

Василь. Печуть.

Денис. А ти не потурай, а кинь оту відьму справді.

Василь. А ти думаєш? Я такий, що мною не покурить: одрізав, та й уже.

Денис. Та і Галю жалко: дитина... гріх великий її загубити.

Василь. Побий мене боже, коли я що...

Денис. Вірю, друже. Слухай, у мене до тебе просьба є: мені сю ніч громадський табун тра стерегти за цариною, так потоваришуй мені.

Василь. Гаразд, тільки не зараз: мені ще тут треба почекать дечого.

Денис. Може, декого? *(Б'є його по плечу)*. Ух, та й зайдиголова з тебе!

Василь. Що ж? Не два віки жить!

Д е н и с. Справді, справді. А воно і мені треба декуди збігати, попрощатись.

В а с и л ь. Так і збігай, а я тебе тут триватиму.

Д е н и с. Дивись же, не зведи! *(До гурту)*. Ану, хлопці, гуртової, та і рушаймо!

Х о р.

Ой орав мужик край дороги! *(Bis)*
Тпру, цоб, край дороги *і т. д.*

При послідньому куплеті всі виходять.

ВИХІД VII

В а с и л ь сам.

В а с и л ь *(спочатку проводжа гурт і заходить за куліси, а далі вертається і трохи погляда в той бік, куди вони зайшли, поки не стиха пісня; ховається на хвилину за дерево, потім крадькома відходить до колоди, сіда, позираючи в їх сторону)*. Ні, вже за горою скрилися... Ще як здибають Галю?.. *(Скида шапку, чуха потилицю)*. Ач, уже як місяць високо!.. Обіщала... Невже збреше? *(Пауза)*. Може, та каторжна наполохала? *(Кида об землю шапку)*. Ну, вже як попаду! *(Робить цигарку і закурює)*. Тьпху! І дим якийсь противний з досади! *(Кида. Знов ходить тривожно, позираючи на гору)*. Анікогісенько! *(Знов пройшовся, визира)*. Ні, он немов якась тінь... легесенька... може, і вона? Ну, скажи на милость, як забилося серце! А он друга чорна тінь... ховається... Ця ближче. Вона, єй-богу, вона! *(Пильно дивиться)*. Стала... зупинилася... подума, що нікого нема, та вернеться?! Хоч піснею чутку подам... *(Співа)*.

Хата моя рубленая,
Сіни на помості,
І сам іду, й коня веду
До милої в гості.

Три куплети.

ВИХІД VIII

В а с и л ь і Г а л я.

Г а л я *(оддаля на пісню Василя одповіда піснею)*.

Там за садом, виноградом
Брала дівка льон дрібненький... *(Bis)*

Василь *(між куплетами вставля фрази)*. Озивається, озивається!.. Голубонька, зіронька! Квіте мій рожевий!!

Галя співа остатній куплет на сцені і підходить до криниці.

Василь *(підкрадається, обніма і цілує її, не даючи скінчити навіть фрази)*. Серденько моє, задавлю!

Галя. Ой! Геть! Чи ти не сказився?

Василь. А то через тебе і не сказишся!

Галя. Одступись, не держи мене, бо зараз втечу... і то налякав...

Василь. А ти не перелякала мене, що ждав, ждав, аж ноги уросли в землю,— а все не приходила.

Галя. Чого б я хапалася? Хіба пожежа?

Василь. Пожежа, зірко моя, пожежа! *(Обніма)*.

Галя *(випручуючись)*. Туди ж, пусти! Нема часу...

Василь. Що ж це, Галю, дратувати мене хочеш, чи що? Я он занудився так за тобою, що два дні і ріски в роті не мав, а ти...

Галя. Хвалити бога, обідала.

Василь. То-то ж!

Галя. Так я збігаю та й тобі винесу хоч цибулі.

Василь. І без цибулі через тебе сльозами умиваєшся.

Галя. Через мене ще ніхто сльозами не вмивався, а от через тебе...

Василь. Не вір усьому, що плещуть... у мене багато ворогів... Я тобі все розкажу, нічого не потаю. От сядь тут.

Оддалеки чути спільну гуртову пісню, а часом і соловейка.

Галя *(сідаючи)*. Ну? Тільки далі, серденько, бо у мене душі нема...

Василь. Що про мене кажуть, ніби я дівчат усіх з розуму зводжу,— то, єй-богу, брехня...

Галя. І про Катрю брехня?

Василь. Ну, про Катрю, може, трохи і є правди... тільки я вже не такий і винуватий: даймо *, що ми з нею і кохалися... так вона спочатку сама нав'язалась, а потім до Микити стала моргати, ну, я і кинув...

---

* Даймо — припустімо.

Г а л я. Насміявся та ще звів і причину на неї... Ти думаєш насміятись і з мене?

В а с и л ь *(бере за руку)*. Та нехай я не доживу до святого причастя, коли тебе зраджу! Зазнав я баловства — правда, а кохання до цієї хвилини не знав: нікого я не любив так, як тебе, мою рибоньку!

Г а л я. А Палажку?

В а с и л ь. Не люблю я її і не любив навіть: вона мене дурманом поїла... тільки я і перше хотів одкаснутись од неї, та нелегко було вирватись з чаду... А як тебе пізнало моє серце, то Палажка мені огидною стала!

Г а л я. А ти мене любиш? Щиро кажеш?

В а с и л ь *(обніма)*. Так люблю, що і себе не тямлю. Ти як зоря на небі — од тебе не одірвеш і ока.

Г а л я. Стій! Якась тінь там, у кущах, сколихнулася... Може, Палажка? Страшно мені, аж серце в грудіх упало!

В а с и л ь. Не бійся при мені нікого...

Г а л я. Ходім краще звідціль... вона може спортити, загубити... до неї, кажуть, і змій літа!

В а с и л ь. Не знаю.

Г а л я. Вона зведе мене з світа... не попустить тебе даром — я знаю! На погибель мене ведеш, на погибель!

В а с и л ь. Голубко моя! Що тобі в голову лізе? Я тебе на обиду нікому в світі не дам!

Г а л я. Василю, голубе мій! Не одури мене, не потопчи мого рясту, не загуби моїх літ молодих... Нікому я в світі лиха не вчинила, не вчини ж і мені лиха! Коли не любиш мене щиро, коли пожартувати маєш на думці — то яка тобі слава світ мені зав'язати? Покинь мене... залиши! Глянь на мене — я не винесу горя, а зразу пірну...

В а с и л ь. Горличко моя! Та розпадись я на цім місці кістками, коли і на думці що лихе маю! Може, тобі наговорено, що я за твоїм посагом побиваюся,— на твоє багатство очі пасу,— не вір, не вір! Я тебе без шеляга, в одній сорочці візьму — і до смерті не каятимусь...

Г а л я. Чи згодяться тільки батько і мати за тебе віддати? Вони важким духом на тебе...

В а с и л ь. Наговори, наклепи...

Г а л я. Ну що, як не впрошу і не вмолю?

В а с и л ь. Коли твої батько і матір не вважатимуть

ні на благання, ні на сльози своєї дитини, то ми втечемо: я продам і оселю, і остатню худобу — подамось на Бессарабію або на Кубанські степи, там повінчаємось та і заживемо, як гетьмани!

Галя. Що ти? Без благословенія?

Василь. Поблагословлять потім, ще і проситимуть, щоб вернулась: ти ж одна дочка у них...

Галя. Я краще їм у ноги впаду.

Василь. Хто каже... а коли напосядуть...

Галя. У мене чогось отут *(на серце)* щемить, і здається, що не бачити мені мого щастя...

Василь. Щастя в наших руках, моя зірочко!

Пригорнулись.

Співи чутніші, і соловейко тьохка. Пауза.

Галя. Як славно співають... а соловейко як тьохка! Чи то у мене, може, на серці?.. Слухай, а під Івана Купала чорти по землі ходять?

Василь. Чого це ти їх згадала?

Галя. Боюсь... Я як згадаю про Купала, то в мене аж під серцем холоне...

Василь. Чого ж то, квітонько?

Галя. А як який чорт перекинеться тобою... як же я розберу? От і пропала! Може, і ти чорт?

Василь. Ех, коли б я був чортом, зараз би тебе, не питаючись батька і матері, потяг в пекло! *(Обніма)*.

Галя. Ой, ой! Цур тобі і пек! Не хочу я до пекла! *(Прислухається)*. Хтось співа! Сюди наближається...

Василь. Певно, Денис...

Галя. Так я побіжу.

Василь *(вдержує)*. А коли ж побачимось?

Галя. Колись...

Василь. Не дратуй! Приходь післязавтра до Палажки на Івана Купала!

Галя *(злякано)*. До Палажки? Ох, мене мов ножем шпигнуло... Чого мені до неї? Краще і ти не ходи... я побиватимусь...

Василь. Сонечко моє ясне! Та хіба мені Купало кортить? А от тільки що: тебе одпустять до Палажки, а я тебе там мерщі перейму, та і погуляємо самі.

Галя. Хіба... Ой сюди іде! *(Схоплюється)*.

Василь. Так поцілуй же на прощання...

Галя. А як ти чорт? Перехрестись!

Василь. От дитина!

Галя. Ну, хоч шапку здійми!

Василь *(здійма)*. На!

Галя *(маца рукою)*. Ні, можна. *(Цілує і одскакує до криниці)*.

Василь. Заховайся за кущ; я Дениса одведу, а ти вільно і підеш. *(Заходить з нею)*.

ВИХІД IX

Денис сам.

Денис *(наближається з піснею і два куплети співа на кону. Пісня ad libitum *)*. Агов! Го-го! Василю, де ти? *(Хоче йти за криницю, а Василь назустріч)*.

Василь. Та я тут, тут!

Денис. Чого ж ти не озивався?

Василь. Та, признатись, заснув...

Денис. А я вже думав, що потяг з дівчиною...

Василь. Борони боже!

Денис. Ну, так ходім: пізно!

Пішли.

ВИХІД X

Галя і Палажка.

Галя *(виходить крадькома до криниці)*. Коли б справді не помітили? *(Дивиться в той бік, куди пішли Василь з Денисом)*. Василечку, радість моя, щастя моє! *(Повернулась хутко і взяла відро)*. Ой треба мерщі додому... *(Простяглась іти)*.

Палажка *(заступа дорогу)*. Стій, сонечко!

Галя *(опустила відро)*. Ой лелечко, хто це?

Палажка. Я, не пізнаєш?

Галя. Палажка?!

Палажка. Чого ж перелякалась? Ти не така? Ти як зоря на небі: від тебе не одірвеш і ока! Палажкою гидують, а з тобою на Кубанські степи помандрують. Ха-ха-ха! Ач, батьківська дочка! Ха-ха-ха! У полюбовниці напрошується! Свята та божа! Ха-ха-ха! *(Хапає за руку)*. Ходім до матері.

Галя. Ой лишечко! Пропала я! Ти загубиш мене.

Палажка. А ти мене не наважилась згубити? Не

* За бажанням *(лат.)*.

намірилась пазурами серце з мене вирвати? Тобі весело, що я горю на вогні? Та з такої муки за ніч можна посивіти! А, пропадеш же і ти, пропадеш!

Галя. Не губіть мене, тіточко, не занапастіть мого віку; що ж я вам вчинила?

Палажка. Що? Ти украла у мене мій спокій, моє щастя, мої радощі, ти одібрала у мене остатню утіху, як з сироти сорочку зняла; ти одірвала від мого серця того, хто йому був наймиліщим, найріднішим у світі, та ще питаєш що?

Галя. Палажко, голубочко, хіба я цього хотіла, хіба я цього лиха шукала? Само воно підстерегло мене, і тріпаюсь я як у сильці, а вирватись не можу. Не йде Василь з думок.

Палажка. Брешеш, брешеш, ти сама його зачіпала.

Галя. Неправда ваша, не я його зачіпала, а він мене зачепив.

Палажка. Неправда? І на леваду мою бігала так тільки, аби вітру вхопити, і сюди б то опівночі по воду прийшла? А піснею не вигукувала його сюди на милування?

Галя. Не моя вина, коли він на пісню йде,— значить, любить.

Палажка. А, любить? Ти певна в тім? Ха-ха-ха! На переміну треба батьківської дочки! Ха-ха-ха! На переміну! А бодай же ти після його всесвітнім посміховищем стала; бодай він і над тобою насміявся і кинув тебе на посміх людям! Бодай ти повією пішла попідтинню! Бодай ти його дитину своїми власними руками задавила!

Галя *(ридає)*. За що ви проклинаєте? Хіба можна серце спинить, щоб не билося? Хіба можна вирвати з його того, хто йому милий? Що ж я зроблю, коли я люблю Василя!

Палажка. Ти любиш його,— а я його хіба не любила раніш? Ним тільки дихала, ним тільки й жила! А тепер ти хочеш наступити мені на горло і одняти його.

Галя. Так що ж ви од мене хочете? Щоб я своє серце власними руками вирвала з грудей вам на спокій! Щоб я сама себе задавила вам на втіху?

Палажка. Так ти не одступишся од його?

Галя. Несила моя.

Палажка. Втекти думаєш з ним? Не втечеш, не втечеш!

Галя. Хоть би на мене весь світ завалився, хоч убийте мене, а Василя я не перестану любити.

Палажка. А так така ти? Пропадай же! *(Кидається і валить її на землю).*

Галя. Ай! Рятуйте! *(Істерично рида).*

Палажка *(опам'ятавшись, одскакує).* Що це я? Одведи господи. *(Підніма).* Слухай, ти ще не зазнала тієї муки, коли милий зраджує? О, тяжка вона, і чорти в пеклі гіршої не вигадають! Галю, голубочко моя, недоленько моя, відкинься од Василя, не одривай його од мене: ти і спізнати не можеш того кохання, яким я його люблю! *(Плаче).* Так люблю... так люблю...

Галя. Ох, тіточко, голубочко! Що ж і мені робити, коли я не здолаю перебороти свого серця! *(Ламає руки).* Такий він мені любий, такий милий — господи... Але... нехай... *(рида)* не ходить, нехай і не говорить зі мною... нехай на мене і не дивиться! Нехай уже мене з нудьги та журби в сиру землю положать!

Палажка. Ти молодесенька, хороша, багата; коло тебе того парубоцтва — як мотилю біля квітки. Вибереш собі по душі, а з Василем ти не будеш щасливою; він зрадник, розпуста, п'яниця. Він од тебе до мене ходитиме...

Галя. Ох, не крайте вже мене, не добивайте, бо і без того я на смерть підбита! Беріть його, рвіть і моє серце, пийте кров! Бо несила, несила мені жити без його!

ВИХІД XI

Палажка сама.

Палажка *(дико поводячи очима).* Тобі несила! Ти його любиш? Брешеш! Ти ще і не тямиш, як можна любити! З розкошів та з пестощів поквапилась на мою остатню радість... а я... о! У мене тут ціле пекло клекоче! Я не знаю, що з собою зроблю! Щоб таке кошеня вп'ялось мені в груди і випило мою кров — не буде цього, не буде!

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Пасіка. Між деревами стоять вулики, посередині капличка, коло неї діжечка води; направо курінь.

ВИХІД І

Палажка і Левко.

Палажка *(до Левка, котрий входить)*. Ну що?

Левко. Що?

Палажка. Як що? Ти був у Василя? Бачив його?

Левко. Був.

Палажка. Ну?

Левко. Бачив.

Палажка. Ну, ну! Та кажи ж швидче! Мов неживий!

Левко. Ні, я живий!

Палажка. А-а! Кликав його?

Левко. Ні!

Палажка. Як ні? Ти мене уморити хочеш, чи що? Адже для чого я тебе посилала, що наказувала?

Левко. Для того, щоб... щоб йому... еге! Щоб йому... отут тільки я трішки забув...

Палажка *(крізь сльози)*. Господи! За що мене ти ще і оцим дурнем караєш?

Левко. Я про це не питався...

Палажка. Було б спитатись.

Левко. Так я побіжу.

Палажка. Тю на твою голову! Стій! Скажи Василю зараз, що дід його жде по дуже пильному ділу.

Левко. А-га-га-га! Згадав... я про діда казав, що... як його... діло, чи що!

Палажка. Ну, а він же що тобі одказав, чи прийде?

Левко. Еге-ге! Каже — прийду.

Палажка. Справді?

Левко. Еге, казав: «Прийду, прийду!» Ще і шапку мені насунув аж на самісінького рота...

Палажка. А бодай тебе! Чого ж ти мені зразу не сказав, що прийде.

Левко. Бо затуркали.

Палажка. Ну, нічого, нічого! Так зараз буде?

Левко. Еге... а горіхів, що обіщались?

Палажка. На, на, спасибі тобі! *(Сипле горіхи у жменю)*. Тепер же ти, голубчику мій, побіжи до Стрільців, до Галиної хати; як старі спитають — чого? — то скажи, що дід просили долота, а тим часом шепітни Галі на вухо, що Василь її чекає у пасіці. Розумієш?

Левко *(кусаючи горіхи)*. Розумію.

Палажка. Ну, як же ти скажеш?

Левко. Як? Скажу, що Василь, ага... що Василь долото приніс Галі.

Палажка. А, ні-бо, який ти нерозсудливий: то старим про долото, а Галі про Василя... Нишком тільки, чуєш?

Левко. Чую, чую. Ага-га... Так Галі не про долото?..

Палажка. Ні, ні! Галі скажи, що Василь дожидає у пасіці.

Левко. Добре, скажу: Василь жде у пасіці, Василь жде у пасіці, Василь жде у пасіці, а старого долотом! *(Вибіга)*.

ВИХІД II

Палажка сама.

Палажка *(дивлячись вслід)*. Перебрешеш ти... невже не вдасться? І остатня надія порветься? *(Пройшлась; визира в другий бік)*. Чи співа хто, чи у мене в голові гуде? *(Здавлює руками голову)*. Як болить, як давить! Ох, нічого не тямлю, що роблю: думок не зберу! Хоч би води... *(Іде, хитаючись, до каплички, п'є з кухля і примочує голову; відходить і сідає на колодці)*. Та не може буть, щоб це правда? Щоб він мене розлюбив без причини? Це приверзлось мені: я хвора, я хво-

ра... Ху! Як душно! *(Розстіба корсетку)*. Щоб я одна у своїй пустці сиділа? Щоб він не стукнув мені в віконце? Не може бути, не може бути: це набрехали, це жарти... *(Скида машинерно* очіпок і пов'язує однією хусткою голову)*. Ах, вітрець славний!.. *(Відходить на задній кін і стоїть довго, дивлячись в одну сторону)*. Нічого не бачу... нема... тільки місяць сліпить очі... *(Підходить ближче, іде повз дерева)*. Що ж це? Не прийде? Одурив, догадався! *(Лама руки)*. Ах, нудьга, яка нудьга!..

Пауза. Чути з другого боку пісню Василя. Палажка аж затрусилася.

Він, він, його голос! Коли б ще здалеку не запримітив? *(Ховається за курінь)*.

ВИХІД III

Палажка і Василь.

Палажка *(кидається на шию)*. Умирала, тебе дожидаючи!

Василь. Палажка!

Палажка. Я, нещасна, мій любий, мій коханий!

Василь. Так і вийшло, що дідом дурять; якби знав, не прийшов би.

Палажка. Тим-то і дурила, що для мене б не прийшов.

Василь. Та навіщо я тобі здався?

Палажка. Бо без тебе мені не жити...

Василь. Сількісь... проживеш!

Палажка. Василю! За що ти наді мною знущаєшся, за що мене кидаєш? Я за тебе і душу оддам.

Василь. Не треба мені твоєї душі, держи собі про запас!

Палажка. Не смійся хоч з мого горя!

Василь. Та я ж зубів не скалю! Прощай!

Палажка *(бере за шапку)*. Василю, голубчику! Зостанься хоч цей остатній вечір поговорити зі мною; я ж тобі нічого не вчинила, за що ж ти мене кривдиш?

Василь. Охота мені дорікання твої слухати!

Палажка. Я дорікати нічим не буду, зостанься тільки... Мені про щось побалакати треба... Зразу думок

---

* Машинерно — машинально.

не зберу... Зостанься, голубе, остатній раз. Невже тобі легко буде, коли я через тебе втоплюся?... Адже ж важко буде з таким гріхом ходить!

Василь. Чудна ти, єй-богу, та й годі; ну, кажи вже, що там маєш? *(Сіда).*

Палажка *(сіда біля його).* Спасибі, спасибі і за цю ласку... Дивилась би і не надивилась вік на тебе, соколе мій, скруто моя!

Василь. Та кажи про діло.

Палажка. Слухай, от і забула, про що мала спитати... Слухай, чого ти мене зрадив, за віщо?

Василь. А! Яка-бо ти... Ну, покохав другу...

Палажка *(важко дишучи).* Галю!

Василь. Та хоч би і так.

Палажка. Чим же Галя у око впала? Невже вона краща за мене? Ні погляду, ні поступу, ні по́палу...

Василь. То вже моє діло.

Палажка. Чи вона ж тебе зуміє любити? Чи у неї достане душі, щоб одважитись все віддати за тебе? От її батько і мати не згодяться повік тебе зятем мати, і вона з тиждень поплаче, а далі забуде тебе.

Василь. Почім ти знаєш?

Палажка. Знаю, знаю... Не піде вона за тобою, не піде!

Василь. То ти відьмуєш так своїми чарами? *(Хапає за руку).*

Палажка. Якби я мала змогу; то я б краще тебе приворожила до себе.

Василь. Ти мене чарами при собі і держала...

Палажка. Були чари, та, либонь, втратили силу... хоч і не знаю від чого? Хіба моє личко злиняло, хіба мої брови опали, хіба мої очі опухли, хіба вуста мої не пашать вогнем, хіба я забула уже, як пригортать свого милого? *(Лащачись).* Згадай, скільки кохання було, скільки пестощів? Від щастя, від раю того серце мліло, дух забивало... Мало дня було, мало ніченьки!

Василь. Чарами обпоювала...

Палажка. Та хто ж тебе такими чарами напоїть, хто приголубить так палко? *(Обніма).*

Василь. Та що і казать: задурманиш мозок...

Палажка. Ніхто тебе так не любитиме, як я, ніхто! Я б за тобою пішла на край світа, я б за тебе в землю лягла!

Василь. От, єй-богу... Коли ж — що тут удієш?

Палажка. Слухай! Я не жаліла для тебе ні добра, ні грошей... а тепер, коли хоч, все продам до нитки і втечу з тобою світ за очі — хоч і в Бессарабію, хоч на Кубань... там і заживемо... Як я кохатиму тебе, як годитиму,— вітру дихнути на тебе не дам!

Василь. Ет-таки, як коржа, так коржа: їй кажи образи́, а вона тобі луб'я!

Палажка *(з сльозами обніма Василя)*. Не кидай, не кидай мене! Краще порсни мене по горлу ножем, та не пускай на сміх та на глум людський. Що я тобі зробила, чим провинилась? *(Кидається в ноги)*. Розтопчи мене, роздави зараз ногами! Убий!

Василь *(підніма її)*. Що ти? Бог з тобою! Встань, встань! Мені шкода тебе... але що ж ти від мене хочеш! Коли я не можу повернути серця до тебе.

Палажка. А-а! Не можеш?! Значить, до чортів у пекло! Я сама не тямлю, що і кажу... я божеволію, голубе... у мене мозок горить...

Василь. Заспокойся, серце!

Палажка. Я бачу вже, що мені потопати треба... нема і соломини, за яку б ухопитись...

Чути здалеку дует.

Василь. Ну, заспокойся ж, заспокойся, голубко!

Палажка. Я вже бачу, що мені не жити... Що ж? Бог з вами — раюйте, милуйтесь!.. Тільки одного благаю, не смійся наді мною, не банітуй при людях...

Василь. Та, крий боже, серденько, що ти?

Палажка. Коли ти на мене зла в серці не маєш, то хоч приголуб мене.

Василь. Шкода мені тебе, нещасну... *(Обніма)*. Та що вдієш!

Палажка *(горнеться)*. Соколе мій, орле мій! Як же я тебе кохаю, яким жаром до тебе палаю... умерла б тут з радістю... в пестощах згоріла б!

Василь *(чуха потилицю)*. Ех! Ну, що його? Аж пашить!

Палажка. Вустоньки мої! *(Цілує)*. Хоч напитись би любощів перед смертю...

Василь *(почувши пісню)*. Іде хтось. *(Встає)*. Не муч себе, Палажко! Як бог схоче, так і буде... Прости мені і прощай!

Палажка. Тривай, тривай! Не тікай ще! Хоч на хвилину...

Василь. Та ти тільки даремно рвеш своє серце...

Палажка. Байдуже! Хоч би його швидче дорвати!

Здалеку чути тихо дует:

Шумлять верби коло греблі,
Що я насадила,—
Нема ж мого миленького,
Що я полюбила!

Василь. Сюди йде?

Палажка (*набік*). Вона, вона. (*Швидко балакаючи*). То дівчата шляхом ідуть!.. Слухай, серце! Не одмов в остатній раз мені, я тебе так прошу, так прошу, як перед смертю краплину водиці...

Василь. Що ж там?

Палажка. Прийди завтра до мене, під Івана Купала, всі зберуться, і Галя обіщала прийти... В остатній раз пом'яну свої молодощі і попрощаюсь з вами навіки... Прийдеш? (*Все прислухається*).

Василь. Прийду, прийду!

Палажка. А, от згадала! Я тобі на незабудь дві сорочки вишила... і образок на щастя дам... вони там, у курені... ходім! (*Бере за руку і мало не силоміць веде*). Не одцурайся! Не образь мене! Від щирого серця.

Виходять.

ВИХІД IV

Галя і Катря.
Обидві співають.

№ 14

Баламуте, іди з хати.
Хочеш мене закохати,
Закохати та й забути —
Всі ви, хлопці, баламути! } 2

Баламуте, бійся бога,
Ти багатий, я убога,—
Не женися ти зі мною,
Бо заклянеш свою долю. } 2

Баламуте з сього світа,
Баламутиш мої літа,

Баламутиш мою душу,
Через тебе плакать мушу. } 2

Поки тебе не любила,
Тільки в світі я і жила;
А тепер я гірко плачу,
Поки тебе не побачу! } 2

Катря. Чи ба, куди зайшли!

Галя. Чия воно левада?

Катря. Це пасіка, либонь. Палажчиного діда...

Галя. О! Так ходім звідціль.

Катря. Чого? Тут так славно!

Галя. Воно і славно... та якось моторошно та сумно...

Катря. Що ти? Про пасіку? Це чисте місце! Он у каплиці і святий Зосим стоїть... тут безпешно — і Палажки нема, чого боятись: вона, певно, десь-інде.

Галя. Не згадуй про неї!..

Катря. Боїшся? Я ж кажу тобі, начхай на це діло, бо та відьма зурочить, а що Василя знов одіб'є, то певно.

Галя. Цить! Цьому я зроду не повірю!

Катря. Побачиш.

Галя. Він так присягався, так заклинався, що аж страшно!

Катря. Всім він так заклинався.

Галя. Боже мій! Невже ж він мене дурить? Очі його так щиро дивились мені в душу, що у мене розтала до його зневіра...

Катря. Ох, оті очі пекельні! Ваблять вони і отруюють серце! *(Закрива вид)*. Я тебе пантруватиму од погибелі, не одступлюсь...

Галя *(з сльозами припада до неї)*. Що ж мені робить, коли я люблю його!

Катря. Нещасна!

Пауза.

Тихо! Хтось з куреня виходить...

Галя *(тривожно)*. Хто? *(Придивляється)*. Жінка якась.

Місяць ясно світить.

ВИХІД V

Палажка, Василь, Катря, Галя.

Палажка *(кинула погляд на другий бік кону і запримітила пару)*. Тікаєш уже?

Василь. Пора!

Катря. Це Палажка!

Галя. З ким же? З ким?

Катря. Приглядайсь сама!

Палажка *(тихо)*. Попрощайся ж хоч зі мною, як перше, адже вірнішої дружини не знайдеш!

Василь. Прости ж і прощай, моя голубко! *(Обніма)*.

Палажка так і пригорнулась.

Галя *(хапається за груди)*. Хто? Хто з нею?

Катря. Спиною стоїть... але я догадуюсь...

Палажка *(обніма і голосно)*. Голубе мій! Щастя моє! Раю мій! Прийдеш, прийдеш і завтра!

Катря. Це він; а що, не вірила?

Галя *(шалене)*. Ні, ні! Не може бути!.. Це було б...

Василь повернувся.

Ай, Василь! *(Зомліла)*.

Василь *(виривається)*. Хто там?

Катря *(одпихаючи його)*. Геть, зводнику!

Палажка *(шалене)*. Ха-ха-ха!

Картина.

Завіса

ДІЯ П'ЯТА

Левада. Декорація першої дії.

ВИХІД I

Палажка і Мотря.
Палажка сидить зажурена і замислена, не звертаючи ні на що уваги.

Мотря *(виходить з-за окопа)*. Я там уже все приладнувала, тіточко; а оце куди покласти? Тут горіхи, насіння, ріжки.

Палажка мовчить.

Чи тут де приховати, чи куди?

Палажка мовчить.

Тітко Палажко! *(Підходить вже зовсім близько)*.

Палажка *(здригнувшись)*. Га?!

Мотря. Чого ви, тіточко, такі смутні та зажурені, аж не чуєте? Торік які були веселі!

Палажка *(проводить рукою по голові і говорить іритованим голосом, ховаючи сердешну гризоту)*. Мені чогось неможеться.

Мотря. З чого б же то?

Палажка. Не знаю, голубко... тільки... під серцем пече... і на світ би не дивилася... Я вже жалкую, що і на Івана Купала до себе запросила...

Мотря. От горенько!

Палажка. Та ні... я переможу себе... воно, може, і пройде... поскачете... і я розвеселюсь... не вважай... *(Через силу усміхається весело)*.

Мотря поцілувала Палажку і одійшла на задній план поратись.

ВИХІД II

Наталка і Палажка.

Наталка *(входячи)*. Здорові були, тітко, з Іваном Купалом; дай боже цього Івашка проспівати, проскакати та на той рік діждати. Оце ж вам від мене з самого граба і курочка ряба.

Палажка *(показуючи вид веселий)*. Спасибі, спасибі, моя цокотушечко! *(Цілує)*. А другі дівчата де? Уже б час і збиратися, почина смеркати...

Наталка. Та вони побігли у панський ліс з Левком дерево на ідола рубати.

Палажка. Щоб їм там не нарубали литок. Ну, як таки не попросить якого путящого парубка?

Наталка. Та я ж просила Василя, дак куди! Ходить, мов неприкаяний, круг Галиної хати та руки лама... *(Пантруючи, дивиться)*.

Палажка. Чого ж то?

Наталка. Либонь, хоче конечне побачити Гальку, розказати їй...

Палажка. Що розказати?

Наталка. Та я і не розберу: він ніби не при собі... Щось таке торочить, що немов якась відьма чи гадюка підстроїла йому штуку... Що він ні при чому...

Палажка. Так відьма, каже, чи гадюка?

Наталка. Еге!

Палажка. Про кого ж це?

Наталка. Та і не розбереш... чи він когось ненавидить, а та в вічі лізе, чи що...

Палажка. А за Галею б то гине?

Наталка. Та либонь...

Палажка. І її ото жде і чатує?

Наталка. Прохав, щоб я викликала, так я сказала, що Галя до Палажки обіщала прийти на Купала, так щоб і він приходив.

Палажка. Ну!

Наталка. Він не повірив, щоб Галя до вас прийшла...

Палажка. А ти що?

Наталка. Побігла розказала все Галі і просила прийти; вона дала слово; я так і Василю сказала.

Палажка. А він?

Наталка. Зрадів.

Палажка. Так зрадів?

Наталка. Страх як! *(Набік)*. Пошкварчи, пошкварчи на вогні!

Палажка. От і справді... Я така рада, що в мене сьогодні більше молодят збереться.

Наталка. Авжеж, раді...

Курка почина вириватись.

Ой трохи моя курка не полетіла! Куди б її, тітко, посадити?

Палажка. Перекинь за окіп або однеси в сіни, коли ласка.

Наталка. Ну, курко, пробігаємося! *(Біжить, вхопивши Мотрю і шепнувши їй щось на вухо)*.

Палажка *(сама)*. На глум усім пішла?! Зійдуться тут на моїх очіх перемовитись; обніматимуться при мені... О!! Я не переможу цього, не переможу! *(Виходить)*.

ВИХІД III

Маруся, другі дівчата, а далі Остап.

Маруся *(вбігає)*. Ой лелечки! Ой лишечко! Насилу втекла, аж духу не одведу!

Марина. Ха-ха-ха! Ну й оказія!

Остап *(входячи)*. А що, дісталось, дівчатка, на горіхи, щоб чужого лісу не крали!

Маруся. Не мені... більше Левкові...

Наталка *(вертається)*. А ти чого не пішов дівчат визволяти?

Остап. Ото б іще заходився?

Наталка. Так і зась тобі до нашого гурту!

Остап. Розкажи мені завтра, а я вчора послухаю.

ВИХІД IV

Денис, парубки, а потім Левко.

Парубки *(входять з піснею)*.

На пісню виходять Наталка і Мотря.

№ 15

Ой бре, море, бре!
Сип, шинкарко, ще!

Єсть у мене та і рідний батько — } 2
Викупить мене!

Ось батько іде,
Грошей не несе;
Отепер же я та, шинкарочко, } 2
Засів у тебе!

Ой бре, море, бре,
Сип, шинкарко, ще!
Єсть у мене мила чорнобрива, } 2
Викупить мене!

Ось мила іде,
Грошики несе!
Отепер же я та, шинкарочко, } 2
Піду від тебе!

Хома п'яний у млині
Хропе, мов убитий,
А я тебе поцілую
Мов несамовитий:

Гоп, кумо, не журись,
Сюди-туди повернись,
Отакички скоком, боком,
Перед моїм рудим оком!

Нехай Хомі у млині
З рогами присниться,
Ми ж з тобою, кумко-душко,
Будем веселиться...
Гоп, кумо, не журись *і т. д.*

Н а т а л к а. Та годі вам горло драти.

М о т р я. І не обридне?

С т е п а н. Скучили, бідні, за нами — невидержка!

Н а т а л к а. Без вас веселіще!

М о т р я. І повітря чище...

С т е п а н. Заговорило і кадило.

М о т р я. А хіба тютюном зараз не начадите?

Н а т а л к а *(глянувши набік)*. Нема Василя... чи не дожида Галі? Я їй переказала про вчорашнє... Ну, і Па-

лажка ж каторжна,— тільки не витанцює свого: пантруватиму!

Левко *(плаче і тягне за собою гілку)*. Гм! Гм! Ге! Хай йому чорт! Хай йому біс, щоб я удруге пішов! Ге!!

Остап. Та перестань уже, Левку! Сядь на стерню, то воно пройде!

Другі. Або на колючки!

Всі сміються.

Левко. Ще й сміється! Якби тобі таке! Ге!!

Степан. А ти не слухай дівчат!

Левко. Нехай вони сказяться! Ге!..

Наталка. Оце так, Левку! Славно!

Левко. А що ж, коли мені тепер через них, каторжних, боляче...

Наталка. Гай, гай!.. Ну, як же вам справді не сором не підсобити було такому бравому молодцю? *(Одходить далі з Денисом)*.

Маруся. Та ми ж з ним укупі й тікали...

Денис. Добре і підсобили!

Степан. А ти тепер, Левку, роздай їм оті подарунки, що від побережника взяв!

Дівчата. Нехай сам здоров зносить!

Сміх.

ВИХІД V

Ті ж і Палажка.

Палажка *(вертаючись, держить заполу* в руках)*. Знов на Левка чогось напали? І чого ви всі мого хлопця зобижаєте? Аж плаче, бідний!

Остап. Та то, тітко Палажко, не ми, то він через дівчат постраждав.

Мотря. Дзвони, дзвоне, бо порожній.

Остап. А то ні?

Палажка. Ну, годі ж! Цур їм! На ось горішків тобі і ріжків! *(Дає)*.

Мотря. А я ще тебе поцілую, то і загоїться... *(Цілує)*.

Левко. Го-го-го! Так у мене ж не пика болить!

---

* Запола — пелена, поділ.

Палажка *(до парубків і дівчат)*. Ну, здорові ж були, парубки і дівчатка!

Всі. Здорові, тітко! З Купалом!

Палажка. Спасибі! І-і, ще не всі і зібрались, а час би і починати! *(Ходить, здоровкається зо всіма)*. Та не сидіть мені мовчки, а ворушіться: уже коли справляти Купала, так справляти, а не спати! От я, хоч і стара, а кров у мене грає. І-і, господи, як я ще й досі люблю подуріти, бо на душі так весело, так весело!.. На все мені байдужісінько... Хто шипить, а мене смішить; ха-ха! Ну, крутись, Наталко, нам нікого не жалко!

Наталка *(ядовито)*. Авжеж! Ануте, хлопці, чого вже ви полягали та люльки позапалювали? Обтешіть зараз мені оцю гілляку на ідола!

Маруся. Та славно обтешіть, а ми приберемо в гарного хлопця!

Остап. Давайте сокиру: я вам витешу, дівчатка, такого хлопця, що й поскубетесь.

Маруся. Ану-ну! Он у Дениса сокира.

Остап пішов тесать; дівчатка попарувались, деякі сидять. Садять Левка, той кричить.

Степан. Та не руш-бо його, бо там вава!

Палажка *(роздивляючись на всі боки з тривогою, ходить і сипле горіхи)*. Нате ж і вам поки що горішків на забавку!

Дехто. Спасибі, спасибі!

Наталка. Та ви їх, тітко, дарма не годуйте, нехай хоч співають... Ануте, дівчатка! Нуте ж бо! *(Запримітила Василя, котрий входить)*.

Палажка не примітила його.

(Співа, підморгуючи).

№ 16

Дощик, дощик
Капає дрібненько!
Я ж думала, я ж думала — } 2
Запорожець, ненько!

Коли б знала, коли б знала,
Відкіль виглядати:
То найняла б, заставила } 2
Стежку промітати.

Аж він іде, аж він іде,
Тупає дрібненько;
То-то милий, то-то любий, } 2
Дивітеся, ненько!

Дощик дрібний
Аж із стріхи капотить,—
Розсердився мій миленький — } 2
Аж ногами тупотить!

Розсердився, розгнівався
Мій милий на мене!
А як гляне, серце в'яне,
І в його, і в мене!

Що ж це одна я співатиму, чи що? Хоч би ти, Василю, поміг, а то тільки очима ганяєш!

ВИХІД VI

Ті ж і Василь.

Василь. Співай уже ти: я вчора одспівався.

Палажка *(побачивши його, аж затрусилась)*. Василь тут... певно, з Галею. Господи, яка мука! Знов моє серце окипіло смолою...

Василь шукає очима Галю і підходить до Наталки.

Наталка *(до Василя тихо)*. Прийде, прийде, обіцяла!

Василь. А чого ж її і досі нема?

Наталка. Насті дожида; не бійся! Тільки очі насторожі держи, бо Палажка мов на вугіллях.

Василь. Припече ще не так їй! *(Одходить)*.

Наталка. А що ж, дівчата, пора вогнище палить, а хмизу нема... Хто по хмиз?

Деякі. Я! Я! Я!

Наталка. Ану, гайда за мною!

Парубки. Тю!!

Мотря *(б'є одного і другого)*. А ви, ледачі, чого повиверталися? За нами?!

Парубки і дівчата. Лови! Хапай! Стережись! Ха-ха-ха!!

На кону далі одна-дві пари і парубки, що рубають ідола. Левко задумано їсть горіхи і чухається.

ВИХІД VII

Палажка і Василь.

Палажка *(підходить до Василя)*. А ти, Василю, і честі хазяйці не хочеш віддати?

Василь *(знехотя кланяється)*. Вибачайте, не примітили.

Палажка. Непримітною стала? Бог з тобою, а позаторік примітною була?

Василь. Найшла що згадувать!

Палажка. Забув уже?

Василь. Та вчора ж нагадала!.. Зашипіла гадючим язиком.

Палажка. За що ж ти лаєшся? Не до мене прийшов, знаю, а до моєї розлучниці...

Василь. Ще щоб до неї приходив! Захотіла!..

Палажка. Так хоч не знущайся ж наді мною у моїй оселі...

Василь. Ми тут тільки здибаємось, а підемо собі далі, в окремну місцину...

Палажка *(спалахнувши)*. Пошануй же хоч мене з своєю милою... хоч на очі не лізь... я вам світа не заступлю... *(Утира сльозу)*.

Василь. Святою хочеш прикинутись? Не прикинешся: ніхто не повіре, а надто я.

Палажка. Так ні в чім не віриш мені?

Василь. Хоч і землю сиру тепер їж!

Палажка *(з злобою)*. Так і не вір же, а стережися!

Василь. Аж пополотнів!

Палажка. І перекажи отій твоїй... щоб не приходила сюди... краще буде, краще... Я з серцем не справлюсь... нехай не дратує, бо звіром стану!

Василь *(дивиться пильно)*. Що ж це ти задумала?

Палажка. Нехай не приходить!

Василь *(кепкуючи)*. Із'їси, проковтнеш?

Палажка. Не знаю що... А тільки... Богом тебе прошу: не дратуй! У мене живого місця нема... Я і не збагну, де я і що я...

Василь. Не збагнеш? Чорти напутять! *(Зсунувши набакир шапку, сплюнув і одійшов)*.

Палажка. А, катюго! Не попущу, не попущу насміятись: один кінець!

ВИХІД VIII

Наталка з оберемком хмизу і другі дівчата і хлопці.

Наталка. Кладіть сюди хмиз, тут добре.

Левко. Чи ба, скільки хмизу нанесли!

Остап. Ціле б село підпалити можна!

Левко. Ану-ну! Чи займеться все?

Степан. Ти осмали перше свою дурну голову.

Левко. Тю на тебе! Хіба я кабан?

Остап. Ось вам ідола зробив!

Наталка. Ні, славний ідол буде; оце руки вийдуть, а отут із рушника пику зробимо, та розмалюємо, та шапку надінемо... Онто-то який буде! Ставте його тут; Денисе, ходи сюди, застроміть його в землю!

Денис. Зараз. *(Разом з Остапом забивають)*. Ану, разом! Ще, ще! От тепер твердо стоїть, хоч на шию повісся йому!

Левко. Ану, чи видержить! *(Злягає на дерево)*.

Денис. Геть! Ти ще і дерево зломиш! От ідол, так ідол! На чорта вам було, дівчата, і оцю деревину рубати: укопати було його в землю, та й годі!

Мотря. А справді, було б гаразд!

Остап. Так давайте зараз.

Левко. Ой я не хочу! *(Тіка)*.

Остап. Лови його, хапай!

Левко почина бігти, але шапка насовується, і він з криком пада під ноги.

Наталка. Іди сюди, Левку, не плач! Поможи нам ідола убирати, та і ви, дівчата!

Левко крутить головою, але підходить боком. Дві групи, одна починає одягать ідола, а друга порається коло багаття.

Василь *(до Наталки)*. Що за знак? Нема Галі!

Наталка *(убирає дерево)*. А ти подивись надокола *: може, заблудилася, а може, боїться сама йти... Довідайся у Катрі...

Василь пішов.

Наталка. Агов! Ідіть сюди, Марино і Параско, та поможіть одягти ідола, бачите: і сорочку, і спідницю наділа, і корсетку; а ось я рушник навертіла на пику,

---

* Надокола — навколо.

коли б намалювати... Денисе, намалюй мені зараз славного парубка з вусами, з бровами... щоб гарний був!

Д е н и с. Такий, як я!

Н а т а л к а. Куди ж пак! Обізвалася верша з болота!

Д е н и с. Коли верша, то і малювати не буду!

Н а т а л к а. Та ну, годі! Не вередуй, а малюй!

Д е н и с. Давай уже: коли наше не в лад, то ми і назад! Я тобі намалюю такого гарного, як Левко.

Л е в к о. Так я ж у штанях, а воно в спідниці.

Д е н и с. Так ти скинеш!

Л е в к о. Хіба...

Сміх.

Н а т а л к а. Учи, учи! З його станеться.

Д е н и с *(мазнув Левка квачем)*. Ось!

Л е в к о. Геть! Хіба в мене пика яка?

Д е н и с. А що, чи не красень?

У с і *(разом)*. Ох, який страшний!

М а р и н а. Не дивіться проти ночі, присниться!

Д е н и с. Ти б і від такого не відцуралася!

М а р и н а. Дарма, кого не дурити, аби забавка!

Н а т а л к а. Чим ідолу голову покрити?

М о т р я *(здійма шапку з Левка)*. Так ось же нехай він у Левковій шапці попишається!

Левко гониться за нею, Мотря вспіла надіти на ідола шапку; загальна зам'ятня.

Н а т а л к а *(спинившись)*. Годі, годі! Час нашого ідола привітати, час йому шану віддати!.. Ну, ставаймо кола, а ви там і вогнище розпаліть!

Багаття почина впродовж цієї сцени розгоратися і освіща фантастичне «коло», а на кінці ясно займається.

ВИХІД IX

Ті ж і П а л а ж к а (входить).

Н а т а л к а. Благословіть, тітко, Івана Купала зачинати!

П а л а ж к а *(озирається з тривогою)*. Боже благослови!

Н а т а л к а. Ставайте ж до кола!

П а л а ж к а. Та у мене чогось голова болить...

Н а т а л к а. Е, тітко, без вас і Іван не Іван.

Мотря. Адже той рік і через вогонь скакали — так весело було!

Палажка. Було весело... *(Набік)*. А тепер така нудьга, такий смуток, мов мене чека неминуче лихо. Е, та все одно! *(До дівчат)*. Давайте вже і я стану.

Наталка. От і гаразд!

Всі стають до кола, тримаючись за руки, і починають плавно ходити круг ідола.

Хор жіночий.

№ 17

Через наше село
Та летіло помело,
Стовпом дим; *(Bis)*
Григоркова голова
Занялася була,
Та й горить. *(Bis)*
А Тетяна з радощами
Носить воду пригорщами
Та і гасить. *(Bis)*
А з того деревця
Будується церква...
Калино-малино, ягода червона!
Як ви будували,
То ви й малювали...
Калино-малино, ягода червона!

Хлопці, взявшись за руки, ходять біля другого вогнища і співають.

Хор хлоп'ячий *(окремо і разом з жіночим)*.

Палай красно,
Світи ясно,
Вогню наш! *(Bis)*
Сонце ясне,
Тепло боже,
Землю грій! *(Bis)*

Наталка. А тепер звеселим нашого парубочка з кленочка, щоб цілий рік реготався та в тугу не вдавався! Ануте, хлопці, чи готовий у вас вогонь?

Хлопці. Готовий, беріть!

Усі беруть по головні в руки і починають танцювати біля ідола; інші крутяться на місці, приспівуючи, а Левко, Мотря, Наталка і Палажка попереду соло.

Х о р ж і н о ч и й і п а р у б о ч и й *(приспівує)*.

№ 18

Ой гоп на Купала
Танцювала та й упала;
А Іван, як той пан,
Підіслав ще й жупан!

Ой гоп, лежи тихо,
Щоб минуло тебе лихо!
Не боюся я біди,
Та й утечу до води!

П а л а ж к а. Годі! Час топити ідола: нажився вже, натішився!

М о т р я. Нехай ще постоїть хоч трохи.

П а л а ж к а. Хоче ще пожити, щастя зазнати? Смерть йому і його милій смерть!

Н а т а л к а. Чи топить, то й топить! Поможіть, хлопці, ідола витягти! Кидайте його у криницю!

Кидають ідола.

Л е в к о *(кричить)*. Шапку, шапку мою віддайте!

М а р у с я *(кидає)*. На, лови! Бач, яка я добра!

С п і л ь н и й х о р.

№ 19

Купала на Івана!
Купався Іван та в воду впав,
Купала на Івана!

На Івана Купала
Пішли дівочки по ягідочки —
Купала на Івана!

На Івана Купала;
А молодиці по полуниці —
Купала на Івана!

На Івана Купала:
Прийшлось річку брести,
Уплав плисти —
Купала на Івана!

На Івана Купала,
Всі дівочки перебрели —
Купала на Івана!

На Івана Купала,—
Дівка Марина утонула,
На Івана Купала!

Мотря. Ану, через вогонь, Левку, починай!

Левко *(побіжить і спиниться)*. Коли б притушити трохи, а то високо пала!

Денис. Та не видумуй, скакай!

Левко. Я розбіжусь! *(Розбігається, а проти нього Степан)*.

Степан. Стій!

Левко. Ай! Що ж ти лякаєш! Трохи в багаття не впав!

Мотря. Геть! Розступіться! *(Перескакує через одно і друге вогнище)*.

Остап *(розставивши руки, обніма Марусю)*. Піймав!

Степан. Кожна жаба найде свого граба!

Наталка *(стриба)*. Ану, хлопці, за мною! Гоп! Гоп!

Денис. Перескочила ловко! *(Обніма)*.

Наталка б'є його кулаком.
Два парубки перескочили.

Левко *(переступив ногою через край)*. І я перескочив.

Марина. Хіба так стрибають? Ось як! *(За першим вогнищем впала)*.

Степан. А що, ось як?

Сміх.

Славно гепнула!

Марина. Чого ти причепився, як смола! *(Уходить)*.

Денис. Набік! *(Перескакує через обидва)*.

Ті, що перескочили, знов починають співати, а другі плигають. За незграбними скоками — сміх. Чутно покрики: «Протруси!», «Підберіть плахіття!», «Держи матню!»

Спільний хор.

На Івана Купала
Купався Іван
Та в воду впав,
На Івана Купала!

Наталка *(до Палажки)*. А ви, тіточко?

Палажка *(увесь час сиділа під калиною і ламала руки)*. Га? Гуляйте собі, гуляйте!

ВИХІД X

Ті ж та Василь.

Василь *(вбігає збентежений)*. Не приходила сюди Галя?

Наталка. Ні, не було.

Василь. Нема ж її ніде; з дому вийшла — Катря казала — сюди. Я ціле село вибігав і до других купальників забігав — ніхто не бачив... що його в світі робити?

Всі збентежені, групируються навколо.

Марина. Ох, щоб, бува, біди не сталося цієї ночі!

Мотря. Правда! Адже під Івана Купала усім чортам воля: ганяються, хапають кого хотять!

Василь. Одведи господи! Тоді мені один кінець!

Палажка *(бліда під деревом, нервово трусить його. Набік)*. Як він її любить! Ох, пропала я! *(Зрива з голови очіпок)*. Ох, пропала я! Пропадайте ж і ви! Пропадайте ж і ви!

Дехто. Ой гляньте! Яка Палажка страшна!

Василь. Чиста відьма!

Левко. Ой сховайте мене!

Денис. Тю на тебе!

Палажка. Погине, погине! Чорти вхоплять душу того, хто одрива милого од серця! Пропаде вона неприкаянною!

Денис. Це ти чортів напустиш?

Василь. А щоб вона краще сама пропала!

Палажка. Так так? Привселюдно проклинаєш! Це за те, що задля тебе я і бога забула, що пошматувала своє серце?! Це за те, що обігрівся, облатався у мене?! Що все добро моє пішло на твою пельку та на неситу утробу?

Василь. Що ж ти мене своїм добром наймала, каторжна? За гроші б то я продавав свою душу? Та ти чортячою силою, відьмуванням держала мене!

Денис. О, вона з чортами знається!

Наталка. За нею і тепер чорт стоїть.

Мотря. А може, і два.

Левко *(до Марини)*. Ой чого ти на мене витріщаєш очі?!

Марина. Цить, ідоле!

Палажка. А, коли ви мене всі відьмою величаєте,— так будете ж мене знати, будете знати!

Чути здаля: «Ой лелечки, рятуйте!»

Дівчата. Ой господи, свят, свят з нами!

Парубки. Що воно таке? Отам десь!

Василь. Може, хто гине?!

Палажка *(говорить, рвучи слова шаленим тоном)*. Гине, гине! Я знаю, хто гине! Позаторік Ганна одбила парубка від Оксани та йшла по греблі під Івана Купала... а чорти з-під лотоків вхопили її за косу та й затягли у болото... кричала вона, кричала пробі... та тільки щось гоготало, а вранці і витягли її синю, синю та зелену... а очі аж вискочили спідлоба, а рот аж сміявся, вищиривши зуби!

Денис. Та хай тобі біс з твоїми страхами!

Марина. Ой страшно, ой втечу!

Дехто. Цить!

Чути ближче крик: «Хто в бога вірує!»

Василь. Та чого ви отого д'явола *(показує на Палажку)* слухаєте?! Рушаймо!

Палажка. Стій! А через кого той рік під Івана Купала Домаха повісилась?

Василь. Через тебе, через тебе! А тільки чого і тебе досі чорти не хапають?

Палажка. Перше твою Галю вхоплять! То вона кричить, то її тягнуть за коси!

Чути ближче: «Ой рятуйте, женеться!»

Дехто. То справді Галя: її голос...

Другі. То Палажка наслала чортів!

Василь *(теж несамовито)*. А! Так ти здумала задавить Галю? Я сам задавлю тебе швидче, а з Галею раювати буду!

Палажка. Не будеш! Здохнеш!

Василь. Пропадай же і ти, ненависна! *(Кидається, давить її за горло і кидає об землю)*.

Дівчата *(з гвалтом)*. Ай, ай! Лишечко! *(Розбігаються)*.

Голос Галі зовсім близько: «Рятуйте!»

Денис *(одрива Василя за руки)*. Кинь її! Рятуймо Галю!

Василь *(одскакує)*. Біжім! Де, де!?

Д е х т о. Там, здається! *(Забігають з парубками наліво).*

Пауза.

П а л а ж к а *(Підводиться на одну руку і поводить навколо збожеволілими очима).* Не задавив ще... Зоставив на поквіл... оплювали всі... *(Сіда).* І на моїх очіх цілуватиметься... милуватиметься?.. *(Хапається за волосся обома руками і рве несамовито).* Ай, чого ж не луснуло, а тріпотиш ще, прокляте серце? *(Впивається пазурами в груди).* Розірвати тебе, розчавити ногами і собакам викинути! *(Схоплюється, мов скажена).* Та де ж ти, нечиста сило? Чом мене не береш з цього клятого світа?.. І ти злякалася?!

ВИХІД XI

П а л а ж к а і Г а л я.

Г а л я *(вбіга з правого боку і кричить).* Ой лелечки, ой лелечки!

П а л а ж к а. А-а! Так ось де моя розлучниця! Пропадай же ти, гадино!

Г а л я. Палажка! Рятуйте!

П а л а ж к а *(хапає її за горло).* Мене давили за тебе, так я ж тебе задавлю! *(Кида об землю і почина давити).*

Г а л я *(задавленим голосом з криком).* На бога! Пусти!.. Пробі!..

П а л а ж к а *(шалено).* Задавлю... не будеш мене топтати... не будеш цілуватись з моїм милим, не будеш милуватись!..

Г а л я. Ой!.. ой!..

П а л а ж к а. А, ще борсаєшся?.. Хочеш ще жити? Де ж ніж? Де ніж, де ніж? *(Озирається і одскакує до місця, де був ідол; хапа там ніж).*

Г а л я *(плазує до неї на одній руці і хоче обхопити ноги Палажці).* Прости мене!.. Дай світу!.. На бога!.. *(Побачивши, що та вхопила ніж, з нечоловічим жахом хапа рукою за руку з ножем).* Христа ради! Зглянься!.. Зглянься!..

П а л а ж к а *(по короткій боротьбі затоплює ніж).* А ти зглянулась? Зглянулась?! Здихай! *(З жахом одскакує з ножем у руці).*

ВИХІД XII

Василь і парубки.

Дехто. Сюди вона бігла.

Парубки набігають і остовпіли.

Василь *(кидається до Галі)*. Галочко! *(Глянувши)*. Зарізана!

Палажка *(зовсім божевільно)*. Ха-ха... ха! Тепер бери її!..

Василь. А, пропадай же і ти! *(Вихоплює в неї ніж і б'є в груди)*.

Палажка падає.

Всі *(кричать з жахом)*. Що ти?!

Василь хитається і кида ніж.

Завіса

Посвячена артистці
О. І. Виріній

По-модньому

Комедія з народного побиту в одну дію

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Гаврило Потапович Вареник — багатий козак.

Зінька — дочка його, літ 20.

Наталка — друга дочка, 10 літ.

Вівдя — наймичка, заїка.

Орина Власівна Дзвонарська — вдова, сусідка.

Овсій Кравчук — молодий парубок; дальній родич, за приймака.

Перепетуя Самсонівна Дембицька — із бідної шляхти, з примхами.

Сисой Хододатович — синок її.

Свирид — хлопець, наймит.

Діється на лівім березі Дніпра.

Середина багатої козачої хати. Ліворуч — лави, мисник; праворуч — канапка, два кріселка. По стінах — генерали і страшний суд. В убранстві видно панські примхи, перемішані з простою обстановою. Двері просто і праворуч в кімнату.

ВИХІД І

Зінька сама.

Зінька *(вишива сорочку)*. Що це й досі батька нема? Усе їздять по панах та по панах... і хазяйство закинули... Ох, це все Дзвонарська крутить! Як умерла покійниця матуся, то батько й почали з тією Ориною Власівною кумпанію водити. Вона їх і з панами звела,— хвактурує * за гроші... Піде колись на вітер наше добро! І дома тут через неї життя нема: все якісь моди заводить; ні ступити, ні походити. І батько... ох, ох, ох! Хоть би вже мені заміж швидче абощо! А то так остобісіло! Так через неї ж і не оддадуть за простого, а од тих паничів-глистюків аж верне! А от Овсій Кравчук — який славний, і смирний, і роботящий, і парубок з себе моторний та і з нашого роду; а за мною — так просто господи! Е, вже терпіла, терпіла та, мабуть, і годі скажу! Ех, доля моя сирітська! *(Замислюється і співа)*.

Ой ти, дівчино, зарученая,
Чого ти ходиш засмученая?
Ой знаю, знаю, кого кохаю,
Тільки не знаю, з ким жити маю.

Вийду на поле, гляну на море,—
Сама я бачу, що мені горе;

---

* Хвактурувати — бути посередником, маклером.

Сама я бачу, чого я плачу,
Що я милого нігде не бачу!

Кого любила, того згубила,
Кого кохала, того стеряла;
Кого не знала, руки зв'язала,
З своїм нелюбом світ зав'язала.

ВИХІД II

Зінька і Наталка.

Наталка *(спочатку у кімнаті біля дверей, а далі вибіга, пританцьовуючи і крутячись)*. От і прибралась, бач, яка цяця, бач, яка краля! *(Співа)*.

Набік, хлопці, набік, хлопці,
Бо чорт мужа несе:
Як побачить мене з вами,
Його трясця затрясе!

(Вибіга з цуценям, прибратим у якусь спідницю).

Одішлю я чоловіка,
Де й уродиться музика;
Як заграють на басолі,
Буде хлопцям не до солі!

Та яка ж, хлопці, я
Гарна та моторна!
А ти брись, одчепись:
В тебе пика чорна!

Зінька. Де це ти такої пісні вхопила?

Наталка *(крутиться)*. Або що?

Зінька. Не співай мені: погана.

Наталка. Чому?

Зінька. Тому що слухай, коли кажуть.

Наталка. То я й другої вмію! *(До цуценяти)*. Е, ти-бо не кусайся, коли з тобою бавляться! *(Співа)*.

Ду-ду-ду! Ду-ду-ду!
Уродилась на біду —
Пальцем хату вимітати,
Пригорщами воду брати!
Транди-ба, транди-ба!
Ох, я стала слаба;

А як бубон загуде,
Мене й мертву підведе!

Бу-бу-бу! Гу-гу-гу!
Дід зігнувся в дугу...
А як поведу плечима,
То й старого чорт не втрима!

Бов-бов-бов! Бев-бев-бев!
Дід з натуги умер;
Узялася я у боки
Та й пішла по хаті в скоки!

Зінька. Отже ти доспіваєшся, поки я тебе по губах не лясну! Кинь мені цуценя та роби!

Наталка. Гм, роби! Я ще маненька!

Зінька. Маненька! А пісень великих співаєш!

Наталка *(проганя цуценя)*. Е, співати не важко!

Зінька. Ну, достанеться тобі за пісні.

Наталка. Це мене Пріська вивчила.

Зінька. Щоб ти мені до неї ні ногою!

Наталка *(лащиться)*. Зінько, голубочко, я слухатимусь, коли ти висилатимеш з хати.

Зінька. Гм, чортеня...

Наталка. А яка ти гарнесенька, сестрице, сьогодні! У стрічках та у плахті. Чого ти щодня так не ходиш?

Зінька. При матері ходила, а тепер ота моди завела; батько силують до кохт.

Наталка. І я тієї Власівни не люблю... я їй межи очі плюну. Можна, Зінько?

Зінька. А батько?

Наталка. А я плюну та й утечу: мене не піймають!

Зінька *(обніма її)*. Голубочко моя!

Наталка *(цілує її)*. Ти така в цьому гарна, така гарна!

ВИХІД III

Ті ж і Овсій.

Овсій *(що увійшов при остатній мові)*. А правда, чудесно, як намальовані; а то неначе в хомуті ходите.

Зінька. Ой, це ти, Овсію?

Овсій. Та я ж.

Н а т а л к а. Зінько, чи мені тут сидіти, чи ти, може б, пустила мене до Пріськи? *(Ухмиляється хитренько)*.

З і н ь к а. Та... іди вже; тільки не пустуй.

Н а т а л к а. Бач, я зараз послухалась! *(Вибіга в двері)*.

ВИХІД IV

Ті ж, без Наталки.

О в с і й. До батюшки якийсь панич приїхав. За Власівною послали... що б воно?

З і н ь к а. Ой лихо! Чи не жениха вона мені знов вискіпала?

О в с і й. Мене й самого мов ножем шпигнуло.

З і н ь к а. Сваха анахтемська.

О в с і й. Тепер що ж його? У мене аж похололо...

З і н ь к а. Хіба тобі мене жаль?

О в с і й. А, ще й питають! Та я б... от щоб мене ставцем поставило. Скажіть мені одно слово, і шабаш, значить! Тільки один мені кінець: або під сволок, або під лотоки.

З і н ь к а. Що ти городиш, божевільний?

О в с і й. А то хіба не правда? Все єдно такому харпакові і гадать нічого: у потилицю затоплять, та й уже!

З і н ь к а. А може, й ні?

О в с і й. Е, де там... я тільки й йому або й тій... ну вже я не знаю, хоч у Сибіряку...

З і н ь к а. Не плещи! А коли що, так от що! *(Цілує його)*. Розумієш?

О в с і й *(обніма)*. Та я... аж світ закрутився! Ну, куди хоч... Господи! Просто не знаю й як!.. *(Одскакує, почувши стук у двері)*.

Зінька біжить до дверей.

ВИХІД V

Ті ж і О р и н а В л а с і в н а.

Дзвонарська ввіходить з покупками, весело.

Д з в о н а р с ь к а. Мир дому сьому, з п'ятінкою святою! Ми — у хату сусіль, а ти, моя ягідко, винось нам

хліб та сіль, бо ми не з порожніми руками, а спішать он-то які гості за нами! *(Підморгує і цілує Зіньку; покупки кладе на стіл)*.

Зінька. Гостей не знаємо, які вони й на масть?

Дзвонарська. Достойніщі за твоїх, моя ягідко,— з білого воску.

Овсій. З лою, може?

Дзвонарська тільки гордо глянула.

Зінька. А де батько?

Дзвонарська. Теперечки так уже не слід його називати: тепер він, мовляв, моя ла́донько, не батько будеть, а папонька.

Зінька. Чого ж це так?

Дзвонарська. Ми вже тепер вознесемось між дворане.

Овсій. А все ж вони для дочки будуть батьком.

Дзвонарська. Коли тебе, миленький, не питають, то між благородних у разговори не плутайся; бо такий антихвон, голубе, робить тільки мужва!

Овсій. Що ж ви зараз мужвою, а самі з якої діжі?

Дзвонарська. З пшенишної, з проскурної, йолопе мій нетесаний!

Овсій. Може, з тієї, що дерть затирають?

Дзвонарська. Ах ти... ще сміє, мовляв, на моє званіє губу розпускати! Та мені з тобою зараз, може, й говорити завстид! *(Іде гордо до кімнати)*. Іш, хам, раб нечестивий, порожденіє антихристово! Проти якої ще мадами?! *(Плює, пішла у кімнату)*.

Зінька *(до Овсія)*. Чого ти її чіпаєш?

Овсій. Дак коли вона мене гарячим залізом шпига.

Зінька. А ти б змовчав та краще б підлестився... А то вона ще більше нацькує батька.

Овсій *(чухається)*. А! Досадно! *(Пішов з хати)*.

ВИХІД VI

Дзвонарська і Зінька.

Дзвонарська *(виходить з кімнати)*. Коли в вашім домі, моя комашечко, безчестя мені совершають, то я й піду: нехай уже твій папонька сам порається з гостями або попросить цього кава́лера.

Зінька. Тіточко, Власівно, чого-бо ви?! Простіть його: він здуру!

Дзвонарська. Та проти кого? Подумай! Ти знаєш, моя комашечко, що я протопопівна і була, мовляв, почти при вельможах: у грапського дворецького в дівичім званії жила. То уже потім, через... Прости господи! Довелось мені за пономаря вийти. Так он то що!

Зінька. Та вибачте вже, Власівно, його темноті.

Дзвонарська. Темний, темний, а поуз рота ложки не понесе! Ох, ох! Куди моститься?! Його б у десяти окропах треба б перш випарити, щоб і говорити з ним, от що!

ВИХІД VII

Ті ж і Вареник.

Наталка *(вбіга)*. Тато, тато приїхали!

Вареник *(трохи під чаркою)*. Ну, цілуй, дочко, руку! Візьми керею! На, Власівно, ціпка! А ти, чортеня *(до Наталки)*, шапку бери! Натрудився, значить, та й честі добився: подивіться,— це не карбованець, а мегдалія теліпається! Он то що! О!

Дзвонарська. Честь, честь! Уже іменно, що честь, Гаврило Потапович, мовляв, яко кадило в полунощі!

Вареник. Гм... воно, конешно, не всякому... Потаповича на всю округу знають! Чи за грошима, чи що. О! Ну, а ти ж, дочко, чому не поздоровляєш батька?

Зінька. Поздоровляю, тату! *(Цілує руку)*.

Дзвонарська *(поправля)*. Папонька!

Зінька. Папонько...

Вареник *(до Наталки)*. А ти чого колупаєш у носі? Цілуй батька у руку!

Наталка *(цілує)*. А гостинців?

Вареник. Бач, ледащо! Їй тільки до гостинців?! Пождеш! Ху, утомився! Кріселко подайте! *(Сіда)*. Так ми он куди! О?! Ще капказького хрестика вишлють!

Дзвонарська. Тепер уже алілуя!

Вареник. Ну, приймав і питав мене уже предсідатель, як свого, уже, значить, запанібрата.

Зінька. Як же, тату?

Дзвонарська *(до Зіньки)*. Папонько... *(Варенику)*. Ох, думаю, і вожделеніє було!

Вареник. Стало буть, тошно. Сам почепив мегда-

лію, предсідатель би то! О?! Ще мене під руку... О?! Зайдіть, просить, на чайок!

Дзвонарська. На чайок?

Зінька. До присідателя?!

Вареник. Що ж там за штука? Гм! Приходжу. Ведуть мене, садовлять... Зараз чай з тим, як його?..

Дзвонарська. З кізляркою, певно? Мій покійничок уживав було завжди після добрих похорон.

Вареник. Ні, ні!

Дзвонарська. А-а, з ромом?

Вареник. Та ні!.. Ах ти, господи! З конякою.

Наталка. З живою?

Вареник. Тю, дурню! Такий напиток!

Дзвонарська. І доходять же, прости господи, до всякого способу!

Вареник. Ну, стало буть, випили так тільки... звісно, душа міру зна! А далі обідати... ну, тут уже ми смикнули всякого, аж досі джмелі в усі... Я Юрію Митровичу, предсідателю б то, і грошенят визичив...

Дзвонарська. Ну, вже без того не можна! Мовляв, хто маже, то й їде... да не оскудіваєш мошницею!

Зінька. Ох, тату, то вони за гроші й хапаються!

Вареник. От, вигадай! Гроші грошима, а Гаврило Потапович Вареник Вареником! Ще, може, й самі смикнемо в дворане.

Дзвонарська. Та ось і для Зіновії я привезла дворанина... з мамонькою будуть...

Вареник. О! Невже? Так треба ж прийняти?

Дзвонарська. Авжеж, по-модньому.

Вареник. Предводительський?

Дзвонарська. Еге ж! Що я казала... ще навіть далекий родич їм...

Зінька. Тату! Я не хочу заміж за панича!..

Вареник. Ото вигадай: «Не хочу!»

Зінька. Мені страшно за жениха...

Вареник. Чого? Не маненька!

Дзвонарська. Та він же чиновник настоящий, не хвальшивий: січас і начальникує, й писарює,— благородно і чинно.

Зінька *(крізь сльози)*. Бог з ним! Він на гроші ластиться...

Вареник. На гроші?! Такий і Вареник, щоб проковтнули? Подавляться!

Дзвонарська. Скажіть на милость? Таке щастя, а вона... І благородний, і чиновний, і багатий; то я обладнала!

Зінька. Так самі б і виходили!

Дзвонарська. І пішла б, з великим восхощенієм: помилуйте мою душу — дворанин, благородний.

Вареник. А дочка чия?! AlignВарениця, та ще з сметанкою.

Дзвонарська. Сьогодні предводитель буде сюди з поміщиками: всі шуткують, що вже, стало буть, у самого Вареника поїмо настоящі вареники...

Вареник. Обіщались приїхати на вареники? О?!

Дзвонарська. То-то, видите, що всі вони жалають побрататись, а не за гроші тільки...

Вареник. Так дивіться ж, щоб було гаразд! Біжи ж, Зінько, до Вівді, порядкуй, а ти, Наталко, скакай до батюшки за посудою та й їх проси!

Наталка. А гостинця?

Вареник. А, мазана! Збігай, то дам!

Зінька у дверях щось шепче Наталці на вухо одходячи.

ВИХІД VIII

Вареник і Дзвонарська.

Дзвонарська. Скільки-то у вас сьогодні досточтимого миру буде! Треба ж помодніще прийняти!

Вареник. Та ти уже, Власівно, дай лад і Зіньку укоськай, щоб не брикалась. Ти уже коло тих мод, приміром будучи, хоч хвостом махала...

Дзвонарська. Та я Зіньку присоглашу; я оце купила по случаю модні прибори,— двадцять п'ять карбованців дала!

Вареник. Добре, верну.

Дзвонарська. Я, Гаврило Потаповичу, бачила-таки, мовляв, тьму тем! Потрапимо, будемо говорити, і оноралам, і протодияконам.

Вареник. Та й гаразд! А подай-ке лиш з полиці оту пляшечку і чарку: ми поки що на потуху смикнем!

Дзвонарська достає.

Тільки оті звички і поведенції панські не по душі мені!

Дзвонарська *(наливаючи)*. Бозна-що! Як-таки вам таке тепер і провадити?

В а р е н и к *(п'є і наливає їй)*. О! Та не то, стало буть, що не по душі... Викушайте! Бо, конешно, скажемо, приміром будучи, і ми не з клоччя, а з сиру та тіста... Хе-хе-хе! А тільки виходить діло не по кістках!

Д з в о н а р с ь к а. Дай же боже! *(Підморгує)*. Істинно: кісточкам і сурелям * нашим краще вже тепле містечко та спокій. *(Випива)*.

В а р е н и к. Ще поки бог гріхам терпить! О! *(Подає)*. Смикни!

Д з в о н а р с ь к а. Та я на радощах і уп'юсь!..

В а р е н и к. Пий! Один тому час, що й батько в плахті!

Д з в о н а р с ь к а. Та й бравий же, мовляв, будете, мій голубчику, при орденах і дворанськім облаченії! Благодать!

В а р е н и к *(п'є)*. Благодать, моя маточко... *(Заграє)*.

Д з в о н а р с ь к а. Оце як віддасте старшу дочку, то нам і побратись би можна...

В а р е н и к. Клопіт...

Д з в о н а р с ь к а. Зате буде благоліпно...

В а р е н и к. А так не краще? *(Співа)*.

Натоптала ніжкою будяка,
Як тікала з рідної хати...
Не вернуся вже ніколи до дяка,
Бо він гидкий тим, що бородатий!

Хоч у його, мамо, очі й чорні,
Так шаршаво гладити по вовні;
А як почне їсти, то погано —
На бороді і борщ, і сметана!

Ой піду до козака, матусю,
Та до його любо пригорнуся,
Бо як вусом поведе, підморгне,
То за серце чорт і вхопить мене!

Д з в о н а р с ь к а. Ну й гріхопадитель з вас чисто!

В а р е н и к. Скушеніє! *(Налива)*. Ануте, на покуту!

Д з в о н а р с ь к а. Так світських би вам уже пристойніш було вчитись!

В а р е н и к. Яких там світських?

---

* С у р е л і — великі кістки.

Дзвонарська. О, єсть чудеснійші! От, приміром... *(Співа)*.

Свисток свистить, свисток свистить,
«Митридат» підходить,
А мій милой такой смутной } *Bis*
По палубі ходить.

Видю його по походкє,
Аж пестрєються штани!
В нього волос під шантретом } *Bis*
І на рипах сапоги.

Єго білая манишка,
У грудє моєй оддишка.
Ах, ах, ах, милий мой, } *Bis*
Як страждаю за тобой!

Єго синяя жилетка,
У грудє моєй отмєтка!
Ах, ах, ах, милий мой... *і т. д.*

На Хванталі вогонь горить,
А в Одесі димно;
По вулицях народ ходить,—
Мамочки не видно!

Вареник *(трохи підтягав)*. Гм! Гм! Мамочки! *(Обніма)*. Себто...

Дзвонарська. Нуте-бо, Потаповичу!

ВИХІД IX

Ті ж і Овсій.

Овсій. Чи коні одпрягати?

Вареник. Гм! Так спрожогу і лізе, аж злякав!

Дзвонарська. Треба, миленький, перше спитаться.

Овсій. Та Свирид же й питає.

Вареник. А тобі яке діло?

Овсій. Та звісно...

Дзвонарська. Ох, діло, мовляв, єсть.

Овсій. У всякого своє діло.

Вареник. Ну, іди ж! Нехай випряга.

ВИХІД X

Ті ж і Зінька з Наталкою.

Вареник. Отут тобі, дочко, прибо́ри модні привезла Власівна, дак ти зараз уберись; а я збігаю до жида за вином... та щоб усе було готове!

Наталка. А покажіть, покажіть!

Дзвонарська *(до Вареника)*. Стійте! Я думаю, що на баль би треба й музику?

Вареник. Та й за музику скажу. *(Іде)*.

Зінька. Що воно там?

Наталка *(стриба)*. Ой цікаво! *(Витяга перчатки)*. І-і! Що воно таке довге? Панчошки! *(Натяга на ногу)*.

Зінька. А це що?

Дзвонарська. Плаття: це спідниця, а це станок. Яке чудесне!

Зінька. Гарне, тільки покуйовджене таке, що й не розберу! *(Бере корсет)*. А це до чого? З одного боку поворозки, з другого — застібки.

Дзвонарська. А ке сюди, ягідко: крендолин би то? Так ні.

Зінька. А що ж воно крендолин?

Дзвонарська. Е, крендолин, моя ягідко, то друге: січас тобі от відсіля ідуть обручі на мотузочках: один менший, другий більший, третій ще більший, аж додолу...

Зінька. Для чого ж то?

Дзвонарська. А як надінеш на сорочку та напнеш зверху плахіттям — то воно як шатро.

Зінька. Хіба гарно?!

Дзвонарська. А гарно: скрізь тобі настобурчиться.

Наталка. Чи ба, а пальці теліпаються!

Дзвонарська. Що ти робиш, дзиго? Це рукавички! Ай, ай, ай!

Зінька. Скинь, бо покаляєш! Бач, і порвала!

Наталка. Та то воно гудзик на п'ятці був.

Зінька. От буде тобі гудзик!

Дзвонарська. А-а, це нагрудник... так, так...

Зінька. Та куди ж воно на груди налізе?

Дзвонарська. Утягати потрібно, моя ягідко, утягати до третьої потуги!

Зінька. Та щоб отаке терпіти?

Дзвонарська. Е, стражданіє прийняти прийдеться: без муки не бува моди!

Зінька. Цур йому й пек!

Дзвонарська. Що ти? Що ти?

Наталка *(причепила, як спідницю, корсет)*. Це плахта! Бач, як дзвоник, теліпається! *(Крутиться)*.

Зінька. Не руш мені! Скинь!

Дзвонарська. От балована!

Зінька. Ну, прийде батько!

Наталка. Сестричко, голубочко! Я не буду! *(Тихо)*. Я побіжу Овсію скажу.

Дзвонарська. Ну, надівай же, моя ягідко, все!

Зінька. Та хоч заріжте мене, то я нічого не надіну.

Дзвонарська. Ай, ай, ай, ай! Не подобаєт, комашечко, не подобаєт! Тепер уже собственно мужичі заведенія треба кинути, а приставать до модних обхожденій, як я понімаю, потому перед тобою, мовляв, моя ягідко, благородний світ розверзається.

Зінька. Цур йому, отому благородному! В якому родилась, в такім і умру.

Дзвонарська. Що ти, комашечко моя мальованая! Да ти без понятія, який у панських модах смак! А я проізойшла і в смак увійшла. Дак ти слухай, ладоночко моя, як у панів, у господ значить, добре жити. Оце тобі зараз перини: витягайсь і повертайсь, мовляв, чи направо, чи наліво, куди завгодно! Потім тобі січас кохвій з крендельками: воспивай собі, красунечко, чи три, чи чотири чашечки до восхотінія і крендельками закусюй, а потім сядь та пальцями отак перебирай. *(Показує)*. Тут тобі січас гості-паничі чи гусарини: ногами тільки шарк або брязь. Ну, значить, зробиш книш *(присіда)* і сядеш, мовляв, як янгеляточко: очі підведеш у небо, під лоба, або на груди спустиш... а вони так тобі і воздимаються, і воздимаються! А тут обід: жулен з камердолями, будеш пить сабавонь, вахлітам чи драглей... Ну, сказано, моя ягідко, напрешся, та аж сопеш і тільки платочком губи та лобика втираєш. Ну, а вечором безпременно променаж з кавалерами. Ох, прости, господи, согрішенія наші!

Зінька. Та ото тільки й роботи, тріскай та вивертайсь?

Дзвонарська. Ні, часто і балі бували: під хвартопляса так було танцюємо, що й господи! Я таки, при-

знатись, дівонько, до танців була перша; ще яких танців уміла, не простих, а загрянишних!

З і н ь к а. Які ж вони, тіточко?

Д з в о н а р с ь к а. Та от січас — кадрель, благородний танець! Отак ходи з кавалером і крутись: от дай руку — тобі треба, ягідко, привчатись. *(Гра на губах, показує)*. Цабе повертайсь, а тепер цоб! Ну, задком, задком оступайсь, а тепер крутись. Він довгий. А то ланцет іще достойніший: там отак ходять, та кланяються, та роблять книша. *(Гра на губах і показує)*.

З і н ь к а. Чорзна-які й танці! Ходи, як на корді, та спиною вихай!

Д з в о н а р с ь к а. Ти без понятія, дєвонько. А полька? Що то за вожделеніє! Ох, як воспомниш оте все, то у нутріях, мовляв, аж воспаленіє дєлається, а ти небрежительно...

З і н ь к а. Та я б здуріла од такого життя!

Д з в о н а р с ь к а. Не ввійшла в смак, ладоночко моя безневинна, не ввійшла в смак. А от спробуєш — істинно говорю, чревоугодіє! Та як ще до того пропустиш у горлянку драмадерії чарочку, другу, то смак тобі, ягідко, по всіх сурелях та жилочках, як єлей, розійдеться, і зараз в голову, мовляв, оболок вступить,— ну, січас і млосно.

З і н ь к а. Та господь з ним, ще зачумієш! Нема краще, як біла хатонька у садочку, своє хазяйствечко, та мила дружинонька, та спільна працонька, та тиха розмова, та щира порада!

Д з в о н а р с ь к а. Простий, неделікатний скус, мужичі привички, а тобі, мовляв, моя ягідко, доля признача другоє возношеніє!

З і н ь к а. Не треба мені... Це ви, я знаю... знов когось!

Д з в о н а р с ь к а. А як папонька прикаже?

З і н ь к а. Швидче у прірву кинусь!

Д з в о н а р с ь к а. Ох, царице небесна! Як таке й говорити?! Отці про дітей печуться, а діти родительськой волі не слухають. Проти родителів піти — та це такий великий, моя комашечко, гріх, такий тяжкий, що й господи! Як я замирала, моя ладоночко, то бачила, що такий гріх аж трьома парами волів тягли на тім світі.

З і н ь к а. Трьома парами!

Д з в о н а р с ь к а. Трьома парами, ягідко, істинно — трьома парами!

З і н ь к а. Ох, я нещасна, що ж мені чинити?

Д з в о н а р с ь к а. От, приміряй, моя комашечко, оцю спідницю. *(Надіва їй)*.

ВИХІД XI

Ті ж і Н а т а л к а, а потім О в с і й.

Н а т а л к а *(вбіга)*. І! Довга яка! Ти заплутаєшся в їй і гепнеш!

З і н ь к а. Та я і не ступлю. *(Глянувши назад)*. А то що?! Ох, моя матінко, зроду не надіну: на мене тюкатимуть!

Д з в о н а р с ь к а. Це саме мода, моя пампушечко!

Н а т а л к а *(регочеться)*. Ой, ой! Як копиця.

З і н ь к а. Не хочу такого сорому! Я пересуну, а то собаками зацькують.

Д з в о н а р с ь к а. Ой боже, невіжество яке! Надівай цей нагрудник!

Н а т а л к а. Ану-ну! Ото сміху!

З і н ь к а. Не хочу!

Д з в о н а р с ь к а. Та хоч станок же прикинь на себе! *(Натяга)*.

Н а т а л к а. Не влазить! Не влазить!

Д з в о н а р с ь к а. Постій, ягідко, я стягну... *(До Наталки)*. Тягни й ти за мотузку!

З і н ь к а. Ой, не тягніть! Дух випрете!

О в с і й *(у дверях)*. От знущаються!

Д з в о н а р с ь к а. Постій, постій! Я коліном упрусь... то воно зразу!

Н а т а л к а. Щось луснуло!

З і н ь к а. Ой, ой! Не можу... *(Плаче)*.

О в с і й. Як кобилу супонять! *(Плаче)*.

Д з в о н а р с ь к а. А ти чого сюди, до дамської уборні? Ач, і свій ніс тиче!

З і н ь к а. Ох, ох! *(Плаче)*.

Н а т а л к а. Не тягніть більше, бо ще задавите!

О в с і й. Чого батько дивиться? Розбійниця! *(Пішов)*.

Д з в о н а р с ь к а. Поговори, поговори! *(До Зіньки)*. Ходім до кімнати,— там спочатку надінем нагрудничок, а далі й станок.

Н а т а л к а *(як Зінька повернулась іти)*. Ой, ой! По спині чисто тріснуло!

Д з в о н а р с ь к а. Царице небесна!

ВИХІД XII

Ті ж і В а р е н и к.

В а р е н и к. Ідуть уже. Чи все готово?

Д з в о н а р с ь к а. На кухні все; а я Зіньку зараз приберу... та й ви б прибрались.

В а р е н и к. А я ось зараз, тільки кріселка поправлю...

Д з в о н а р с ь к а. Наталко! Прибери пляшки! Підмети! Ой, ой! Боже мій!

Гвалт. Вибігають до кімнати.

Н а т а л к а. Підмети! *(Кида віхоть)*. Хай йому чорт, я боюсь! *(Тіка)*.

ВИХІД XIII

Д е м б и ц ь к а і синок її С и с о й.

Д е м б и ц ь к а *(убрана з викриком)*. Прошу тебе держатись достойно... Хустку до носа взяв?

С и с о й. Да, взял, мамаша, только ето ужас: совсєм простая халупа... воняєт чем-то.

Д е м б и ц ь к а. Конєчно, хлопи... але богаті... тепер через них можно состояніє зрóбіть: зажити по-шляхетськи... Одкоті бручки!

С и с о й. Стоїть лі для мужви... *(Обсмикується)*.

Д е м б и ц ь к а. Ціхо! Який ти ще дєцко! Нужно тобі понравіться — і ми богачі; не будем поневіряться у пані маршалкової — я за економку, а ти — за попихача. Тогди ми покажем форс, проше пана! Витрі лобік — замарався...

С и с о й *(витираючи)*. Только, мамаша... ну, как же ето... у меня жена будет Хівря? У нея і руки порепані, і ноги, вєрно... смеяться все будуть...

Д е м б и ц ь к а. О, мой аньолок невінний! То пусте: в висівках откупаємо... а з денєг не смеются... не ковиряй у носі!

С и с о й. Да что ви, мамонька...

Д е м б и ц ь к а. Застьобнісь... Ідуть, кажеться...

ВИХІД XIV

Ті ж і Вареник, Зінька, Наталка і Дзвонарська.

Дембицька *(важно)*.—Столбова дворянка, родственниця пані маршалкової, вдова Дембицька. А ето мой син Сисой, что даєт большиє надєжди по службє... прошу любіть і жаловать.

Дзвонарська *(цілується)*. Настоящі дворане, мовляв, січас глянути... моє поштеніє!

Вареник. Дуже, дуже радий! Позвольте ручку! *(Цілує)*. І синочок? Дозвольте поцілувати?

Сисой. Мамаша?

Дембицька *(тихо)*. Утрі ротік...

Вареник *(цілує Сисоя)*. А це дочка моя старша, Зінька.

Зінька ховається все за батька чи за Дзвонарську.

Сисой. Как? Мамаша! *(Тихо)*. Ето чучело?

Дзвонарська. Зіновія.

Вареник. Та й Зіновія, а по-нашому Зінька, або Варениця, стало буть, Вареникова дочка. *(До Зіньки)*. Чого ти ховаєшся: не вкусить.

Сисой *(фирка)*. Каламбурно!

Дембицька. Сося.

Дзвонарська. Звиняйте уже — засоромилась, потому — чистоплотіє... да ще перед таким кава́лером... з мамочкою знакомі, а з вами ще: Орина Власівна Дзвонарська, бившая дщерь протопопа, жила з младенства почти при грапськім домі, а уже потім нещастія ради... Прошу покорно! *(Простяга руку під носа)*.

Сисой. Мамочка! Что же ето!

Дембицька. Пожми! *(До Дзвонарської)*. Дєцко є́ще!

Вареник. Прошу покорно!

Всі сідають манірно. Наталка ховається за батька.

А оце моя менша дочка!

Дембицька. А-а! Скажіть!

Вареник. Не чіпляйся-бо за полу! Підійди поцілуй ручку!

Наталка. Не хочу!

Дембицька. Дика!

Дзвонарська. Не встидайся: зроби книша! *(Сіпа її)*.

Дембицька. Сося!

Наталка. Геть к чорту!

Дембицька. А цо? Однако!

Вареник. Чи ти не здуріла? Га?

Дзвонарська. Ай, ай, ай!

Наталка *(тікаючи)*. А чого він чіпляється, слинявий!

Вареник. Цить мені!

Сисой. Віскрява!

Дембицька. Дуже розпустили... Звісно, в простоті...

Дзвонарська. Балована!

Дембицька. Гм, гм! Зовсім без виховання!

Сисой. От би до салону! *(Приска)*.

Дембицька. Сося! Не ложи ручки в бручки.

Ніяково мовчать.

Вареник *(до Сисоя)*. Служите, дозвольте спитать, при чинах, стало буть?

Сисой. Н-да!.. То єсть... у предводітеля...

Дембицька. Таке способне децко... Гм, просто ужасть... Скоро буде самостоятельним...

Вареник. Себто який чин!

Сисой. Чин? *(Приска)*.

Вареник. Простудились?

Дембицька. Да, да, насморк... Сося... хустку вóзьмі! *(До Вареника)*. Це, відітє лі, полóженіє таке.

Дзвонарська. Значить, чиноположеніє... От і мій покійничок було каже: не по чиноположенію доброхотні даянія...

Вареник. І пенсія велика?

Дзвонарська. Як же таки? Авжеж...

Сисой. Мамаша? Да?

Дембицька. Само собою розуміється...

Вареник. Як?

Дзвонарська. Та пенсія, мовляв, сама собою, а то ще й розуміється!

Вареник. Го-го! Знаємо й ми це розуміється...

Сисой. Ха-ха-ха! *(Зразу затуля рота хусткою, мов закашлявся)*.

Дембицька. Цо то?

Сисой. Мнє в рот, мамаша, муха попала...

Зінька *(до батька тихо)*. Вони з нас сміються...

Вареник. Гм, гм...

Пауза.

Дембицька. Ну, а ви, баришнє?..

Сисой кашля в хустку.

В городі бували?

Зінька мовчить і ховається.

Вареник. Чого ж мовчиш? Лякатись нічого: не стра-шні...

Дзвонарська. Не соро́мся, ягідко! *(Сіпа)*.

Зінька. Ні!

Дембицька. А де ж ви бували? *(До сина)*. Та розговарюй же ти по-гостинному!

Зінька. На ярмарку, у містечку.

Сисой. С кєм?

Зінька. З кабаном їздили.

Сисой. Ха-ха-ха! Інтересний кавалер!

Вареник. Нема смішного! Коли б і сотню таких, то й ви б, паничу, спасибі сказали.

Дембицька. То він веселої натури: звиніть — ребйонок ще.

Дзвонарська. Та й хазяйські ці прості причандали такі смішні... неделікатні: чаплія, рогач, кізяк...

Дембицька. На ярмарку, вірно, і цей ригинальний костюм...

Вареник. Ні, це Власівна...

Дзвонарська. У первої моднярки.

Дембицька. Вас ошукали — це старомоднє.

Вареник. Як же це?

Сисой. І не сходиться нигдє...

Дзвонарська. Вузковатий нагрудничок!.. Не стикає, мовляв, трудно!..

Сисой. Н-да! Трудно...

Вареник. Не сухопара.

Зінька *(з плачем)*. Вони сміються. *(Тіка)*.

Дзвонарська. Не соромся, моя комашечко: то божа благодать! Завстидали: звісно, жіноча дівственность...

ВИХІД XV

Ті ж та Овсій і Наталка.

Наталка. Вівдя пита, чи кидать зараз вареники?

Дзвонарська. Так і лізе! Про це стидно говорить, комашечко!

Наталка. Чого?

Вареник. А й справді?

Дзвонарська. При благородних про ці низькі речі не розмовляють.

Вареник. Чудно́!

Овсій. А там ще жидки прийшли, питають, чи зараз починать баль?

Вареник. Ет, після...

Овсій. Може, одправити?

Вареник. Нехай ждуть!

Овсій пішов.

ВИХІД XVI

Ті ж без Овсія.

Вареник. Ну, а що, пан предводитель не будуть?

Сисой. Вот би сюда приєхали!

Вареник *(до Дзвонарськоі)*. А ви ж казали...

Дзвонарська. Не знаю... що б воно...

Дембицька. Так; але вони нездорові...

Вареник. Погордували, значить... Гм! Гм!

Дембицька. Ні, щось зробилось желудочне.

Дзвонарська. Да, знаєте, буває, от, будемо говорити, і зі мною: оце собі і п'ю, і їм як слід... а то вдруг, звиніть на цім слові, у цім містоположенії почнеться обморок, і так, мовляв, клубком підходить, підходить аж у голову,— і січас тобі завернеться, завернеться і... зомленіє. Я совітувалась з лікарями, дак говорять: не смотріть у ту сторону, де біжить скажена собака.

Сисой *(вдержується од сміху до немоготи)*. Мамонька, я вийду! *(Вибіг)*.

Дембицька. Чого ж то скажена собака?

Дзвонарська. Та видите лі, щоб обморок не притягти вітром.

Дембицька. А-а!

Вареник. Так не будуть, значить... і моїх нема,— стало буть, насмішка... гордують.

Дембицька. Ні, вони коли-небудь...

Дзвонарська. Безпремінно.

Дембицька. Само собою...

Вареник. Як вони самі собі, то й ми самі собою! До їх кланятись не підемо. Нас треба — як грошей чортма,— розумію... Ми страву й самі поживемо. Гукніть там, Власівно, нехай несуть!

Дзвонарська виходить.

ВИХІД XVII

Вареник і Дембицька.

Дембицька. Моєму синові і мені ваша дочка до вподоби.

Вареник. Спасибі. Вона моторна дитина.

Дембицька. Я б, пожалуй, змогла посватати.

Вареник. Чув.

Дембицька. Ну... а нащот при́даного як?

Вареник. Та все як слід справимо; позичать не підемо.

Дембицька. Натурально, натурально!

Вареник. Дочка у мене робітниця добра, надежна, дебела: ніхто її не пережне й не перегребе.

Дембицька. Так, так... але при їх положенії...

Вареник. Не безпокойтесь... і при положенії.

Дембицька. Має ся розуміти... але... який капітал взяти нам можна?

Вареник. Е, нащот грошей, то я вам скажу, панійко, так: до смерті ні копійки не дам,— нехай самі трудяться; а після смерті... з собою не заберу.

Дембицька. Конечне... только в таком случаї... виходить, зовсім недоразумінія... Власівна, значить... проше пана...

ВИХІД XVIII

Ті ж та Сисой, Зінька, Дзвонарська, Наталка й Вівдя.

Сисой (*входить в середні двері, раптом захрьопуючи*). Ой, чуть собаки не порвали!

Н а т а л к а. Він реготався, аж гавкав, а собаки й собі!

Д з в о н а р с ь к а. Цить!

Д е м б и ц ь к а. Сядь мені... та не ложи ручки в бручки!..

Наталка сміється.

Д з в о н а р с ь к а. Пожалуйтесь!

В і в д я. Ку-ку-ку-кур-ку ку-ку-ку-ди?

Д з в о н а р с ь к а. Сюди, сюди! Звиніть,— трохи заїкинька!

В і в д я. А ті-ті-ті-ті-ті...

В а р е н и к. Візьміть у неї, а то й почне тут кýкати та тíкати!

Д з в о н а р с ь к а. Тепер нехай молода почастує!

С и с о й. Мамаша?!

Д е м б и ц ь к а. Ще не договорились... при нашім, скажемо, званії і благороднім шляхетнім положенії, треба багато...

В а р е н и к. Чого, пані?

Зінька стала тепер саме на видноті, посередині; турнюр із спідниці з'їхав набік, а волосяний турнюр надіто замість фартуха.

С и с о й *(глянувши)*. Ах, мамаша, фігура-то!

Д е м б и ц ь к а. Я й не замітила! Шкандаль!

Д з в о н а р с ь к а. Який шкандаль? Це по-модньому.

В а р е н и к *(сердито)*. Ну, що?!

Н а т а л к а. Ой таточку, таточку! Не оддавайте за його Зіньки: він поганий, паскудний... *(Плаче)*. Овсій кращий: мене на баштан возить...

С и с о й. Мамаша, ето дерзості...

Д е м б и ц ь к а. До таких заїхали... Гляньте, проше пана, хотіли зіпхнути дочку бокату!

Д з в о н а р с ь к а. От тобі й антихвон!

В а р е н и к *(кулаком по столу)*. Як боката? Хто сміє на мою дочку лихе сказати?

С и с о й. Мамаша, не силуйте меня на кривобокой жениться!

В а р е н и к. Та ви б спитали, пані, чи я ще оддам свою дочку за вашого йолопа!

Д з в о н а р с ь к а. Ах, боже мій! Що ви?

В а р е н и к. Мовчи! *(До Зіньки)*. Скидай мені зараз цю панську зброю!

Д е м б и ц ь к а. Це ж ви мені посовітували до муж-

ви немитої вдатись! Понімають вони благородне обращеніє!

Сисой *(показує пальцем на Дзвонарську)*. Обморок скажений!

Дзвонарська *(спалахнувши)*. Ах ти, свинячий виплодок, халдей прокажений, жебран, голодранець!

Дембицька. Ай, ай!

Вареник. Нічого у мужви і порóги оббивати!

Зінька з Наталкою вийшли до другої кімнати.

Дзвонарська. Та ти з твоєю мамою, бабою, тіткою, дядиною — п'яти моєї не стóїте!

Дембицька. Я не стою?! Я не стою?! Ах ти, дячківська покидька! Я стовбóва! Стовбóва!

Дзвонарська. Я з настоящого коліна і почти при грапськім домі жила! А ви запотилишників їсте по панських прихожих! Плюнула й розтерла, от що!

Сисой. Позвольте, мамаша, я єй плюну!

Дембицька. Шапку бери скоріш! *(Задихається з злості)*.

Вареник. Ач, приїхали нашими замозоленими грішми свої дірки латать! Он бог, он вам і порог!

Дембицька. А ви справді думали, що вас треба, вас по салонах приймають, що ваших бокатих дочок шукають! Мужва нетесана! Гроші тільки у дурнів виманюють!

Вареник. Ех ви, голодні зажери! Хизуєтесь своєю пакістю. Щоб мої й очі вас не бачили!

При остатній мові Овсій, Зінька і Наталка показуються в дверях.

Сисой. Мамаша, она... не такая... ето костюм...

Дзвонарська. Самаряне обдерті! Я для них клопотала з жалості, а вони — скажіть на милость — пани!

Дембицька. Тьфу! Сваха задрипана! Пошукайте тепер, хто-то вашу виставку візьме?

Овсій. Дозвольте! Я їм виставку зроблю!

Вареник. Моєї дочки ніхто не візьме? Та з вашого брата всяк мені в ноги поклониться: я за нею двадцять тисяч карбованців зразу даю...

Сисой. Мамаша! Она не кривобокая: ето—турнюр!

Дембицька. А, ошибка... що ж?.. Я перепрошу...

Вареник. Хто цурдур? Женіть цього цурдура! Гетьте з хати!

Овсій. Пожалуйте!

Сисой *(показуючи на Дзвонарську)*. Ета все... ето чучело!

Дзвонарська. Ах ти хальора, шкилета! *(Плює)*.

Дембицька і Сисой тікають. Чути галас собак.

ВИХІД XIX

Ті ж без Дембицької і Сисоя.

Вареник. Спасибі тобі! Наградила!

Дзвонарська. Хто ж його знав, що такий вийде акахвист: я думала, що вони настоящі двоaccess, а вони — пхе!

Вареник. Думала!

Дзвонарська. Знайдуться ще благородніщі!

Вареник. І речі про них не заводь! Мало сорому ще прийняв? Мало тобі?

Зінька. А все через ті моди... *(Плаче)*.

Дзвонарська. Що ж? Я всякі моди потраплю... папонька... Конешно, не їм...

Вареник. Мовчать! Щоб мені тих мод і не пахло тут! Не плач, дочко! Тебе всяк візьме, але годі тих модних!

Зінька. Тату, голубчику!

Дзвонарська. Содома і Гоморра!

Вареник. Геть, щоб і духу твого!..

Дзвонарська *(плаче)*. Ви завьожди так обиждаєте... Не по-благородному...

Вареник. Годі витребеньок! Щоб ані писнула! За простого оддам!

Зінька. Таточку ріднесенький!

Вареник *(обніма)*. Знаю.

Наталка. А музика як?

Дзвонарська. Без благородних... баль?!

Вареник. Геть!

Дзвонарська з ляком вискакує.

Вареник. Не лишні, а якраз упору! Що я, без ваших паничів не буду гуляти? О! Тепер загуляю так, що й чортам душно стане у пеклі! Гей, Наталко, Сви-

риде, Вівде, Овсію, кличте музику! Пийте, їжте! Частуй усіх, дочко, матері їх ковінька!

Зінька налива і підносить.

Я сам у своїй хаті пан! Чи так?

ВИХІД XX

Ті ж та Вівдя з музикою.

Вареник. К бісу всі моди, щоб і вухо моє не чуло! Пий, гуляй, співайте мені зараз, Зінько, Наталко, Овсію!

Овсій *(співа)*.

Од дуба та до дуба,
Дівчино моя люба!
Рад би я тебе взяти,
Та не велить твоя мати!
Хоч мати велить,
Так рід не велить;
Як побачу, то й заплачу,
Аж серденько заболить!

Зінька.

Ой клен, не тополя,
Така, мабуть, моя доля;
Полюбила Овсія,
Так боюсь панотця!
Ой клен, не ломись,
А ти батьку поклонись:
Де й дінуться твої муки,—
Перев'яжуть ликом руки!

Вареник.

Ой гоп та помалу,
Та пошила штани з валу;
Як пошила і наділа —
Кажуть люде, що до діла!

Ріж! Шквар! Ану, Овсію, Вівде!

Музика гра козачок. Свирид з Вівдею і Зінька з Овсієм танцюють. Наталка посередині крутиться.

Завіса спада

Циганка Аза

Драма з малоруського і циганського народного життя в 6 діях з хорами, піснями і танцями

(На мотив повісті Крашевського «Chata za wsią»)

Дія I — «Зальоти цигана».
Дія II — «Не одкупився!»
Дія III — «Смерть на світанні».
Дія IV — «Під тяжою прокльонів».
Дія V — «Заговорила кров».
Дія VI — «Помста циганки».

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Наум Лопух — старий, хирний, удовець.
Галя, дочка його,— білява дівчина 17 літ.
Денис, 22 літ, Пилип, 20 літ — його сини.
Сват 1-й, Сват 2-й — поважні селяне.
Глейтюк — поважний чоловік, старшина.
Роман, син його,— молодий хлопець, німий.
Горпина Гарбузиха — баба сваха.
Голуб — лірник.
Марко, Микита, Вавило — парубки.
Уляна, Мокриця, Вустя, Орися — дівчата.
Опанас — молодий хлопець, затурканий сирота.
Стась — панський лакей.
Дудка Апраш — старий циган, ватажок.
Василь — молодий циган.
Аза — молода циганка, красуня, чорнява.

Гордиля — стара циганка, голова над жінотою.
Феся — цікава молодиця, циганка.
Янко
Діго } цигане.
Груня — циганка.
Стася — циганка.

Цигане, циганки, люде, дівчата, парубки, музиканти, діти.

Діється на Волинщині, край гряниці.

ДІЯ ПЕРША

Майдан у селі. Справа виступом шинок з ганком і рундучком, зліва дві хати; далі левади, верби. На задній завісі вид нагір'я, вкритого лісом; на однім боці — вітряки; під горою видко циганські шатра.

ВИХІД І

Лопух і Глейтюк.

В корчмі співають впродовж цієї сцени; часом перерива спів і знов луна пісня № 1. Вдалі на майдані дівчата грають в воротаря, перед веде Галя.

Глейтюк (*затягуючись люлькою*). А славна, куме, у тебе дочка; струнка, як тополя, а гнучка, як лозина... усіх дівчат на селі закриє.

Лопух. Хвалити бога, моторна дівчина і роботяща... як той казав: «Не встид похвалити, хоч і своя!»

Глейтюк. Еге! І в кого вона вдалась? Білява та ясноока... адже ти, куме, нівроку, як чобіт насмальцьований! Хо-хо-хо!!

Лопух. Не нагадуйте! (*Махнув рукою і почухавсь*). Вона в матір пішла: і та, покійничка, царство їй небесне, була синьоока, а коси русі аж до п'ят спадали... Ох, ох, ох! Не дожила, голубонька, доньки своєї на рушнику побачити.

Глейтюк. Так, так... кожному, значить, що призначено... потому приділ! Умира, кажуть, не старий, а часови́й... Приділ, стало буть, тобі такий положено, ну, і умирай, хоч-не-хоч, а вмирай! А скільки твоїй Галі літ?

Лопух. Либонь, оце сімнадцять буде.

Глейтюк (*затягується і спльовує*). Слухай, куме!

МАЛОРУССКАЯ ТРУППА
М. Л. Кропивницкаго подъ упр. А. К. Саксаганскаго и Н. К. Садовскаго
ПРИ УЧАСТИИ
М. К. ЗАНЬКОВЕЦКОЙ

Въ Воскресенье 2-го Сентября г.
ПРЕДСТАВЛЕНО БУДЕТЪ

Цыганка Аза

драма зъ ćпивамы и танц., зъ малор. и цыганской жизни, у 5 д., (сюжетъ заимств.) соч. Старицкаго.
Роль АЗЫ исполн. М. К. Заньковецкая. Роль ЛОПУХА исполн. М. Л. Кропивницкій.

ДІЕВИ ЛЮДЕ:

Наукъ Лопухъ. старый хырный удовецъ . г-нъ Кропивницкій	Горпына Гарбузыха. баба сваха . . . . . . г-жа Борисоглѣбск.
Галя. его дочка . . . . г-жа Линицкая.	Голубъ Лирныкъ . . . . г-нъ Нимченко.
Денысъ, } его сыны . . . . г-нъ Вукотичъ.	Мыкыта, парубокъ . . . . г-нъ Коноплянка.
Пылыпъ, } его сыны . . . . г-нъ Жулинскій.	Опанасъ, затурканный хлопець, сырота молодый г-нъ Чичорскій
Васыль. молодый цыганъ . . . . г-нъ Зайченко.	Стась, панскій лакей . . . . г-нъ Колесниковъ.
Аза. цыганка . . . . г-жа Заньковецкая.	Дудка Апрашъ, старый цыганъ. ватажокъ . г-нъ Позняченко.
Глейтюкъ, поважный чоловикъ . . . . . г-нъ Загорскій.	Гордыля, стара цыганка, голова надъ жо-ното́ю . . . . г-жа Онищенко.
Романъ. его сынъ. молодый хлопець нимый . г-нъ Ласкавый.	Хвеся, } цыгане . . . . г-жа Попова.
Сватъ 1-й, } поважни селяне . . . . . г-нъ Паньківскій.	Янко, } цыгане . . . . г-нъ Жулинскій.
Сватъ 2-й. } поважни селяне . . . . . г-нъ Загорскій.	

Цыгане, цыганкы, парубкы, дивчата, музыка и диты.

Начало въ 8½ часовъ вечера.

Капельмейстеръ М. И. Соколовъ. Распорядители и режиссеры: А. К. Саксаганскій и Н. К. Садовскій.

Въ кассѣ театра продаются соч. М. Л. Кропивницкаго и И. К. Карпенко-Караго.

Печатать дозволено. Екат. Типо-лит. М. С. Копылова.

Афіша про виставу «Циганка Аза».

Знаєш, що мені прийшло в голову: у тебе дочка, а в мене син... чи не були б ми сватами?

Лопух. Ви жартуєте, чи як?

Глейтюк. Ні, навсправжки. Я, здоров знаєш, і сам удовець, та ще, будемо так говорити, при должності, начальникую... Значить, мені нема і часу до господарства, а твоя дочка гарна, люде хвалять,— хазяйка, виходить... ну і син, приміром кажучи, хоч трохи і кирпатенький,— дак зате тихий, слова не промовить.

Лопух. Німий-бо то...

Глейтюк. Ні, мовчазний... тільки, виходить того діла, ще краще! Га? Як думаєш, куме?

Лопух. Що ви! Честь, велика честь... отож несподіванка мене і ударила.

Глейтюк. Правда, правда, що всі завидують; ну я, мовляв, чоловік не гордий: другий би, будемо так говорити, супроти такого роду, як твій,— драв би догори носа, а я плохий, я собі нічого... і з нижчими від себе... будемо так... *(Затягся)*. Ну, то як же?

Лопух. Та я... Але тільки... дочка... а то і овшем *, мовляв...

Глейтюк. Як знаєш, куме,— світ широкий... Гм! Чорти його батька зна — такий тютюн... Мошка держить, як попіл: потягнеш, а він тобі у горлі весь і опиниться! Тпху!! Ой вилаю!

Лопух. А ви папуші у сірці мочіть, то він міцнішим буде і шкварчатиме.

Глейтюк. Шкварчатиме, кажеш?

Лопух. Шкварчатиме.

ВИХІД II

Ті ж і дівчата.

Глейтюк *(до дівчини, що біжить у шинок з пляшкою)*. А ти, стрижча, куди?

Дівчина *(цілує йому руку)*. Слава богу!

Глейтюк. Вовіки слава!

Дівчина. До Мошки, пане.

Глейтюк. Чого?

Дівчина. По горілку!

---

* Овшем — стверджувальна частка «так» *(польськ.)*.

Глейтюк. Кому?

Дівчина. Матері...

Глейтюк. Що у неї — родини чи заручини? Може, тебе просватали? Хо-хо-хо!!

Дівчина. Ні.

Лопух. У неї матір, здається, слаба.

Дівчина. Еге ж!

Глейтюк. Так вона горілкою лічиться? Може, горілчане трясця напало?

Дівчина. Ні, пане, знахарка послали.

Лопух. Череваниха?

Дівчина. Ні, циганка.

Глейтюк. Бач! Уже і тут у наших хліб одбивають! Що то не люблю... вибач на слові — не до нас річ...

Лопух. Та я і сам, як той казав...

Глейтюк *(до дівчини)*. Ну йди ж... та дивись мені... щоб не чув!

Дівчина *(цілує руку)*. Спасибі, пане. *(Пішла в шинок)*.

Глейтюк. Я не проти, стало буть, а от безпорядки: через те не хотів отих циган до нашого села і пускати.

Лопух. Та чув я — не дозволяли... Воно, даймо, як той казав, чобіт до чобота не підійде... а цигани можуть бути, якби до них не з презирством...

Глейтюк. Та що ти, куме, чи сердься, чи не сердься, а циган — одно слово: «Цигане, цигане, якої ти віри?» — «А якої тобі треба?»

Лопух. То байки колишні, тепер вони наші! А от коли пан староста такий їх супротивник, то для чого дозволили, щоб ген там отаборились?

Глейтюк. Та воно, конешне, будемо говорити так, але в це діло устряв панич...

Лопух. Панич? А йому що?

Глейтюк. Хо-хо-хо! У таборі єсть молода циганка... Азою дразнять її...

Лопух. Так чого йому?

Глейтюк. Виходить того діла, що єсть чого! Хо-хо-хо!!

ВИХІД III

Ті ж і Гарбузиха.

Гарбузиха *(виходить трошки веселенька з дверей)*. На свого батька лисого! Побачимо, як без Гарбу-

зихи обійдешся! Ще поклонишся за дочку, поклонишся, щоб знайшла я покривача! *(Зуздрівши)*. Я й не бачу! Хай буде похвалене!.. *(Підходить до руки)*.

Глейтюк і Лопух. Во віки віків. Що це ти, запивала, може, кого?

Гарбузиха. Зап'єш! Такий і люд настав! Чорти його батька зна: дівчата якісь плохі, як качечки, а хлопці слимаки, та й уже. Тпху! Он тиняються по задвірках, а дівчата самі собі бавляться!

Глейтюк. А ти б їх нацькувала одних на других,— то, може б, і тобі справа випала!

Гарбузиха. Ех, якби мені десятка два з пліч, я б показала їм, як хлопців дурити... та, вибачайте на слові, добродії, бо трошки пригубила... не то хлопців, а і вас, старих...

Глейтюк. О!

Гарбузиха. Показились би!

Лопух. От я перший не сказився б!

Гарбузиха. Ой, ой, ой! Та ще хто обізвався! Хіба я не знаю вашої крові... Тільки глянути... звиняйте...

Глейтюк. Та ти вже годі!..

Гарбузиха. Присяйбі, правда! Які тепер часи? Які, вельможний пане? То було перше, тільки постояв парубок з дівчиною, уже й є: по мене посилають, уже і пара, і весіллячко!.. А тепера більш ялові... так що хоч пропадай, Гарбузихо!

Глейтюк. Ну от, може, і тобі робота буде...

Лопух. На бога надійся.

Гарбузиха. Та я вас на губі маю, та давно б уже й час, а то ще дочекаєтесь, що цигане покрадуть!

Лопух. Що ти мелеш?

Гарбузиха. Атож, вони жвавий народ, не наших парубків... і дівчата там єсть, он-то які! Що мені з своїми за рахуба? Звідтіль перепаде більш! Он один уже, як яструб, назира за голубками... *(Показує на Василя, що стоїть оддаль)*.

Лопух *(сплюнув)*. А не дочекання! *(До себе)*. Невже постерега?

Глейтюк. Замололась стара!

Гарбузиха. Чого замололась? Я ще і вас поженю! Ой, ой, ще як поженю!

Лопух. Цить уже краще!

Гарбузиха. Чого? Я вам підберу саме таких, по ваших зубах. *(Співа).*

№ 2

Ой я дід, а ти баба,—
Так натура ж наша слаба:
Кидай пряжу, кидай днище
Та сідай до мене ближче! } *2 рази*

Ой ти, діду, по охоті,
Бо зубів чортмає в роті:
Вже минулись ожереди —
Стались тільки привереди! } *2 рази*

Глейтюк. Ходім до кімнати, а то не здихаємось.

Лопух. Ішла б ти спочивати.

Гарбузиха. І піду! А мені що? Хіба діти? Я піду! *(Пішла приспівуючи).*

Іду собі й підскокую:
Маю журбу глибокую!

Глейтюк. Ну, рушай, куме: за чаркою краще і справи кінчати.

Лопух. Та так і звичай велить.

Ідуть, стрічають дівчину.

Глейтюк *(жартливо б'є по потилиці).* А ти, ледащо! Чого засиджувалась в шинку? Призвичаюєшся? Га!!

Дівчина. Я тільки, пане... *(Побігла оглядаючись).*

Глейтюк грозить пальцем. Пішли з Лопухом.

ВИХІД IV

Галя, дівчата, а потім Василь.

Галя *(співа).*

№ 3

Туман танок виводив,
Що виведе, то й стане,
На дівчаток погляне,
Чи всі дівки у танку?
Ой нумо, нумо шума заплітати,
А в нашого шума зеленая шуба!

Хор.

Огірки жовтяки,
Старійтеся, козаки!
Огірки жовтята,
Старійтеся, дівчата!

Галя, почавши співати, повела танок; за нею підхопили всі, наближаючись до передкону. Василь, що і перше оддалеки на дівчат позирав, теж наблизився і очей з Галі не зводить.

Уляна. Ну, і парубки у нас! Наділив господь! Ач які лодарі! А хоч би тобі один підійшов!..

Мокриця. Може, на їх халера напала?

Вустя. Що ти! Борони боже! На хлопців таку біду накликати!

Мокриця. А тобі жалко їх?

Вустя. Атож!

Мокриця. Та он один уже стоїть, витріщився!

Уляна. Де, де?

Мокриця. А он, не бачиш?

Дехто. Циган! Циган!

Другі. Ух! Страшний який! Кучерявий, а очі — як вугілля!

Галя. І не встид тобі таке говорити!

Мокриця. А чого отой витріща баньки і все до нас лізе? Мов пильнує когось: стане та й чатує, часами цілі години простоїть як укопаний.

Уляна. Ото визира, котру б украсти.

Дехто. Кого? Кого?

Мокриця. Вустю, Прісю, Дарину, Оксану...

Дівчата. Цур йому, пек йому, осина йому!

Галя. А він не людина уже, чи що? Може, щиріша і краща за багатьох!

Мокриця. Чи ба, як за цигана заступається!

Уляна. Бо шила в мішку не втаїш.

Орися. Він до неї й приходить!

Галя. Чого ви в'їлись?

Вустя. Та в його єсть циганочка напрочудо!

Уляна. Або й то: чим він не красень? Я б не побоялася. *(Жартливо)*. Гей, сюди! Бери мене, Василечку!

Орися. Ого, і ймення вже зна!

Мокриця. Та й я не від того. *(Співа)*.

№ 4

Ой цигане плащуватий,
Що то гарний та багатий:
Очі, мов цибулі в чолі, }
Ніс скандзюбивсь на гринджоли, } *2 рази*
Кучері, неначе грива,
Зуби білі напродиво,
А сам чорний, чорний, чорний — }
Кажуть люде, що моторний! } *2 рази*
Як надіне пишне дрантя,
Узується в личаки,—
Моє серце від завзяття }
Рветься чисто на шматки! } *2 рази*

Всі. Ха-ха-ха-ха! Ну й виспівала!

Галя. Чого ти глузуєш з його?

Мокриця. Та він не чує!

Вустя. Якраз, так ти і вигукувала!

Уляна. Я його розважу! Прийди до мене, серденько!

Дехто. Отже підходить! Ух, далебі!

Другі. Тікаймо, тікаймо!

Василь *(підходить)*. Чого ви, дівчата, лякаєтесь? Хіба я вовк?

Дехто. Чого лізе сюди?

Другі. Ішов би до циганок своїх чорнопиких! До красуні своєї, що Азою дразнять.

Уляна. Я не боюсь,— ти мене одразу не проковтнеш?

Мокриця. Подавиться!

Василь. А я маю на думці ковтати кого?

Галя. То жарти!

Василь. Здрастуй, Галечко!

Галя. Здрастуй!

Василь. Для мене така втіха пробавити з вами час, а ви на мене з презирством!

Уляна. Та то вони здуру! Ти нам музику постав, то всі так до тебе і кинуться!

Василь. З великою радістю!

Мокриця. От молодець! Може, ще й пивом потрактуєш?

Василь. І овшем! Ходім до корчми.

Всі шарахнули до корчми; з супротивного боку затримались тільки Василь і Галя.

Чого не виходила, рибонько, зранку? Я все пантрував.

Галя. Не вільно було: батько щось постерегають, сердяться.

Василь. Чого?

Галя. Хто їх зна! Он всі про Азу!

Василь. Господь з тобою! Аза як сестра мені... Ти в мене єдина!

Галя. Чи так же?

Василь *(на ходу)*. Пізніш побачимось там, коло дуба?

Галя. Може.

Василь *(підійшовши)*. Гей! Мошко!

ВИХІД V

Ті ж, Мошка і музики.

Мошка. А кому мене треба?

Василь. Винось сюди пива та гукни музику!

Мошка. Що то? Циган так ходить?

Василь. А ти, жиде, ймення мого не знаєш?

Мошка. Вибачайте, пане! Зараз, зараз! *(Побіг)*.

Мокриця. Або ти циган справді?

Василь. А я тому винен?

Мокриця. Чого ж ти сердишся?

Василь. А того, що з цим прізвиськом мов клеймо яке на лобі положено,— всі тобою гребають, цураються!

Мокриця *(підморгуючи на Галю)*. Не всі-бо!

Мошка *(виносить пиво, посудину; за ним іде музика)*. Призволяйтесь, дівчата, на здоров'ячко!

Василь. Пийте ж, дівчатка милі! *(Підносить кухоль Галі)*. А ви шкварте!

Музика почина грати. Дівчата п'ють пиво, штовхають одна другу до танців, але мнуться. Василь щось шепче Галі. Парубки з поза-двір'я показуються і підходять до корчми; музика впродовж цих розмов гра тихо — скрипка і бубон; а потім, коли танцюють, гра оркестр, а на кону ще приходить скрипка і цимбали.

ВИХІД VI

Ті ж і парубки.

Марко. Здорові!

Вавило. Отже і пиво п'ють! Чи ба?

Галя. Не за вашу ласку.

Микита. А за чию ж?

Уляна. Он за чию! *(Показує на Василя).*

Микита. Хто? Циган? А то що?

Мокриця. Вас би, лодарів, ждати, то і краплини не було б в роті.

Микита. А то що, хлопці: до нашого гурту всяка погань встрягатиме?

Дехто *(з хлопців).* А так, так!

Вавило і другі. Наклепати йому потилицю!

Галя. За що? За що?

Уляна. Розбою робити зась вам! Ми самі запросили Василя!

Микита. Гей, ти, мурине! Ми до твоїх не ходимо, то за наші плати!

Василь. Не сердьтесь, хлопці, я вам горілки поставлю!

Всі. Станови, та вволю!

Василь *(у двері).* Шмулю! Горілки!

Мошка *(з-за дверей).* Зараз, пане, зараз!

Вавило. А може, не слід од цигана пити?

Микита. Горілку? То — пусте!

Дехто. Горілку можна: горілку дозволено од кого хоч.

Жид виносить, кланяється. Музика тихо грала, а то і перестала: частують її.

Хлопці *(голоси).* «За ваше!», «Щоб ви вибрикували!», «Та не хвицалися!»

Дівчата. За свої дурні голови пийте!

Василь *(припрошує всіх).* На здоров'ячко! Може, пива? Або меду, може?

ВИХІД VII

Ті ж і Гордиля, дітвора, а далі й Опанас.

Гордиля виходить з лівої куліси і йде направо навдалі.

Дітвора *(біжить за нею і вискакує з сусідніх хат).* Циганка! Тю!! Тю!! Відьма! Відьма!

Опанас *(виходить зліва і одгонить дітей).* Не руште нені! Гетьте!!

Діти *(розбігаючись).* Опанас! Свиней пас!

Хлопці *(до Опанаса, що йде вулицею, понуривши голову)*. Онде Опанас! Агов сюди!

Той маха рукою.

Микита. А заверніть його! Ловіть, держіть його!

Вавило. Переймай! Переймай!! Отак!

Опанас побіг, хлопці за ним погнались, він упав.

Хлопці. Ха-ха-ха-ха! Ото гепнув!

Галя. І як не гріх знущатись?

Вавило. А чого він дурний?

Уляна. Може, й тебе за пояса заткне!

Галя. На слабого всі раді накинутись.

Микита. Веди, веди його сюди!

Опанас. Ой, ой! Чого вам треба від мене? Через вас тільки ногу збив!

Вавило. А чого тікаєш, дурний?

Опанас. Бо все чіпаєте мене!

Дехто штовха його.

Гетьте!

Микита. Заспівай нам пісеньку!

Опанас. Не хочу! В мене язик болить.

Марко. Ото обрехавсь так!

Опанас. Обрехавсь! Бджола вкусила, а він дурний, он що!

Марко. Знайшла місце!

Сміх.

Микита. Ну, коли так, давайте, хлопці, ми йому проспіваємо!

Дехто. Давай, давай! *(Співають)*.

№ 5

Опанас свиней пас,
Та й упав у яму,
А чорти, мов хорти,
Взяли його маму!.. (*І т. д.,* три куплети).

Микита. А тепер давайте йому горілки!

Опанас. Я не хочу горілки!

Микита. Як не хочеш? То він, хлопці, має б то право зневажать так нашу шану? Ану, держіть його, я йому кварту заллю!

О п а н а с *(його схопили)*. Ой, ой! Пустіть! Гетьте-бо!! Я сам питиму! Пустіть! Ой, ой!

М и к и т а *(налива шклянку)*. Пий цілу!

О п а н а с. Ох, цілу не можу! В мене й без того груди болять!

М и к и т а. Пусте! Пий!

О п а н а с. Ой не можу! Дух заб'є!

У л я н а. Та чого ви над хлопцем гвалтуєте?

М и к и т а. Не хоче пити.

О п а н а с. Я чарку вип'ю... я чарку вип'ю... а відра не можу. *(З сльозами)*. Присяйбі, не можу!

У л я н а. На чарку! *(Бере у когось і дає)*.

В а с и л ь. А що ж ви поснули? *(До музик)*. Гукніть ще других з корчми та утніть такого козачка, щоб аж земля закурила!

Музики почали грать (оркестр); дівчата мнуться.

У л я н а. Коли ніхто не виступа, то давайте хоч ми піддамо охоти. Мокрице! Вусте! Орисю!

М о к р и ц я. Давай!

Стають і танцюють. № 6.

У л я н а *(по танцях)*. Що ж ви, черевані, не виступаєте? Ми самі більш не будемо!

В а в и л о. Нехай циган покаже дорогу!

В а с и л ь. З охотою!

Д е х т о. Ану, як ушкварить халяндру?

В а с и л ь. Так ставайте ж которі?

М и к и т а. Опанаса йому за дівчину!

Х л о п ц і. Опанаса! Опанаса!

О п а н а с. Я не буду! Пустіть!

М и к и т а. Ну, ні! Чорта лисого! Ставай мені зараз до танців, а то й одбатожимо... Ач, розпустивсь як!

Опанаса пхають. Він танцює з циганом. № 7.

Д е х т о. Ха-ха-ха! А ловко, єй-богу, ловко! Ану, хто кого? Піджар! Підсмали!

О п а н а с. Ой, ой! Далебі, більше не можу... дух забива!

М и к и т а. Танцюй! Танцюй!

Г а л я. Годі! Спочинь: я буду з Василем танцювати!

У с і. Ану-ну! От парочка!!

Стають до танця. На цей мент виходять з корчми Г л е й т ю к і Л о п у х.

ВИХІД VIII

Ті ж, Глейтюк і Лопух (так і остовпіли).

Глейтюк. Гей! Який баль завели! Он до вечерні пора, а вони тут гармидер! Нема куди, зараз до корчми? От я вас до волості, мазати та підмітати! І цей дурноголовий тут! *(Бере Опанаса за руку і палицею по спині).* А щоб ти мені до шинків не вчащав!

Опанас пішов плачучи.

Опанас. Ой, ой! Не буду!! То, єй-богу, не я!

Парубки стиха сміються.

Глейтюк. А тихо мені! На кутні посмієтесь! Я вам покажу начальство! Геть звідціль! Щоб і духу не було! *(До Лопуха).* А твоя з циганом... Яке зіллячко, таке й сім'ячко! Ха-ха-ха-ха! *(Пішов).*

Лопух *(до Галі).* Додому зараз! *(До цигана).* А ти не стрічайсь мені на дорозі!

Галя і Василь остовпіли. Решта зареготалась.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Сільська околиця: левади, верби. Справа, ближче,— розложистий дуб, під ним з дернини сидіння. Зліва, трохи далі,— шатро; перед ним кузня. За шатром далі віз. А посередині, в глибині, на триногах казан, і під ним горить. Од дуба до шатра протягнена вірьовка, на їй шмаття і циганська одежа; коло кузні лежать чересла, плуги, рала, борони. Вечоріє.

ВИХІД І

Апраш, Василь, Янко, Діго, Гордиля, Феся, Груня, Стася, циганки, цигани, циганчата.

Одні цигани коло кузні кують і співають. Груня і Стася коло казана пораються. Гордиля сидить на порозі коло шатра, погляда на циганок, що пораються, штопають, розвішують одіж, шиють; коло неї двоє циганчат — одно на дереві. Під дубом сидить замислений Василь. Феся біга і туди, і сюди, та все пантрує за Василем.

Хор хлоп'ячий *(коло кузні).*

№ 8

Гей, ну-бо, хлоп'ята, жвавіше, рівніше,
Щоб молот на молот бив міру,
За піснею праця іде в нас скоріше
Догодимо вражому миру!
А що то за любо, а що то за мило
По праці спочити на волі:
Не вчуєш і горя, коли й придавило...
Веселі — хоч босі та голі!
Ніхто за шматок дорікати не стане,
Бо самі його заробили!
Ну ж, разом нагрієм ковадло, цигане,
Ще вистарчить нашої сили!

Кують під музику і після ще трохи.

Апраш. Ну, хлопці, баста! Викінчили на сьогодні всю роботу. Час і по чарці!

Д і г о. Розумне слово, отамане.

А п р а ш. Гей, баби! Ану там котора, цуп сюди пляшку й чарки, та не маленькі, а опуковаті. А де ж Василь?

Я н к о. Треба у Фесі спитати: та все зна.

Ф е с я *(подає пляшку)*. А он, під дубом мух дразнить.

А п р а ш. Чи ба й справді! Агов, Василю! До чарки!

В а с и л ь. Спасибі, не хочу.

А п р а ш. Чи не слабий?

Д і г о. Знікчемнів! *(П'є)*. Спасибі!

Ф е с я. Муха укусила за серце... Ха-ха-ха! *(Побігла)*.

А п р а ш *(частує других)*. О, знаємо ту муху: як укусить, то і в голові зараз шмелі загудуть, а серце мов обценьками візьме...

Чути голоси: «Спасибі», «За здоров'я отамана», «Будьмо!»

(Налива собі й п'є). Тепер за ваше, хлопці, здоров'я! Щоб у роботі пайдило *, щоб це село годувало нас довше! *(П'є)*.

Я н к о. Та, спасибі богу, несуть досталь.

А п р а ш *(налива третю)*. А оце за ту муху: щоб за носа не водила і смутку не наганяла... За твоє, Василю, здоров'я! *(П'є)*.

Василь пішов направо.

Я н к о. І не чує.

Д і г о. Зачумів.

А п р а ш. Го-го! Ще як я молодим був... ну, і тоді було... хо-хо-хо!! Дак з одного села аж три дівчини за мною втекло; а в мене ще покійна жінка була така добра, що шворінь зубами перегризала.

Я н к о. Ого!

Д і г о. Зубата була!

А п р а ш. Що його, думаю, робити, як їх од жінки переховувати? Ну, одну держав у пашенній ямі, другу на дубі *(сміх)*, а третю, найлуччу, держав у шатрі під боднею.

Я н к о. І сиділа?

А п р а ш. Сиділа. Оце вкинеш їй там чого, щоб їла, а потім бодню викотиш.

Д і г о. Було роботи! Ха-ха-ха!!

А п р а ш. Та то не біда, потрудився, а от, коли жін-

---

* **П а й д и л о** — щастило.

ка довідалась... Хі! Як засвистить, а у неї одного зуба не було, якось я ненароком... як засвистить, як зашипить та до бодні... я, каже, її з'їм! Ну, думаю,— царство тобі небесне, аж кісточки твої захрумтять.

Дехто. І з'їла?

Апраш. Ні, бог чудо послав, рятунок.

Янко. Який?

Апраш. Сало!

Регочуть.

Кинулась вона до першої бодні, аж там у здору було сало; ну, покійничка, нехай над нею земля пером, була трошки до його ласенька; як почала, як почала уминать... а я мерщій за бодню з коханкою — покотив її аж до пашенної ями та й вивернув.

Діго. Отуди к бісу! Що ж та, друга?

Апраш. Та коси трохи одна одній пообсмикали, та одно око пропало, а то благополучно.

Діго. Ну й зух же був з тебе, пане отамане!

Янко. Ой, ой, ой! За твоє здоров'я!

Всі. Хай вік живе!

П'ють.

Апраш *(розвеселившись)*. Спасибі, спасибі, хлопці! За ваше поводіння! *(Бере чарку, співа)*.

№ 9

Ой коли б я жидом уродився,—
Далебі, щотижня б я женився,
А щоб не було від того лиха,
То я б тещу ставив все до міха...
Ой гоп! Тосі, тосі! Вже з тобою ми в госі!
Ой коли б я писарем удався,—
То щодня в горілці б я купався,
Не боявся б і самого чорта
За свого хвальшивого паспорта!
Ой гоп! Тосі, тосі! Вже з тобою ми в горосі!
Ой коли б хоч раз я паном стався,
То в сорочку чисту б я одягся,
Сто рублів украв би із скарбниці
Та й утік би геть з тії двірниці!
Ой гоп! Тосі, тосі! Вже з тобою ми в горосі!!

Всі. Славно! Славно, отамане!

П'ють усі знову.

ВИХІД II

Ті ж і Лопух.

Лопух *(виходить ближче справа, слуха за кулісою оцю пісню)*. А пісня, весела пісня! І чого ви прибились сюди? На біду, мовляв, людям, а мені на безголов'я і ганебу! Що б я не дав, щоб люде забули моє коліно, так ні! А тут ще наслало вас пекло, щоб мою сім'ю оганьбити... О, пріч, пріч! Що б не взяв — половину добра віддам, а від вас одкуплюся, і завтра ж вашого й духу не пахнутиме!

Діго *(до Апраша)*. Хтось прийшов.

Апраш. Мов старий Лопух... так! Здоров був, брате!

Лопух. Здоров!.. Я маю з тобою поговорити... особне... сам на сам...

Апраш *(до циган)*. Гей ви, зграє! Далі!

Цигане одходять до циганок; мальовничі оддалі купи. Діти граються.

Ну, отут сядемо, під дубом. Що скажеш?

Лопух. Ви звідціль, мовляв, рушаєте коли?

Апраш. А ще забавимось, старий, може, і зими захопимо.

Лопух. На погибель! А коли б, як той казав... завтра вам виїхати?

Апраш. Хо-хо! А чого? Кий біс нас турне, коли й тут добре.

Лопух. А тобі що, Апраше? Ти б знайшов собі друге село...

Апраш. Здурів би я? Наймися ти в мене, а я піду до попа, бо в попа харч лучча. Це тобі хочеться, старий, щоб ми виїжджали?

Лопух. Та я... так, як би, мовляв... дістав би од мене подарунка...

Апраш. Ага! Зміркуємо. Для приятеля можна і пальця врізати.

Лопух. Ти щирий чоловік, у тебе добряча душа...

Апраш. Добряча. Тільки знаєш, яке помагайбі, таке і спасибі! Тобі треба, щоб ми кинули ваше село і...

Лопух. І заїхали щоб далі, далі!

Апраш. Можна і то зробити... ну, що даси, старий?

Лопух. Що візьмеш?

Апраш. Май на увазі, що це нам великі збитки,— кидати таке дохідне село...

Лопух. Маю... Що візьмеш? *(Розпалюється)*.

Апраш. Потім ще — їхати далеко?

Лопух. За десять миль... Що ж візьмеш?

Апраш. Тепер ще — завтра? Може б, через місяць?

Лопух. Завтра. *(Палко)*. Що ж візьмеш?

Апраш. Без торгу, щоб так одразу скінчити і руки перебити?

Лопух. Одразу!

Апраш. Дай сто карбованців!

Лопух. Ой! *(За голову вхопився)*. Змилуйся, збав!

Апраш. Самому збитки... подумай!

Лопух. Сто карбо-ванців!!

Апраш. І завтра виїдемо... що завтра? Робота у мене покінчена: зараз велю пакуватись... сьогодні вночі рушу!

Лопух. Сьогодні? І всіх забереш?

Апраш. Всю зграю до одного.

Лопух. Згода.

Апраш. Давай руку!

Через полу перебивають.

Лопух. Ось завдаток. *(Дає гроші)*. Решта, як рушатимеш, але на слово, на честь, що за десять миль заїдеш!

Апраш. Вір мені! Намродер-око!

Лопух. Гаразд! *(Пішов)*.

ВИХІД III

Ті ж без Лопуха.

Апраш. Ходи здоров! От гешефт, так гешефт! Приспічило, мабуть, старому... догадуюсь, догадуюсь... Гей! Гордилю, мамо, ходіть-но сюди!

Гордиля підходить.

Якого гешефта зараз я зробив, то ви собі і в думку не покладете...

Гордиля. А що там, синку?

Апраш. З старого Лопуха сто карбованців здер.

Гордиля. Що ти, ошалів?

Апраш. Єй-богу! А за що? Щоб ми рушали зараз звідціль.

Гордиля. А, то він з глузду зсунувся... Чи, може, ми йому, як більмо на оці?

Апраш. Ви ж там дайте лад, щоб пакувались баби... а я про коней. Гей, Діго! Щоб коні були напоєні.

Гордиля поважно руша.

Янко, Янко, а де Аза?

Янко *(підбіга)*. А де ж, як не в дворі!

Апраш. У-у, гадюка! Ну, провчу ж я її!

Гордиля *(зупинившись)*. Тобі яке до дівчини діло? Нехай крутить чужим голови,— своєї голови не прокрутить.

Апраш. Нехай другі хоч чортам з пекла! Тільки, щоб не Аза... А-а!

Гордиля. А то що? Но!! Гей, до вечері! Гукніть там усіх!

Феся. Зараз, мамо! Агов! Вечеряти!

Всі ідуть і сідають вглибині, коло казана.

Хлопчик циганча. До вечелі! До вечелі! *(Скака)*.

Дівчинка циганча. Їсти, їсти будемо залаз! *(Приспівує)*.

№ 10

Ой біда, ой біда!
Я циганка молода!
Вмію добле волозить, } *2 рази*
А сце клаще полюпить. }

Хлопчик циганча.

Ой гоць! гоця-ця!
Глянь на мене, молодця!
Як заклуцу собі вуса, } *2 рази*
То й погинес ти, Малуся. }

Цигани *(від казана)*. Ану, халяндри! *(Б'ють у долоні, підспівують)*.

Тринди, ринди, ринди, ринди!

Діти танцюють, потім підбігають до гурту і сідають вечерять.

ВИХІД IV

Василь і Галя.

В а с и л ь *(виходить справа коло дуба)*. Цілісенький день не бачив Галі, даремно блукав коло її хати, як мара; не вгледів навіть і оддаля... Певно, старий замкнув, не пуска... А вона ж, чи схилиться під його волю? Ах, який чад в голові у мене! Ні, вона, здається, коха мене і буде моєю! Буде, буде моєю! Пташко моя! Таки бачу тебе.

Галя виходить.

Таки зі мною! *(Обніма)*.

Г а л я. Здрастуй, Василечку мій, голубчику! На превелику силу вирвалась, як батько з дому пішли, та і то на хвилину, ніби за прядивом до Романихи.

В а с и л ь. А що він? Тобі нічого?

Г а л я. Ані слова; тільки мовчать страшно, та уночі щось з собою балакають... а оце мені наказали, щоб не сміла з дому і носа показувати.

В а с и л ь. Який він до мене ненависний.. а може, ще бог поможе і добрі люде! У моїй голові стільки думок! Все з тобою поділитись хотів.

Г а л я. А я своїх і не зберу: порозліталися.

В а с и л ь. Не сумуй, моя горличко! Ще нам щастя всміхнеться, як усміхнулось коханнячко, бо ти ж мене любиш, Галюню? Правда, кохаєш, як я тебе? Над життя, над усе на світі!

Г а л я *(тулиться до його, сідають під дубом)*. Ох, мій любий, мій милий, од першої стрічі я вже стала твоєю! Пам'ятаєш — я хмиз... несла до хати... ти стрів мене, пожалів моїх рук, одібрав ношу, та... так глянув на мене, так... так, що я...

В а с и л ь. Що ти, мов зоря, загорілась, а я ошалів і сп'янів од твоєї краси! З того дня думка про тебе вужем оплела моє серце так, що і не чую уже, чи живу я, чи сплю, чи на землі, чи на небі, чи притомний, чи непритомний?!

Г а л я *(пригортається)*. Моє щастя, моє коханнячко! *(Озирається)*. Коли б іще не спіткали... де це ваші?

В а с и л ь. Не бійся: там далеко вечеряють; по вечері співатимуть ще... а табір, либонь, руша: я оце чув, як наша мати Гордиля веліла пакуватись.

Галя. Од'їжджаєте? Уже? *(З сльозами)*. Бідна ж я, бідна!

Василь. Од'їжджають, тільки не я, Галю...

Галя. Як?

Василь. Мій світ кінчився тут, при тобі.

Галя *(рида)*. Боже!

Василь. Я зостаюсь!

Галя. О!.. *(Кидається обнімати його)*.

Феся підкрадається і підслухує за кущем.

Василь. Я у пана був: він мені дає коло цвинтаря грунт, а я збудую хатку.

Галя. Мати божа, яка я щаслива! *(Одумавшись, з одчаєм)*. Тільки лишенько тяжке! А батько? А брати? Боже мій, я і забула про них! Ох, нещаслива моя доленька!

Василь. Чого ж то, пташко?!

Галя. Лихо над нами, Василю! *(Твердо)*. Ні, ти не можеш, ти не повинен своїх кидати: тобі згарячу здається, що од своїх одірватись легко, а далі як вхопить за серце нудьга...

Василь. Несила; іначе — пекло!

Галя. Але ж горенько,— батько наш не згодяться зроду! Не поблагословить, а прокляне!

Василь. Так тобі батьківські прокльони страшні... а чи моя порепана доля? Кажи все краще одразу: я хоч і циган, а тебе губити не хочу. Кажи,— я готовий. Нехай уже я світ за очі загину, коли тобі страшно...

Галя. Ох, Василю, Василечку! *(Плаче)*.

Василь. Ти плачеш, серденько моє?

Галя. Плачу, бо несила одібрати душі, коли раз оддала! Скоро тобі власні муки не страшні, я свої знесу з одвагою.

Василь. Горличко моя, зозулечко! *(Обніма)*. Так тебе ніхто не одірве од мене?

Галя. Жодні, жодні сили! Ми вже разом з тобою і на життя, і на смерть!

Василь. Так, і на життя, і на смерть!

Заніміли, обнявшись.
Феся зразу зареготала дуже.

Василь і Галя. Ай!

Галя тіка.

Василь. Хто тут?

ВИХІД V

Василь і цигани.

Феся (*аж за живіт береться*). Ха-ха-ха-ха!

Василь. Цить (*До неї*). Уб'ю!!

Феся. Ой гвалт! Рятуйте! (*Одскакує на середину*). Гей, сюди!! Зрада, зрада!

Дехто збігається.

Діго. Чого ти лементуєш, вирлоока?

Янко. Який тебе дідько вкусив?

Феся (*показує на Василя*). Он! Перевертень, зрадник! Держиться табора, поки під казаном жар, а потім і «бувайте здорові» не скаже.

Всі. А то що нового?

Янко. Як ти смієш!

Діго. Ще на кого?

Феся. Заступайтесь, бороніть його, носіть на руках — оддячить він вам! Та йому б смоли гарячої, отрути!

Василь одійшов під дерево і байдуже згорнув руки.

Апраш (*підходить*). В чім річ?

Феся. В чім річ? Зрадник, он зрадник; кида табір.

Апраш і дехто. Що? Василь? Брешеш!

Гордиля. Василь кида табір? Ти ошаліла!

Феся. Спізнався тут з їдною.

Гордиля. З ким? З ким?

Феся. З Лопухівною!

Всі. З Лопухівною?!

Янко і дехто. Брехня!

Феся. Та я отам власними очима бачила і власними вухами чула оце зараз, як вони обнімалися, присягалися — не розлучатись до смерті.

Гордиля. А-а! Розбій!! Василю, чи правду вона каже, чи бреше?

Василь мовчить.

Феся. Ану-ну, скажи, чи брешу я?

Всі. Василю! Та чого ж ти мовчиш?

Феся. А! Мовчить, бо правда!

Дехто і Діго. О-о!.. Невже?

Гордиля. Ідіть геть! Я з ним побалакаю.

Цигани одходять од шатра і паруються з циганками.

ВИХІД VI

Гордиля і Василь.

Гордиля *(підходить до Василя)*. Скажи мені, як твоїй мамі, щиро, чи правду Феся сказала?

Василь *(з притиском)*. Правду.

Гордиля. І ти кохаєш Лопухівну?

Василь. Кохаю.

Гордиля. Хочеш з нею зостатись, покинути нас?

Василь. Я не можу жити без неї...

Гордиля *(зло)*. Ай! Так так ти дякуєш нам? Так платиш мені, що тебе, як дитину свою, кохала?!

Василь. Мамо! Я люблю вас, люблю братів моїх; але ж так покохав Галю, так, що без неї — смерть.

Гордиля. Блискавиця забий її! Чому ж не нашу?

Василь. На бога, мамо! Вона безвинна!

Гордиля. Як безвинна? Вона украла у нас серце, наше серце, відігріте нами, випестуване нами, ще і безвинна? Кари їй, кари!!

Василь. Мені, коли так, а не їй...

Гордиля. Гнів божий на мені, катування! Дитино моя, не кохай чужу: ти змію собі за пазухою вигрієш! Не буде тобі ні щастя, ні радості з нею...

Василь. Одведи боже! Цитьте, мамо: буду щасливий!

Гордиля. А чи я ж тобі щастя не бажала, чи я ж тобі не благала долі? Ти волочився по світу безбатченком, заблудою, поневірявся у християн, з голоду і холоду гинув, як звір... Ми одрятували тебе од наглої смерті... і от п'ять літ ти нам рідним братом... а ти знову хочеш покинути батьків своїх і пристати до ворогів.

Василь. Галя не ворог.

Гордиля. Ворог, ворог запеклий: всі вони...

Василь. Чого ж, мамо, всі? Суть і добрі люди між ними.

Гордиля. Нема! До нас нема! Я цілим життям досвідчилась: глянь на мене — в кожній оцій зморшці сидить горе, що мені вчинили... а була і я красою на табір, і не один пан по мені гинув!.. Ну, і я одного покохала... аж горів у тих любощах, а нарешті мою дитину одняв, оддав комусь, а мене за косу виволік з двору... О! звірюка, пес лютий!!

Василь. Мамо! Голубочко! Настраждалась ти...

Гордиля. Так, мама! Я тебе, як рідного сина, полюбила *(з сльозами),* бо і мій би тепер таким був.

Василь. Мамо моя, ріднесенька, люблю я вас; пожалійте ж і мене... коли судилося мені.

Гордиля. Горе, лихо невсипуче, кругосвітня злоба і безголів'я!!

Василь. Ох, яке пророкування зле-люте!

Гордиля. Слухай! *(Одводить його)*. Ти знаєш, я усім мати і голова; я зроблю тебе отаманом, дам тобі палкішу за сонце нашу дівчину, виняньчу внучат.

Василь. Я, я — отаманом! В дужій руці триматиму табір а... а! Але як її не бачити, не чути? Ох, ні, ні!!

Гордиля *(посатаніла)*. Ні, кажеш?

Василь *(скажено)*. Ех!! Ні!!

Гордиля. А-а! Будь же ти проклятим, невдячна собако, навіки; бодай зазнав ти сам одні муки і карався муками своєї гадини. Бодай ти з нудьги та гризоти власними задавився руками! *(Пішла)*.

Василь. Ай! *(Рве волосся)*. Будьте і ви прокляті, звірі! *(Пішов)*.

Апраш *(набік)*. Іди під три чорти! Мені не мішатимеш! Хвала богу!! Тепер поорудуємо з Азою. *(До гурту)*. Агов! Чого засмутились? Пісню ушкварте! Нехай гине!

№ 11

Циганка.

Я циганка, пишний квіт,
Південного краю,
Не здола ніхто любить
Так, як я кохаю.

Циганки.

Ми щебечем, ми танцюєм,
Вільні, як пташини:
Любощами замилуєм
Коханця до згину!

Цигани і циганки.

Гей, гей! вільні браття,
Набираймося завзяття!
Гей, гей! зворухнімся,
З дівчиною окрутнімся!

Ц и г а н к а.

Полюбуй же на мене,
Які в мене очі:
В них і сонечко ясне,
І темрява ночі!

Ц и г а н к и.

Ми щебечем, ми танцюєм *і т. д.*

Ц и г а н и і ц и г а н к и.

Гей, гей! Вільні браття, *і т. д.*

Ц и г а н к а.

За цілунок мій і пан
Прийме страшну кару:
Обійми лишень мій стан,
То й згориш од жару!..

Ц и г а н и і ц и г а н к и.

Ми щебечем... Гей! гей!

№ 12

Починаються танці. Спочатку циганки танцюють, а далі і цигани разом.

ВИХІД VII

Ті ж, А з а і за нею х л о п ц і.

П а р у б к и *(за коном)*. Держи! Держи! Хапай її!
М и к и т а. Гей, Вавило! Перебігай їй дорогу!
Ф е д ь к о. Туди, туди забігай!
Д р у г і. Держи, держи! Не пускай циганки! Го-го-го!
А п р а ш *(кинувся)*. Що там таке? А, то Аза з парубками! У! вогонь дівчина! *(Стає набік)*.

Баби пакуються. Цигани здіймають шатра і кладуть на віз.

А з а. Ха-ха-ха-ха! Черепахи! Ха-ха! Слимаки! Не догоните, мене не догоните!!

№ 13

М и к и т а.

Аза, Аза, Аза, Аза!
Ти псявіра, ти зараза!

Хлопці.

Ой циганка дуже чорна,
До нас, хлопців, не моторна;
Так тебе ж я не боюся,
Бо у мене є Маруся!

Вавило.

Аза, Аза, Аза, Аза!
Ти псявіра, ти зараза!

Хлопці.

Ой ти з пекла чарівниця,
Біса старшого вдовиця:
Хоч ти казишся, чаклуєш,
А мене не причаруєш!

Всі.

Тільки, гадино погана,
Зчарувала у нас пана!
Що кохання те не зможе,
Й чорне личко вийде гоже!

Хлопці шарпають Азу, а та одбивається.

Аза.

Ей ви, хлопці головаті!
Годі, годі вам брехати —
Не чіпала я в вас пана,
І йому я не догана!
Ох, ох! Ой ля-ля! Мені ж треба коваля!
Хоч я гарна і циганка,
Та вистарчу за панянку:
Як спалю кого я оком,
То вже й гине ненароком...
Ох, ох! Ой ля-ля! Мені ж треба коваля!

Всі.

Аза, Аза, Аза, Аза!
Ти псявіра, ти зараза,
Ти по світу скрізь відьмуєш —
Навіть чорта причаруєш!

(Шарпають її).

Апраш *(стає між ними)*. Голя! Пріч! Гетьте!
Парубки. Апраш!

М и к и т а. Гей, що там вважать на старого кудлача? Сміло до неї!

В а в и л о. Хапай її за шию та стережись пазурів.

М а р к о. Ой, ой! То вона дряпає?

В а в и л о. Аж-аж! Сам куций насталив пазури.

А п р а ш. Ну ж годі, кажу: з чого то зайшло?

А з а. Ат, дурість! Я верталась з двору, а вони, паливоди, коло ставу і зачепили мене: один каже танцювати, другий співати, а третій *(на Марка)*, витрішкуватий, хотів мене поцілувати.

М а р к о. Отож хотів і хочу, а як я що хочу, то мушу, і квита.

А з а *(дратує)*. Справді?

М а р к о. А справді, щоб я луснув! Обійму і цмокну! На бога, цмокну!

А з а. Ну далі, далі що? Я підожду.

А п р а ш. Азо, дай спокій! *(До парубків)*. Чи не сором вам зачіпати дівчину?

М и к и т а. Яку дівчину? Чарівницю, відьму?

А з а. То так? Ну, постривайте ж! Я вас всіх поперевертаю в осляк, тільки-но чари приготую!

А п р а ш *(сміється)*. В осляк? Даремна праця: вони вже суть!

М а р к о. Гвалт!

В а в и л о. Тікаймо!

А п р а ш. Заберіть краще ваші сокири, рала: уже викінчені.

П а р у б к и. Давай, давай! *(Кинулись)*.

Д і г о. Но-но! Не хапайтесь! Гроші перш!

Парубки платять гроші.

ВИХІД VIII

А п р а ш і А з а.

А п р а ш. А тепер поговорю я з тобою.

А з а. Зі мною?

А п р а ш. З тобою, козо, з тобою. *(Грізно)*. Якого ти дідька собі в думку заклала, що...

А з а *(біга, співаючи)*. Ля-ля-ля-ля-ля!

А п р а ш. Пекельна! І не руш дійти з нею ладу!

А з а *(побачивши, що пакуються)*. А то що? Завинуті шатра? Ковадло на возі? Що то значить?

Апраш. Од'їздимо.

Аза. Од'їздите? Таки, таки од'їздите? Без мене: я не поїду.

Апраш *(суворо)*. Чому?

Аза. Бо не хочу.

Апраш. Чому не хочеш?

Аза. Який потішний! Пита чому? Не хочу, і баста!

Апраш *(гнівно)*. Знаю, знаю причину; хочеш, скажу.

Аза. Я не цікава.

Апраш. Не цікава? Знаєш, що голова замакітрилась.

Аза. Голова, та не серце.

Апраш. Так! Чого раз у раз у палаці сидиш?

Аза. Бо мені там добре, бо тішать там моє око багаті салони, убрання, блищотки, свічада ясні, ясні, де я виглядаюсь досхочу... а над усім подобається мені сам пан молодий, а закоханий страх! Такий слухняний, покірний... цілісенькі дні лежить мені у ногах та дивиться в очі. Ах, а як говорить красно? Якими любощними словами ласкає?! Ах!

Апраш. Ет, шаленість, та і квита!

Аза. Може бути, бо сама не знаю, що хочу, де мені краще? У палаці мені душно та нудно за вами, а прилечу до вас — нудно мені та смутно за молодим паничем, і знову я біжу туди — палити його на жар та на попіл очима, морозити жартами, дратувати сміхом, мучити до загину... О, для мене пекельні жарти — утіха!

Апраш. Ти хвора?

Аза. Ні, хочу себе бавити, тішити, кохати, пестувати, любощами впиватись, панувати, зражати...

Апраш. Ну, а щоб те чинити, маєш продати себе?

Аза. Усе продається на світі.

Апраш *(хвата за руку)*. То й ти б хотіла, або, може, й...

Аза. Ай! Серця йому не продам, то певно; але око, косу, сміх, пісню — чому ні?

Апраш. Повія!

Аза *(вирива руку)*. Цить мені! Не маєш права мене безчестити! Я можу бавитись і убиратись в розкоші, якими мене пан дарить, бо, як скину їх, то зостануся чистою і вийду з палацу такою, яка і прийшла!

А п р а ш. Ет, говори собі! Пан закоханий, а при силі — на все одважатись може безкарно.

А з а. Хто, Адам? Ха-ха-ха! А чи ти знаєш же того пана? Таке бідне, хирне, бліде, нудне, знесилене, холодне! Бр-р-р! Він зважиться? Ха-ха-ха-ха!!

А п р а ш. Проте накивай краще п'ятами сама, аніж він кине: держись... своїх циган: вони одні уміють кохати щиро, палко... от я сам...

А з а. Що? Що?

А п р а ш. Я удовець... і якби тільки прихилитись хотіла...

А з а. До тебе, Апраше? До тебе додосе?! Ой, того вже не здолаю!.. Ха-ха-ха! Ох, такого веселого дня, який ниньки, і не згадаю... ха-ха-ха! Якби тільки прихилитись хотіла... до тебе?.. Ха-ха-ха!!

А п р а ш. Азо! Азо!

А з а. Ну, годі! Нап'ять мені мого намета: хочу спочити.

А п р а ш. Ой ні! Мусимо їхати зараз.

А з а. Як то? Ну-ну, побачимо!

А п р а ш. А тобі б хотілось нашої згуби?

А з а. Згуби?! Або що нам тут за лихо?

А п р а ш. Все, все! Це село — біда; наша банда розпустилася, а найкращий робітник Василь...

А з а. Що? Що таке?

А п р а ш. Відходить від нас.

А з а *(збурено)*. Що кажеш? Василь, Василь?!

А п р а ш. Тільки і жде нашого виїзда, щоб тут осісти.

А з а. Тут! Тут?! *(Гвалтовно)*. Але нащо? З якої причини? Кажи мені зараз, старий, кажи!

А п р а ш. Ота чортівка Галя звела його з розуму.

А з а *(сплеснувши)*. Лопухова дочка?

А п р а ш. Так.

А з а *(болізно)*. Ай! *(Закрива очі руками)*.

А п р а ш. То кров нечиста.

А з а *(удає веселу)*. Василь зостається? Василь закоханий? Ха-ха-ха! Тепер уже не видержу! Ха-ха-ха!! Закоханий у Галю прекрасну, білу як сніг, тиху як лілея... Ха-ха-ха! Для неї і зостається, кажеш?

А п р а ш *(маха рукою)*. Ет, собачий син!

А з а. Чудово! Ха-ха-ха! Чудово! Та новина за п'ятьох варт... Треба тобі за неї віддячити...

А п р а ш. Заспокойся, дитино!

Аза. Заспівати чи затанцювати? Ха-ха-ха!! Що хочеш? Ха-ха-ха! Зостається?! *(Ходить, загляда усюди; то начне пісню, то знов сміється)*.

Апраш. Ошаліла, ошаліла! Невже вона?

Аза. Їдемо, Апраше, їдемо звідціль далі та далі... без упину, до кінця краю... до смерті і по смерті навіть...

Апраш. Ранком.

Аза. Ранком, може, не стане в мене охоти, сили... Ох, зараз, зараз, додосе!

Апраш. То й зараз! Гей, Діго! Запрягай коні! Баби до воза!

Всі зашамотіли.

Гордиля. Пакуйте остатні речі!

Пораються за її доглядом.

Аза. Коха її, кохає... зостається? А що ж зі мною станеться? Що? Страх і подумати! Гинути без його? Ох! *(Стоїть каменем)*. І я б могла зостатись у дворі, стрічати мого Василечка, бачити.... та позирати, як він пестуватиме другу... Ой прокляття! Ніколи, ніколи! Щоб він і не знав! А з тими клейнодами годі! Пріч їх! *(Зрива коралі всі)*. Печуть мені шию і руки! Пріч! Хай їх бере собі пан: мені тепер не до убрання, не до втіхи, не до сміху! *(Повертається, стріча Василя; хотіла йому щось сказати, та засміялась шалено і побігла)*.

ВИХІД IX

Василь сам.

Василь *(здивований)*. Щаслива дитиночка, не зазнала ще жалю та туги! Сміхом та піснею тільки й живе. *(Здригнув)*. Що то? Віз скрипить? Спаковані, готові? Вже їдуть? Так нагло і швидко? А-а! Нехай собі їдуть до дідька! *(Хоче іти)*. Ні, ні! Подумають, що злякався... та й все ж вони рідні брати мої... лають, бо люблять... Ах, щось мені груди здавило. *(Сіда безсило під дубом)*.

ВИХІД X

Василь, всі цигани, циганки і Лопух.

Янко. Готові коні!

Гордиля. Готові? То всі до воза! Дітей беріть!

Мальовничий рух. Діго веде на ланцюзі ведмедя, той реве; діти плачуть. Апраш все вигляда наліво Лопуха.

Гордиля. Апраше! Рушати! *(Наближається)*.

Апраш. Зараз, мамо! Ось Лопух!

Лопух *(виходить)*. А що, виїздиш?

Апраш. Апраш слова не лама.

Лопух. Спасибі! На, маєш. *(Дає гроші)*.

Апраш. Вірно! Ну, зоставайсь щасливо!

Лопух. Щоб довіку не бачитись!

Апраш. Ну, ну, хо-хо-хо!! Агов, чи вся зграя на місці?

Цигани. Вся, отамане, вся вірна.

Апраш. Ну, благословіть, мамо, в дорогу.

Гордиля. З богом, діти! *(Стає і грізно дивиться на Василя)*.

Апраш. Ну, пісню на дорогу!

Лопух за деревом зліва. Василь не бачить.

Спільний хор.

№ 14

Гей, дружино, гей, жвавіше —
Вже рушать в дорогу час:
В серці стало веселіше,
Потіша мандрівка нас.
Нам, циганам, в однім місці
Вже коріння не пускати:
Бо ми вільні собі птиці,
Вітер — брат нам, нічка — мати!

Апраш. Аза!? Де Аза?

Аза. Тут, тут! *(Підбіга до Василя, дивиться в вічі, лама руки, а далі регочеться)*. Тікаймо! Отой селянин буде гнатись! Ха-ха-ха!

Цигани рушають. Гордиля зостається яку хвилину, позираючи на Василя; той вагається, лама руки; але врешті не йде. Гордиля підніма руки, роблячи ненависний знак і гордо виходить.

ВИХІД XI

Василь і Лопух.

Цигани *(за коном, стихаючи, співають)*.

Ми нудьги не знали й досі,
Од її тіка наш брат:

Байдуже, що ноги босі,
У дорогу циган рад.
Їдем весело лугами,
Через степи і бори;
Гей, дуби шумлять над нами
І шепочуть явори!

Лопух *(виходить все на середину, мов його пісня тягне за собою далі і натикається на Василя)*. А ти? *(Показує рукою в бік до циган)*. Поспішай!

Василь. Я тут зостаюсь!

Лопух *(хапа за своє сиве волосся)*. А!! Сатано!!

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Середина хати. Просто двері, за ними присінок, мов ганок, а далі видко садок, коли вони одчинені. Зліва велика піч, за нею двері до комори; справа два вікна. Під стінами лави і скрині; по стінах картини і кілки, де висять сита і всяке начиння.

ВИХІД І

Голуб, Галя і парубки, потім дівчата.
Голуб сидить за дверима, ніби надворі. Повз його впродовж співу входять парубки, то по одному, то по кількоро, а далі і дівчата. Співа.

№ 15

Гей, несе вітер крилатий
Вісті колишні,
Ой послухайте, хлопці й дівчата,
В лірника пісні!
Гей-но, голота-бідота,
Не пий шалене,
Іди та, коли єсть охота,
Сядь коло мене.
До тихої ції хати
Моя сива везе свати...
В цім вишневому садочку
Та росте калина,—
То не цвіт ясно-червоний —
То краса-дівчина!

Впродовж пісні дівчата ввіходять і шепотять з парубками.

Уляна. Від кого, від кого лірник?
Орися. Хто сватів засила?
Микита. А довідайтесь самі!
Марко. Я.

Мокриця. Бреши! Так і повірили!

Вустя. Від цигана, певно!

Дехто. А що ви думаєте?

Галя *(що вибігла з комори і прислухала)*. Що то? Що? Дідуню, що значить ота пісня?

Всі *(здивовані)*. Ге! Чи ба? Не знає?!

Голуб. Як-то? Що ти питаєш? Свати прийдуть, голубочко моя!

Галя. Свати? До мене?

Голуб. Хе-хе-хе! Красунечко, нібито не знаєш? *(Показує на парубків)*. От подякуй старого, що тобі стільки хлопців-молодців принадив.

Галя. На бога, дідусю! Жартуєте зі мною, чи що? Свати? До мене? Відкіля це вам в голову ввійшло?

Голуб. Мені в голову? Але ж, моя пташечко, то мені заказано пісню.

Дівчата. А то щось непевне!

Галя. Заказано? Ким? *(Погляда на парубків)*. Хто заказав? Хто?

Парубки *(згорда)*. А певне, що не ми.

Голуб. Хто [за]казав, серденько? Але татусь!

Галя *(з криком)*. Батько? *(Руками сплеснула)*.

Голуб. А так, голубонько, так. *(Гладить по щоці)*. Підслухав він серденько у своєї єдиначки, виглядів любого та й шле несподівано.

Галя. Батько? Батько? А-а! Розумію! *(Лама руки)*. Нещасна моя доленька! Нізащо! Нізащо! *(Побігла до комори)*.

Голуб *(кива головою)*. Хе-хе-хе! Тепер і я розумію; бідна ж ти, бідна, сирітко! *(Пішов за нею)*.

Парубки. А то що за знак?

Дівчата. Силують, певно...

ВИХІД II

Ті ж і Гарбузиха.

Горпина *(вбіга запихана)*. Де той бовдур? Де паливода, вернигора? Де?

Усі. А, і Горпина тут!

Дівчата *(до неї)*. Здорові були, тіточко! Здорові!

Горпина *(до парубків)*. А, гультяї! От де ви нарешті?

Усі. Що там сталося?

Горпина *(грізно)*. Так так робити? Га? Ви думаєте, що я на селі нічого вже не значу, що без Горпини обійтись можна? Що можна самому посвататись? А не діждете! Котрий то з вас?

Микита. Чи вас гедзь укусив, чи що? Чого так шипите?

Горпина *(хапа його за руку)*. Ага! То це ти, драпіжнику, такий мудрий?

Микита. Що? Що таке?

Горпина *(взявшись у боки)*. Хто тебе научив без мене обходитись, га? А де такі звичаї? Де старі порядки? Що? *(Грозить йому під ніс)*. Го-го-го! Без мого сватання зась до дівчини!

Уляна. Ага! Піймався!

Сміх.

Микита. Та протри очі!

Горпина. Зась, кажу, засьǃ Де мене нема, там і сватались брись!

Микита. Я? Свататись? Та йди до лиха: мені не снилося!

Горпина. Що? Не ти? А бодай ти пропав!

Дівчата. Ха-ха-ха!! Що вам здалось?

Горпина. То котрий же з вас? Чи Вавило, чи Марко?

Парубки. Ми? До Галі?

Горпина. Проте оцими власними вухами чула, що Голуб вів пісню весільну. Хто ж то, нарешті, сватів засилати має?

ВИХІД III

Ті ж і Опанас.

Опанас *(показується в дверї)*. Ге-ге-ге-ге!

Марко. Хто? *(Показує на Опанаса)*. Он хто! Маєте!

Парубки. Опанас, Опанас!

Дівчата. Гарний кавалер! Якраз до Галі!

Опанас. Ге-ге-ге! А на здоров'я! Ого, компанія!

Всі. Честь молодому, слава!

Опанас *(кланяється комічно)*. Дякую! Дякую! А на здоров'я! Опанасу слава! Го-го-го-го!

Горпина. То він молодий? Чи ви не пошаліли?

Опанас *(ображено)*. А чого ж то?

Горпина. І ти? Ти, придуркуватий, хочеш женитись?

Опанас (*поважно ходить*). А чому ні?

Горпина. Кінець світа, або кара божа!

Опанас. Не з вами, Горпино, ні!

Горпина. Тпху!!

Усі. Ха-ха-ха-ха!!

Микита. Ото різонув її!

Вавило. Ач, і дурненький, а старій не раденький!

Опанас. Старої жінки не хочу! Фе! Я молодої собі хочу.

Всі (*сміються*). Добре, добре!

Горпина. Та для тебе ж тра дурної, як чобіт!

Опанас. Аби не ви!

Дівчата. Молодець, Опанас! Зух!!

Парубки. Знає добре, де смак!

Вавило (*глянувши у вікно*). Свят! Свят з нами! Гвалт!

Парубки (*тиснуться*). Циган, циган з-під цвинтаря!

Дівчата. Василь з хати на вигоні!

Опанас. Ге-ге-ге-ге! Сполохав перепілку та й пантрує яструб гніздечко.

Марко. То-то він, певно, і сватів присила.

Горпина. Що ви?

Всі. А так, так, певно!

Горпина. Не статечна річ!

Уляна. Він, не хто другий!

Микита. Утисся-таки проти волі між нас.

Вавило. А старшина лютує!

Микита. А проте він і Лопухівну бере.

Горпина. Ет, дурна мова! Не знаєте Лопуха, чи що?

Микита. Говори! Та він такий характерник! І чарами що схоче, те і зробе: йому і сатана до послуги!

Дівчата. Матінко!

Опанас (*сидячи на печі*). Ге-ге-ге-ге! На руках його носить.

ВИХІД IV

Ті ж, Лопух, а потім Денис і Пилип.

Лопух (*блідий, змарнілий, ядушливий з'являється на порозі*). Хай буде похвалене!

В с і. На віки віків.

Л о п у х. Здорові були, хлопці! Вітаю вас, красні дівчата! Це для моєї убогої хатинки правдиве свято, що такі гості.

О п а н а с. Вйо, вйо!! Як собі губу вишмарував медом...

Л о п у х. Сідайте ж, просю покорно.

П а р у б к и. Дякуємо.

Л о п у х. Нуте-бо, нуте... без царамонії, по-сусідськи, по знакомості... Старий Лопух з душі рад, чим би дорогих гостей вшанувати! Небавом буде й музика.

У л я н а *(до дівчат, що мнуться)*. Почекаймо трохи, цікаво!

О п а н а с *(тихо)*. Ге-ге-ге-ге! А на здоров'ячко!.. То ж не на жарти узявся. Щось поставить...

Пилип і Денис з сокирами входять.

Л о п у х. Ага, ото й сини мої вертаються з лісу, поможуть старому прийнять гостей.

Д е н и с і П и л и п *(поважно)*. Здорові були, пани брати!

П а р у б к и. Дай боже здоров'я!

Л о п у х. Гей, Денисе, Пилипе! Ануте, жвавіш до частування! Приготуйте стіл, несіть питво мерщій.

Д е н и с і П и л и п. Зараз, тату!

М и к и т а. Тільки... ми так собі, случаєм.

В а в и л о *(чухається)*. Нам здалося, що мов... нібито пісня Голуба... так ми для того і зібралися...

Л о п у х. І гаразд: бо де весільна пісня, там радість, а кому ж і радіти, як не молодятам? От я зараз... з великою охотою, чим можу... *(Оглядається)*. А де ж та!

Г о р п и н а. Галя?

Л о п у х *(гірко)*. Еге ж! *(Похопившись)*. А? Горпина! Згадала-таки дорогу до моєї хати? Недобре, бабусю... так довго і порога не переступала, мовби сторонилася Лопуха... а я ж казав, що незабаром буде потреба.

Г о р п и н а. Та я сподівалась, але ж бо Галя...

Л о п у х *(махнув рукою)*. А, чудерначка, як завжди! Коли туман у лобі, то наймиліща самотність. *(Тихо)*. Піди до неї... шепітни їй, щоб там і не важилась; хай приготує рушники, хустку, бо я так хочу — розумієш?

Г о р п и н а. Го-го! Не Горпину учити, го-го-го! Знаємо справу: я, батьку мій, на тім усі зуби проїла!

(Руша до комори, а потім хутко назад). А хто ж то прийде? Від кого?

Лопух. Незабаром побачиш.

Горпина. Той, що з хати на вигоні?

Лопух *(спалахнувши)*. Що-о?

Горпина. Та той же... циган Василь.

Лопух *(мов укушений)*. Тпху!! Чи ти ошаліла?

Горпина. Як-то? Хіба? Адже ж...

Лопух *(скажено)*. Гей! До чорта в зуби!!

Горпина *(одступа)*. Та він з куцими знається... так!

Уляна *(до дівчат)*. Бачите, не циган.

Лопух *(до себе)*. Циган і вічно циган! Так кінець же цьому! *(Твердо)*. Галю!

Горпина. Щоб не з'їв іще!

Лопух *(нетерпляче)*. Га-лю!!!

Пилип *(готуючи стіл, до Дениса)*. Що то буде, Денисе? Мені страшно!

Денис. Га! Він батько: його воля свята!

Лопух *(скажено)*. Гей, сатано! Чуєш ти? *(Береться за груди, закашлюється)*.

Пилип *(піддержує його)*. Заспокойтесь, татуню: ви ж хворі... вам погіршає.

Лопух. Так, спокою треба... терпеливості... Га-лю!!

ВИХІД V

Ті ж, Галя, потім свати 1-й і 2-й.

Галя *(виходить бліда, з мертвим, але не похилим виразом)*. Тату!

Лопух. Ти? *(Борікається з собою)*. Тут до гостей твоє місце: ти ж господиня... єдина дівчина в хаті, а по закутках ховаєшся! *(Показує на стіл)*. Почастуй сусід, чим бог послав.

Галя ступила і стала. Двері вхідні одчинились, входять свати, староста 1-й з заквітчаною палицею і ясною хусткою; за ними з пляшкою, прибраний гарно син війтів.

А! Нарешті!

Всі. Свати, свати підходять.

Сват 1-й і 2-й *(співають речитативом)*.

Їдуть, їдуть пани свати,
Й короленко з ними їде,—

Хочуть хату звоювати,
Та чи то їм в руки піде?

Всі. Роман! Війтів син!

Парубки. Він? Без'язикий? До Галі?

Опанас. Ге-ге-ге-ге! Ото короленко! Дей його кату! Го-го-го!!

Сват 1-й. Далі, бра, торуй дорогу!

Сват 2-й *(п'яний)*. Добре кажеш, торуй дорогу... *(Точиться)*. Не переступлю порога!

Сват 1-й. Держись твердо і стукай.

Сват 2-й. Як твердо, то й твердо. Романе?

Роман. Го-го!

Сват 2-й. Стукати?

Роман. Ой, ой!

Сват 2-й стає на порозі і стукає палицею тричі.

Лопух. Коли з богом, то просимо.

Сват 1-й *(виступа)*. З святим богом та чесним хлібом.

Зближаються всі троє.

Хай же буде похвалений!

Всі. На віки віків.

Сват 1-й *(обрядово, наспівує)*.

Крізь густу діброву та широке поле...

Сват 2-й. Широке поле...

Сват 1-й. Не перебивай, а слухай готове та підтакуй!

Крізь густу діброву та широке поле
Провадиш нас завжди, зла і добра доле.

Сват 2-й *(зітха)*. Ох, доле, доле!

Сват 1-й *(тупнув)*.

Ой в далекім краї, геть-геть за горами,
За морем глибоким, за очеретами,
В розкішнім пала́ці, при тихій долині
По дівчині красній короленко гине...
Гине, бо до неї коханням палає...

Сват 2-й. Палає: чуєш, Романе?

Роман. Га-а?

Сват 2-й. Палаєш чи не палаєш?

Всі. Ха-ха-ха!

Лопух *(нетерпляче)*. Кінчайте вже швидче.

Сват 1-й. Зараз: Сто день не їв він, не пив.

Сват 2-й. Сто день... не пив горілки... бідний!

Сват 1-й *(заміряється)*. Чи будеш мовчати? Заціплю!

Сват 2-й. Заціпиш чи не заціпиш... а ти кінчай своє... і баста!

Сват 1-й.

Прочув короленко, що є королівна;
Думає все думу, чи не буде гнівна!
Чи поділить з паном своє панування?..
Тоді самотині і журбі скінчання!

Опанас *(підходить)*. Хо-хо-хо! Добрий нюх має отой короленко. *(Кланяється)*.

Парубки. І добрий смак!

Сват 1-й.

Покликав мене він, а я йому й раджу,
Чим то побороти красу й силу вражу:
— Щоб скупавсь зимою в ставку, в огороді...
То покраща зараз молодець на вроді.

Сват 2-й. Покраща... на вроді — чуєш, Романе?

Роман. Га-а?

Сват 2-й. Чи ти уродливий!

Роман. Ой, ой!

Всі так і покотилися зо сміху.

Лопух. Годі, годі вже!

Сват 1-й. Крий боже! Закона не зламаю. *(До свата)*. Брате, стій!

Сват 1-й і 2-й.

Стоїмо вкупі перед столом,
Щоб ударити батьку чолом;
Просимо руки твоєї Галини
Та прийнять од нас ці дарини!

Лопух одбира сито з хлібом, обнімається тричі з сватами.

Сват 2-й. Романе! Дай же молодій коралі!

Горпина. То вже моя річ. *(Одбира коралі і віша на шию Галі, що стовпом стоїть)*.

Сват. Просимо ж усіх вас, панове, в бояри.

Хор жіночий.

№ 16

Ой радуйся, старий батьку
І красуне дочко:
Не пожалій дарувати
Нам свого віночка,
Бо од сватання до шлюбу
Тільки-но неділя:
Незабаром, моя люба,
Буде в нас весілля!

Хор спільний.

№ 17

Ой ти, пташко молоденька,
В саду-винограду
Бери князя за рученьку,
Сідай на посаду!
Гей, поставте меду, пива
Нам, шановні свати;
Ми пісень гукнем на диво,
Будем дружкувати!

Горпина. Ну, тепер рушники.

Лопух *(до Галі)*. Доню, Галю! Чуєш, в'яжи їх рушниками.

Микита. Го-го! Якось їй не дуже спішно!

Опанас. Жалко мені.

Горпина. От, звичайно, молода: соромиться... я їй поможу. *(В'яже сватів рушниками)*.

Сват 2-й. Романе!

Роман. Га-га!

Сват 2-й. Далі до пляшки!

Роман. Ой, ой! *(Хлиснув і подає Галі)*.

Денис і Пилип частують.
Сват 1-й і 2-й зближаються до Галі.

Лопух *(кладе Галі руки на плечі)*. Доню!

Галя *(дивиться гостро, мов прокинувшись)*. Що то, що? *(Завваживши протягнуту пляшку)*. А! А!

Лопух *(пересилює себе)*. Єдиначко люба!

Галя. Тату!!

Лопух. Чого, моя зозулечко, чого?

Опанас *(чуло)*. Гвалт! Гвалт! Пташка в пастці... крильцями тріпоче!

Лопух. Чого ж так дивишся прикро? Обізвись же до свого молодого.

Сват 1-й. Пригуб же, пригуб, наша королівно!

Горпина. Не встидайся! Попробуй!

Лопух *(здержано)*. Та не будь такою соромливою... усміхнися-бо! *(Гірко)*. Адже ж ти умієш всміхатись до юнаків, ой умієш...

Сват 2-й. Чого ж вона царамониться?

Лопух. Жаль бідарці батьківської оселі, а і страх теж дівочий... яка то доля? Пригуб же!

Галя. Батеньку рідний!

Сват 2-й. Ет, чого там страхатись? Таж Роман не бовдур,— жалуватиме бабу... правда, Романе?

Роман. Ой, ой!

Лопух. Ну ж, ну ж, доню, годі вже того, годі! Одпий на знак згоди і послухання! *(Грізно)*. Чуєш? *(Здержується)*.

Сват 1-й і 2-й. Просимо, королівно!

Пауза.

Сват 1-й. Але що ж? Ані слова!

Горпина. Вибачайте вже... спершу страшно...

Лопух. Донечко люба... Потіха моя єдина... Одрадосте в житті моїм! Опам'ятайся, перестань! Прийди до розуму: я прошу тебе... сильно прошу... я — батько... старий твій батько, що стоїть уже над могилою.

Галя нерухома. Лопух гвалтовно.

Галя *(склада руки)*. Милосердя!

Лопух *(запально)*. Милосердя?! А ти маєш його, коли пхаєш мене у могилу, безбожна?

Всі *(оточують)*. Що вона, одказала?

Горпина. Покорись батьку!

Денис *(плаче)*. Милосердя!

Лопух. Смерті моєї чекаєш, щоб потім... а не діждеш! Поки остатній дух підносить ці груди, не погнусь, поставлю на своїм. Пий мені зараз!

Галя. Не можу, тату, не можу!

Всі. Ай!

Лопух. Не хочеш?

Галя. Ні, бо присягалася.

Лопух. Кому, ледащо? Кому присягалась? *(Скажено)*. Тому?! Не згоджуся на таке єднання.

Галя. Чиніть, що хочете, а за того я не піду.

Лопух. То так? Е, то я твій упір зламаю! *(Хвата за руку)*. До ніг йому!

Дехто. Галю! Опам'ятайся!

Другі. Дядьку, простіть її!!

Опанас. Не бийте! Не бийте її! Мене бийте: я до того привишний, а не вона!

Галя *(сидить долі, зрива коралі)*. Ні, ні! Ніколи в світі!

Лопух. Мовчи, виродку!

Галя *(схиля голову)*. Вбийте мене краще!

Лопух *(кидається)*. А!!

Всі. Лопуше! Дядьку! *(Удержують)*.

Пилип. Батьку! Змилуйтесь!

Горпина. Пропала моя справа!

Опанас. Ой леле! *(Хапа за руку)*.

Лопух *(одпиха Опанаса так, що той пада)*. Уб'ю!

ВИХІД VI

Ті ж і Стась лакей.

Двері одчиняються хутко, на порозі стає Стась.

Голос Василя *(до Стася)*. Гляньте, як тут знущаються!

Стась. Що тут за розбій?

Галя. Ах! *(Пада)*.

Опанас. Зомліла... Положіть!! *(Підводить її, веде до комори)*.

Лопух *(тремтить, хапається за груди)*. Насмілився?!

Стась. Пан просив, щоб ти своєї дочки не неволив, а щоб оддав за цигана!

Всі. За цигана?!

Лопух *(задихаючись)*. Як? Той ірод і пану наскаржився! То я не батько своїй дитині, не властитель у своїй хаті? Пріч! Лоби порозсаджую! *(Хапа сокиру)*.

Дівчата. Ой, ой! Приб'є!

Стась. То він скажений: тікати! *(Вибіга)*.

Роман. Ой, ой! *(Тіка)*.

Сват 2-й — за ним. За ними вибігають Горпина, налякані дівчата і деякі хлопці.

Лопух. Люде добрі... згляньтесь! Осміяли мене, осоромили на весь світ... дочка жалувалась пану... циган наплював мені межи очі... Отож опльований, похарканий! *(Задихається)*.

Сват 1-й. То його за оце безчестя війт змете!

Микита. А то ж мало? Панський двір нацьковує.

Усі. Та ми всі миром за дядька.

Другі. Доїдемо невіру!

Лопух. Помсти! Помсти!! Не дайте мене... Ой! *(Хапається)*. Голова мені... груди... пече... води!!!

Пилип *(піддержує)*. Таточку, заспокойтесь!

Денис. Ось! *(Дає)*.

Лопух *(одпивши)*. Я не хочу вмирати, не хочу, поки його носять на світі чорти, поки його сам не спроваджу до пекла! *(Поривається, хапа сокиру; але зашатався і впав на руки Пилипа і Дениса)*.

Пилип. Що з вами, тату, голубчику?

Лопух. Щось луснуло... в грудях вогнем залива... в голову молотами б'є... Ой! Смерть, смерть в собі чую...

Денис і Пилип. Ох, господи! Одведи!

Лопух *(маха рукою)*. Ідіть собі усі!

Сват *(виходе)*. От тобі й заручини!

Дехто. Хоть би знахарку швидче.

Лопух *(ляга на ліжко)*. Помстіться над ним... до загину... і на їй, на тій виродці... що батька убила! Заклинаю вас, щоб жодної ласки, жодного слова до неї, а їй... будь вона...

Галя *(бліда, опершись о притолоку)*. Тату, простіть!

Лопух. Будь вона і од мене, і од бога...

Галя *(піднімаючи руки, ніби щоб вдержать слова)*. Тату, не проклинайте!

Лопух *(підводиться)*. Коли вона не відступиться від того... помелом женіть її з хати... ані шеляга, ані зерна збожжя з стодоли...

Галя. Ах! *(Пада на коліна)*.

Денис. По вашій волі буде!

Пилип. Сестра ж вона.

Лопух. Відниньки не сестра вона вам... ви їй не браття! То чужаниця... циганівна.

Галя. Милосердя! *(Рида)*. Мамо! Чи чуєш ти? Заступися хоч ти за дочку!

Опанас *(плачучи)*. Змилуйтесь!..

Л о п у х. Пріч, пріч її! Щоб і за моєю труною не сміла йти!!!

Денис одпиха Опанаса.

О п а н а с. Змилуйтесь!!

Г а л я *(плазує, щоб цілувати ноги батьку)*. Простіть!.. Простіть!!

Л о п у х. Холодно... духу нема... Повітря!.. Де вона? Ах, як я її люблю!.. Де моя...

Г а л я *(ловить ногу)*. Не проклинайте!..

Л о п у х *(непритомно)*. Женіть з хати циган! Повно їх! Дочку мою, зірницю мого ока крадуть... Ай!!

Д е н и с і П и л и п. Заспокойтесь, тату! Нікого нема!

Г а л я *(обніма ногу)*. Простіть!

Л о п у х *(підводиться)*. А! Бог за все... про... про... *(Пада мертвим)*.

З а в і с а

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Дика околиця. Остання декорація виявля пісковате узгір'я, поросле соснами; між бору спускається на діл кручений шляшок, направо на декорації видно сільський цвинтар, що зника за кулісами. Права сторона куліс — огороди і тини. Ліва — сосни і пісок під протяг бору. На шляху, під праву кулісу,— криниця і висока фігура. Наліво виступом мазанка низька, крива, сколочена з ділування *, грубо обляпана глиною; дах з моху та дерну; вікно маленьке, двері косі; ближче, наліво під кулісу, стіни від кузні, що розпочав Василь. Місце обнесено латами, жердками, замість тину і воріт. За загороддю і по сей бік валяється цегла, камінь, дерево, глина і т. п. По сцені скрізь ростуть кущі, бур'ян. Доба надвечір. Осінь.

ВИХІД I

Василь і Галя.

При піднятті завіси Галя сидить на призьбі і щось шиє. Василь порається коло кузні. Галя смутна, замислюється, схиливши голову. Василь теж знеможений, кида роботу, знов почина і кида, борючись з нудьгою. У лісі виє вітер. Чути часом крик пугача.

Василь. О, знов пугач! Стогне проклятий і стогне... та вітер ще виє. Ані способу робити... І мало не рік у цій пустці, у цій самотині дикій... Знов стогне? На погибель тобі, стогнію пекельний! І в Галі теж опускаються руки: мов прокляття яке над нами тяжіє.

Галя *(співа смутну)*.

№ 18

Там в долині є ставочок —
Яснозорі хвилі,
Кругом верби, як віночок,
Його обступили,
А під гору рясні вишні,
Між ними хатина...

---

* Ділування — баркан.

Там точились дні колишні,
Щаслива година!
Ой верніться, літа красні,
Де ви загубились?
Подивіться — уже рясні
Верби похилились,
Як при долі, при безщасній
Руки од несили!

В а с и л ь *(тихо)*. Нещасна! Нудиться за своїми, все гадками туди літа. *(До неї)*. Галю, Галю!

Г а л я *(здригнувши)*. Га? Що? Підвечірку, може? Ет, небагато заходу з ним... шматок хліба сухий. *(Хоче піти)*.

В а с и л ь. Не треба, не голодний. *(Підходить)*.

Г а л я. Чи чуєш, як смутно завива вітер?

В а с и л ь. Ех, чую до дідька і бачу, як оті завивання занудили твою душу.

Г а л я *(меланхолічно)*. Мою? Я мов уже привикла до могильного суму, до стогону; я вже не розберу, чи всередині, чи надокола стогне.

В а с и л ь. Ох, не перший-то раз сидиш ти коло мене, як мертва, з шкляним оком; тіло твоє тільки тут, а душа вже оддавна там, на селі, між своїми, при веселих часах.

Г а л я. Ні, ні, не так; душа моя тут біля тебе. *(Тихо)*. Тільки поточена нудьгою, пригнічена тугою.

В а с и л ь. Тобі жаль минулого, жаль того, що для мене вчинила.

Г а л я *(живо)*. Звідкіль же ти постеріг то, дорогий мій, любий?

В а с и л ь. Звідкіль? Звідтіль! *(Показує на серце)*.

Г а л я. Ох!!

В а с и л ь. Та і обличчя твоє все промовля; тобі в печінках уже і нужда наша, і поневіряння, моя неспроможність, а!.. а!!

Г а л я. Василю, Василечку! З чого таке ти провадиш?

В а с и л ь. З чого? Бо якби не твій смуток, то я був би другим і мені б не стукало в голову, що стратив усе, що все пропало. Ох, жив я в братськім гурті вільним, веселим, щасливим...

Г а л я *(болізно)*. Щасливим?!

В а с и л ь. А тепер найпаршивіший пес, заблуда, щасливший від мене, бо хоч він і голодний, і холодний, як я, дак не працює, як я, до здиху!

Г а л я. Коханий мій, єдиний! Трудишся над силу...

В а с и л ь. А з теї праці що маю? Другий раз хату будую, раз згоріла уже... а кузні і не діждуся; швидче впаду від знемоги і несили. О, будь проклята та година, коли я прибув сюди, коли зостався... в селі... для тебе.

Г а л я. Василю!! Боже!! *(Закрива вид)*.

В а с и л ь *(опам'ятавшись)*. Ах, я ошалів, я шалений! Не знаю, що говорю, що і чиню! Непевність і одчай затуманили мозок мій чисто. *(Обніма Галю)*. Вибач, прости мені, Галю, мої шалені прокльони! Даруй мені, голубко! *(Цілує)*. Але коли б ти змогла прозирнуть в мою душу! То вже не я, то не твій Василь, а якась найстрашніша хороба!

Г а л я *(мов заспокоєна)*. Терпеливості! За терпіння бог дає спасіння, мій голубе!

В а с и л ь. Терпеливість... я те знаю, моя зозулечко... але звідкіль її набратись, хіба в дідька позичити? Уже всю витратили...

Г а л я. То правда, а все ж незабаром кузню викінчиш.

В а с и л ь. Так, але звідкіль грошей узять на наковальню, ковадло, на міх і на всі причандали ковальські? То ж сума!

Г а л я. Я піду на заробітки.

В а с и л ь. Ти?

Г а л я. До сусіднього села.

В а с и л ь. На глум та на поневіряння... ще в такім стані... ніколи!..

Г а л я. Ну, то піду за поміччю...

В а с и л ь. Куди? До кого?

Г а л я. До братів.

В а с и л ь. За милостинею, за милостинею до них? О, швидче смерть голодна, швидче тисячу смертей, аніж один од них шеляг, аніж одно із їх збожжя зерно.

Г а л я. А може б...

В а с и л ь. Слухай, я сам піду до коваля наймуся; другої ради нема.

Г а л я. Зоставиш мене саму тут, у цій пустині, обік цвинтаря?

В а с и л ь. А що ж почати, моя горличко? Я попрошу Опанаса, він назиратиме...

Галя. Ох, то іди, коли так постановив. А скоро загучить в нашій кузні молот, зразу людно стане в нашім закутку.

Василь. А як напасники наші обминатимуть і нашу кузню?

Галя. На бога! Заспокойся! Коханий мій! Вони ж не забудуть своєї користі...

Василь *(легше)*. Бо і сама скажи, чи хто ж так коня окує, як я? А плуг... рало... хто насталить краще від мене?

Галя. Авжеж, ніхто, ніхто! Василь мій стане першим ковалем на околицю. *(Ласкає, пестує його, і він обніма її весело).*

ВИХІД II

Ті ж і Опанас.

Опанас *(іде згори, з лісу, розмахуючи руками, притупує і співа).*

№ 19

Ходить гарбуз по городу,
Питається свого роду:
«Ой чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові?»
Обізвалась жовта диня:
«А я ж твоя господиня,
Так тебе я, бач, люблю,
Аж розрепнулась з жалю!»
Обізвались огірочки:
«А ми ж твої, батьку, дочки».
Обізвались кавуни:
«А ми парубки-сини».
Обізвалась і квасоля:
«Ох, моя нещасна доля!
Хто не пройде, не мине —
За чуприну ускубне!»

Василь і Галя. Панас! Панас!

Опанас. Го-го-го! На здоров'ячко! А так, так! Аж мило!

Галя. Любий наш, коханий!

Опанас. Го-го-го! Перервав любощі? Перешкодив? Ну, даруйте мені.

Галя *(пригортається до Василя)*. Бач, яка щаслива!

Опанас. Ой, ой! Що за милування, що за пещоти, аж мене оскома бере!.. Та і я ж собі вдався хлопчина жвавий, моторний, а жодна псявіра дівоча запотилишника навіть дати не схоче... тпху! До біса!! Не соромтесь, далі! Ще раз цмок! цмок!

Василь *(подає руку)*. Приходиш, як проханий: тільки що мав тебе шукати...

Опанас. Мене шукати? Ге-ге-ге-ге! А чи знав би де? Там, де лають, де б'ють, де голодно і холодно,— отам напевно мене знайшов би! Ге-ге-ге!!

Василь. Ех, ех! На таку річ не треба рушати і з місця: все те у мене знайдеться в хаті.

Опанас. Що? І голод? Ну, то я принаймні на сьогодні приніс вам вечерю: гляньте-но, Галю! *(Вийма з-під поли курку)*.

Галя *(радісно)*. Ах, що то? Курочка, курочка! І чубата, чубайка моя! Красунечко, ласкавочко! Як же я рада, як рада! *(Цілує її)*. Звідкіля вона тобі впала?

Опанас. Ет, звідкіля? Не висидів її сам певно,— знайшов і приніс.

Василь. А мене за те злодієм не зроблять? Не хочу, бери її!

Галя. Гм... *(З сльозами)*.

Опанас. Го-го-го!! Який гордий! Та це здичала курка або ледача; блукала самопас там по краках * і гвалтом за пазуху мені кинулась; я її одгонив, дак лізе... от, звичайно, ледаче, як і я: свій свого пізнав.

Галя. Ні, ні! Я її не віддам, я буду її доглядати: так мені трудно без живого створіння. *(Ласкає)*.

Опанас. То в вас ні собаки, ні кішки нема ще?

Галя *(смутно)*. Нема.

Василь. Поки і годувати нічим.

Галя. Я б останнім шматком поділилась...

Опанас. То я принесу: там одно цуценятко у нас є, таке ловкеньке...

Галя. Голубчику мій! І в мене буде своє хазяйство?

---

* Крак — кущ.

От я мою чубайку посаджу в хаті на лавку. *(Побігла до хати).*

Василь. Панасе! А ми тебе хочемо просить об одній услузі!

Опанас. Хо-хо-хо-хо! Об услузі? Мене? Хо-хо-хо! Ой гвалт! Ой з сміху умру, ой лусну! Та до чого ж дурний Панас може придатись? Ха-ха-ха! Єй-богу, од сміху умру! Гвалт!!

Василь. Та не шуткуй. Я вибираюсь, бач, на зарібок до Рудні.

Опанас. А з Галею що зробиш?

Василь. В тім-то то й річ... Коли б ти був таким, як я знаю, то ти б приніс їй коли хоч полінце з лісу, та назирав би вночі за хатою; нехай би і Галі було часом до кого промовити слово.

Опанас *(втира сльозу).* Бідна! А як я тобі, коханий цигане, жінку збаламучу? Не боїшся того? Го-го-го! Такий пристойний молодець, як я? *(Показує на Галю, що вертається).* А жінка ж молода, цяцяна! Небезпечна то річ! Гвалт, гвалт!

Василь. Не глузуй над лихом, рятуй, радь: гинемо!

Опанас. Рятуй, рятуй! А що ж ти, цигане проклятий, думаєш, що мені погано в моїм палаці? Що тільки пальцем кивни, то я і полечу служити до вас за мірку повітря? Го-го-го-го! А мені тепер хіба зле? Та я висиджуюсь по цілих ночах у сінях, а то і на горищі... і недоїдки маю... а часом і дрантя, як що злетить їм з хребта, гі-гі-гі-гі! Гвалт!

Галя. Ох, бідний ти, бідний, мій Панасю!

Опанас. У вас то краще буде мені? Го-го-го! Ні, не виглядає на те, ні. І палац неважний, забудовання нема... тільки вітер гуля по пустині... а часом і вовки завітають! Ну, та зрешту чоловік од своєї долі не втече, чоловік її на хребті носить і, як би не хвицав,— не скине! Але хата, де я уродився, хоч і чужа, та рідна... Ох, цигане! Ти того не знаєш! Я б прив'язав себе ногою до неї, хоч там мене і б'ють... там... мав я... *(з сльозами)* матусю!

Галя. Пам'ятаю її я, Панасе, пам'ятаю!

Опанас. І ти її кохала... хоч слугою, клюшницею мама була, а така добра! Ах! *(Втира сльози).* Ет, що се я? Мені і пристало. Хі-хі-хі!! Слухай, цигане; я тії

хати кинути не можу, бо хочу в їй умерти. Ну, так буду служити і їм, і вам. Тільки щоб я тобі жінки не збаламутив? Га?! Далебі, страх бере, хо-хо-хо!!

Василь. Нехай тобі бог заплатить.

Опанас. Я такий багатий, що плати не потрібую: от, бачите, і вам нащось здався, і добродіям у пригоді! Го-го-го-го! Гвалт! Гвалт! Я пан, ще й великий пан! Як наш дідич, що повернув оце до двору.

Галя. Хто? Наш пан?

Василь. То він вернувся і тепер у селі?

Опанас. Хіба не знаєте? Уже два тижні.

Галя. Вернувся, вернувся? Ах, яке щастя, а ти нам нічого і не кажеш? Та то ж вельможна пані нас і поєднала.

Опанас *(тихо)*. Одружила пса з кийком.

Галя. Піду до двору, до вельможної пані; розкажу про нашу біду, попрошу милосердя!

Опанас. Хо-хо-хо! Не так швидко, Галю! Вельможний дідич вернувся сам, та лютий! Бо йому жінка подобно чи не вмерла.

Галя. О? То царство небесне їй! Так ти, Василю, до вельможного пана піди поклонися: він жалосливий, поможе на кузню!

Василь. А що? Може, і варт! Пан багатий... як думаєш, Панасе, чи спробувати?

Опанас. Ге-ге-ге-ге! Хе-хе-хе!

Галя. Піди-бо, піди! У коваля б мусив працювати рік цілий, а тут одразу можеш стати на ноги.

Василь. Так, Рудня не втече, а тут спробувать не завадить. *(Пішов, поправляючи одіж)*.

ВИХІД III

Опанас і Галя.

Опанас *(дивлячись вслід)*. Ге-ге-ге! Мені здається, що він дарма б'є ноги, як дарма чека на згоду з громадою.

Галя. Коли рідний батько — ах! — і брати відцурались, то що вже чужі?

Опанас. Так, так! Завзялись уперто... за приводом отого Глейтюка. А Василь тепер не той, що колись...

Галя. Ох, не той, Панасе, не той!

О п а н а с. Вовча натура! Тягне його до вовчої зграї... пориває волоцюжество давнє...

Г а л я. Нудиться і за братами, а надто з того часу, як місяця зо три тому зайшла до нас якась циганка, налякала страх!

О п а н а с. Циганка? Яка? Коли? Чого?

Г а л я. Не знаю, не знаю... я аж пролежала... Щось Василю шепотіла, пророкувала... що там десь його щастя...

О п а н а с. А він і не казав нічого, затаїв?

Г а л я. Як шалений з того часу ходив... ледве... ледве забув трохи, та і то у снах часто... спалахне...

О п а н а с. Погано!

Г а л я. Горенько мені!

О п а н а с. Ет! Не подавайтесь: ще єсть надія, хо-хо-хо!

Г а л я. Знаю, хіба в смерті?

О п а н а с. Но-но!! Прибуде вам швидко потіха: нові вустоньки попхнуть його знову до праці, прив'яжуть до місця і вернуть давню жвавість.

Г а л я *(плаче)*. Змилуйся над нами, панно свята!

О п а н а с. Е-е-е! Годі-бо, годі! Я того дощу не люблю — і без того осінь. Розвеселись, моя рибонько, усе зле перейде... ой, ой, ще як перейде!.. Мені кільки раз траплялось: оце б'ють, б'ють щодня та все з прибавкою,— думаєш, що час уже б здихати, аж дивишся — обридло їм товкти і шматок хліба кинуть.

Г а л я. Сирота ти безталанний, як і я.

О п а н а с. Го-го-го! Що там? Усі ми сироти! А ти потривай, як буде у вас «кува! кува!», то мене візьміть за кума... я буду гуляти з дитинкою: отут треба буде бузку посадити та квіток... Я принесу, уже що не що, а принесу! Гарний садочок буде... а там капуста буде... Коли б ще корівку! Хо-хо-хо!

Г а л я. Що ти, Панасику? Та нам хоч би козу.

О п а н а с. Козу? А що думаєте! Хі! Ай, ай! Даруй, життя буде! Сопрониха продає козеня за чотири злоти... я брилі добре плету... жид дає по дві копійки за їден... нароблю їх... а скільки на козеня треба виплести?

Г а л я. Та це ти вік цілий плестимеш, голубчику?

О п а н а с. Та тривайте! Два та два, та ще два, та ще!.. Хі! Як по ночах плестиму, то у нас швидко отут козенятко мекатиме... ай-ай! Весело як! Ха-ха-ха! Буде-

мо доїти, молочком синочка поїти, а мамуся сидітимуть отут та сміятимуться.

Галя *(обніма його)*. Панасику! Яке у тебе золоте серце!

Опанас. Бач, серце золоте! А нащо воно здалось? Коли б я сам золотим був! А то всі кажуть, що я з клоччя зроблений та ликом зшитий... чи то ж правда?

Галя. Не вір... ти хороший, ти славний!

Опанас. Ой гвалт! Хо-хо-хо! Та я сказюсь з радості! *(Співа і пританцьовує)*.

№ 20

Та я ж таки хорошун,
А не яка рохля:
Голова, як той кавун,
А ніс, як картопля!
Та я ж дука, а не хто —
Маю дві калитки:
Свита, мов те решето,
Світяться ще й литки!
Та я ж таки молодець,
Яких сто на хуру;
Тільки горе, що їдну
Всього маю шкуру,
Ой чим же я не юнак
Любому королю?
Тільки горе, що усяк
Мене товче вволю!

Галя. Ох, Панасику! Спасибі тобі, і мене розвеселив!

Опанас. Ой-ой! Як бог дасть, ще не так розвеселю... хо-хо-хо! І з Василем потанцюю... Ще заживемо... го-го-го!

Галя. Дай господи! А ціхо! Чуєш, хтось лісом співає?

Опанас. Мовби старці... певно, з ярмарку... Ой гвалт, наші люде повертаються, а я собі тут оббиваю боки і до чужої жінки халявки смалю! Хо-хо-хо!

Галя. То й брати ярмаркували сьогодні і сюдою вертатимуться! *(Переважно)*. А якби до них наблизитись... хоч єдине словечко промовити? Може, нужда наша пройме їм серце?

Опанас. Спробуй: утік — не втік, а побігти можна! Тільки, щоб вони змилостивились, го-го-го!

Г а л я. Не одбирай у мене надії!

О п а н а с. Ось і старці! Го-го-го! Бери, Панасе, ноги на плечі! Хоч до бурдея ховайся! *(Забіга в бурдей *).*

ВИХІД IV

Г а л я, л і р н и к и, потім Д е н и с, П и л и п, в і й т, Г о р п и н а, п а р у б к и і ж і н к и.

Л і р н и к и *(сідають коло криниці під фігурою і співають).*

№ 21

Гей, ніхто того не знає,
Кого смерть чекає:
Чи при страві, чи в забаві
Стане раптом в яві!
Ой ніхто її не спинить,
Ані налякає:
Хто лиш милостиню чинить,
Той запобігає!

Л і р н и к. Подайте, Христа ради, за спасення душеньки своєї, за своїх родителів, за діточок, померлих!

Г а л я *(що слухала).* Ось шматок хліба вам, старче божий, ото й усе моє багатство.

2-й л і р н и к. То ти ще бідніша і за нас.

1-й л і р н и к. Ховай його собі, молодице, а якщо ласка, то напій нас водою.

Г а л я. Зараз! *(Достає відром воду, подає).*

1-й л і р н и к. Спасибі тобі, голубко!

Підходять люде.

М и к и т а. Не пийте від неї води: то подорожня відьма!

В а в и л о. І лізе навмисне під ноги!

С в а т 1-й. Певно, хоче наврочити!

Г о р п и н а. А що? Доскочила щастя? Без мене обійшлася? От старцюй, цвинтарихо, полохай чесних людей!

У с і. Тпху! На псів її уроки!

Старці, Горпина і дехто виходять направо.

* Б у р д е й — землянка.

С в а т. Нема способу перейти дорогу, щоб не зіткнутися!!

Г л е й т ю к. Зігнати її з стежки, і ціла порада! *(Пригрожує).* Набік дороги!

Г а л я. Що ви од мене хочете? За що лаєте?

С в а т. Не переходь поштивим людям дорогу!

Г л е й т ю к. Геть до свого чортячого кубла!

Г а л я. Напасники! Гонителі! Що я вам учинила? За що банітуєте всюди, спокою не даєте і на моїм грунті?

Г л е й т ю к. То це твій грунт? А не діждеш! Отам собі на випрошенім Христа ради смітнику й сиди, там і сиди собі, як собака на ланцюзі, а дорога наша.

В с і. Пріч, пріч! Щезай з очей!

З бурдея виходить Опанас і краками крадеться до дороги, прислухаючись.

Г а л я. Ох, ані крапельки жалості! *(До Пилипа, що підійшов).* Пилипе! Зглянься! Зглянься! Ох, у мене серце розірветься!

П и л и п *(ніяково).* Я... я... нічого не можу... Він... *(на Дениса)* голова, він старший... по смерті батька...

Г а л я *(навколішки).* Хоч одно словечко ласкаве, одно словечко, один прихильний погляд, брате!

Г л е й т ю к. Бач, як співа! А батька забула?

П и л и п *(тривожно дивиться на чужих).* Не можу... невільно, бідарко моя! Я ще на цвинтар маю... *(Виходить зрушений).*

Г а л я *(хапа Дениса за руку).* Денисе, на милость бога, не виходь, брате, не скинувши оком на сестру свою.

Д е н и с. Ти чужа чужаниця.

Г л е й т ю к. А так, так!!

Г а л я *(хапа, цілує руку брату).* Бога ради, Денисе! На бога, брате! Що ж я вчинила? *(Рида).* Чим я винна? Серця гвалтом несила... любила вас... під одним дахом, під одними грудьми... Христа ради... не топчіть мене ногами... Брате! *(Обніма йому ногу).*

Д е н и с. А хто вбив батька!

Г а л я. Милосердя! Милосердя! З голоду пухнемо!

Д е н и с. Прокляв батько навіки!

Г а л я *(б'ється в груди).* Ох! Роздавіть же мене краще! На шматки порубайте! Дикі, дикі звірі! Хоч би одним словом заступився хто за нещасну?!

ВИХІД V

Ті ж і Опанас.

О п а н а с *(блідий, аж трясеться, кидається до Галі)*. Прокляті вилюдки! Знущаєтесь? *(З сльозами)*. Слабого катувати вам втіха! Як під вами земля не завалиться?! *(Підніма Галю; та сіла і рида)*.

В с і *(аж розступились)*. Чи ба, Панас!

О п а н а с *(на Дениса)*. Цей ірод бреше, що батько прокляв її! Я був при смерті... його останні слова були: «Як я її люблю!»

Д е н и с. Мовчи, дурню!

Г л е й т ю к. Заціп йому!!

Д е х т о. Що ж, коли правда!

О п а н а с *(одскакує і до війта)*. А ти ще, собако, нацьковуєш? Здирщик! Грабіжник!

В с і. Ого, оце ловко! Так, так!

Г л е й т ю к.. Ах ти, блазню! Держіть його! *(Запінився)*. Уб'ю! *(Надіває знак)*.

Г а л я. Ай!! *(Зривається боронить)*.

О п а н а с. Бий, коли не добили ще! А вже накипіло мені... Я про тебе все виявлю!!

Г л е й т ю к. До волості його!!

С в а т *(бере)*. Ходім!

О п а н а с. Ходім! Катуйте!!

Виходять.

За коном чути голоси: «Годі знущатись! Не дамо!»

Г а л я *(хитаючись, вслід)*. Простіть його!! Він ошалів... непритомний! *(Вхопилась за сосну)*. Ох, того вже над силу! Умерти краще, ніж такі муки, такі поневіряння!

ВИХІД VI

Галя і Пилип.

П и л и п *(вибіга, оглядаючись, з цвинтаря до Галі, дивиться на неї з сльозами, обніма голівку)*. Сестриченько! Галиночко!! Я... я... *(Витяга вузлик)*.

Г а л я *(остовпівши)*. Братику! Рідний мій, господи! *(Припада)*.

П и л и п. Візьми, візьми, бідарко! *(Протяга руку до*

цвинтаря). Він мене простить... він в могилі... другий... *(Відходить, отираючи очі).*

Галя *(протяга руки).* Брате! Братику!! Нехай тобі господь заплатить за той хліб, за твоє серце!

ВИХІД VII

Галя і Василь.

Василь *(здалеку).* Галю, Галочко! Радуйся! Тішся!

Галя схоплюється.

Глянь сюди! Га! Що то? *(Бряжчить грішми).* Що з тобою сталося? Плачеш? Чого, на бога, чого? Що тобі лихого вчинили? Скажи! *(Грозить до села).* О! То ваша справа, прокляті!!

Галя. Ні, ні, бог з ними, Василю! Не вони, ні!

Василь. Як то ні, коли плачеш? *(Хапається за груди).* А-а! Розбишаки! Напасники! Напасники! Ну, попадеться котрий!

Галя. Заспокойся, Василю: то радісні сльози... був тут Пилип і... *(Показує на ворочок).*

Василь. Що? Милостиня?! Хліб старцьовий.

Галя. Ба ні! Тільки доказ, що мене любить, за сестру вважає...

Василь. А, кинь його! Я сам маю гроші.

Галя. Гроші маєш? Ох, мати божа! Ти одниньки все повернула на добре! Як же тебе пан прийняв?

Василь. Як? Та звичайно, як багатир... бідака, але проте дав ось. *(Показує).*

Галя. Нехай йому Христос і мати божа відплатять! Тепер прилетять воріженьки до коваля мого! Щось мені шепоче, що біда наша скінчилася, що нам небо розпогоджується, мій любий, що швидко і сонечко виясниться... Може, бог дасть, що... *(соромливо)* той новий гість, що незабаром заквилить під нашою стріхою, знайде на привітання і достаток, і спокій!

Василь. Так, моя горличко! Кінець нашій нужді! Завтра рано удосвіта лечу до міста за причандалами... кузню вмить добудую, фартуха запну, і гей же до молота і до міха! Аж у пеклі загуде!

Галя. Тим часом спочинь, любий! *(Обніма).* Ох, Василечку мій... коханий, єдиний! Коли б же справдивсь оцей сон.

Ідуть, обнявшись, до хати. На порозі долинув їм спів. Галя остовпіла. Василь затремтів прислухаючись.

Хор спільний *(за коном)*.

№ 22

Гей, шуміть, ліси та бори,
Привітайте нашу путь:
Вже циганськії табори
В гості з піснею ідуть.
Цигани вертають,
Співають веселі,
Знакомі вітають
Поля і оселі! Го-го-го!!

Василь. Цигани, цигани! Вони тут, тут!

Галя. Василю мій, Василечку!

Хор *(за коном)*.

Ті ж округ картини милі:
Гай, долина і село;
При дорозі хрест похилий,
Як і перше тут було!
Цигани вертають... *і т. д.* го-го-го!!

Василь *(слухаючи спів)*. Що? Що? Чого тобі, чого? Так, так! То вони, цигани... Може, навіть наш табор, Апраша!

Галя. Царице небесна! Рятуй мене, рятуй!

Василь *(здригнувши)*. Що? Чого ти збентежилась?

Галя. Ти аж тремтиш!

Василь. Я? А чого б я? *(Здержується)*. Байдуже! Прийшли... переночують... та й підуть на волю!

Галя. Ні, ні! Вони тебе вкрадуть у мене!

Василь. Чи ти ошаліла? Відкіля тобі впало? Що їм до мене? Одрізаний уже!

Галя. Вони зостануться тут на погибель нам, і наша вся справа пропала!

Василь. О ні! Того не може бути! Я піду до них.

Галя. Що-о?

Василь. Піду... розкажу їм про мої пригоди й недолі... і вони зглянуться... підуть.

Галя. Я тебе не пущу! Я, як вуж, обів'юсь кругом тебе і кроку до них ступити не дам!

Василь. Тільки на хвилю.

Галя. Ні, ні!

Василь. Що ж то? Не віриш мені?

Галя. Тобі я вірю, але їх боюсь: там чаклуни, чарівниці! Благаю тебе, заклинаю, в ногах валяюсь...

Василь *(вдержує її)*. Та не заводь, не лементуй! Скоро хочеш нашої згуби — згину, а не піду!

Галя. Сховайся, щоб тебе і оддалеки не пізнали!

Василь. Добре! Добре! Іди до хати!

Галя. Іди і ти!

Василь. Там душно, я тут засну на вільнім повітрі.

Галя тягне.

Та будь же спокійна, голубко моя! Я ані кроку не рушу. *(Цілує)*. Я вже забув їх, та і вони... Яка ще з тебе, Галю, дитинка нерозсудлива. Ну, іди ж до хати, іди! Спи спокійно! Добра ніч! *(Обніма і проводить)*.

ВИХІД VIII

Василь, Галя і Гордиля.

Василь *(ляга на призьбі)*. Так! Вони, коли наважились, то зостануться. Чи наш то табір? Хоч би довідатись! Як у них, що? Чи прибув хто на моє місце? Чи Аза... Аза! *(Зітха)*. Ох, хоч би здалеку побачити!! Гордиля приходила, казала, що там жде мене кохання і щастя... Ах, далі, далі всі спомини! Треба заснути душею... мертво, безпробудно! *(Стиха́ і заспокоюється)*.

Музика почина проводить чарівний мотив. Галя позира часами в вікно.

Хор *(за ко́ном)*

№ 23

Нічка спустилася тиха,
Серденько тьохка, палає;
Жде тебе ласка і втіха,
Мій пожаданий, мій рає!!

Гордиля *(підкрадається)*. Василю! Сину мій! Вставай. Тебе брати ждуть, тебе жде кохання!!

Галя *(у вікно)*. Ой!!

Василь *(схоплюється)*. Ах! Мамо! Знову!!

Гордиля *(одходячи)*. Там воля, розкіш, рай!

Василь *(кидається в ліс)*. Там? Там?!

Галя *(на порозі)*. Василю! Василю! *(Зо́мліла)*.

Завіса

ДІЯ П'ЯТА

Долина в лісі, осяяна місяцем. Вглибині, за прорізними деревами,— віз, намети, розкидане вбрання,— видно, що табір ще гаразд не розпакувався. Наліво частина долини одмежована густими дубами, де під ними темно; за дубняком високий скалистий пригорок.

ВИХІД І

Апраш, Аза і Пура.

Апраш лежить перед огнищем ближче до зрителів, палить люльку; далі перед наметом прибирається Аза. Зліва на скалі сидить Пура. Біля повозки і скрізь на дальнім плані сидять і сплять мальовничо цигани.

Пура *(співа)*.

№ 24

В сянні місячнім тріпоче
Вишенька рясна,
Моє серденько лоскоче
Мрія чарівна;
Місяць зайде за хвилину,
Потемніша гай:
Жду свою красу-дівчину,
І полинем в рай!
А як ніченьки заслона
Ляже навкруги,
Припаду до її лона
І нап'юсь жаги!

Апраш. Співай, співай! *(Затягується і спльовує)*. Знаємо ці співи, не забули ще і тепера: добре, як надаремне дратимеш горлянку,— горілкою лишень промочиш, та й уже по справі; а як ще, бува, яка дурна та на ті співи почне одспівувати? Ну, тоді вже розпочнеться клопіт: спочатку співи, далі регіт, далі шепіт, а далі

лайка, хованина... а далі чоловік перейде на ганчірку, а далі шука доброго дерева і догідної гілки... Го-го! Цікава сторія. *(Смокче люльку).*

Аза *(прибираючись, співа).*

№ 25

Ох, не тріпайся, серденько, в груди,
Бо мій любий сьогодні прибуде!
Як до тебе він вухо прихиле,
То признайся йому, моє миле,
Що без його шалена гризота,
А з ним раювання й пещота!
Ох, прилинь же до мене, прилинь,—
Не зазнав ще таких ти хвилин!

Апраш. Що то, одповідь? Не може бути, щоб Аза до Пури? *(Підводиться, придивляється).* Га! Прибралася... певно, кудись... а! Недарма сюди тягла табір — за давнє взялася... Ні, треба буде кінця покласти. *(Заходить).*

ВИХІД II

Ті ж і Феся.

Аза *(зупиняючи Фесю, що бігла).* Куди простяглась?

Феся *(змішавшись).* Так... до... подруги...

Аза. Бреши! Прямісенько до Пури... недарма ж він вигукував.

Феся *(сміється).* Може, і до Пури... хі, хі, хі!!

Аза. Уже, значить, п'явка впилася у серце?

Феся. Не таке в мене серце, щоб з його кров висмоктали...

Аза. Тобто і закохатись не здатне?..

Феся. Гм! Закохатись — чому ні? А щоб на ланцюзі його прикували, то годі: нехай за мною гинуть, а я тішитимусь...

Аза. І якби твій коханець насміявсь над тобою і кинув тебе ради якої другої ухмилки, ради іншої ласощі... то ти б теж тішилась?

Феся *(злякавшись).* Мій Пура такого не зробить... хіба ти що чула?

А з а. Та це ж тобі байдуже?

Ф е с я. Ні, я б видерла тій очі...

А з а. А йому?

Ф е с я. Не знаю що... а тільки б... проміняла зараз на другого.

А з а. Щаслива ж ти дуже.

Ф е с я. Чим?

А з а. Що не вмієш кохати... Спокійніще!

Ф е с я. Ні, я можу... я Пуру... аж мліє, шаліє... і я не тямлю себе...

А з а. П'яний чад, а не кохання. Кохання — це така сила, якої не вирвеш і не викинеш з серця... Кохання — це мука необорима, вогонь невгасимий... кохання — це разом і пекло, і рай...

Ф е с я. Цур йому, коли таке!

А з а. Я б не помирилась на другім коханні... а того б, хто довів мене до загину і зацурав... о, я б на йому помститись зуміла... *(Перебиваючи тон)*. А що, я гарна? До лиця мені це убрання?

Ф е с я. Чудовна, як сонячний промінь...

А з а. І закохане око, глянувши на мене, сп'яніє і спалахне вогнем?

Ф е с я *(обніма)*. О, згорить на вугіль...

А з а. Так і мені ще не заказана радість? О, я щасливою... можу бути... тільки такого вистражданого щастя вам, буденним душам, не згадати й не здумати... *(Збентежившись)*. Що за знак, що й досі нема? З матір'ю Гордилею, здається, пішов... хіба та ясноока зупинила? О, прокляття! Це мені вогнем займа кров... Хоть глянути, де вони? З тії скелі видко дорогу... *(Побігла на скелю)*.

ВИХІД III

Ф е с я і П у р а.

Ф е с я *(дивлячись вслід)*. Ох, дістала ти, бачу я, болячки...

П у р а *(підкравшись, обніма)*. А ти не болячечка мені?

Ф е с я. Ой! Перелякав!

П у р а. А то ж не правда хіба? Дожидаю, дожидаю її, аж ноги поклякли, рву голос, аж груди звело, а їй байдужісенько...

Ф е с я. А хіба ти мене ждав? Чого?

П у р а *(цілує)*. Ось чого!

Ф е с я. Стоїло!

П у р а. Над життя стоїло!

Ф е с я. Ет, дурниця!

П у р а. Та що ти таке плетеш? Схаменись, бо я і сказитись можу...

Ф е с я. Ану, сказись,— я подивлюсь, чи ти кусаєшся?

П у р а. Отак ще кусатимусь! *(Припада до шиї)*.

Ф е с я *(виривається)*. Ой шалений! Боляче! Чи ти не здурів!

П у р а. Не дратуй!

Ф е с я. Так я од такого і утечу... *(Побігла)*. Ха-ха-ха-ха!

П у р а. Ні, тепер не втечеш! *(За нею)*.

ВИХІД IV

А з а і А п р а ш.

А з а *(сходячи, тривожно)*. Нема... нема... Що б значило? Хіба в тінь між дерева зайшли... довідатись...

А п р а ш *(заступа дорогу)*. А ти куди?

А з а. Куди мені хіть.

А п р а ш. До панича чи до цигана?

А з а. До одного і до другого, може...

А п р а ш. А, сто чортів, стій!

А з а. Набік мені з дороги, старий!

А п р а ш. Стій, ані кроку з місця!

А з а. А то що? Хто кому пан? Набік!

А п р а ш *(хапа за руку)*. На віз! Спочивати!

А з а. Пусти! Геть! Бо я тобі жили перегризу!

А п р а ш. А, гадино! Ну, я тобі доведу, хто має право! Що я на все тобі досі вважав, що вів табора, куди ти хотіла, то не з страху перед твоїм гнівом, дурна; але з жалю до тебе, з любові...

А з а. Ха-ха-ха! З любові?!

А п р а ш. Азо! Перестань шаліти, перестань казитись, як причинна! Будь моєю, стань подружжям мені! Я забуду усі муки, які я поніс через тебе, і робитиму, що тільки твоя воля захоче... Ти будеш тут отаманом, додошем — не я!

А з а. Здурів, діду... Я? Твоєю? Мені тебе пригортати, пестувати? Ха-ха-ха!! Та глянь у воду і полічи собі

зморшки: батьком тобі бути моїм, а не коханком... Пусти!

А п р а ш. Не хочеш, ні?

А з а. Ха-ха-ха! Ти справді ошалів? Зсунувся з глузду?!

А п р а ш. Ні! Ні!

А з а. Бр-р-р! Твоя хіть тільки огиду зрива... Геть з дороги!

А п р а ш. А-а! Кодло чортове, я ж тебе научу послухання!

А з а. Ха-ха-ха!! Чи й справді?

А п р а ш. Зараз переконаю... *(Обніма)*. Мусиш бути моєю.

А з а *(виривається)*. Геть, подлий!

А п р а ш *(гвалтовно)*. Мусиш робити, що я кажу! Або *(вихоплює сокиру)* бачиш сокиру?

А з а. Начхать мені на твоє кохання, на твої грозьби й сокиру! Одно моє слово у мами — і станеш ти попихачем, рабом...

А п р а ш. Брешеш!

А з а. Хочеш доводів? Але мені ніколи зараз, бо і пан мене жде у палаці, і циган у мазанці... Бувай здоров, діду!

А п р а ш. Похваляєшся ще, гадюко? Не до коханців тобі дорога, а в пекло! *(Кидається)*.

А з а. Пробі! Гвалт! Рятуйте!!

Апраш доганя її; але вбіга Василь, вирива сокиру у Апраша, валить його і наступа ногою; це все під дубами в тіні. Гордиля підходить у табір.

ВИХІД V

Василь, Гордиля, Діго, Янко і цигани.

Г о р д и л я *(показує на Апраша)*. Зв'язать його! Хай провітрює під колодою пал.

Кілька циган в'яжуть Апраша.

А з а *(до Василя тим часом)*. А! Нарешті! Відала, знала, що скоро зачуєш мій спів, прилинеш птицею, прилетиш стрілою.

В а с и л ь. Азо!

Всі розходяться, і Аза теж одходить з Гордилею, шепочучись.

(Протира очі, мов обуджений). Де це я? Огнище... віз... шатро... цілий табір братів-циган, і я серед них, між своїми? Вільний! Слободний! Ах, які розкоші, які вті-

хи! *(Зітха глибоко, радісно)*. Дихають груди легшим повітрям, ясніше блимають зорі... *(Розпаляється)*. Вітай мене, місяцю ясний, порадника в ночі, своїм променем, вітай мене, рідне шатро! Тут знову я тим, що здавна був.

Апраш *(лежачи)*. Ха-ха-ха-ха!!

Василь. Хто то?

Апраш. А не казав я тобі, пам'ятаєш, що ти раніш чи пізніш, а знудишся за нашою піснею.

Василь. Апраше! Апраше! *(Підходить, протяга руки)*. Старий мій друже! Що ж ти не обнімеш мене, не протягнеш руки до перевертня?

Апраш. Ха-ха-ха!! Добре каже — тепер протягать йому руки!

Василь *(придивляючись)*. Що? Тебе скручено?

Апраш. А так, спасибі тобі. Зв'язали мене, як бачиш: старий сніп завжди в'яжуть.

Василь. Тебе зв'язали? Тебе, Апраше?

Апраш. От, велика річ! Сповили мене, як дитину, і баста: часто і для старих сповивача треба.

Василь його розв'язує.

Спасибі! Ану, дай я на тебе гляну... Гм! гм!! Як на господаря селянського звівся! Визираєш пишно!

Василь. Ох, не смійся, старий, бо, коли б ти знав...

Апраш. Що, якби знав? Що?.. Ха-ха-ха!.. Та, глянувши на тебе, знаю все чисто — і що було, і що буде...

Василь. Що буде?

Апраш. А так... го-го! Цікаві ночі незабаром надійдуть... го-го!

Василь. Не розумію тебе.

Апраш *(показує на Азу)*. Вона тобі розтлумачить то швидко. *(Пішов)*.

ВИХІД VI

Ті ж, Аза і Гордиля.

Василь. Азо!?

Аза *(постерігши Апраша)*. Апраш?

Апраш *(набива люльку)*. Ха-ха-ха! Та ти вже мені обридла! *(Виходе гордо)*.

Гордиля *(підходить)*. Азо! Глянь-бо, промов до його: ач, як громом прибитий; але очима аж їсть тебе.

М. Заньковецька в ролі циганки Ази. *Фото 1894 р.*

А з а. Мамо!

В а с и л ь *(до себе)*. Яка ж вона хороша, яка знадлива! *(Підходить до Ази)*. Азо!

А з а. Хто то? А! Василь? Коваль селянський, пишний господар, багатий властитель! Вітать його, вітать серед убогої циганської зграї!

Г о р д и л я. Оті добра селянські зігнули йому волю, зв'ялили серце і знищили силу юнацьку.

А з а. Але що ж вас привело сюди у таку пізню добу? Чи панської забавки ради, чи ліків нагла потреба? Або, може, поворожити у циган хочете, пишний господарю, дружино щаслива? Кажіть-но, кажіть, чого вам треба, чого? Може, бракує щастя при вашій укоханій жінці?

В а с и л ь. Ох! *(Лама руки)*.

Г о р д и л я. Не муч уже його! Годі, досить!

А з а. Може, бажаєте пісні чи танця? Все до послуги такому дорогому гостю... Приказуйте! *(Стала і, ударивши в бубон, співа)*.

№ 26

Як буря на морі
Хвилю горами здійма,
Так в серці при горі
Ні просвітоньку нема;
Коли ж радість просвіне,
Затріпоче і сумне,
І щастям-коханням
Всипле, мов вогнем, мене!

В а с и л ь. Ох, Азо, не муч: я вже за своє одпокутував.

Г о р д и л я. Ех, правда: на тебе, бідолаху, і глянути жаль... Сину мій любий, не казала я, що тут тільки кревні! І сам скоштував гіркої, і нам завдав горя.

В а с и л ь. Мамо! *(Втира сльозу)*.

Г о р д и л я *(до Ази)*. Це тінь тільки якась од давнього Василя.

А з а. То з щастя, від залишку щастя... правда?

В а с и л ь. Азо, май жалість: чи годиться кепкувать над нещасним?

А з а *(з болем)*. Жалість? А ти мав її наді мною?

В а с и л ь. Над тобою?

А з а *(змішавшись)*. Над... нами всіма...

Г о р д и л я. І над нею, і наді мною, і над нами усіма. Нащо нас кинув?

В а с и л ь. Ох, чи я знаю, що то було — сліпота чи чари? А які муки, які гризоти витерпів я душею!! Думка про вас по тропі ходила за мною... Ледве зачув я вашу пісню, ах, Азо, я і не знаю, я того розказати не можу... але щось дивне сталось зі мною: нова кров, нові думки, нові поривання заграли у грудях...

А з а. Думав про нас?

Г о р д и л я. Жив з нами серцем, дитино?

В а с и л ь. Так, так! А ти? Чи згадала мене хоч разочок, чи понудилась коли?

А з а. Чи я нудилась? Ох, ох! *(Насильно)*. Ні, ні! Аза не вміє за невдячними...

Г о р д и л я. Не вір їй: вона навмисне накерувала сюди табір, щоб тебе...

А з а. Мамо!

Г о р д и л я. Та не муч уже його: він твій, а через тебе і мій! Азо, як за це тебе я любитиму. Вернула мені дорогого мого Василя! *(Обніма і одходить)*.

ВИХІД VII

Василь і Аза.

В а с и л ь *(взявши Азу за руку, довго дивиться)*. Чи правда ж то, Азо?

А з а. Ет, годі прикидатись: до тебе на крилах летіла, бо кохаю.

В а с и л ь. Кохаєш ти, Азо, ти?

А з а. Віддавна.

В а с и л ь *(обніма її)*. О, то єсть ще на землі щастя!

Сідають на колоді.

А з а. Від перших літ молодостей моя думка тільки коло тебе витала... а ти не знав того, не хотів знати...

В а с и л ь. Зоре моя! Царице моя!

А з а *(пригортається)*. Ах, що я витерпіла, які муки, які боління! Ти не знаєш, скільки ножів пройняли моє серце, поки ти літав до тамтої? Щодня і щоночі з заздрості я конала; ждала тебе й ожидала... побивалась з жалю... Години здавались за віки вічні... Ох!

В а с и л ь. Моя єдина!

А з а. Коханку мій! *(Схиля голову, голубить його, цілує)*.

В а с и л ь. Яка ти хороша! Які надзвичайні чари витають круг тебе!

А з а *(зляга йому на коліна)*. О?! Бо бачу тебе, бо ти при мені, бо кохаю тебе! Кохаю, кохаю!

В а с и л ь. Чарівнице моя!

А з а. Дивлюсь в твої очі і тону в тім раю; чую твої вустоньки на моїм личку... Ох, і тремчу, і палаю, вогнем займається все... Ох, Василю, яка я щаслива!

В а с и л ь. Говори, воркочи, воркото моя! Чого ти стихла, моя пташечко?

А з а. Несила! Щастя і розкоші ці сп'янили мене, отуманили гадки.

В а с и л ь. Перлино моя, скарбе мій!

А з а. Відниньки ти мій, я твоя... і вже тепер ніхто тебе не одірве од мене, не одірве, ні! Хіба з життям моїм. *(Пригорта його)*.

В а с и л ь. Азочко!

А з а. Як вовчиця, я боронитиму мою власність; не дам тебе, не дам нікому: ти — мій, мій!

В а с и л ь. Єдина моя!

А з а *(становче)*. Залишім це прокляте село і розпочнім нове, нове життя... вкупі... в розкошах, у любощах, у пестощах п'яних!

В а с и л ь. На вільній волі, на вільнім коханні!

А з а. Одаль від твоїх ворогів, від злоби та напасті...

В а с и л ь. Від поневіряння, одчаю...

А з а *(підводиться)*. І від тієї, га! Від тієї, що тебе у мене вкрала! Ох, буде вона проклята за моє горе!

В а с и л ь. Так, прок... *(Схопившись)*. Ох, ні, ні! Вона невиновна.

А з а. Невиновна? А, бодай вона згинула!

В а с и л ь. Азо!

А з а *(одскакує)*. Будь вона проклята! Будь проклята!

В а с и л ь. Не проклинай її,— вона звірилась на мене... вона все кинула задля мене...

А з а. Вона ж зате цілий рік... раювала з тобою, була щасливою, а я... я... а-а!!

В а с и л ь. Я присягавсь їй...

А з а. Утікаймо звідсіль! *(Бере за руку його)*.

Василь. А-а!

Аза. Чого вагатись? Василю, Василечку мій! Заклинаю тебе, іди за мною! Ох, ти не знаєш... але одна думка, що ти мене можеш удруге покинути, розрива моє серце надвоє. О, краще смерть!..

Василь. Азо! Що ж мені робити?

Аза. Зглянься, Василю, змилосердсь наді мною! Глянь,— я до ніг твоїх припадаю... *(Припада)*. Христа ради, зглянься!! Ох, не вбивай мене, не вбивай!

Василь. А! Куди ж його?

Аза. І що ж? Що ж? Не хочеш?

Василь. Не можу.

Аза. Га? Гинь же ти марно! Здихай, як собака на ланцюзі, коли розірвати його — ні відваги, ні сили не маєш! Пам'ятай тільки, що ти одкидаєшся вдруге од мене і що мене вже не побачиш до смерті.

Василь *(хапа за руку)*. До смерті?

Аза. Пріч, пріч від мене, ганчірко! Мамо! Гордиле!

Гордиля *(підходить)*. А що, доню?

Аза *(сміється)*. До білої тіка... і нам у дорогу!

Гордиля. І ти не вдержала? Пропав, загинув! До пекла ж! Гей, Діго! Вставать, в дорогу рушать!

Рух.

Василь. В дорогу, в дорогу... без мене? Ох, Азо! Ти не поїдеш звідсіль без мене? Ви мене не кинете тут самого в нужді, у тій пустці, у тій гризоті смертельній? Краще — убийте мене!

Януш. І то: їдь з нами, брате! Хто ж боронить?

Всі. Ходи, ходи з нами, брате!

Василь. Га, хай мене бог святий судить,— їду!

Гордиля. З нами?

Аза *(кидається)*. А, накінець — мій, мій! Навіки! Тікаймо!

ВИХІД VIII

Ті ж і Панас.

Панас *(вбіга)*. І ти тут-таки, цигане, поганче?

Василь *(остовпів)*. Панас?!

Панас. Знав, де шукати тебе, душогубе! При коханці, при чарівниці... Гвалт! Там жінка конає та даремно голосить за чоловіком і батьком...

Василь. Батьком??

Аза. Горе мені! Пропала! Пропала!!

Гордиля. Прокляття!

Цигани. Геть звідсіль! *(До Панаса)*. Тікай, поки цілий!

Василь. Я — батько? Маю дитинку... дитинку?

Панас. Так, дочку маєш... але, га! що тобі до того? Ти других шукаєш утіх з чарівницями? Хо-хо-хо!!

Діго. Мовчи, собако!

Василь. Нинькп дав мені бог дочку? Ох, Галю, Галю! Бідна!

Панас. Так, бідна, нещасна Галя... стогне, зітха... Гаразд іще, що з холодної втік я... а ти! Ех, подлий, подлий! Я поклявся Галі — хоч згину, а приволочу тебе до неї... *(Бере за руку)*. І приволочу,— ходім!

Аза *(не пуска)*. Василю!

Гордиля. Одженіть те щеня!

Цигани кинулись.

Панас. Набік, волоцюги!

Василь *(вийма ніж)*. О, набік, кому життя миле: іду, біжу до своєї дитиночки!

Його не пускають; але він розштовхує.

Аза. Ай!! *(Лама руки)*. Знову мене кинув? Утік! Втретє одцурався? Ай! *(Рве волосся собі)*.

Гордиля. Помсти, помсти невдячному!

Цигани. Смерть, смерть йому!!

Аза *(скажено)*. Ні, не смерть! Муки йому, жалю і нудьги без кінця-краю! Щоб і та каралась! Ох, лихо ж тобі, зраднику, горопасі! Мої очі спалять тебе, мій усміх струїть твоє серце, моя пісня витягне твою душу... і коли ти, отруєний, рабом плазуватимеш за мною, як собака лизатимеш мої ноги, я з реготом, як черв'яка, роздавлю тебе!!

Завіса

ДІЯ ШОСТА

Декорація та ж сама, тільки день. Шатра уже розкинуті і речі розвішані; ковадло і кухня на першім плані; повозки і друге — далі.

ВИХІД І

Усі цигани і циганки.
Одні грають в карти, інші співають, інші при ковадлі. Пура з ведмедем. Гордиля учить гадати.

Гурт спільний *(співа)*.

№ 27

Гей, цигани, смуток пріч —
Веселитись наша річ;
Нехай воля, як той звір,
Не тіка від нас у бір!
Гей, цигани, до забави,
Звеселить мед-пиво нас:
Швидко кинем ці діброви,
До гулянки тільки й час!

Співи переходять в буйні танці.

Пура *(вчить ведмедя)*. Ану, лапуне, як старі баби на роботу йдуть?

Ведмідь показує.

А як з роботи?

Ведмідь показує.

А як старі баби залицяються?

Ведмідь не хоче.

Ну ж, як залицяються?

Ведмідь реве.

Гордиля. Не бий ведмедя: лагідніше учити тра!

Д і г о *(коло групи з картами)*. Хлюст! Моя взяла!

Я н у ш. В мене старший.

Д і г о. У додоша хлюст завжди старший.

Я н у ш. В картах нема додоша.

Д і г о. Поговори!

1-й ц и г а н *(коло ковадла)*. Тільки ману роблю, а жадної тобі роботи: от уже два тижні марнуємось...

2-й ц и г а н. Завзялись, та й на!

1-й ц и г а н. Тепер і Аза щось не допомага нам.

2-й ц и г а н. Невже зв'язалась з нашим перевертнем?

Циганчата малі бігають, кричать.

Д і г о *(до них)*. Гей, з очей мені! До дідька!

Ті тікають.

Г о р д и л я *(до Фесі)*. Ну ти, освітніша, іди на село і дітвору бери. Та не вертайтесь мені порожняка жодне,— тільки обачніше, осторожніше!

Д і г о. А мені там, пикаті, хоть одно порося або шматок сала де уполюйте, бо пісно! *(Пішов)*.

Г о р д и л я. Ну, кожний до своєї тропи! Гайда! *(Заходить в шатро)*.

Цигани і циганки розходяться. Виходить Апраш з відрами, становить і набива люльку; сіда коло ковадла.

ВИХІД II

В а с и л ь і А п р а ш.

В а с и л ь *(іде замислений і спирається на ковадло)*. Холодне, і воно холодне! Всюди холодно, а пам'ятаєш, Апраше, як було в нас?

А п р а ш. Ет, по-дурному переливати минуле,— сам бог не верта назад світа.

В а с и л ь. Де Аза?

А п р а ш. Та кинь ту гадину!

В а с и л ь. Ох, кинув би, та...

А п р а ш. Слухай, Василю, чого ти сюди щодня волочишся, га?

В а с и л ь. А я знаю, що зі мною діється?

А п р а ш. Ой тут запалились на тебе: опинишся в чорта у пеклі.

В а с и л ь. А найкраще! Хата мені огидла, а до вас вернутись не можу: цілими днями блукаю непритомним

у лісі, вернусь до жінки, до дитинки, сяду коло них... ні, думка за вами; з одного боку, тягне кров циганська, давні звички життя, а з другого — совість... і над усе Аза...

А п р а ш. Сатанинська душа! Я її знаю...

В а с и л ь. Ах, якою ж пекельною силою прив'язала до себе! Наблизитись не дає, а оком вабить палюче.

А п р а ш. Ет, кого вона не порива, не вабить?

В а с и л ь *(заздро)*. Всіх, правда, усіх; я скаженію, сатанію з того, Апраше! Як мені її зненавидіти? Научи!

А п р а ш. Та чи варто і кохать оту Азу!

В а с и л ь *(скажено)*. Аза, Аза! Яке ж це імення для мене солодке, яке ж і пекельне!

А п р а ш. Пекельне, правда: що вона виплітала, як виїхала з цього села? Ой, ой, ой!! А далі намоглась сюди і тут уже, нарешті, сказилася: оці два тижні аж горить, аж шаліє... обнімала тебе, а тепер голубить пана в палаці.

В а с и л ь. А, а! Я сам бачив, як вона пестувала... Чом я не кинувся, не замордував їх обох!?

А п р а ш. Варт за чорзна-що гинути? Нема такої хвороби, щоб горілка не згоїла, го-го!

В а с и л ь. Душа не прийма.

А п р а ш. Пусте: душа ж у тебе не з лопуцька, а хоче того, певно, що й людська?

В а с и л ь *(рве на собі волосся)*. А-а! Замордую і себе, і її!

ВИХІД III

Ті ж і Гордиля.

Г о р д и л я *(підходить)*. Га, га! Вельможний господар знов тут. Я знаю, чого ти сюди вчащаєш! Не життя наше, не братерство тягне тебе, волоцюго: ти вірним не будеш ніколи, і я вже вирвала тебе з серця; а тебе тягне сюди примха, мана!

В а с и л ь. Мана, необорима, пекельна!

Г о р д и л я. Ні, Ази тобі вже не дам; цю дитину допильную принаймні...

В а с и л ь. А, а! Пекло! Відьма! *(Кидається до неї)*.

А п р а ш *(підходить, бере під руку)*. Та ну, не шалій; ходім за порадою.

ВИХІД IV

Гордиля і Аза.

Гордиля *(вслід йому)*. Згинеш! Згинеш! Одірвавсь од мого серця і згинеш! А як воно боліло і болить за ним, мов за... сином... А на моїй Азі, на моїй горлиці не потішишся! Ох, онде і вона! А яка ж смутна та змарніла!

Аза виходить з шатра, спустивши голову на груди.

Гордиля. Дитиночко моя, горличко, пташко золотопера! Чого ж ти все сумуєш та лементуєш? Опам'ятайся, перестань!

Аза. Ох, мамо наша...

Гордиля. Знаю, знаю, що тебе смутить, квіточко моя, жайвороночку мій, клейноде мій!

Аза. Ох, не промовляй до мене так лагідно, так чуло, бо... я не хочу плакати... я соромлюсь плакати, а твої пещоти...

Гордиля. Плач, плач, рибко золота, виплачешся— на душі полегшає...

Аза. Ой ні! Коли б ти відала, що тут робиться?!

Гордиля. Ягідко моя! Чого ж? Ти себе не рятуєш, а готова і життя стратити задля зрадника.

Аза. Я готова життя стратити? А що тобі в голову впало? Я його ненавиджу, ненавиджу, як ще нікого на своїм житті, в світі.

Гордиля. Хе-хе! Запалилась у слові, а, направду кажучи, ти його все кохаєш.

Аза. Я його? Проклинаю!

Гордиля. І він тебе кохає.

Аза. О! Кохає?

Гордиля. Кохає і любить так, як і ти, без душі.

Аза. Ох! Говори, говори! Ти і не знаєш, як гоїть це моє серце.

Гордиля. Цілими днями снується за тобою, як тінь, пильнує, підгляда.

Аза. А! Спасибі, спасибі вам, злі чи добрі сили... ну, далій, далій!

Гордиля. Оце лоба розсадив собі об дерево, як ти до двору ходила, а до своєї хати і не навертається.

Аза. Ха! А та мучиться! Га? Мучиться?! Ох, яка ж я щаслива, яка щаслива! *(Цілує Гордилю і рида)*.

Гордиля. А коли б ти тільки захотіла та до його б одним словом обізвалася — зараз би плазував отут, перед тобою...

Аза. Зараз би?

Гордиля. Що ж, пташко, як думаєш?

Аза *(гвалтовно)*. Мені спробувати... мені його знов нахилять до єднання?! Та він же тричі кидав мене! Тричі мого кохання цурався, тричі втікав! Я в ногах валялася, і знову б то у його ласки прохати? Та я б перше його задавила, а опісля б і з себе видерла пазурами душу!

Гордиля. Правдива циганка — не мішана кров. Такою і я була змолоду!

Аза. О, за ті муки, за ті приниження... довіку йому прокляття! Мало йому пекла, мало!

Гордиля. А! Так, так!

Аза. Я його замучу, зальотами буду чарувати, вабити... аж згине, аж згорить в моїм оці! *(Виходить і сіда, пантруючи край шатра)*.

Василь входить і, забачивши Азу, зупиняється.

А що ж з моїм серцем станеться? Нудьга, нудьга... до смерті! Ох, яка ж я нещасна, безталанна! *(Хутко входить в шатро)*.

ВИХІД V

Василь і Опанас.

Василь. Ні! Не можу... несила!! Або доб'юсь... або на шию налигача!

Опанас. Треба було давно те зробити.

Василь. Хто то?

Опанас. День добрий, циганку, день добрий.

Василь. Ти тут?

Опанас. А чому б і ні? Може, і я тут закохався у яку чорнуху, бо вільний кавалер! Ха-ха-ха! Он у тебе і жінка, і дитинка, а нових любощів шукаєш... коханець! Хо-хо-хо! Гвалт!

Василь. Не дратуй мене, не ріж!

Опанас. А борони боже! Та я б... А та твоя велика звірюка: вродливі очі і сміються до тебе, і горять, як у вовка, коли він з голоду готовий гризти залізо... І я б закохався...

В а с и л ь. Панасе! Пожалься!!

О п а н а с. Нехай там чорти візьмуть і Галю, і немовлятко дурне! Схудла — аж фе! Певно, швидко умре, то й краще! Була дівчиною, як маківка повна, а тепер що? Кістяк! Та як же таке і милувати? Гвалт, гвалт! А з тебе ласун і джигун мудрий — он-то який! Хо-хо!!

В а с и л ь. Годі, досить! По всьому тепер!

О п а н а с. Значить, додому вернешся?

В а с и л ь. Ні, до пекла!

О п а н а с. А, туди й дорога! Коли позбувся совісті і спродав серце... а розкошів бракує — то один кінець.

В а с и л ь *(непритомно).* І їй легче буде...

О п а н а с. О, що легче, то легче! І пан, і громада поможуть; а коли не подола горя, то сирітку більше пожалують ще... Не сумлівайся, друже!

В а с и л ь. Ні, так не можна... ще Азу знайду... востаннє скажу... Вона нарочито... вона коха мене...

О п а н а с. А! Так бувай здоров! Шукай своєї погибелі, пропаща звірюко! *(Пішов).*

Аза виходить.

В а с и л ь *(не слухаючи).* Востаннє спитаю, за віщо... А! Ось і вона! *(Підходить).* Азо!

ВИХІД VI

Василь і Аза.

В а с и л ь. Азо!

Аза хоче йти.

Дай же мені до тебе хоч промовити! *(Бере за руку).* Май жалість! Не будь такою жорстокою!

А з а. Пусти мене!

В а с и л ь. Одно словечко, тільки одно словечко з твоїх уст, один погляд...

А з а. Пусти мене!

В а с и л ь *(запалено).* Ні, ні, не пущу! Хоч раз мусиш мене вислухати: для чого ти то окропом ошпариш мене, то крижину за пазуху вкинеш?

А з а. Окропом? Ха-ха-ха!! Не вір — ні усміху, ні очам, а вір-но моєму слову, що ненавиджу!

В а с и л ь. Неправда! Ти мене кохаєш... нарочито хочеш сховати, що серденьком чуєш, та марно!

А з а *(зусильно).* Що чую? Ненависть, огиду!

В а с и л ь. За що ненависть, огиду? Хіба не бачиш, якою жагою-мукою, яким коханням палаю до тебе?

А з а. До мене? До мене тільки? А Галя? Ха-ха-ха!! Двох разом мислиш кохати, двох разом, розбещений цигане? Ха-ха-ха!! Може, то втішно, тільки забавки ті не зі мною: Аза товаришки не хоче; Аза тільки одна; де друга — там Ази не буде!

В а с и л ь. Одна, одна ти в серці! *(Хоче обняти; та ухиляється)*.

А з а. А біла та і дитина?

В а с и л ь. Галя перегоріла... дитинка ще...

А з а. Вирви усіх їх з серця, викинь з душі, а щоб ні сліда, ні слідочка не зосталося.

В а с и л ь. І кохатимеш?

А з а. Зачарую раєм, напою щастям, затуманю жагою...

В а с и л ь *(хапа за руку; та змією звивається)*. У мене все горить тут... світ крутиться... я не знаю, де я і що я! Одна ти у мене... все, все оддам... Цілий світ завалив би для тебе!

А з а. Хороший мій! *(Схиля до його голову)*.

Василь хоче обняти.

(Одскакує далеко до каменя, вхопила бубон і співа).

№ 28

Коли сонце засне
І поляже туман,
Приголуб ти мене,
Обійми ти мій стан:
Свої палкі вуста
Я з твоїми зіллю;
Всі скарби дочиста
Я оддам без жалю,
Напою дурманом
І сама ним уп'юсь...
Та й забудуся сном,
Що й повік не проснусь!

В а с и л ь *(шалено)*. Ох, яка ти чудова; яким вогнем пала твоє личко! Скільки блискавок в оці. Я — твій! *(Підбіга до неї)*.

А з а. Мій?

В а с и л ь. Твій, твій навіки!

А з а. Не вірю... знов насмієшся... одуриш!!

В а с и л ь *(припада їй до ніг)*. Рабом твоїм буду довіку... собакою, прикованою ланцюгом до ноги твоєї... не то слово, дихання твоє ловитиму...

А з а *(кепливим тоном)*. Убий жінку і дитину...

В а с и л ь. Азо!!

А з а. Убий для мене: ти ж їм теж присягався...

В а с и л ь *(схоплюється)*. Прокляття!

А з а *(встає)*. Так пріч же від мене! Як те забачить мій коханець, то тебе витурить із села...

В а с и л ь. Коханцем ще передо мною похваляєшся! А-а!!

А з а. Знайду ще собі другого, знайду тисячі, а твоєю не буду!

В а с и л ь *(несамовито)*. Гей, не грайся з одчаєм моїм!

А з а *(злорадо)*. З одчаєм? О, нарешті настала година моєї помсти! Так, я тебе перше кохала, не бачила нікого в світі, крім тебе, тобою і думала, тобою і жила... а тепер огидлим ти став моїм очім, ненависним серцю... плюгавішим за плаза... ха-ха-ха! До пана тепер, до любощів, до розкоші!! *(Іде)*.

В а с и л ь. А! Так так? *(Хапа за руку)*. До пекла ж підеш! *(Б'є ножем)*.

А з а. Ай! Смерть?! *(Пада)*. Я... чиста... кохала... тільки... тебе... одного...

В а с и л ь *(теряючись)*. Мене... одного?.. Га? Чого ж мовчиш?.. Чого не тікаєш?.. Чого не смієшся?.. Га? Мене... Одного?! Ну, промов же?.. Як?.. Чого твої вуста поблідли?..

ВИХІД VII

Ті ж і Апраш та Гордиля і цигани.

А п р а ш. Що ти зробив?

Г о р д и л я. Мертва? Дитино моя! *(Припада)*.

Ц и г а н и. Зарізав? Нещасний!!

В а с и л ь. Тихо... тихо! Годі!.. Не розбудіть... Вона тільки... мене одного... Тихо... спить і не втече... не втече... ха-ха-ха!!

Завіса тихо спада

*Посвята артисту
М. К. Садовському*

Зимовий вечір

Драматичний етюд в 2-х одслонах

(Сюжет позичено з повісті Е. Ожешко «Зимовий вечір»)

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Подорожній — напівсивий, обдертий бродяга.
Дід Микола Струг — селянин, білий як лунь, в бороді.
Антон — його син, бондар і столяр.
Ликерія — жінка старшого сина Струга, 30 літ.
Олекса — другий син Струга, більш франтоватий.
Орися — жінка Антона, 20 літ.
Ганнулька — менша дочка Струга, 18 літ.
Ясик — синок Ликерії, хлопчик 11 літ.
Баба Наталя — сестра Миколи Струга.
Дем'ян — парубок.
Христя — дівчина.
Парубки і дівчата.

Діється на Поділлю.

(Між першою і другою одслоною — кілька хвилин часу).

ДІЯ ПЕРША

Середина хати Струга. Просто двері вхідні, наліво — в кімнату. Біля дверей піч вариста, ближче до завіси піл, засланий рядном, і подушки. Коло полу, ближче до печі, висить зіп'ята колиска. Направо на передкону — верстак столярський з причандалами; біля його стіл, накритий обрусом. Біля верстака обручі і бочки. Під стіну, під вікна — лави. Серед хати — підпора сволока, слуп, на якому прибита дощечка задля каганця. Зима. Надвечір. Виє завірюха.

ВИХІД І

Ликерія і баба.

Баба. От виє та стогне... аж сумно сидіти...

Ликерія. Мов пугач у комині.

Баба. І як ти там шиєш, я вже нічогісенько не бачу.

Ликерія. Я ще бачу. То воно не пізно, а тільки що вікна геть заліпило. Ще тільки починається вечір.

Баба. Ох, і сумний зимовий вечір який! Он по кутках які діди стоять! *(Потягається).* Ох, спина болить!

Ликерія. А у мене тільки душа болить та думки обсідають голову.

Баба. Що там знову?

Ликерія. Так собі, бабусю... сама собі. *(Пауза).* Ох-охо-хо-хо! *(Співа).*

Та коли б мені воля,
Та коли б мені доля —
Та я б не журилась,
А все б веселилась.
Ой піду на долину,
Погукну на дружину,
Озвися ж до мене —

Бо нуджуся шалене.
Ой прилинь на хвилину,
Хоч промов слово сину
Та поглянь на нас стиха,
Щоб позбулися лиха.
Ой мовчить мій коханий,
Чи не чує, чи п'яний...
Тільки вітер ридає —
Що в снігах він конає.

Баба. Ликерочко, що се? Чого ти? Усе сумуєш та журишся? Пісню яку завела?.. І плачеш?

Ликерія. Так, бабусю... Згадала, як вік мій марно пішов, як дощова година — без сонечка і без просвітку.

Баба. Що там згадувати колишнє? Пора вже давно забути.

Ликерія. Ох, не забуду, не забуду до смерті.

Баба. Та годі! Вже мертве.

Ликерія. Мені б, здається, легче було, коли б знала напевне, що він вже в ямі спокійно лежить, а то як здумаю, що, може, мучиться, що його катують.

Баба. Ні, вмер, мій голубчик! Він би не видержав — не такої вдачі... Де ж, мало не десять літ ані вісточки.

Ликерія. Ох, тату, тату! Якби були оддiлили нас, то й він би схаменувся, а то як напосіли...

Баба. Що там... Така вже воля божа була. А так довго ремствувати та на діда жаль мати теж гріх: адже свекор тебе прийняв?

Ликерія. Та яке ж моє життя? Приймачка, вдова сибірна!

Баба. А я хіба не приймачка на старість. Хоч і брат, а все ж таки чарчина часом тільки і втішить.

Ликерія. Моя душа не прийма.

Баба. Бо дурна! Та й сама ти нерозсудлива. Чого не пішла заміж? Хіба мало статечних людей сватало?

Ликерія. І не нагадуйте того, бабусю! Не то, що за другого заміж, а й жити б я не жила, коли б не синок,— не Ясько мій, тільки й поневіряюсь для його, тільки мені і втіхи на світі!

Баба. Так коли дбаєш про сина, то марною тугою себе не надсаджуй!

Ликерія. Та я, бабусю, терплю... Як назбирається тілько ваги на серці од горя, то виплачусь добре, і мов трохи полегча.

ВИХІД II

Ті ж і Ясько.

Ясько. Ой змерз, мамо, змерз! І пальці подубли, і вух не чую.

Ликерія. Матінко! Аж побіліли! Чи не одморозив? *(Кидається до нього)*.

Ясько. Ой мамо, так боляче!

Баба. І гаразд! Щоб знав, як у таку завірюху бігати! Мороз надворі аж очі вбира, та вітер, та сніг, а він ганя!

Ясько. Еге, якраз! Хіба я даремно гуляв? Так весело ж, бабусю: на річці сковзались та в свинку грали.

Баба. Поки очей не повибивають.

Ликерія. Не бігай на річку, бо в мене і душі нема,— ще в ополонку вскочиш!

Ясько. Хіба я дурний! Я теж ганяв свинку аж-аж! А Ганнулька як пхнула Дем'яна, так він так і посунувся на сковзалці та й поїхав потилицею... Сміху, сміху! Парубки давай за дівчатами ганятись, а я за дівчат заступився.

Баба. Заступився! От любий! Ну, іди сюди, я вже пожалую... Медовика дам.

Ликерія. Стережись, щоб тебе не побили!

Ясько. Ого! А я хіба здачі не дам! Так засвітю, що ну!

Баба. Любий, любий! А які в нього очі сині-сині, як і в батька були.

Ясько. А де ж мій тато?

Ликерія. Не питайся, дитино!

Баба. Умер, давно вмер!

Ясько. Мамо, ви плачете?

Ликерія. Ні, ні... то я так... сирітка... безталанний мій!

Баба. Годі, годі! Іди ось сюди, та на піч ляж, та погрійся.

ВИХІД III

Ті ж і дід.

Дід. Ху, трохи не пропав! Трохи в провалля не влучив... Ще день надворі, а я заблудився... Ну, просто глянути не дає... біло кругом, мов море, а нічогісенько не видно... Чи ви хіба не чули, як я гукав?

Ликерія. В хаті не чуть було.

Баба. За таким стогоном та воєм що й почуєш?

Дід. От водило,— так мов усі чорти позривалися з пекла. І знаю ж, що близько й хати, а не піймаю тропи, та й годі... то в замет, то на камінь, то трохи з скелі не шубовснув.

Баба і Ликерія. Не доведи боже!

Дід. Отут вже спускаюсь з гори і не збагну, куди й ногою ступить, коли чую, щось у білій пітьмі засвітилось; я на світло підійшов близенько, щось ніби гомонить,— а що, не бачу,— чую, вимовля таким трудним голосом та плаче... Я гукнув та туди; так поки з каменя зліз, світло зараз погасло... Перехрестився, увійшов у капличку — нікогісенько, ані знаку!

Ликерія. Хто б же то?

Баба. А нечистий, не при хаті згадуючи.

Дід. Так, так! Ото, якби зразу на голоса кинувся, так би сторч головою і зірвавсь,— бо я ту ману знаю,— перехрестився та помацки далі... тілько гукаю для охоти... що ж би ви думали? Посуваюсь узбіччю, а це на хвилину, мов промінь проглянув... повернувсь, аж коло фігури хтось припав до хреста і мов голосить... я перехрестився, гукнув, і знов зникло!

Баба. Нечистий... нечистий!

Ясько. А хіба він може до хреста доступитись?

Баба. Він не доступиться, а удає тілько, щоб хто кинувся та в колодязя влучив.

Дід. Ну, годі! Антін де?

Ликерія. Коло кошар; там трохи чи не зірвало покрівлі.

Дід. Од такої бурі станеться... тілько що ж він удіє? Хіба вранці вже, як стихне... А Олекса що,— з ярмарку не вернувся?

Баба. Та в мене за його і душі нема; тут он яке, господи, а що ж то в полі?

Д і д. Ну, він на конях; та сам у таку негоду й не рушить. А овечат у повітці гляділа?

Б а б а. Куди мені? Там такі замети!

Л и к е р і я. Певне, Антін до кошар зайде.

Д і д. Один на одного. Де треба найбільше ока, там ніхто без мене і не заглянув! Старий, старий! А без старого ніхто нічого. *(Виходить).*

Б а б а. Багато ти вже наробиш! Тілько носа свого всюди встромля! Мало хіба молодих рук? Так ні! Я, та я! — і не супереч йому, а як крикне «годі», так щоб усі, як мертві, замовкли!

ВИХІД IV

Ті ж, Ганнулька і Оришка.

Г а н н у л ь к а. От каторжні парубки, аж у замети загнали.

Я с ь к о. Сторчака стала, ха-ха-ха!

О р и ш к а. А ти не чіпай!

Г а н н у л ь к а. Якраз! Та й я одного з кручі як пхнула, то він так і покотився.

О р и ш к а. Ой не казися!

Г а н н у л ь к а. Тілько й мого тепер. А ти чого втік?

Я с ь к о. Змерз.

Г а н н у л ь к а. У, бабій! А ми з дівчатами змовились, а це як зберемось... ха-ха-ха! Ну й важко ж гепнув, а ми покотом, ха-ха-ха!

Л и к е р і я. Та тихо! Дід тут... у кімнаті.

Г а н н у л ь к а. О!

О р и ш к а. А чоловік не приходив?

Л и к е р і я. За свердлом та й знов пішов.

О р и ш к а. Намерзнеться.

ВИХІД V

Ті ж і Антон.

А н т о н. Нічого не вдієш у таку хурдигу: чисто тобі з рук рве.

О р и ш к а. Змерз!.. аж посинів.

А н т о н. Та й змерз, і їсти аж шкура болить!

О р и ш к а. На, а то пісний хліб.

А н т о н. Спасибі, голубко! Бо я голодний як пес.

ВИХІД VI

Ті ж і дід.

Дід. Овечат навідав?

Антон. Та овечатам у кошарі затишно, а он повітку чисто розкрило.

Дід. Що ж ти зробив?

Антон. Та перекрутив деякі сніпки обручами, а то вже як утихне...

Дід. Так, так... тепер нічого не вдієш.

Баба. Певно, Олекса! От хвалити бога!

Олекса. Тпру! Куди! Подержте, бабусю!

Баба. А замело як, господи!

Антон. Диво, як і втрапив.

Дід. Іменно!

ВИХІД VII

Ті ж і Олекса з бабою.

Олекса. Слава богу!

Ликерія. Хай буде похвалений.

Дід. Амінь!

Олекса. Здорові, тату!

Дід. Здоров! Що ж, благополучно?

Олекса. Та у мене, хвалити бога... а там, на ярмарку, так налякали, що сполохали й торг.

Дід. Чого ж то?

Олекса. Та Довбня, кажуть... знов отой розбишака проявивсь тут з бандою.

Антон. Довбня?

Баба. Ой лишечко!

Ганнулька. Ой страшно!

Дід. Один ляпа, а другі дзвонять.

Олекса. Далебі, правда! Щоб я здох, коли брешу! Увесь мир провадить одно — що то Довбня.

Баба. Ой лишечко, ой пропали!

Дід. Годі там! Досить! А як бичка?

Олекса. Двадцять вісім.

Дід. Продешевив, здається, синку!

Олекса. Ціна, тату, впала; я ще до страшної чутки продав, так взяв добрі гроші.

Баба. Ох, така страховина всіх наполохала, піде скотина ніпочому.

Антон. А надто, як протягне зима, то й дарма.

Дід. Добре, синку, гроші всі. Дай йому, Наталю, хоч чарчину, а то він чисто задуб.

Баба. Я пляшку внесу з хижі.

Дід. Та там же на миснику трохи зосталось.

Баба. Та що там тієї. Тілько на дні блищить, і на дві чарки не вистачить...

Дід. Буде, годі! Ти б вже раднiша щодня по кварті.

Баба. Гріх вам, братику, я на неї й дивитись не можу.

Олекса. Спасибі вам.

Баба. Ач, і не повна! Цю вже я за твоє здоров'я вип'ю.

Дід. Це так ненавидиш.

Баба. Тим і випила, щоб не дивитись.

Дід. Ага!

Олекса. Ще й досі, мов крига всередині.

Антон. А певно. *(Їсть з миски)*. Бач, не женишся, то й пісний хліб їси, а ось ми так з рибкою таранькою. Ярино, дай йому чого попоїсти!

Оришка. Зараз. *(Дає)*. На, бо тебе нікому й пожалувати.

Олекса. Спасибі, я й сам себе пожалую.

Оришка. Дарма! Фрося б краще.

Олекса. Гм! О!

Оришка. Он бач, як мій чоловік через мене погладчав.

Антон. Гм! Хто його зна, хто через кого гладча.

Оришка. Противний! *(Штовха Антона)*. А дуже змерз?

Олекса. Не приведи господи!

Антон. Та то він труситься більш від переляку.

Баба. Може б, ще чарочку?

Дід. От кому Довбня так на руку ковінька. Та то він нарочито!

Олекса. Ні, тату! Щоб мені язик дуба став! Там розказували, як його за втьоки з Сибіру кат на кобилі карав... Аж сто кнутів уліпив... Шкура з мнясом летіла.

Ганнулька. Ой матінко!

Ясько. Мені страшно. Не витріщай на мене очей!

Ганнулька. Тю!

Л и к е р і я. Не вмер нещасний? Ховай нас сила божа!

О л е к с а. Але! Чорт його не візьме! В больниці покачався, а далі знов погнали на Сибір, а він узяв та й утік.

Д і д. З каторги? Вдруге?

О л е к с а. А з каторги, тату, з каторги! Побув там рік чи два, та знов узяв ноги на плечі, та й гайда в світи. По цілому царству його тепер шукають. До губернаторів, до поліцмейстрів, до станових, до урядників і до волостей розіслано бумагу, що, мовляв, такий-то такий утік з каторги, так щоб усякий шукав його, і ловив, і крутив. Такий приказ усім чисто під карою; ото й шукають його по всіх усюдах; рік, два анітелень! А він, щоб його грець убив, у нас опинився!

Б а б а. Ой лишенько!

Д і д. Де, де ж він? Де знайшли? Е, дурні брехеньки — дурням витрибеньки.

О л е к с а. Присяйбі, тату, правда. Тут-таки й надибали позавчора, чи що, та ще не піймали: дві милі од нас сидів на фабриці; фальшивого пашпорта піймали і його мали вже злапати, так не на дурня наскочили,— до нього, а він круть-верть та в ноги,— тільки п'яти й побачили. Он-то який мудрий собака, ха-ха-ха!

Г а н н у л ь к а. Ой, пробі, рятуйте, хтось дивиться в вікно бородатий.

А н т о н. Та то коров'ячий хвіст, анікогісенько!

О л е к с а. Їй тепер і Рябко здасться за чорта *(Сміється)*. Ну, як його злапають, так і руки, і ноги, і спину всю в заліза заб'ють; та кат йому вже встругне не сотню, а дві або й три, до кісточок.

Л и к е р і я. Не кажи так,— все ж людина, божа душа... такі муки терпить. Нещасний, нещасний! В його ж була колись мати!

Б а б а. Рятуй нас од такого, боже!

Д і д. Так шельмам всім і треба робить: справедливо! Не руш чужого, не марнуй безневинної крові, бо сам бог милосердний заборонив теє, та й мусить же бути усім безневинним людям оборона і обезпека... Годі!

Б а б а. Ох, зглянься божа мати!

Д і д. Годі, кажу!

ВИХІД VIII

Ті ж і Подорожній.

Подорожній. Хай буде похвалений!

Дехто. Во віки віків!

Дід. Амінь!

Подорожній. Пане господарю, пані господиня! Я подорожній і вашої ласки просю: дозвольте мені годинку в теплій хаті посидіть... одуб, замерз! Огріюсь і далі посуну... довго вам не докучатиму.

Дід. Просимо, ввійди й посидь.

Баба. Погрійтесь.

Ликерія. Сідайте, будьте ласкаві! Ясько, дай пану ослінчик.

Баба. До печі, до печі ближче.

Подорожній. Ух, ух! холодно; холодно й голодно.

Олекса. Вітер сьогодні як вогонь, не дай боже!

Антон. Хочете їсти?

Подорожній. О, пообідав би, певно б, попоїв,— та дастьбі чого. Запасу на дорогу не взяв... два дні в дорозі... Що я, два дні? Мені заморозило й памороки,— два тижні. Іду та й іду, та й шукаю, чого не губив,— невідомо тілько, чи знайду? Ха-ха-ха!

Дід. А маєте що їсти, баби? Так потрахтуйте гостя.

Ликерія. Пісний борщ та каша. Біжи-но всип!

Оришка. Зараз.

Дід. Здалеку?

Подорожній. З Га-ли-ції...

Дід. Певно, до якої хвабрики, бо найбільше сюди німців заходить.

Оришка. Їжте, будьте ласкаві.

Ясько. То пан німець?

Подорожній. Ні, я не німець, мій любий... я русин. До хвабрики іду, де полотна роблять... чув, що добрий зарібок. А недалеко, кажуть, і кошари будують... може, чим наймусь... бо я і мулярство знаю... Ат, аби заробити, аби прожити!

Ликерія. Ох, то правда: бідній людині аби заробити, аби прожити.

Подорожній. Спасибі! Не гнівайтесь, пане господарю... Але задуб, як кістка... коли б панська ласка,

хоч би чарочку горілки розігрітись. Чи не можна б горілочки?

Д і д. Чому не можна! Гей ви, баби! Ану встань котора.

Б а б а. Я, братику, зараз до хижі!

Д і д. Та ти до горілки найпроворніша!

О л е к с а. І молодчі не встигнуть!

А н т о н. Одна тілько і втіха.

Б а б а. На здоров'ячко!

П о д о р о ж н і й. На щастя!

О л е к с а. Ануте! Будьмо! А ти, Антоне?

А н т о н. Не хочу — жінка битиме, я через неї і не п'ю.

О р и ш к а. А щоб ти скис, коли через мене!

Б а б а. Можна?

Д і д. Та пий вже!

П о д о р о ж н і й. А скілько тобі, серденько, літ?

Я с ь к о. Тринадцятий.

П о д о р о ж н і й. Так, так, славний хлопчик, моторний, і очі ясні, і личко чисте, і ухмилка така приятненька... Чий синок?

Я с ь к о. А онде мати!

П о д о р о ж н і й. А як зовуть тебе?

Я с ь к о. Яськом.

П о д о р о ж н і й. Яськом! А-а. *(Похопився)*. А матір як зовуть?

Я с ь к о. Мати — Ликерія.

П о д о р о ж н і й. Ой! Лике... ой, ото...

Б а б а. Ясько! Води подай!

Д і д. Що то з паном?

П о д о р о ж н і й. Захлепнувся! *(П'є)*. Спасибі тобі, дитино, за послугу... Хай тебе господь...

Б а б а. Дітей любите: певно, свої єсть?

П о д о р о ж н і й. Єсть,— давно не бачив. *(Кланяється)*. Спасибі!

Б а б а. Богу дякуй!

П о д о р о ж н і й. А давно, пане господарю, збудували ви цю хату?

Д і д. Хата стара. Я її тільки підважив, та деяку деревину перемінив, та вікна більші зробив.

П о д о р о ж н і й. То-то я бачу, що хата мовбито й не та.

Л и к е р і я. Хіба ви тут коли бували?

Д і д. І в моїй хаті? Видко, що пану не первина!

О л е к с а. Не первина!

П о д о р о ж н і й. Ну й був... був... давно... не вернеться... А був тут... за робітника наймався, коли новий двір будували...

Б а б а. Ага! При новім дворі?

Д і д. Давно то було, мо! За десять літ!

П о д о р о ж н і й. Ох, більше!.. Давно, давно!

Д і д. Щось мені морочиться в очах... от якась давнина, та не згадаю... і очі сліпі, і вуха слабі, і пам'ять стара: або я знаю, або не знаю.

Б а б а. Бий мене сила божа, і мені так... от, щоб я не зійшла з цього місця, і мені так само: або здається, що вас знаю, або здається, що не знаю. Мусить бути, що ви колись зо мною розмовляли.

Л и к е р і я. Голос його мов чула колись... просто в душу лине.

П о д о р о ж н і й. А при будуванню двору... Ви ж, бабусю Наталю, господинею були у фольварці.

Б а б а. Так, так!

А н т о н. Усе зна!

О л е к с а. Щось непевне!

П о д о р о ж н і й. І розмовляли... ой розмовляли зо мною, бабусю!.. Розмовляли не раз, і не два, і не десять!

Б а б а. А щоб мене задавило сьогодні вночі, коли пам'ятаю... от-от, а не згадаю! Чи я з вами розмовляла, чи не розмовляла? Нічогісінько не пам'ятаю, тілько мені здається, або я вас знаю, або не знаю... Таки знаю! Так ні! Ну, що воно за оказія!

Д і д. Мріється! Мріється щось, та не піймаю.

П о д о р о ж н і й. А ти господарська дочка?

Г а н н у л ь к а. Але... дочка!

Л и к е р і я. Слухай, Антоне! Чи тобі не нагадує кого оцей подорожній? У мене просто мозок горить, та не згадаю.

А н т о н. Змучений якийсь — блідний... очі запали... не пригадаю.

Л и к е р і я. Змучений, нещасний, а очі хоч і запали, а блищать... і той вогонь мов знайомий... мов бачила колись, а надто голос!

П о д о р о ж н і й. Певно, найменша? Отакою знав. Двадцяти літ ще нема?

Ганнулька. А нема!

Подорожній. А старша сестра, Мариська, умерла чи жива?

Ганнулька. Ні, жива.

Подорожній. Заміж пішла?

Ганнулька. Пішла! У Содовій... у чоловіка в хаті сидить.

Подорожній. Ага! Це добре! Що то за щастя, коли у людини є свій куток. А як і п'яді нема, де б буйну свою голову прихилить!

Оришка. Усіх зна, про усіх розпитує!

Ликерія. Я не знаю чого... а кожне слово отого нещасного мов ножем пробива моє серце... і голос знайомий, і щось мов отут ворушиться.

Оришка. Слухай, голубко, збігаєм до моєї матері: мені треба їй бузини однести; вони слабі, а тепер через того розбишаку боюсь я сама.

Ликерія. Мені не хотілося...

Оришка. Та ми духом... тут же рукою подать.

ВИХІД IX

Ті ж без Ликерії і Орисі.

Олекса. Ой щось непевне!

Антон. Ти вже зараз...

Ясько. А ви вже й другу?

Баба. Брешеш, як пес!

Ясько. Ану, я діду скажу!

Баба. Цить мені, миршавий! От я тобі ні вареників, ні пундиків.

Ясько. То я жартую: не скажу, не скажу!

Подорожній. А жінка ваша, пане... господарю... жива?

Баба. Е, давно вмерла! Буде вже з десять років, як умерла... того самого літа, як мене з двору одправили і брат прийняв.

Подорожній. Умерли! Ая! Кара, кара божа! Умерли... убито... ох!

Олекса. А про Довбню не чули чого? Ви ж вештаєтесь по світах, га?

Подорожній. Чому не чував? Цілий світ тілько про нього й дзвонить.

О л е к с а. А, дзвонять... не дай тільки боже, щоб про кого так дзвонили. А як думаєте — піймають його чи не піймають?

П о д о р о ж н і й. Або я знаю! Може, піймають, а може, й ні!

О л е к с а. Борони боже, щоб не піймали: писар каже, розбої підуть, грабежі, душогубства... підпали... Бо як отака шельма зостанеться на волі, то скілько буде людям нещастя, га?

П о д о р о ж н і й. Може, той Довбня і краплини крові не пролив, а на нещасного люд все верне!

О л е к с а. Ого! Такий він!

А н т о н. Мудрий зух! Двічі з каторги утікав!

Б а б а. Засвітити б світло, а то сутеніє і страшно!

Д і д. Пожди! Ще на вечорницях скільки спалите!

О л е к с а. І цікаво ж мені аж-аж! Як то може вирватись з тюрми, що мури ж тобі височезні, хіба птиця перелетить, і солдати навкруги.

П о д о р о ж н і й. А от якби посиділи, то знали б, до якого одчаю може спровадить нудьга! Як звір у клітці, сидиш, сидиш — ні голоса людського, ні світа божого... сидиш, сидиш... жаль давить серце, так би полинув на рідну сторону, хоч на хвилину, хоч і життям за те наложити! А тут кругом тільки мури давлять та обійма мертва тиша, і так тягнуться дні за днями, тяжкі, душні, безкраї! Не чуєш, що сам звіром стаєш, кидаєшся залізо гризти зубами, цеглу колупати пазурами. А-а! Такої нудьги не дай боже, од неї сторч головою з вікна вискочиш, під землю кротом вриєшся.

О л е к с а. Щось то ви, пане, про тюрму добре знаєте? Може, самі сиділи?

П о д о р о ж н і й. Чого ж то? Знаю, бо чув... розказували... Мало чого по світах...

О л е к с а. Може, й Довбню бачили? Знаєте?

П о д о р о ж н і й. Де ж би там... іду з Галичини!

О л е к с а. Шкода, шкода! А то б подали нам його прикмети, щоб піймати. Ех, коли б мені його в руки, то я раніш ката здер би з його шматок шкури!

П о д о р о ж н і й. Ой, ой! Такий молодий, а вже на людську шкуру ласиться!

О л е к с а. А коли він розбійник, так отаку падлюку жалувати? Сам писар казав: «Бий!»

Г а н н у л ь к а. Ой боженьку.

Б а б а. Тихо, Олексо! На бога, не кричи.

О л е к с а. Ого! Ще як би шкуру зідрав! Хай не вбива!

А н т о н. Уб'є чи не вб'є, а коні покраде.

О л е к с а. А, не до чекання! От як йому кат всипле двісті кнутів, як пошматує до кісточок тіло...

Г а н н у л ь к а. Ой рятуйте!

Б а б а. Боже ж мій, боже!

Я с ь к о. Жалко його!

О л е к с а. От перелякались, що розбійник позбудеться шкури.

А н т о н. Цікаво, чи витрима двісті кнутів?

О л е к с а. Ой, ой! Такий би не витримав! Ще потім у ланцюгах на кінець світа піде і буде в залізах під землею, поки не здохне!

Б а б а. І такого ж колись мати на руках носила і колихала.

Д і д. Справедливо! Над таким сам бог милосердитись не казав! Справедливо! Вже нам оті грабіжники, конокради, фальшевники та інчі злодії надокучили досить! Чи то ж безневинні люде на те горюють, працюють — аби їх добром, а то, крий боже, і кров'ю годувалися шельми, і щоб для таких тяжких гріхів та не було кари! Не можна, ніяк не можна! Годі!

П о д о р о ж н і й. Годі! Добре вам, пане господарю, говорити «годі»! А тому, кого, як хижого вовка, по світу ганяють, чи годі тому, чи не годі? То вже він у своїй безщасній душі тільки зна, проклинаючи день, коли і на світ появився! Кожного чоловіка лихо може спіткати!

Д і д. Лихо може; але той, що поривався вбити людину,— найгірший, найподлійший!

П о д о р о ж н і й. Найгірший, найподлійший! А хіба не буває і так, що наклепом причину зведуть, даремно засудять? Всі на тебе вчинки зіпхнуть, а оправдатись несила, ну, й неси кару, терпи мовчки! Все попущення боже! І як часом близько, близесенько лежить добрий учинок од злого — так, волос один... Лиха пригода, і чоловік згинув, навіки пропав! *(Зітха глибоко)*. Годі! Добре вам говорить, а чи знаєте ви, яким способом отой Довбня, якого тепер уганяють, як вепра, яким способом він упав у біду? Може, перший раз його лихо вхопило за таке діло, за яке поклонитися треба? Так біда кого

окульбаче, то трима в пазурах добре... та трясе... ой пане господарю, як трясе! Так трясе, що часом у людини і душу підшивкою догори виверне. *(Наближається)*. Годі! А коли б усім тим чортам, що душею людською торгують, кожен міг крикнути «годі», і щоб вони усі від того покрику зникли і пропали! А чи ви думаєте, пане господарю, що як чорти душу людську порвуть на погибель, то чи захоче хто її од них боронить? Ха-ха-ха! Соломинки ніхто не подасть, за яку б людина могла учепитись! Коли чоловік підсковзнувсь і впав у багнюку, то чи знайдеться хоч хто-небудь на світі такий, щоб подав лежачому руку? Ніхто не обернеться, а коли і обернеться, то хіба на те, щоб ногою підпихнуть. Часом і самому багно те обридне — утік би од його, так куди? Не позволять чесно робити, не позволять совісним чоловіком бути, не дадуть, зацькують і поженуть, як вовка хорти, та знов у багно, тілько збивши на падло, порвавши до кісток тіло!

Баба. Ох, правда, правда!

Ганнулька. Який він нещасний!

Олекса. Кажу тобі, що на шельму вдаря!

Антон. Та ну!

Подорожній. Чи то ж кожен по своїй волі душу свою запакує? Ой ні, ні! І той Довбня, що клянете, був же колись коханим в сім'ї: голубила його мати, головку чесала, сорочечку білу надівала, любив його і батько, привчав до помочі, ласковим словом голубив, були в його і милі браття, і сестри. Ах! Усе було... і куточок рідний свій був.

Дід. Ох, щось у мене тут зрина — доволі, доволі! Досить смутку!

Подорожній. Невже ви думаєте, що з такого раю легко до пекла шугнути? Ой тяжко, тяжко! Тут не одна нечиста сила, а може, й свої винні... Ей, покопайтесь у совісті, розворушіть сумління!

Олекса. Ге-ге-ге, пане! Щось ви занадто бороните розбишак!

Подорожній. Одягся в теплий кожух, та й світ за очі, а над тим, хто мерзне, з голоду пухне, кого собаками цькують, і милосердя нема!

Дід. Не треба, не треба!

Олекса *(тихо до Антона)*. От коли б швидче прикмети та хватограпію.

Антон (*тихо*). Хіба писар пришле?

Олекса. Сьогодні безпремінно... От-от будуть.

Подорожній. Одначе час... огрівся і наївся... спасибі богові й вашій ласці... прощавайте!

Дід. Куди ж ти?

Баба. Та ще проти ночі... на розбишак!

Олекса. Вони розбишак не бояться...

Антон. А завірюха, мороз... певна смерть.

Подорожній. Е, свого не минеш! Треба мені поспішать... спасибі за ласку.

Дід. Та хоч переночуй... а то біда!

Антон. Хоч пересидьте погоду... може, стихне.

Олекса. Справді пождіть, не пустимо!

Подорожній. Не можна мені, присяйбі не можна.

Баба. Та хоть годинку спочиньте, погрійтесь он у кімнаті на лежанці.

Ясько. Зостаньтесь, пане... мені так жаль вас!

Подорожній. Жаль? А-а! А мати твоя де?

Ясько. І мати жалують... зараз прийдуть...

Ганнулька. Хтось кричить: «Хто в бога вірує!»

Дід. До помочі!

Антон. Чи не зірвався хто з скелі?

Олекса. А мо, розбишаки напали!

Баба і Ганнулька. Ох, і ми самі не зостанемось!

Ясько. І я з вами!

Олекса. Бери і ти, Антоне, сокиру.

Дід. Рушаймо!

ВИХІД X

Подорожній сам.

Подорожній. Тепер тілько і можна втекти — пішли, на моє щастя, а то б злапали, запакували... за мир постраждав, за своїх рідних селян ціле життя на катування оддав, а тепер ті ж самі селяне мене зв'яжуть і кинуть у пекло... Що селяне? Брат, рідний брат сам хоче зняти шкуру... а! і не помилує, не пожалує... не пожалує... а там знову... кат... кнут... бр-р-р!! Тікать відціль!.. Хато ж моя рідна! Привітала на хвилинку і гониш геть? Чужий вже я, сибірний, проклятий! Божень-

ку мій! Нащо ж ти мене держиш на світі! Ох, як тяжко! Несила! З цього раю та в пекло! Краще б було і не заглядати! Тікати тепер! *(Вагається)*. Та краще ж вмерти отут, під рідною стріхою. *(Припада з сльозами)*. Земле моя! Сюди, до... серця... серця. Серце Ликерія, Ликерія! Чи простила мене? Хоч би слово їй сказати, хоч би ще раз глянути! *(Озирається)*. Скрутять, і знов на муки, на катування!.. А, все одно!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Декорація 1-ї дії. Повні сутінки.

ВИХІД І

Ликерія і Орися.

Орися *(вбіга)*. Чуєш, нікого нема!

Ликерія. Як нема? Що ти?

Орися. А глянь, нікогісенько!

Ликерія. Що б воно за знак? А засвіти каганець.

Орися. Сірників не знайду!

Ликерія. У кімнаті на припічку.

Якась тінь на дверях з'явилась і зникла.

Орися. Цур їй, я туди поночі не піду, такого страху нагнали... Та й нема нікого, чути ж! Агов! Озовися хто! Нема...

Ликерія *(сіда до столу)*. Що за диковина! Куди б вже вони гуртом всі пішли? І хату пусткою кинули...

Орися. Може, яка пригода... або подорожнього, певно, пішли проводжати тропами на битий шлях.

Ликерія. А він вже пішов? *(Зітхнула)*.

Орися. Так, так, певно... він і впросивсь на хвилину... Ну, так гуртом і пішли. *(Перелякано)*. Хі! І дитиночку саму кинули! От господи! *(Підбіга)*. Вже ворушиться. *(Співа колискову)*. А-а-а-а! Люлі, люлі, люлі, полетіли гулі *і т. д. (Скінчивши колискову, тихо колише люльку)*.

Ликерія. Жаль мені отого подорожнього... такий нещасний! Видко, що лихо його скрутило та знівечило — і згорблений, і недужий!

Орися. Та й одягнений якимсь жебраком... у таку завірюху та стужу ще замерзне!

Л и к е р і я. І як його пустили у таку глуху, страшну ніч? Ох, людям чуже горе за шутку, а мене такий жаль обніма, що не попрощалися.

О р и с я. Та тобі, звісно, за кожним старцем, за кожним жебраком побиватись: ти в нас така!

Л и к е р і я. Бо й сама на тій стежці стою... а тільки знаєш, сестро, оцей мов рідний мені, мов розмовляла з ним.

О р и с я. І не диво: певно, не раз його бачила, не раз слухала; отже, він тут бував, сам каже, і всіх зна.

Л и к е р і я. Та хто він такий? Думаю, гадаю, і от-от, здається, нитку знайшла, а вона і увірветься... аж голова болить, а на серці мов камінь тяжкий лежить...

О р и с я. Та тобі все чогось тяжко.

Л и к е р і я. Ох, мої веселощі давно зав'яли. А сьогодні — щось занадто вже смутно, мов здавило що серце, мов причуття яке...

ВИХІД II

Ті ж, д і д, О л е к с а, А н т о н, б а б а, Г а н н у л ь к а і Я с ь к о.

Д і д *(входить)*. А хто тут? Засвіти світло!

Йому помагають роздягтись.

Л и к е р і я *(скинулась)*. Зараз... тільки де ті сірники?

Г а н н у л ь к а. Ось тут, в печурці. *(Подає)*.

Світять.

А н т о н. Ну й перелякався сердешний...

Б а б а. Хіба й не було чого...

Я с ь к о. Там, мамо, дядько Свирид виїхав кіньми на оту вузьку чортову скелю, що над прірвою звисла, та ні туди ні сюди! Повернутись не можна, а він одно — «пробі та й пробі».

Л и к е р і я. А що ж би, синку, він сам, без помочі!

Я с ь к о. Але так кричав... Дід думали, що ріжуть!

Л и к е р і я. А якби не кричав, то ніхто б і не прийшов. *(Цілує його)*.

Д і д. Справедливо.

О л е к с а. Ну, й налякався! Я одтягаю задом візка, розпитуюсь, як його умудрило на таку кручу спертись, а він тільки зубами цока та бормоче одно: «Розбишака!» Нагнали холоду! Ха-ха!

А н т о н. Та я й не розібрав, гнались, чи що?

О л е к с а. Та ні! Пеньок стояв, а йому втелющилось, що то Довбня, ну, він і давай манівцем обминати, поки не сперся на узбіч!

Д і д. Звісно, водило. *(Набива люльку, сівши на піл)*.

Б а б а. Нечиста сила може прикинутися чим хочеш, аби на людину ману напустити. *(П'є похапцем чарку горілки)*. Та до загину її попхнути...

Д і д. А що, це од нечисті?

Б а б а. З холоду, братику, і з страху! *(Сіда під слупом)*.

О л е к с а. Та з холоду і я вип'ю, бо не встиг одігрітись, та знов. *(Налива, п'є)*.

Г а н н у л ь к а *(до Орисі)*. А ми як вертались, так Дем'яна встріли; я регочусь собі, а він мене хтів піймати!.. Так я все коло діда!

О р и с я. Ой як піймає!

Г а н н у л ь к а. То що! Не злякаюсь. Облизня з'їсть!

Всі починають робити, Антон бондарює, баба дере пір'я і т. ін.

Я с ь к о *(Ликерії)*. А може, то і справді стояв розбишака! Он як і тому подорожньому? Як здибають самого, то заріжуть.

О л е к с а. А що, справді, подорожній?

А н т о н. Видима річ — пішов!

О л е к с а. Ну, щастя його: мудрий!

Д і д. Ох, бідаха, бідаха! Пропаде під таку негоду.

Л и к е р і я. Чого ж не задержали, не попросили переночувать?

Б а б а. Як не просили, просили... так намігся, та й намігся.

О л е к с а. Якби не ця пригода з Свиридом, то я б його задержав!

Д і д. Видко, у його лихо велике, коли у таку страшну ніч гонить з теплої хати!

О л е к с а. А певно, у його за плечима більше страху, ніж серед хуги.

А н т о н. Ти все одно!

О л е к с а. А одно ж! Он роздивіться, чи не потяг чого з хати...

Л и к е р і я. Гріх тобі, брате, на нещасного таке зводити! У його і погляд не такий!

Дід. Дуже, дуже знайомий... от-от, а не пригадаю... а голос так чув не раз... і пішов, зник!

Антон. Може, й бував тут за робітника, а він же то хто?

Дід. Годі!

Олекса. Якби був певним чим, то так би не втік.

Дід. Годі, кажу!

Пауза, на порозі з'являється Подорожній.

ВИХІД III

Ті ж і Подорожній.

Подорожній *(тихо)*. Я й не тікав, а, дякуючи вашій ласці, зостався.

Ясько. Пан тут?
Дід. Боже мій!
Баба. От гаразд!
Антон. Слава богу!
Олекса *(Ликерії)*. Ну що!
Ликерія. Не розберу!

} *Всі разом*

Всі зрушені.

Дід. Се добре, що послухався. Де ж проти ночі та в таке лихо! Сідай же тут ближче до мене!

Подорожній, боязко озираючись, підходить.

Олекса. Невже я помилився?

Подорожній. Пане господарю, а що про вашого Яська чути?

Дід *(аж кинувсь)*. Про якого Ясько? Стій, стій!

Подорожній. А про третього вашого сина! Двоє тут є, а третього, найстаршого сина, нема. Чи ви вже про його, пане господарю, забули?

Дід. Найстарший, найстарший... ах, яка давнина!

Баба *(підходе до їх та й голосить)*. А бодай я не дожила віку, щоб на моїй могилі хреста не поставили, коли я забула мого соколика ясного; то ж я його на руках своїх не раз, не десять носила... своїх діток не мала, а його, як ріднесенького сина, полюбила...

Подорожній. Бабусю, пам'ятаєте? А ви, пане господарю, зовсім вже Яська забули? Він же у вас первим був, найстаршим...

Д і д. Чому забув? Пам'ятаю, давнина... Тілько боляче... ворушити не треба. А ви його добре знали?

Подорожній. Ох, як ще й добре: моторний був хлопець, розторопний, смілий!

Ликерія. Боже! Він зна його! *(Заніміла; слуха)*.

Д і д *(вибиваючи попіл з люльки)*. Занадто вже сміливий... і лихо через те сталося...

Баба. Ой сталася з ним біда, лишенько тяжке! Бодай їм господь так не простив, як вони не простили!

Подорожній. А що ж йому сталося таке?

Д і д. Ат, за абищо пішло! Позивать нас пішли карпівці, сусіди, бодай їм добра не було! Ну, мене громада за ходака вибрала, так от я часто і їздив до аблаката і Яська щоразу брав з собою... на згубу брав, щоб наслухався всячини, а через що! Через те, що любив його...

Баба. Ой любили і голубили його всі, всі добрі люде і на все йому дозволяли, бо такий вже був милесенький, та гарненький, та ласкавий... ручки було на шийку закладе і тулиться до людини, як те ягнятко, а оченята мав, як волошки у житі...

Д і д. Так, так... а й розумний був напрочуд, тільки завзятий занадто, і робота у нього, і забава були не такі, як у інших хлопців; коли працює було, то рве, як шалений той кінь, а коли гуля, то так, що й не даси ради. Часом кинеться на шию, обійме, цілує, мало не задушить, а іншим разом упреться згорда, та хоч би кому тобі, а осою кинеться в вічі. І лаяв я його часом, а більше поблажав. *(Замислився)*. Позви ми через давність програли, хоч земля таки справедливо до нас належала. Карпівці одібрать землю хотіли, а ми не даємо: «Не оддамо, та й годі!» Цілою громадою боронились од напасників, а на чолі і мій Ясько запальний, як вогонь. Ну, думаю: що ж, коли всі, так нехай і Ясько там! Коли це гурк — начальство, ми і руки опустили. Нехай вже буде нам кривда — Христос більше терпів! Та не думала, на лихо, так молодь... вискочило хлопців з двадцять, за приводом Яська, і не дали межувати землю, прогнали урядників геть; значить, бунт! Значить, супротивлення владі, начальству. Ну, взяли їх до тюрми і на суд, інших випустили, інших покарали трохи, а мого аж на три роки в тюрму — зачинщик, кажуть. Добре! За справедливість хай три роки — не вік; воно ще молоде, думаю, розуму набереться...

П о д о р о ж н і й. Що ж, набрався? Ха-ха-ха-ха!

Д і д *(дивлячись у землю)*. Але ж набрався, щоб вже чорти так набирались злих дум. Як повернувся додому, то й дня не було спокійно в хаті. Кричить було, розказує, як уночі треба красти, як замки одбивати, що він усі способи тепер зна. «Охота,— каже,— у такій халупці сидіти та кривавицею заробляти, коли на світі дукарів, здирщиків сила і до їх легкий спосіб достатись». А я його кулаком межи плечі: «От тобі легкий спосіб до чужого добра, до злодійства». А він мені: «Не бийте, татку, бо втечу!» Та в шинок — уп'ється та по селу гармидер. Бодай тих навчителів, що його вчили!.. *(Замислився)*.

П о д о р о ж н і й. Ой пане господарю, в хуторі сидите, а нічого не знаєте: та коли б чули, як вони вашого синка на добро наставляли, у вас би з страху руки і ноги однялись би! Ох, пане господарю, не ремствуйте на вашого Яська — він озвірений був, вас його серце любило... Ех, ласка од батька, од матері, тепле слово — то сила велика, свята! *(Утер очі і похилив голову на руки)*.

Б а б а. Ох, правда, правда!

Орися підійшла і сіла біля Ликерії.

Д і д *(весь трясеться)*. Стій, стій! Що це зі мною? Щось ожива тут, встає... пам'ять стара... але все зрина у ній... невже я не мислив добра? Я ж і женив його на сироті, на бідній, на якій він бажав...

П о д о р о ж н і й. І він вас за те благословляв, а надто матір... бо свою дружину кохав над життя. *(Одвертається, щоб сховати сльози)*.

Л и к е р і я *(до Орисі)*. Боженьку мій! Він зна його! *(Рида)*. За віщо мучиться кормилець?

О р и с я. Заспокойся! Перестань! Мало натерпілась, та ще додає жалю!

Д і д *(озирається, божевільно щось шепоче)*. Невже я... хіба такої долі... бажав я? Чому ж він не схаменувся, чому не слухався?

П о д о р о ж н і й *(обертаючись хутко і нерівно, давлячись словами)*. Поки він сам був... всяку жорстокість зносив... а коли почали уїдати і його дружину, то він просився, щоб відділили його!

Б а б а. Ой просився, і всі ми просили!

Ликерія рида.

О р и с я. Заспокойся, серце! Що се?!

Д і д. Що се зі мною? Чи одура, чи правда? Голос... Голос! Хто він, хто він, на бога. *(Пішов до кімнати).*

Подорожній схопився і вагається.

ВИХІД IV

Ті ж без діда.

Б а б а *(підійшла, озираючись, до Подорожнього).* То ви нашого Яська знали? Ох, натерпівся він муки од батька, поки на вічну муку в світ не пішов. *(Пошепцем).* Бив, як того пса, бив, чим попало... та вже он до неї чіплявся, що бідна, що він намігся бідну взяти... бувало, я і мати заступаємось, так і на нас кидається, як скажений... Ясько було за жінку аж побіліє як крейда, а губи посиніють, та тілько зуби зціпе, та прошипить: «Утечу од гріха...» І втік... мати по йому плакала бідна... потім почала кашляти... сохнуть.

П о д о р о ж н і й. Плакала, в'яла. *(Хапається за груди).* Ох, мамо! *(Відходить).*

Л и к е р і я. Ясю, наче бачу його, чую тиху його розмову! Ох, як же я його любила, як люблю! Ох, і кохала ж я його! *(Зірвалась і до дверей, та й потягнула Яська до печі, почала цілувати).*

О р и с я. Нещасна! Безталанна!

ВИХІД V

Ті ж, Ф р о с я, Д е м'я н, д і в ч а т а і п а р у б к и.

Д і в ч и н а *(вбіга).* Ой дівчата, рятуйте, хлопці женуться!

В вікна і двері стукають.

Д і в ч а т а. Замикайте, замикайте двері на засов! Не пускайте тих розбишак! Яську!

Я с ь к о. Ага, тепер до Яська. *(Стає біля дверей).*

Х л о п е ц ь *(за дверима).* Та пустіть вже, змилуйтесь!

Д і в ч а т а *(з рогачами).* Не пустимо, очі окропом випечемо, ребра поламаємо!

Я с ь к о. Хі! Ціле військо!

Х л о п ц і. Та ми вам одчіпного дамо!

Дівчата. Не звикайте, померзніть.

Орися. Що ж це за мода хлопців не пускать? Які й вечорниці без хлопців? За що ви їх морозите?

Ганнулька *(одчиня двері)*. Ходіть вже в хату та кланяйтесь нам!

Дівчина 2-а. Фросе! Лий воду, лий!

Фрося. Ось вам! *(Облива)*.

Парубок. Ух, навіжена! Держи!

Фрося *(до Олекси)*. Ой рятуйте!

Дем'ян *(кланяється)*. Ну, так добрий вечір!

Парубки вітаються, трактують дівчат гнилицями, горіхами, попарувавшись, а дівчата насінням... тихий шепіт, сміх, жарти.

Подорожній *(до Ликерії)*. Веселі у вас вечорниці!

Ликерія *(здригнула)*. Ще веселіщі бувають... сьогодні батько щось дуже смутний!

Подорожній. Чого ж то?

Ликерія. Мабуть, згадав дещо, і гадки змією біля серця... Ви його знали... мого Ялька? Подайте мені про його хоч вісточку, чи живий ще?

Подорожній. Живий!

Ликерія. Боженьку мій! *(Закрива вид)*.

Подорожній. А ви його пам'ятаєте? Ви не забули... Не прокляли того безталанного! *(Ледве здержуючись)*. Що присягався вам у щирім коханні біля криниці?

Ликерія *(з жахом)*. Хто ви? Хто ви, що все знаєте?!

Подорожній. Признався мені, сам розказував...

Ликерія. Він не винуватий був... у його таке серце... нема другого на світі!

Тихо говорять.

Ганнулька. Що ж ви сидите мовчки? Хоч би ти, Дем'ян, загадки загадав!

Дем'ян. Давайте, давайте! Ану?

Іду, іду,
На дорозі ні сліду;
Коня дрючком поганяю,
На смерть поглядаю.

Одгадайте, що то?

Дівчата *(промеж себе)*. Ні сліду... дрючком...

Хлопці. Смерть...— не второпаю...

Дівчата. Не вгадаєш...

Фрося. Ні ладу, ні прикладу!

Дем'ян. А брешеш, це човен.

Фрося. Човен? Бач що!

Ганнулька. А так, так: ні дороги, ні сліду; дрючком, тобто веслом. *(Тихо Дем'яну)*. Чом ти мені не шепнув?

Дем'ян. Постривай, ось я другу:

Повен хлівець білих овець,
Один баран белькоче.

(На вухо Ганнульці). Язик!

Ганнулька *(по паузі)*. А я знаю: язик!

Дівчата. Чи ба! Справді одгадала!

Хлопці. А може, Дем'ян сказав?

Ганнулька. Ні, ні! Сама одгадала...

Дем'ян. Далебі, не казав...

Фрося. Ану, я Ганнульку візьму до себе, а ти загадай, ще побачимо...

Олекса. Ось я тобі загадаю.

Фрося. Геть, знаю!

Ганнулька. Не треба більше загадок, краще казку! *(Підбіга до баби)*. Бабусю, розкажіть, серденько!

Баба. А ви б почастували бабусю! У неї, може, пересохло в горлі...

Дем'ян. Та знайдеться, знайдеться, бабусю: ануте, хлопці, у кого пляшка та чарка.

Обступили бабу, частують.

Ганнулька *(підходить)*. Що з тобою, Ликеро? Чи не сказав чого?

Ликерія. Не займай мене, не руш!

Ганнулька. Тихо, тихо!

Дем'ян. Ані тхніть!

Баба. Був собі та жив собі на світі козак, а у нього було троє синів: двоє ледачих, а третій робітник. От батько і загадав їм стерегти у садку грядки: два старші мерщій заснули, а менший на своїй грядці і очей не стулив. А уночі де не взявся веприк та й порив у старших грядки. Прокинулись брати, дивляться, а у них чисто порито грядки, а у найменшого цілісенька... От вони зі злості та з досади взяли його та й вбили, ніж в серце встромили...

Г а н н у л ь к а. Ай!! *(Закрива вид руками)*.

Д е м'я н. Так би зразу і вбили?

Б а б а *(сердито)*. Взяли та й вбили, ніж в серце встромили, в землю закопали, піском засипали; в головах бузину посадили та й пішли додому. А тут їде якийсь пан та й каже собі: «Ану я виріжу з цієї бузини сопілку!» Вирізав, зробив її та й заграв, а сопілка співа:

Помалу-малу, паночку, грай,
Мого ти серця вдруге не край,
Брати мене вбили, ніж в серце встромили
За те, що веприк їм зрив грядки вкрай.

Д е м'я н. Ну, сама б грала?

Г а н н у л ь к а. Та ще б і словами?

Б а б а *(п'яніючи, засипа)*. От пан до того батька: таке і таке... а батько синам: «Ану, заграйте ви!» Взяв один та й почав грати, а сопілка співа і вимовляє словами:

Помалу-малу, братику, грай!
Не врази серденька мого ти вкрай,
Ти ж мене вбив, ніж в серце встромив...

1-а д і в ч и н а. Ой господи, страх який!

Г а н н у л ь к а. А бабуся заснули!

Д е м'я н. Хі, як полякались!

Г а н н у л ь к а. Бабуню, бабуню!

Б а б а *(кинувшись)*. «Брат мене вбив, другий ніж встромив».

О л е к с а. Ховайтесь, хто в бога вірує, — розбойник Довбня тут... з таким ножем!

Д і в ч а т а. Ой! ой! пробі, рятуйте!

Подорожній зразу кинувся до ціпка і став у кутку, як вовк до оборони.

О л е к с а. Ха-ха-ха! *(До Антона)*. Ти бачив, як він схопився; ходім до писаря!

А н т о н. Ходім.

О р и с я. Ну, як таки проти ночі згадувати такого страшного чоловіка? Ще наврочиш, і прийде колись...

О л е к с а. І прийде, конешне, прийде, з отаким здоровим ножем... гайда.

Дівчата кричать.

Д і д. Годі... от заспівайте краще!

Д е м'я н. Давайте, давайте... Та якої ж?

Начинають тихо співати.

П о д о р о ж н і й *(зауваживши, що на нього не звертають уваги, осмілився і підійшов, коли співали, до Ликерії)*. Заспівай, голубко, і ти ту, що співала коло криниці...

Л и к е р і я *(кинувшись)*. Голос... голос знайомий... хто, хто... ви?

П о д о р о ж н і й. Заспівай... скажу...

Л и к е р і я *(бореться, а потім почина тихо)*:

Тихо, тихо Дунай воду несе...

Подорожній за другим куплетом підспівує і при кінці — рида; припада головою до ніг батька.

Л и к е р і я. Ясю, Ясю, дружино моя! Тату, це ж Ясько!

Д і д *(трясеться і підводиться)*. Во ім'я отця і сина... во ім'я бога святого... *(Придивляється)*. Сину мій, сину безталанний! Сили небесні!

О л е к с а *(вбіга з бамагою і вірьовкою)*. Ага! Піймався! Ось прикмети! Поможіть, братці, скрутить... Це розбійник Довбня!

В с і. Ой рятуйте! Довбня!

Всі вибігають.

О л е к с а *(до парубків)*. Він самий!

Д і д *(трясеться, хоче підвестись; простяга руки, силиться крикнуть, але виліта хрип та стогін)*. Поможи: то Довбня!

А н т о н. Так ось же як! В'яжи!

Я с ь к о *(спочатку тілько трусивсь)*. Ой не бийте, не руште! *(До діда)*. Ой діду! Вони замучать його! Бабо!!

Л и к е р і я *(вибіга, несамовито)*. Антоне, не руш! Пальцем не коснись. *(Обороня)*.

А н т о н. Та що ти! Це Довбня, розбійник!

Л и к е р і я. Каїн ти! Це ж брат твій!..

Д і д *(нарешті встав і грізно стукнув ціпком)*. Годі! *(До Подорожнього)*. Нещасний, іди, іди собі з батьківської хати та не гріши... *(За слізьми не може говорить)*. Прости мене!..

П о д о р о ж н і й *(пада до ніг батька і обніма їх)*. Мене простіть! Простіть! Я людської крові не лив...

Д і д *(підійма його)*. Богу хвала! Си-ну мій! *(Засовує йому гроші за пазуху)*. Візьми! Дитино нещасна!

Ликерія *(припада)*. Ясю мій!.. Єдиний, страдалець нещасний, дружино моя! *(Голосить)*.

Д і д. Іди ж... Господь з тобою! *(Кладе йому руки на голову і цілує)*.

Ликерія *(несамовито)*. Не пущу! Не дам на муку! Ясько, то батько твій!

Я с ь к о *(підбіга)*. Тату, тату!

Подорожній *(ридаючи, пригортає обох)*. Любі мої... рідні мої... Боже! Над ними хоч зглянься!

Д і д. Одтягніть! *(Мало не пада)*.

Олекса піддержує.

Антон. Ликера! Що ж робити! Божа воля! *(Старається одвести)*.

Ганнулька припала до баби.

Ликерія *(б'ється на руках)*. Пустіть і нас з ним разом!

Подорожній *(хутко, мов божевільний, цілує у батька руки, обніма братів, Ликеру з дитиною і до дверей)*. Земле рідна! Хато кревна! І всі, всі, навіки!

Дем'ян і парубок виводять його; Олекса держить діда, той хитається, ухопившись за голову руками; Антон з Орисею держать Ликерію.

Завіса

Юрко Довбиш

Історична драма в 5 діях і 7 одмінах

З життя карпатських гуцулів

Сюжет позичено з роману Францоза «За правду»

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Юрко Довбиш — гуцул.
Настя — його мати.
Тетяна — молода його.
Мартин — її дядько.
Загнибіда } гуцули.
Дід Гармаш }
Жид корчмар.
Юдко — його син.
Рахіль — його дочка.
Грап Груздич — властитель маєтку.
Мандатор.
Гнат — гуцул, прислужник грапський.
Пані Радивилович.
Панна 1-а, 2-а.
Гуцулка 1-а, 2-а.

Гуцули, гуцулки, пани, пані, панни, опришки.

Діється в Австрії, в Карпатських горах.

ДІЯ ПЕРША

Навдалі гори, вкриті лісами, понад проваллячмальовниче розкинулись нагірні хатки з церквою, проміж скель повилась стежка; на третьому плані збоку під скелею дуб. Праворуч на першім плані корчма, коло неї столи й лави. Ліворуч на другім плані купа дерев, а за ними під навислою скелею камінь до сидіння. Ранок.

ВИХІД І

Мартин, Загнибіда, дід Гармаш.
П'ють пиво за першим столом, за другим далі два гуцули. Впродовж дії старий жид, син його Юдко, дочка Рахіль прислужують.

Загнибіда *(ударивши кружкою по столу)*. Кажу ж вам, що опряжуть вас цілком, опряжуть, та й годі! Приборкають спочатку крила помалу, потроху, що й незчуєшся, а далі й зовсім візьмуть у пута.

Мартин. Не зважаться!

Дід. Ох, уже за мою пам'ять багато висмикнули волосся в гуцула.

Загнибіда. Ще б не багато? Уже мало й зосталося! Чи давно було наші землі сягали аж по той бік Черемоша? А тепер запродають їх, межують...

Дід. Правда, правда...

Мартин. Не підберуться, поки наші гори стоять, поки гуцул вміє держати топірця й карабина!

1-й гуцул. Не діждуть!

2-й гуцул. Не попустимо!

Загнибіда. Ой побабіли ви, зовсім побабіли! Поки гуцул не цурався своїх темрявих лісів та крутих скель, то був дужчий за горянського ведмедя, а як спізнався з долинами та з розкошами, то й розніжився, квашою став.

Дід. Стародавніх звичаїв і бог велить держатись.

1-й гуцул. А хіба ми не держимось?

2-й гуцул. Як батьки, так і ми.

Загнибіда. Ет!

Мартин. Не в тім річ. Життя не стоїть на одній порі. Риба шука де глибше, а чоловік де лучче... А ось в чім гріх, що ми не держимося купи.

Загнибіда. Це Юрко Довбиш на таку мудрість тебе наставив?

Мартин. А хоч би й він? Його розум твердий і освічений.

2-й гуцул. Правда, як з книг говорить.

1-й гуцул. А скільки нам допоміг: научив і орати як слід, і кошари городити.

Дід. Та що й казать: спасенна душа.

Мартин. І щире серце. Юрко за людей і останню сорочку скине.

Загнибіда. Та він м'ягкосердий, бо з долини, але тією овечою добрістю тільки псує наше серце горянське: не леміш і не чересло справа гуцульська, а топірець і рушниця!

Дід. Ні, самою рушницею хліба не здобудеш.

2-й гуцул. І Юрко каже, що тільки працею та згодою гуцул себе найбільше зборонить.

1-й гуцул. Та освітою розуму.

Загнибіда. Ха-ха-ха! Гуцул з книжкою! Слухайте, слухайте тієї вівці!

Мартин. Що ти на Юрка плещеш? Хіба він курополох?

2-й гуцул. Ого! Він на карпатського ведмедя сам на сам іде.

Мартин. А мене хто вирятував? Якби не він, то кудлай надів би мені червону опанчу й шапку.

Загнибіда. Та нехай він буде одважнішим за сокола, а нащо нас хоче на курчат повернути. Оті його речі спасенні дратують мене, лютують мене! А наші розвісили вуха.

Дід. Юрко лихому не учить.

Мартин. А коли б прийшлось до діла стати, то й не здригне.

Загнибіда. Спасенним словом боротися з ворогом! Е-ех! У мене кулак свербить і печінки аж тліють,

так би й кинувся на всякого чужака, що лізе на нашу спину! І коли ми од них здихаємось?!

Мартин. Е! Коли ми всі під одно крило підемо.

2-й гуцул. І Юрко казав, та й наші балакають.

Дід. Коли б то бог поміг!

Загнибіда. Вип'ємо ж за те, щоб і наші горяни стали вовками, а не вівцями!

Мартин. І сподівались на кращу долю!

Всі. Згода! *(П'ють).*

ВИХІД II

Ті ж та Тетяна, Гнат, парубки, дівчата та молодиці.

Гнат *(крадеться і тихо до гуцулів).* Слава богу.

Дід. Вовіки слава.

Мартин. Амінь.

Загнибіда. Набрехач мандаторів?

Мартин. Еге ж, завелася падлюка.

Гнат ховається.

Загнибіда. Чого ж попускаєте? Та я б його в шмаття, в клоччя, тільки б мокре зосталося!

Мартин. Так йому й буде.

1-й гуцул. Та вже його раз в руках подержали!

Загнибіда. Мало, коли ходить!

З гір починають показуватись групами гуцули, оддалеки чутно дзвони.

Тетяна *(підбіга, кланяється і цілує в руку Мартина).* Слава богу! З святом вас, дядьку!

Гуцулка молода *(підбіга до діда і цілує його в руку).* І вас, дідусю.

Мартин. Спасибі, моя дитино, а я за старістю полінувався...

Дід. То вже мені можна сказати, а тобі, брате, ще сором.

Мартин. Так я ж, діду, маю куничку, то вона, певно, молилась і за себе й за мене. Адже так?

Тетяна. Молилась і за вас, і за тітку Настю, і за...

Мартин. Чого ж замовчала? Хе!

Тетяна. Бо... не скажу.

Дід *(до гуцулки).* А ти ж за кого молилася?

Гуцулка. Тільки за вас, дідусю! *(Лащиться).*

Загнибіда. Внука?

Д і д. Унука. Оце тільки всього на світі. *(Цілує внучку)*. Ну, біжи ж, моя ясочко, гуляй собі.

М а р т и н *(довго тим часом шептав щось Тетяні, що аж очі спустила)*. А що, панове, чи не краса Карпатів моя Тетяночка, чи не квітка нагірня?

1-й г у ц у л. Правда, дядьку Мартине, найкраща квітка.

Т е т я н а. Як таки можна у вічі хвалити?

М а р т и н. Коли є що хвалити, то й хвалю.

Д і д. Застидили дівчину.

М а р т и н. Не бійтесь, вона не з полохливого кодла!

З а г н и б і д а. Справедлива гуцулка!

Т е т я н а. Я вмію і з пістоля стріляти,— мене Юрко вивчив.

З а г н и б і д а. Козир-дівка! Присяйбі, коли б старому не встид, то закохався б. Ну, та в мене є син... *(Тихо до неї)*. Чи підеш, ласочко, за нього?

Т е т я н а. Ні, спасибі вам.

З а г н и б і д а. Чому?

Т е т я н а. Тому... що в мене... не скажу, дядьку...

З а г н и б і д а. А, щасливий, знать, той, за кого ти молилася!

М а р т и н. Гм-гм... А що, Юрка не бачила?

Т е т я н а *(озираючись)*. А хіба його тут нема?

З а г н и б і д а. І тут Юрко? О, колись здибаємось...

Гуцули й гуцулки кланяються поштиво старшим і купчаться осторонь.

М а р т и н. Що ж ви, юнаки, погуляти зібрались та й шушукаєтесь мовчки? Поснули! Ану пісню!

З а г н и б і д а. Та таку, щоб і моя стара кров заграла!

М а р т и н. Ану, Тетянко, до гурту та заводь доброї.

Г у р т *(спочатку шепочуться, а далі співають)*.

Гей та посохла тирса в горах
І квітки на полі,
Ой та не буде нам, горянам,
Вже кращої долі.

Гей та натягнуть усім легіням
Та білії шкури,

Ой запровадять із гір розкішних
Та за невільні мури.

Гей поженуть нас у чужі країни
З ланцюгом на шиї,
Ой уже ж нам більше не задзвонять
Дзвони Коломиї!

Мартин. Досить! Годі! Тихо! Цур їй та пек, отій пісні! Я її ненавиджу: вона мені нагадує і мою неволю, і ваше ярмо!

Дехто. Чого ж так, дядьку?

Мартин. А того, що цю пісню зложили собі на сором наші горяни, коли дізнали неволі.

Загнибіда *(кида кухлем об землю)*. І забули, як боронили діди і батьки наші предковічні гори од чужої наруги.

Дехто. Як так?

Загнибіда. А так, обступили вже нас з усіх боків, швидко із гір виженуть!

Другі. Чого ж то?

Загнибіда. Того, що дурні, забулися, як топірця і гвинтовку в руці держати!

Дехто. Не забулися, це третя рука у гуцула.

Мартин. Ану-ну, побачимо. Ей, хлопці, давайте в топірця грати! Ось оступіться набік. Скільки ступенів до того дерева?

Дід. Двадцять буде.

Мартин. Тепер, по давньому звичаю, давайте бриль. Хто хоче зі мною топірця кидати?

Дехто. Я! Я! Я! Я!

Загнибіда. Отже, ти підіб'єш і мене, старого.

Мартин. Та які ми старі? Ще справимось.

Загнибіда. О? Давай руку!

Мартин. Спасибі. Ну, сором вам, легіням, буде, коли старі подолають вас! Тетяно, держи. *(Дає бриль)*. Кидайте кожен по десять крейцарів *. Хто одруба за двадцять ступнів оту гілляку, тому все, що в брилі.

Загнибіда *(кида)*. На мої десять крейцарів!

Гна́т *(підходить)*. На ось і мої.

Дехто. І цей утелющився?

---

* Крейцар — австрійська мідна монета, гріш.

Т е т я н а. Ого, який щедрий, цванцигера* кинув.

Г н а т *(тихо)*. Для такої Галочки і гульдена** б не пожалував, а коли б покохала, то й дукача.

Т е т я н а. Ти мені такого язиком не плещи, а ще жонатий! От як скажу Юркові, то й голова на плечах не вдержиться!

Г н а т. Я жартую. *(Набік)*. Осоружний, стаєш ти мені впоперек, ну, підожди ж!

Т е т я н а. Ануте, хлопці, крейцари скидайте, не скупіться!

По черзі кидають, чути голоси: «Ось на!», «Бери!», «На пропале».

М а р т и н. Ну, швидче, починаймо!

Т е т я н а. А Юрка й не почекаємо.

З а г н и б і д а. Десять одного не ждуть.

Т е т я н а. А ось і він! *(До дівчини)*. На, дозбирай, а я побіжу стрінути.

З а г н и б і д а. Та що йому до топірця, нехай псальми співа.

ВИХІД III

Ті ж та Ю р к о Д о в б и ш.

Т е т я н а *(з пригорка)*. Він! він!

Д е х т о *(здіймають шапки і махають)*. Юрко, Юрко йде! Батько наш!

З а г н и б і д а. Може, панотець?

Г н а т *(далі, набік)*. Бач, яка шаноба! Його треба збутись.

Поки Тетяна веде з Юрком на пригорку сцену, Мартин одміряє ступні, другі вимахують руками, одна дівчина перев'язує червоною стрічкою шляпу на дубі.

Т е т я н а *(Юркові)*. Здрастуй, орле мій, де барився так довго, аж очі посліпила, тебе виглядаючи!

Ю р к о. А, не питай, голубко! Я був при такім горі, якого несила й носити, яке тягне чоловіка у скажені хвилі Черемоша.

Т е т я н а. Що ж там, господи?

Ю р к о. У Струїв оце троє дітей померло і насилу

---

* Ц в а н ц и г е р — монета в 20 крейцарів.

** Г у л ь д е н — австрійська золота монета, дорівнює 100 крейцарам.

господь мені поміг втихомирити їм муку, а то кинулися б з скали у прорву.

Т е т я н а. Нещасні, тільки й тішились тими дітками. З чого ж то їм нагла смерть?

Ю р к о. Ото ж і боляче, з такої хвороби, од якої бороняться скрізь люде, з віспи. Я всім кричу, щоб віспу щепили, бо гинуть від неї, як мухи, так ні... жахаються... Ох, темнота, темнота...

Т е т я н а. Ти все за других побиваєшся, аж зблід.

Ю р к о. Чуже горе мені ближче свого! *(Сходить з гори і наближається до гурту)*. Слава богу, братове!

У с і. Вовіки слава!

М а р т и н. А ми тебе ждемо, щоб показав, як топірцем володієш!

З а г н и б і д а. Чи так, як і язиком?

Ю р к о. Давайте, рука не схибне! Почому складчина?

Т е т я н а. По десять крейцарів.

Ю р к о. Гаразд! *(Кида в бриль)*.

М а р т и н. Начинаймо ж! Ну, я перший! *(Кида топірець)*.

У с і. Не влучив!

Д і д *(за столом)*. Ходи, брате Мартине, за стіл, там уже не наша робота!

З а г н и б і д а. Ану я! *(Кида)*.

У с і. Дряпонув, та не відтяв!

М а р т и н. Ха! Рушай, бра, і ти до нашого гурту!

Т е т я н а. Гудзь!

Гудзь кида.

У с і. Схибив!

Т е т я н а. Моторний!

Той кида.

Д е х т о. Не влучив!

Г н а т *(тихо)*. Тетяно, клич мене!

Т е т я н а. Заплечник мандаторів!

Гнат виступа.

А, це ви, дядюшка!

Д е х т о. Виявилась тварюка!

Гнат кида.

У с і. Ха-ха-ха! Попав пальцем в небо! Тю!

Гнат тіка.

Тетяна. Тепер Юркова черга.

Юрко. Одступіться! *(Кида).*

Усі. Упала гілка, як бритвою зрізав! Юркові слава! Слава! Слава! *(Кидають шапки вгору).*

Мартин *(до Загнибіди).* А що тепер скажеш, не рука, може?

Загнибіда. Що й казати, ловко!

Дід *(обнімає Юрка).* Спасибі, сину, що піддержав юнацьку честь.

Тетяна. Я б наперед прозаклалась, що Юрко всіх передужа! *(Висипає на стіл гроші).* Бери свій виграш!

Юрко. Пийте ж на нього, братове!

Мартин. Гей, жиде, пива, пива!

Жид *(вибіга).* Скільки дати?

Мартин. Бери гроші, цуп на всі, щоб гурту по зав'язку стало!

Юрко. А дівчаткам ріжків та горіхів.

Старий жид, Юдко, Рахіль виносять пиво, всі розбирають кружки. Юрко здоровається з Юдком.

Юрко *(до Юдка).* Повернувся вже з школи?

Юдко. Ні, ще тільки приїхав батька провідати.

Юрко. А, гаразд. Учись, учись.

Мартин. За здоров'я Юрка!

Усі. Слава! Слава! Слава! *(П'ють).*

Юрко. Спасибі, братове!

Деякі п'ють пиво, інші шепочуться з дівчатами мальовничими групами. Загнибіда шепочеться з юнаками.

ВИХІД IV

Ті ж і Мандатор з Гнатом.

Мандатор *(іде поза людьми і деревами і сіда непомічений за деревами, а за ним Гнат).* А, каж-но дати тего... тего... пива, доміне.

Гнат. Зараз, тільки тут небезпечно.

Мандатор. А чого-то? Каж-но дать зараз!

Гнат *(маха на жида).* Пива!

Жид. Зараз!

Дехто. Пива, жиде!

Той крутиться і віддає кухоль Рахільці, бо на нього гукають з різних сторін: «Пива!» — і шарпають.

Мандатор *(взявши кухоль у Рахілі).* А то хто? От досконала квіточка! Чудо! Лялечка! Тего... тего...

Гнат. Дочка нашого шинкаря, ще мале, дівчатко.

Мандатор. Але... унесення! * *(Бере й щипа її за щічку)*. Ягідочка, вишенька!.. Сповіщу синові дідича... тего... тего... буде вдячний... пива ще!

Рахіль. Я зараз.

Юрко зупиняє її.

Юрко. Кажи брату, а сама не бігай сюди.

Мандатор. А то якій діябел?

Гнат. Та Довбиш же Юрко; коли вельможний пан його не запакує, то тут пропадати треба: уже не буде панові ні подарунка, ні гостинця та й накази ніхто не буде сповняти.

Мандатор. А, бестія! *(П'є пиво)*. Каж-но дати ще тего... тего... пива!

Гнат *(Юдкові)*. Давай!

Мандатор. Хай дівчинка!

Юдко. Од дівчинки подавишся, пане!

Мандатор. А то ще якій зух!

Гнат. То брат її.

Мандатор. А лайдак! Так Юрко, кажеш?

Гнат. Привселюдно лає вельможного пана.

Мандатор. А шельма... Я йому покажу! Єще тего... тего... пива!

Гнат *(набік)*. Ну й утроба! Зараз.

Знов сам жид приносить Мандаторові пива. Гнат шепоче щось Мандаторові на вухо.

Юрко *(одійшов з Тетяною ліворуч)*. Матері не бачила? Не знаєш, куди вони пішли?

Тетяна. До куми з церкви. А ти довго тут будеш?

Юрко. Ні, зайду за матір'ю та й додому.

Тетяна. І я до вас з дядьком піду.

Юрко. Заходь, моя квіточко! Твій ясний погляд і золоте серце завжди на мою душу надихають спокій.

Тетяна. Орле мій! Ти знаєш, нема мені більше радості в світі...

Юрко. Знаю, голубко; треба вже і з дядьком побалакати про нашу долю.

Тетяна. Чи й переживу я те щастя!

Заходять далі на пригорок.

Загнибіда *(з кружкою пива)*. Так-то, хлопці-

---

* Унесення — порив, захват *(польськ.)*.

юнаки, вірніщого друга за топірця нема! Нікому не вірте!

Дехто. Правда!

Загнибіда. За топірця ж і за келепа! *

Дехто. Згода! *(П'ють).*

Мартин. За розум і добру волю гуцулів!

Другі. Слава, слава!

Гнат *(до Мандатора).* То бунт.

Мандатор. До стусет круць! Єще лайдаки скалічать таку пишну фігуру, як моя. Каж-но для одваги... тего... тего... пива!

Гнат *(маха на жида. Набік).* От лигá! А щоб тебе чорти взяли! Так як Юрко розпудив хлопців, то нехай і йде в тюрягу...

Мандатор. Натуральне же так!

Гнат. Може, вельможний пан велить собі ще пива? *(Маха на жида).*

Мандатор. А добре! *(Ляга).* Ляжу і одпочину трошечки, бо знудила мене праця публичня.

Загнибіда *(зустрівши Гната, що одійшов).* Гляньте, он набрехач, шпиг, ану його, хлопці!

Дехто. Тю! Ловіть! Держіть!

Гнат побіг.

Дід. Та киньте його к бісу!

Мартин. Не паскудьтесь, краще заграйте і заспівайте мені мою пісню, і я підтягну.

Дехто. Пісню, пісню! Можна!

Гурт *(один гра на козі).*

Широкий пас, при боці бронь,
А топірець аж сяє,
Веселий погляд, мов вогонь,
Гуцула всяк пізнає!
    Єсть у мене топір, топір,
    Цвяхована бляшка,
    Не боюся я нікого,
    Ані того ляшка!
А на горах — то ж божий рай,
Тут наша правда й сила,
Ніхто гуцула не чіпай,
Нема чужим тут діла!

---

* Келеп — старовинна зброя, топірець з гострим або закривленим обухом.

Єсть у мене дівча гарне,
А біле, як гуся,
Як воно мене пригорне,
То я й притулюся!
Бо ми пани Карпатських гір
І не попустим волі,
Нас не зляка ні меч, ні звір,
Не зігнемось ніколи!
Єсть у мене топір, топір,
Цвяхована бляшка,
Не боюся я нікого,
Ані того ляшка!

Дід. Дякуємо, дякуємо, отся пісня і старечу кров розворушить.

Загнибіда. А все-таки, кажу, ви баби.

Дехто. Які ми баби?

Мартин. А то й не баби? Он стоїте собі та окунів ловите. Е, хіба так ми за наші часи гуляли? Танцями зіб'ємо було таку куряву, що й в носі крутило. А ви, певно, і танцювати не вмієте, чи забули?

1-й гуцул. Як не вміємо, дядьку? Та наші дівоньки такі танцюристі, як сарни, а легіні, як тури!

Мартин. Ану-ну, доведи це не язиком, а ногами!

Загнибіда. Ну, нехай собі юнацтво гуля і танцює, а ми, старі, ходім до корчми та за жбаном де об чім порадимось!

Танці. Мартин, дід, Загнибіда і старі виходять. Починається танець з топірцями. Тетяна, попрощавшись з Юрком, знов вибігла на пригорок, а далі вернулась і стала коло танцюючих.

ВИХІД V

Ті ж і Груздич.

Груздич *(верхи на коні, пишно убраний, коня веде Гнат)*. А куди ж дорога до замку?

Гнат. Я проведу вельможного пана.

Груздич. А що то, весілля?

Гнат. Відпуст * сьогодні, вельможний пане.

Груздич. А гарні дівчата... а надто ота... *(Показує на Тетяну)*. Хто вона?

* Відпуст — молебень.

Гнат. Тетяна, вельможний пане, молода Юрка Довбиша.

Груздич. Шкода! *(Знов дивиться)*. Ах, яка красуня!

2-й гуцул *(підбіга до Мандатора й будить)*. Пане Мандаторе, вставайте! Вельможний пан...

Мандатор. А, цо? Бунт?

Дехто. Пан кличе!

Мандатор. Єзус-Марія! Що ж я? Тего... тего... гдзе? ай! Вельможному пану моє шанування... *(Біжить і скида, замість шапки парика)*.

Груздич. Ха-ха-ха! Пан так застудить лисину!

Мандатор. Пшепрашам!

Груздич. Ну, рушай!

За Груздичем виходять Мандатор та Гнат.

Тетяна. Чого ж ми замовкли? Перелякались, чи що?

Дівчата. І не думали!

Другі. Так до танців!

Починається танець коломийка.

Гурт *(підспівує)*.

А хто за нами — ми за ним,
Ніженьками зіб'єм дим;
Хай заграє нам музика,
Радість в нас тепер велика!

ВИХІД VI

Ті ж і Пилип.

Пилип збіга з гір і кричить несамовито.

Пилип. Гей, братове! Старші й юнаки! До каплиці! Там гвалт чиниться!

Всі. Що таке? Що таке!?

Танці одразу спинились. Всі оточили Пилипа.

Пилип. Груздича запроданці одбирають церковну нашу землю!

Всі. Невже, прокляті?

Тетяна. Біжім по селу наших скликати, та зносьте сюди келепи й рушниці!

Дівчата розбігаються.

ВИХІД VII

Мартин, Загнибіда, дід, Юрко.

Юрко. Що тут таке, панове? Чую, лемент стоїть?

Мартин. Що там скоїлось? Яке лихо?

Пилип. Розбій! Гвалт! Грабують наше добро!

Загнибіда. Як так, сину?

Дід. Хто сміє на нас руку зняти?

Пилип. Груздич!

Юрко. Яким правом?

Пилип. Силою! Кулаком!

Дехто. То і ми дрючками!

Юрко. Стійте! Нехай Пилип толком розкаже!

Пилип. Вам звісно ж, що стара каплиця позаторік упала; а ми зложились і вимурували нову, та, на лихо собі, поставили не внизу, де стара була, а нагорі, посеред нашого поля.

Юрко. Ну, ну?

Пилип. Тепер вони подивилися, що в паперах значиться, що скарбове поле по каплицю, та й межують посеред нашого поля і забирають все наше й церковне до скарбу.

Дід. Ач, які хитрі!

Загнибіда. Д'яволи! Жироїди!

Дехто. Бити їх!

Юрко. Яка злодіяцька вигадка! А ви ж пояснили їм, що ця каплиця нова, а що в папері занесена стара, де криниця!

Пилип. Казали! Як не казали — казали!

Юрко. І що ж вони, оті грапські запроданці?

Пилип. Суціги! У паперах, кажуть, стоїть по каплицю — так і ріж!

Мартин. В кілки їх! Щоб і духу на наших землях не смерділо!

Дехто. За топірці та рушниці!

Загнибіда *(маха топірцем)*. Тельбухи випустим.

На сцені потроху збираються гуцули, натовп хвилюється; чутно покрики, махають топірцями.

Більшина. Усім!

Юрко. Стійте! Браття! Друзі мої, стійте! Вислухайте одно моє слово!

Загнибіда. Що там слухати?! Тут ворог посіда, а ми будемо псальми співати.

Більшина. Ніколи!

Юрко *(заступа дорогу)*. На бога. На святу правду молю вас! Послухайте, брати, мого слова! Порадьмось з розумом та серцем.

Дід. Юрко говорить! Юрко говорить!

Мартин. Тихо! Тихо!

Гвалт стиха.

Загнибіда *(з досадою)*. Ет, бабії, ганчірки! Розвішують вуха!

Юрко. Зопалу, друзі, легко й самим кривду вчинити, кров людську дарма пролити...

Загнибіда. Ми не дяки, а вояки! Коли нас грабують, так обухом!

Юрко. Проти обуха знайдеться келеп: таким робом правди не дійдеш! Право повинно боронити правом, поки не скасовано закона.

Загнибіда. Так цебто, по-твоєму, судом?

Юрко. Судом.

Дід. Ми на судах не знаємось!

Мартин. Ми не суціги!

Більшина. Куди нам!

Гомін росте все більше.

Загнибіда. У нас одберуть батьківщину, предковічні гори наші, а ми будемо одписуватись паперами.

Дехто. Ми топірцями пропишемо!

Одні. Тихо! Мовчіть! Дослухаємо!

Другі. Що слухати? Гайда!

Дід. Тихо, тихо!

Гомін стиха.

Юрко. Заклинаю вас, мої друзі, послухайте мене! Дайте час, я сам піду до Груздича, поясню все йому і певен, що він проти закона піти не наважиться.

Мартин. А як наважиться?

Загнибіда. Або канчуками прийме?

Юрко. Коли у його не знайдеться ні краплі совісті, то все ж таки наша земля не безсудна.

Дід. Нехай Юрко іде зараз до Груздича.

Загнибіда. Не слухайте! Не вигра справи!

Юрко. Такої справи не виграти? Такого справед-

ливого діла не виграти? Тоді мусив би світ захитатися і запастись; отоді б мусили люде з реготом перегризти одні одному горла! Ні, світ держиться правдою!

Дід. Юрко правду говоре!

Усі. Правду, святу правду!

Загнибіда. Брехня!

Юрко. Клянусь вам, мої друзі, усе добро моє віддати, покласти і розум, і серце, і душу на оборону вашого правого діла!

Всі. Спасибі!

Юрко. Я зараз іду!

Загнибіда. Гей, за топірці!

Юрко *(підійма топірець)*. За правду і за розум!

Дід обніма Юрка.

Всі. Слава, слава!

Загнибіда *(лама топірця)*. Пропадайте ж ви! Так поламають і вашу волю, і правду!

Завіса хутко спада

ДІЯ ДРУГА

Картина 1

Розкішний кабінет грапа. Багата обстанова, писарський стіл, фотелі, двері просто і в бокові покої.

ВИХІД І

Грап *(сам сидить в пишнім халаті і розгляда плани)*. Не йде у мене з думок образ теї гуцулки, ктуру бачив учора... мальовнича фігура! Очі, брови і всі риси обличчя... щось надзвичайне... станок, як тополя, а перса... ах! Не можу й виобразиць собі рівної п'єнкності *: direct допра вди мусить бути медицийська Венера! А коралові вуста! Та за поцілунки такої нагурної ** кралі можна дать дужо пеньонзов ***. Якийсь окропний **** потяг окрилив мою душу і порива до тої простої та пишної квітки; не спав навіть через цілу ніч ані на хвильку... Мені той хлоп повідав, же Тетяна невіста якогось дурня... Треба щось погадаць... Чи не помилка в лічбі? Далеко більш виходить у мене по нових планах землі... Бардзо цікаво, в чім річ? *(Рівня новий план до старого)*. Так, так, ах яка пишна гуцулка, ктуру вчора я бачив... Мальовнича фігура! Не йде з думок її образ, та й годі! Ні, по всіх краях межі не нарушені, а де-не-де ще нібито до наших маєтків прибавлено. Новина, як маме кохам! *(Запалює сигару)*. Яка вродлива, яка п'єнкна. Очі, брови і всі риси обличчя — щось надзвичайне! Станок як тополя, а перса, ах! і раю не треба... Чекайте ось на

* П'єнкності — краси *(польськ)*.
** Нагурної — гірської.
*** Пеньонзов — грошей.
**** Окропний — страшенний.

плані в однім місці, зовсім не по старій гряниці поведено, а прибавлено мені дуже більше... слічні землеміри, далібуг слічні. *(Дзвонить)*.

ВИХІД II

Грап і лакей.

Грап. Нікого ще там нема з урядників?

Лакей. Гнат-стрілець тут.

Грап. Клич його сюди.

Лакей. Слухаю, ясноосвєцьоний грабя! *(Виходить)*.

Грап. Треба конечне цього лайдака розпитати: він, здається, щирий, бодай і придуркуватий.

ВИХІД III

Гнат і Грап.

Гнат *(низько кланяється)*. Падаю до ніг, ясноосвєцьоний грабя.

Грап. А здоров... Ну що? Як там у вас? Все благополучно? Спокійно?

Гнат. Та поки що, ясноосвєцьоний грабя... тільки тут у нас завівся один бунтар, через якого можуть піднятись розбої.

Грап. Але ж... то треба взяти його.

Гнат. Я вже і панові Мандаторові, ясний грабя, говорив про нього.

Грап. То скажеш ще... *(Запалює сигару)*. А яка то дівчина перед вела в танцях?

Гнат. То Тетяна, молода Юрка Довбиша, отого самого бунтаря, про якого оце вашій ясній мосці говорив...

Грап. Так не гай часу: треба забезпечити людське право і таких з корінням виривати з грунту, щоб і духу не було того Юрка.

ВИХІД IV

Ті ж і Мандатор.

Мандатор *(входить і принижено кланяється)*. Конечне, ясний грабя, тего Юрка тшеба запакувати: лайдак, контрабандиста, опияка, розбишака, гайдамака, чортяка.

Грап. О, такий небезпечний?

Мандатор. Страшне, ясний грабя...

Грап. Я даю дозвіл зараз його взяти...

Мандатор. Слухам, то Гнат хай іде...

Гнат. Ба вам краще: ви урядник.

Мандатор. Але... але... мам єще... з ясноосвєцьоним... а ти везьмеш до помоги.

Грап. Так. Но слухай сюди, вацпане, якім то чудом мені по новому плану набігло так багато землі...

Мандатор. То, ясній грабя, моеї капітус * діло... я після розтлумачу мою вигадку.

Грап. Досконало... Подякую.

Чути з передпокою голос Юрка: «Пусти, нагле діло до грапа!» Другий голос: «Не велено нікого пускати!» Голос Юрка: «А я ввійду!»

ВИХІД V

Ті ж і Юрко.

Юрко *(ввіходить гордо)*. До твоєї милості, пане!

Гнат і Мандатор. Юрко! *(Одскакують)*.

Мандатор *(до грапа)*. Ото й єсть бунтовщик.

Грап. Як ти насмілився.

Юрко. Маю пильне діло, а мене не пускали. Якби було моє власне діло, то я б і зачекав. Але це діло боже і цілої громади, і діло нагле, пильне.

Грап. Яке там діло у них може бути, що насмілились мене турбувати!

Юрко. Над громадою учинено страшенну кривду і ограбовано нібито по твоєму приказу, а я певен, що це тобі невідомо. Оцей суціга *(на Мандатора)* з землеміром одбатували мало не половину громадського і церковного поля до твоїх грунтів...

Мандатор. Лже лайдак...

Юрко. Я зроду не відав лжі, то ти нею свої вчинки криєш, бо коли довідається і грап про ваші шахрайства, то збуриться душею ще більше.

Грап. Та в чім річ?

Юрко. Громадські землі заливайчан ще за батьків і за дідів сягали до течії, де стояла каплиця, а торік, як стара каплиця впала, люде взяли і поставили нову, та тільки не внизу, коло течії, де перше, а нагорі, посеред

---

* Капітус — голова *(лат.)*.

свого поля. Тепера через це одрізують до скарбу од течії по нову каплицю все поле. Яке ж це право?

Г р а п. А, он що... досадно.

М а н д а т о р. По купчих паперах виразне стоє, же усі землі по каплицю належать до .ясноосвєцьоного пана, нехай відаються з судом.

Г р а п. А так! Яке мені діло? Я купив, заплатив чисті дукати, не моє діло.

Ю р к о. Але ж ти, пане, за цей кавалок землі, що ниньки одрізали од людей, нічого не платив, бо його ніхто не продавав.

Г р а п. А ти почім знаєш?

М а н д а т о р. Занадто розумний.

Ю р к о. Цей шмат поля не належав ніколи нікому, пріч заливайчан. *(До Гната)*. Чи так?

Г н а т. Та так, тільки я в тім не звістен.

Г р а п. А коли в моїм документі стоїть — до каплиці, то я й беру до каплиці.

Ю р к о. Береш? Коли знаєш напевне, що це чуже? Що це помилка землемірів?

М а н д а т о р. Коли вам це не подобається, то...

Ю р к о. Та каплиця ж упала за твого володіння; це вже твої землеміри наново одрізують чуже, і ти, грапе, таку кривду попустиш?

Г р а п. А правда... але...

М а н д а т о р. Та яке тобі, доміне, до заливайчан діло? Ти з другої весі *, а тільки бунтуєш.

Г р а п. О?! То яке маєш право?

Ю р к о. Як, так по-вашому мені нема діла, коли грабують мого брата? Ні, Христос сказав, положи душу свою за свої друзі. Так мусить бути: на правді та на братерстві світ стоїть, і кожен за ту правду мусить дбати.

Г р а п. Геть мені з своїми порадами далі!

Ю р к о. На бога благаю тебе, пане, не зважуйсь за кривду стояти і людське право ламати: ти ж християнин і поставлений од бога на вищу ступінь, з тебе й спитається більше. Ти б, пане, повинен був боронити своїх людей од чужої напасті, а не заступати напасників користі ради.

Г р а п. Але... цить...

---

* В е с ь — село *(польськ.)*.

Ю р к о. Ти б, грапе, повинен був єднати нас, темних, а ти ще бездолиш своїх!

Г р а п. Та ти бунтар!

М а н д а т о р. Як гембу* розпустив!

Г р а п. Габ ахт! Ти забув, з ким говориш! За твої речі знаєш яка кара?

Ю р к о. Відколи я себе знаю, пане, мій язик не лукавив ще ні користі, ні страха ради, а говорив завжди те, що віщувало йому серце. Якби він хоч раз йому скривдив, то я б його власними руками вирвав.

Г р а п. Так держи його за зубами, щоб другі не вирвали.

Ю р к о. Краще за правду пропасти, ніж покоритись неправді.

М а н д а т о р. Упартий гайдамака!

Г р а п. Ти з порохом бавишся: стережи себе, а не других, а то доскочиш такого лиха, якого і не знав ще.

Ю р к о. Я, пане, безбатченко, і на мій пай чимало випало горя, але ненька навчила мене через те горе щастя дізнати: вона розуміла, що людське життя без правди отруєне навіки і що нема більшого щастя, як віддати все життя за ближнього. Над моєю головою пройшла не одна туча, але того, що вложила в моє серце неня, несила їй було зрушити.

Г р а п. Що це ти мені тут патяки про неню розводиш? Іди собі.

Ю р к о. А як же діло заливайчан?

Г р а п. Досить, я не позволю нікому в мої справи втручатися. Геть!

Ю р к о. То ти здатен ламати закони, топтати найсвятішу, од бога нам дадену річ, якою тільки й держиться світ. Остатні настали часи.

Г р а п. Цить мені, блазень!

Ю р к о. Але ж, пане, у нас не безсудна земля. Я піду шукать правди.

Г р а п. Хоч до дідька в пекло! Геть зараз з очей!

М а н д а т о р. Кажіть, ясновельможний грабя, зв'язать цього бунтаря!

Ю р к о. Не я бунтар, а ви бунтарі, напасники, лиходії. Я годину тому назад зупинив бунт, виблагав згоду, бо і в думку не клав, щоб у християнина, у грапа, не

* Г е м б а — рот (*польськ.*).

було й краплини совісті в серці і щоб він здатен був такий гвалт над людським добром учинити, а тепер бачу, що свої гірш, ніж басурмани.

Г р а п. Мовчать мені, хаме! *(Хоче вдарити палицею).*

Ю р к о *(вириває палицю і ламає її)*. Ще не родилась на світ та рука, щоб на мене піднялась.

Г р а п *(скажено)*. Візьміть його, зв'яжіть! Гей, люде!

Мандатор і Гнат одскакують, виходять два лакеї.

Ю р к о *(стряхнувсь, і лакеї одскочили)*. Далі! Запроданці, наймити! *(Робить ступінь вперед і трясе топірцем)*. Ви накликаєте на свої нерозсудливі голови велику біду, і одвести її буде несила. Затремтить од жаху ваша совість, як захитається і застогне земля. Але буде пізно вогонь тушити! Твоя воля і правда господи! Суди ж тепер нас! *(Гордо виходить)*.

Всі остовпіли.

З а в і с а

К а р т и н а 2

Задня декорація 1-ї дії. Направо, на першім плані, гарна хатка, коло неї широка призьба, наліво стодола, хлів. Просто перегороджена сцена барканом, за ним високі скелі.

ВИХІД VI

Т е т я н а сама.

Т е т я н а *(заглядає в вікно)*. Паніматка уже спочивати лягли, а Юрка нема. Може, зайшов куди, так ні, казав, щоб я провела його маму, а що він незабаром буде додому. Боже милосердний, як я люблю його, мого орла карпатського, моє сонце красне! Він для мене друг, і брат, і батько, і все! Що не єсть на землі святого. Єдиний, єдиний, і плакала б, і молилась би на нього, і очей би з нього не спускала... А він і казав, що побалака... може, до дядька Мартина і зайшов? Ох, здається, я такого щастя і не витримаю, серце від радості вискочить із грудей і впаде до ніг йому, тріпочучись. Хтось іде? *(Озирається і вибіга на скелю)*. Ні, то не він. А може, долі, там між юрбою!? Світе мій! Я тут чекаю тебе як дня праведного серед глупої ночі. Чуєш? *(Співа)*. Не

чує, нема його, бо прибіг би зараз на мій голос. Який нудний та забарний час на самоті... і так чогось серце занило та заболіло на самоті. Одведи, мати божа, од лиха!

Хор дівочий за коном: «Ой ти, дубе кучерявий!»

О, вже й по одпусті, рушили всі, і наші дівчата вертаються... Що воно за знак?

ВИХІД VII

Тетяна і дівчата.
Дівчата виходять на кін, співаючи далі.

Дівчина 1-а. Тетяно, а ти чого тут гуляєш? Ходім разом додому.

Тетяна. Я тут дядька Мартина жду.

Дівчина 1-а. І не дожидайся: він додому пішов і на тебе чека.

Тетяна. А дядько мені казали, що будуть сюди з Юрком.

Дівчина 1-а. І в думці не клади.

Дівчина 2-а. Там трохи бійки не було, на превелику силу Юрко вгамував.

Тетяна. Господи! Що таке?

Дівчина 2-а. Та заливайчане, за церкву...

Тетяна. А, заливайчане?

Дівчина 1-а. Ходи-но сюди, розкажу. Дядько Мартин додому пішов, і Юрко, либонь, з ним.

Дівчина 2-а. Ні, він пішов до грапа.

Дівчина 1-а. Так од його прийде перше до дядька.

Дехто. Не гаймо часу, сестрички, бо дома небезпечно.

Другі. А так: може, гвалтом напали.. Хапаймося!

Тетяна. Так і я з вами!

Дівчина 1-а. Ходи, ходи!

Тетяна іде до гурту; гурт співа нову пісню і, зникаючи, довго співа все тихше й тихше.

ВИХІД VIII

Настя, а потім Юрко.

Настя *(дивиться надокола)*. Ого, вже сонце на вечірньому прузі, а нікого нема. Чи то мені чулося, чи

снилося, що тут гомоніли й співали? *(Глянувши на сонце)*. Ну, де б це Юрко був? П'ятий день додому не вертається. Все ото за чужим лихом упада, коли б ще на своє не наскочив, і душі у мене за його нема. *(Побачивши Юрка, що раптом вийшов з-за скелі)*. Синку мій, моє ти око ясне! *(Обніма)*.

Юрко *(припада)*. Матусю, голубочко, пораднице моя!

Настя. Як же я давно тебе не бачила!

Юрко. П'ять днів, мамо.

Настя *(цілує його)*. А ти того й не знаєш, що для матері й п'ять годин багато розлуки?

Юрко. Не по своїх я справах ходив, а по людських...

Настя. Все пеклуєшся за других, дитино моя, присядь тут.

Сідає. Настя його по голові гладить.

Чого ти такий блідий? Чи не слабий, крий, свята панно.

Юрко. Ні, мамо, тілом то я здоровий, а душа в мене болить.

Настя. Чого ж, мій соколе?

Юрко. Над заливайчанами кривду вчинено. Я певен був, що це без відома Груздича, і пішов шукати в нього правди, але він, користі ради, і сам іде на тяжкий гріх. А!!

Настя. Не гризи себе так: вони мають свої рушниці.

Юрко. Що рушниці? Такий же гвалт: хто дужчий, той правий. Ні, на тому світ не може держатись. Хто видобуде меча, од меча і загине.

Настя. Правда, це слово боже, тільки...

Юрко. Треба один за одного стояти.

Настя. Тільки не надривайся так: всього людського горя на себе не візьмеш і не піднімеш: важке воно й роздавить кожного.

Юрко. Нехай роздавить, нехай я умру під його вагою, а кривді не поклонюсь і не сяду поруч з гонителями. Я клявся заливайчанам, що верну їм їхню землю, і верну, що б не коштувало!

Настя. Ох, попущено нас, синку, в руки дужим, а у них трудно правди шукати. Через те і Груздич гвалтує, що зна, що тут правда купована.

Юрко. А коли закон і правда потоптані в болото,

а свої не рятуватимуть, а топитимуть їх, то такому краєві провалитись краще під землю, щоб покрила вона мерзоту од світу.

Н а с т я. На все те божа воля...

Ю р к о. Не вірю!

Н а с т я. В бога не віриш?

Ю р к о. В бога я вірю і в його любов святу до миру вірю, а в те, щоб по його волі лихо і горе чинилося людям,— не вірю. Від злої сили воно пішло в мир, і з ним треба боротись кожному, хто душі своєї загубити не хоче. Бог сотворив землю і чоловіка і сказав людям: будьте справедливі і стійте за правду.

Н а с т я. Ох, золоте у тебе серце і святі думки! Сама їм молюся... тільки не рви себе так, дитино моя, шануй своє здоров'я і сили, вони ще й людям послужать, мені продовжать життя. Заспокойся, сядь спочинь! *(Лащить його)*.

Ю р к о *(сіда)*. Мамо, любите ви мене... *(Цілує її)*. Тетяна вас провела? А де ж вона?

Н а с т я. Все тебе тут дожидала. А гарна вона дівчина: хороша, тиха, моторна...

Ю р к о. Душа чиста, як кришталь.

Н а с т я. Нехай вас бог благословить, а яка я буду щаслива та рада. Дай оті пістолі, вони тебе мулять. *(Здійма з нього пістолі і кладе оддалі)*.

Ю р к о. Ні, мамо, броня * гуцулові не тяжка, а топірець зрісся з його рукою.

Н а с т я *(одбира топір)*. Тепер він тобі непотрібний. Лягай отут, синку, поклади голову на мої коліна, от так!

Юрко зляга на коліна матері, лицем до глядачів.

Бачиш, моя журлива голівко, п'ять днів бігав по горах, а як вернувся, то перше побіг до оранди, ніж додому, бо тобі Тетяну було пильніше побачити, ніж мене. А давно я не розчісувала твоїх чорних кучерів. *(Чеше)*.

Юрко засипа.

Голівонько моя мила! Я б очі видерла тому, хто б вирвав тобі хоч одну волосиночку.

Гнат з сторожею показується ззаду, але поки що ховається.

Та хто б насмілився зачіпати? Дала я своїй дитині міц-

---

* Б р о н я — зброя *(польськ.)*.

ну руку і сміле серце, хто тобі гляне у вічі, хто почує твій голос, всяк скаже: це орел карпатський! *(Прислухається)*. Але що ж це? Мовчить? Заснула, моя бідна утіха! *(Пригорта його, стиха голубить, а далі співа тиху колискову пісню)*.

ВИХІД IX

Ті ж і Гнат з слугами.

Гнат *(кидається)*. В'яжіть його!

Всі навалюються на сонного.

Настя. Гвалт! Розбійники! Душогуби!

Юрко *(стрепенувся, одкида кількох слуг, але другі знов навалюються на нього)*. Чого ви од мене хочете?

Гнат. Скажуть, як опинишся в тюрмі. Крутіть йому руки, прийміть ту зброю!

Настя. Моїй дитині крутити руки? По якому праву? Не діждеш!

Гнат. Не турбуйся: вже ведмідь зв'язаний, як баран.

Настя. Собако! Горло перегризу тобі! Де топірець? *(Кидається)*.

Її одпихають.

Юрко. Не бій[тес]я, мамо! Це їм не пройде безкарно.

Гнат. Ще й пригрожує! Тягніть цього дурня: там коні чекають!

Настя. Пустіть, не дам! Поки жива, не одірвете його од мого серця! Гвалт! Рятуйте! Душогуби тут!

Не пуска сина. Боротьба. Гнат хапа її за косу і одтяга.

Юрко. Не руш матері, гадино!

ВИХІД X

Ті ж і Тетяна.

Тетяна *(вбіга)*. Боже мій! Що це? За віщо?

Настя. На сонного розбишаки напали. На загин ведуть дитину мою!

Тетяна. Не даваймо Юрка! Рятуймо!

Юрко *(до матері)*. Стережіться! Вони вб'ють вас!

Тетяна й Настя з новим палом кидаються.

С л у г а. Ой! Кусає за руки!

Г н а т. Бий її чим попало в голову! *(До Насті)*. Геть, відьмо, всі патлі обірву! Ой! То так ти? Так ось тобі! *(Б'є)*.

Н а с т я. Бий, іроде!

Г н а т. Так з'їж же! *(Пха кулаком в груди)*.

Та пада.

Ю р к о *(гризе вірьовку)*. Звір!

Т е т я н а *(кидається до Гната)*. А-а!

Г н а т. Божевільна! Пріч! На й тобі! *(Б'є топірцем по голові)*. Тягніть мерщі його!

Ю р к о. Боже! Де ж твоє око?!

Його витягують.

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

Дорога в горах; зліва і справа — хвої; далі високо гори з сніговими вершинами. Край кону колодязь, коло його фігура. Наліво якийсь бурдей. Місцина дика, провалля і стрімчаки.

ВИХІД І

Юрко і Тетяна.
Спочатку здалеку чутно пісню «Гей та посохла тирса в полі».

Тетяна *(спускаючись з Юрком з гір, вискочила на скелю)*. Юрасю! Он і наше село бовваніє, глянь!

Юрко *(придивляючись)*. Так, воно, воно! І церква, і садочки, і круча над Черемошем... І навіть наша хата онде! Що ж воно красне, що ж воно пишне, господи!

Тетяна. П'ять місяців минуло, як його бачила! Та тепер, коли знайшли тебе, то я б і світ за очі за тобою пішла; а то коли ми блукали, тебе шукаючи, і слід губили, ото було нудьги та муки!

Юрко. І як таки ви знайшли мене? Адже мене було завезено аж у Кут і замуровано до самої смерті... Я вже й не сподівався світу божого бачити.

Тетяна. Ти не сподівався, а я сподівалась і вірила, боже, якщо знайду орла мого... і чим більше було невдачі, тим більше я надіялась, що мати божа зглянеться над нами... і що ж? Зглянулась. Через одного втікача гуцула ми допевнились, де ти, а дядько Мартин з орлятами і викрали тебе...

Юрко. Я й досі не збагну, як це вам вдалося?

Тетяна. Бог поміг; ти тепер, соколе мій, на волі і не кинеш краю свого, нас не зоставиш самих?

Ю р к о. Не кину по добрій волі до смерті, до...

Т е т я н а. А по неволі не дамось у руки; то тоді на сонного напали!

Ю р к о. О, за ті гвалти мусить бути одплата! Божа воля була визволити мене, і він сподобив мене щастя мою родину побачити. *(Здійма шапку)*. Вітаю тебе, обнімаю тебе, краю мій рідний, веселий та вільний колись!

Т е т я н а. Ще між наших гір є багато простору, а в темних лісах пристановища,— не дістане нас там неволя.

Ю р к о. Ми на сторожі станемо: коли бог мене вивів з темниці, то не на те, щоб я тішився щастям, а на те, щоб я послужив святій вірі та скривдженим,— і я послужу! *(Бере грудку землі)*. Земле моя рідна, мамо моя, закована в пута! Цілую тебе як найдорожчу святощ, пригортаю тебе до серця як найріднішу річ! Присягаюсь тобі служити, поки буйна моя голова не схилиться, як трава під косою!

Т е т я н а. Юрку! Що ти собі пророкуєш страшне?

Ю р к о. А чого ж лякатися своєї волі? Хоч тяжка і щербата та...

Т е т я н а. Ні, ми собі загорюємо щастя, між скелями, далеко від собак тих, зів'ємо собі славне кубельце та й будемо безпешне сидіти...

Ю р к о *(пригорта її)*. Горлиця моя дорога! Ти ж як заворкочеш, то мов зразу воркотанням своїм пригоїш мої болящі рани; навіть жовч, наче віск, від твого погляду тане, і мені здається, що можна собі вблагати ще хоч крапелиночку того щастя... що ще не занепала надія?

Т е т я н а. Не занепала, не занепала! Ще вияснитьсяї нам сонечко! Адже ти кохаєш мене?

Ю р к о. Кохаю, моя дорога... тільки не тіш себе: мало радості...

Т е т я н а. Як? Чому? Без тебе мені нема сонця божого, немає життя!

Ю р к о. Не мені, звірю на вловах, заспокоїти тебе щастям! Оніміло моє серце од людської сльози, напилось од гонителів жовчі, то й не може всміхнутись до тебе...

Т е т я н а. Юрко?! Ти не любиш мене?..

Ю р к о. Люблю, кажу, а тільки боюсь, щоб любов та не прибила мою квітку морозом: не туди веде мене доля...

Т е т я н а. Що б не сталося, а я й умру за тебе!

Ю р к о *(обніма її)*. Жаль тебе: маєш прийняти тяжке на себе горе...

Т е т я н а *(скрикує)*. Юрку! Що ти хочеш? Що в тебе на думці? Зацурати мене? Відкинутись?!

Ю р к о. Ні, ні... не те! Ти все про себе... заспокойся, голубко! Бачиш, мені тяжко у путах ходити, за кущами ховатись, як злодію. От побігти зараз, неню обняти,— не вільно мені... он, хату свою бачу, очей не одведу, а побігти не можу, бо здиба який-небудь Гнат, знов в заліза заб'є...

Т е т я н а. Так не ходи, не ходи, мій любий! Я сама побіжу і викличу матір: тут і порадимось.

Ю р к о. Правда. Збігай, моя ясочко: у мене серце в'яне з нудьги, а Мартина все нема...

Т е т я н а. Побіжу! Приведу! *(Обнімає й біжить)*.

ВИХІД II

Ю р к о сам.

Ю р к о. Не розумієш ти мене, моя горлице! Ти дбаєш тільки про власне щастя, моя ж душа скалічена великим горем людським... а все ж ще моє серце щемить: жалко йому зрікатися любої втіхи, хочеться жити...

ВИХІД III

Ті ж і М а р т и н.

Ю р к о. А, Мартине! Ну, розвідав що? Як матір, заливайчане?

М а р т и н. До села доступитись трудно: ждуть уже нас пси. В самеє серце Чорної гори пролізли харцизи.

Ю р к о. Невже насмілились?

М а р т и н. Здирства навіть чинять... дівчат, жінок до пана хапають...

Ю р к о. І наші селяне не позивають їх? Не жаліються старшому уряду?

М а р т и н. Та які там суди? У кого їх шукати? У башибузуків?

Ю р к о. Так, значить, нема вже чого нам, нещасним гуцулам, шукати на нашій землі правди?

Мартин. Казав тобі і кажу — коли хочеш люду послужити, то стань ватажком тих, що повтікали в гори, орлят набереться чимало...

Ю р к о. Дядьку, ти мене знаджуєш, а у мене ж од думок серце знесилилось... Тільки ні, не гвалтом... це вже ж остатня б була міра...

Мартин. Кари боїшся?

Ю р к о. Коли я допевнюсь, що нема в нашому краї ні правди, ні суду, тоді я скажу — час мій настав! Тоді я зважусь, а коли зважусь, то не злякаюсь вже ніякої кари, ніякої!

Чути здалеку гуртову пісню: «Широкий пас, при боці броньǃ»

Мартин. А от як нам можна жити? Чуєш пісню? То, певно, люде, наші браття з роботи вертаються, а нам уже треба тікати, ховатись.

Ю р к о. Од своїх?!

Мартин. А хто там зна? Жаль же по-дурному голову підставляти.

Ю р к о *(бере Мартина за руку)*. Боже, як я давно не чув своєї рідної пісні. Якою цілющою росою спів цей спадає на серце —і гоїть рани, і топить горе на сльози.

Мартин. Юрку! Ця пісня співа про волю і про непохибну силу гуцула,— нехай же вона не гне твоєї волі, а спалить її до іншого поклику!

Ю р к о. Не бійся за мою волю; коли кликне її час, то вона руку напружить.

Мартин. Вірю, але ось і люде... ховайся, хоч у бурдей, ховайся! *(Зайшов)*.

ВИХІД IV

Ю р к о сам.

Ю р к о. Ховайся і вдовольняйсь таким життям краденим! Ох, тяжко зайцем бути, прислухатись до шелесту миші, до подиху вітру, придивлятись до кожного кущика, до кожного листика, чи не сидить під ним твій гонитель! Не мати й уві сні спокою, лякатись стопи своєї, тіні своєї — і чого? Того, що твій ворог, злобитель, вовгура, має змогу цькувати тебе собаками, має силу здерти з тебе опанчу остатню, має власть в заліза тебе

узяти. Ні, це хижий Люципер заволодів миром і такі порядки завів! А що ж зборонцям правди робити? Мовчати?! Се ж гріх, великий гріх: і проти правди, і проти самого бога!.. О, ці думки мені голову сушать. *(Заходить за скелю)*.

ВИХІД V

Юрко, Гапка з дівчинкою, гуцули і гуцулки. Гурт проходить через кін з піснею, без оркестра: «Широкий пас, при боці бронь!» Дехто підходить до криниці напитись води.

Федько. А чули? Вчора заливайчане з столиці повернулись... що от за цю фігуру діло вели...

Пилип. Ну й що?

Федько. І не допустили їх нікуди!

Пилип. А що? Не вийшла батькова правда: і по судах усіх справу програли, а в гори й дверей не одчинили.

Федько. І де ж хтіли правди знайти? У запроданців?

2-й гуцул. Послухались тоді Юрка: і сам загинув десь, і нас звів.

Юрко *(за скелею)*. Нещасні! Ремствують, і справедливо: для гуцула закона нема!

Федько. Тепер, значить, у нас нічого свого нема, бо набіжить кат і сорочку остатню здійме!

1-й гуцул. На бидло нас повернуть!

2-й гуцул. І помочі ніде шукати!

Пилип. До батька в гори.

1-й і 2-й гуцул. Та вже ж!

Федько. Он Гапка іде! Жінка Гната!

Всі. Рушаймо! *(Гукають Гапці)*. Відьмо! Злодійка! Гадино! *(Пішли)*.

ВИХІД VI

Гапка з дівчинкою, Настя і Юрко.

Юрко *(за деревом)*. Урвалось! Час мій настав! Прийшла пора самому зняти суда! О, скорбить душа моя, але інаinitially не можна: візьми хрест свій і за мене іди!

Гапка *(до гуцулів)*. Собаки! Почекайте, ще не так вас скрутять. *(П'є воду і поїть дівчинку)*.

Настя *(підходить, постаріла, змарніла)*. Ох! ох!

Не здужаю вже й носити мої старі кості. Пора б і до спокою! *(Стає на коліна перед фігурою)*. Мати божа, зглянься наді мною! Пошли мені хоч вісточку про мого сина!.. Нема ні чуточки, і ті пропали!

Юрко *(з-за дерева)*. Боже мій! Мати моя, мов з хреста знята... сама тінь.

Настя. Прийми мене, панно свята, скінчи мої муки: несила вже й ніг волочити!

Юрко *(з-за дерева)*. І я не смію кинутись, поцілувати твої порепані руки, облити сльозами твої щоки запалі, обняти твою голову сиву не в пору, бо тут сидить ворог, а мої крила ще спутані! А-а!!

Настя. Подай мені, молодице, Христа ради, хоч краплину водиці!

Гапка *(подає. Набік)*. Ох, це ж мати Юрка!

Дівчинка. Мамо! Я боюсь, яка страшна!

Гапка. Цить мені!

Настя. Спасибі! Жалко мені твоєї дитини. Чому ти її не втопиш? Прив'яжи зарання камінь до шиї.

Дівчинка *(плаче)*. Ой мамо!

Гапка. Ах, зла личино! Чим же тобі дитя винувате?

Настя. Не винувате, нікому не винувате, та я ж для її власного добра це тобі й раю.

Гапка. Чи ти не збожеволіла?

Настя. А чому й ні? Бачиш, якою я стала, а якою була? Глянь на моє лице — воно висохло од голоду; глянь на мої очі — вони роз'ятрились од сліз; глянь на мою одежу — одно гидке засмальцьоване рам'я. Старчиха без закутка, без шматка хліба, без поводаря навіть, сама-самісінька на землі.

Юрко *(за деревом)*. Нещасна мучениця!

Дівчинка *(тремтить)*. Мамо, я боюсь!

Гапка. Мовчи, дитино!

Настя. Таке буде й твоїй дочці, буде! Тепер похитнувся світ, і радість кудись завалилась; тепер буде панувати тільки одно горе! Матерям більше своїх дітей щасливими не бачити! Годі! От вона тепер маненька, червоновида, до тебе тулиться й пригортається... але стій! Твоя дочка виросте й простягне руки до хорошого хлопця, ти її благословиш, поставиш на рушник, дожидаючи нового щастя, нової радості... а тут налетять шуліки такі, як твій Гнат, і потягнуть дочку твою єдину на

гвалт та на знущання на твоїх очах... Що ж? Ти не пожалієш тоді, що маненькою її не втопила?

Г а п к а. Перестань, Насте!

Д і в ч и н к а. Мамо, тікаймо!

Н а с т я. Збудеться! Збудеться! Уже настали часи! У мене був одним один син; я його вигодувала своїм молоком, вибілила своїми сльозами, вигріла своєю душею; син мій виріс, став красою Карпатів, батьком — не братом усім вам, славою краю... І його за те одірвали од лона матері, скрутили, зв'язали, а матір за коси витягли з її хати на старцювання й поневіряння всесвітнє!

Ю р к о *(за деревом)*. Душогуби! Злодіяки!

Н а с т я. Так що ж ти думаєш, що твою дочку мине така доля? Не мине! Утопи її краще зараз!

Д і в ч и н к а. Ой тікаймо, мамочко!

Г а п к а. Ходім! *(До Насті)*. За що ви мені душу розриваєте? *(Пішла)*.

Н а с т я *(встає за нею)*. Я тобі душу роздираю? А хто мені душу розшарпав, в крові затопив? Хіба ж ви, лиходії, не варті одплати? О, буде вона, буде... стареча сльоза марно не гине! *(Шкандибаючи і трясучи палицею, тіка)*.

ВИХІД VII

Ю р к о сам.

Ю р к о *(виходить, зрушений тяжко)*. Боже! Милосердний боже! Як же ти потураєш такій кривді, такому гвалту, що чинять над людьми люде? Як же ти не вдариш громами з високого неба на тих пиявок людських, на звірів? Як же ти не спалиш їх блискавицями, як не повернеш на попіл їхні накрадені, награбовані добра? Невже й у тебе бракує праведного гніву, чи ще не долинув до твоїх пресвітлих осель стогін і плач твого люду? І я смів хоч хвилину вагатись, смів про своє щастя подумати? І я смів радуватись дитячою втіхою, глянувши на свої рідні гори, що сивіли туманом, коли в тих горах ховається, як звір, окривджений люд, коли там моя мати старчихою поневіряється, просячи Христа ради шматка хліба, благаючи ковтка водиці — закропити смажні вуста! Мамо моя, змучена нене! Присягаюсь тобі, що все щастя моє, ціле життя я зложу до послуги родини,

свойому під'яремному люду, що не буду дбати про себе й хвилини й не поремствую до смерті на богом мені даденний хрест!

ВИХІД VIII

Юрко і Мартин.

Юрко *(побачивши Мартина)*. Мартине! Дядьку! Брате мій! Хутчій до мене!

Мартин. А що там?

Юрко. Ти стрів мою матір?

Мартин. Як, хіба ти її бачив?

Юрко. Бачив, і бодай би мої очі на світ божий не дивилися, коли в йому завелись такі катування! Коли б глянув ти, дядьку, на неї, то й твої загартовані очі стуманила б сльоза: згорблена, зморщена, обірвана, старчиха, божевільна од горя!

Мартин. Каторжні лиходії, то вони загубили їй вік! І заливайчане справу програли!

Юрко. Знаю!

Мартин. Невже й тепера ти на напасників не здіймеш руки?

Юрко. Тепера я ваш! Настала пора зважити на терезах кривду людську! О, затремтять вони, всі кровопійці! Я їх витягну з-за столу, ситих і п'яних, я їх стягну з пухової перини і потягну на суд!

Мартин. Сину мій! Давно на їх треба було карпатського орла напустити... Орел єсть! Я не помилявся в твоїм серці: воно не тільки богобійне, а й дуже! Ось рука моя тобі і ціле життя!

Юрко. Спасибі, спасибі, мій дядьку! Мені треба тепер твого бувалого розуму, твоєї запомоги, мені треба товаришів — друзів.

Мартин. Як знав! Я кликнув тобі уже ястребабілогорця: він тут зараз з соколятами. *(Свистить)*.

Чутно одсвист.

ВИХІД IX

Ті ж і Загнибіда з товаришами.

Мартин. Ось тобі роздратований горянський ведмідь.

Юрко. Загнибіда?!

Здороваються.

З а г н и б і д а. Він самий! Ми б давно вже ударили, та бракувало нам довбні, тепер довбня знайшлась! Ти голова нам і серце, а ми за тебе животи положимо.

1-й о п р и ш о к. І ми твої вірні слуги! Веди нас хоч у пекло, і там чортят розполошимо!

Ю р к о *(стиска руки і обніма)*. Спасибі, спасибі, мої друзі! Ви перші некрути до грізного війська, яке ужахне лиходіїв, гримне по високих Карпатах і збудить з сону глибокі долини!

З а г н и б і д а. Та тільки пройде чутка, що Довбиш в горах, то всі юнаки коло тебе опиняться.

О п р и ш к и. Най тільки гукне!

М а р т и н. От тоді буде роздолля; матері його ковінька, аж моє старе серце здригнулося; набік з шляху — гуцул іде!

З а г н и б і д а і о п р и ш к и. Знатимуть Юркових гайдамак!

Ю р к о *(одкинувсь)*. Пробач вам, боже, це слово, а воно мене образило тяжко. Гайдамака — розбійник, а я збираю військо великих помстителів во ім'я божої правди. Для того-то слухайте і зауважте моє слово: хто бажає порозкошувати на волі — не йди до мене, бо ми в убожестві житимем; хто бажає на роздоллі свою волю потішити — не приходь до мене, бо у мене буде послушенство суворе; хто квапиться, нарешті, на здобич — не приходь до мене, бо я ні сам не візьму, ні своїм людям не дозволю брати здобичі і за провину непослушника власною рукою уб'ю!

М а р т и н. Що ж ми чинитимем?

Ю р к о. Суд справедливий над всякими лиходіями, беззаконниками, бузувірами.

З а г н и б і д а. Ну, а награбоване добро будемо зоставляти грабителям?

Ю р к о. Борони боже! Оддавати ограбованим.

З а г н и б і д а. Гаразд! А самі що їсти будемо, пане отамане?

Ю р к о. Харчуватимуть своє військо і суд наші браття.

З а г н и б і д а. Хіба?

М а р т и н *(обніма Юрка)*. Праведна річ! Тепера тільки скажи, і я з скелі кинуся у прорву!

З а г н и б і д а. І моя голова в твоїй волі!

О п р и ш к и. І наші.

Мартин. Та я готовий хоч і в ченці пошитись,— бігме черненче військо! Божі помстителі! Та у мене аж душа догори лізе з гордощів!

Юрко. Перекажіть же, що хто бажає перейти під мій стяг, хай зречеться раніш людської утіхи і щастя... бо мій шлях тернистий, і вороття з нього нема... а кінець йому — смерть: або славна у бої, або ганебна на шибениці! Хай знають, що я не беззаконник, сваволльця, а що я за правду зняв меча!

Мартин. Хай на тім місці, де зчинилася кривда, заснується і правда!

Всі. Хай, хай!

Мартин. Ми всі за тобою, отамане! Веди, куди знаєш!

Юрко. Кляніться ж, що нігде і ні в чім не дбатимете про себе, а без ремства чинитимете мою волю!

Всі *(піднявши топірці)*. Клянемось!

Юрко. Клянусь і я, мої друзі, що поки в цих грудях колотиться серце, поки рука оця тримає рушницю, я не дбатиму ні про які власні утіхи й скорботи, а пильнуватиму тільки правду, що я проллю кров тільки там, де закон буде зламаний, бо закон найсвятіша річ на землі,— і присягаюсь ще перед богом, що не змалю кари ні товаришу, ні брату, ні собі навіть!

ВИХІД X

Ті ж і Настя з Тетяною.

Настя *(кидається на шию Юрку)*. Сину мій!

Юрко *(обніма)*. Мамо!

Всі *(трясуть топірцями)*. Отаман наш, отаман! Хай гине ворог! Хай вік живе Довбиш!

Настя. Що? Господи! Син мій опришок?!

Тетяна. Юрку, що ти задумав?

Юрко *(пада навколішки)*. Мамо, не проклинай мене, що я пройняв твоє серце ножем; я мусив — інакше не було змоги! *(Підводиться)*. Я не опришок тільки, а я помститель за людські сльози і людське горе!

Настя і Тетяна припадають йому до ніг.

Всі *(здіймають шапки)*. Слава!

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Картина 1

Дике місце край берега Чорного озера: навкруги скелі, порослі хвоєю. Праворуч яскиня* з нальотом, коло неї кілька колод камінних, на яких сидять гуцули.

ВИХІД I

Опришки, Пилип, 1-й опришок (Загнибіди), 2-й опришок (Юрка), Сич і Мартин.

Гурт *(співа)*.

Гей, браття, гей, горяне,
Злодій нас не раз спом'яне
На своїм віку:
Задали страху суцізі,
І грабіжнику, й харцизі,
Й пану поляку!
Поки лист рясний у лісі,
Ми як птахи в теплій стрісі:
Дідько знайде нас!
Яри темні й гострі скелі —
Наші хати і оселі,
Поки літній час!

Сич. Ще до зими далеко! Нагуляємось!

Мартин. Авжеж, і гуляємо, аж долини гудуть!

1-й опришок *(Загнибіди, до Пилипа)*. Остобісів тільки отой піст: ані дівки, ані чарки горілки!

Пилип. Я не дуже-то вважаю: овва!

---

* Яскиня — печера.

2-й опришок. Гаразд, дядьку: не сто літ чоловіку жити!

Мартин. Краще одно літо політати орлом, ніж шість літ пастися бараном: тут хоч разом приспить тебе під скелею куля, а там щороку в'язатимуть тебе та стригтимуть вовну.

Сич. Ні, не поїдеш. По-мойому, так: сьогодні ти гуляєш з чаркою, завтра з гуцулкою, а позавтрьому з віриьовкою.

Мартин. Бач, чого захотів? З чаркою та з гуцулкою — панська губа!

2-й опришок *(Загнибіди)*. Тут цього і не згадуй, бо ковтнеш таку чарку, що й подавишся!

Сич. Коли наше не в лад, то ми й назад!

2-й опришок. То він тільки так лякає, досаду згонить.

Мартин. Досаду? Мало вам хіба честі, що всі вас звуть військом великого помстителя? Що всі селяне, всяке убоге та нещасне поважа вас за батьків?

Сич. О! Та вони про нас і пісні зложуть, коли гойдатимемось на шибеницях.

Мартин *(не слухаючи)*. А те лицарське завзяття, що підносить нам дух, хіба не варт горілчаної радості? Свисне наш батько, і летимо ми, як карпатські орли, і падаємо з високостей на людського злобителя, що не вспіє й постерегти, звідкіля кара вдарила. Хіба не втішно глянути харцизі у очі та й вдарить на голову помстою?!

2-й опришок. Що й казати! Аж душа грає!

Дехто. Будуть знати нашого батька по всіх світах!

2-й опришок. За святе діло і бог поможе!

Мартин. А наш отаман таки справжня довбня: де не сподіваються, там і влучить!

1-й опришок *(до Пилипа)*. А нам яка користь? Ні гульні, ні здобичі!

Пилип *(тихо)*. Дочекаємось другого отамана,— тоді буде роздолля!

Мартин *(не звертаючи уваги)*. Оце оточуть військом місце, здається б, і пацюк не проскочив, а наш отаман, дивись, уже всередині полощиться. Такого фигля їм устругне, що тільки руками розведуть! О, Юрко над велетнями велетень!

Дехто. Дай йому боже вік довгий!

Сич. Ех би при цій оказії та черкнути за здоров'я пана отамана хоч по чарці, ловко було б!

Мартин. Обійдеться і без того! Заспіваймо йому краще пісню на славу!

Усі. Давай! Давай!!

Мартин.

Ой знявсь сокіл ясний з карпатської скелі
Та й впав на долини веселі.

Гурт.

Аж там усе птаство вже гине навіки,
Бо скрізь завелися шуліки!

Мартин.

Ой як крикне сокіл, розправивши крила,
Не згинула ще моя сила!

Гурт.

Злітайтесь з-за хмари сюди, соколята,
Та визволим з пазурів брата.

Мартин.

Вжахнулись суціги від тої заплати,
По пущах давай утікати!

Гурт.

Та дарма! Їх знайде наш сокіл завзятий
Чи в лісі, чи в полі, чи в хаті!

Мартин *(перемінюючи тон)*.

Ой так, буде так!
Панувати стане рак.

Гурт.

А лихого щупака
Ми турнемо із ставка.

Деякі пари починають танцювати з топірцями.

Мартин.

Ой гоп! Вже нема
В нашій річці сома!

Танець розгорається, гурт підспівує.

ВИХІД II

Ті ж і Юрко.

Танці стихли.

Юрко. Чого притихли? Пісня визнача веселість духа, а це буває тільки, поки серце чисте. Будьте ж чисті серцем, як діти, і радійте, як діти! *(Відходить)*. От з мого серця давно вже зникла пісня, мов струна увірвалась... *(Підзива Мартина)*. А як гуцулка Ярина?

Мартин. Визволили з тюрми.

Юрко. О? Спасибі, дядьку!

Мартин. Уже ранком мали б її вішати, вона, бач, зарізала пана за те, що хотів згвалтувати її, ну, а ми впору наскочили... Та й гарна ж, скажу тобі, як зоря на небі. Молодий Загнибідченко просто гине... нападом до неї!

Юрко. Крий боже! Завези її у бір до Степаниди, щоб не поквапивсь...

Мартин. Чого доброго, той може! Бо й красуня ж! Тільки й дорого заплатили: сімнадцять чоловік лягло!

Юрко. Сімнадцять?! Боже!

Мартин. Вартовий постеріг і випалив,— ну, не даватись же було в руки живими?

Юрко. Так сімнадцять душ за одну! О, дорого коштує людям правда... збанкрутуєш...

Мартин. Не вражай серця, синку: в січі без крові не можна.

Юрко. Годі: ти сповнив свій обов'язок, і край. Дорешти, чи десять, чи сто — тепер уже однаковісінько!

Мартин. Не рви себе.

Юрко. Там прийшли люде до мене, клич!

Мартин виходить.

Я кинувся човном у збурене море, то хай і гойда мене хвиля по чорних проваллях, аж доки не захова у безодні!

ВИХІД III

Ті ж і міщанин, селянин, машталір та Юрко.

Юрко. Ну, що маєте, люде добрі?

Міщанин. Я втік з тюрми, прийми мене, батьку, до себе.

Юрко. А за віщо сидів у тюрмі? Кажи правду.

Міщанин. Та коней звів... піймали...

Юрко. Себто за крадіжку? Яка ж би була правда, коли б я для свого чесного діла приймав злодіяк? Я зняв стяг за правий суд. Геть з очей моїх!!

Міщанина виводять.

Міщанин. Прости, батьку!

Мартин *(тихо)*. Ти, сину, дуже прикро: так одвадиш людей і наживеш ворогів.

Юрко. З того часу, як служу богові, я не відаю людського страху. *(До селянина)*. Яке твоє лихо?

Селянин. До сорока літ я господарював тихо, поки не продали нас до кляштора. Тут пани єзуїти почали нагинати нас, аби ми пошились в кателиків. Ну й почали утискати нас: поле урізали, огорода одібрали, а тут ще на моє безголов'я жінка заслабла, дитинка вмерла, а вона з туги й злягла... куди я не кидався, що не робив! Остатнє добро спустив, а жінці гірше та гірше! А тут ще зборщики приступили цінувати все в хаті... Просився, молився я хоч дати спокійно жінці умерти,— не зглянулись... Витягли остатню подушку од трудної, аж головою об піл ударилась... ну й не видержав я: в голові загуло, червоні кола закрутилися в очах,— і я вбив ката. Жінка за годину дійшла, а я, попрощавшись, до тебе, батьку!

Юрко. За кров проси у бога милосердя, а кара їм вчинилась по правді, зоставайся ж служити їй, бо там у тебе не лишилось нікого.

Селянин. Спасибі, батьку! *(Одходить)*.

Юрко. То покарані тільки слуги, раби, а пославші їх жирують. *(До Мартина)*. Мартине, завтра до них у гості з судом!

Мартин. Гаразд, батьку!

Юрко *(до машталіра)*. А тобі що, друже?

Машталір. Я прийшов од громади скаржитись тобі на пана Дембицького: лютий кат, дере з живого і з мертвого, дівчат, молодиць зводить, утиска всіх, що руські...

Юрко. А чи тому, чоловіче, правда?

Машталір. Загнибідчане його знають, запевнять...

Юрко. Добре, так нехай Загнибіда і розвіда це діло, а я положу суда. Тільки горе вам, коли брешете, горе й напаснику, коли кажете правду.

Машталір. Чую, батьку! *(Набік)*. Моя хата скраю.

Юрко *(до Юдка)*. А це хто? Знайоме обличчя...

Юдко. Здрастуй, батьку! Невже не пізнаєш мене?!

Юрко. Юдко? Син шинкаря з Радова?

Дехто. Жид, і з рушницею?! От комедія!

Юрко. Я знав твого батька, чесний був чоловік, нікого не кривдив, і тебе я любив... дванадцять літ тому назад я тобі вирізав був сопілку, а тепер...

Юдко. А тепер дивується всяк, що я ще не сивий...

Юрко. Тебе спіткало горе яке? І ти за порадою?

Юдко. Ну, а якби за цим, чи споміг би ти мені, що я жид?

Юрко. Кривда і гвалт про віру не питаються, так чого б я питався?

Юдко. Спасибі щире. Я прийшов благати тебе, щоб прийняв і мене до гурту помстителів.

Юрко. Те-бе?

Мартин. У нагірні вояки?..

Усі. Нехриста, жида?

Юрко. З тобою скоїлось, певно, щось надзвичайне, страшенне?

Юдко. Страшенне, але не надзвичайне. На сей раз тільки лихо вдарило по таких людях, які не згинаються, а гинуть. Ти знав мою сестру?

Юрко. Якже. Манесенька, чорнявенька, гарнесенька...

Юдко. На зростанні вона погарніщала, красунею, перлиною всхідною * стала,— і ми пильнували її, як ока в лобі. Мати наша умерла, і я присягнувсь богові стати для моєї сестри другою матір'ю. О, як я любив її! Я працював як віл, щоб моїй зірці придбати... не женився навіть для того, хоч наші ремствували... але люта напасть підстерегла мене! Синок отого перевертня Груздича побачив, на лихо, мою сестру і закохався у неї... ну і почав він без мене лазити до корчми і надокучати сестрі своїм звірячим коханням. Та терпіла, терпіла, але врешті сказала мені. Кров в моїм серці скипіла, і якби на той час попався мені панич в руки... але я переміг себе, пішов до нього і почав благати, щоб дав сирітці спокій.

---

* Всхідною — східною.

Ю р к о. Ну і що ж?

Ю д к о. Через три дні я поїхав по ділу у місто, а вернувшись, не знайшов сестри. Мені сказали, що молодий Груздич вскочив з гайдуками і гвалтом узяв її до замку. Земля піді мною захиталася, вхопив ніж і стрімголов полетів до насильника... тільки його вже там не було: пекельна гадина, назнущавшись над моєю сестрою, втік в свої далекі маєтки... А сестра... Боже наш, боже! Де ж твоє око було? Змордована, непритомна, в гарячці трупом валялась на долівці. О, як мої очі не витекли тоді кривавицею? Як тоді не розірвалося на шматки моє серце?

Ю р к о. Бідний, бідний ти!

М а р т и н. Кати! Що ж сестра твоя?

Ю д к о. Лиха хвиля Зарети заспокоїла її муки. Чи горе, чи сором, чи дорікання других пхнули її з кручі — не знаю, але для чого лишився я жити на цьому ганебному світові, то я і не знаю. І от я прийшов до великого помстителя за людські сльози спитати, невже він таке пекельне злочинство без кари лишить?

Ю р к о. Ні, тричі ні! Знайти його, зі дна моря витягти. А ти, я не вважаю на те, що ти жид, зоставайся у мене. Але чи втратив ти надію стати знову щасливим?

Ю д к о. Не втратив; але це станеться тоді, коли я наступлю на горло неситому звірю. Отож і питаю, чи приймеш мене?

Ю р к о *(простяга руку)*. Зоставайся.

Д е х т о. Як? Жида! До нашого гурту? Образа це!

Ю р к о *(дужче)*. Я приймаю тебе, Юдку, до війська помстителів, будь рівним братом.

М а р т и н. Ось і моя рука, іди до коша.

Юрко махнув рукою, і всі вийшли. Темніє.

Там харчі ще нам привезли з деяких сел.

Ю р к о. Подякуй і прийми. Новим нашим братам одведи місце та завваж, щоб не погордували Юдкою, що жид... це деякі можуть.

М а р т и н. Знаю, знаю. *(Пішов)*.

Ю р к о *(до вартового)*. Дай-но мені рушницю та ляж спочинь, а моє око допильнує.

Вартовий ляга; ніч спада.

ВИХІД IV

Юрко сам.

Юрко *(спочатку ходить, а потім спирається на рушницю)*. Щодня прибува велетнів; моє військо нагірних орлів росте і вбирається в силу. Моє ймення гримотить далеко навколо і наводить жах на гонителів бідного люду, але доброго кінця я не бачу. Тільки омочивши руки в крів, довідався я, яку вагу зняв на плечі. Ох, страшенну, тяжку... *(Ходить і зупиняється)*. Чи для того ж я зважився людську кров проливати, аби насильникам нагнати холоду. Що ж, замість одних гадюк засичать другі, а всіх передавити несила, і якщо всі горяне не встануть, то кривда, побідивши, збуяє ще більше. *(Задумується)*. А чи ж встануть-то всі горяне? Ні, за спільне діло не встануть, а нарізно за свою шкуру або на чужу кишеню... а таких би найбільше знайшлось... а хто зна? Може б, взявши гору, самі б вони уклонилися кривді... А як же визволитись з ярма і утвердити правду? Ох, і чую серцем, що щось не так мусить бути, а поради собі не дам. Що то буде? Куди веде мене сліпа доля?.. Ніч... Ніч...

ВИХІД V

Юрко і Тетяна.

Тетяна *(пробирається тихо)*. Де тут вони? Тихо... он-он вогнище... там, певно?

Юрко *(здригнув)*. Хто там? Хто там? Хто крадеться?

Тетяна. Господи! Це, здається, його голос!

Юрко. Хто?! Одмовляй, а то вб'ю! *(Хапа пістоля)*.

Тетяна *(кидається)*. Він! Він! Це я, Юрку.

Юрко. Боже мій. Тетяна! Справді? Яким способом ти дійшла сюди, голубко? *(Обніма)*.

Тетяна. Серце показало дорогу: воно знайшло тебе і в тюрязі, воно знайшло тебе і між рідними скелями в пущі. Я так вимучилась... така пекельна нудьга без тебе!

Юрко *(обніма)*. Бідна, безталанна дитина! Це я украв твоє щастя! О, для чого так сталося?

Тетяна. Я не піду звідци, тепер не кину тебе, орле мій.

Юрко. Тетяно, на горе ми спізнались з тобою.

Я люблю тебе тяжко, боляче, а люблю: у довгі беззоряні ночі твій вид мені маривсь завжди... твої очі зоріли мені, заплакані очі... я у них розваги шукав, але серце ще більше боліло і чорна гадина коло його звивалася... не нам судилося щастя. Про моє вже й гадки розвіяно, як зимовим вітром листя пожовтіле.

Т е т я н а. Юрку! Що ти кажеш? Ти не любиш мене? Глянь у вічі! *(Пильно)*. Мати божа! Ти посивів чисто... глибока зморшка між бровами лягла... очі запали... світяться якимсь непевним вогнем... ти слабий? Ти муку терпиш?

Ю р к о. Тяжко мені, отут вага невимовна. *(На серце)*. Але я не слабий. Так мусить бути.

Т е т я н а. Тебе тут ніхто не догляда... ніхто не впада коло тебе. Сонце тебе смалить, дощі дрібні миють, терни густі чешуть... я не кину тебе, не кину, хоч очі землею засип!

Ю р к о. Тетяно, голубко моя, тут тобі зоставатись не можна, не слід.

Т е т я н а. Куди ж? Знов без тебе? Ой нудьга мене сточить, як шашіль! Я ж за тобою півсвіта сходила, і тепер би то самій поневірятись. О ні! Ні! Мені не жити без тебе. Та й не хочу я, не хочу без тебе жити. Чуєш, не хочу! Я щастя бажаю, хоч крапельку... хоч крапелиночку!

Ю р к о. Правда, правда... за яку вину топити у сльозах свої літа. Тільки чого ти мене полюбила? Хіба розбійник про рай сміє гадати? Хіба він може кому його дати? Не обнімай мене своїми чистими руками, у кров закаляєш!

Т е т я н а. Ти не розбійник,— ти заступник нам, помститель великий, я ноги тобі цілуватиму.

Ю р к о *(не допуска її)*. І ти так думаєш, і мати? О спасибі, спасибі! Давно в мене не билось так радісно серце. В мене великі заміри!

Т е т я н а. Жаданий мій! Орле дужий карпатський!

Ю р к о. Тетяно, голубко моя, ходім звідци, щоб хто, бува, не подумав лихого... я одвезу тебе тут до однієї вдови, недалеко, а завтра й додому.

Т е т я н а. Як? Що? Я не розумію тебе... не розумію. Ти мене женеш? Одпихаєш мене?

Ю р к о. Ні, ні, але я тремчу за поговір, за тебе. Де мені дружитись тепер, коли таке тяжке діло на плечіх,

коли по коліна бродиш у крові? Мені, либонь, дружитися з другою дружиною, що обніме за шию тоненькою ручкою і держатиме міцно, аж поки не виклює очей мені галич!

Тетяна. Ой цього не буде, не буде! Не одпихай мене, я збожеволію! Утечім далеко, далеко! Нас ніхто не знайде, я не кину тебе. Я заручилась тобі оцим перснем вірною бути і не зраджу.

Юрко. Зозуле моя, я уже мертвий, а твій вік ще перед тобою. Забудь мене, ти знайдеш своє щастя. Оддай мені перстень, щоб не в'язав тобі волі.

Тетяна *(остовпіла)*. Ай... не дам!

Юрко *(здіймає)*. Я його сховаю... може, колись...

Тетяна. Не одганяй мене, не одпихай... знов саміймісенькій... я полюбовницею твоєю буду, мені досить того щастя, тільки б коло тебе бути, твої муки ділити! Я люблю тебе, над світ сонця люблю.

Юрко. Боже, одведи од мене спокусу! Я присягався тобі єдиному це серце віддати... а тут воно спечеться од муки. Голубко моя! Зозуля сердешна. Ходім! Ідем до моєї матері. Оці зорі в свідки беру,— не можу людське горе за своє щастя віддати!

Тетяна *(несамовито)*. А! Не можеш! Одпихаєш? Я тебе ненавиджу!

Юрко. Тетяно!

Тетяна. Геть! Ненавиджу! Проклинаю! Ти зв'ялив мені серце та й вертаєш назад! Геть! Проклинаю, щоб ти сам не знав радості, щоб тебе одні муки точили, щоб ти своєю смертю не вмер!

Юрко. Тетяно, Тетяно, пошануй!.. Я не заслужив... *(Закрива вид)*. Боже, за що така кара!

Тетяна. Ненавиджу! Твою матір вчора Груздич од попа до вежі взяв, закував, мучитиме, щоб довідатися, де ти... І тебе туди посадять, а я за попом побіжу, там і звінчаємось! Ха-ха! Ха!.. *(Вибіга)*.

ВИХІД VI

Юрко, Юдко, Мартин і опришки.

Юрко *(кинувся за нею, але, не схопивши в темряві, стріля)*. Гей, сюди, мої друзі! Рятуйте! Туди побігла.

Юдко *(вбіга справа)*. Кого, батьку? Куди бігти? Я хоч у прорву.

Ю р к о. Туди, за скелю... вона в ліс подалася... не допусти, бога ради, до ставка... Тетяна, Тетяна тут була... біжи!

Ю д к о. Заспокойся, батьку! Знайдемо, не допустимо!

М а р т и н *(підходить хутко)*. Що сталося тут? Яка тривога? Гей, на ноги всі, до зброї!!

Ю р к о *(хапа його за руку)*. Мартине, друже мій! Вони вхопили матір, мою безталанну матір і поволокли до льохів... Вона там тепер прикута на ланцюзі, мов собака. Залізо їй їсть настраждені кості... о, земля повинна розпастись і провалитись до самого пекла, бо не витерпить такого злочинства!

М а р т и н. Зараз рушати!

Ю р к о. Зараз! Зараз! Кожна хвилина — зайва мука! Гей, до зброї, брати мої, друзі мої вірні! Хто за мною визволять мою матір?

О п р и ш к и. Всі! Всі, батьку!

Ю р к о. До зброї ж, на коні!

О п р и ш к и. Голови положимо!

З а в і с а

Картина 2

Середина розкішної зали в грапськім палаці. По боках столи з дорогою посудою; на хорах музика.

ВИХІД І

Груздич, Мандатор, пані Радивилович і гості. За столами сидять і п'ють.

П а н і *(за одним столом)*. За здоров'я господаря!

П а н і *(за другим столом)*. Хай йому вік довгий!

П а н і Р а д и в и л о в и ч. За нашого зборонця!

В с і. Віват! Слава! *(П'ють)*.

Г р а п. Спасибі вам, мої пишні гості, за шану і довір'я: тут ви безпешні!

М а н д а т о р *(п'яний)*. Як маме кохам... тут як у тата за пазухою... тепло, спокійно, страви досить... тего... тего... вина досить... тего... тего. П'єнкних квят... ой, ой! Цалує ренчкі... тут нам гайдамака... тего... тего... тпху, і квіта!

Груздич. Правда. Мій замок витримає і напад цілого війська. Вина!

Наливають.

П'ю за чарівниць, за наших богинь!

Всі. Віват! Віват!

Пані Радивилович. А що ж пан не зробить нам втіхи — показати у клітці того харциза Юрка, а обіцявсь пан.

Груздич. Незабаром, моя пані кохана, тільки не злякайсь, пані: у його, кажуть, такі очі, що ні одна кобіта * не витрима.

Пані Радивилович. Ого, цікаво швидче побачити того горянського ведмедя, що всіх вас так наполохав.

Груздич. Ми завтра в шори візьмемо розбишаку.

Гість. Заструнчимо, як вовка!

Панна. Ах, як цікаво!

Мандатор. Та я його тримав вже в моїх ренках... тего... тего... Здибав його верхи та як сіпну з... тего... тего... за паса, то він, як груша, об землю... дає слово... і ну плакати. Шкода мнє стало тего гультяя, і я єго пустіл.

Гість. Ого!

Пані Радивилович. Щось неймовірне.

Груздич. Бреши, вацпане, та не перебрехуй: якби його здибав, то, певне, тобі до салону трудно було б вступити.

Всі. Ха-ха-ха! Правда!

Мандатор. Ясноосвєцьоний пан жартує. Я тего лайдака... тільки б до рук упав, тераз вже тего... не випущу.

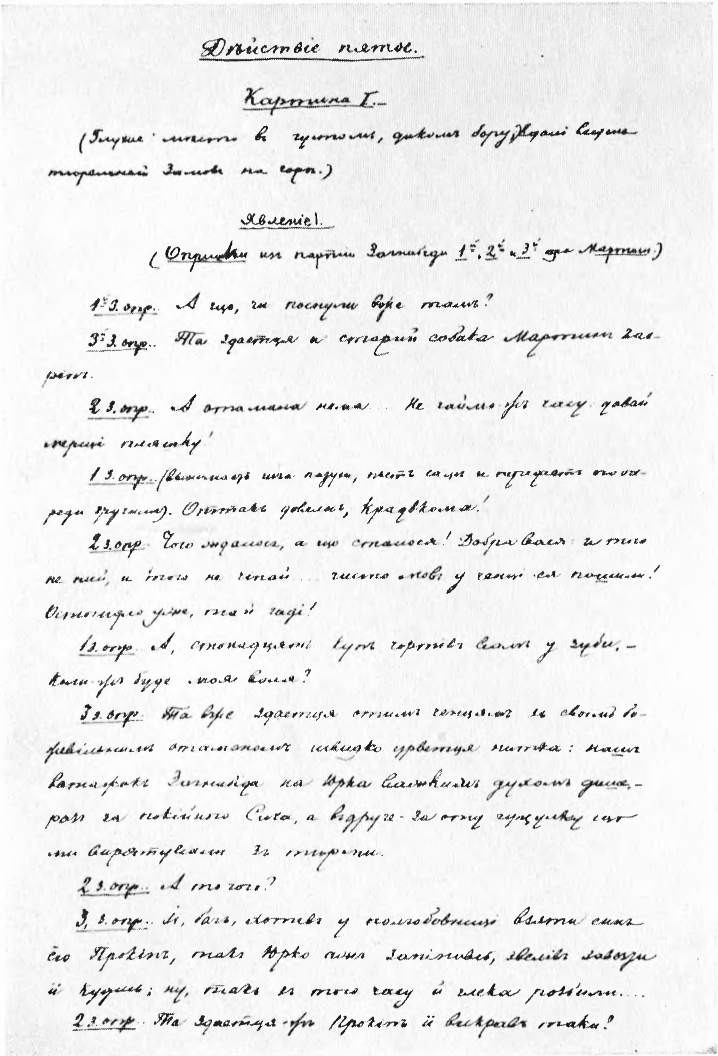
Груздич. Я вацпану зроблю утіху: поїдеш на чолі облави, яку завтра маю спровадити в чорногорські бори.

Мандатор. Для чего то?.. Я не знамся на воящькій справі, я лепій, ясновельможний, допильную панський палац.

Груздич. Кажу, поїдеш; Юрко все пошукує тебе, щоб почоломкатись, а ти його зловиш!

---

* Кобіта — жінка *(польськ.)*.

Дѣйствіе пятое.

Картина I.

(Глухие [illegible] в [illegible], [illegible] Замок на горе.)

Явленіе 1.

(Опришки из партии [illegible] 1-й, 2-й и 3-й [illegible] Мартин)

1-й з. опр. А що, чи поснули вже там?

3-й з. опр. Та здається и старий собака Мартин [illegible].

2 з. опр. А отамана нема... Не гайся-ж часу, давай [illegible] пляшку!

1 з. опр. (виймає [illegible] пазухи, п'є сам и передає по черзі другим). Оттак довольно, крадькома!

2 з. опр. Чого ждалося, а що сталося! Добра воля: и того не пий, и того не їдай... чисто мов у ченці ся пошили! Опостило уже, гей й годі!

1 з. опр. А, стоп'ятдесят бут чортів вам у зуби, — коли-ж буде моя воля?

3 з. опр. Та вже здається отим [illegible] [illegible] своїм [illegible] отаманом швидко [illegible] [illegible]: наш [illegible] Зигмунда на Юрка важким духом [illegible] за покійного Сина, а вдруге-за оту [illegible] [illegible] [illegible] зі сторони.

2 з. опр. А то чого?

3, з. опр. Ні, бач, хотів у полюбовниці взяти сина єго Прокіп, так Юрко аж запінивсь, звелів завозити й [illegible]; ну, так з того часу й [illegible] [illegible]...

2 з. опр. Та здається-ж Прокіп й вискрав така!

Автограф п'єси «Юрко Довбиш».

Мандатор. Ох! *(Пустив кубок)*. Милосердя, ясноосвєцьоний! Я згіну! Він живого мене... тего... тего... пшепадне, як маме кохам... згіне... жона, дзєті... тего... тего...

Сміх.

Пані Радивилович. Заспокойте його, пане, адже перелякали на смерть.

Груздич. Та він же хоробрий, як діябел.

Мандатор. Не, не, ясноосвєцьоний... я не хоробрий, брунь боже... я зараз... тего... тего... пшепрашам...

Всі. Ха-ха-ха-ха!

Груздич. Ну, годі! *(Підносить кубка)*. За хороброго лицаря!

Усі. За побратання його з Юрком!

Мандатор. Ой, на бога, панове!

1-а панна. А як того гайдамаку зловлять, то що робитимуть з ним?

Кавалер. Зараз його привезуть у залізній клітці, далі, моя крулево кохана, йому одрубають і ручки, і ніжки.

2-а панна. І він житиме?

Кавалер. Як одрубають ручки і ніжки, то він житиме, а як одсічуть вже голівку, то тоді вже помре...

2-а панна. Ух, страшно!

Груздич. Панове, що за розмова? Ви настрашили наших пишних красунь, і ясні зірочки позатемрялись. Гей, до лиха всі смутки. Хай по халупках і стогнуть, і плачуть, мене те не зляка; в моїм палаці розлягатиметься пісня і дзвінкий сміх. Кохаймося, друзі!

Всі. Віват! Кохаймося!

Кавалер. Пісні! Пісні!

Груздич *(до Радивилович)*. Царице наша! Знеси наші душі до райських садків.

Пані Радивилович. Спочатку хай пан заспіва.

Груздич. Я співати? Не можу... У мене тільки одна пісня: кохаю, кохаю...

Пані Радивилович. Коротка...

Груздич. Але чула.

Пані Радивилович. Так ось моя одповідь. *(Співа)*.

Всі. Браво, браво! Віват, наш соловейко.

Груздич. В ногах твоїх лежу, царице кохана!

Мандатор. І я можу!

Кавалер. Що? Лежати?

Мандатор. Ні, співати.

Кавалер. Панове! Вацпан хоче співати!

Всі. Слухаємо, слухаємо!

Мандатор співа.

Всі. Ха-ха-ха-ха! Браво! Віват!

ВИХІД II

Ті ж і Гнат.

Груздич *(до Гната)*. А що, мій вірний слуго, які новини? Розпитував відьму стару?

Гнат. Розпитував, ясний пане, затялася, мовчить.

Груздич. Заклята! А ти обіцяв їй од мене нагороду?

Гнат. Авжеж, ясний грабя.

Груздич. Ну і нічого?

Гнат. Аніже! Я навіть, ясний грабя, трохи постращав її, і то не бере!

Груздич. Уперта сатаниха! Ну, в мене заговорить.

Гнат. Я, ясний грабя, тільки водою спробував помалу...

Мандатор. А, проше пана, для чего не вогнем або котами? Досконалі речі для без'язиких.

Груздич. Диби і кобила ще кращі.

Мандатор. Ясноосвєцьоний грабя ма рацію, ма рацію, бо кобила то ой... делікатна матерія.

Пані Радивилович. Про кого то річ?

Груздич. Про матір того розбишаки Юрка.

Пані Радивилович. А, от цікаво побачити.

Дехто. То пан уже злапав вовчицю? Досконале!

Груздич. Привести її зараз сюди!

Гнат. Слухаю, ясний пане. Тут ще двох гуцулок зловив жид.

Груздич. Чи не?.. *(Тихо)*. І досі не можу забути тієї постаті... *(Вголос)*. Чи не ту Тетяну?

Гнат. Ні, але й ці гарні.

Дехто. А покажи-но нам, пане, здобич! Потішимось.

Груздич. І овшем: ввести їх зараз.

ВИХІД III

Ті ж і гуцулки.

Груздич. Доправди хороші!

Дехто. Красуні! Пишні, нагірні квітки.

Мандатор *(підходить п'яний)*. Ой, ой, які! У-ух! тего... тего... вина їм! *(Наливає)*. Пийте, мої коханюсі!

1-а гуцулка. Пий сам, коли ще є куди лити.

Мандатор. Ай, ай! Моя горгопочко! *(Хоче поцілувати)*.

1-а гуцулка. Далі! *(Одпиха)*.

Той точиться.

Груздич. А що? Ухопив меду?

Спільний сміх.

Мандатор. То тільки жарти, панове, кобіта... тего... тего... ой, ой, ой! Тільки обніме і гине... як маме кохам... тего... О, гляньте, зараз стисну.

1-а гуцулка. Пріч! Не руш! Бо як я стисну...

Мандатор *(підходить)*. Но... но... тего... тего...

Гуцулка пха, Мандатор пада.

Усі. Браво, браво! За кобіт!

Пані Радивилович. Заспівайте нам краще вашої пісні.

Всі. Пісень! Музик!

2-а гуцулка. Гуцулки не співають в неволі.

1-а гуцулка. І не тішать своїх напасників.

Пані Радивилович *(протяга руку)*. Ось моя рука вам, кохані! Такою гордою і мусить бути жонота: це нам, мої сестри, зразок! Я прошу пана дати їм волю, а ви, панни, мою просьбу піддержте!

Всі панни. Просимо, просимо!

Груздич. З таких коральових вуст слово не просьба, а наказ, якому я мушу коритись. Провести їх до гір. Ви вільні! Так, мазурка! Гей, музика! *(До Радивилович)*. А крулева позволить? *(Дає руку)*.

Починається мазурка.

Пані Садовська. Але на спомин, на прощання проспіваєш нам яку пісню?

Всі. Зробіть ласку!

1-а гуцулка. З ласки, то інакше. *(Співа).*

Дехто. А шкода, що не танцювали.

Мандатор. Ах, і мені... тего... тего... мазура б...

Кавалер. Та і панни цокнули б!..

Всі. Пишно! Чудесно!

Мазурка. Гуцулок виводять.

Гнат *(по скінченню).* Привів, ясний грабя, матір Юркову.

Груздич. А-а! Хай увійде!

ВИХІД IV

Ті ж і Настя.

Настя *(увіходить в кайданах і путах, бліда, замучена, ледве на ногах держиться, гостро всіх обдивляється).* Чого звав єси мене, кате?

Груздич. Ти в моїх руках і зважуєшся мені так одмовляти? Адже я властен і обдарити тебе, і замордувати на смерть.

Настя. Властен, поки попущено тобі, але муками мене не вжахнеш, а смерті ніхто не втече!

Груздич. Плетеш дурниці! Єсть способи, які й відьму закляту примусять співати... Але я хочу з тобою ладом дійти, щоб і тобі, і твоїй дитині добро вчинити... Скажи, де твій син?

Настя. Там, де стогін стоїть і просять рятунку.

Груздич. Ого, дуже згорда! Я питаю, де твого сина притон.

Настя. Не знаю; але хоча б і знала, то невже ти думаєш, що матір-гуцулка може видати свого сокола-сина?

Груздич. Ти ж його жалуєш? Бо й звір звіра не їсть.

Настя. Я його вигодовала оцими грудима, що од голоду зсохли, я його вигляділа оцими очима, які осліпли од сліз, я його вигріла оцим серцем, яке скаменіло од горя, так як же б я свого життя не жаліла б.

Груздич. Ну, так поможи йому, і тобі дорого заплатять.

Настя. За які ж вчинки купуєте матір?

Груздич. Бачиш... коли твій син... коли ти його

умовиш, щоб він сам оддався до кари, то над ним зглянуться. Я сам прохатиму... і його замість всяких тортур, може, тільки посадять на палю...

Н а с т я. Велика ласка, добродію, дякує матір тебе щиро. Тільки син мій не здригнеться жодної кари, бо він знав, який хрест за людські сльози здіймав, і не кине його ні перед жодним страхом, ні перед жодною знадою...

Д е х т о. Ого, заклята!

Г р у з д и ч. Помиляєшся, стара: не за людські сльози сокиру зняв, а на людські сльози, бо скільки уже вдів і сиріт через його душогубства плачуться і ждуть одплати...

Н а с т я *(виступа вперед)*. Син мій не душогуб, він суддя від бога і помститель великий. Ти душогуб, бо через твою неправду почала людська кров литись, бо через твою неситу утробу знялося здирство кругом і грабіж, бо через твою ненатлість * завелись такі пекельні гадини, як цей Гнат, що знущаються над чесними сім'ями і з старця здирають остатню сорочку.

Г р у з д и ч. Мовчи, відьмо, уб'ю!..

П а н і Р а д и в и л о в и ч. На бога, пане!

Н а с т я. Знайте, що уже сокира і коло вашого коріння лежить і непохибний суд літа над вашими головами ганебними, ви тут п'єте і жируєте, розбещені душі, ви тут смієтесь на розкошах над людським лихом, а горе те, як море, росте, і його хвилі несподівано ринуть у вікна і затоплять п'яний ваш регіт.

Д е х т о. Вона божевільна!

П а н н и. Ай! Страшно її!

Г р у з д и ч. Так ти іще похваляєшся, сатанихо! Взять її на пекельні муки! Не пожалій рук, Гнате!

Г н а т. Ходім! Дізнаєш, яка я гадина.

Н а с т я *(трясучи залізами)*. Ведіть мене, іроди! Знущайтесь над старчихою, тягніть з мене жили, катуйте на смерть; але жодного слова, крім прокльона, з уст моїх не вирвете!

Г н а т. Іди, поговориш! *(Штовха)*.

П а н н и. Ай, на бога!

Н а с т я. Прокляття на вас, запроданці, братогубці пекельні! Бодай ви у людських сльозах топилися і не

---

* **Н е н а т л і с т ь** — ненаситність.

тонули, бодай ви у братській крові горіли і не згорали довіку!

Гнат кулаком випихає її і виходить сам.

ВИХІД V

Ті ж без Гната і Насті.

Пані Радивилович. Не руште її!

Другі пани. Через неї нещастя впаде!

Дехто з панів. Пророкує лихо... може, зна?

Груздич. То пусті відьомські погрози. Мій замок обороня добра залога, надокола стоять улани, і миша не пробіжить без паспорту.

Пані Радивилович. Але стара та зробила страшенне враження... Не муч її, пане...

Другі пані. Хай її краще пустять...

Груздич. Ні, до життя: вона признається, де її виплодок, коли затріщать старі кості...

Пані. Ай пане, на бога!

Кавалер і дехто. Такого д'явола страшно.

Мандатор. Ой... тего... тего... окропне, страшно...

Груздич. То пустіте... Але чого справді мої гості засмутились? Головою одповідаю за їхню безпечність!.. Годі смутку! Кохаймося! Вина! Мазура ще!..

Починається мазур, Груздич соло танцює і другі пари.

Піддай палу!!

Чути за дверима гомін, всі зразу як укопані.

Дехто. Ой що там?

Другі. Може, Юрко?

Груздич. А я сам прошу його в гості до себе.

ВИХІД VI

Ті ж і Юрко, Мартин, Сич і опришки.

Юрко *(увіходить з товаришами, узброєні всі)*. Спасибі, я тут!

Всі. Ай, погибель!

Юрко. Не лякайтесь! Помститель великий тільки винуватців кличе на суд, а безвинні суть під його обо-

роною: ідіть собі вільно, ніхто вас і пальцем не рушить! *(До опришків)*. Пропустіть їх, пріч Груздича, Мандатора і Гната.

Гості перелякані виходять.

Груздич. Люде! Я... гей... хто там?

Юрко. Не турбуйсь, пане, всі твої вірні слуги перев'язані, як барани, а замість ваших улан, ми уланами.

Мартин. Розмовляти, як бачиш, можемо вільно!

Груздич. Пропав! *(Трясеться)*.

Юрко. Я прийшов у тебе за твої вчинки рахунку спитати...

Груздич. Я з тобою рахуватись не стану... питайся у собі рівних: Мандатора, Гната...

Юрко. Знайти їх. *(Дехто кинувся)*. Де моя матір?

Груздич. Матір твою Гнат привів, там у льохах.

Юрко. Мартине, лети бурею, переверни догори увесь замок. Каменя на камені не лиши, а знайди мою настраждену матір.

Мартин. Не бійся, сину! Обдивлюсь і мишині нори! За мною!

Юрко. Ти знав через мене, що Мандатор тобі землю прирізав, як же ти зважився таку неправду чинити?

Груздич. Тобі грабувати хочеться, бери все моє добро... он там гроші в шкатулі,— а за голову мою поплатишся дорого...

Юрко. За таку мізерію?! *(До Сича)*. Візьми, Сиче, там гроші, вони награбовані, їх треба і повернути!

Сич з деким іде.

ВИХІД VII

Ті ж і Мандатор, чотири опришки несуть Мандатора.

Опришки. У, важкий, кабанюка.

Юрко. Що, він мертвий?

Опришки. Ні, то він прикидається! Отсе він в ногах плазував і давав одкупного, щоб одпустили.

Юрко. Поставте його.

Чотири опришки становлять його.

Ну, держись!

Мандатор *(глянувши на Юрка)*. Ай! *(Зомлів)*.

Юрко. Підійміть і прочумайте тхора.

Мандатор *(як облили його водою)*. Ух! Злітуйся *, милостивий пане!

Юрко. А, злітуйся?! А чи ти ж зглянувся, вороже пекельний мій, коли безправно в'язав мене, а матір безправно ввергав у тюрму.

Мандатор. Літосці, пане, літосці! ** Не я винен тому, а шельма Гнат! тего, тего... лайдак, гундсворт... *** тего, тего... наклямал **** далібуг, же так... тего... на рани пана Єзуса... я, вельможний пане... тего... що ж я — робак мізерний.

Юрко. Гадина ти!

Мандатор. Так, гадина! Тего... не бенде!.. ***** Вибач! *(Плазує)*.

Юрко. Не валяйся в ногах, ти ж людина.

Мандатор. Літосці, пане, літосці! Я не людина тего, тего... як бога кохам, я казав ясному пану, же та земля... же напружно ****** на таких славетних oppressionis ******* та ясновельможного пана і пориватся тего... тего, бо вельможний пан такі хоробрі, такі розумні, такі шановні... великий помститель!

Юрко. Мовчи! Не ляпай своїм брехливим лизнем! Де моя матір?

Мандатор *(трясеться і присіда)*. Ах, злітуйся! О пане муй наймиліший! Я ж ту ніц не винен... тего, тего... я — homo parvus! ******** То, ясний грабя тего, а я булем за панську матку, domine...********* нех мнє пан буг скарже!

Юрко. О, іроди, запроданці, сатани! Один на одного зверта... а Мартин не йде, матері нема... *(Скаженіє)*. Де, пси, моя матір?

Мандатор. Я...сно...освєцьоний пане! Твоя... матка... там.. я просілем... тего... тего...

Юрко. А! За кожний її волос ціни не складете!

---

* Злітуйся — змилуйся *(польськ.)*.
** Літость — милосердя *(польськ)*.
*** Гундсворт — негідник *(польське з нім.)*.
**** Наклямал — набрехав *(польськ.)*.
***** Не бенде — не буду *(польськ.)*.
****** Напружно — даремне *(польськ.)*.
******* Oppressionis — насильство, насильне загарбання *(лат.)*.
******** Homo parvus — людина маленька *(лат.)*.
********* Domine — пане *(лат.)*.

Мандатор. Ой гине! Дзецкі ма...л... жо...жо... жо...на міла... тего... тего...

Юрко. Рятуй мене, боже!

ВИХІД VIII

Ті ж і Сич (ввіходить й ставить шкатулку).

1-й опришок. Суди, отамане, Сича; він вийняв з шкатулки одну пачку і заховав за пазуху: я власними очима бачив...

Юрко *(задихаючись)*. Кара божа! І мій вірний брат покваписся?

Сич *(затрусивсь)*. Змилуйся, батьку! Гріх оплів...

Юрко. Тяжко! Тяжко! Одвертаєшся од нас, боже! *(До Сича)*. Де гроші?

Сич. Ось!

Юрко. Полічи їх!

1-й опришок *(взявши)*. П'ятнадцять гульденів.

Юрко. Така дурниця! У тебе стільки горя, Сиче, і ти мусиш ганебно умерти за покидьку! Ти роздавив мені душу, мені так шкода тебе: я не можу помогти. Я присягався перед небом святим... ви клялись, що за це кожному смерть...

Сич *(падає на коліна)*. Змилуйся!

Дехто *(несміло)*. Батьку, отамане!

Юрко *(ламаючи руки)*. Я не можу... присяги зламати... правду нарушити... Бог свідок, не можу... о, якби я міг, я б з радістю... щиро простив би... Але це святе діло, страшний обов'язок, молись!

Сич. Змилуйся!

Юрко. Бог милосердний. *(Одступа і стріля)*.

Сич падає мертвим.

ВИХІД IX

Ті ж і Мартин, Гнат і опришки.
Опришки вносять труп Насті і кладуть до ніг Юрка.

Юрко. Мати! Мертва?

Мартин. Спізнились: оцей диявол закатував на смерть.

Юрко *(ламаючи руки, обводить всіх божевільним поглядом)*. На смерть мою єдину пораду? Мою єдину

любов! *(Припада до трупа)*. Мамо, страднице свята! Через мене, через твого єдиного сина, прийняла муку! Я пробив твоє серце ножем, а кати дорізали... і я не зміг вирятувать; боже, за що єси так тяжко мене скарав?

Мартин. Не вбивайся, сину, горем неньки не вернеш.

Юрко *(схоплюється)*. Не верну! Але що ж катам цим вчинити, яку кару придумати. Сили пекельні, навчіть! Покликаю вас на суд правий і скорий, оправдовуйтесь.

Груздич. Милосердя!..

Мандатор падає у ноги.

Гнат *(зомлів)*. Бо, бо... ох... *(Упав)*.

Юрко. Ні, я не можу бути їм суддею, моє серце опалилося злобою, окипілося помстою. Воно повинно б битися в моїх грудях рівно для всіх, судіть ви їх, мої друзі.

Мартин. За смерть іродам — смерть!

Юрко. Амінь! *(Припада з риданням до трупа матері)*. Мамо, нене моя! Яка безталанна твоя дитина!

Завіса спада

ДІЯ П'ЯТА

Декорація 3-ї дії.

ВИХІД І

Мартин і Юрко виходять по стежці.

Мартин. Я тобі кажу, сину, що Загнибіда і його ватага непевні: все щось шепочуться, нишпорять осторонь.

Юрко. Невже сподіватись можна й на зраду? О Мартине, батьку! Буря вирива з моїх крил перо за пером, і чує моє серце, що я обсмиканий упаду незабаром у прорву глибоку.

Мартин. Чого ти приймаєш так до серця? В сім'ї не без потвори: суху гілку й одтинають на те, щоб не посохли другі.

Юрко. Коли я в сім'ї братів-помстителів не зміг запровадити правди, то що ж марити про широкий світ?

Мартин. Сину мій, ти в собі зневіряєшся. Але ж через тебе землю заливайчанам повернуто.

Юрко. А скільки душ за це на тім світі!

Мартин. То божа воля.

Юрко. І моя недоля. З того часу, як матір од лиходія ганебно умерла, я чую, що господь одступився од мене, серце здавила нудьга якась, туга безнадійна упала. В моїм життю нещастя посідали мене несподівано, і я пречуваю, що сьогодні зі мною скоїться щось страшне...

Мартин. Не охлявай душею, мій сину! Не давай журбі точить серця: той, що зібрався на круту гору зійти, мусить бути дужчим і одважніщим за всіх.

Юрко. Я справді ослаб, мов надірвалася сила, за вітром іду.

Мартин. А ти стрепенись.

ВИХІД II

Ті ж і Юдко.

Юдко *(виходить хутко)*. Здоров, батьку!

Юрко. Юдко, ти? Насилу-силу... Що ж? Кажи одразу!

Юдко. Тетяна, батьку, жива.

Юрко. Жива? Господи, милость твоя без кінця. Як же вона? Де тепер?

Юдко. Здається, нічого собі: спочатку вона несамовито реготалась, а далі отишилась, і я її до Степаниди спровадив.

Юрко. Спасибі щире! Хоч на хвилинку легче. Іди ж до гурту, одпочинь.

Юдко. Та я отут за каменем лежу, а то загнибідчане не дадуть і шматка хліба з'їсти.

Юрко. О, вони здатні на те!

Мартин. Загнибідчан приборкай, бо через них справді плаче й дитина, і старець.

Юрко. Чому ти мені, Мартине, раніш цього не казав? Хіба ж можна потурати такій напасті?

Мартин. Тривожити не хотів, але бачу, що їхні гвалти і непутства буяють щодня.

Юдко. Страшні лиходійства чинять.

Юрко. І таке безправ'я звило гніздо під моєю рукою? О сліпий нікчема!

ВИХІД III

Ті ж і Загнибіда, а далі й опришки.

Юрко. Гей, Загнибіда! *(Маха)*. Твої хлопці рвуть наші установи, плюють на наш заповіт і харцизують скрізь.

Загнибіда. Тобі набрехано: молодим юнакам погуляти, потішити свою волю хочеться, то, може, коли й пожартували трохи.

Мартин. То твоя губа, може, до брехні звикла, а я правду сказав і в вічі скажу, що ви невірні товариші...

Загнибіда. Старий, сивизна не завжди може оборонити.

Мартин. Не лякай: не сьогоднішні! Хіба вже не хотіли ви кинути нас?

Загнибіда. Так що ж? Ми вільні гуцули і вуздечки в зубах не любимо.

Юрко. А заприсягались як?

Дехто. Обридло вже потурати чернечим примхам.

Мартин. Тим-то твої і ображають щодня своїх?

Загнибіда. Кого, Юдку? Велике діло — жид?

Дехто. Пархів наприймали!

Юрко. Як? Хіба жид не може бути чесним?

Мартин. Та чи ж вони одного жида чіпають? Грабують вони ще й у ріднім краю.

Юрко. Пробі! Земля піді мною хитається!

Загнибіда. Та що ти слухаєш брехень!

Мартин. Брехень? А що твій син учинив гуцулці Ярині?

Юрко. І він знову насмілився, коли ми переховали її у Степаниди?

Мартин. Еге ж, нещасна збулась ножем одного напасника та вскочила в руки другого.

Юрко. А-а! За плечима в мене кояться такі вчинки, що реготом кричать аж до пекла, а я нічого не знаю! І ніхто не оборонив Ярини од злодіяки?

Загнибіда. Син мій не злодіяка. Коли хлопець у дівчину закохався і хоче її мати, тут ще нема наруги.

Юрко. Насильно у полюбовниці взяти то нічого?

Загнибіда. Авжеж.

Юрко. Ти захистиш її зараз, ти повинен це зробити.

Загнибіда. Не можу.

Юрко. Як? Гей, сюди, друзі!

Надходять опришки.

ВИХІД IV

Ті ж і Юдко, опришки й загнибідчане.

Мартин. Заспокойся, сину, вона вже більше не терпітиме муки. Коли його Пилип викрав у Степаниди

Ярину, так нещасна при переїзді через Черемош вислизнула з сідла і сховалась під хвилями... навіки!

Юрко. Прокляття на мою голову! Така кривда не має заплати?!

Загнибіда. Я уже нам'яв своєму синові чуба.

Юрко. Ха-ха-ха! Це насмішка над людською сльозою, а не кара!

Загнибіда. А ти б хотів мого сина смертю скарати?

Юрко. Він годен її, він пекельний злочинець!

Опришки *(Юркова сторона)*. Смерті, смерті він годен!

Загнибіда *(виймає меча)*. Через мій труп хіба переступите!

Опришки *(загнибідчане)*. Ми за тебе, батьку, кістками ляжемо!

Загнибіда. Я клявся Юркові вірним бути до смерті, але він образив мене на смерть, і я ламаю з ним спілку, як меча цього! *(Лама)*.

Опришки *(загнибідчане)*. Вороги вони! Ми за тобою!

Мартин, Юдко і опришки *(Юркові)*. Зрадники! Смерть їм, псам! *(Кидаються до бійки)*.

Юрко *(між них)*. Стійте! Не пролийте за мене крові, я не варт того, коли за пазухою зогрів і вивів на рідний край таких гадюк! Я з гордощів мислив, що матиму силу заснувати велику, чесну сім'ю, яка боронитиме нещасних од напасників, я думав, що з своїми орлятами я вижену кривду із гір і піддержу закона, я гадав, що визволю всіх своїх з-під неволі, а сталося... О! Нащо я на світ народився? Ви ограбували мене! Годі ж! Я скидаю з себе отаманування!

Всі *(крім загнибідчан)*. Не кидай нас, батьку! Смерть зрадникам!

Загнибіда. Я з своїми хлопцями вас лишаю!

Мартин і опришки. Зглянься, батьку, над нами! Ми ж не винні! Будь нам отаманом!

Юрко. Не просіть, друзі: я не здатен уже послужити вам. Коли звірю зруйнують кубло, то він знов вигребе, а коли опаскудять, то він його кине. Ви оберіть собі Мартина.

Мартин і опришки. Тебе, тебе, батьку!

З а г н и б і д а. Гайда, хлопці! Рушаймо!

Ю р к о *(до загнибідчан)*. Одного молю вас, мої колишні друзі, не грабуйте хоч своїх братів. Невже свої діти почнуть шарпати своїй матері серце!?

З а г н и б і д а. Остогидли нам твої накази! Рушаймо!

О п р и ш к и *(загнибідчане)*. Якраз послухаєм! Годі чернечити! Тепер-то й потішимо свою волю! *(Хутко виходять з веселою піснею)*.

Мартин з опришками іде в глибину.

ВИХІД V

Ю р к о сам.

Ю р к о *(після того, як стиха оддалі пісня)*. Боже! Покликаю небо у свідки,— я не хотів розплоджувати таких гаспидів, присягаюсь тобі — це не моє діло, а диявольське! Це само пекло наслало мені на сміх, гордячому дурневі, своїх виплодків з сатанинського кодла. Горе, горе!.. І як така божевільна гадка могла зайти в голову? Щоб слово одно переродить чоловіка здолало? Розбещені, згодовані на розбоях та на гвалтах, чи ж могли вони стати чесними зборонниками бездольців? Ніколи в світі! А я... ох тяжко! Нема вже в мене перед очима дороги, заступила світ хмара, мов та темна ніч...

Ю д к о *(підходить тихо, за ним Мартин)*. Батьку, не жалкуй за ними, проклятими. Через них, я довідався, ти і над паном Дембицьким несправедливу кару вчинив: вони оббрехали його...

Ю р к о *(здригнувсь, як ранений)*. Ой зглянься! Ти мене під саме серце ударив! То я сам злочинцем, душогубом став? О-о!! *(Лама руки)*.

М а р т и н. Ти, сину, не винен, коли тебе одурено: а вони справді поставили підкупних свідків, от Марина з того села.

М а р и н а. Правда, Дембицький добрий і чесний пан, милостивцем був на околицю і прийняв смерть марно...

Ю р к о *(несамовито)*. Душогуб! Душогуб!

М а р т и н. Заспокойся, сину!

Ю р к о *(махнув рукою, щоб його лишили самого)*. Так такий я справедливий суддя, помститель великий? Такий я вірний сторож до божої правди? Звіривсь на

серце, що воно не одурить, та й чиню злочинства свавольні! Ха-ха-ха! Окрадений блазень, осміяний месник! Розбишака, душогуб! *(Лама руки)*. Ох, як гне мене, знесиленого, до сирої землі. Надто уже муки! Пора спокутувати свій гріх, пора свою власну кривду скарати: хай на самовольці помститься право людське! І я, мізерний, занісся гадками, що піднімаю по божій волі на кривду меча! А той меч упав на безневинних і на мою голову! О, тяжка твоя правиця, мій боже, але праведна! Іду сам до твого суда: зваж на важниці своїй мою щирість і мою буйну волю і пробач мені те, що твоє милосердя пробачить здолає!.. *(Кілька хвилин стоїть мовчки, мов на молитві, а далі спокійним голосом)*. Пора. Гей, товариші мої й друзі!

Опришки сходяться.

ВИХІД VI

Юрко. Брати мої кохані! Вислухайте спокійно останню мою волю, не просіть і не коріть мене, бо ніяка сила не злама вже мого рішенця: я мертвий для вас і більше вже не побачу вас, мої друзі. Молю милосердного бога, щоб одвів вас од тієї дороги, по якій я іду...

Усі. Бога ради! Що ти, батьку, задумав?!

Юрко. Я чиню так, як велить мені моя совість! Коли я покликав вас під свій стяг, то вірив, що господь мені приручив закон його святий утвердити і що мій розум і серце не одурять мене у суді, а вийшло, що я сам зробив більше кривди, ніж її було попущено. Я присягався вам, що за краплю марно пролитої крові судитиму кожному смерть і що не зменчу кари ні братові, ні другу, ні собі, то й мушу присяги додержати!

Всі. Ти не винний: гріх на зводчиках!

Мартин. Ти мав чесні заміри — добро і правду оселити на нашій землі...

Юрко. Ох, коли я опинився по коліна в крові, довідалось моє серце, що гвалтом правди не розведеш!

Мартин. Що ж нам робити, сину?!

Юрко. Учітеся, єднайтеся і молітеся, брати мої, разом. Коли у вас стане єдине тіло і єдин дух, тоді тільки й виросте сила...

Мартин і Юдко. Не кидай нас, батьку, не кидай нас, пораднику!

Усі. Зглянься над нами!

Юрко. Не можу, друзі мої, присяги зламати!

Мартин. І ми ж дали один одному слово, що коли хто з нас впаде в руки ворога, то другий, хоч кулею, а мусить визволити його од катування; я своє слово додержу. *(Вийма пістоля)*.

Юрко. Не попусти мене, батьку, з тяжким гріхом, непоквитованим на землі, перед небесного суддю стати.

Мартин *(опуска руку)*. Все загинуло!

Юрко *(кланяється до землі)*. Простіть мене, простіть, простіть!

Мартин, Юдко, Марина і опришки обнімають Юрка, чути ридання: «Сину, батьку, порадникуу наш!», «На кого ж нас кидаєш?» Тетяна оддалі наближається непритомна, в чуднім убранні.

Мартин. І такий чоловік гине за те, що мав чисте та щире серце і дитячу віру в добро!

ВИХІД VII

Ті ж і Тетяна.

Юрко. Пора. Іду.

Тетяна *(кинувшись хутко)*. Стій!

Юрко. Тетяна! *(Дає знак, щоб одступились далі)*.

Тетяна. Я. *(Придивляється гостро)*. Ти? Ти? *(Сатаніючи)*. Ха-ха-ха-ха! Помститель великий! Ха-ха-ха-ха! Заступник за людське горе сам злочинець, сам його посіяв стільки, що пройти не можна: і волосся рвеш, і ноги б'єш, і шарпаєш серце... *(Голосно)*. Стій! Я тебе судитиму!!

Мартин і Юдко зближаються.

Мартин. Це гнів божий!

Тетяна. Люде, гей, візьміть його: він злочинець. Він ограбив, замордував бідну Тетяну; вона оддала змалку йому все своє серце цілком: тільки й жила ним, а він одіпхнув її, як вона в ногах не валялась... Одіпхнув... Одіпхнув...

Юрко. Боже, просвіти її розум!

Мартин. Заспокойся, дочко! Ходім! *(Тихо одводить)*.

Тетяна *(виривається, до Юрка)*. Ти перстень одняв у мене. Один тільки перстень і був у мене... я за

його продала ціле життя своє, увесь вік мій, а ти й того одняв? Де перстень мій? Верни! *(Наступа)*.

Юрко. Він на дні Черемоша.

Тетяна *(несамовито)*. А-а! Нема! Зовсім пограбував?! Так пропадай же і ти! *(Вихоплює з-за пояса в Юрка пістоль і стреля в нього)*.

Юрко *(похитнувсь і схопивсь за груди)*. Мітко... Маху не дала!

Мартин *(хапа і піддержує Юрка на руках)*. Боже, його ранено!

Усі *(до Тетяни)*. Смерть їй!

Юрко. Не руште! Це велика божа милость... Він бачив моє серце, зглянувся і визволив мене од голодної смерті... від дорогої руки і смерть миліща!.. О-ох, не плач, Мартине, ти ж сам мені хотів таку ласку вчинити... а тут милосердний послав...

Тетяна стоїть остовпіла, божевільна.

(Витягаючись, смертельно). Іду на суд твій, милосердний боже. О-ох! *(Умира)*.

Тетяна. Ой! *(Кидається витирати волоссям кров на персах у Юрка)*.

Всі без шапок падають на коліна. Картина.

Завіса

Присвячується
Марії Костянтинівні Заньковецькій

Розбите серце

Драма в п'яти діях

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Пані Яворовська — заможня обивателька, підстаркувата.
Костя — син її, скінчив уже університета.
Любич — приятель, колега, потім лікар.
Стембельський — студент, із поляків.
1-й, 2-й, 3-й **студенти** — товариші Яворовського.
Пан Голембицький — гусарин, властитель дому.
Недольський — струж * при дворі.
Текля — дочка його, молода, слабенька.
Марійка — подруга її.
Фроська — забита сирітка, літ 12-ти.
Зося, **Юзя** — сусідні дівчата.
Баба — Марійчина родичка.
Білешниця — молодиця, **Посудниця** — літня дівка, **Кухар** — хлопець — при дворі.
Жидівка стара.
Карл Фішер — середніх літ, німець.
Тітка і дядько — його родичі.
Венгер — вуличний співака.

Поліцейські і народ.

Діється у Львові.

---

* **Струж** — сторож, двірник *(польськ.)*.

ДІЯ ПЕРША

Гарна кімната, кабінет; просто двері вхідні, справа — до спальні. Наліво два вікна. Канапа, два кріселка, стіл, шафа з книжками, бюро й т. ін.

ВИХІД I

Текля, Марійка і Недольський.

Недольський *(готуючи закуски)*. Отак! Чудесно порізав балик і шинку; а кав'яр та сир просто на тарілку. Іще оселедця треба опорядити... А як ви там, цокотухи?

Текля. Я вже все прибрала.

Марійка. А я і пундиків, і цукерок понакладала в мисочки, хліба накраяла.

Недольський. От і гаразд; а пізно пан Яворовський приїде...

Текля. І все, все йому буде в порядку! От тільки на писарськім столі боюсь прибрати, щоб не перемішати шпаргалів... Їх такого...

Марійка. А я б оте все паперове шмаття повикидала, та й уже!

Текля. Так оті ж лоскутки потрібні...

Марійка. Ха-ха-ха!! Нащо?

Текля. Чого ж ти смієшся! Там позаписувано нужні речі, які він повишукував по книжках, а ти викинеш — і скільки пропаде праці.

Марійка. Ага! А що ж воно є цікавого по тих книжках? Аби їх перевертати?

Текля. Багато, багато, про все, що не робиться на світі.

Марійка. А нащо ж воно те знати?

Недольський. Як нащо? Чим більше знаєш, тим більше й собі, і людям станеш у пригоді. *(До оселедця)*. От каторжний — не лупиться... Знаття, моє серденько, єсть сила, велика сила, тільки дорога; не всякому до неї доскочити... Ач — ніж тупий!

Марійка. Мене теж вуй-небіжчик хотів був грамоти вчити, а я — і руками, і ногами, репетувала на всю хату, на всі заставки — дак він помотузивсь та й кинув.

Текля. Ай-ай-ай!! Що ти собі накоїла? Зосталася з сліпими очима. Я б не знаю що дала, щоб учитись та учитись...

Марійка. А тобі мало ще? Коли не прийди, все за тією книжкою... аж остобісіло!..

Текля. Та хіба я що знаю? Хіба я чому як слід вивчилась? От, то там що ухопиш, то там що почуєш...

Недольський. Що ж, донечко, більше сили нема... Сам би перервався... усе, що зміг... і на службу оцю низьку зваживсь, щоб ти була хоч прихвоснем при школі, хоч не так, як люде, та хоч побіля людей... Ех, якби-то!

Текля *(підбіга й цілує)*. Таточку ріднесенький! Голубчику мій! Та хіба ж я на вас ремствую? Та другого такого татка на світі нема!

Недольський. Моя єдина! Не тисни тільки так мене, бо оселедця зіпсуєш... Он ніж тупиться і не бере.

Текля. Давайте я поможу.

Недольський. Ні, ні, ти збрудниш руки; я й сам упораюсь... О! Зняв-таки шкурку! *(Крає і кладе оселедця)*.

ВИХІД II

Ті ж і білешниця.

Білешниця. Білизну принесла. Хто візьме?

Недольський. Давайте, давайте сюди.

Білешниця. Там і записка. Провірте.

Недольський *(бере корзину)*. Я, складаючи, порахую.

Текля. Дайте сюди, тату, чисту сервету. *(Бере)*. От тепер приберемо.

Недольський пішов до другого покою.

Білешниця. Чого це прибори такі?

Т е к л я. Гостей пан Костя жде.

Б і л е ш н и ц я. Ага! Певно, прощається. Чула, що швидко поїде.

Т е к л я. Хто його зна... може.

Б і л е ш н и ц я. А тобі не звісно?

М а р і й к а. Чого ж би то їй уже було звісно?

Б і л е ш н и ц я. Часто бува... розмовля... Ух, дівко моя! *(Бере за стан і перекручує).*

Т е к л я. Ви вже зараз...

М а р і й к а. Часто бува, та з батьком, бо, знаємо, учиться.

Б і л е ш н и ц я. А я ж що кажу! Учиться... поки вивчиться...

М а р і й к а. Щось шипите... не всюди ж венгри.

Б і л е ш н и ц я. Нічогісінько! Світова річ, мої дівчатка любі! Тільки дурень не покористується тим, що між руки пливе. Поки молоді, поти й нашої сили, а як зуби випадуть, тоді нас за баркан — до дідька в болото!

Н е д о л ь с ь к и й *(виходить і оддає корзину)*. Вірно; а гроші, як прийде панич.

Б і л е ш н и ц я. Гаразд! А ви, дівчатка, принесіть мені чого з балю.

Т е к л я. Добре.

Б і л е ш н и ц я. Прощавайте ж! Кланяйтесь своєму паничеві! *(Вийшла).*

ВИХІД III

Ті ж без білешниці.

М а р і й к а. Не люблю я оцієї молодиці.

Т е к л я. Вона не зла, а тільки язиком ляпа...

Н е д о л ь с ь к и й. І то здуру, та так зледащіла!

Т е к л я *(розставивши все на столі)*. Гляньте, тату, як слічно!

Н е д о л ь с ь к и й. Чудесно!

М а р і й к а *(всаджуючись на дивана)*. А славна канапа, і сидіти добре... Ач, як підкида!..

Т е к л я. То спринжини; не поламай!

М а р і й к а. І вивернутись преслічно! *(Зляга)*. Та й все у цій кімнаті розкішне: він, отой Костя, певно, багатий.

Недольський. А багатий: один син у матері, а вона має миль двадцять за Львовом шматок — два хутори добрих, ну і рейнських таки кілька тисяч покійний чоловік їй лишив... несподіваним случаєм.

Текля. Як так, тату?

Недольський. А бачиш, доню... От і оселедця сюди. *(Ставить)*. Батько нашого панича був поляк, католик завзятий, хоч рід його й походив з русинів, та давно уже тут все панство руське на католиків пошилось,— так і його рід... А тут, на лихо, полюбись йому нашого уніатського попа дочка, та так, що хоч вішайсь, хоч гинь... Одімкни, доню, оцю шухляду, треба ножі ще почистити...

Текля. Та я й сама почищу... Нуте-бо далі, татуню.

Недольський. Цікава? Так отож, кажу, закохався, аж збожеволів... Ну, батьки, звичайно,— ані тхни! Зроду-віку не потерпіли б жінки з низького роду і схизматки.

Марійка. Дурні! Через те і я не хочу за них виходити заміж.

Недольський. Ха-ха-ха! Втеряли вони, страх!

Марійка. А втеряли, бо такої жінки, як я, між панами катма!

Текля. Та куди їм до тебе! Тільки не мішай!

Марійка. Ну, ну, не буду: я, як панна, сидітиму. *(Чепуриться)*.

Текля. Нуте ж бо, тату!

Недольський. Ох, коли б тільки не спізнитись, бо й там, як кинуться по стружа...

Текля. Фроська прибіжить, я просила.

Марійка. А то й я метнусь, справу справлю.

Недольський. Та сиди уже, дзиго! Так отож, як небіжчик осиротів, то й оженивсь зараз з матір'ю нашого Кості. Ну, побрались і зажили, але як уже чоловік не нагинав жінки вкупі з єзуїтами, щоб до католицького лона пристала, дак ні сама од свого закону не одступилась, ні сина свого не дала. Ну, пан і наваживсь було усе добро до кляштору одписати і поїхав був уже до Львова одписну робити, та несподівано на залізниці його роздавлено... От таким робом усе жінці та синові й лишилося—їм на користь, та й нашому людові на благо.

Марійка. І людові? А мені й крейцера не дали!

Недольський. Хе-хе-хе!! Їй не дали, обділили!

Хіба, серденько, в крейцерах тільки добро! А от, розміркуй своєю головкою, чи добре нашому руському людові без руських панів? Нікому за його заступитись і в школі, і в церкві, і в господарстві.

Марійка. Нікому, значить, за нас, бідних, і слова замовити! Не скаже моїй хазяйці ніхто, щоб грошей з мене за кватирю не правила; а то тільки світá ще, а вона вже дверима — рип! «Проше пеньондзе, жеби на тих мяст билі, а то випендзе! *» — «Нема!» — «Але зараз шельма побєгай!!» А щоб уже ти так бігала... Тьпху!..

Недольський. Ех, бідна й ти, голубко! Все про своє лихо...

Марійка. Та я вже, дядьку, переплакала його, тепер кусаюсь: тільки бабусі й шкода.

Текля *(обніма її)*. Тату! А як же ви думаєте про молодого пана, про Костю? Який він?

Недольський. О, щира, добряча душа і руське серце, цей не зрадить своїх думок, а думки у його широкі...

Текля. Так і я думала, так і мені віщувало серце... У його такий ясний та глибокий погляд...

Марійка. Та він і сам гарний: чорнявий, з вусиками... От такого б закрутить... та ще з хуторами і рейнськими...

Текля. Ет, Марильцю! Тобі тільки користь! Чоловік він хороший!

Марійка. Ну, а з грошима ще кращий: що ж то вадить?

Недольський. Інчому б і вадило, а тільки не нашому Кості; він при освіті й почоті далеко сягне.

Текля. Дай йому бог всього-всього! Який він добрий до нас був; а тепер швидко поїде.

Недольський. Що ж робити? У всякого своя доля і свій шлях широкий! Ріднесенька моя! *(Обніма)*. Не піддавайся мрії!

ВИХІД IV

Ті ж і Фроська.

Фроська. Дядьку пане струже! Там його мосць господар вас кличуть і жидівка шука...

---

* Прошу мені негайно сплатити гроші, а ні — то вижену! *(Польськ.)*

Недольський. Жидівка?! *(Набік)*. По мою душу!

Фроська. Ах, як тут славно пахне!.. Скільки всього!..

Текля. Голодне, бідне! На тобі шматочок! Руки не цілуй!

Недольський. Я зараз.

Текля. Чого це жидівка?

Недольський. Діло, може, яке—кватиря, абощо...

Марійка. Чи не та? Ух, я б її!

Текля. Яка?

Марійка. Та... Гадина!

Недольський. Побіжи, Фросько, скажи їй, щоб після... що мене дома нема... пан послав далеко.

Фроська. Жидівка намагалась і сюди йти.

Недольський. Сюди? Це ж чуже помешкання! Скажи їй, що після... А то мені пильне діло... до пана...

Фроська. Я скажу.

Недольський. Так ходім разом; ти вниз, а я до пана!

Пішли.

ВИХІД V

Текля і Марійка.

Текля. Та хто ця жидівка й чого?

Марійка. Ех, краще б було, щоб ти ніколи не знала, куди може завести скрут і як лихі люди користуються з його жорстоко! Спробувала я цього ковша...

Текля. Голубонько моя! Натерпілась ти?

Марійка. Так натерпілась, що аж отерпло все... і молодість, і краса пішла за водою... Не сльози — я вже розучилася плакати... а так би іноді хотілось видавити сльози!

Текля. Невже ти заніміла навіки і живеш так — без надії, без серця?

Марійка. Ет, на якого воно дідька заволоці? Задубло, та й уже! Так хоч зручніше.

Текля. То ж не життя, а неволя... та ще й яка!

Марійка. На таку вже ступила...

Текля. Мені аж страшно...

Марійка. У тебе єсть тато, що й душу за доню положить.

Т е к л я. Ще й з ухмилкою: він так мене любить! Ми з достатками були, та розорили нас, і тепер він, мене ради, поневіряється тут на такій низькій роботі, як простий; мені це так гнітить душу, що я б не знаю на яку роботу пішла, щоб йому допомогти. Тільки на що я здатна? Ремества путящого не знаю; тато все мене вели до освіти... А тут нитка і увірвалась... Якби я мала хоч трохи снаги до вчительки добитись, то я б найщасливішою була!

М а р і й к а. А ти ж при школі тут.

Т е к л я. Попихачем, служкою, аби хоч що-не-що ухопити...

М а р і й к а. А панич? Він же допомага?

Т е к л я. Як рідний брат; все, що я знаю хоч трохи,— все від його; такого другого щирого серця нема! Тілько ж недовго він і попрацював зі мною,— як перебрався сюди,— півроку... та й то менш, як познайомились.

М а р і й к а. Як же це сталось?

Т е к л я. Він же щодня ходив до університету, ну й заносив у стражничку до тата ключа... там мене й бачив...

М а р і й к а. Звичайно, ти сю годину взнала і вже не одлучалась на той час...

Т е к л я. І не думала!

М а р і й к а. Ну, ну, далі?

Т е к л я. Що ж далі? Бачив мене, звернув увагу, що я бліда дуже, що там, у конурці, і темно, і вільготно, і повітря брак... Ну, розпитався з татом — став жаліти нас...

М а р і й к а. І чаще бувати, на хворе дівча поглядати... Ну, ну!

Т е к л я. Бозна-що! У його добре серце. Таке добре, таке добре! Він і прохав, щоб тато зі мною до його заходили, що у його там книжок і всяких річей багато, що він радий мені допомогти... Тато аж плакали...

М а р і й к а. А ти?

Т е к л я. Я раділа, боже як! Як п'яна ходила з того щастя; і правда ж,— такі ясні та хороші дні настали мені! Він приходив до нас, розказував про чужі, далекі краї, про безкраї моря, про вічно тепле небо, про розкішні рослини, про дивні створіння, про пишний божий світ.

ВИХІД VI

Ті ж і Недольський з жидівкою.

Недольський *(за дверима)*. Чого ж ви лізете, пані, це ж кватиря чужа...

Жидівка. Що мені кватиря? Я за своє добро йду.

Недольський. Та я ж, пані, казав, що сам постараюсь, одслужу... а ви-таки все своє...

Жидівка одчиня двері.

Жидівка. Чула се, чула, генух! * годі вже слухати.

Недольський. Тож тим не поможете... і нема його...

Жидівка *(входить)*. Ой вей мір! ** Ще балака! Я вже знаю, що...

Недольський. От наказаніє! Слухайте сюди, дітки,— ось візьміть гроші та побіжіть купіть іще рому, цитронів і померанців... Мені ось ніколи... а в вас молоденькі ніжки...

Текля. Я не знаю де, тату... *(Набік)*. Тут щось непевне!

Недольський. Та ось Марійка зна.

Марійка. Знаю, знаю... *(Придивляючись)*. І цю цяцю знаю!..

Жидівка. Ну, ну, ну! Ти?!

Недольський *(стає проміж)*. Годі! Годі, будь ласка! Це чужа кватиря — і гвалт... Іди вже за покупками, голубко Марійко! *(Виряджа)*.

Жидівка. Ач! Мужва, волоцюга! Отак вашому репаному брату допомагай,— і слухай швинячество! Паршивий гешефт! *** Собачий інтерес! А коли я свої гроші побачу?

Недольський. Що ж я зроблю, коли не маю змоги всіх разом віддати? По частках...

Жидівка. Що мені по частках? Хороший порядок! Я йому лічені гульдени давала, а він мені крейцерами повертатиме! Гут **** гешефт!

Недольський. Майте ж жалість: іначе не можу, хоч заріжте!

---

* Генух — годі *(євр. з нім.)*.
** Ой вей мір — ой горе мені *(євр. з нім.)*.
*** Гешефт — операція (торгова) *(євр. з нім.)*.
**** Гут — хороший *(євр. з нім.)*.

Жидівка. Велика користь? Гроші оддай... Брать умів?

Недольський. Дочка була при смерті... Самі ж знаєте! Ну й ви казали, що по частках можна, що вексель тілько прохворма.

Жидівка. Казали, казали! Нічого я не казала, забула...

Недольський. Забули? А проценти ж — які хтіли брали; а тепер потрібуєте враз. Де ж я візьму?

Жидівка. Де? Якби схотів, то й найшов би де! От, хоч у цього, багатий панич: отже він до цурки... * зер **-дуже люб'язний...

Недольський. Він до нас... по доброcті... по щирості... прихильний... Але щоб користуватись тим і канючити гроші... Змилуйтесь, пані!

Жидівка. А може, коли б носа не дерли, і сам би він захотів допомогти... і мені... і вам... і їй...

Недольський. Що таке? *(Підступа)*. Яким способом?

ВИХІД VII

Ті ж і Голембицький.

Голембицький *(в гусарці)*. Це пана Яворовського помешкання?

Недольський *(кланяючись)*. Так, вельможний пане!

Голембицький. А, це ти? А пан дома?

Недольський. Нема, вельможний пане!

Голембицький. Шкода; але я опантрує покої.

Жидівка *(все кланяючись)*. Вельможний пан, як молодий господар, огляда свої добра?

Голембицький. А так; ще не всюди билем ***.

Жидівка. Хвала богу, же у вельможного пана такі майонтки, ктурих за єден раз не обейсть...

Голембицький *(придивляється)*. Цось знайомего?

Жидівка. Аякже, якже! Кеди еще вельможний пан

---

* Цурка — дочка *(польськ.)*.
** Зер — дуже *(євр. з нім.)*.
*** Билем — був я *(польськ.)*.

до небозчика пшиєжджав, то я услуговала... і панич бил контент *... і я зарібок мала...

Голембицький. А, он цо? Пам'єнтам! А вєле ** пан Яворовський за помєшкання плаци?

Недольський. Вісімдесят, пане, гульденів.

Жидівка. Мало, далібуг, мало: такі слічні покої і такі тани ***.

Голембицький. Так, так: можна б більш.

Жидівка. Тим бордзій, же багатий... струж збив ціну, бо панич його цурку едукує ... ****

Голембицький. А, он цо?

Недольський. Вельможний пане! Не вірте злому слову! Це помєшкання раз у раз ходило по сімдесят п'ять гульденів на місяць, хоч по книжках гляньте,— а я ще п'ять гульденів натяг... А що панич показує дещо моїй дочці по книжках,— то то по моїй просьбі, на бога вірте... Я за те услуговую... Гадюче жало завжди шука, щоб неповинне створіння вкусити.

Голембицький. Так у тебе єсть дочка?

Недольський. Єсть, вельможний пане.

Жидівка. Шенгейт! *****

Голембицький. Віркліх? ******

Недольський. Бідна сирота... Так, значить, всякому й вільно знущатись!

ВИХІД VIII

Ті ж і Текля.

Текля *(кладе покупки, не завваживши чужих)*. Зараз і панич... Ох! *(Завстидалась)*.

Голембицький. Чого панна злякалась, не вовк!

Текля. Несподівано, пане...

Голембицький. Це твоя дочка?

Недольський. Так, вельможний пане!

Голембицький. Щасливий — красуня.

Недольський. Добра і чесна дитина.

---

* Контент — задоволений *(польськ. з лат.)*.
** Вєле — багато *(польськ.)*.
*** Тани — дешеві *(польськ.)*.
**** Едуковаць — давати освіту *(польськ. з лат.)*.
***** Шенгейт — красуня *(євр. з нім.)*.
****** Віркліх — справді *(євр. з нім.)*.

Голембицький (*розгляда в шкельце*). П'єнкна *, слічна, бардзо, бардзо! **

Жидівка. Антик!

Недольський. Завстидили... так у вічі... (*Обніма Теклю*).

Голембицький. Нє мялем поєнця ***, жеби в моєм дому...

Недольський. Візьми, доню, ще в тій кімнаті сервети та приготуй!

Текля побігла до кімнати.

Голембицький. Ну, я пуйде... а ти (*до жидівки*) заходзь до мнє!

Жидівка. З пшиємностьо, вельможний пане!

Голембицький (*до стружа*). Не проводь! (*Пішов з жидівкою*).

Недольський (*зачиняє за ними двері*). Перешіптуються... Видимо, знайомі, приятелі! Так така ти цяця! Недарма про тебе й чутка йшла... Накинув уже оком, невже наваживсь? О, вони, оті коршуни, на все здатні!

ВИХІД IX

Ті ж і Яворовський.

Яворовський (*ввіходячи*). На кого це ви так гримаєте?

Недольський. Та це я про себе... не варто й мови каляти.

Яворовський. Ну, а тут зараз і мої гості йдуть. А у вас все уже готове?

Текля (*вибігаючи*). Все, пане Костю, все! На столі тільки боялась чіпати, щоб не перемішати шпаргалів.

Яворовський. Пусте! А прибрали як мою хатку, аж сміється!

Текля. Бо весела.

Яворовський. Так, коли мої друзі тут: і сонця нема, а на душі сонячно.

Текля. То коли ви тут...

Недольський. Ви, пане, до нас як рідний... І не знаю вже, чим ми заслужили?

---

* П'єнкна — гарна (*польськ.*).
** Бардзо — дуже (*польськ.*).
*** Поєнця — поняття (*польськ.*).

Яворовський. Чистими, як кришталь, серцями.

Недольський. Ех, пане Костю! Які-то вже вони чисті? По багнищах валасаються...

Яворовський. Тим паче, а все ж чисті й хороші. *(Цілує)*.

Недольський. Спасибі вам! Тільки ж ви одні такі на світі. *(Змахує сльозу)*.

Текля. А решта, пріч Марійки, такі люті... в ложці б води утопили... І що ми їм робимо?

Недольський. Що убожеством мулимо очі... От усяк і хоче з'їсти цілком, покористувати хоч з кісток наших!..

Яворовський. Так; тут вам погано: вона слабенька, кашляє сухо, а конурка та вільготна й надокола мерзота...

Недольський. Я б давно вирвався... коли прикутий... в пазурах...

Яворовський. Так далі не можна! Я давно про вас думаю... Ця думка вже вросла мені в душу... Треба обрадитись...

Недольський. Голубчику! Не турбуйтесь думками про нас: мало у вас і своїх, хороших, широких думок, щоб іще й харпаками тарасувати голову!

Яворовський. Е, старий друже, стидно! Хіба не знаєте, які ви мені дорогі.

Струж і дочка втирають очі.

Чого ж ви плачете, голуб'ята? Теклюсю, ріднесенька!

Текля. А то ж і не плакати? Що одігріли нас... За вас світа побачили... і знов сиротами...

Фроська *(в двері)*. Дядьку Михайле! Там пан господар вас кличуть зараз до себе.

Недольський. Іду, іду! Зараз!! *(Пішов за нею)*.

ВИХІД X

Яворовський і Текля.

Яворовський. Так вам буде смутно за мною?

Текля. Не то що смутно, а я боюсь і згадати про це... Пустка, кладовище...

Яворовський. Спасибі! *(Тисне їй руку)*. А невже ви думаєте, що я так би вас і кинув?

Текля. Я й думок не зберу... У вас і без стружів багато, багато свого діла... Широкий світ...

Яворовський. Для чого ви умисне себе принижаєте? Невже ви міркуєте, що я таких думок? Це ж образа! Мені теж одірватись од вас... боляче... та так, що не знаю, а чи й вистачить на таку операцію сили?

Текля. Привикли трохи... У вас таке добре, золоте серце.

Яворовський. Ні, не привик: це не те! Це така привичка, яка глибоко пуска в цім місці *(на серце)* коріння, що його вже не вирвати... *(Стиха обніма за стан)*. Це — моя зіронька.

ВИХІД XI

Ті ж і Стембельський.

Стембельський *(входить раптом)*. А! Сцена із «Ромео і Джульєтти»!

Текля. Ай! *(Засоромившись, тіка)*.

Стембельський. Браво! Браво!

Яворовський. Honni soit qui mal y pense *.

Стембельський. Натюрліх! Бувай!! *(Подає руку)*.

Яворовський. Здоров! Сідай!

Стембельський. Але преслічний квятек!

Яворовський. Придерж язичка: тут марно образиш.

Стембельський. І не мислю! А, справді — чудо красунька. Звідки?

Яворовський. Дочка стружа... Бідна сирота... батько просив, так я дечим займаюсь...

Стембельський. Коханням! Ха!

Яворовський. Ти знов? Це вже не знаю...

Стембельський. Пшепрашам! ** Де твій тютюн?

Яворовський. Он, бери... а є й готові папіроси...

Стембельський *(крутячи папіросу)*. Ні, що не кажи, а й народовцем бути вигода...

Яворовський. Яка?

Стембельський. Та от научати дівчаток: наш

---

* Ганьба тому, хто зле помислить *(франц.)*.

** Пшепрашам! — Вибач! *(Польськ.)*

брат як візьметься, то зараз всяк і пальцем тикне, а вашому брату вільно.

Яворовський. Бо й справді, ваш брат з щирістю, з доброю думкою жодній би дівчині не споміг, а тільки б про свої втіхи дбав, про ласощі з чужих сліз...

Стембельський. Ну, втіхи й сльози... це вже не держиться купи... Ми ж не такі грубі гвалтівники! Для того-то й вигода — книжкою приручити...

Яворовський. Цинік ти! У тебе якось і очі наставлені у всьому бачити тільки брудоту.

Стембельський. Ха-ха! Хто його зна, таке вже їм щастя; от іще, як увійшов...

Яворовський. Ну, я тебе прошу на серіо — годі!

Стембельський. Німий як риба!.. Не бійсь — ми в цих речах делікатні.

Яворовський. Таки своє...

Стембельський. Ціхо! Мовчу і тютюном ласую.

Пауза.

Читав оце.

Яворовський. Присягаюсь тобі чесно...

Стембельський. Могила — і квит.

Курять.

Пауза.

ВИХІД XII

Ті ж і Любич та три студенти.

Любич *(входить з гамом)*. І таку стару, заржавлену брехню провадити з катедри.

1-й студент. Ти думаєш, що йому факти історичні не звісні? Звісні!

2-й студент. Значить, зух!

3-й студент. Кателицький жук у голові: якої кривди не робив би єзуїт та магнат — все добре; вони, мовляв, були культурним променем, а решта — азіати.

Яворовський. Та йдіть уже мерщі в хату, а то й розпочали!..

Любич і другі. Здоров був! *(Вітаються)*.

Яворовський. Здорові, здорові! Де барилися?

1-й і 2-й студенти. Та на лекції Дембовського були.

Яворовський. А, нового історика?

3-й студент. Новий, та на старій підшивці.

Любич. А, паничу! До нас, може...

Стембельський. Пшепрашам: дьогтю не зношу...

Любич. А ним, знаєш, панські хвороби лікують.

Яворовський. Про що лекція була?

3-й студент. Про велику руїну!

1-й студент. І таке брехливе, тенденціозне провадив, що...

Любич. Та ну його! Краще по чарці зараз, бо я проголодався: де ж пак? Із анатомічного та в клініку, а звідтіль на Дембовського.

Яворовський. Не близький світ! По чарці, по чарці слід!

Дехто. З місця, значить, на звіра?

Яворовський. А так, і чудесно! Ось — біла, настоянка, стара вудка... Кому чого?

Стембельський. Я до старої литовки! *(П'є)*. Будьмо!

Любич. А я білу, родиму сивуху.

1-й студент. І я!

2-й студент. А мені отієї червонастої, настоялочки.

3-й студент. А я — і тієї, і другої по повній чарці.

Яворовський. Ото найкраще: одно на друге не вадить! Закусюйте ж: ось шинка, ковбаса, сир, риба...

Любич. Та ти не припрошуй: ми не панни, усе перепробуєм.

2-й студент. По першій не закусюють?

3-й студент. Sapiens es *, колего, і я за твій розум ще вип'ю.

Стембельський. Вєк наш круткі — випієми вудки; вєк наш нє длугій — випієми по другій; єсли умєраць не хцецє — випієми по тшецєй!

1-й студент *(який уже попоїв)*. Ха-ха-ха!

Яворовський. Чого то?

Всі їдять і чаркуються.

1-й студент. Не можу згадати, як зайорзався в своїм кріселку пан, коли зачув, що шикають...

2-й студент. Ха-ха-ха! Іменно, як собака в човні!

---

* Sapiens es — розумний ти *(лат.)*.

3-й студент. І почав вибріхуватись.

Стембельський. А чи то ж можна так грубо?

3-й студент. Не бреши! Не перевертай подій!

Стембельський. Кожний має право свої думки мати, свої здання * проводити.

Яворовський то переносить з кімнати пиво, то загляда в двері і в вікно.

Любич. Для своєї потреби, а коли ти принукуєш мене слухати і вживати, то вибачай!

Стембельський. Не ходи, коли не до вподоби, а не гвалтуй!

Любич. Не ходи — коли я мушу, коли нема мені де других джерел наукових шукати; але ти подавай мені правду, щирі безсторонні погляди, а не стародавні наклепи.

2-й студент. Підправлені ще новою плутаниною...

3-й студент. Шахрайством.

Стембельський. Чого ж, панове, себе ви вважаєте за непогрішимих? Відкіля ви напозичались таких непорушних правдот? З руських джерел? Ет, штука! Здався циган на свої діти! Ви ж туди всі й гнете!

3-й студент. То правда; бо з вами, поки світ сонця, згоди не буде.

Любич. В тім-то й річ, що ми поважаємо всякі джерела: і руські, і польські, і літописи, і аннали, і народні думи, і акти...

1-й студент. А надто чистий розум, вільний од приставлених ксьондзами няньок.

Стембельський. Ет, чистії! Говори! Теж няньок слухаєтесь та за поводирями йдете. Нехай уже ми й перехвалюємо свою шляхетчину, магнатерію пишну,— так ми ж стоїмо за культурні стани, а ви вихваляєте розбишак, гвалт, грубу темноту...

Любич. Та ваша магнатерія більше розбишацтва і гвалту робила!

1-й студент. В крепаки всіх повернути хотіла!

Стембельський. Не тільки наша.

2-й студент. В бидло, щоб нарівні з волами людьми робити!

3-й студент. А на тій кривавиці самим паскудитись і озвірятись.

---

* Здання — думка.

Стембельський. Науку, штуку... піднесла... освіту...

1-й студент. Подумаєш, які культуртрегери!

Стембельський. Та дайте ж і мені слово сказати. *(Кричить)*. По всіх краях... у ті часи... стояла жорстокість і дикі звичаї.

3-й студент. Так чого ж докоряєте простий люд, що одплачував за лихе лихим?

Стембельський *(кричить)*. По других панствах * влада ще більше...

Любич. Там влада йшла проти ґвалтівників; сама ширилась, але їх сумиряла і простий люд од напасників боронила!

2-й студент *(кричить і стука підставкою)*. До порядку!! Панове!!

Яворовський. Та годі, годі! Ціхо! Адже один одного не переконаєте? Ось на цім хай згода: пиво, ель!

2-й студент. Себто німець миритиме?

Стембельський. Безварунково **.

Яворовський. Та ціхо! Кому чого?

Любич. Ти тільки пляшки подавай, а ми самі уже дамо раду.

Яворовський. Зараз, зараз! Я чай приготую... *(Подає все)*. От загнали Теклю й Михайла... *(Догляда в двері)*.

ВИХІД XIII

Ті ж і Марійка.

Марійка. Ось вам і померанці, й цитрони — насилу знайшла!

Яворовський. А, спасибі! От ви до речі; поможіть мені гербату *** розливати!

Марійка. Добре!

Любич. Одкоркував уже три; беріть самі.

Коло столу наливають і п'ють.

Марійка. Я побіжу до дядька, щоб самовар несли.

2-й студент *(до Любича)*. Перекинь мені, будь ласка, запалки! ****

---

* Панство — держава *(польськ.)*.
** Безварунково — безумовно *(польськ.)*.
*** Гербата — чай *(польськ.)*.
**** Запалки — сірники *(польськ.)*.

Любич. Лови! *(Кида).*

Яворовський *(доганяючи Марійку).* Та кликніть, будь ласка, і Теклю, і батька її до нашого гурту, та й самі...

Марійка побігла.

Ви, панове, не маєте нічого?

Любич. Я за жіноче питання — ти знаєш.

Студенти. І ми!

Стембельський. О, я ще надто! Без пишних квяток і бенкет не в бенкет! За чорні бровенята! *(П'є).*

Другі. Браво! Слава!!

Стембельський. За вільне кохання з книжками і без книжок! Ха-ха-ха!

1-й студент. Панич, здається, замоловся?

Яворовський. І я думаю. *(На серіо).* Пам'ятайте гонор!

Стембельський. Пшепрашам, пшепрашам!

Любич. Не руште панича!

Яворовський. А що, панове, чи не спорудити зараз нам жжонки? Поки готуватиметься, гербати дадуть нам.

Всі. Гаразд, гаразд!

Стембельський. Вестальчине огнище. Я дуже люблю їх!

Любич. Тільки вже цею священною махінацією орудуватиму я; давай сюди всі причандали.

Яворовський *(подає).* На, на! Ось і арак, і коньяк, і цукер, і померанці, і все...

Любич. Таскай сюди та давай посудину й дві шполи! * Та ще хто з лодарів до спомоги!

Помагають поратись. Другі п'ють. Стембельський ліг на капані.

ВИХІД XIV

Ті ж і Недольський з самоваром, Марійка і Текля.

Недольський. Насилу впорався!

1-й студент. Давайте я вам допоможу: отаке тарабанити!

Яворовський. Ось чарку нате, не тікайте!

Недольський. Та я... Спасибі!

---

* Шпола — совок.

Я в о р о в с ь к и й. Ні, ні, образите... За моє здоров'я. Та закусіть.

М а р і й к а *(до Теклі)*. Та йди, чого стала! От іще!

Т е к л я. Не хочу; такого багато...

М а р і й к а. Не бачила? Не з'їдять!

Я в о р о в с ь к и й. Теклю, голубочко! Ідіть! Я прошу дуже, і щиро...

Т е к л я. Чужі... Сміятимуться.

Я в о р о в с ь к и й. Хто осмілиться. *(Тихо розмовля)*.

Л ю б и ч. Ріж померанці начетверо...

С т е м б е л ь с ь к и й *(схоплюється)*. Пшепрашам! Pardon! * *(Потягається і підходить до Марійки)*. А, кохана панно, бардзо познайомитись радий.

М а р і й к а. Не нашкодьте ж... Окріп це. *(Розливає)*.

Текля розносить хліб, а Недольський гербату.

С т е м б е л ь с ь к и й. Окріп? Ха-ха-ха! І панна? А!! *(Кланяється)*.

2-й с т у д е н т *(до Яворовського)*. А ти, Костю, куди звідсіль?

Я в о р о в с ь к и й *(підходить)*. До матері зараз: вона мене жде не діждеться; хотіла сама сюди їхать, та слаба.

3-й с т у д е н т. Ну, а далі куди подасишся?

Я в о р о в с ь к и й. Та ще не знаю: хотілось би по чужих краях поїздити і далі повчитись.

Л ю б и ч. Нема й речі; ти повинен конечне за катедру битись; не змилй і не кинься куди вбік,— це було б подлістю!

1-й с т у д е н т. Авжеж, такими способами тільки й можемо збутись Дембовських, коли чесні люде підуть...

2-й с т у д е н т. Набралось би їх, та убожество наше... жменька нас,— і то міщане тільки та батюшки.

Я в о р о в с ь к и й. А під боком сотні, мільйон!

С т е м б е л ь с ь к и й. А, віншує нового пана професора...

3-й с т у д е н т. Пий лучче пиво!

С т е м б е л ь с ь к и й. Давай.

1-й с т у д е н т *(до Яворовського)*. Чого він прититюрився?

Я в о р о в с ь к и й. Нагло вліз... Нав'язливий...

---

* P a r d o n — вибачте! *(Франц.)*

3-й студент. А чули-сте, панове, що знов на сейм з руських нікого не вибрали?

Яворовський. А то ж і виберуть. Коли ж вони культурні стали — поляки і німці.

Любич. Ото знов тобі, Костю, наука, щоб не гаяв часу і не одбивався од мети.

1-й і 3-й студенти. Нема чого й думати: він наша підмога й надія.

Яворовський. Спасибі, товариші, за добре слово. Вірте, що не змилю.

Стембельський *(до Марійки)*. Проше, я поможу...

Марійка. Та гетьте! Ще склянку розіб'єте.

Стембельський. Лялюсенько! Ах, яка шийка!

Марійка. Отже хлюпну... гербатою.

Стембельський *(одходить)*. Но, но, но! Хамисько!

Текля *(до Недольського)*. Так мені щось, тату, і весело, і плакать би хотілось, і забігла б світ за очі...

Недольський. Чого ж то, донечко моя? *(Обніма її)*.

Любич. Ну, панове, у мене все готове! Ставайте навколо, й велебно запалим фіал.

Стембельський. Падам до нуг пшед олтажем.

Яворовський. Ану, «Гавдеамус»!

Запалюють арак.

Хор. Gaudeamus igitur juvenes dum sumus! * *і т. д.*

Яворовський. А що ж ви, кралечки, до гурту не стаєте, не співаєте?

Любич. Всі, всі сюди!

Стембельський *(п'яніша)*. Згода, мої квяти... *(Лізе)*.

Марійка. Далі, проше!

Текля. Гетьте! *(Одступила)*.

Яворовський. Пісень!

Марійка. Ми таких не вміємо.

Любич. Так своїх.

Студент сіда за піаніно і гра.

---

* Будемо веселитись поки молоді! *(Лат.)*

Всі (*співають*).

Вип'єм за щастя, вип'єм за долю,
За чесне в житті пробування,
Щоб не розвіяв буйний по полю
Наші думки, наші здання!

Любич. Готове питво чарівне! Давайте ковші, я вже виночерпієм буду. (*Розлива й роздає*).

Всі (*співають*).

Вип'єм же, братця, за поєднання
З кревними здавна братами,
Щоб всі слов'яне порозбратані
Зійшлись до єдної брами...
Слава!.. Слава!..

П'ють.

Стембельський (*п'яний*). За поєднання з такими дівчатками! (*До Марійки*). Поїдьмо на погулянку!

Марійка. Одчепіться!

1-й студент. Чи ти в своїм умі, паничу?

Стембельський. Велике цабе — дівка?!

Яворовський. Проше пана пам'єнтаць, же...

Любич. За нашого щирого й доброго товариша Костю!.. Щоб його серце завжди було таким, як тепер!

1-й студент. Щоб не спокусилось мамоною.

2-й студент. І працювало б завжди на користь нашого руського люду!

Всі. Так! Слава! Слава!

Текля (*тихо Яворовському*). Щоб засягло воно великої слави й почоту!

Яворовський (*тихо*). А я й за друге...

Любич (*за піаніно*). Ануте, карманьйолу!

Дансон ла карманьйола,
Вів ле сон, вів ле сон! *

Стембельський (*скачучи*). Дансон ла карманьйола! (*Обніма Теклю і цілує*).

Текля. Ой що ви? Як смієте? (*Плаче*).

Недольський (*пригорта її*). Така образа! І де ж?

---

* Танцюймо карманьйолу,
Хай живе гук, хай живе гук [гармат]! (*Франц.*)

Я в о р о в с ь к и й. Шельмовство! Вон з хати!

В с і. В потилицю свиноту!

С т е м б е л ь с ь к и й. Цо-о? За таке бидлисько?

Я в о р о в с ь к и й *(хапа стільця)*. Ні слова!!

С т е м б е л ь с ь к и й. А! Пшепрашам! Запомнялем, же пан уціскал! То панська коханка!

Я в о р о в с ь к и й. Подлець! *(Кидається за стільцем)*.

Всі удержують.

С т е м б е л ь с ь к и й. Я завтра з паном рахуюсь.

Я в о р о в с ь к и й. Хоч зараз!

Т е к л я *(між них)*. А!! На бога!

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

Середина швейцарської під сходами. Просто двері, вікно. Обставлена бідно.

ВИХІД І

Зося, Юзя і Текля.

Зося. О, жидівка ота — така паскуда! Раз до нас було почала ходжати, так мати її в потилицю.

Юзя. І нам наказували, щоб з нею і до мови не вступали.

Текля. Треба й татові про це сказати... Та куди це він пішов?

Зося. З двору кудись?

Юзя. А як тобі?

Текля. Нічого, краще... Тільки голова важенна...

Зося. Іще б, цілу ніч не спала... І що там налякало?

Текля. Нічого... Пусте... Підпили трохи...

Юзя. Сварка б то? А вранці ще кухар з посудницею бився...

Текля. І Марильця не вертається... Що б то значило?

За дверима чути Недольського: «Ти ж, Марійко, побудь поки!»

Текля. Таточко! А куди ви знов?

Недольський. Тут посила пан по діло.

Текля. А швидко вернетесь?

Недольський. За півгодини.

Зося. Нам би уже час, щоб мама не сердились!

Юзя. А правда.

Текля. Спасибі вам, голубочки, що до мене такі добрі! Намаялись!

Зося. Сусідське діло. Заходь до нас! Почитаєш, любко.

Текля. Зайду, зайду.

Виходять.

ВИХІД II

Ті ж і Марійка.

Марійка *(в дверях)*. Ви уже додому?

Юзя. Еге.

Марійка. Ну, спасибі! *(До Теклі)*. Ще пан Костя не тільки не рушав з хати, а не рушав з ліжка — спить.

Текля. Хвала богу! Коли б же не пропустити!

Марійка. Пан триватиме: другої ж дороги, як поуз це вікно, нема? Та ти не тривожся, пусте!

Текля. Як не тривожитись,— у мене з учорашнього дня стільки думок і таких несподіваних вражень, що я й не стямлюсь і не збагну всього... І тато, і жидівка ота, і Костя...

Марійка. Та ти думкам не давай волі, а то вони напосядуть!

Текля. Часами і тьохне якось радісно серце, а то все рве його такий біль...

Марійка. Бач! Це якраз тобі до речі по твоєму здоров'ю; не такий страшний чорт, як його малюють, а все-таки поперед батька в пекло не лізь! Жидівці я носа утру, та й тато твій ще поможе...

Текля. Вони щось од неї в страху.

Марійка. Може, винен що? Та й то якось уладнувати можна... а вчорашня сварка — то під чаркою, а проспляться, протверезяться...

За дверима заграла гармонійка й замовкла.

От знов під дверима венгер, шанує тебе пісенькою.

Текля. Ну його!

Марійка. Хай потіша! *(Одчиня двері)*. А надто, як зачує білешниця, то аж сказиться.

Текля. Чого б же то?

Марійка. Хіба ти не знаєш? Вона ж його коханка і ревнує...

ВИХІД III

Ті ж і венгер, а потім Юзя, посудниця, білешниця, Фроська.

Венгер стає на порозі і співає серенаду Шуберта «Meine Lieder» *.

Марійка *(по кінці)*. І, завів щось смутне! Ти нас веселенькою пісенькою розваж.

Текля. Іще через його пропустимо?

Марійка. Ну, ну! Я вийду за двері... допантрую! *(Пішла)*.

Венгер. Веселенької? Слічно! Можна! *(Співа й пританцьовує)*.

Ейн, цвей, дрей! Ейн, цвей, дрей! **
Ходь-но, любко, до дверей,
Шепітне там слічний гер ***,
А що лібе тебе зер,—
Бітте тільки клейне кіс —****
Не дай дулі-но під ніс!
Ейн, цвей, дрей! Ейн, цвей, дрей!

Посудниця. Чи ба! Уже тут! І все тут, перед цими дверима!

Венгер.

Моя любко, ти габ ахт *****,
Іх бін добрий, славний кнахт ******,
Куплю перснів, бинд і плахт,
Глянь, яка чудова нахт *******,
Як щебече нахтігал ********,
Бо без тебе я ферфал *********
Ейн, цвей, дрей.

(Пританцьовує).

Посудниця. Білешнице, гов! Глянь, як твій вистрибує.

Надходить люд.

---

* «Meine Lieder» — «Мої пісні» *(нім.)*.
** Ейн, цвей, дрей — раз, два, три *(нім.)*.
*** Гер — пан *(нім.)*.
**** Бітте... клейне кіс — прошу поцілувати *(нім.)*.
***** Габ ахт — будь уважна *(нім.)*.
****** Кнахт — юнак *(нім.)*.
******* Нахт — ніч *(нім.)*.
******** Нахтігал — соловей *(нім.)*.
********* Ферфал — пропав *(нім.)*.

Венгер.

Ейн, цвей, дрей! Ейн, цвей, дрей!
Не роби-но швейнерей *,
Мейне герц ** тебе коха,
А ти все ж таки лиха.
Стань мені за фрау *** шейх,
Буду глюкліх, іммер рейх!!! ****
Ейн, цвей, дрей! Ейн, цвей, дрей!

Фроська аж наперед вийшла, слухаючи спів, а зачувши білешницю— в хату.

Білешниця. Ач! Знов сюди встряв, уже накинув баньками!

Венгер *(одступа)*. Я всюди спєвам, то мій хлеб.

Текля. Та зачиняйте хоч двері.

Білешниця. Хлеб! Так би тобі оцим коромислом в леб.

Венгер. Но годі!

Білешниця. Знайшов куди ходити за хлебом, до чортових злиднів... Самі здихають...

Посудниця. То він халявки смалить...

Білешниця. А звісно... Я тобі!

Посудниця. Ану-ну! Їй-богу, він недарма сюди ходить!

Білешниця. А ти не лізь: сьогодні з'їла уже?

Посудниця. З'їси ще й ти! Коханек уже плює...

Білешниця. Гей, ціхо!

Дехто. Ану-ну, побийтесь!

Текля. Одступіться од дверей!

Білешниця. Ну, попаду я тебе або й оту панку шляхетку-красуню — будете знать!

Текля *(до Фроськи, що викрадалась)*. Зачини двері! А хоч би втекти од них!

Білешниця *(за дверима)*. А ти чого тут прилипла! Воду принесла?

Фроська *(за дверима)*. Одно відро, бо двох разом не здужаю.

---

* Швейнерей — свинство *(нім.)*.
** Мейне герц — моє серце *(нім.)*.
*** Фрау — жінка *(нім.)*.
**** Глюкліх, іммер рейх — щасливий, завжди багатий *(нім.)*.

Б і л е ш н и ц я. Не здужаєш? А витрішки продавати здужаєш? Ось же тобі!

Ф р о с ь к а. Ой не бийте! Гвалт!

Текля хутко одчиня двері, Фроська вскакує.

ВИХІД IV

Т е к л я, Ф р о с ь к а і б і л е ш н и ц я.

Т е к л я *(вихвативши Фроську)*. І як вам не сором так побивати дитину? І за що? За те, що не здужа два відрі разом...

Б і л е ш н и ц я *(в дверях)*. Ще й не так одлуплю!

Т е к л я. Бога не боїтесь!

Б і л е ш н и ц я. Говори!

Т е к л я *(до Фроськи)*. Не плач, голубочко, не плач! Бог з нею!

Ф р о с ь к а *(плаче)*. Я їй нічого... а вона коромислом...

Т е к л я. Боже мій! І кров! *(У двері)*. Як вам не гріх! Звірі!!

Б і л е ш н и ц я *(на порозі)*. Ти ще мені, паршива, будеш вимови робити? Велике цабе! Панна! Білоручка!

Т е к л я. Не білоручка я, а працюю не гірш вашого, лиш не розбійничаю.

Б і л е ш н и ц я *(ще вступила)*. Не згірш вашого? Над книжками працюємо! Панна, магнатка — подумаєш!

Т е к л я. Чого ви сікаєтесь? Над книжками?.. І над книжками, і над другим...

Б і л е ш н и ц я. О, над другим, то так... ха-ха-ха! І плаття, і хустки, й рукавички...

Т е к л я *(аж кричить)*. Гетьте з хати! Як ви смієте?!

Б і л е ш н и ц я. А то не смію? Ач — королівна! Думає, що дочка стружа, так уже ніхто їй і не писни! Плювать мені!!!

Т е к л я *(ридаючи)*. Гетьте з хати! Не смієте! Я приводу не давала... За віщо?

Б і л е ш н и ц я. За віщо? Дурна! Хочу, та й уже! От вилаю, викореню на всі боки, на всі заставки — і нічого мені не вдієш! Носа не дери! Така ж, як і ми, грішні, задрипа, а копилить губу, панною походжа, шляхетку удає! Ха-ха-ха!

Текля. Брешете! Брешете! То ви... Гетьте з хати! Вон!

Білешниця. Ти? Мене? Та я тебе оцим шматтям...

Текля. Тату! Марійко!! Люде!!

Фроська. Ой боже мій!! Ой!!!

ВИХІД V

Ті ж і Марійка вбіга.

Марійка. Ти ще смієш тут гвалтувать? Вон! Геть!

Білешниця. Мовчи, шльондро!!

Марійка. Е, та з тобою ось як! *(Штовха межи плечі)*.

Фроська. Ой лишенько! Ой гвалт!!

Білешниця. Не руш, падло! Обидві до панича бігаєте...

Текля. Ай! *(Тихо і впала на стіл)*.

Марійка. Я тобі рота роздеру, гадюко! *(Випиха і сама вибіга)*.

Білешниця *(за дверима)*. Ось тобі!

Фроська. Ой гвалт! Ой рятуйте! Дядько! *(Побігла)*.

Марійка *(за дверима)*. Не так, а ось як!

Білешниця. Розбій! Калавур!

Одні. Ловко насіла! Лупи її!!

Другі. Розводь! Геть! До пана!

Гвалт помалу стиха.

Текля *(підводиться)*. Боже мій! Що я їм зробила, що заподіяла? Чим я їм на заваді, що вони мене в ложці води утопити раді? Рвуть мене, банітують, славу пускають, багнюкою кидають у вічі... Хоч би ж привід мали, а то тільки аби над слабим познущатись! Та нащо мені й життя таке? Невже на одні тільки муки, на одне поневіряння, без просвітку, без краю!

ВИХІД VI

Ті ж і Марійка.

Марійка. Та годі, не плач, моє серденько! Варт ота негідь? Та я так її одманіжила, буде пам'ятать.

Текля *(кидається до неї)*. Ах, вони з'їдять мене. *(Кашляє)*.

Марійка. Не вражай себе так! Ач, знов закашлялась? Іроди каторжні! Звірі!!

Текля. А, хоч би швидче! Обридло... Огидло... Далі несила!

Марійка. Та чого вони зліщають?

Текля. А я знаю? Може, самим не солодко жити, так своє серце й зривають на другому... Всі на мене... Весь двір... Тільки оці дівчата прихильні.

Марійка. Покинь їх, виберись!

Текля. Куди ж?! Побачивши світ, знов у яму, в льох, у холодну темряву?!

Марійка. У яку? Ти слаба, горличко...

Текля. Тяжко мені... Отут болить... *(Схоплюється до дверей).* Ми, певне, його пропустили... колотнеча була... У мене й душі нема!

Марійка. Ні, він дома; одчиняв вікно на гвалт.

Текля. Ох, як би не пустити його? Там можуть ранити... забити на смерть...

Марійка. Та не бійся, ніц не буде: то згарячу, напідпитку.

Текля. Але Костя такий гордий, завзятий... Не подарує.

Марійка. Так ми його просто не пустимо.

Текля. Ох, його не вдержиш, не вдержиш! Нащо я вчора пішла? Я задавлю себе!

Марійка. Що ти?! Та як на те пішло, то я й поліцію оповіщу, одведу нещастя.

ВИХІД VII

Ті ж і Фішер.

Фішер. Фрейлен * Текля тут єсть?

Марійка. Тут. *(До неї).* Хтось до тебе!

Текля. Не знаю... Перший раз бачу... Тут коли б не пропустити! *(Дивиться, одвернувшись, пильно в вікно).*

Фішер *(довго й методично розбирався).* Габе ере** ся познайомить — наушеник аптекар, чесний менш ***, Карл-Йоганн-Фердінанд гер Фішер.

---

* Фрейлен — панна *(нім.).*
** Габе ере — маю честь *(нім.).*
*** Менш — чоловік *(нім.).*

М а р і й к а. Трошки довге прізвисько...

Ф і ш е р. Довге? Ланге? * Зо ніхт фальшиве!.. *(Подає букет).* Бітте!

М а р і й к а. Нащо?

Ф і ш е р. Се єсть пукет; гюбше блюмен фюр гюбшес фрейлен! ** *(Ухмиляється).*

М а р і й к а. Та квіти ж пов'яли?

Ф і ш е р. Айн веніг ***, трошки під пальто... Ви їх в зимний вода...

М а р і й к а. Гаразд; а нащо вам Теклю треба?

Ф і ш е р. Зер-туше тшеба,— спочонтку фрейлен, потім — тата. Проше дозволить по порадку!

М а р і й к а. Добре, сідайте! *(До Теклі).* Слухай-бо, цікаво!

Т е к л я *(тихо).* Ет, мені не до того! *(Пантрує).*

Ф і ш е р *(сіда й сяка голосно носа, а потім згорта акуратно хустку).* Муй татко і моя матка умарлі, гешторбен ****, давно і лишили мене такі маленькі кнабе *****. *(Показує).* Муй вуяшек і моя танте ****** — такі добрі, вольтетіге ******* люди — взяли мнє і дали до аптек. Там старі аптекар спочонтку мнє зер-туше біл, потем тілько туше біл, потем тілько біл, а потем не біл.

М а р і й к а *(удержуючи сміх).* Так тепер не б'є? Скажіть на милость!

Ф і ш е р. Нє, найн! Тепер муй казяїн за мнє зер цуфріден ********, платить мнє пенсія штернасьцє гультен фюр монат ********* і обецаль єще на гур ********** одна гультен!

М а р і й к а. Обіщав, кажете?

Ф і ш е р. Зо, віркліх обєцаль; я не ліниви, бардзо старайть і мер працує, умійт і пілула робіть, і банка ставить, і мікстура, і мазь, умєйт і кроф пускайт, і п'яфка, і мушка-везикаторія, і горшишник... і...

---

* Л а н г е — довге *(нім.).*

** Г ю б ш е б л ю м е н ф ю р г ю б ш е с ф р е й л е н! — Гарні квіти для гарної панни *(нім.).*

*** В е н і г — трохи *(нім.).*

**** Г е ш т о р б е н — померли *(нім.).*

***** К н а б е — хлопець *(нім.).*

****** Т а н т е — тітка *(нім.).*

******* В о л ь т е т і г е — доброчинні *(нім.).*

******** Ц у ф р і д е н — задоволений *(нім.).*

********* Ф ю р м о н а т — на місяць *(нім.).*

********** Н а г у р — зверх того *(польськ.).*

Марійка. Може б, годі? *(Приснула).*

Фішер. Ферцеєн зі *, я гуке ** за порошки...

Марійка *(до Теклі).* Чуєш?

Текля. Ет, ну його!

Фішер. Я моге биць прендко помошник.

Марійка. О?

Фішер. Зо! Казяїн мнє таль особна покуй; там вшистко *** мам своє — і столь, і штуль, і комната, і лужко, і карафка, і шклянка, унд алес, алес... ****

Марійка. Господарство, значить?

Фішер. Я, я! І карактер у мнє зер делікатний, ціха: шнапс ***** нє піє, іно ****** пиво і палє сигара...

Текля. Іде, іде! *(До Марійки).* Випровадь.

Марійка. Так ви вдруге зайдете... докінчить...

Текля. І татко не швидко буде!

Фішер *(встає і почина одягатись).* Потем?

Марійка. Так, так: тепер ніколи. Нате й букет!

Фішер. Фюр вас?

Марійка. І букет після...

Фішер. А, гут! Панна дозволі пшинєсць на презент і зубні порошки, і мидло, і персидська ромашка?

Марійка. Гаразд, гаразд!

Фішер. Райценд! Ауфвідерзеєн! ******* *(Пішов).*

Марійка *(коли входить Костя).* Ну й я чкурну, не мішатиму!

ВИХІД VIII

Текля і Яворовський.

Яворовський. Здрастуйте, моя зірочко! *(Вітається).*

Текля. Здрастуйте! Ждала вас все...

Яворовський. О! Тата нема?

Текля. Нема.

Яворовський. Ось ключі. Ви потривожились вчора? Забудьте! Сп'яну.

---

* Ферцеєн зі — пробачте *(нім.).*

** Гуке — наглядаю *(нім.).*

*** Вшистко — все *(польськ.).*

**** Унд алес, алес — і все, все *(нім.).*

***** Шнапс — горілка *(нім.).*

****** Іно — тільки *(польськ.).*

******* Райценд! Ауфвідерзеєн! — Чудово! До побачення! *(Нім.)*

Т е к л я. Я не про себе... а про вас... Пане Костю, голубчику, не йдіть!

Я в о р о в с ь к и й. Куди?

Т е к л я. Я знаю... я чула... у мене серце болить... я не знесу...

Я в о р о в с ь к и й. Не тривожся, горличко... судженого...

Т е к л я. Я руки на себе здійму!

Я в о р о в с ь к и й. Радість моя! Щастя моє! *(Пригорта)*. Так ти любиш мене?

Т е к л я. Над усе в світі!.. Душу б...

Я в о р о в с ь к и й *(поцілунком міша)*. Ясочко моя! Несила й мені більш таїтися! Як ще вперше тебе я зустрів, то серце мов тьохнуло мені, що тут моє щастя; чим більше я тебе бачив, чим довше чув твоє щебетання, тим голосок твій глибше та глибше пройшов мені в серце, тим ти миліща та рідніща ставала йому; але з учорашнього дня постеріг я, що ти мені все на світі і без тебе скрізь пустка!

Т е к л я. Господи! Пробач! Я нарікала, а ти послав мені таке щастя!

Я в о р о в с ь к и й. Раю мій! Ти любиш мене? Ти моя?

Т е к л я. Що зі мною діється? Так хороше... так ясно... так радісно... і умерти б зараз!

Я в о р о в с ь к и й. Що ти, моє коханнячко! *(Цілує)*. Не про смерть нам думать, а про щасливе та довге життя: стань мені дружиною!

Т е к л я. Стійте, голубчику! Навіщо! Не полохайте зразу серця... Хай так, без всяких думок порадіє! Не треба цього! *(Обніма)*.

Я в о р о в с ь к и й. Як не треба? Що ти кажеш?

Т е к л я. Неможлива річ... Ах, і думку підпускати страшно!

Я в о р о в с ь к и й. Я не розумію тебе... ти лякаєш?

Т е к л я. Не пара я вам, дорогий мій кришталю,— по обчеському стану, і по всьому...

Я в о р о в с ь к и й. Ти боїшся за матір, що не згодиться? Вона мене без пам'яті любить: моє щастя — її шастя... тут і питання нема — вона сама тебе проситиме.

Т е к л я. А все ж то буде насилок, принука... і вам я каменем ляжу.

Яворовський. Ти не знать що говориш, серденько: то старі байки, на шмаття вже побиті...

Текля. Але й ви самі казали колись, що люде довго не кидають старого шмаття? Слухайте, голубчику! Любімось краще, як брат з сестрою: ні докору, ні потайної досади, ні пізнього отверезіння!

Яворовський. Ти, янголятко, дитячі речі провадиш: кохатись надміру й не побратись — то ж нелюдська мука, та й з якої речі?

Текля. Бо я вас люблю, а не себе!

Яворовський. Ні, ні, ні! *(Обніма)*. Такої душі не впущу! Ми поселимось у мене на хуторі, у сховнім закутку — і проживемо цілий вік свій щасливо!

Текля. А бачите — у сховнім закутку... А душевний свій скарб дорогий теж од миру ховатимете? Боже! Яка спокуса!! *(Припада)*.

ВИХІД IX

Ті ж і Марійка.

Марійка *(одчинивши двері)*. А?! Тепер уже, значить, страхи пройшли?

Текля *(одскочивши)*. Марильця!

Марійка. Вона! Ну, тепер зоставайся щаслива!

Текля. Куди ж ти? Зостанься!

Марійка. Ніби справді хоче? Ніколи! Щасти вам боже! *(Пішла)*.

Яворовський. Яка щира душа!

Текля. Золото!

За дверима чути гомін.

Фішер *(за дверима)*. Фі пан струж?

Недольський *(за дверима)*. Я, а що маєте?

Фішер. Зер важна інтерес...

Недольський. Так зайдіть!

ВИХІД X

Ті ж і Недольський та Фішер.

Недольський. Пане Костю! Ви ось де? А я вас шукав і на кватирі був: тут ось до вас листик...

Яворовський *(тисне руку)*. Здрастуйте, друже мій!

Текля. Тату мій, ріднесенький. *(Обніма)*.

Недольський *(теж її)*. Який я радий, що ти весела! А то душі не було!

Текля *(тихо)*. Весела і щаслива!

Недольський аж остовпів.

Яворовський. Ануте, від кого лист?

Недольський. Вибачайте, зашамотався: ось!

Фішер *(весь час знов розбирався)*. Так оця фрейлен — панська цурка?

Недольський. Моя, моя, а що?

Фішер *(все ще розбирається)*. О, зер гут! Нох бесер! * Гюбше перзон!

Яворовський *(до Теклі)*. Од вчорашнього студента... Просить вибачення.

Текля. Значить, не підете?

Яворовський. Ні, ні! Чого ж?

Текля *(тихо)*. Господи! Сьогодні стільки радості, аж страшно!

Фішер. Габе ере я познайомить — наушеник аптекар, чесна менш Карл-Йоганн-Фердінанд гер Фішер.

Текля до Яворовського тихо говорить.

Недольський. Дуже радий, сідайте!

Фішер. Данке шен! ** *(Сіда з букетом)*. Мошна по порадку?

Недольський. Як знаєте!

Текля. Та ви вже казали...

Фішер. Я, я! Так я не по порадку... Я служе в стара аптек; мам пенсіє штернаста фірцен *** гультенів... гляйх верде **** помошник...

Недольський. Нуте, так що ж?

Фішер. Ін айне мінуте, лібер гер *****, я мам особни покуй, і канапа, і столь, і штуль, і лужко, унд алес зо вайтер ****** казайство. Я обраховалем — кухарка мнє варта тши гультен... ето торого... і сли би єдна перзон все разом, то зер білігер *******, таней...

---

* Нох бесер — ще краще *(нім.)*.

** Данке шен — вельми дякую *(нім.)*.

*** Фірцен — чотирнадцять *(нім.)*.

**** Гляйх верде — скоро буду *(нім.)*.

***** Ін айне мінуте, лібер гер — в цю ж мить, любий пане *(нім.)*.

****** Унд зо вайтер — і так далі *(нім.)*.

******* Білігер — дешевше *(нім.)*.

Недольський. Навіщо ж це мені?

Фішер. Ін айн аугенблік!* У мене характер зер делікатна, смирна; шнапс не піє, іно пиво і палє сигара... не файка...**

ВИХІД XI

Ті ж і пан Голембицький.
У одчинені, при вході пана Голембицького, двері було видко за ними й жидівку.

Голембицький *(ввіходячи)*. Струж дома єст?

Недольський *(зскакує)*. Вельможний пане, до послуги.

Голембицький *(оглядаючи в шкельце)*. Яке зле помєшкання... А! Здається, пан Яворовські?

Яворовський. Так, пане!

Голембицький. А я властитель сего дому, Голембицький.

Яворовський *(подає руку)*. Дуже радий.

Голембицький. Я билем вчорай у пана... А! Панна Текля...

Текля. Моє шанування, вельможний пане.

Голембицький. Покаралем білешницю, що гвалт учинила.

Текля. Ах, не карайте, вельможний пане. Вона так... з привички... не з злоби...

Голембицький. Але в вас занадто добре серце, як і погляд.

Яворовський. А що там?

Текля. Та пусте... не варто згадувати...

Голембицький. Одначе, за приводом її, всі бруднитимуть. Вам тра зборонника...

Текля. Ось у мене зборонник! *(На батька)*.

Голембицький. Дуже старий...

Яворовський. Зате щирий і єдиний.

Фішер. Здаєся, мешайт? Ферцеен зі! Я потем зайде!.. Ауфвідерзеен! *(Довго порається і виходить)*.

Голембицький. Ні, ця кімната просто неможлива для панни; стружеві, правда, тут треба бути.

Яворовський. Авжеж, звикли! Стружеві господарі завжди одводять або буду, або дірку, як і для пса.

Голембицький. Ви, пане, занадто гостро, і вза-

---

* Ін айн аугенблік — в одну мить *(нім.)*.

** Файка — люлька *(польськ.)*.

галі про всіх: я ще новий господар і не обдивився гаразд. А от для дочки стружа, для панни, єсть у мене преслічна кімната.

Т е к л я. Що пан провадить? Я з татом...

Я в о р о в с ь к и й. То, пане, зневага: дочка без батька в одрізній кімнаті мешкать не буде!

Г о л е м б и ц ь к и й. А! Пан єсть певен?

Я в о р о в с ь к и й. Так, певен, як і в тім, же шляхетний і почтивий пан не поваживсь би й натякнуть такого.

Г о л е м б и ц ь к и й. Проше, пане, без науки: научиценя не потшібно...

Я в о р о в с ь к и й. І мови шкода псувати! Ходім, Теклю! *(Виходить з нею).*

Г о л е м б и ц ь к и й *(услід).* Я з панем погáдам!

Я в о р о в с ь к и й. Добже! До послуги! *(Хряпнув дверима).*

ВИХІД XII

Н е д о л ь с ь к и й і Г о л е м б и ц ь к и й.

Г о л е м б и ц ь к и й *(до Недольського).* Хамисько! Щоб не було його в моїм домі.

Н е д о л ь с ь к и й. До терміна заплочено, вельможний пане!

Г о л е м б и ц ь к и й. По терміні — зараз його до дябла! Ач, в мужву пошився... А хорошого був роду... З твоєю дочкою, либонь, романсує?

Н е д о л ь с ь к и й. Вельможний пане! Не ображайте дитини, вона у мене єдина утіха, єдина одрадість! Я все вам перетерплю, на поневіряння ради неї піду, а поки живий, поки в цих грудях тріпочеться серце... моєї доні ніхто не зобидить.

Г о л е м б и ц ь к и й. Занадто сміло.

Н е д о л ь с ь к и й *(голосно).* Вона чесна, пане, і чиста як сльоза.

Г о л е м б и ц ь к и й. Але ціхо! Розпустив гембу?! Я хцялем добже зробити вам... коли такий, то щоб і духу тут не було!

Н е д о л ь с ь к и й. Піду, піду!

Г о л е м б и ц ь к и й *(виходить).* Але помувиш *, лайдак, зараз цось іннего.

---

* П о м у в и ш — заговориш *(польськ.).*

Недольський. А! Сіроманець! Вигнав — і краще: од харцизяк далі, хоч у ліси, нетрі — і там безпечніше! Болить отут... мов ножами ріже... злигався з жидівкою; недарма вона насіла на мене за гроші? За векселя в суд подала... уже тягали сьогодні... Беззаступний, бач! А може, ще й мені заступника пошле бог? Зітнемось, а не дам своєї дитини на потіху, своєї дитини не дам.

ВИХІД XIII

Недольський і жидівка.

Жидівка. Ну, ти! В останній раз приходжу — подавай мені гроші!

Недольський. Я тебе прошу обережніше... у мене все ходором ходить... Не дратуй!..

Жидівка. Щьо, дратуй?! Мешигіне! * Коли не заплатиш, у тюрму йди, зі мною й вартові прийшли.

Недольський. А, он що! Он він на що натякав! Ач, яка пастка пекельна!

Жидівка. Одумайся! Не дери носа!..

Недольський *(вагається, підходить, важко дихаючи)*. Слухай, я тебе прошу, не приставай до розбійничої шайки, не роби такого знасилля, пожалій себе...

Жидівка *(одступаючи)*. Ну, ну, ну! Щьо ти?

Недольський. Я тобі подвійні ще проценти платитиму, у п'ять раз одроблю стовп... до смерті працюватиму...

Жидівка. І щьо він одпрацює,— по крейцеру! А там — зразу щоб гроші...

Недольський. Так розлучиш-таки мене з дочкою?

ВИХІД XIV

Ті ж і Текля.

Жидівка. Коли такий упартий!..

Текля *(кидається)*. Таточку!..

Жидівка. А коли хочеш, щоб таточка коло тебе зоставсь, а не гнив у турма, то послухайсь, не пишайся...

Недольський *(скажено)*. Жаба! Гадюка! Здихай! *(Кидається і давить жидівку)*.

Текля. Таточку, таточку!

Жидівка. Калавур!! Рожбій!!

---

* Мешигіне — божевільний *(євр.)*.

ВИХІД XV

Ті ж і два десяцькі, а за ними білешниця й Фроська і ще дехто.

1-й десяцький. Одтягай! Задавить.

2-й десяцький. Ну, разом!

Одтягають і держать Недольського, ослабшого, мов непритомно п'яного.

Жидівка *(піднявшись, напівлежачи)*. Ой вей! Гевулт! Задавив на смерть!

Текля. Пустіть тата, голубчики! Пустіть, не держіть!

Жидівка. Ох, держіть, держіть! Скрутіть йому руки й ноги. Він розбишака, гайдамака! Вей мір! Вей мір! Я вже вмерла!

Текля. Пустіть, пустіть! Татко слабий, непритомний!

2-й десяцький. Одступись, не лізь!

Жидівка. На ланцюг його, як скажена собака!

Недольський. Дитину пошануйте!

Йому в'яжуть руки.

Фроська *(вбіга)*. Ой дядька беруть!.. Ой матінко, рятуйте!

Текля. Хто в бога вірує! Гвалт! Костю! Фросько! Клич!

Фроська *(побігла)*. Пробі!!

(Разом)

Білешниця *(надбіга)*. Ага! Уже волочать пса! Так і слід!

Текля *(кидається в ноги жидівці)*. Не беріть тата! Не давай його! Зглянься — я тобі ноги цілуватиму...

Жидівка. Ага, тепер ноги?

Білешниця *(до Теклі)*. Ганятимеш, шльондро, хвостом по вулиці!

Текля *(рида навколішках і б'є себе в груди)*. Боже ж мій, боже мій! Де ти?

ВИХІД XVI

Ті ж і Яворовський.

Яворовський *(вбіга)*. Хто сміє знущатися? Вон! *(У потилицю білешницю)*.

Текля *(кидається до його)*. Рятуйте, рятуйте тата!

Яворовський. З якої причини тут гвалт?

1-й десяцький. Маємо приказ по її векселю.

Яворовський. На скільки вексель?

2-й десяцький. На двісті гульденів.

Жидівка. А проценти ще...

Яворовський *(вийма пулярес)*. На — двісті гульденів, і гетьте з хати.

1-й і 2-й десяцькі. А коли так, ми зараз. *(Розв'язують Недольського)*.

Недольський. Батьку мій! *(Рида)*.

Яворовський *(помага розв'язувати)*. Ви—батько мій!

Текля упала [батькові] на груди й рида.

Жидівка. Не пускайте: він мене убив.

1-й десяцький. То друге діло... приказу нема.

Яворовський *(наступа на жидівку)*. Геть мені вмить і не смерди тут!

Жидівка *(до дверей)*. Ой гевулт!

ВИХІД XVII

Ті ж і Голембицький.

Голембицький. По якому праву пан тут бешкетує?

Яворовський. Я не бешкетую, а бороню нещасних од розбою і гвалту.

Голембицький. А, значить, краля знайшла собі зборонника! Ха-ха-ха!

Яворовський. Знайшла, і хто наважиться хоч слово криве в неї кинути — зі мною порахується!

Голембицький. А то для чого?

Яворовський. Для того, що я її жених, а панна Текля моя невіста.

Недольський пада навколішки.

Гурт. Ого!!

Голембицький. А! Єжелі так, то віншує * пана!

Завіса

---

* Віншує — вітаю *(польськ.)*.

ДІЯ ТРЕТЯ

Садок: Наліво фасад домика; направо хвіртка і баркан; за барканом загородний вид; посередині луговина, квіточки; під дубом круглий стіл і ослони.

ВИХІД І

Марійка і Текля сидять коло столу; Недольський оддалік підрізує дерево.

Марійка. А славно у вас тут; чудо як!

Текля. Рай, надто після тії ковдобини.

Марійка. Чисто: і садок чудесний, і повітря хороше, і гаму нема.

Текля. Я там і отут квіточок насадила.

Марійка. От як розквітнуть.

Текля. Ти ще будинку не бачила: славні кімнати, велика світлиця, і татова й моя, а при сінях ще кухонька.

Марійка. Подивлюсь, подивлюсь. Він же оце все й спорудив?

Текля. Він, він, наш зборонник, наш батько, наша мати, наше все. Того ж таки дня найняв і перевіз нас.

Марійка. Несподівано так... Я думаю — тобі все тепер усміхається?

Текля. Все, все, правда! Такий мені милий божий світ, такий приязний, що й не вірю, чи мариться мені, чи справді живу, дихаю, серцем радію...

Марійка. Господи, я така рада, що ти щаслива й будеш повік, загорювала собі долю; ти й поздоровішала, і покращала.

Текля. О, мені легко, радісно...

Марійка. Зірочко! Серденько, рибонько! *(Обніма)*.

Т е к л я. Як я тебе люблю! Кинь ти своє оте життя, переходь до нас; живи тут,—от буде весело!

М а р і й к а. Я вже заплювала свого миндруса! Бабусю перетягла сюди: вкупці й живемо... Роботи шукаю все, а то білизну прийматиму до прання...

Т е к л я. Так бабуся тут? Яка я рада! І робота буде, а то переходь з бабусею сюди!

М а р і й к а. Що ти? Прийти навістити тебе — прийдуть.

Т е к л я. Приведи бабусеньку: і я, і тато такі раді будемо.

М а р і й к а. Прийдемо, прийдемо. А знаєш, кого я оце знов бачила, хто до мене заходив?

Т е к л я. А хто?

М а р і й к а. Німець Фішер отой! Сміху такого з ним, що страх!

Т е к л я. Смішний, але добрий, здається?

М а р і й к а. Швидче придуркуватий... а побачиш, коли не прийде сюди; недарма розпитував про твоє помешкання.

Т е к л я. Та що? Нехай!

Марійка розгляда її шитво. З поля чути спів.

Х о р.

«А куди ті їдеш, мій коханий пане?
Без тебе серденько в самотині в'яне!»
— В Варшаву, на справу, } *Двічі*
Серце Марисю.

«Яке ж там насправді діло єсть слух'яне?
А що ж там робити, мій коханий пане?»
— Пить, гулять, в карти грать, } *Двічі*
Серце Марисю.

«Ох, і розпочнеться життя твоє п'яне:
Ти ж мене забудеш, мій коханий пане!»
— Там дівчат — вволю квят, } *Двічі*
Серце Марисю!

М а р і й к а. Тут чисто як на селі: пісень співають.

Т е к л я. Фабрика недалеко; робочі, певно, скінчили.

М а р і й к а *(роздивляється шитво)*. А славний узор, красивий.

Т е к л я. Дрібний тільки.

М а р і й к а. Еге, як килимок — чудо! Це йому?

Т е к л я. А то кому ж?

Марійка. Слухай, він і посватав тебе?

Текля. Ох, я цього спочатку так жахалася! Та й тепер...

Марійка. Чого?

Текля. Багато думок... одна одну попереджа... одна одну б'є...

Марійка. Про його, що так коха? Я б і не задумалась! А де він?

Текля. До матері поїхав благословення просити: з нею і повернеться.

Марійка. Славно! Слічно, моя єдина! *(Обніма)*.

Текля. Я така щаслива — тільки й гадок, що про мого сокола; оце сиджу сама, а його душею бачу; дивлюсь у ті ясні очі, чую голос прихильний, розмовляю з ним стиха, а от як не хочу, щоб приснився мені,— ні! І очі склеплю, про його думаючи, на тій думці й сон мене склонить,— а не сниться.

Марійка. А ти що-небудь з його речей за пазуху положи або ногами на подушку ляж.

Текля. Сьогодні мені снилось, що я свічки воскові сукала, а мене ладаном обкурювали...

Марійка. То ік вінцю.

ВИХІД II

Ті ж і Недольський.

Недольський *(підходить)*. А що, правда, опорядив я садочок чудесно?

Марійка. Я оце казала, що й раю не треба.

Текля. Татуня все для мене старається.

Недольський. А для кого ж мені й старатись? Одно ти у мене на землі щастя!

Текля *(тихо)*. А про друге й забули?

Недольський. Так, так! Я невдячний: все, що не є тут — і радість твоя, і втіха,— все йому, нашому другові, належить... Щасти йому у всім, боже! Ховай його од напасті!

Текля. Таточку! А правда, нема кращої людини на цілім світі?

Недольський. Нема, нема!

Марійка. І, вже б! Де б то і взялося!

ВИХІД III

Ті ж і Фроська.

Фроська. Теклюсю! Що ж тепер робити? Уже борщ закипів.

Марійка. А, і Фроська тут? Здрастуй, серденько!

Фроська. Здрастуйте! *(Цілується)*.

Текля. Ми її взяли з собою.

Недольський. Вона порається там на кухні; така рада!

Марійка. От як! Чудесно зробили, що взяли... її б там затовкли, бідну, а надто ота білешниця... у, люта! Ревнувала тебе! А як ви вибрались, то репетувала на ввесь двір і ляпала язиком... гидоти... а пан допитувавсь ще...

Текля. Не згадуй, голубочко, про них; бог з ними! Мені б хотілося, щоб оте минуле й з пам'яті вивітрилось, як недоладний сон. *(Пішла по доріжці)*.

Марійка. І то правда — цур йому! Ходім, Фросько, я тобі покажу, що далі робити, і роздивимось хати.

Фроська. Покажіть!

Марійка. Ану, наввипередки! Хто хутче? *(Побігла)*.

Фроська. Е, в вас ступінь ширша! *(Теж побігла)*.

ВИХІД IV

Ті ж і Любич.

Любич *(підходить до баркану)*. Отче Михайле! Старче божий! Як вам тут?

Недольський. А, це ви? Здрастуйте, ріднесенький! Заходьте ж!

Любич. Нема часу, хапаюсь: скінчив на лікаря, дак писати ще треба розправу. Я зайшов спитати, як панна наша вибрикує?

Недольський. Спасибі богу й вам: весела, щаслива і поправляється.

Любич. А ви її наганяйте найбільше до їжі, щоб конечне слухалась!

Недольський. Не така вона.

Любич. О?

Недольський. Зверху плохенька, а уперта така й завзята, що ну!

Любич. І не постерігав.

Недольський. Раз, іще малою, начиталась була вона біблії... і здумала сама сорок день не їсти...

Любич. Невже? Ха-ха-ха! Новий Таннер? І що ж?

Недольський. Затялась і не їла, та ще крадькома не їла, поки не злягла.

Любич. Еге-ге! А де ж вона?

Недольський. Тут, зараз! Теклю, Теклю! *(Пішов направо)*.

Любич. Екзальтирована і нервна.

Текля *(вбіга зліва)*. Я, я, я! Хто кликав?

Любич. Многоглаголивий Авакум.

Текля. А, он хто? Чого ж там стоїте? *(Вітається)*.

Любич. Нема часу; я тільки на вас зглянути.

Текля. Нуте?

Любич. Дуже контентний: кров на ланітах з'явилась, у очах не гострий, а тихий, лагідний промінь і на вустах усмішка.

Текля. Бо радісно на серці.

Любич. І чудесно, моя панночко, чудесно; а перше були ми погані!

Текля. Горе ж тільки рака, кажуть, красе.

Любич. Цур йому! Дуже радий; одпишу й Кості!

Текля. А ви од його мали листа?

Любич. Та оце ж по його припоруці.

Текля. Здоровий?

Любич. А що йому станеться? Він і мене, й вас переживе.

Текля. І дай боже! А чого бариться?

Любич. А ви не знаєте, який він запальний? От загорілось що — він цілою душею й кинувся, а трапилось на шляху друге — він і там завзявся...

Текля. А перше б то кинув?

Любич. Ні, він не такий легковажний. І до першого вернеться; а тільки його до всього порива, а потім і жаліє...

Недольський *(надходить)*. А, ось ти!

Любич. Ну, бувайте здорові; гуляйте, їжте, та не робіть мені проби на сорок день посту. *(Виходить)*.

Недольський. Це я наскаржився.

ВИХІД V

Текля і Недольський.

Текля. Таточку, в мене якісь пречуття...

Недольський. Господь з тобою!

Текля. А вам не здається, тату, що весь оцей чарівний сон маревом піде?

Недольський. Що ти? Костя найщиріша, найсвятіша людина.

Текля. А я чи дам йому щастя, чи вдовольню його на широкім шляху?

Недольський. Чого ж то? Ти не з простого роду; тільки убожество нас опростило. Головка у тебе хороша. *(Цілує)*. За розумом і упадливістю Кості в тебе виростуть крила.

Текля. Ах, таточку, рідний мій! Оці питання тільки й мучать мене, затемнюють ясний день...

Недольський. Не гризи себе завчасно, дитино; тільки що вияснилось тобі сонечко, а ти знов наганяєш хмари.

Текля. Тільки оці думки...

Недольський. Що бог дасть! Покладись на його волю й ласку.

Текля. Я все маловірна... а це гріх! Ріднесенький мій! *(Обніма)*.

Недольський. Ну, я ще маю дещо в місті...

Текля. Ви ж недовго?

Недольський. Та я зараз: тільки на пошту. *(Пішов)*.

Текля *(вслід)*. Принесіть же конечне листа!

ВИХІД VI

Текля (сама).

Текля. Серденько моє! Як я за тобою занудилась! Скучила, скучила! Коли б у мене крильця — зараз би полетіла до тебе і защебетала весело та чуло, як я люблю тебе! Так кохаю, що й господи! Перше мені здавалось, що більше, як я люблю, і любити не можна, що серце не вмістить більшого почуття; а от тепер, коли я до свого щастя схилилась, мені здається, що я все більше та більше люблю його... і кінця тому раю не бачу. А він? І він до мене пише, що кожну годину про мене

тільки й дума, що лічить кожну хвилину, аби швидче до мене, до свого щастя вернутись. Осьде цей дорогий листик; я його коло серця й ношу! *(Вийма і цілує)*. Соколе мій! Сонечко моє! Це ж твоя рученька до мене писала, це ж твоє серденько до мене озивалося. *(Пішла далі, читаючи)*.

ВИХІД VII

Білешниця й венгер.

Білешниця й венгер *(ідуть собі вулицею повз баркан і співають, п'яненькі)*.

По тей стронє Вісли компаласє врона,
Пан Конєвскі мислє, же то єго жона! *(2)*
Іде до костьола, патше доокола,—
Чи єст меж юнакув коханий Микола? *(2)*
Ой хлопці, хлопці! Майте бога в серцю!..
Сватайцє мнє, хлопці, бо мнє ладнє в гетцу! *(2)*

Венгер *(загляда в хвіртку)*. А глянь! Присяйбі вона!

Білешниця. Хто?

Венгер. Ваша Текля, стружова дочка! Он де! Ха-ха-ха!

Білешниця *(придивляється)*. Вона, вона! Бач, куди перебралася! Скажіть на милость, у яких палацах розсілась, повія!

Венгер. Пишно! У, кралечка! Ще покращала!

Білешниця. Вилиняла!.. А ти баньок не витріщай! Знову?!

Венгер. Цяця! Шельмочка! Убрал слічно, посадзіл в клятку на поцєху — і квіта! Важно!

Білешниця. Коханка-наймичка! Тьпху! А ти витрішків не продавай, бо й очі виколупаю! Геть далі!

Венгер. Але стій! Хіба поприщить? Вона ж невяста чи жона тего дурня? Та й досить!

Білешниця. Жона?! Ха, буде вона жінкою? Зроду! Швидче у мене на долоні волосся виросте!

Венгер. А для чого ні?

Білешниця. Того, що мати ж її коханка, панича того, не дурна і не проста, а шляхетного роду. А пан наш описав їй оцю шкуру добре, яка [вона] шелихвістка,

яка шльондра, за кого всі її мають. Листа нарочито послав. Мені тоді через неї було досталось од пана: мало не бив, з двору гнав. Ну, думала, взяла гору сяка-така, і до пана прилипла... Така злість узяла, розірвала б на шматки, та й годі! Коли це раптом — їх у потилицю, ну, я тоді пану і обмалювала її!

Венгер. А чи то ж все правда, що про неї?..

Білешниця. А тобі що? Та я й під присягу піду...

Венгер. Значить *(співа)*

Пішла панна по горіх,
А тут випав тільки гріх:
Замість менжа, замість круля —
Тільки трапилась-но дуля!

Текля *(наблизившись)*. Ай!! Хто тут?

Білешниця. Твоя приятелька!

Венгер. І я, приятель!..

Білешниця. Віншую з шлюбом! Вельможна! Ха-ха-ха!

Венгер. Ух! Ух!

Пішли.

Текля. І тут мене знайшли? Насміхаються, ганеблять чи... постерігають. Ну, що я їм зробила? За віщо така злоба? Бог з вами.

ВИХІД VIII

Ті ж і Фішер.

Фішер. Фрейлен Текля тут?

Текля. А! Тут, тут!

Фішер. Іх бін * зер глюкліх... Туше, бардзо контент.

Текля. Спасибі! Сідайте ж, коли раді.

Фішер. Зараз, панню! Ін айне мінуте... *(Почина роздягатись)*.

Текля. Та навіщо ви в садку роздягаєтесь?

Фішер. Так неделікатно.

Текля. Та не скидайте-бо.

Фішер. Унмегліх **: бардзо... важни... інтерес... зер фаєрліх ***, mamsell...

* Іх бін — я *(нім.)*.
** Унмегліх — неможливо *(нім.)*.
*** Фаєрліх — урочистий *(нім.)*.

Т е к л я. І що ж там?

Ф і ш е р *(подає букет)*. Свєжи букет, моя краля... Бітте, майне шенгайт.

Т е к л я. Дякую. Для чого ви втрачаєтесь?

Ф і ш е р. Екстрена жеч *. *(Вийма з кишені)*. А ось зубна порошок, шотка, мидло, вассер колон, м'ятна капсул...

Т е к л я. Що ви? Нащо мені?

Ф і ш е р *(ставить на стіл)*. Ах, бітте! Для мнє так пшиємно... мнє панна дозволила...

Т е к л я. Не візьму, не візьму! З якої речі?!

Ф і ш е р. Фі... мнє жаль... обіта... белайдігунг... **

Т е к л я. Ах, які ви!..

Ф і ш е р *(ставить на стіл ще якісь пуделочки)*. Бітте! Слічни пуделечка!

Т е к л я. Ну ж, сідайте!

Ф і ш е р. Данке! *(Сів і мовчить, дивиться на Теклю і все більше усміхається)*.

Т е к л я. Чого ви на мене так дивитесь, смієтесь?

Ф і ш е р. Проферка робє... верно, акуратніше...

Т е к л я. Що вірно?

Ф і ш е р. Панна Текля... бардзо слічна... п'єнкна... зер гюбше персоне...

Т е к л я. Хі, які компліменти! Аж засоромили.

Ф і ш е р. Ніхт компліment... а верно, правдзіво, як мувілі, в аптека. *(Пауза)*. Фі умейт зуппе міт бір *** робіць?

Т е к л я. Умію.

Ф і ш е р *(потира руки)*. Гут! *(Пауза)*. А каве і капуста з сосиска умейт?

Т е к л я. Умію.

Ф і ш е р. Зер гут! *(Тре руки. Пауза)*. А кошуля **** унд зо вайтер з мидлом прать умейт?

Т е к л я. Умію.

Ф і ш е р *(підскакує з радості)*. Фортрефліх *****. *(Пауза)*. А кімната спшонтаць... ****** чисто робіць умейт?

Т е к л я. Умію.

---

* Ж е ч — річ *(польськ.)*.

** Б е л а й д і г у н г — образа *(нім.)*.

*** З у п п е м і т б і р — суп з пивом *(нім.)*.

**** К о ш у л я — сорочка.

***** Ф о р т р е ф л і х — чудово *(нім.)*.

****** С п ш о н т а ц ь — прибирати *(польськ.)*.

Фішер *(біга в нестямі)*. Ах, прахтфоль! * Фі настоящий скарб... Шац... ** Ах, я так любє, так кохам фрейлен, що нє моге аусшпрехен... *** Моє серце, як реторта... Шрекліх **** кипить... мов шпанські муха-везикаторія тут...

Текля. Закохались би то так?

Фішер. О, шрекліх, шрекліх! *(Хапливо)*. У мнє серце делікатна, характер добра; казяїн на гуре дал тши гультен, особна покуй, цала мебель; онкель ***** унд танте, ктуре бендо помагаць, єще прентко помошник... О, майн гьотліхес, герліхес ****** фрейлен! *(Пада навколішки)*. Дайте мнє щастя, я — глюкліх...— зробить вас моя казяйка, моя жона!

Текля. Що ви, встаньте!

ВИХІД IX

Ті ж і Марійка.

Марійка *(вискочивши)*. Ой боже!

Фішер схопився, обчища штани.

Що ж це ти, Теклю, робиш? В мене жениха одбиваєш?

Текля. А чого ж ти бавишся? *(Далі сміється)*.

Фішер. Хе-хе-хе! Весела фрейлен... жарти, зер гюбше...

Текля. Бачите, і ця уже — зер гюбше.

Фішер. Найн! Фі — мер гюбш *******.

Марійка. Так я, значить, поганша? Ах ти ж, німчура!

Фішер. Ніхт, найн! І фі слічні... карош... і фі слічні... Карош...

Марійка. А хто ж кращий?

Фішер. І фі слічні, карош... і фі слічні, карош — зер трудно диференція зналезць... ******** Як пігулка од пігулки... *********

---

* Прахтфоль — розкішно *(нім.)*.
** Шац — скарб *(нім.)*.
*** Аусшпрехен — висловити *(нім.)*.
**** Шрекліх — страшенно *(нім.)*.
***** Онкель — дядько *(нім.)*.
****** Гьотліх, герліх—божественний, прекрасний *(нім.)*.
******* Мер — більше *(нім.)*.
******** Диференція зналезць — різницю знайти *(лат. і польськ.)*.
Пігулка — пілюля *(польськ.)*.

Марійка. А, так ми пігулки? Не виходь за його заміж! Він тоді мене проситиме — знаю, а я теж не вийду; от і нікому буде кави зварити!

Фішер *(перелякано)*. Ферцаєн зі, зі габен рехт... * ах, цо мам робіць? Вас золь іх тун?.. **

Текля *(до Марійки)*. Мені жалко... над ним сміятись... *(До його)*. То все жарти. Пан нехай пошука... собі...

Марійка *(до неї)*. Ціхо! *(До Фішера)*. [Спитайте] у її тата.

Фішер *(встає)*. Я, я! Дінстфертіг! *** А гдзє панни тато?

Марійка. Ходім зі мною, проведу.

Фішер. Ін айне мінуте, гляйх! *(Хапається одягатись)*.

Текля. Та не дури його!

Марійка. А може, ще знадобиться? Чекай!

Фішер *(до Теклі)*. Ауфвідерзеєн, майн ферцюкліхе **** фрейлен! Ах майн готт! ***** Я *(руку до серця)* шрекліх! Ад'є!! ****** *(Пішов за Марійкою)*.

ВИХІД X

Текля і Недольський.

Текля. Потішається... а він такий добрий — всьому вірить, аж шкода!

Недольський *(виходить з будинку)*. Ну, доню! Вибач старому; я тобі одну пакість зробив.

Текля. Яку?

Недольський. Розпечатав і прочитав листа од пана Кості.

Текля. Таточку, як же? Що ж пан Костя пише? Може, слабий або яке нещастя? Таточку, що ж ви мовчите? Дайте швидче!

Недольський. Заспокойся, дитино: все благопо-

---

* Зі габен рехт — ви маєте рацію *(нім.)*.
** Вас золь іх тун? — Що маю робити? *(Нім.)*
*** Я, я! Дінстфертіг! — Так, так! Готовий до послуг! *(Нім.)*
**** Ферцюкліхе — захоплюючий *(нім.)*.
***** Готт — бог *(нім.)*.
****** Ад'є — прощайте *(франц.)*.

лучно і щасно. Я тим і прочитав, що боявся... тим і розпечатав.

Т е к л я. Дайте ж мені швидче листик, у мене аж дух зайняло, а ви мовчите...

Н е д о л ь с ь к и й *(дає)*. На, на, моя горличко! Пише, що мати його согласна... Сама буде оце... Та щоб незабаром і шлюб...

Т е к л я. Таточку, ріднесенький мій! Яка я щаслива!

Н е д о л ь с ь к и й. Богу дякуй! Йому єдиному!

Текля скака, цілує лист.

ВИХІД XI

Ті ж і М а р і й к а.

М а р і й к а *(вбіга в хвіртку)*. Ху! Насилу одсахнулася!.. А, Теклюсю! Ти листа одібрала?

Т е к л я *(кидається їй на шию)*. Одібрала, одібрала! Пише, що зараз і мама, і все, і шлюб...

М а р і й к а. Так і весілля, дядьку, зараз?

Н е д о л ь с ь к и й. Та просить же.

М а р і й к а. От радість, так ну! Тепер уже й я на твоїм весіллі нап'юсь, бігме нап'юсь!

Н е д о л ь с ь к и й. Треба мені до крамниць збігати, приготовитись чим-не-чим, бо можуть несподівано приїхати, а у нас і брак. Тобі тут Марійка поможе...

Т е к л я. Гаразд, гаразд! *(Цілує лист)*. Голубе мій! Соколе мій!

Н е д о л ь с ь к и й. Куди вже їй, треба самому міркувати. *(Пішов)*.

ВИХІД XII

М а р і й к а і Т е к л я.

Т е к л я. Господи, яке щастя! Я боюсь уже, щоб воно мене й не задавило!

М а р і й к а. От! Од щастя ще ніхто не вмирав! А от, в якій сукні вінчатись будеш?

Т е к л я. Я про те й не думаю: все їдно!

М а р і й к а. Що ти? Як можна? Між пани йдеш і все їдно! Та там не тільки треба звертати на убрання, на моду увагу, а треба навчитись, як і сидіти, як і ходити,

як і говорити, як і поводитись... бо інак осміють, засудять...

Текля. Тото-бо й ба!

Марійка. Слухай: у мене єсть знайома покоївка, дак вона все зна... Хочеш, я до тебе її приведу?

Текля. Вигадай що! У покоївок учитись?!

Марійка. Атож! Вона мені показувала, як треба сидіти по-панськи: треба отак сісти на дзиглику рівнесенько, мов кілок проковтнула, руки згорнути на череві й пальцями перебирати, а очі аж до долу спустити, мов і не ти!

Текля. Ха-ха-ха! Невже так?

Марійка. Чого ти? Справді! А ходити треба ось як! *(Показує комічно)*.

Текля. Ой бодай тебе, Марійко! Нащо ж ти так випинаєшся та крутиш... спиною?

Марійка. Так, так і слід.

Текля. Я такого й переймать не буду.

Марійка. А чоловік образиться?

Текля. Ні, мій Костя не образиться: він мені сам казав, що я й полюбилася йому за свою простоту.

Марійка. Ет! А другі що йому скажуть? Ні, ні! А танцювати ти по-панськи умієш?

Текля. Я й по-своєму не вмію.

Марійка. І мазура, і галопа не вмієш?

Текля. Галопа й не чула.

Марійка. Що ж ти собі думаєш?! Як можна! Конечне тра вивчитись: то ось як галопа треба стрибати... Давай руку. *(Приспівує й тягне)*. Трам-та-та-та-та-та-та!..

Текля. Ну що ти? Руку вивернеш! Фроську візьми. *(Показує)*.

ВИХІД XIII

Ті ж і Фроська.

Фроська *(що раптом вибіга)*. Уже зварилось... Ха-ха-ха! Як Марійка... смішно!

Марійка *(хапа її за руку)*. Ось як! Трам-та-та-та-та-та... *(Скаче галопа)*.

Фроська. Ой ногу вивихнете!

Марійка. Танцюй! Скачи галопа! трам-та-та-та-та...

Фроська. Не хочу сього! Паскудне! Краще козачка.

Марійка. Давай! Ану підспівуй!

Текля *(співа)*.

Купи ж мені риби, риби,
То я піду диби, диби,
Витрибасом, вихилясом
Перед моїм чуприндасом.

Ой купи ж мені наливки,
То я цокну у підківки
І помчуся скоком-боком
Перед твоїм карим оком.

Ох, ти, жінко чудна,—
Мені всип-но вина
Чи горілки зо три чарки,
Та й піду я навприсядки!!

Марійка з Фроською танцюють.

Марійка *(зачувши дзвін дзигаря)*. Хі, чи я не здуріла! Уже яка пізня доба, а бабуся й не обідали! Прощай, голубко!

Текля *(входячи в будинок з Фроською)*. Так заходь же з бабусею.

Марійка *(за барканом)*. Гаразд, гаразд! *(Побігла)*.

ВИХІД XIV

Пані Яворовська і жидівка.
Чути гуркіт.

Пані Яворовська *(розглядається)*. Так от у якім болоті втонув ти, мій сину? Чи ти осліп, чи тобі пиття дадено, чи ж то божа кара?.. Ганеба, публіка! Ні, нічого не пожалую, а одкуплю мого сина, мою єдину дитину! Господи, умилосердь її серце!!

ВИХІД XV

Пані Яворовська і Текля.

Текля *(вийшла і, глянувши, аж затрусилась)*. Хто це? Ох, як серце упало!..

Пані Яворовська *(гордо)*. Ви дочка стружа... Як його?.. Недольського?

Текля. Я, пані!

Пауза.

Пані Яворовська *(мірить її поглядом)*. Вас Теклею звуть?

Текля. Так, вельможна пані.

Пані Яворовська. А я — Яворовська, мати Кості...

Текля. Ай, боже мій! *(Кинулася було до руки)*.

Пані Яворовська *(з огидою)*. Не треба... Не треба! Вибачте мені... я дуже знервована й стривожена... *(Сіда)*. При моїх літах... така напасть...

Текля. Напасть?! *(Ухопилась за груди)*.

Пані Яворовська. Дайте хоч краплю води!

Текля. Зараз, пані! *(Хитаючись, пішла до крана)*.

Пані Яворовська. Красива... так, розумію! Тільки, щоб уже гулящою була — не похоже. Соромлива, тиха, погляд лагідний... а проте такі тварі й прикинутись можуть!!

Текля подає воду.

Спасибі! *(Одпила й поставила на стола)*. Вам звісно, що ми багаті?

Текля. Це всі знають.

Пані Яворовська. Вельможні, значить, пани?

Текля. Вельможні...

Пані Яворовська. І невістка моя, має ся розуміти, вельможною панією буде?

Текля. Даремно ви мене ображаєте, пані: я не гналася і не женуся за пихою... Я нічого злого не вчинила!

Пані Яворовська. Нічого? Ви ограбили мене.

Текля *(сплеснувши руками)*. Мати божа! Ми? Коли?

Пані Яворовська. Ви одняли у мене, украли єдиного сина...

Текля. Украли?

Пані Яворовська. Украли і загубили!

Текля. Так он яке благословення! Згляньтесь, пані, хоч не знущайтесь!

Пані Яворовська. Благословення — на смерть,

на загин? Я згодилась на шаленість сина... одбирала листи... але хотіла допевнитись, яку мені невістку обрав... Ну, опередила його і допевнилась...

Текля. Пошануйте, пані, я не намагалась, не губила...

Пані Яворовська. Як ні? Коли якимись чарами чи принадами прив'язали серце мого сина до тії хати, та так прив'язали, що тільки труп його звідсіль одірвеш, а серце тут прикипить!

Текля. Господи! Та розпадись я на цім місці землею, коли й у думці які чари мала! Та я б за пана Костю душу свою вийняла...

Пані Яворовська. Звичайно, коли обіщано за це шлюб... А шлюбом з вельможним паном можна й багатства, й почоту досягти, і своє неславне минуле прикрити...

Текля *(аж крикнула)*. Моє минуле чисте! Ніхто його не сміє збруднити! Що я проста, бідна дівчина, так наді мною й знущатися вільно? За свою долю, пані, я на бога не нарікала і до панських палаців не гналася! Я й у думці не клала — невісткою вельможної панії бути; спитайте вашого сина, як я благала, як я молила його не тягти мене на той глум... на ту муку... я й постерігати не могла на яку! А пан Костя намігся...

Пані Яворовська. Намігся! Яка тепер у його воля? Нема ніякої! *(Плаче)*. Її зв'язали, скували... твої любощі... пестощі...

Текля *(істерично)*. Не ганебте мене! Я чесна дівчина, пані! А ви зважуєтесь на мене, підстрелену, іще кидати сором!

Пані Яворовська. Я хочу тобі вірити. Може, то люди пустили дарма про тебе, публіку; але ж неславою тією не зборонитися людині, вона мого сина уб'є! Верни мені дитину мою, нічого не пожалую, половину добра оддам. Більше, більше! *(Плаче)*.

Текля. За що? За що такі образи? *(Рида)*. Я не продажня! Я чужого віку не заїдала! Я собою не торгувала!..

Пані Яворовська. Я навколішках прошу тебе, благаю... Що хочеш... тільки рятуй мені сина!

Текля. Встаньте! Що ви? *(Підводить)*. Хіба я не люблю вашого сина, хіба я йому не бажаю добра? *(Рида)*. Боже мій! Боже мій!

Пані Яворовська. Прости, пробач мені, старій, Теклю! Це не я тебе образила, це материне горе прорвалося обидою! Ти любиш, вірю... А як же я його люблю, мою втіху єдину, мою славу! Ах, Теклю! Ти не знаєш тієї матерньої любові, у якій злилась і закам'яніла уся моя жизнь...

Текля *(припада до колін)*. Я нічого злого... карайте мене! Пробийте це серце ножем: воно всьому винне!

Пані Яворовська *(ласка Теклю)*. Бідна моя дитиночко! І ти нещасна! Але слухай сюди, моя горличко,— ти любиш Костю?

Текля. Бог бачить мою душу: на всякі муки пішла б!

Пані Яворовська. І бажаєш йому щастя й долі?

Текля. Господи, та я тільки й живу його щастям!

Пані Яворовська. Так слухай же сюди, моя дитино! Нас ота безкорисна любов поріднила — і ти для мене будеш завжди дитиною, дорогою дочкою! *(Обніма й садовить коло* [*себе*]*)*.

Текля *(цілує їй руки)*. Мамо! Мамо!!

Пані Яворовська. Скріпи ж, доню, своє серце і розумом притни; слухай, голубко,— ти нерівня моєму сину, і шлюб ваш не принесе вам щастя, а наложить тільки на його долю кайдани...

Текля. Я й сама те казала і серцем чула...

Пані Яворовська. Доню моя! Будем про його лишень щастя дбати. Він тебе щиро любить і п'яніє од щастя, маючи тебе жінкою,— але це на час. У нього друге виховання, другі жадання в житті, він мусить добуватися влади, стати високо на чолі, на йому лежать обов'язки високі: за свій руський народ постояти; а нерівний шлюб та ще з таким людським поговором...

Текля. Присягаюсь — я не винна; то злі люде...

Пані Яворовська. Я то вірю, а чим змити той бруд, що вони кинули скрізь? І він для свого й твого спокою мусить заховатись од миру і нишком плакатись на загублений свій талан, на поламану свою путь.

Текля. О, ховай боже! Це було б для мене таке горе, таке, що й не вимовити, і не здумати!

Пані Яворовська. Золоте моє серденько! Так зробімо ж так, щоб не в'язати йому крилець, а пустити

на широкий світ, а ми б тільки раділи, на його глядячи, і тією радістю були б щасливі...

Текля. Я сама благала... щоб за сестру мене... так Костя одмовив... а тепер я так привикла до тії думки... Як я люблю, як я кохаю! Я на гріх великий з несили піду... скоротати муки...

Пані Яворовська. Що ти? Ховай боже! З таким-то жаром і нам не сходити... він і сина задавить...

Текля. Так я в монастир піду... у черниці...

Пані Яворовська. Сину моєму тим не споможеш: він або вирве тебе звідтіль, або збожеволіє...

Текля. Так що ж мені чинити? Навчіть мене, мамо, наставте!

Пані Яворовська. Треба зробити так, щоб порвались навіки йому і змога, й жадання тебе пам'ятати...

Текля *(схоплюється)*. Ой! Мамо, мамо! Мені страшно!

Пані Яворовська. Тоді він, переживши цю пригоду, прильне іще більше до широкої праці, щоб забутись...

Текля. Ой мені страшно... Не бийте зразу!

Пані Яворовська. Здави серце і зроби свого друга вільним, славетним, борцем за людське щастя і через те щасливим.

Текля. Боже!.. Щасливим... Так він буде тоді щасливим?!

Пані Яворовська. Буде, доню моя.

Текля. Ой! Щось тут увірвалось. *(Хапає її руку)*. Отут боляче страх... Так на муки пора йти?

Пані Яворовська. Спаси, спаси мого сина!

Текля. Благословіть же мене... моя рідна мати давно під землею...

Пані Яворовська *(бере її голову)*. Янгол ти небесний... Хай над тобою... мати божа... *(Цілує)*.

Текля. Що ж мені робити?

Пані Яворовська. Вийди за другого заміж.

Текля *(одскочила)*. Ай!! Жорстоко як! Під саме крило ударили!! Ох! Придумали хитро... Така подлість оджахне...

Пані Яворовська. І вилічить од смертельної хвороби... Ти ж можеш...

Т е к л я. Ціхо! Не глузуйте, пані! Я спасу вашого сина!..

П а н і Я в о р о в с ь к а *(обніма)*. Господь тобі за це... тільки мерщій треба... А то налетить... поміша...

Т е к л я. Годі!.. Ідіть, ідіть!

Пані Яворовська виходить, благословля.

(Довго стоїть і тремтить). Як холодно... темно скрізь... Куди ж іти? По хрест! *(Пада на коліна)*. Боже, дай же хоть сили його знести!

З а в і с а

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Середина світлиці у Недольського; двері просто і направо, наліво стіл і диванчики.

ВИХІД І

Текля і Марійка.

Марійка *(розчісує Теклю)*. Я в одну косу плестиму...

Текля. Все одно... тілько швидче.

Марійка. Ріднесенька моя! Що оце ти задумала? У мене аж руки тремтять... просто нічогісінько й не збагну!

Текля. Ти ж учора раділа, що швидко весілля; от я й хапаюсь, щоб якнайшвидче.

Марійка. Але з ким? З Фішером, з німцем?!

Текля *(гірко)*. Він добра, тиха людина... мене любить...

Марійка. Та він, певне, тільки пиво любить, та й годі. Ти ж не знаєш його, раз якийсь бачила!

Текля. То мені знати... та й що по-твоєму — любити?

Марійка. Як що? Любити — значить кохатись, пестуватись, одно без одного не жити...

Текля. Ні! Щиро любити — значить так цінувати людину, щоб за її волю, за її добро, за її щастя й славу оддати ціле своє життя і свою долю.

Марійка. А самій же як?

Текля. Радіти чужим щастям!..

Марійка. Ти божеволиці плетеш. Кожен чоловік живе для себе і хоче, щоб йому було добре,— а то що?

Мені буде тепло від того, що другий париться в лазні, а я стою на морозі?

Текля. Святі люде з радістю йшли на хрест і на страту за других...

Марійка. Та то... коли ще було...

Текля. І тепер такі суть і повинні бути...

Марійка. І ти [за] отого німця рада...

Текля. Може.

Марійка. Та ти непритомна... заговорюєшся: учора так раділа, така щаслива була з листа пана Кості, а сьогодні на його плюнула!

Текля. Годі! Просила, молила, щоб про його не було й речей, а ти знову вогнем мене...

Марійка *(з сльозами)*. Та що з тобою сталося? Чи на тебе найшло, чи тебе хто зурочив?

Текля. Нічогісінько. *(Тяжко дише)*. Стьожку треба до коси і квітки...

Марійка *(обніма її й плаче)*. Ти сама квітка зів'яла... он. Ні кровинки у щічках... вустоньки, як папір, а очі, як вугіль, горять: у тебе пропасниця, їй-богу, пропасниця! Ти слаба, не знать що й говориш... Ляж, серце, в ліжко, ромашки випий...

Текля. Ні, я здорова... *(Сухо кашля)*. То так... убирай мене швидче... Час іде, а тут нема їх... Боже мій!!

ВИХІД II

Ті ж і Недольський.

Недольський *(входить стривожений)*. І пана Любича не застав,— кудись виїхав. Одно горе, кара якась!

Текля. Для чого, тату, вам його треба?

Недольський. Ти вже й убираєшся? Дитино моя! Що ж ти зі мною робиш? За віщо? За віщо!

Марійка. Не слуха... одно править... мов непритомна...

Текля *(встає)*. Таточку, єдина моя одрадосте! *(Хитається, обніма)*. Не рвіть своїми сльозами мені серця... такого болю не витримати! Ваше горе мене давить, так давить... могильним каменем наляга. Пошануйте доню свою! *(Припада)*.

Недольський *(рида)*. Та що ж ти задумала?

Лишаєш своє щастя сама, власними руками! Скажи хоч, яка тому причина?

Текля. Ніяка... необорима!.. *(Гірко)*. Щасливою хочу бути!.. Мене ніхто не перекона... так, як я надумала,— щастя...

Недольський. За німцем?

Текля *(аж кричить несамовито)*. За ним! За ним!!

Марійка. Вона слаба!

Недольський. Лиця нема... ледве стоїть...

Марійка. Треба за лікарем...

Недольський. Господи! Куди його! Що робити? *(Хоче бігти)*.

Текля. Я здорова, здорова! Не гвалтуйте!! Не спиняйте! Я не знаю, що з собою зроблю!..

Недольський. Та це ж не весілля, пташко моя, а... похорони...

Текля. І чудесно... я буду щаслива!

Недольський. Не будеш!.. Ти на смерть, на кладовище ідеш! За віщо ж мене сиротою кидаєш? Ціле життя для тебе... всі поневіряння... і за те ножа в серце!? Дитино моя, зглянься! *(Пада на коліна, цілує руки)*.

Текля *(кидається з криком, підійма його)*. Таточку! Таточку! Не рвіть себе!! Я щасливою буду!.. Ой боляче! *(Зомліла)*.

Недольський. Боже мій! Нежива? Рятуйте!!

Марійка *(припада)*. Зомліла тільки... Однесім у кімнату!

Недольський *(підіймаючи з Марійкою)*. Фросько! Води! На бога, швидче!

Виносять до кімнати. Через світлицю біжить Фроська з кухлем.

ВИХІД III

Баба, а потім Фроська.

Баба *(входить)*. Що це тут за пожежа? Прибори якісь... біганина... двічі по мене посилають...

Фроська входить з кухлем.

Що тут у вас коїться?

Фроська. Не знаю, бабусю. Весілля, кажуть, чи що?

Баба. Що ж це за хапане весілля? Чи ви не показились?

Ф р о с ь к а. Не знаю, може, й показились. Плачуть усі, а Текля аж заслабла.

Б а б а. Заслабла? Добре весілля!

Ф р о с ь к а. Оце було аж замертвіла — так налякала нас! Та, хвала богу, підвелась.

Б а б а. Де ж вона?

Ф р о с ь к а. У кімнаті. Там і тато, і Марійка.

Б а б а. Так я піду. Тут щось непевне... якесь нещастя, не доведи господи! *(Пішла)*.

ВИХІД IV

Ф р о с ь к а, З о с я і Ю з я.

Ю з я *(входить)*. Слава богу!

Ф р о с ь к а. Вовіки слава!

З о с я. Щасти боже у хату!

Ю з я. Помагайбі на все добре!

Ф р о с ь к а. Спасибі, сідайте!

З о с я. А де ж Текля?

Ф р о с ь к а. У своїй кімнаті.

Ю з я. Прибирається?

Ф р о с ь к а. Еге ж, та й слабі.

Ю з я. Як же так?

З о с я. Сьогодні ж шлюб?

Ф р о с ь к а. Не знаю... просять.

З о с я. Це ж за того панича, що ми чули, вона йде?

Ф р о с ь к а. Либонь, ні,— за якогось-то німця. Він і туди приходив, де перше мешкали...

Ю з я. Як же це так? А нам казали...

Голос з кімнати: «Фросько!»

Ф р о с ь к а. Зараз! *(Побігла)*.

ВИХІД V

Ті ж і б і л е ш н и ц я, п о с у д н и ц я, к у х а р і д р у г і.

Б і л е ш н и ц я. Та йдіть за мною, не бійтесь! Байдуже, що сварилися й лаялися... то світова річ, без того не можна... вкупі жили і не можна! А все ж таки з нашого двору...

П о с у д н и ц я *(з-за дверей)*. А як виженуть?

К у х а р. Або ще по потилиці!

Б і л е ш н и ц я. От, вигадай! Ми свої — ну, й на ве-

сілля до своєї: дивитися кожному вільно! А я така до їх цікава, що хоч яке, а не виженуть — буду гуляти!

Посудниця. А й то правда! *(Посувається [в кімнату])*.

Кухар. Не одпаде ж од запотилишника голова, бо міцно пришита.

Білешниця. А надто, як твоя! Ходи-но, не бійсь! *(До дівчат)*. І ви тут? Здоровенькі були!

Зося. Спасибі, бувайте й ви!

Білешниця. Ще молода не виходила?

Зося. Ні, там.

Білешниця. А панич-жених теж там?

Юзя. Та який панич? Німець якийсь!

Білешниця. Невже? Оце штука! *(До своїх)*. Чи чули? За німця, за отого дурного Фішера йде!

Посудниця. От тобі й пані!

Кухар *(посунувся в хату)*. Аптекарша? Ха-ха-ха!!

Юзя. Та й нас здивувала; прибігла Фроська, кличе, щоб зараз на весілля!

Білешниця. То-то мені венгер казав, що його поряджено! Думаю собі, чи не скупердяжище? Такий багатий, вельможний пан і пожалів грошей на музику... Аж воно он що: з вельможним паном розминулися, а на якогось габерсуна влучили!

Кухар. Ну й попихач же! Рудий-рудий...

Білешниця. А я й рада, щоб не дерла носа: паню з себе удавала таку, що — ну! Та — пхе! Павою походжала, губки на оборочці, очі під лоба, при рукавичках... аж злість брала, що такій щастя! Одним же миром мазані! Еге! Так рудий, значить, визволя?

ВИХІД VI

Ті ж і Фроська, а за нею Недольський з бабою.

Фроська *(побачивши білешницю)*. Ач, і сюди притетюрилась!

Білешниця *(до Фроськи)*. Здрастуй, голубонько! *(Цілує)*. Чого ти нас кинула, рибко? Без тебе скучно.

Фроська. Що, нікого бити?

Білешниця. О, таке згадувати; мало чого не бува!

Недольський *(з бабою на авансцені)*.

Решта гостей посунулась назад.

Насилу встала... перемогла себе... затялась, хоч ріж!

Баба. Та як же і з чого?

Недольський. Та хоч би знати? А то тайна! Пішов я за покупками,— така вона веселенька зоставалась... аж п'яніла з радості: одібрала ж листа, що мати согласна і що й шлюб зараз... А повернувся — не та дитина... несамовита... просить, молить, щоб з Фішером вінчали. На мої одмови — трохи не зарізалась, ніж вирвали... Або заподіяв хто, або збожеволіла?..

Баба. А може, вона справді розміркувала, що з простим безпечніще. Присягається, що щаслива буде.

Недольський. Де там? Тут коїться щось страшне...

Баба. Але що ж удієте? В одну душу провадить, щоб зараз і шлюб...

Недольський. Так, може ж, непритомна?

Баба. Щось не похоже.

Недольський. Я знов побіжу до Любича. Попорядкуйте тут, бо я нікчемний.

Баба. Та біжіть, біжіть, я тут діло забарю...

Недольський *(повернувшись, кланяється людям)*. Спасибі вам, люде добрі, що вшанували; гуляйте собі, а я зараз.

Дехто. Ходіть здорові!

Баба. Здрастуйте! *(До гостей)*.

Всі. Здрастуйте, бабусю! Помагайбі на все добре!

Баба. А що ж ви на весілля прийшли та й мовчите? Та ще поза дверима ховаєтесь?

Посудниця. А ми співати по-селянському не вміємо.

Кухар. А по-німецькому не вивчились...

Баба. Ех, у місті, то й закону не держите: з того ж то скрізь і паскудство, і горе.

Зося і Юзя. Ні, ні, бабусю! Ми можем проспівати.

Баба. Проспівати? Усе вам, дзигам, здається, що можна перехамаркати. А то — гріх; треба по стародавньому звичаю, по закону; очіпок тобі не хустка, що раз почепила та й скинула; його як одягнеш, то вже не скинеш до смерті! Ото й треба до цього діла приступати, помолившись богу, а не спрожогу.

Кухар. Та, звісно, бабусю, од жінки треба одмолюватись і ладаном одкурюватись.

Посудниця (*штовха його*). Обізвався! Подумаєш!

ВИХІД VII

Фроська, Марійка, венгер і музика та й другі.

Марійка (*з кімнати*). Бабусю, ріднесенька! Текля просить, щоб ви почастували гостей: там Фроська зна, де що стоїть... Текля так бажа, щоб ви, дівчатка, повеселилися. Вона зараз вийде.

Баба. І справді... Фросько!

Фроська (*вбіга*). Я ось де.

Баба. Давай там пляшки, чарки і друге.

Фроська. Зараз.

Білешниця. А нам справді нема чого нишком на весіллі сидіть, не годиться.

Кухар. Та ми, якщо змочать горлянку, то й викрутасом підемо!

Білешниця. Ого, ще й як! Чого сумувати? (*Підспівує й підтанцьовує*).

Ой матінко! Аж жахається!
Підкуй мені черевики, бо скидаються!

Фроська подає бабі пляшку й чарку.

Білешниця (*підбігши*). Ануте! За здоров'ячко моєї сестрички-подруги перша вип'ю.

Баба. Пий на здоров'я!

Білешниця. Дай боже, щоб Теклюся за німцем багатіла та частіше... (*П'є*). Ого! [Міцна!] Панська!

Посудниця (*підходить*). Невже?

Баба (*налива*). А покуштуйте.

Посудниця. За Теклине здоров'я! (*П'є*). Ай, ай, ай! Добра!

Кухар (*підходить*). Ануте й я. Дай боже! (*П'є*). Важно!

Венгер і музика входять, стають коло дверей і грають.

Дехто. Музика, музика!

Другі. Певно, й жених?..

Білешниця (*пританцьовує*). Ой музиченько — моє лишенько!

З білешницею танцює кухар; а баба других частує.

ВИХІД VIII

Ті ж і Недольський.

Недольський *(до баби)*. Любич зараз буде... Коли б задержали.

Баба. Ви його бачили?

Недольський. Другий товариш переказував, що хтось до його приїхав, і зараз будуть.

Фроська. На звощиках приїхали!

Недольський. Може, й вони. А як їй?

Фроська. Зараз вийдуть. Кажуть, що зовсім здорові.

Недольський. І, вже!!

ВИХІД IX

Ті ж і Фішер з дядьком, тіткою й шаферами. Музика.

Фішер *(у фраці, з букетом)*. Я бардзо щасливий, зер глюкліх, же так... унервартет *, несподіяно, настал мнє радосна тень!

Недольський. Несподівано... так...

Фішер цілує Недольського. Тому ніяково.

Фішер *(підводить німців)*. Ерлаубен зі...** то мої: онкель унд танте.

Дядько. Зо! Зо!

Тітка. Я, я!

Недольський. Дуже радий.

Дядько. Зо, зо! Вір аух! ***

Тітка. Я, я!

Фроська *(до баби)*. Що вони белькочуть?

Баба. А дідько їх зна!

Фішер. Муй вуяшек і моя цьоця, зер-туше раді, же я з фрейлен менж... гемаль... **** бендзє...

Білешниця. От бісова німота... як сичі!

Кухар. Повитріщали баньки та й лупають.

Фішер. А те ж моя невеста, майне гюбше браут ***** суть?

---

* Унервартет — несподівано *(нім.)*.
** Ерлаубен зі — дозвольте *(нім.)*.
*** Вір аух — ми також *(нім.)*.
**** Гемаль — дружина *(нім.)*.
***** Браут — наречена *(нім.)*.

Баба. Вона зараз вийде.

Фішер. О, висока глюк! Я жадам ін айне мінуте на шлюб до костьоль і до кірхе!

Баба. Треба ж все по закону...

Фішер. Зо, зо! Закон! Ось шафер!

Ті кланяються.

Недольський *(перше все поглядав у вікно, тривожно)*. Просимо сідати.

Фішер. Спасибі, данке. *(До родичів)*. Бітте, зетцен зі зіх! *

Дядько і тітка. Данке шен! Зо! Я, я!

Білешниця *(до шаферів)*. І ви німота?

1-й шафер. Ні, пані, я поляк, а мій товариш русин.

Білешниця. Ну, хвала богу, хоч побалакати можна.

1-й шафер. Мені дуже приємно з такою пишною кралею.

2-й шафер *(до дівчини)*. Панна звідкіля?

Зося. З двору... з дому.

2-й шафер. З того, що на землі стоїть?

Зося. А то ж з якого? *(Проходить)*.

Білешниця *(ударивши по плечу шафера)*. Та ну тебе! З компліментами ще!

1-й шафер. Але ж пані й жартівлива, чиста коханечка!

Білешниця. Що ж той ваш німчура закохався б то так у цю приндю?

1-й шафер. Шалено.

Білешниця. А зна, що покидька?

1-й шафер. Як так? *(Шепоче)*.

Білешниця. Як звиклє! **

Обоє зареготали.

ВИХІД X

Ті ж і Текля з Марійкою.

Текля виходить у білім убранні, фаті, квітках; бліда, хитається. Марійка піддержує. В руках у неї хустка.

Посудниця. Мов з хреста знята!

Юзя *(до баби)*. Чи вона притомна?

---

* Бітте, зетцен зі зіх — Будь ласка, сідайте *(нім.)*.
** Звиклє — звичайно *(польськ.)*.

Б а б а. Тут горе гра і лихо танцює.

Ф і ш е р *(підбіга)*. Майне герліхе! Моя принцеса! Два мінута — і я на гуже з щенстя... * мнє такий райц! ** Бітте рончку ***.

Та простяга нечуственно. Фішер цілує й подає букет.

Презентує мой невяста букет.

Текля бере і впуска.

Ах, ферцаєн зі! Трошки... упад... *(Підніма)*. Чисті... ніц!

Т е к л я *(здригнувши)*. Бабусю! Таточку! Лебедики!.. Благословіть зараз... вчиніть мою волю, не гайте часу. Я далі не винесу...

Н е д о л ь с ь к и й. Що мені в світі робити?

Б а б а. Ти, дитинко, ледве на ногах стоїш!

М а р і й к а *(плаче)*. Горличко моя!

Т е к л я. Я здорова... ви ж мені клялись перед образом?

Н е д о л ь с ь к и й *(лама руки)*. Боже мій!

Д е х т о. Кращу й у труну кладуть!

Т е к л я. А батюшку сповістили, що я зараз?

Ф і ш е р. Зо, зо! Юж **** в косцьол.

Б а б а. Та не можна ж так: ори, мели, їж! Це ж не сороміцька справа! Треба по закону!

Т е к л я. Боже мій! Боже мій! Час пливе... Благословіть!

Б а б а. Ох, сирітко моя! *(Бере хліб, а другий дає Недольському)*.

Шафер ставить Фішера коло Теклі.

Н е д о л ь с ь к и й *(хлібом благословляє)*. Боже благослови... дитино моя... *(Рида)*.

Б а б а. На щастя... на довгі літа.

М а р і й к а. Безталанна ти, безталанна!

Д е х т о. Мов ягня на заріз.

Т е к л я. Дайте... води... трохи...

---

* Н а г у ж е з щ е н с т я — не стямлюся від щастя *(польськ.)*.
** Р а й ц — очарування *(нім.)*.
*** Р о н ч к а — ручка *(польськ.)*.
**** Ю ж — уже *(польськ.)*.

Фроська. Зараз. *(Подає)*. Не виходьте, не виходьте за його заміж. Він противний!

Текля. Швидче... до церкви...

Баба. Та що ж це, дитино моя, і на посаді не посиділа? Не попущу... То ж гріх!

Текля. Бога ради... тільки швидче!..

Баба. Заводьте за стіл та хоч перев'яжіть руку молодому... Марійко, хоч ти!

Марійка мовчки перев'язує, а шафер приколює квітки.

Тітка. Вас махен зі? *

Дядько. Цурюк? **

Марійка. Сидіть, сидіть! *(Показує)*.

Дядько й тітка. А гут! *(Сідають)*.

Молодих заводять і садовлять за стіл зліва.

Хор *(співа)*.

Ой сіла панна Текля на посад,
А з нею й янголи вряд —
Її крилоньками окрили,
До божого дому спорядили,
Ой дай боже і пречиста мати
Тобі на рушник чесно стати,
Поруч з князем на поживаннячко,
На щасливе вікуваннячко!

ВИХІД XI

Ті ж і Яворовський.

Яворовський *(вліта остовпілий)*. Що це? Що це значить?

Білешниця. Весілля!

Всі прикипіли. Текля підвелась; її піддержують Недольський і Марійка.

Недольський. Боже, зглянься! Пошли рятунок!

Яворовський *(дивиться дико)*. Як? Хто сміє? Хто одніма?!

Текля *(зусильно)*. Я по своїй волі... За Карла...

Фішер. Яволь! *** *(Поклонився й сів)*.

---

* Вас махен зі — що ви робите *(нім.)*.
** Цурюк — назад *(нім.)*.
*** Яволь — звісно *(нім.)*.

Яворовський. Що-о? Ти? По своїй волі?! Неправда! Не може бути! Тут... якийсь гвалт...

Недольський *(з сльозами)*. Її воля... рятуйте!..

Текля. Іду... за Карла... щира любов...

Яворовський. Ха! Тут... щира любов? А я? Я що? Наді мною що? Сміялась? Глузувала?

Текля хитається.

Білешниця. Знали, кому й вірити. Така ж, як і ми, грішні!

Марійка. Брешеш? І сюди прийшла плямити!

Білешниця. Я з такими й говорити не стала б!

Яворовський. Теклю! Зірочко! Опам'ятайся! Глянь на мене, як перше, своїми ясними оченятами... це ж не статечна річ! За що ж би ти хотіла мені смерті? Нащо ж би тобі розбить оце серце, що тебе над цілий світ покохало? Сонечко моє! Чого ж мовчиш? Промов мені хоч словечко! Це ж так тільки, мара? Теклюсю, єдина моя!!

Посудниця. Господи! Як побивається!

Зося. Нещасний!

Текля *(поривалась, але голосу не було)*. Боже! Підкрепи... Карл мій жених... Щиро...

Яворовський *(розпалившись)*. Це щось нелюдське! Вона непритомна... вона в гарячці... хворих лікують, а не потурають їм!

Баба. У неї пропасниця.

Недольський. Знаю, щось страшне скоїлось...

Яворовський. Так по лікаря мерщій! А сих — геть! Форт! *

Фішер. Цо! Я чесна німець... Я нехце форт... сам пан форт... она моя невяста.

Яворовський. Моя!

Текля. Води!.. Пече!..

Марійка *(подає)*. Голубко! Не зацурай щастя!

Недольський. Зглянься на мене... на себе!

Білешниця. А може, їй німець більш до смаку?

Недольський. Хто там знущається?

Текля. Я здорова... Кінчайте!

Яворовський. Я не допущу такого душогубства!

---

* Форт — геть *(нім.)*.

Коли ти чесний німець — виходь! Вона слаба... в гарячці...

Фішер. Фрейлен лібт міх; она сама за мно; жеби нікт не знай... унд іх лібе шрекліх... Я не там!

Білешниця. Не беріть! Не совітую!

Яворовський. Ти не даси! *(Кидається)*.

Текля *(хотіла перше щось сказати і не могла, дух забивало)*. Стійте, тату!.. Люде добрі!.. Я при повнім розумі й пам'яті... і по своїй охоті... йду за Карла... Кінчайте, молю вас, діло.

Яворовський. А! Так це пекельний був жарт? Диявольська наді мною наруга! Слухайте: вона мені присягалась вірною бути до смерті, мені в коханні кляласе, мене обнімала й цілувала... і ледве я вийшов за очі — уже знайшла другого!

Текля *(ухопилась за серце)*. Боже мій!

Недольський. Пошануйте її! Не соромте!

Яворовський. Не соромити? І за її вчинок мерзотний зі мною?.. Та од такого вчинку сатана в пеклі поблідне... Перекупка так не торгує паляницями, як вона своїм серцем.

Текля. Ай!! Мати божа!! Сили мені!..

Пані Яворовська входить непримітно, але Текля завважила і вся затрусилась.

ВИХІД XII

Ті ж і пані Яворовська.

Недольський. Не ображайте нас!

Текля. Прости мене, батеньку... і ви, пане Костю, і ви, добрі люде! Грішна я перед усіма: кохала нишком одного Карла, а їх дурила... хотіла панією бути... усе за ними покрити.

Фішер. Зо! Зо!

Недольський. Що ти на себе клеплеш? Вона не при собі!

Баба. Ой матінко!

Марійка. Не вірте їй!

Дехто. Ого!

Білешниця. Не казала я!

Яворовський. А! Прокляття на ваші голови!

Каторжні люде! Коли сам янгол в плоті здатен на таке гидке діло, на таку криводушну лжу, то чесній душі на сьому світі місця нема. Тут панувати тільки мерзоті. *(Вийма пістоль, хоче застрелитись).*

Текля. Ай!! *(Несамовито крикнула; хотіла кинутись, змертвіла упала).*

Пані Яворовська *(хапа за руку Костю).* Сину мій! Господь з тобою! Пожалій мене!

Костя з риданням пада на шию до матері.
Недольський лама руки. Коло Теклі всі. Всі скам'яніли.

Завіса

ДІЯ П'ЯТА

Середина Теклиної хати. Наліво ліжко. За ним кафельна груба. Перед божничкою лампадка. Направо два вікна з завісками. Двоє дверей — просто вхідні, наліво — до світлиці. Кімната досить вбрана.

ВИХІД I

Баба і Марійка.
Текля на ліжку спить. Вікна зап'яті. Баба Марійці тихо говорить.

Баба *(дивиться на Теклю)*. Ох, ох, ох! Нема вже нашої Теклюсеньки — тінь одна. Тане вона, як віск.

Марійка. Тане, тане! Як упала тоді на тім клятім сватанні,— так і залилась кров'ю... Перенесли її на ліжко сюди змертвілу, та й не вставала: усе пропасниця, пропасниця та кров'ю харкає...

Баба. Зарізали, зарізали!

Марійка. Усе про вас пита. «Поклич мені твою бабусю, нехай вона мені очі закриє!» А то знов одпустить її, і вона зараз радіє, що видужає, що буде щасливою...

Баба *(приголубити хоче)*. Голубонько моя, горличко підстрелена! Тобі б тільки рости, та красою цвісти, та мир звеселяти, а ти налагодилась у тісну хату з трьох дощок... Хто тобі порвав твій вік молодий, хто тебе знівечив, дитино моя?

Марійка. Мені здається, чи не Костина мати? Хоч як я її не розпитувала — мовчить! Одно тільки провадить — так треба було...

Баба. І нащо її доля повернула туди?

Марійка. Еге ж! Оце позавчора Текля одібрала од тієї пані листа та так зраділа, так зраділа, що й

господи... очі горять, на личку червоні плями виступили, а серденько так прудко їй б'ється, як пташка в сильці.

Б а б а. Чого ж її пані знов зачіпа?

М а р і й к а. Щось мов про те, що прощення просить,— блага її ощастити свого сина Костю...

Б а б а. І, вже!.. А Текля все не забува його?

М а р і й к а. Де там? І на тім світі не забуде! Отож, кажу, так зраділа, так цілувала того листа, аж поки кров'ю на його не бризнула та й упала.. Ми вже думали, що й душу оддає богові... і свічку воскову до рук дали були...

Б а б а. Ох горенько, горенько! Оцю ладаночку од пречистої нехай надіне на себе... Я положу на подушці та й піду... уже...

М а р і й к а. А зайдете?

Б а б а. Зайду, зайду! *(Дивиться на Теклю)*. Спить собі, янголятко, тихо так, тихо... а душа вже, бачу, під самим горличком б'ється... Спи, моя зіронько, спи, моя стоптана квітко! Нехай тебе, безталанну, святі янголи хоронять од лиха! *(Виходить, поцілувавшись з Марійкою; та проводить)*.

ВИХІД II

Марійка, Текля і потім Любич.

М а р і й к а. Хі!.. Уже й сонечко підбилось, а я ще й не лягала, аж кістки болять. Треба одначе вікна затушкувати, щоб світ не розбудив Теклю. *(Затуля вікно)*.

Л ю б и ч *(входить тихо)*. А як наша слаба?

М а р і й к а. А, це ви? Здрастуйте! *(Подає руку)*. Хвалити бога, цю ніч мов трохи краще; кашляла, правда, теж, а перед світом заснула.

Л ю б и ч *(огляда)*. Сон — то чудесно: він підкрепить їй сили, а їх уже так обмаль... Боюсь тільки, щоб тут не замішавсь ще й мозок...

М а р і й к а. А як їй, голубчику? Чи видужа?

Л ю б и ч. Од такої хвороби — там тільки ліки. *(Показує на небо)*.

М а р і й к а. Ріднесенька моя!

Л ю б и ч. Коли б достатки... та зараз її одправити

у теплі краї, то, може б, і було ще чудо. А тут не догледіли. Як вона чудесно визирала,— взяли та й підкосили.

Марійка. Вона мов збожеволіла...

Любич. Недарма: тут гордощі панські з недомислом поєдналися!

Марійка. Пан же Костя не винуватий! [То його мати!] Він щирий...

Любич. Та щирий же, тільки необачний. Сам оце пролежав у гарячці, трохи дуба не дав, а тепер от вичуняв і, певно, швидко буде сюди.

Марійка. Коли б господи!

Любич. Я того найбільше боюся: для слабої найстрашніше — всяка несподіванка, все те, що може кров стурбувати — чи горе, чи й радість — все їдно! Потривожиться, й кінець! Отож я наказую найпильніше, щоб оберігали її, і бува Костя приїде, то щоб здалеку підготовили її та й то краще при мені.

Текля. Хто там?

Любич. Я, моя пташко. *(Підходить)*.

Текля. А! Я така рада, коли бачу вас... Певно, пізно,— я дуже заспала. *(Подає руку)*.

Любич *(держить за пульс)*. Чим більше будемо спати, тим швидче встанемо. Ануте, які ми?

Текля. Мені лучче... мені так весело!

Любич. Славно! Козир-дівка! Швидко ми в горидуба гратимемо!

Текля. Я ж видужаю, правда?

Любич. Видужаємо — битися будемо!

Текля. Чого ж битися? Танцювати краще... он того галопа, що мене Марійка учила! Ха-ха-ха!! *(І закашлялась)*.

Любич. От тільки поки що просимо навіть і не радіть, а тихесенько лежати, краще спати і ту мікстуру заживати. *(Дає ложку)*.

Текля. Добре, я буду все, все робити, аби швидче! А мені коло вікна можна буде посидіти?

Любич. Можна пізніше, як угріє сонечко, а тепер засніть ще, а я після навідаюсь.

Текля. Братику мій, ріднесенький! Які ви до мене добрі, я й не знала...

Любич. А от цього і не треба — ірituватись *. Та

* Іритуватись — роздратовуватись.

я й поганий, і злий! Ну, прощавайте! Дивіться ж — спати зараз!

Текля повернулась до стіни. Любич одходить; Марійка, проводячи його, коло дверей щось шепоче, а Любич тільки руками розвів і пішов.

ВИХІД III

Марійка, Зося та Юзя.
Зося і Юзя вбігають у ті ж двері, що Любич вийшов.

Зося. Здорова, Марійко!

Юзя. А як їй?

Марійка. Ціхо, бога ради! Тільки що заснула.

Зося. А той німець Фішер приходив справлятись.

Юзя. Каже, якщо слаба, то тебе свататиме.

Марійка. А, нехай він злизне!

Юзя. А наш пан оце піймавсь у чімсь і до суду потрапив.

Зося. Кажуть, жидівка на його доказала чи підвела.

Марійка. А, туди їм і дорога... Тільки одкупиться... Слухайте, погуляйте, сестрички, в садку, а як прокинеться, то я вас покличу.

Зося і Юзя. Гаразд, гаразд! *(Виходять)*.

ВИХІД IV

Марійка і Недольський.

Марійка *(зачинила двері вхідні за лікарем, прислухається і на дибках підходить до світличних дверей)*. О! Знов там гомонять... Хтось приїхав... От, таки не дадуть нещасній заснути!

Недольський входить.

Тс-с!!. Бога ради!!

Недольський. Спить?

Марійка *(кива головою)*. Лікар був, велів...

Недольський. А що він?

Марійка. На бога надія.

Недольський. Господи! Підкрепи її, не одступися од нас! Я вже не знаю — і як, і чим тобі, Марійко, дякувати?

Марійка. То пусте: люблю її, то й служу, а здо-

ров'я вистачить. Я б з радістю й половину хвороби її на себе взяла...

Недольський. Золоте у тебе серце! А тут їй, моїй ясочці, радість — пан Костя з матір'ю приїхали, в світлиці сидять.

Марійка. Не пускайте сюди, борони боже! Лікар так наказував, так наказував, щоб нічим не полохали зразу.

Недольський. Та й я ж кажу собі і думаю...

Марійка. Аякже: треба поволі перестерегти...

Недольський. Так ти приготуй її здалеку...

Марійка. Знаю, знаю! А ви, тату, пильнуйте їх у світлиці, поки лікар не прийде. Він обіщав.

Голос Кості за дверима: «Можна?» Недольський зачиня двері й маха руками.

Марійка *(теж)*. На бога! Ціхо!

ВИХІД V

Текля і Марійка.

Текля *(підводиться)*. Марійко! Хто там? Хто оце говорив?

Впродовж цих сцен Текля говорить нервово, з задишкою, часами кашляючи; сухо закашлявшись, тяжко дише.

Марійка *(злякано)*. Ніхто, серденько... нікого не було.

Текля. А мені... почулось... було... аж тьохнуло серце...

Марійка. То у сні, певно... заспокойся... засни ще!

Текля. Так це знов... сон тільки? Ох, ох!! А мені й уночі снився такий чудовий та чарівний: багато, багато свічок... церква чи щось... Я в білій-білій, як перший сніг, сукні... з свічкою теж, а на голові віночок...

Марійка. То добрий сон, моя горличко: він пророкує тобі велику радість і щастя... От, може, з Костею швидко побачишся... може, й не сподіваєшся, як швидко!

Текля. О?! Моя ріднесенька! Невже? *(Ухопилась за груди і сухо кашляє)*. Я й умру од такого щастя! Не винесу його!

Марійка. Ото гаразд! Добре свого милого втішаєш! Ти тепер повинна тільки й дбати про те, щоб швидче одужати, встати та навік ощастити його!

Текля. Я видужаю, видужаю... Я буду все робити!

Марійка. А ти наможися спокійною бути, не іритуватись, бо то ж тобі вада страшенна! А то я до тебе й Кості не пущу, хоч би й зараз приїхав!

Текля. Ні, ні, Марійко!.. Борони боже! Я слухатимусь, спокійною буду...

Марійка. От і гаразд! Он ладаночку од пречистої тобі принесла бабуся, надінь!

Текля. Бабуся, моя голубочка! Ладанку! *(Цілує і надіва)*. А прийдуть?

Марійка. Прийдуть, прийдуть... А ти засни ще!

Текля. Не хочеться, голубочко... я трішки погуляю, а потім засну... Їй-богу, засну... Одчини віконце!

Марійка. Ну, ну, добре! *(Одкрива фіранки)* *.

Текля. Ах, як гарно! Яке сонечко ясне та веселе! Підведи мене, посадови коло вікна: мені так хочеться на божий мир зглянути!

Марійка. А ти не втомишся?

Текля. Ні, ні! Мені сьогодні дуже легко... і в грудіх перестало боліти. Переведи тільки мене до вікна...

Марійка. Постій же! Я кріселко поставлю. *(Ставить)*. Та накрию ще тебе теплою хусткою, от так. А тепер берись мені за шию... Ну! Дибки!..

Текля *(радісно)*. Бач! Сама йду... О, я швидко видужаю! *(Обніма Марійку)*.

Марійка. Ну, сідай же тихенько. Я ще тобі подушечку підложу під спину. *(Приносить)*. Добре сидіти?

Текля. Добре, добре! Марійко, любко моя! Як я тебе люблю! А ти не сердься... Кинеш?

Марійка *(весело)*. За Фішера заміж вийду...

Текля. Невже?

Марійка. Сватається!..

Текля. А він добрий... і любитиме... Єй-богу... я б така рада була!!

Марійка. Серденько моє! *(Обніма)*. Піклується все...

Текля. А одчини ще й віконце!

Марійка. Боюсь, щоб, бува, вітрець не пройняв...

Текля. Ні, надворі тихо; он бузок увесь зацвів, а листом ані колихне... Можна?

---

* **Фіранка** — занавіска.

Марійка. Та воно справді надворі аж душно: а ти все-таки накрийся хусткою... *(Одчиня вікно)*.

Текля *(дише коротко, часто)*. Ах, ах! Як славно! Яке пахуче, тепле повітря... аж дихати легче... І лоскоче і гріє... *(Зазира)*. Он на грядочці й черевички зацвіли, і гвоздички жовтіють... а собача рожа як вигналась високо — пишається! Тільки не виполоте все... Я як заслабла, так і стоїть...

Марійка. Дівчат попросю, виполять: а то й ми з тобою!

Текля. Садочок мій любесенький! А пташечки як весело щебечуть! Господи, яка я рада! Як мені весело!.. Мов п'яна!.. А то хто там?

Марійка *(глянувши)*. То Зося і Юзя прийшли тебе провідати. Агов, сестрички! Ідіть! *(Одчиня друге вікно і почина опоряджати ліжко й кімнату)*.

ВИХІД VI

Ті ж і Юзя з Зосею.

Зося *(у вікно)*. Теклюсю! Серденько! Здорова була! Уже сидиш?

Юзя. От слава богу!

Текля. Сиджу... Уже мені далеко краще... швидко й ходитиму...

Зося. От буде радість!

Юзя. Ще в довгої лози гратимеш...

Марійка. Та чого ви через вікно балакаєте? Їй же натруджуватися не слід! Ідіть мені в хату.

Текля. Потривайте! Нарвіть мені квіточок!

Голоси за вікном: «Зараз! Зараз!»

Он гвоздички, троянди, а далі — он, он! Зірочки, любисток, канупір. *(Дужче)*. Та наламайте бузку! *(Закашлялась)*.

Марійка. Що ти? Бога ради! Кричати здумала й закашлялась... та ще проти вікна! *(Зачиняє хутко й підносить їй воду)*.

Текля. Я не буду більше, голубочко... не буду! Мені хочеться прибратись. У мене якесь пречуття, що побачу його...

Марійка. І в мене, єй-богу,— що оце незабаром

і ввійде у хату. Тільки ж не тривожся! Ач, знов спалахнула!

Текля. Ні, ні!.. Я вдержуватимусь... прибиратимусь, віночок зроблю.

ВИХІД VII

Ті ж і Зося та Юзя.

Зося *(вбіга)*. Чи ви знаєте новину?

Юзя *(теж)*. І не вгадаєте, хто приї...

Марійка *(затика їй рота)*. Не цокотіть! *(Показує на Теклю)*.

Текля. А що там?

Зося. Та білешниця з венгером побилася...

Юзя. Кажуть, кинув її... а вона заміж намагалась...

Текля. Бідна... теж не солодко! *(Роздивляється на квітки)*. Ой які ж гарнесенькі квіточки мої... як пахне канупір, бузок! Поставте їх, сестрички, у кухоль, а з гвоздик та зірочок... вінок зробимо... *(Задихалась, сухо кашля)*.

Марійка. Та не говори так багато... бач, аж задихалась.

Текля. Мовчатиму!

Зося. А ми віночок зробимо.

Юзя. Ти тільки очима показуй!

Текля обніма їх.

Текля. Ану, я підведусь...

Зося. Що ти? Постій!

Беруть під руки; Текля хитається.

Марійка *(надіва спідницю)*. Лівою держи! Міцніше, а то ще слабу впустите!

Текля *(важко дише)*. Утомилася... не можу... ох!

Зося. Бач! Може б, лягла?

Текля. Не хочу, ні! Одпочину... Одчиніть... хоч трішки віконце... повітря! Ох, сили нема! *(Зляга на кріселко)*.

Марійка. Зараз! От корсетку застібну. Коли б ще не нашкодити!.. *(Одчиня вікно)*.

Зося *(Марійці)*. Господи! Яка страшна! Кращою в труну кладуть!

Марійка *(тихо)*. Шкода! Уже їй рясту не топтати!

У вікно чути здалеку веселу музику, і хор співа коломийку. Пауза.

Т е к л я. Де це?

З о с я. Коло корчми, певно, зібрались.

Т е к л я. Танцюють... веселяться... а я...

Ю з я *(заговорює)*. Ось і віночок готовий! Глянь який! Чудо! *(Показує)*.

Т е к л я. Гарнесенький!

Ю з я. Ану, я тобі [його] прижену.

Т е к л я. Стій! Дайте ж гребінця... щоб хоч причесатись... Розпустіть косу!

Їй розв'язують; вона бере гребінця в руки і, важко дишучи, почина чесатись, але незабаром гребінець упав і руки її повисли.

Ох, сили нема!.. І рук не здійму! Пропала й надія: не жити мені! *(Закашлялась і аж одсунулась на подушці)*.

М а р і й к а. Що ти? Господь з тобою!

Ю з я. Що й дивного? Після такої страшенної хвороби!

Хор і коломийки ще дужче і чутно ігру.

Ю з я *(надіва їй вінок)*. Бач, як тобі в віночку любесенько! От коли б пан Костя...

Т е к л я. Ох, як мені хочеться жити! Радіти серцем... Господи! Не вкороти мені віку! *(Зсовується навколішки)*. Пошли мені хоч хвилину щастя!.. Я так ждала його... Я нікому зла не вчинила!

З о с я і Ю з я *(підводять і садовлять її)*. Заспокойся, голубочко! Не тривож себе!

ВИХІД VIII

Ті ж і Ф р о с ь к а.

Ф р о с ь к а *(вбіга)*. Матінко!.. Уже Теклюся сидять! *(Підбіга ближче і, глянувши, кричить)*. Ай!.. Пробі!

М а р і й к а. Чого ти?

Ф р о с ь к а. Такі страшні!

З о с я і Ю з я. Ціхо!

Коломийка все стиха, поки у другі виходи не мовкне.

Т е к л я *(затрусившись)*. Підведіть... мене... сестрички... до дзеркала, он до того! *(Показує проміж віконця)*.

М а р і й к а. Ти одпочинь... краще...

Т е к л я. Ні, підведіть... гляну... на себе... тут два ступні.

Зося і Юзя підводять її; Текля глянула й оджахнулась, мало не впала.

Ай!.. Це не я!.. Це смерть стоїть! Смерть!

Її зомлілу кладуть на крісло.

ВИХІД IX

Ті ж і Яворовський.

Яворовський *(на крик вбіга й припада навколішки біля Теклі, цілуючи їй руки)*. Прости мене! Прости, безневинна страдалице!

Текля. Раю мій! *(Ридаючи, обвила його руками)*.

Марійка *(набік)*. Не вернеться вже! *(Рида)*.

Яворовський. Янгол небесний! Ти, мене ради, таку муку на себе взяла!..

Текля. Я... вас... люблю... більше... ніж себе... всяка мука за вас... мені... щастя!

Яворовський. Знаю! Це мама... погордувала...

Текля. І вона... з любові...

Яворовський. І таке дороге серце розбито!

Зося і Юзя одійшли і плачуть.

Текля. Ні, я видужаю... я тільки ослабла, а мені легко... Адже нас тепер ніхто не розлучить?

Яворовський. Ніхто! Ніхто! Отут біля тебе й умру!

Текля. Не треба... ми житимемо... щасливі... будемо... Як мені радісно! Господь зглянувся... таку долю послав мені... ах! ах!!

Яворовський. Серденько! Ти тремтиш вся...

Текля. Серце од щастя... тріпочеться... мало не вискочить... Дух забива трохи... Але мені весело так! Орле мій! *(Дивиться йому в вічі)*. Більшого щастя, правда... нема — ні на землі, ні на небі?

Яворовський. Нема! Нема! Ти все моє життя, вся моя віра, весь мир!

Вона припада до його.

ВИХІД X

Ті ж і Недольський з пані Яворовською.

Пані Яворовська *(припада до Теклі з другого боку)*. Теклюсю! Дитя моє! Не нарікай на мене, що за-

губила! Гордощі... темнота якась засліпила... Не проклинай!!

Т е к л я. За що б? Мамо! Я люблю й любитиму вас...

П а н і Я в о р о в с ь к а. Такої другої душі нема!.. Синові моєму єдине в тобі щастя!

Я в о р о в с ь к и й. Єдине, єдине... але гляньте! *(Закрив очі собі).*

Т е к л я *(до Недольського).* Таточку мій!.. Радійте тепер... Мучилась ваша доня... та й вимучила... собі щастя... у бога!

Н е д о л ь с ь к и й *(рида).* Радію, радію!..

Т е к л я *(підводиться трохи на подушці і мовби несамовито).* Чого ж ви всі плачете? Тепер треба втішатись душею... Тепер ми всі... будемо щасливі... Господь зглянувся... після горя... посила нам вічне сонечко!

Н е д о л ь с ь к и й. Так, моя доню! Поправляйся тільки!

Т е к л я. Я зараз виздоровію... Мені так зробилося легко... нічого не болить у грудіх... мов не на землі я! Благословіть же ви тепер, мамо, а тато благословляли вже...

П а н і Я в о р о в с ь к а. Благословляю вас! Сили небесні... Хай окриють і з'єднять вас!

Я в о р о в с ь к и й. Не тут, а там!

Н е д о л ь с ь к и й. Мати божа! Змилуйся!.. Не одбери од нас нашого щастя!

Т е к л я *(велебно).* Боже! Яка радість... у грудіх дзвенить! Яке щастя огорта!.. Любий мій! Коханий! Летім!.. Крила ростуть... Там ясно, ясно як!.. Ах!.. *(Умира й опускається на подушку).*

Я в о р о в с ь к и й. Що з нею, мамо?

П а н і Я в о р о в с ь к а. Теклюсю!!

Н е д о л ь с ь к и й. Дитя моє!!

Всі припадають.

М а р і й к а. Не чує вже, вона умерла!

Спільний зрив ридання.

З а в і с а

Київ, 23 жовтня [*1891 р.*]

Присвячую
високоповажному артистові
Миколі Карповичу Садовському

У темряві

Оригінальна драма
в 5 діях і 6 одмінах

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Тетяна Онуфріївна Коломийчиха — багата вдова, жінка уже літня; ходить в намітці.

Домаха — дочка її, літ 20-ти; гарно прибрана.

Степан Петраш — чоловік Домашин, молодий, хворий. Іритується і запалюється в розмові хутко, важко дишачи, і тоді кашля.

Марина — дівчина літ 18-ти, з другого села. Ходить вся в чорному, мов послушниця; говорить тихо, з повагою; часто зітха.

Тягнивус Ларіон Потапович — старшина; товстий, задушливий. Чуб низько на лоб; оливою мастить. Все морга очима й зітха, а під чаркою гика й сопе.

Лобчинський Лук'ян Гаврилович — писар; молодий, важний; закида в розмові по-московськи; носить борідку; ходить в ботфортах і піджаці; говорить трохи в ніс.

Мошка Шпігель — шинкар; середніх літ, низько острижений з височками; борода довга. Дуже жвавий в рухах і при розмові аж захлипáється, співа. З західнього краю.

Ривка — його жінка; товста, курноса, в атласному париці; чухається часто.

Петро Мороз — сивий, згорблений дід.

Свиридиха — ще не стара баба; ряба.

Циганка-знахарка — стара, чорна, в рям'ї; голова обверчена ганчіркáми, як копиця.

Леонтій — молодий парубок, простакуватий; наймит.

Наталка — літ 16-ти, попихáч. Обоє у Коломийчихи.

Подорожня, Подорожній — люди з Марининого села; прочáни.

Молодиця — вистроєна у такі кольори, аж кричать.

Харко, Карпо — судді при волості; первий мовчки сидить і зразу регоче; другий — жвавий.

Явтух, Свирид — селяни.

Урядник — при формі.

Селяни, парубки, дівчата, прочани, десяцькі.

Діється за наших часів *.

---

* 80-і роки минулого століття.

ДІЯ ПЕРША

На першім плані: справа — кущ, за ним — колоди; зліва — кавалок греблі з мостиком, під яким видко воду (по греблі і мостику ходять). На другім плані справа — корчма з ганком; за нею видко руїну повітки. На третім плані або четвертім, зліва — частина фасаду домика з написом: «Волостное правление»; за ним і перед ним — проходи. Задня завіса — вид села; близь шинку — колодязь з журавлем і коритом. На греблі високе дерево. Лаштунки і арки лісні. Літо. День.

ВИХІД І

Карпо, Свирид, Степан, дід, Мошка, Явтух, Свиридиха, Наталка, молодиця і другі.

На колодах сидять Карпо і Свирид; на греблі — Степан і дід; на кориті і цямрині — Свиридиха, молодиця та ще двоє жінок. Свиридиха щось бреше їм; Явтух коло Наталки, що тягне воду; Мошка проходжується, все позираючи тривожно на «Волостное правление». Неділя.

Явтух *(до Наталки)*. А дай, дівко, напитись.

Наталка *(подає відро)*. Здорові пивши!

Свиридиха. А господиня, пані Коломийчиха, дома?

Наталка. Хвалити бога, нема.

Свиридиха. Лютує?

Наталка. Не доведи господи! Дочку жучить, а нас — то вже пече...

Явтух. Спасибі, дівко!

Наталка пішла.

Карпо *(до Явтуха)*. На ярмарку був?

Явтух. Був.

Карпо. Підсвинка?

Явтух. Ні, вівцю.

Карпо. А як?

Я в т у х. Ет!! *(Махнув рукою і почав набивати люльку).*

С в и р и д и х а. Хліба дасть біг, па́ші нема... так що вже там скотина?

С в и р и д. Під осінь за одну шкуру піде.

Я в т у х. Одно слово — розор! *(Сіда).*

Д і д. Не чув, сину, коли буде начальство нове?

С т е п а н *(з удкою).* Та вже б і час — тільки не чуть.

Д і д. А наші то надолужують...

С т е п а н. Урветься, дідуню, їм нитка... А!! Піймався! *(Витяга рибину).*

Д і д. А що, хіба новий мировий посередник строгий?

С т е п а н. Потурать не буде. *(Надіва принаду, закида).*

Д і д. Ох, коли б і до наших добрались!

С т е п а н. Чудно мені, діду, одно: як же ви таких вибираєте?

Д і д. Що ж? Темність, убожество, а найпаче горілка: хто більше виставить, того й сила... та ще поки ствердять, скільки перекинеш... то й вибирати нікого — темнота!

С т е п а н. Чого ж школи не заводите?

Д і д. На які гроші? Тут гризти нічого.

С т е п а н. Та я їм знаходив на це здобутки, щоб на прирізаних ґрунтах завели общественну запашку, а вони послухались писаря та Мошки і оддали старшині Тягнивусу задарма, а гроші тут же і пропили.

Д і д. Так-так, свої ж і ссуть їхню кров.

С т е п а н. Я тривожив був і начальство, і воно з охотою... так вони мене перед ним в дурні пошили!

Д і д. Дикі!

ВИХІД II

Т і ж і Р и в к а.

Р и в к а *(сіда на порозі).* Ух! Аж у очах червоно... мов земля хилиться.

С в и р и д и х а. Переспали, певно?

Р и в к а *(зітха).* Переспала. Такі часи: нікого нема, жодної комерції.

М о ш к а. Теперечки село нічого не варт: хоч запали!

Карпо. Ой, погано! Тут одна тільки й думка: де нам хліба на зиму узяти?

Явтух. Виходить — лягай! Значить — шабáш, і амінь!

Молодиця *(все вертілась)*. Хоть би почастував хто,— веселіше б стало.

Свирид. Ач, їй одно в голові...

Мошка. Та зайдіть — нáбір.

Свирид. Хіба.

Свиридиха. Годі, годі! Уже б і потяг, а після жінчина плахта чи подушка оддувайся: це вам не Степанова пóзичка, що на бéзрік, а цей з м'ясом здере!

Мошка. Та що ви, бабо, такі сердиті!

Свиридиха. Бабо! Через вашого брата і скажишся!

Карпо. Як наші баби показяться, то ми їх — Мошці!

Свирид. Свою рябу я й зараз.

Карпо, Явтух і Свирид пішли за волость.

Мошка. Добрий гешефт! Уф, бідні — Манця, Сурка, Рувик, Шмулик, Шльомочка, Гершко і Рухля!

ВИХІД III

Ті ж і прочани.

Прочани йдуть з глибини справа до колодязя.

Дід. Не клює?

Степан. Спека. *(Знов закида)*. Так-то, діду! Нічого з тим сліпим людом не вчиниш...

Дід. Вівці!

Степан. Якби слухались та горілчану отруту менш заживали, то б і їхнє добро росло. Теперечки — і банки, і пільга...

Дід. Благодареніє господеві, що й казать!

Степан. Отож я й торочу, що й убожества цього збулись би, аби тільки спільно та з розумом за діло бралися: і землі б можна од сусіднього пана прикупити,— банк і гроші дасть,— і в посесію можна б сумежний хутір узяти... Так хіба ж їх присогласиш?

Дід. Вівці, одно слово — вівці!

Степан. Може, того ще вони до мене з óпаскою, що я чужий? Так уже ж мало не рік, як оженився я, і

поки теща Коломийчиха уповала на пана, то всім хазяйством орудував і, здається, нічого для людей не жалував...

Дід. Остатнє оддавав; через те і тепер поневіряєшся.

Степан. Тоді й слухались хоч потроху, а тепер, коли моя неспромога, то й одкинулись.

Дід. Від дикості і нужди: воно озвірює... От і собака голодна теж: ти їй хліба давай, а вона тебе й за руку цапне. Піду ще я до людей про обчеський капітал побалакати.

Степан. Ой, глядіть, щоб не пропав!

Дід пішов аж за волость.

Ривка *(до прочан)*. А звідкіля бог несе?

Подорожня *(розпаковуючись)*. З Києва.

Мошка. Що там по дорозі, як хліб?

Подорожня. Погоріло впень.

Мошка. Як і у нас. Ой вей, вей! Шлєхт!

Подорожній. Та ще болість...

Ривка. Ой, не кажіть про ту слабість — цур їй!

Мошка. А самі ви будете звідкіль?

Подорожня. З Очеретуватого.

Ривка. Очеретувате? Це там, де держить Абрумка?

Подорожня. Еге ж.

Ривка. Хороше село, багате село — знаю, знаю і панський двір пожондний, і садок... ой, ой!

Подорожній. Порубали.

Ривка. Хто порубав?

Подорожній. Білашенко, козак.

Ривка. Яким правом?

Подорожній. А таким: купив, та й уже!

Подорожня. Та ото ще штука: як тільки пан продав, так узяв зараз та й умер... Ото скажи!

Ривка. Ой вей! Вус дас комедія?

Мошка. Гешефт!

Свиридиха. Це той пан з Очеретуватого, що був батьком нашому Степану?

Подорожня. Якому Степану?

Свиридиха. Та он... Степану Петрашу, що держить Коломийчишину дочку Домаху. Він же з вашого села.

Подорожня. Ага, ага! Знаю, чула. Він, бачите, не рідним, а самосійним синком був, від пана і клюш-

ниці; а покійна вже дочка того пана взяла його до двору і виховала як брата... і другу дівчинку теж узяла... така вже добряча була... і-і, господи!

Марина оддалеки сиділа, а почувши, якось змішалась, тихо встала і пішла з тиковкою до містка.

Мошка. А у пана було багато таких сиріток?

Подорожня. Мало чого не брешуть, а про покійного пана гріх слова сказать: і хати становив, і худобу давав...

Свиридиха. І довго Степан був при дворі?

Подорожня. Років з шість, до смерті панни...

Ривка з Мошкою балакають тихо, показуючи на волость.

ВИХІД IV

Степан і Марина.
Свиридиха тихо розмовля з прочанами. Молодиця повіялась далі.

Степан (*зуздрівши, схоплюється*). Марино!

Марина. Ой, як несподівано...

Степан (*дивиться, держачи за руку*). Господи! Не знаю, де я й стою! Я уже думав, що ти минула наше село. Тоді й словом не можна було перекинутись...

Марина. Та й минула б, бо нашим днювать тут не рука.

Степан. І жалю б не мала?

Марина. Що ж, Степаночку, розійшлися наші шляхи — минуле назад не вертається. Як би в мене не боліло серце, а потурати йому великий гріх... Я і то рада, що печерські святі втихомирили мою душу.

Степан. От мого горя так уже не втихомирить ніхто.

Марина. Твого?! Що ж тобі? Ти справді змарнів.

Степан. Горе тільки рака красить... (*Пауза*).

Марина пильно дивиться на Степана і, зітхнувши, втира сльозу.

Присядь отут хоч на хвилину...

Марина (*сіда*). Коли б наші не кинули.

Степан (*сіда рядом*). Та он видко їх! (*Пауза*). Ох, Марино! Як я занудився за тобою, як занудився!

Марина. Чого ж то тепер? А перше, коли нудитись було не гріх і не сором, зацу́рав... Ох, Степку, Степку!

Степан. Нещасний Степко твій!

Марина. Для чого ж ти взяв такий хрест?

Степан. Марино, мене примусили; вір мені — я не при собі був, я нічого уже не тямив, що й навкруги діялось... *(Гірко)*. Покійний пан, батько мій...

Марина. Не кажи мені про його лихого слова: покійний пан справді були і мені за батька рідного, а що дочка його, панночка, любила нас, як мати, учила всьому-всьому... Пошли їй, царице небесна, райську утіху й радість!

Степан. Ох, що й казать: якби господь не прийняв душі її, то й наша б доля була іншою; а то пан збожеволіли, їх повезли в чужі краї, а над нами, освіченими панятами, почали посесори знущатись...

Марина. Не згадуй лихого, не нарікай,— бог з ним!

Степан. У мене проти волі закипа жовч, коли свою скруту згадаю: як повернулися ото пан та взяли мене знову за машталіра... теж ласка: з безбатченка — в паничі, з паничів — в мужики, а з мужиків — в машталіри!

Марина. Нащо ти мені нагадуєш той час, що вже ніколи, ніколи не вернеться,— коли ти мені присягався в вірнім коханні, коли я тобі перед богом подала слово... а-ах! Не треба, не треба! *(Закрива вид руками, ніби від болю)*.

Степан. І те моє присягання поламано чужою волею, а життя побите від примхи. Привезли мене пан у це село до Коломийчихи; побалакали з старою, мене ж з Домахою, дочкою її, в садочку зоставили... а увечері ото і питають: «Як тобі Домаха?» — «Моторна,— кажу,— дівчина». А вони: «Ну й гаразд, я її за тебе висватав...» Я трохи не впав та в ноги: «Не губіть, у мене єсть суджена...» А вони як довідались хто, то аж посатаніли! «І не думай про ту — гріх, Сибір!» Та як почали: «Ради,— кажуть,— твоєї душі, я не допущу вас і побачитись, завезу, коли що, її у тридесяте царство... а коли оженишся з нею, то і ту зробиш щасливою: я все своє добро на тебе і на тамту одпишу...»

Марина. Так би й було, коли б не нагла смерть... а тут тільки щось непевне...

Степан. Не знаю... Прости йому, господи, за мене, а тільки напосіли, почали улещати... А мені без тебе було уже — на кім не на кім — однаковісінько...

Марина. Бачиш, а мені без тебе — тільки в черниці, а другого я б своїм горем не наділила...

Степан. Що ж, так судилося...

Марина. А коли так судилося, коли бог тобі доручив таку долю, так уже і корись їй без ремства.

Степан. Не можу подолати серця...

Марина. Чому? *(Трохи гірко)*. Твоя ж жінка, кажуть, і хороша... красуня і багата... Хіба, може, не любить?

Степан. На горе — ні! Любить-то вона мене любить — ремствує, мучиться, плаче... а я не можу її пригорнути, хоч убий!

Марина. То гріх і перед богом, і перед людьми; то лукавий кам'янить тобі серце!

Степан. Мені іноді і жалко її стане, а то знов злість закипить... а як ще через жінку теща накинеться, то в мене аж у печінках закрутить!

Марина. Може, жінка й нічого, а теща...

Степан. Та теща — то не людина: люципера б вигнала з пекла.

Марина. Така б то люта?

Степан. Звір! Вона мені спочатку годила, поки не прочула про смерть батька, а тут зразу сказилася і почала поїдом їсти...

Марина. Ошукалась, знати, в сподіванці...

Степан. О-ох! А мені вже випало таке пекло, що... *(Закашлявся)*.

Марина. Мати божа, зглянься! Ти слабий, гориш на вогні.

Степан. Одна яма заспокоїть...

Марина. Степаночку, голубчику! Не кажи такого, не край мені серця, мій безталанний...

Степан. Такий уже безталанний, що хоч наложить на себе руки...

Марина *(сплеснувши руками)*. Господь з тобою! Ховай тебе цариця небесна від такого гріха! Ох, тяжкий він, тяжкий; нема йому, кажуть, опрощення на тім світі. Слухай, ріднесенький мій, як мене бог одвів від цього гріха: коли я почула, що ти одружився, то мене пригнітила така нудьга, така туга, що я й місця собі знайти не могла; ходила я з тією нудьгою, та невмоготу було носити її: ні молитва — ніщо не йде в голову, а одно — мука тягне до річки... Ну, так ото раз прибіг-

ла я, а мені назустріч странник старий-старий: борода довга та біла, як молоко, а очі з-під сивих брів так і дивляться в душу... Я затремтіла й мовчу... «Певно, у тебе горе велике?» — питають. «Велике»,— кажу, та як заплачу... Посадили мене странник коло себе, стали ласкаво розпитуватись... «Твоє горе,— кажуть,— може, ще ласка божа; може, тебе горем цим одведено від більшого лиха, а ти ремствуєш на святу волю; ми тільки бачимо, що перед очима, а господь прозира у віки віків...» І став мене странник річами своїми розважати, і стала після його речей стихать моя мука, і потягла мене жадоба постраждать і чужому щастю послужити... Так і ти, мій рідненький, сумирись серцем і покорись волі господній: чи ти ж можеш знати, яка тобі присуджена доля? Може, тебе щастя ще жде...

Степан. Не смійся!

Марина. Я не сміюсь: ти знаєш, який ти мені дорогий...

Степан. Ох, а ти мені — і не знаю!

Марина *(злякано)*. Не говори, не говори такого! Викинь і з думок!

Степан. Несила... Люблю я тебе, кохаю...

Марина. Ай!! *(Схопилась мов за прострелене серце)*. За віщо ти вражаєш моє серце украй? Нащо тобі моя мука? От у мене ледве затяглась струпом від твоєї ж руки рана, а ти й струп хочеш зірвати...

Степан. Що ж мені з собою робити, як мені оте все задушити, щоб і гласу не подавало?

Марина. Переможи себе, корись божій волі! Заспокой і себе, і других... працюй, живи для бідного люду, як панна учила, наставляй його на розум, захищай від напасників...

Степан. І так би то цілий вік, як кріпак... гни спину... для других... а для свого серця — ні утіхи, ні надії?

Марина *(встає)*. Утіха — в людях, а надія — в бозі!

Степан. Куди ж ти?

Марина. Пора! Ще до Лук'янихи зайду...

Степан. Я проведу... Коли ж побачимось? Хоч цієї надії, остатньої... не одбирай!

Марина. Коли ти з своїм серцем справишся?

Степан. Не знаю, як і справлюсь з оцим ворогом! *(Показує на серце)*. Хіба розірвати його, задавить, щоб і не билось, щоб і не тріпалось...

Марина. Степане!

Степан (*гірко*). Щоб бачитись же....

Марина. Ти мені такого ще горя не вчиниш!.. (*Пішла тихо по греблі*).

За нею — Степан.

ВИХІД V

Старшина, писар, Карпо, Явтух, Свирид, селяни і перші.

Виходять з-за волості, прямують з гомоном до шинку; Свиридиха вмішалась у юрбу; підійшов і Мошка.

Старшина (*розводить руками*). Не можу, не можу!..

Писар. Стаття в законі гласить: «Без особого постановленія, предписанія і тому подобне — возбраняється...»

Явтух. Що ж воно? Виходить... стало буть... шабаш, і амінь!

Карпо. Ой, гвалт, люди добрі! Тут нема не те що на харч, а й на озимі посіви, а вони в якісь порядки граються.

Свирид. Подавай нам зараз або наш запасний капітал, або хліб!

Ривка. Ой вей, вей!!

Дехто. Щодня підскакує ціна.

Другі. Після і не докупишся!

Старшина (*утира лоб*). Ох, господи помилуй мене, грішного... я теє...

Писар. Та розумієте, на все указуєть закон; без закону ти не маєш права і чхнути: вийде надлежаще розрішеніє, ну і чхай собі, скільки влізе, і тому подобне; а до того — протокол!

Свирид. Та що він забива баки!

Карпо. Ловко!

Старшина. Що я? Бумага прийде, ну і теє... а без бумаги, яке мені, прости господи, діло?

Явтух. Та коли ж то?.. Гвалт виходить?

Карпо. Ой, очортіло вже ждати!

(*Разом*)
Дехто (*ззаду*). Вони й не писали нічого!
Свирид. Не вірте їм!
Свиридиха. Розтринькали! Розграбили!
Ривка. Ой мамеле, тателе!

Писар. Можете провірить. По сходящому журналу,

за № 436 значиться: доношеніє єго високородію, господину мировому посреднику, весьма екстраординарне і конхведицальне, з присовокупленієм рапорта по чрезвичайной надобності.

Карпо. Яка там чайна надобність, тут хліба дасть біг.

Свирид. Та їм чаї в голові!

Дехто *(ззаду)*. Може, на їх і капітал обчеський пішов?

Карпо. Ревізію зробити!

Ривка. Гевулт!

Явтух. Авжеж... коли що... так нема чого... овва!

Усі. Еге, еге! Ревізію!

Писар *(старшині)*. Неблагоприятний оборот.

Старшина *(до Мошки)*. Мошко! Як же воно... ти вже теє... щоб тихо... *(До гурту)*. Що ж ви бунтуєте?

По мірі гвалту показуються де-не-де цікаві баби, хлопці й дівчата. Люд гуде. Мошка, старшина і писар тихо радяться.

Мошка. Люди добрі! Та розміркуйте ж, що вони можуть без начальства? Казьонні гроші... Ой вей, яке страшне діло! Без дозволу жодної копійки не можна й понюхати — вірте мені!

Свирид. А сам давно нюха.

Старшина. Ох, господи, прости согрішенія, настави й ослаби...

Карпо. Так ми і провіримо оте казьонне добро, хоч спокійніше на душі...

Писар *(старшині)*. Це Степанові штуки... завели бунтаря?

Усі. Ревізію! Ревізію!

Ривка. Ферфал!

Писар. Стаття усматриваєть, що ревізія робиться по обчеському приговору, каковий должен і понятих для сей надобності ствердить...

Старшина. Так, так... Ох, господи, гріхи наші!.. А ви... проти статті... це ж теє... свавольство, бунт!

Писар. Для законності ж приговора должни бить в наличності хуторяни і тому подобне...

Старшина. Так, так... іменно... і тому подобне...

Мошка. Де ж теперечки їх зібрати? Робоча пора...

Свирид. Та що це нам, братці, за нещастя з тими хуторянами?

Усі. Точно: напасть одна!

Карпо. От штука, так штука! Коли нам що на голову, так хуторян скликають, а коли хуторянам,— так нас, а як тра закинути справу на бéзрік,— то вже і тих, і других!

Явтух. Нехай тільки... якраз! Та одно слово — і шабаш!

Галас.

Старшина *(до Мошки)*. Ти мені... теє... адже сам... так уладнай конешне!

Мошка *(до Карпа)*. Не бунтуйте, дядьку,— ми вам такий басаринок... * *(До Явтуха)*. Пане Явтуше! Розписку вашу — о! *(Показує)*. Тільки тихо! *(До Ривки)*. Ша!! *(До громади)*. Люди добрі, пошціві господарі!

Дехто. Бач, з яким смальцем!

Мошка. Про такі справи серед вулиці не балакають, далібуг! Ходімте в шинок і розміркуємо все толком...

Дехто. Це путяще слово.

Свиридиха. Не ходіть, не слухайте!

Мошка. Я ставлю могорич... і коли тихо та мирно, то можна підсобити: я знаю, що вам ждати не можна.

Усі. Не можна, не можна!

Мошка. Так ходімте: за чаркою, за другою щось вигадаєм... поки начальство... Ларіон Потапович з своїми... Буде антик, іх бін а їд!

Свиридиха. Не йдіть, не пийте!!

Усі. Ну, це вже, бабо, дурниця! Ходім!

Старшина *(витира піт)*. Ох, ослаби, остави!

Пішли в шинок. Свиридиха гарячиться; її Ривка частує й успокоює. Прочани байдуже полуднували.

ВИХІД VI

Свиридиха, Ривка, прочани, а потім Марина і Степан. Дівчата проходять по вигону з піснею; за ними деякі парубки. Прочани збирають клунки.

Ривка. Що? Й одпочивати не будете? Може б, чим підкріпились?

---

* Басаринок — подарунок, хабар.

Подорожня. Ні, спасибі,— хапаємось: ще не малий світ... Та де Марина ділась?

Подорожній. Та ото чи не вона йде?

Марина *(на греблі)*. Ну, зоставайсь, мій рідненький! *(Цілує)*. Пам'ятай, що я безталанна...

Степан. Коли ж побачимось?

Марина. Коли здавиш своє буйне серце... *(Пішла)*.

Степан. Та я й роздавлю його! *(Стоїть за вербою)*.

Свиридиха *(Ривці)*. Бачила? Цілувались!

Ривка. Невже? Цікава сторія!..

Свиридиха. Бий мене сила божа, коли це не його полюбовниця!!

Подорожні. Ну, прощавайте! *(Пішли направо по авансцені)*.

Ривка і Свиридиха. Щасти вам боже!

Степан пішов, проводжаючи їх очима, за волость.

ВИХІД VII

Ті ж, писар, а потім Мошка.

Писар *(до Свиридихи)*. А що, не закидала? *(Одводить)*.

Свиридиха. Закидала; кажу їй: «Прирівняй: твій же глистюк, а мій — орел-білозорець; твій — магазинний смотритель, а мій — сила!»

Писар. Спасибі, спасибі; ловко!

Свиридиха. І Коломийчиха за нас, так дочка ще приска; але стійте — я оце стежку знайшла...

Писар. Розчудеснійше! Озолочу!

Свиридиха. Закинемо гачка... *(Щось шепче)*.

Писар *(тре руки)*. Гм! І тому подобне? Сіє присовокупим к ділопроізводству.

Мошка *(виходить з шинку)*. Пане писарю! Лук'ян Гаврилович?

Писар. А що? *(Свиридисі)*. Так ти ж дивись!

Свиридиха *(виходить)*. Не бійтесь!

ВИХІД VIII

Мошка і писар.

Мошка. Куди ви це?

П и с а р. Хотів купатись; від ваших ділов аж у жар вкинуло.

М о ш к а. Де тут? Одна тванюка.

П и с а р. Коло Коломийчихи; там край левади чисте і глибоке плесо.

М о ш к а. Хіба. А слічна у Коломийчихи дочка-молодиця, антик-баба, далібуг!

П и с а р *(показує)*. Н-да! Матер'ялець... і тому подобне...

М о ш к а. Хе-хе-хе! Може, пан писар того, і купатись любить? Чоловік її нічого не варт... тпху, і тільки!

П и с а р. Правда, що виплвьовок, а глянь ти, яке вредне! У-у! Ну, та я доїду його!

М о ш к а. Нащот баби?

П и с а р. Нащот многих статей.

М о ш к а. А його б здихатись треба.

П и с а р. Найнеобходимійше! Сьогоднішній бунтик — це його словопроізведеніє.

М о ш к а. Якось трохи притихли... а то було шрекліх!

П и с а р. То-то — якось! На день, на два, а потім випливе... Тоді до пана писаря... Щоб іще через ваші шахрайства до уголовного судопроізводства не влучити!

М о ш к а. Жартуєте — то пусте... та й ви ж з однієї миски?

П и с а р. Но-но-но! Наша хата скраю... Моє діло тільки — аби книги справні, та судебні проізводства не в затяжці, та приговори з должною арихметикою; а про суми і тому подобне... начхав!

М о ш к а. Ну, ну! Ми і про суми... ой вей, як оборудуєм! У мене до вас діло єсть; ходімте, почастую.

П и с а р. Ну його, до твоїх мух! Сюди, коли хоч; отут, на колодці.

М о ш к а. Гіт, гіт! Можна й сюди... я хотів порадитись.

П и с а р. То й радься; а тільки горілки — не з бочки, не підправленої тютюном, а з твоєї коморки: не то — протокол!

М о ш к а. Веселий пан! Я вас почастую... ой вей, какою... і доброго тараня...

П и с а р. Ну-ну!

М о ш к а. Я зараз. *(Гука в сіни)*. Рифуню, любуню!

Вскакує.

Достань-но тараня, що під перина...

Писар крутить цигарку. Чути з шинку сміх і співи.

(Мошка виносить пляшку, налива стаканчик і любує). А нуте, пане писарю! Е, то що-небудь особенного! А!! Гетрунк!

Писар випив і роззявив рота, витріщивши очі.

(По паузі). Ну! Як?

Писар *(з ляком).* Що це?!

Мошка *(усміхається).* Перцівка!

Писар. Ну-ну! Хай їй чорт! Як вогонь!

Мошка. Хе-хе! Сердита точно, але гіт!

ВИХІД IX

Ті ж і Ривка.

Ривка. От і тараня; призволяйтесь.

Мошка. Ц-ц! Ц-ц! Антик — не риба! Давно у мене не було такого товару.

Ривка *(перебира шматки).* Аж світиться! Ой, ой! Настоящий балик!

Мошка. Що балик після такого тараня! *(До Ривки).* А ти там підсипай, частуй, скільки хіть: запишеш на старшину.

Ривка. Гіт! Гіт! *(Пішла).*

Мошка. Викушайте ще! *(Налива).*

Писар. Подобаєт: і таковоє предложеніє слідуєть принять к руководству. *(П'є).* Чи ба? Лекше пішла.

Мошка. А третя піде ще лекше.

Писар *(рве зубами рибу).* Одначе на твоїй тарані зуби поламаєш... так я тебе до мирового за членовредительство... і тому подобне...

Мошка. Вус? Та ви своїми зубками перегризете й цеглу! *(Присіда).* Діло єсть, хороше діло! Ой-ой-ой, яке діло! Гешефт! Коли його з толком обміркувати, то й у пана писаря кишені тріщатимуть, і бідному Мошці перепаде копійчина.

Писар. Яке діло?

Мошка. Яке? Ой-ой-ой! *(Заплющує очі).* Гешефт такий большой, такий здоровий, якого ще не було... ох!..

Писар. Ну, ну!

Мошка. Вам звєсно, що усюди хліб погорів?

Писар. Ну що ж? І нашому брату паскудно, і ва-

шому скверно: не буде чого таскать в шинок. Та ще від начальства підуть предписанія, справки: одна слякоть і сухом'ятка.

М о ш к а. Гм, гм! З одного кінця воно ніби і сухом'ятка, а з другого — шмалець.

П и с а р *(запалює цигарку)*. Бреши, бреши!

М о ш к а. А чи пану писарю звєсно, що як недорід, то хліб щодня дорожа, і коли б у нас його було багато...

П и с а р. Коли б у ковбаси були крила, то кращого птаха не було б і на світі.

М о ш к а. Ой, фе! Ви все, пане писарю, про трафне, краще про кошірне слухайте. Скажіть мені, пожалуста,— поки новий начальник не приїхав, то з важними ділами треба стояти,— приміром, з обчеськими при́говорами, капіталами, запасним магазином?

П и с а р. Як стояти? Єсть справляючий должность. Ділопроізводство і тому подобне іде безотлагательно, не взираючи ні на́ що.

М о ш к а. Добре! *(Тре руки)*. А скажіть-но мені ще, пожалуста: по бамазі, нащот тієї слабості, де требують гнилі дині, кавуни і огірки викидати,— можна викинути затхле зерно?

П и с а р. Там сказано про зелінь і про гнилі продукти; хліб єсть продукт,— стало бить, його можна палити і тому подобне...

М о ш к а *(тре руки)*. Дуже добре! Ну, скажіть мені, пожалуста, ще: коли в магазині портиться хліб, то громада може просити його перемінити?

П и с а р. Неодмінно: протокол, осмотр і стверджéння...

М о ш к а. Гіт! *(Аж схоплюється)*.

П и с а р. Та що за розпитки і тому подобне?

М о ш к а. Стійте, любуню, ще мені скажіть, пожалуста: і при нових порядках можна буде людей за недоїмки на сахарні наймати?

П и с а р. Найпервійше: продавать худобу і хазяйські орудія возбраняється.

М о ш к а *(тре руки)*. Антик! Ой вей мір, аж страшно подумати, який буде бариш! *(Сюди й туди біга)*.

П и с а р. Та в чім річ? Що ти морочиш?

М о ш к а *(сіда)*. Ой гевулт! Такий гешефт, іх бін а їд, мов з Мойшем порадився!

ВИХІД X

Ті ж, Коломийчиха і Степан.

Коломийчиха *(виходить з глибини справа)*. От ти поговори з старшиною, побалакай з ним, розкажи йому свої байки, що привіз з злиднями!

Степан *(ідучи вслід)*. Не з полохливих — розкажу.

Коломийчиха. Своєму батькові!

Степан. Не почує: в землі.

Коломийчиха. А провалився б і сам ти до його,— туди тобі і дорога! Обійшов, одурив, ошукав: і се і те дам — і землю, і гроші... озолочу, та й годі! Сам пропав, і добро прахом пішло: розхапали чужі, а свої пішли з дулею...

Степан. Та я не зазіхаю.

Коломийчиха. Не зазіхаю! Та що ти без грошей варт? Тпху!

Степан. А ви продавали свою дочку за гроші? Ну, на ярмарку часто бува, що й проторгуються: на те комерція.

Коломийчиха. Комерція! Від тебе комерція? Перевів чуже добро, хліб погноїв...

Степан. Він уже давно такий...

Мошка *(писарю)*. Слухайте: це дуже важне.

Писар з Мошкою сидять на колодках за кущем, так що їх Коломийчисі і Степану не видко.

Степан. Не лайте хоч батька!

Коломийчиха. Не лайте? Лаятиму, усі кістки його переберу: наградив зятьком,— сердобольний винайшовся на чужу кишеню! Та я до начальника: порозпозичав моє добро лодарям, так з них прав!

Степан. Та й начальник скаже, що моя правда; хіба можна у таку пору розор за довги робити? Тут голод, а ми за грабіж?

Коломийчиха. Нема чим оддавати, так наділи заставляй чи на роботу запродавайсь!

Мошка. Хе! А гіте копф?!

Степан. Та бога бійтесь!

Коломийчиха. Своє придбай і даруй, а на чуже добро не присвячайсь! Ти мені розписки оддаси, то я й сама виправлю.

С т е п а н. Коли на те піде, то й розписок не дам: мене позивайте, а не людей.

П и с а р. Ого! Сокритіє документов і розтрата.

К о л о м и й ч и х а. Як? Розбій! Гвалт! Та я тебе з'їм! Ходім до старшини!

С т е п а н. Ідіть хоч і до писаря! *(Одійшов).*

К о л о м и й ч и х а *(на греблі).* Розграбили, розмантачали, рознесли, іроди чортові, харцизяки, п'яниці! *(Заходить).*

С т е п а н *(вслід).* Будь ти проклята! Мало тобі поту людського,— кров би всю виссала! Та не дадуть тільки — от що! *(Сіда на цямрині в знемозі).*

П и с а р. Намотати на вуса — і під суд!

М о ш к а. А з должності можна «а вег»?

П и с а р. Найпервоє і тому подобноє: статтю подженьом,— і чернецького хліба!

М о ш к а. Іх, який би антик був! Теперечки ходім, я вам розкажу що-небудь особенного...

Пішли направо по передконові.

ВИХІД XI

С т е п а н і Д о м а х а.

З шинку несеться гвар, сміх і співи. Чути голоси: «Ларіон Потапович, голубчик!», «Батько, одно слово,— батько!»

С т е п а н *(важко диха).* Помирились і благодітель! Ой! В грудях давить, і в голові гуде... Мариночко! Нелегко перемогти оте все!

Д о м а х а *(підходить з глибини).* Степане! Ось де він; а я цілий день як божевільна шукаю...

С т е п а н *(як опечений).* Ой, що тобі? *(Подався до колод).*

Д о м а х а. Як що? Сьогодні ж людям празник, неділонька свята, а я усе самісінька у хаті, мов у тюрмі.

С т е п а н. Правда, що тюрма, та ще з таким катом...

Д о м а х а. Ти все на матір лихо звертаєш, а сам як той вовк по закутках, по шинках, аби не дома...

С т е п а н. Так ти ще мені шинками дорікаєш разом з тещею? Та я б раднійший був упитись навіки, так і тут горе — натура не прийма! *(Сіда на колоді).*

Д о м а х а. Хто тебе зна: усі сміються з мене; мати...

С т е п а н. Не згадуй мені її: вона оце з мене кров точила...

Д о м а х а. Чим же я винна?

С т е п а н. А тим, що тільки знаєш себе, а мене і взнати не хочеш... чужий я тобі...

Д о м а х а *(з сльозами)*. Не любиш ти мене, от що! Ні погуляти зі мною, ні поговорити, ні в люди піти... так і пливе за водою мій вік без привіту...

С т е п а н. А мій уже де вік? Глянь на мене! *(Кашля)*.

Д о м а х а. Хіба я заїдаю? Хіба не годжу! Не те... єсть причина.

С т е п а н. Та ти от сюди зазирни, у це місце... Розірви мої груди!.. Як мені — солодко жити на світі?

С е л я н и п'яними купами виходять, обнявшись; співають: «Ой куме, куме, добра горілка!..» і т. д.; стихають навдалі.

Д о м а х а. Степане!.. Що ж мені в світі?.. Я люблю тебе!

С т е п а н *(ламаючи руки)*. Ех, життя!

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

На першім плані — тин і ворота, так що по авансцені прохід (вулиця). На другім плані: зліва — дах клуні і три стіжки: один — сіна, другий — торішній, а третій — новий; справа — дерево, пригірок, за яким видко воду; посередині — дві ями, чотири горбики. На четвертім чи на третім плані — фасад хати зліва, з садком. Задня завіса — краєвид з водою. Ходи: поза хату і поза клуню; ще стежка з-за лаштунків збоку по кручі до дерева. Підвечір.

ВИХІД І

Степан, Карпо, Домаха, Явтух, Свирид, Наталка і селяни; потім Мошка.

Степан лежить справа на горбику, під деревом; коло його сидить Домаха; селяни докладають стіжок нового хліба; жінки посередині віють; Наталка розстила далі полотна.

Гурт, роблячи, співа. Між перервами ідуть сцени.

Домаха *(шиє сорочку)*. Зляж мені, голубе, на коліна,— я голову тобі розчешу.

Степан. А! Та я ж читаю; від батюшки газети взяв,— треба повернути.

Домаха. Хіба ж на колінах міша?

Степан. Міша.

Домаха. Чим же?

Степан. Тим же... незручно!

Домаха. Так само й лежатимеш.

Степан. Ну, дай же мені покій!

Гурт співа другий куплет.

Карпо. Та й важкі снопи! І раннє жито, а важкі.

Явтух. Вигноєне... ну, конечне...

Карпо. Нашим потом та крів'ю.

Свирид. За проценти?

Домаха. Невже там таке цікаве, що з жінкою й слова не можна сказати?

Степан. Цікаве. Скільки цар жертвує грошей оце на бідних...

Домаха. Так розкажи й мені!

Степан. Дай же хоч дочитаю.

Домаха. Ти б і мене вивчив читати, коли в книжці є така втіха, а то мені — одна нудьга... *(Пауза)*. Чуєш, Степаночку? Вивчи й мене, соколе мій! *(Пауза)*. Степаночку, вивчиш?

Степан. Та добре.

Домаха. Коли ж ти вивчиш?

Степан. Після... не мішай-бо!

Домаха. А ти не одуриш? Справді вчитимеш?

Степан. Справді.

Домаха. Мати божа! Яка я рада! *(Обніма Степана)*.

Степан. А-а! *(Кривиться)*.

Мошка *(виходить з клуні)*. Рівніше, рівніше кладіть, а то затече стіжок. А ти, молодице, одмети полову від зерна! Ой вей! Як же ти робиш, хіба по-хазяйськи? Мов свиня! Та кінчайте, пожалуйста, швидше — по чарці, по другій маєте! *(Пішов у клуню)*.

Карпо. Що це він тут господарює?

Явтух. Найнявся, певно.

Свиридиха. Та ні! Коломийчиха весь урожай продала Мошкові — і сьогорічний, і торішній, що молотять.

Карпо. Чого ж це вона похопилась?

Свиридиха. А того, щоб не досталось зятькові до рук, щоб не розмантачив.

Карпо. Ой-ой!

Домаха. Тобі скучно зі мною? Не вмію я до твого розуму говорити... Не вмію і розказати, що на душі... Тільки тяжко все... Ох, лучче було і не спізнаватися, і не братися!.. Степане! Як ти думаєш?

Степан. Га?!

Домаха. Чи ти ж не чуєш, що я кажу?

Степан *(досадливо)*. А!! Читаю ж, не перебивай!

Домаха. Не сердься... Мені така радість хоч слово від тебе почути, хоч мовчки дивитись на тебе...

Степан. Ну і дивись, хто боронить? *(Пауза)*.

Леонтій *(здалеку)*. Наталю! Наталю!!

Наталка. Пішла?

Леонтій. Повіялась!

Наталка. Так я зараз! *(Побігла)*.

Домаха. Ти сьогодні... Скажи мені, голубчику, правду... нікуди не підеш?

Степан. Ні-ку-ди... От наказаніє!

Домаха. Я піду собі... Тільки, на бога прошу, хоч не ходи з двору... Бо коли тебе нема... то такі думки, такі муки!..

Степан. Ах ти, боже мій! Знов докори!

Домаха. Немила я тобі... *(Плаче)*.

Степан. Ну, сказав же — прикиплю до цього місця, так мало? Осиковим кілком пристромити?!

Домаха. Бог з тобою!.. *(Пішла наліво вглибину)*.

Степан. Терпи, корись, здави серце?! Ха! Тут янгола постав — не видержить!

Пауза. Чути, як молотять у клуні.

ВИХІД II

Ті ж і дід.

Дід *(виходить на кручу до дерева)*. А я до тебе, синашу, навпростець.

Степан. Здорові, діду; милості просимо; я підсоблю вам на перелаз.

Дід. Ні, ми через тин поговоримо тихенько; а то ще там твоя теща накриє.

Степан. Нуте, нуте!

Дід. Тут, бачиш, пущена по селу чутка, що ніби теща хоче половину позики людям повернути, а ти не даєш розписок, бо хочеш собі все загарбати.

Степан. Ах вона відьма київська! Я їй розписок не даю, щоб вона люду не грабила, щоб з мене правила, а вона, каторжна,— он куди!

Дід. Хе! Тягне людей до волості, щоб опросити за борги: хто, мовляв, признається,— тому така-то скидка і пільга.

Степан. Хитро. Пійма за язик, і обдере, і пільгу оту вижилить.

Карпо *(коло клуні)*. Ой, мабуть, годі! Ну його! *(Кида вила)*.

Явтух. Авжеж... злот... обидно! *(За Карпом далі)*.

Карпо *(набиваючи люльку)*. Хе! Зимою рад будеш за харч!

Явтух. Овва!.. Та я б.:. якраз!

Степан *(на тихі речі діда)*. Не може буть?!

Карпо *(одходить ік Степану, креше)*. Ой-ой! Та он каже Мошка, сахарні на зиму мало не задарма наймають.

Робочі поволі виходять з клуні і розсідаються чи й розлягаються на снопах; жонота — далі, на горбиках.

Свирид. Вір жидкам: то вони собі на руку брешуть.

Степан *(до Карпа і Явтуха)*. Слухайте, люди добрі! Вам брешуть, що я хочу для себе розписки держати! Я своє останнє добро швидше оддам.

Явтух. Та воно, бачите... спасибі вам... а писар ніби... що свідки кажуть... коли якщо...

Карпо. А вона ніби половину дарує...

Степан. Бреше, щоб тільки за язик потягти вас. Нема документа — значить, не винен...

Карпо. Та так! *(Чуха потилицю)*. А потім, як об'явиться, то ой-ой!

Явтух. Конечне... будемо так говорити... всяко бува...

Степан. Спасибі за вашу віру до мене. Ось всі ваші й других розписки я передаю дідові на ваших очах і заявляю: коли буде у вас спромога, то оддаватимете через діда тещі тільки половину позики, бо другу — мої власні гроші— дарую вам навіки.

Явтух і Карпо. Спасибі, от уже спасибі, так спасибі!

Дід. Хай тобі, сину, господь бог оддячить і за їх, і за всіх обездолених! Бачите, а ви сумнівались?

Сцена частування слідуюча іде разом з цією далі.

ВИХІД III

Ті ж і Мошка з Ривкою.

Карпо. Та вибачайте: всякий торочить... ну й боязко...

Явтух. Конечне... приміром, нібито теє... а тепер виходить... має ся розуміти... безпечнійше...

Карпо *(мнеться)*. Тут ще... коли ваша милость...

Явтух. Ми вже... і не знаю як... от щоб... не то що!

Переминаються й шепчуться.

Група акторів трупи М. Старицького.

Карпо. Коли ласка, як будуть продавати з магазина хліб...

Степан. Як? Коли?

Явтух. Та, бува, порча... то вже... звісно... щоб нам хоч частину...

Дід. Чуєш?

Степан. Хто вам сказав?

Карпо. Та, кажуть, бумага така...

Степан. Та хто це пустив, що мій магазинний хліб поріс?

Мошка *(Ривці)*. Клади тут чабака й хліб, а сама йди до бабів,— почастуй і рощота дай.

Ривка. Рехт? *(Ідучи)*.

Мошка. Йо! По гривенику! *(До людей)*. Ну, призволяйтесь! *(Налива)*. Дай боже і на той рік діждати!

Свирид *(п'є)*. Одведи, боже, такого!

Мошка *(налива)*. А! Ви про недорід?

Харко *(п'є)*. Хо-хо! Не дай боже!

Мошка *(налива третьому)*. Конешно, хто й говорить!

Селянин *(п'є)*. Мала чарка!

Мошка частує. П'ють мовчки, крякаючи, піднімаючи шапки, іноді вирветься: «Спасибі!».

Ривка *(підносить)*. Кушайте, прошу!

Свиридиха. Щоб наша плюнула та пішла навибрики!

Ривка. Ой-ой! Кушайте!

Молодиця *(п'є)*. Ой, міцна!

Чути часом з жіночого гурту: «Дай господи!», «Пошли, боже!», «Аж замакітрилось!»

Карпо. Та он Мошка...

Степан *(зразу посунувсь до Мошки на середину)*. Що се ти вигадуєш, Мошко, що в мене тухле в магазині зерно? Та в мене зерно сухе, як порох, аж дзвенить! Золото — не зерно! А він, бач,— продавать!

Мошка. Вам, дядьку, воно здається золотом, а другому — гноєм; он на тім тижні біг становий, то як крутив носом? Фе!

Степан. Та що мені становий?

Мошка. Як що? Начальство!

Дехто. Звісно.

Степан. До чого іншого, а не до магазина!

Мошка. Ой вей, вей! Як ви нащот начальства — аж страшно...

Степан. А мені що? Я своє діло роблю, то й байдуже мені до станового: не йому одвітую я, не їм стверджений. У мене своє начальство, от що! Вигадки які — перемінить!

Мошка. Що вам, дядьку, гніватись? Від того кров портиться.

Степан. Портиться? Ач, який жалісливий! Та тобі, я певен, було б за радість, якби у всіх нас кров попортилась.

Дехто. Іменно, іменно!

Другі. Вони з нашої крові й жирують...

Мошка. Що ви, люди добрі! Що ви, Степане! Чого нам гарячитись? Ми ж не начальство. Як скажуть, як прикажуть — так і зробиться. Громада теж, пане Степане, не без носа і не без мозку... Ой, ой! І без нас своїм розумом розсудить.

Дехто. Звісно — громада великий чоловік.

Степан. Не слухайте його, люди добрі: він, як та гадина, звивається перед вами лукаво, щоб невзначай укусити; вони вже з деким щось закрутили, щоб з нашої біди покористуватися. Кому лихо, а кому шабаш!

Дехто. А так, так!

Другі. Правда, вони такі!

Мошка. Що ви бунтуєте? Що ви призводите до безпорядків? Я протестуюсь!

Степан. Недарма на магазин закидаєш гака, недарма! Руки погріти хочеш? Не вдасться: нема тобі до обчеських діл жодного діла! Люди добрі, вірте: ваші інтереси мені ближче до серця, ніж мої власні... Ви ж бачили: і торік, і позаторік — нічого не жалував я для вас, бився, боровся за ваше добро і ворогів нажив собі лютих...

Одні. Та що й казать!

Другі. Спасенна душа!

Мошка. А яка вам, люди, з тієї колотнечі та сварки сталась користь? Ой мамеле!

Степан. Правда — ніякої: твоя горілка перемогла, задурманила розум — і вакансові * землі, і сінокоси пішли за ніц... Тепер чухаєте собі голови, що мене не

---

* Вакансові — вільні.

послухались, а жироїди усміхаються... А як би оте все під недорід стало в пригоді!.. Ех, люди-браття, поки ви не будете купи держатись, боронити один одного, поки не перестанете кланятись скляному богу,— поти вас, як овець, стригтимуть, і не оборонить ніхто, бо самі себе даєте в руки; а один хто, хоч розірвись,— нічого не вдіє: там шайка зухів, а тут отара сліпих!

Мошка. Що ви всіх лаєте? І начальство, і громаду — буцім всі, жвиняйте, свині чи вівці... Ви не дуже собі, бо за такі речі... Ой вей мір!..

Степан. Начхав я на тебе! А не доведеться тобі ошахрувати! Я зараз піду просити ревізії магазина; я доведу вам, люди добрі, що я правий! *(Пішов з дідом)*.

Мошка. Що ви отому мешігене мовчите? Він вас і вівцями, і п'яницями, і дурнями....

Всі чухають потилиці.

ВИХІД IV

Ті ж без Степана і діда.

Ривка. Ну, всі рощот маєте?

Жонота. Всі, спасибі! *(Ідуть до воріт)*.

Свиридиха. Я ще піду куму побачить. *(Пішла до хати)*.

Мошка *(чуха довго потилицю)*. А-а! Мешігене!

Ривка *(підходить)*. Хто?

Мошка. Отой розбишака Степан; увесь інтерес фервал! Піди-но швидше до шинку та гукни сюди пана писаря.

Ривка пішла.

Карпо і Явтух. А нас і минув?

Мошка. Зараз, зараз, панове, скільки завгодно... *(Налива і дає по дві)*. Мені отой голову заморочив... Люди добрі, не розходьтесь: ще по чарчині, по другій...

Усі. І слід,— це діло!

Наталка з Леонтієм крадуться по узбоччі і сідають за деревом.

Мошка *(частуючи)*. Вибачайте мені, панове, бо цей високорозумний мудрагель забив мені гвіздка в голову.

Карпо. А чого ж ти його чіпаєш?

Мошка. Що мені Степан? У мене серце болить за вас.

Карпо. Ой, батько!

Свирид. Тим-то він остатній хліб і скуповує, щоб у дітей і зерна не було.

Мошка. Що ви на бідного Мошку? Он *(озирається)* що пані продала весь урожай,— то нічого, а що Мошка купив,— то вже він собачий син. Ой-ой! Ві ва гіз а цуре! Он у тих ямах Коломийчиха десять літ ховала від вас збіжжя, щоб під голод гроші злупити,— то їй можна, бо вона — християнська душа, а бідному жидові заробити й копійки годі, бо у його душі нема, у його замість неї пара... Ой вей, вей! Який ви справедливий народ!

Свирид. Та й Коломийчиха під пару Ривці.

Карпо. Та її бог покарав за скаредність: все зерно погнило.

Мошка. Одна тільки яма...

Карпо. Ой-ой! *(Сміється)*.

Мошка. Ну, нехай дві, нехай дві! А решта,— щоб я на цім місці *(хутко переходить)* луснув, коли не перлина на перлині... Ось я відкопав з другої ями зерно *(показує)*, і стара лупитиме гроші!

Явтух. Хто б і купував оту погань?

Свирид. А гля! Зерно добре...

Мошка. Та от... Абрумка з Очеретуватого давав добрий куртаж...

Карпо. Ти ще других жидків напусти!

Мошка. Не бійтесь, не допущу на вашу користь!

Сміх.

Смійтесь, смійтесь!

Свирид. От добрячий!

Карпо. Ой-ой! Хоч до рани клади.

Мошка. Не вірите? Ой, не випустіть цього хліба, закупайте у Коломийчихи; а вона, через те що всі гудять гнилим, продасть дешево. А на які гроші, питайте? Знайдемо, зробимо гешефт: я вас навчу, наведу, що і як...

Карпо. Ой-ой! Щось Мошка бреше цікаве.

Явтух. Ніби... діло... виходить.

Свирид. Діло то діло; одне тільки мені дивно, що Мошка за нами побивається, мов за кревними,— і ради нас куртажу зрікається, і Коломийчиху продає... Чи він оце полюбив нас так дуже, чи вовк у лісі здох?

Усі. Ага, ага! Як у око!

М о ш к а. Любуню! Та хто ж вам сказав, що Мошка для громади буде дарма трудитись? Ой, де там! Мошка і для рідного батька дарма руки не зведе...

У с і. Ха-ха-ха!! Правда, правда!

М о ш к а *(частує усердно)*. Хіба Мошка дурень, щоб за ніц старатись? Ой, фе! Мошка про свою шкуру найперш подума.

У с і. Го-го-го! Ото щиро!

К а р п о. Молодець! Наливай — за твоє здоров'я!

Д р у г і. Сип і нам! За твоє!!

М о ш к а. Спасибі, поживайте на здоров'я! Хіба Мошку вигода, коли послідній кожух піде за кавалок хліба з межисівки? Ой, фе! А коли, жвиняйте, у мужика єсть і в засіках, і в штанях, то й у Мошкиній хаті веселіше: і сеє і теє, і купити, і перепродати, і перешахрувати...

К а р п о. Ой зух! Ой зух!

Я в т у х. А правду каже.

С в и р и д. Щось не теє...

М о ш к а. Ви думаєте, що я при вас куртажу не матиму? Ой, де там! І Коломийчиха, і громада...

У с і. Не забудемо, не забудемо; тільки за нас руку держи, та збіжжя не випускай!

М о ш к а. Не випущу, не випущу: зубами держатиму...

К а р п о. Ой Мошка — зух! Ой зух!

М о ш к а. Так слухайте ж, панове: поставте приговор, що вам нужда потребує купити весь хліб Коломийчишин, так щоб старшина зараз весь обчеський капітал повернув у хліб.

У с і. Діло, діло!

М о ш к а. А коли обчеських грошей мало, то хай своїх доложить... Я постараюсь.

У с і. За це спасибі!

М о ш к а. Йдіть же зараз до писаря, та й до старшини... а то ще Степан поміша,— чули? Йому аби тещі пакість...

К а р п о. О, він на неї!

Я в т у х. А брись! Коли ми при́говор... так ніхто! А то — годі!

М о ш к а. А так і слід! Ідіть просто до коршми; я зараз... могорич буде...

К а р п о. Ну, ну! Ходім!

Усі. Ходім. *(Пішли).*

Мошка *(по паузі, нюха табаку).* Ох, ох, ох! Трудно на шветі чесному жидкові жить! *(Пішов у клуню).*

ВИХІД V

Леонтій, Наталка і Коломийчиха.
Наталка, як пішли люди, почала тихо співати; Леонтій може підтягати.

Свиридиха *(від хати йде наліво).* Нема старої, а та заливається... Хоч би Домаху знайти...

Наталка. Ой, уже пізно!

Леонтій. Та посидь ще.

Наталка. Хіба б я, серденько, не посиділа, так знаєш же: пішла по селу позику править, ну й вертається, як сатана, люта...

Коломийчиха *(за хатою).* Левку!! Наталко!! Де вони, паршиві пси? Так усе облогом і кинули! Хоч запали! На-тал-ко!!

Наталка. Ох, моя матінко!

Леонтій за кущ; а вона почала бігать коло ставка.

Тась, тась, тась! І куди вони запливли? Щоб шульпіка ще не вхопив... Шуги, шуги!! *(Б'є в долоні).* Шуги, шуги! Тась, тась!

Коломийчиха *(підкрадається і за косу її).* Шуги, шуги! *(Б'є другою рукою по плечу).* Тась, тась!

Наталка. Паніматко! За віщо? Пустіть!

Коломийчиха. Шуги, шуги!! Тась, тась!!

Наталка. Пустіть-бо! Хіба я що? Гвалт!!

Леонтій *(з оберемком сіна).* За віщо ви її?

Коломийчиха *(кинула Наталку; та пішла).* А тобі, лодарю, яке діло?

Леонтій. Та як же? Дівчина нічого собі...

Коломийчиха. Ти знаєш? Знюхався? А це ти що, каторжний, робиш?!

Леонтій. Чого ви?

Коломийчиха. Куди це ти тарабаниш?

Леонтій. Куди? Не собі — коням.

Коломийчиха. Ах ти, собачий син! Підножня паша, а він сіно збавля!

Леонтій. Та яке ж це сіно? Бур'ян.

Коломийчиха. Бур'ян? Це у тебе з твоїм дур-

ноголовим хазяїном бур'ян! Розграбили, розмантачили, рознесли! Іроди чортові! Харцизяки, п'яниці!

Леонтій. Не лайтесь! Бо я нічого собі, нічого, а вже колись...

Коломийчиха. Кинь мені зараз сіно і геть з левади!

Леонтій *(кида)*. Та про мене... Нехай вам коні хоч поздихають, а я нічого...

Коломийчиха *(вслід)*. А, щоб ти сам швидше здох та потяг у яму й зятька; от би вже й на похорони не пожалувала, свічку б поставила! Розграбили, розмантачили, рознесли! *(Вийшла)*.

ВИХІД VI

Домаха і Наталка.

Домаха *(входить знервована зліва; за лаштунки)*. Не смійте мені й казати такого... і натякати навіть! Совісті нема! *(Іде хутко)*. Тпху!!

Наталка *(біжить)*. Пронеси, господи!

Домаха. Куди ти?

Наталка. Полотна збирати. *(Несе)*.

Домаха. Наталко! Не бачила дядька Степана? Де це він?

Наталка. Кудись пішли...

Домаха. Невже? А як божився! Що ж це? Обманює! Значить, правду кажуть? Степане! Степане!! *(Пішла поза клуню)*.

ВИХІД VII

Коломийчиха і Свиридиха.

Коломийчиха *(Наталці)*. Проворній, проворній! Повертайся!!

Свиридиха. А я вас, кумонько-благодієчко, підживала... *(Виходить зліва, відкіль перше Домаха)*.

Коломийчиха. Здорові, кумасю! Бачите, який розор мені? Оце, замість сподіваного багатства, послав мені господь зятька!

Свиридиха. Нема що гріха таїти — паскудненький...

Коломийчиха. Та хоч би від його, гаспида, унук був...

Свиридиха. Нікчема!

Коломийчиха. І не здиха...

Свиридиха. А жінка як кралечка... аж горить... Тут і чоловік є, закоханий у Домаху... при силі і багатий... Озолочу, каже... *(Побачивши Мошку, шепче)*.

Коломийчиха. Живе ж на мою голову! Якби його хто з-за кутка зацідив обухом — половину б добра оддала!

Свиридиха пішла.

ВИХІД VIII

Ті ж і Мошка.

Мошка *(підходить)*. Я ще гешефта хочу зробити, коли пані подякує...

Коломийчиха. Подякую, подякую: хоч ти вже за бідну вдову, а то зусюди б'ють.

Мошка. Я б пристроїв оцей хліб, коли б не ваш зятьок...

Коломийчиха. Невже і тут з ножем?

Мошка. Ой мамеле, тателе! Що він тут кричав: не допущу громаду гнилятину брати... Нашлю, кричить, дохтора, начальника... Людей збунтовав.

Коломийчиха *(лама руки)*. Що ж мені, вішатись, чи що? І здихатись від такого харцизяки не можна... Ой, рятуйте,— пропала!..

Мошка. Єсть невеличкий спосіб... у вас а гіте копф...

Коломийчиха. Тс-с! Он Домаха! Ходім!

Пішли за ворота направо улицею.

ВИХІД IX

Домаха, циганка, а потім Коломийчиха. Вечоріє.

Домаха *(з-за клуні)*. Що ж це? І в леваді нема! У мене й руки холонуть. *(Зуздрівши циганку в воротях)*. Ідіть сюди, йдіть: я давно вас жду.

Циганка. Рада, рада тебе, мою вродливую, побачити! Ну, як же, твоє серденько заспокоїлось?

Домаха. І-і, де вже там! Мого горя не перебредеш, не любить мене...

Циганка. То пусте.

Домаха. Таке пусте, що їсть шашіллю мозок,

окропом обварює серце... Ви поворожіть мені, розважте тугу.

Ц и г а н к а. І поворожу, і розкажу, моя горличко. Дай рученьку! *(Дивиться на руку).* Пристріт і наговір одної людини...

Д о м а х а. Дівчини? Коханки?

Ц и г а н к а. Уже чи простоволосої, чи покритої, то потім скажу...

Д о м а х а *(за груди).* Ой лелечко!

Ц и г а н к а. Ти дай мені, доню, воску ярого хунта зо два, та меду чистого хунта зо три, та сала доброго хунтів з п'ять, та льону чесаного кукол з десять, та полотна півштуки, та пшеничного борошна півмірочки,— то я вже доподлина про твоїх ворогів довідаюсь, а вже коли довідаюсь, то і прожену на очерета та на болота,— будеш щасливою!

Д о м а х а. Ріднесенька моя! Та ви мене на світ народите: все, все дам! Око вирву —не пожалую!

Ц и г а н к а. Ох ти, моя красна, та собі нещасна: крові в тобі молодої багато, та нема кого нею пригріти! Жити б тобі та тішитись!

Д о м а х а. Ох, уже й життя моє — горе безпросвітнє!

Ц и г а н к а. А ти б пошукала собі радості: хіба тільки й світу, що в вікні?

Д о м а х а. Ой, що ви? Не хочу я другої долі; ви мені верніть ту, що мені богом дадена, що в мене лиходії з рук рвуть; моє-то ви мені оддайте, моє суджене, законне, а гріха мені не треба...

К о л о м и й ч и х а *(вертається).* Все за тим глистюком побивається?

Д о м а х а. Мамо!

Ц и г а н к а. Побивається, господи, як побивається!

К о л о м и й ч и х а. Та я б давно плюнула; другі набиваються, королі — не то що...

Ц и г а н к а. Та й я кажу...

Д о м а х а. Мамо! *(Одступа).* І ви гріха не маєте дочці рідній казати таке? Свою дитину наставлять на лихе! Бога бійтеся! Як ножем, ви мене ударили в серце тим словом!

К о л о м и й ч и х а. Дурна,— лихе! Та вже більш лихого, як твій чоловік, і не знайдеш!

Д о м а х а. Не кореніть* мені мого чоловіка в вічі!

* К о р е н и т и — ганити.

Коломийчиха. Хоч у його й друга коханка є... з Очеретуватого?

Домаха. Не може буть! Не вірю!

Коломийчиха. Не віриш? Спитай у Свиридихи!

Домаха. Плетуха, зводниця!

Коломийчиха. Та он і знахарка скаже.

Циганка. Ох, правда, зозулечко; в мішку не сховаєш...

Домаха. Цього тільки не доставало! *(За голову).*

Коломийчиха. А ти не слинь, а повчи його кулаком та качалкою.

Циганка. Це помага... Ой-ой, як помага!

Домаха. Ох, не крайте мені серця! Не підніму я рук на Степана; не повірю вам, не повірю, поки не досвідчусь своїми очима! Нащо я й на світ родилась?! *(Ридаючи, пішла).*

Коломийчиха. Збожеволіла, зовсім стратила розум... Слухай, одверни у Домахи від його серце, щоб вона його зненавиділа, щоб він їй спротивів,— я тобі не знаю що...

Циганка. Добре! Спротивиться. Я їй приготую такого зілля, що як тільки хоч раз ковтне, то воно одіб'є їй всяку пам'ять; от буде ходити, а не буде тямити, хто вона, що і до чого. От як цурупалок, як довбня стане навіки, як довбня...

Коломийчиха *(по паузі).* Ні, ти вже їй краще не давай нічого, ні крапельки... Ти от надбай йому — і за неї, і за мене...

Тихо пішли, шепчучись, до хати.

ВИХІД X

Старшина і писар.

Старшина. Так Мошка, кажете, теє... дає мені по два злоті зарібку на Коломийчишину гниль.

Писар. Дає; звісно, як купите по сорок...

Старшина. І не збреше? З ним треба... ох-ох! З однієї давай, а другою держи!

Писар. Гроші вперед; обчеський капітал покриєте і тому подобне...

Старшина. Ох, господи, помилуй мене, грішного...

Так я зараз до Коломийчихи... Тільки он чи позволять старе зерно з магазина продати?

Писар. Стаття в інструкції указуеть: старшина должон заботиться, чтоби єжегодно староє зерно обновлять новим, поєлику хліб із магазінов может бить повернутий не токмо на продовольствіє, но і на обсімененіє полей.

Старшина. Ага, ага! Так я зараз... теє...

Писар. Присядьте, Ларіон Потапович! Коломийчишин хліб тоді тільки матиме ціну, коли його дозволять в магазин сипати.

Старшина. Так ви ж кажете, що є стаття?

Писар. Ет, чудні ви, єй-богу, Ларіоне Потаповичу! Ви думаєте, що як є стаття, так і шабаш? Ні, ще пождіть та подлубайте в голові: в інструкції одна стаття требує переміннити хліб на новий, а друга кричить,— хіба можна десятилітній хліб, та ще ямний, назвати новим? Розумієте? І тому подобне...

Старшина. Правда, правда... Ото й лихо, що ми теє... хоч і грамотні, та не друковані... А ви вже, як на органах...

Писар. Ви не думайте, що всьо так просто в законі! Закон — ето несходимая пуща; там книжок,— так і в вашу хату не влізуть... Н-да! Гражданскіє, воєнниє, уголовниє, межевиє, лісовиє, поземельниє, імущественниє, подсудниє, неподсудниє, проступниє, непроступниє, недоімочниє, циркулярниє... і тому подобне.

Старшина. І тому подобне?! Ох, господи, помилуй нас, грішних!

Писар. А скільки в кожній книжці одділов, розділов, глав, оглавленій, параграфов?! А скільки статей? Бачили, як два рої зіб'ються в одну купу і начнуть вигравати,— багато пчіл? Так статей іще більше. Одна говорить, приміром,— роби; а друга — не смій; а третя — пробуй! От і лови ті, які тобі потрібні і нанизуй на низку, щоб сила переважила супротивну... Тут і упрієш, потому — наука! Недарма же нашого брата товчуть? Е, коли б там прямо було сказано: «Запрещається, мов, старшині чай пить»,— то всякий би дурень второпав, а то ні,— піди та повчись!

Старшина. Ох-ох! Ви теє... ослаби, остави... припусти й одпусти... візьміть собі, Лук'ян Гаврилович, по п'ятачку з пуда, а мені буде й решти...

Писар. Спасибі, Ларіон Потапович, воно точно — труда... Но возьміть вніманіє і ізобрітеніє...

Старшина. Ох, темні ми! Одначе теє... і п'ятачки не валяються... прости, господи...

Писар. Звісно... Та я для вас по гроб живота...

Старшина. Прийдеться ж ще і Мошку, і громаді... та могорич... Ох, господи, боже мій!

Писар. Но возьмітє вніманіє отвітственность...

Старшина. Ох, не лякайте! Остави, ослаби... та цур йому!

Пауза.

Писар. Хіба ви такі полохливі?!

Старшина. Цур йому, цур! Одверни, господи!

Писар. Та я вас всяким одзивом оборудую, всякими рапортами вознесу, всякою справкою визволю!

Старшина. Так і беріть теє... п'ятачок...

Писар *(довго дивиться йому в вічі)*. Воно тошно, Ларіон Потапович, коли што... так діло опасне... лучче плюнуть!

Старшина. Ну, теє... то й плюнути! Ох, пом'яни, господи, царя Давида і кротость його! *(Ніби хоче встати)*.

Писар. А який би й вам прийшовсь кушик —вертикальненький...

Старшина. Все в руці божій...

Писар. І можна б тим часом... поки новий посередник... оборудовати: все на громаду, а ми збоку...

Старшина. Ге! *(Дивиться на писаря пильно)*. Так не марудьте теє... Беріть уже по гривеничку, та й кінець!

Писар. Спасибі, тепер благодарю покорно! Та я б і без гривеничка... всею душею...

Старшина. Ох, збави нас від напасті... Тільки уже як слід... Так я оце до Коломийчихи зараз.

Писар. Стійте! Пам'ятайте ж, поки Степан тут, то він не допустить по-чесному, по-благородньому наше діло зробити...

Старшина. Еге! Помішав попользуватись з недоїмок.

Писар. А через кого сирітський наділ і ваше покопитне * пропало?

---

* Покопитне — особливий податок.

С т а р ш и н а. Розірвав би його!

П и с а р. Так здихаємось... Даєте руку? Тоді за обчеські гроші викрутимось і тому подобне...

С т а р ш и н а. Ох, гріхи наші... і не нагадуйте... спати не можу... *(Подає руку)*. На погибель йому!

П и с а р. А тепер ідіть і прижучте Коломийчиху холерним предписанієм...

С т а р ш и н а. Так, так! Я їй теє... а з вами, вірте! *(Йде в ворота)*. У, жила чортова! Вициганив-таки п'ятака... Проте затягнемо!..

П и с а р. Ач, тихоня! Удає плохого, а й шкуру здере — не поділиться... Ну, й ми станемо насторожі, і таки забряжчить тут... Ах, що за предмет! І стаття прекраснійша, да законоположенія не виходить... *(Пішов співаючи)*.

Чорниє очі, чорниє очі,
О, не глядіть-бо так на мене...

ВИХІД XI

Старшина і Коломийчиха.

С т а р ш и н а *(ідучи до хати)*. Щоб іще в пашенну яму не теє... А де тут господиня? Га?

К о л о м и й ч и х а *(виходить)*. А хто там?

С т а р ш и н а. Це я, Онуфріївно...

К о л о м и й ч и х а. Ларіон Потапович? Чого ж ви сюдою? Милості просимо до господи.

С т а р ш и н а. Та я теє... до вас, Онуфріївно, по ділу: уже вибачайте, а я теє... протокол!

К о л о м и й ч и х а. Який? За що?

С т а р ш и н а. За непорядки теє... за гнієніє... за порчу воздуха.

К о л о м и й ч и х а. Що, що? Чи ви ще, може, не опохмелились,— так пожалуйте!

С т а р ш и н а. Не ті часи, прости господи, щоб про хміль думати... Холєра — ослаби й остави! Ну, і від начальства штахветний приказ, що коли тільки теє, так ані тхни — протокол, і пали.

К о л о м и й ч и х а. Що пали?

С т а р ш и н а. Що не попадеться!

К о л о м и й ч и х а. Перехрестіться!

С т а р ш и н а. Хрестили вже мене, Онуфріївно, а за мертве тіло і зловоніє — я зараз протокол...

Коломийчиха. Яке мертве тіло?

Старшина. Да таке, Онуфріївно,— здохлий кіт або кішка — досконально не знаю — лежить у вас на смітнику.

Коломийчиха. Та хіба ж се мертве тіло? Це ж падло, а падло на смітник і викидають.

Старшина. Сохрани боже! Тепер за гнієніє біда, а теє... всяке мертве тіло гниє — чи собака, чи кішка, чи ваша милость, от теє... і виходить смрадна зараза.

Коломийчиха. Так куди ж я буду вам здохлятину кидати? У ваш двір чи у сі ями?

Старшина. А нащот сих ям, дак я уже маю бумагу, щоб теє... хліб увесь викинуть і спалить... Завтра й приступимо з божою поміччю.

Коломийчиха. Як се? Хто має право добро моє палити?

Старшина. Холєра! Бачили на базарі, як вивертають?..

Коломийчиха. Так то ж сливки та дині.

Старшина. Всякі гнилі продукти... в бумазі і хліб теє...

Коломийчиха. Та що се ви, Ларіон Потапович, жартуєте чи збиткуєтесь над вдовою?

Старшина. Не можу, нічого не можу. Сказано: хто, бува, коли як, так зараз теє... холодна й тюрма!

Коломийчиха. Що ж се? Денний розбій?! Та ви мене перше спаліть! *(Плаче)*.

Старшина. І спалю, коли теє... Одно слово, приказ, щоб не було зловонія!

Коломийчиха. Мало ще мені зятька — так палить?! Розграбили, розмантачили, рознесли!..

Старшина. Та я що?.. Начальство... теє...

Коломийчиха. Ой, гвалт! Ой, рятуйте! Пробі! *(Реве)*.

Старшина. Та що ви? Все село збіжиться!

Коломийчиха. Караул! Граблять! Зять з старшиною!

Старшина *(утира лоба)*. От, зачепись,— наказаніє!

Коломийчиха. Та відкіль ви взяли, що мій хліб гнилий? У сій ямі проклятій, а там, у других...

ВИХІД XII

Т і ж та С т е п а н, а потім Д о м а х а.

С т е п а н. Іще гірший.

К о л о м и й ч и х а. Душогуб! Ножем ріже!

С т а р ш и н а. Він уже був теє... з ябедами; та я вашому Степану віри не йму.

С т е п а н. Чого ж то так? Вигоди на руку нема? Користі з мого язика мало? Я знаю, що кісткою став вам у горлі,— мішаю.

С т а р ш и н а. Та як ти смієш, блазень? У тюрму!!

С т е п а н. Не зразу-бо! Поволі!! Проти вас я смію і не боюсь, бо всі ваші темні діла знаю; та не вдасться вам магазина ограбити, не вдасться й людей обездолити: не залякаєте ви мене, і вас я виведу на чисту воду!

С т а р ш и н а. Ах ти, припусти і одпусти! Та я тебе теє... у волості... згною! Не прогнівайся, Онуфріївно,— ще б, може, тебе пожалував, а через зятька — ні!

К о л о м и й ч и х а. Ох, змилуйтесь над бідною вдовою,— карайте вже мого лиходія, годі вже мені через його страждати! Саджайте його хоч і в пекло!

С т е п а н *(до Домахи, що ввійшла)*. Он, чим мені тут не життя! Як мати твого чоловіка пристроює,— старшина виряджа у тюрму, а теща — у пекло...

Д о м а х а. Мамо, пошануйте ж мене! Не руште його!

К о л о м и й ч и х а. І дочка не заступиться?!

С т а р ш и н а. Е, я за його, теє... приймусь!..

С т е п а н. Аби було за що! Совість у мене не вашої...

С т а р ш и н а. А-а? Ну!

К о л о м и й ч и х а. Всю ограбив мене...

С т а р ш и н а. Волочіть на суд!

К о л о м и й ч и х а. В ноги поклонюсь.

Д о м а х а. Мамо! Краще мене банітуйте, а не паскудьте моєї дружини.

К о л о м и й ч и х а. Та бога бійся! Він сміється над нею, рило верне, плює в вічі, полюбовницю заводить...

С т е п а н. Брешеш! За таке слово... стережись!

Д о м а х а. Мамо! Коли ви мене будете при всіх бити такими словами... то я перестану вас матір'ю звати... з пам'яті викину те слово...

К о л о м и й ч и х а. Чуєте? Дочка матері зрікається! То він призвів!

С т е п а н. Свята та божа! Весь би світ обдерла,— таке ненажерливе серце,— і все оте людське добро закопала б у землю, щоб краще згнило, як отой хліб, аби не користувався народ. Всіх би проковтнула з дочкою, а тут плаче! Та од твоїх сліз трава жовкне!

К о л о м и й ч и х а. Чуєте? Чуєте?

С т а р ш и н а. Ходім — я свідок! Заступимось!

Одходять до хати.

Д о м а х а *(до Степана, ламаючи руки)*. Христа ради! Скажи мені щиро... у тебе полюбовниці нема?

С т е п а н. Нема!

Д о м а х а *(на коліна пада)*. Правда?!

С т е п а н *(підніма її)*. Правда!

Д о м а х а *(з риданням припада йому на груди)*. Степане! Тобі одному!!

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

Садок — пасіка. Посередині — вулики, св. Зосим. На першім плані: праворуч — курінь чи халабудка; ліворуч — в кутку криниця, каменем обложена, і тин з перелазом; од неї хід убік, за лаштунки. На третім плані, за св. Зосимом, дерево, на яке можна лізти. До хати хід праворуч вглиб.

ВИХІД І

Степан, Домаха, дід і Наталка.

Степан лежить, прикритий білим рядном, спить; Домаха сидить в головах, робота на колінах; дід сидить на обрубку. Наталка рве на середнім дереві вишні і кида їх у відро.

Домаха. Позавчора ходив він кудись по обчеським ділам: циганка приходила до матері, казала... А я не вірю та побиваюсь; коли це увечері вертається: мати до його такі приязні, що я аж здивувалась... Запросили вечеряти; от він поїв трошки гречаних галушечок та й пішов у клуню спати. А так у обляги * як закричить,— ледве доліз до дверей... Я вискочила, та так об землю й ударилась. «Рятуйте,— кричу,— хто в бога вірує!» Збіглись і Наталка, і Леонтій, підняли мого Степана; а він, як дитина, поліг на руках і голову звісив: лице бліде, аж зелене, волосся на чолі злиплось, очі побіліли, а під ними сині смуги лягли... ледве дише, тільки кривава піна падає з уст... Одходить, богу душу оддає! Мати насилу прийшли; я в ноги їм: «Рятуйте!» А вони — по циганку б то знов? Так я не дозволила та до батюшки; зараз і прийшли: як почали — молоко, та оливу, та молитву, і хоч трохи одрятували, спасибі милосердному богу та їм...

---

* Обляги — час, коли лягають спати.

Д і д. Свята душа... А з чого б, ти думаєш, сталося?

Д о м а х а. Хто його зна, а щось страшне...

Д і д. Не любить його твоя мати...

Д о м а х а. Не люблять... Недобрі вони...

Д і д. Як же ти не заступишся,— адже він тобі любий?

Д о м а х а. Та він мені такий — душу б оддала!.. А тільки я, безталанна, не мила йому...

Д і д. Он що?! Ох, ох, ох! Ти не побивайся: може, у його горе яке непідсильне, що невмоготу й волочити,— от він і до тебе байдужий, і до радощів.

Д о м а х а. А чого ж до других? От за всіх мучиться.

Д і д. Того, що в його серце чуле; ти за те не ремствуй!

Д о м а х а. Чого ж до мене у його жалощів нема?

Д і д. Може, таких, яких би ти бажала, поки й бракує, а ти правиш — от йому й досадно. Приміром, у мене грошей би не було, а ти з мокрим рядном...

Д о м а х а. Коли б не було, то й жалю нема; а коли б довідалась, що для других є, а для мене тільки дасть біг, то я б і вас не пожалувала.

Д і д. Бачиш, яка ти пишна та горда!

Д о м а х а. Все б перемогла, всякі б муки перетерпіла, а щоб покірно зректися свого щастя ради другої — ні! У мене від цієї думки серце в'яне.

Д і д. А ти не давай думкам волі, бо від них все лихе зрина. От і мене посиротили давно, та якби я дав думкам волю — гріх би вчинив, а то й ходжу з своїм горем... Ну, прощавай,— я ще навідаюсь. *(Цілує Степана)*. Дивись от за ним, не спускай з ока,— він ще плохий. Бач, до чого його довела людська злоба, так хоч ти пожалій, бо над ним вороги, як круки, уже каркають.

Д о м а х а. Не одступлюсь! А вам, дідусю, спасибі за вашу приязнь до його, за ласкаві речі!

Д і д. Що там! Всі ми дурні перед господом; нехай же він і йому, і тобі буде в поміч! *(Іде)*. А таких злочинців крити не можна — гріх! До душогубства дійшли! *(До Наталки)*. А ти, Наталко, коли що — до мене; мені Леонтій казав...

Н а т а л к а. Спасибі! Нехай вам бог за сироту!

ВИХІД II

Домаха і Степан.

Степан. Ох! Тут був хтось?

Домаха. Дід приходили. Розбудили? Як же тобі?

Степан. Нічого; а дід добряча душа... Дай мені руку! *(Бере)*. Моя ти горлице! Упадаєш все, ночі не спиш, аж очі запали.

Домаха. То пусте, пройде, аби ти, мій соколе, одужав.

Степан. Не тривожся: я такий уже, хоч і встати. *(Підводиться)*.

Домаха. Ні, ні! Лежи: куди ще тобі!

Степан. Ти як з дитиною... а я був... проти тебе... може, за те і караюсь?

Домаха. Все, все забула; одно тільки ласкаве слово від тебе, один приязний погляд — і я щаслива... така щаслива, така щаслива! *(Припада)*.

Степан. Золоте у тебе серце...

Домаха. Тепер господь повернув мені тебе, визволив з ями, то я тебе, голубе мій, хоронитиму, як зіницю в оці: адже мене ти не кинеш?

Степан. Сам не кину... А може, добрі люди поможуть...

Домаха *(злякано)*. Як люди? Розраютъ нас знову? Не бути цьому, не бути! *(Пригорта)*.

Степан. Заспокойся: ніхто мене красти не хоче, а з світу зігнати пробують...

Домаха. Ох, і не згадуй! Одведи, мати божа, заступи і помилуй!

Степан. А проте кожну хвилину можуть підсипати... Хороше моє життя!

Домаха. Хто підсипатиме?

Степан. Чи ти ж не догадуєшся?

Домаха. Ай! *(Закрива вид руками)*.

Степан. Вона, мати твоя,— то моя смерть!

Домаха. Ой мамо, мамо! Та краще б ти мене порснула ножем! Тут і зоставатись страшно...

Степан. Одна й думка — аби встав... хоч у Очеретувате...

Домаха. Ні, не в Оче-ре-ту-ва-те! *(Пауза. Гостро дивиться)*.

Степан. Куди хочеш... От сили тільки нема: украли послідне добро, ограбили!

Домаха. Одпочивай —сили вернуться; я від тебе не одійду, вітру дихнути не дам, з своїх рук годуватиму.

Степан. Ох, Домахо, Домахо! Що мені з тобою, голубко, чинити? Любиш мене, а моє серце побите, пошарпане... Що зможу, що в силі — все для тебе, а що не зможу — не нарікай...

Домаха. Я і малому щастю рада.

Степан. Ослаб я страшенно: оце мене як збентежить що, то так серце і похолоне, а сила зника, мов до землі тягне — самі очі склепаються...

Домаха. Так і спи, одпочивай; тут затишно й холодок,— воно, дасть бог, сном і перейде; а я заколихаю тебе, як дитиночку, заспіваю і колискової, що ти вчив...

Степан. Горличко моя! *(Закрива очі)*.

Домаха *(довго дивиться, маха лопушиною і тихо-тихо співа)*. «Ой люлі, люлі, моя дитино,— вдень і вночі...»

ВИХІД III

Ті ж, [Наталка] і Коломийчиха.

Коломийчиха *(іде здаля. До Наталки)*. А ти мені рви, та не в рот!

Наталка. І смаку не знаю.

Коломийчиха. Не знаєш?! *(Наближається)*. Домахо!

Домаха затремтіла, опустила голову й стала шити.

(Підійшла). Домахо!.. Дитино моя! *(Пауза)*. Домахо, чуєш?

Домаха підвела очі і гостро встромила їх у матір.

(Опустила очі). Ти б пішла хоч поїла, а то як мара сидиш...

Домаха. Не хочу.

Коломийчиха. Присилуй себе! *(Пауза)*. Чи ти чуєш?

Домаха. Тихо!

Коломийчиха. А! Він тут?

Домаха заступа дорогу.

Йому ж лучче? *(Пауза)*. Що ти мов кам'яна стала?

(Пауза). Доню! Невже ти до матері й обізватись не хочеш?

Домаха *(через силу)*. Важко.

Коломийчиха. З матір'ю?! Бог з тобою, доню! *(Відійшла, утираючи очі. Пантрує Наталку, а далі — до криниці)*.

Домаха. Ой мамо, мамо! *(Опустилась важко)*.

ВИХІД IV

Ті ж і Свиридиха з молодицею.
Молодиця перш почала брати воду; Свиридиха надходить.

Свиридиха. Помагай біг! З п'ятінкою!

Молодиця. Спасибі, і вам!

Свиридиха. Чула про Коломийчиху?

Молодиця. Якесь нещастя?..

Свиридиха. Зятька отруїла.

Молодиця. Невже? Степана?

Свиридиха. Жаби дала з злості, що на зятьку не поживилася...

Молодиця. Ох, моя матінко!

Свиридиха. Щоб я луснула! Така не отруїть?! Ого!!

Молодиця *(ідучи з відрами)*. Що то на світі діється?

Свиридиха *(зуздрівши Коломийчиху)*. Благодієчко! Здорові були!

Коломийчиха. Будьте і ви, кумасю!

Свиридиха. А що, погано вашому зятеві?

Коломийчиха. Здоровісінький; покачався там трохи, а тепер вилежується...

Свиридиха. З'їв чого-небудь такого, чи що?

Коломийчиха. Господь його зна... Тепер лихі люди на мене, я знаю, раді і гори вернути... А я — як Христос перед жидами.

Свиридиха. Так-так; потурайте, чого не набрешуть, каторжні іроди! Хіба їм паршиві язики совість заціпить?

Коломийчиха. Та й то, скажіть на милість, кумасю; розміркуйте: кому хто більш на заваді? Чи він мені, чи я йому?

Свиридиха. Авжеж: що він вам? Не дала свого

добра ні шеляга, та й уже! Тут не то він, а і рідна дитина нічого не вдіє.

Коломийчиха. Ну, а йому-то я на заваді, бо поки жива, то нічого з рук не пущу, а як умру, то він уже дурну жінку ограбить.

Свиридиха. Такий би не ограбив? Ого! З пір'ям злопає! Йому аби тещі здихатись...

Коломийчиха. Так ото ж для тещі і були галушечки приготовлені, та якось знехотя і покуштував... Господь, знати, безневинного одвів, а призводника його ж рукою і покарав... Тільки ви не кажіть нікому!

Свиридиха. Цур йому!.. Та я власними ухами чула, як він похвалявся, що, мов, хоч сам пропаду, а її, душогубку, доїду! От щоб мене хрест убив, коли брешу!

Коломийчиха. Пропала ж я, пропала! Що мені, бідній, робити, і ума не приложу... *(Утира очі)*.

Свиридиха. Тягніть його до суду!!

Коломийчиха. Правда: може б, хоч усовістили чи мене, бідну вдову, захистили... Так коли треба буде мені свідчиків — уже ви не одкажіть, кумасю, а я вже оддячу: добре діло зробите, все одно що перед угодником Миколаєм свічку поставите...

Свиридиха. Як же, як же, моя благодієчко; та я за вас розпережусь, землю їстиму, жабу ссатиму: сама бачила, сама чула, мов усередині в його була! Прощавайте!

Коломийчиха *(вслід)*. Спасибі вам, праведна душечко, спасибі. *(Повернулась і до Наталки)*. А ти чого за пазуху вишні ховаєш?

Наталка. А куди ж його на дереві?

Коломийчиха. Ще нахопиться який чорт та подавить...

ВИХІД V

Ті ж і Мошка.

Мошка *(виходить здаля)*. А я до вас, люба пані, по ділу... *(Бере пригоршню черешень)*. Слічна ягода, антик!

Коломийчиха. Та тільки ж господь і вродив, та й то обнесли.

Мошка. Ви б моїй Рифуні з ласки...

Коломийчиха. Дам, дам... Ну, яке ж діло?

М о ш к а. За хліб ваш справа вигорить... Я вже так за вас, так за вас, їх бін а їд, аж заслаб.... ой вей! Той напосівся було палити, ну, теперечки гроші заплатить... хоч і малі, а все ж гроші!

К о л о м и й ч и х а. Ох, ох! Бідна я удова; хоч ти вже, Мошку, за мене — оддячу; знаю, що рука руку...

М о ш к а. Ну, а як йому?

К о л о м и й ч и х а. Видужає.

М о ш к а. І не буде гешторбен?

К о л о м и й ч и х а. Одходимо — встає уже...

М о ш к а. Ой вей! На́що то? У вас така а гіте копф! *(Чухається).* Ех, досадно! Ну, так знаєте що-о? Теперечки ще нужніше...

К о л о м и й ч и х а. А що там?

М о ш к а. Нам треба мішків зо два, зо три самого попорченого зерна... але секретно...

К о л о м и й ч и х а. Так приходьте з мішками і беріть уночі.

М о ш к а. А как господін Барбос? Вони у цей час не на ланцюзі і можуть розсердитись... а тут ще до них вискочить і господін Леонтій з дрючком... може бути а гіте кумедія!

К о л о м и й ч и х а *(усміхається).* Не бійся: я на сю ніч Барбоса прив'яжу, Леонтія зашлю, а сама двір пантруватиму.

М о ш к а. Слічно, далібуг, слічно! *(Озирається).* Нам ще треба на малий час мати і ключ від магазина.

К о л о м и й ч и х а. Ключ у Степана на очкурі.

М о ш к а. Ключ у Степана, а Степан у паніматки...

К о л о м и й ч и х а. Гаразд! Зайдеш, як смеркне.

Мошка пішов.

ВИХІД VI

Ті ж і Л е о н т і й.

К о л о м и й ч и х а. А ти куди це?

Л е о н т і й. Та казали ж будяки у сливах вибити, чи що?

К о л о м и й ч и х а. Дивись же — коси мені не поламай!

Л е о н т і й. Та я нічого!

Коломийчиха повернулась, а Наталка дає Леонтію повну шапку черешень.

Коломийчиха *(до Домахи)*. Доню! Дитино моя! Одумайся! *(Пауза)*. Та йому ж зовсім хороше; не бійся — видужає... Молись милосердному богу і пречистій матері за їх ласку!

Домаха. Правда — тільки божа свята ласка...

Коломийчиха. Так з'їж, донечко, хоч чого-небудь... *(Розгляда крадькома Степана)*.

Домаха. Не можу... не одійду... мені й не на думці...

Коломийчиха. То я сюди принесу: хо́ч ложечку попробуй, хоч ложечку...

Домаха. Хіба, може... позавчорашні галушечки, то з'їмо...

Коломийчиха *(аж одхитнулась)*. І ти на матір? Ой доню! Не бий ножем, коли не знаєш напевне! Не бери гріха на душу!

Домаха *(закрива вид)*. Ох, яка я нещасна! *(Рида)*. Простіть!.. Я піду... з'їм...

Коломийчиха *(обніма і одводить)*. Вір, дочко,— ти мені дорожча над усе... і я... що тобі дороге, те й мені дорогим стане...

Домаха. Наталю! Гляди ж тут... і як що, зараз мене клич!.. *(Заходить)*.

Наталка. Гаразд, не бійтесь!

Коломийчиха *(зупинившись)*. Ти от збігай тільки та горшки висунь!

Наталка. Зараз! *(Побігла)*.

Коломийчиха *(хутко вертається до Степана)*. Там десь і ніж лежав? А-а! *(Бере, нагинається і одрізує ключ)*. От ремешок!.. *(Хова ключ, ніж кида і утіка хутко)*.

ВИХІД VII

Наталка і Леонтій.

Наталка виносить рядно, розстила і висипа на його вишні; розгорта і співа ad libitum пісню.

Леонтій *(іде позаду з оберемком будяків; кинув та підкравсь і обняв міцно Наталку)*. Ух, моя зірочко!

Наталка. Ой! Чи ти не сказився?

Леонтій. А що?! Я нічого...

Наталка. Як нічого? Он дивись, що наробив! Всі черешні...

Леонтій. Та чорт їх бери! Нічого!

Наталка. Нічого, нічого! Он дивись! *(Вийма з-за пазухи подавлені черешні і маже по виду Леонтія).*

Леонтій. Е, коли так, так я ж тебе! *(Бере жменю черешень).*

Наталка *(за руки його).* Левку, голубчику! Ой, не руш! Не буду, серденько, більше! *(Вибива вишні).*

Леонтій *(збира і женеться за Наталкою).* Е, коли я нічого, а ти мене,— так і я!

Наталка *(тіка).* Ой, гвалт! Серденько!! Не бу-ду!!

ВИХІД VIII

Ті ж і Марина.

Марина *(виходить з-за криниці, чорним платком зап'ята).* Дівчино! Не знаєш, де тут Степан лежить? Мені казали — в пасіці...

Наталка *(засоромилась).* Он там, у курені...

Марина *(йдучи).* Що він? Як йому? Живий ще?

Наталка. Хвалити бога, лучче.

Марина *(як підійшла).* Господи! Що ви зробили з ним? Це тінь одна! Царице небесна, пожальсь! *(Навколішки).*

Наталка. Е, що тепер, а якби вчора глянули!

Марина. Замордували, замордували! Йому вже рясту не топтати!

Наталка. Видужають, як бог дасть!.. *(Пішла, пильно приглядаючись, спочатку до вишні, а потім до хати).*

Степан *(прокидаючись).* Хто тут? Голос її! Чи сон це, чи рай уже? *(Побачивши).* Марино! Зірочко! Щастя моє!

Марина *(обніма).* Степку, ріднесенький! Заспокойся,— це я... Тільки не тривож себе...

Степан. Яким чудом? Чи бог перед смертю уже наді мною зглянувся?

Марина. Не кажи такого, не думай; ти одужаєш... Я вірю милосердію божому і правді небесній... Та ти і виглядаєш гаразд... Зблід трохи — правда... але така страшенна хвороба... від чого то?

Степан. Від тещиної руки... наступила на життя моє...

Марина. Я чула і скам'яніла з жаху... Ох, яку власть лукавий над миром узяв! А жінка ж?

Степан. Побивається... Вона не при чім тут...

Марина. Я знаю, що вона тебе любить; тільки як же вона від матері не могла тебе захистити?

Степан. Куди їй, бідній, проти тієї залізної волі! Вона і її доїде, а що мене, то вже неминуче в землю вб'є! Та не тільки вона, а тут чимало й поплічників знайдеться: на заваді я їм... живцем би з'їли...

Марина. Боженьку мій! За віщо ж то? Що ти їм учинив?

Степан. Та й нічого; хіба один чоловік може побороти зграю здирщиків, зухів, що тільки й годуються та жирують з людського лиха? Ну, не стерпиш, загавкаєш, покажеш на них пальцем нашій темноті... Що ж, почухаються, та й годі; а п'явкам людським все ж досада, що на них показують,— вони не люблять лементу, а люблять порядок та тишу... Ну й вернуть на мене гори, готові в ложці води утопити!

Марина. Цур їм! Не розпалюйсь так, не говори хутко: бач, аж забива тобі дух... На ось води!

Степан *(п'є)*. Не можу, не можу здержати серця: так мені і гризе й порива... Тепер от під недорід та хворобу уже щось наші зверхники з жидом закаламутили...

Марина. Та не побивайся так: тобі вада, ти ще слабий... Лихе само себе виявить...

Степан. Якраз, діждешся! *(Закашлявся)*. Сухе, добірне зерно з мого магазина продавати хотять! Сухе, як порох, чисте, як скло! Так я до нового посередника і подався...

Марина. Ну і що ж?

Степан. Тут, бач, поки нового посередника наставили, так справляв должность з другого участку; ну, тому й свого діла не переробиш, а на чуже уже не встача часу... Так і орудував у нас «письмоводитель» — старий хапуга... А нашим це на руку ковінька. Новий же, на моє щастя, прибув, хоч тут і не знають, і мене вислухав уважно: «Не бійся, каже, кривди не попущу; а ти гаразд робиш, що за громадським добром так пильнуєш!» Далебі, такий славний!

Марина. От бач, світ таки не без добрих людей!

С т е п а н. Та я боюсь, щоб, доки сонце зійде, роса очей не виїла: наші не дрімають, чатують... Он і теща галушечок гречаних зварила мені, потрактувала...

М а р и н а. Годі! Не воруши себе... Бач, як задихався, одведи, господи! Я як почула, то й полетіла вітром, не тямлячись; тільки одна молитва у серці стояла — тебе застати, тебе рятувати...

С т е п а н. Моє ти щастя! Та один погляд твоїх ясних очей надає мені стільки сили, що я чую себе дужим, зовсім здоровим... О! *(Підводиться)*. Трохи тільки в голові крутиться, але трохи... і то того, що серце з радості мало не вискочить, аж тукотить... Чуєш?

М а р и н а. Заспокойся! І я щаслива за ласку божу, що тебе бачу, що тебе чую...

С т е п а н. Ах, яка ти мені дорога! Сонце! Світ! Радість!

М а р и н а. І ти мені... тільки... що я тебе просила...

С т е п а н. Слухай, моя єдина! Домаху мені так жалко, так жалко, що я б своє серце розірвав, аби її заспокоїти!.. Я корився твоєму слову, перемагав себе і її сльозам присягався нагнуть своє серце, скільки мога... Але що ж я вдію? Як побачив тебе, так у мене аж кричить отут, аж гвалтує щось над моїм розумом, наді мною!..

М а р и н а. Ох, то горе, велике горе! Воно в'яже мені руки, заковує в кайдани мене! А я гріла такі чудові гадки, думала, що за божою поміччю... і життя нове піде, світле та тепле...

С т е п а н. О, я і жду тільки нового життя,— та думка тільки і держить мене на світі; так далі битись з оцим моїм пеклом — ні змоги, ні хіті! Тільки й бажання — встати і ніколи вже сюди не вертатись.

М а р и н а. Правда, біля такого нелюдського серця жить небезпечно: сатана і вдруге підіб'є, а оборони нема...

С т е п а н. Нема... Чим же боронитися проти такого ідола, як моя теща, чим захиститися від вовків? Покорою, тихим словом, сльозою?

М а р и н а. Часами і люте серце сумириться...

С т е п а н. Як приволочеш до ями? Ні, проти зла тра й змагатися силою, кулаком, поки його не задавиш, не то воно проглине мир!

М а р и н а. Не говори, Степку, так: гвалтом зла не

викорениш, а більш роздратуєш... Та й гріх же душу сквернити того ради, що лихо панує...

Степан. І сквернити! Яка ж заслуга про свою душу дбати, а брата не визволить з зубів лиходія! Та хай я і кару від бога прийму, та принаймні знатиму, що не побоявся за обездоленого заступитись.

Марина. Ох, Степку, тебе страшно й слухати... Дід не те провадив... А у твоїх речах і завзяття хороше, і якась спокуса...

Степан *(дише важко і дивиться радісно)*. Ах, як я кохаю тебе! Мозок теряється!..

Марина. Степаночку, що ти? Лихий тобі серце бентежить...

Степан *(палко)*. Умерти б зараз: несила більш муку нести... *(Обніма)*.

Марина *(борюкаючись слабо)*. Степане! Що це? Я ж людина... У мене серце живе ще, не мертве... Пошануй мене!.. Я тебе теж... *(Цілує й одскакує з жаху)*. Боже! Що я дію?!

Степан. Куди ж ти, куди?

Марина *(хапається за голову)*. Пекельний гріх!.. Забути совість... бога... забути закон... жінку твою безневинну... Одведи, мати божа!

Степан. Не тікай! Зглянься!

Марина. Коли ти... отак... то й не побачиш...

Степан. Прости! Плохий я ще... волі нема...

Марина. Я в селі пробуду,— паспорта треба... ще навідаюсь... *(Хутко виходить)*.

Степан. Сонечко зникло... Знову темрява! *(Сливе пада на постіль і, зімкнувши очі, важко дише)*.

ВИХІД IX

Домаха з Наталкою та Марина.

Домаха. Хто? Хто до мого Степана приходив?

Наталка. Якась... мов черничка...

Домаха *(доганя Марину)*. Стій! Хто ти така?

Марина. Дівчина з Очеретуватого, Марина.

Домаха. А-а! З Очеретуватого? *(Збентежено)*. Чого ж ти приходила до мого чоловіка?

Марина. Навідати вбитого, рятувать від напасті...

Домаха. А тобі яке до його діло?

Марина. Він моєму серцю дорогий...

Д о м а х а *(хапа її за руку)*. Ти полюбовниця його?!

М а р и н а. Ой!! *(Пауза)*. Пробач собі боже це слово: ти ним ударила мене дарма... Глянь мені в вічі, чи я ж здольна такою лиходійкою бути, чи здатна другому життя заступити?

Д о м а х а *(довго дивиться на неї пильно)*. Так хто ж ти?

М а р и н а. Я з ним виросла змалку; вкупі ми сиротами бігали, вкупі нас панночка одігріла, за кревних прийняла в двір, освітила нам розум; вкупі нас господь покарав смертю нашої панночки-матері, і вкупі нас знову почала бити лиха доля...

Д о м а х а. Даруй мені, коли я тебе образила... Тільки серце моє болить і не дійма уже віри нікому, нічому; я сама нещасна, така нещасна, що і ворогові того не побажаю! Тебе поза очі ненавиділа я, бо Степана мого серце все обік тебе...

М а р и н а *(спустила очі)*. Правда; ми перш і побратися хотіли...

Д о м а х а *(з жахом)*. А-а! Так так?!

М а р и н а. Але стій! Божусь, сестро, що я тепер люблю його, як кревного, як брата, як друга... Тобі горе збурює душу і лихий бентежить думки...

Д о м а х а. Ох, тяжке оте й горе,— чорним туманом на душу зляга, не дає дихати...

М а р и н а. Знаю, сестро, знаю!

Д о м а х а. Ні, не знаєш! Ти не знаєш, які то тяжкі та безпросвітні ночі, коли лежиш сама собі на сирітській постелі і ні до кого обізватися словом, а в серці мов ніж стремить, і воно по йому тукотить: «Не любить, не любить!» Ти не знаєш, як тоді думка за думкою нові вісті приносить, що він з дру́гою розмовля, а то й обнімається, і як від того огнем тече кров і палить у грудях... А-а! Такої муки ще ти не знаєш!

М а р и н а. Заспокойся! Ти любиш його?

Д о м а х а. Над розум, над життя, над усе на світі; на гріх, на каторгу за його піду, а не віддам нікому!

М а р и н а. Бачиш, ти кохаєш його надміру, не хочеш нікому віддати, кидаєшся на мене, як на ворога, а як же ти його не встерегла від других ворогів?

Д о м а х а. Чи я ж винна?

М а р и н а. Ти дочка; мати твоя не звір; певно, тебе хоч і по-своєму, а любить, так ти б могла постерегти

ненависть її до своєї дружини і потушити її заздалегідь...

Домаха. Може; тільки мої муки сліпили мені очі...

Марина. А ті муки піднімали у матері ще більшу на твого чоловіка злобу...

Домаха. Ох, і то правда; але що ж мені чинити було?

Марина. Більше чоловікові віри діймати і покладатись на бога; не докорами та підозрами йому серце труїти, а теплою ласкою та покорою пригорнути його до себе...

Домаха. Чи я ж не пробувала, чи я ж не побивалася?

Марина. За себе, певно, а через те і лихо на світі встає: от ми обидві його, нещасного, любимо, тільки не однакова наша любов: я за його щастя готова вік страждати, а ти для свого щастя готова й його стратити...

Домаха. Зі мною ще ніхто так не говорив... Твоє слово запада мені в душу... Тільки серце щемить... Скажи мені, на бога, як на сповіді перед смертю: ти не однімеш у мене Степана, не по мою душу прийшла?

Марина. Присягаюсь богом, що йому, милосердному, доручила я своє серце і зреклася земної утіхи навіки!.. Я прийшла свого друга побачити, а не твоє щастя грабити, вір! І перше я одного тільки й бажала, щоб Степан покоривсь божій волі, полюбив тебе, став щасливим, а тепер, побачивши тебе, тільки за вашу згоду і буду бога молити.

Домаха. Ох, коли б тому була правда... Я б тебе не знаю як... *(Хоче обняти й вагається)*.

Марина. А ти мені все-таки не віриш? Вважаєш за свого ворога?

Домаха. Не знаю... Щось мене тягне і ножем одпиха...

Марина. І мене, як сестру, не обнімеш?

Домаха. Обніму... тільки не ходи сюди... не бач його... мені страшно... ледве одрятувала... і знову...

Марина. Значить, не віриш... Бог з тобою! *(Пішла)*.

Домаха *(вагається)*. Стій! Я хочу вірити...

Марина стала.

Тільки... *(Махнула їй рукою від себе)*. Невже вона мене дурить? І очі, і голос купують мою віру... а проте вона, видко... вчена... обійти може... А як лукавить?.. У-у! Що ж мені з собою робити? І горить, і кипить усе! *(Йде хутко до Степана; зупиняється на гвалт)*.

ВИХІД X

Ті ж і Коломийчиха.

Коломийчиха *(до Наталки)*. А підійди-но сюди, підійди!

Наталка *(підходить)*. Що ж там?

Коломийчиха. А це що? Вишні мої! А це що? Добро моє! *(Підбира)*. Ах ти, сибірна! *(За косу)*. Та я тобі косу одірву!

Наталка. Не руште. Годі!

Леонтій *(вискакує)*. Ви вже ні, нічого... а то я не знаю... а нічого не побоюсь!

Коломийчиха. Ти ще мені звідкіль? Дивіться! Аж по уха заївся черешнями... Та що ви мене вкінець грабити хочете? Іроди каторжні, сатанинські виплодки!

Леонтій. Та хай вам з черешнями!.. Я за рощотом...

Наталка тіка.

Коломийчиха. За рощотом? У робочу пору?

Леонтій. А що ж? Я нічого собі... а ви раз у раз... і на дівчину... так чого там? Давайте рощот!

Домаха *(підбіга)*. Бога ради, мамо, не кричіть!

Коломийчиха. Геть мені, навіжена!

Леонтій. Рощот давай, та й нічого...

Коломийчиха *(до його — той одступа)*. А щоб ти на вила собі кишки вимотав, щоб з тебе дух виперло, стонадцять куп чортів твоїй матері і твоєму батькові! *(Випиха Леонтія)*.

Домаха. Мамо! Цитьте!..

Степан *(схоплюється)*. Гвалт? Марина? Чи не її банітують? Теща? Горло перерву! *(Одягається непритомно і бачить ніж)*. А, до речі!

Коломийчиха *(наступа на Домаху)*. Та що ти мене своїм бовдуром,— я його не так підніму! Я всіх вас...

Степан. Катюга! Тікати до діда.

Д о м а х а *(заступа дорогу)*. Мамо! Не руште мого чоловіка! Буде вже!

К о л о м и й ч и х а. Матір зобидили, так ти не за мене заступаєшся, а за свою ганчірку! Он полюбовниця до його приїхала — радій! Повісить її він на шию собі, на твоїх очах!

Д о м а х а. Неправда! Мовчіть! Цього не буде!!

К о л о м и й ч и х а. Буде! Буде! Буде!

Д о м а х а. Не мати ви: я від вас навіки втечу!

К о л о м и й ч и х а. Тікай, дурна, до його полюбовниці! *(Пха)*.

Д о м а х а *(назад)*. Ай!

Коломийчиха безуважно пішла.

С т е п а н *(підбіга й припада до Домахи)*. Ходім, Домахо! Не плач, не плач же! Не вважай — то не мати!.. Ох, тільки ці сльози... тяжкі, тяжкі... А! Немов топлене олово, крапля по краплі пробивають груди...

Д о м а х а *(голосить)*. Полюбовниця... полюбовниця! Нащо ж ти мене, матінко, породила? Чом ти мене до схід сонця в ставку не втопила?.. *(До Степана)*. Та убий ти мене краще, убий, прошу,— мені легше буде...

С т е п а н. Що ти? Господь з тобою!

Д о м а х а. Ота розлучниця моя, Марина, прийде сюди, і ви вкупі наді мною сміятиметесь?

С т е п а н. Брешуть вони, брешуть на безневинну! І як ти кожному іродові віриш?

Д о м а х а *(сплеснула руками)*. Та як же не вірити, коли всі, всі кричать...

С т е п а н. І всі, всі брешуть! *(Зло)*. Не говори й ти так!

Д о м а х а. Як же мовчати? Сили нема! Не любиш ти мене, через когось ненавидиш! Я сподівалася, що хоч тепер... та що вже я не роби, хоч землю їж...

С т е п а н. Знов докори? Та не рви мене тупицею!

Д о м а х а. Не любиш, ненавидиш! *(Розпашілась; очіпок спав)*. Чи бачила я ласку, чи чула тепле слово від тебе? На мої тихі речі — мовчиш; підійду до тебе — тікаєш; присяду — встаєш; приляжу — одвертаєшся... А! Та чи єсть же більша образа на світі?!

С т е п а н. Та хворий я... У мене отут не серце, а жужелиця! *(Закашлюється)*.

Д о м а х а. Мати божа! Тебе беру в свідки,— чи я ж

тому винна? Хіба б я зав'язала тобі світ, коли б знала?.. Слухай! *(Кладе йому руки на плечі)*. Скажи мені, не криючись, чесно скажи, як перед богом на сповіді, чи ти й досі любиш Марину?

Степан *(вагаючись)*. Люблю...

Домаха. Ха-ха-ха! Бачиш, а казав, що брешуть!

Степан. Люблю, але не так, як ти думаєш: не коханка вона мені, не полюбовниця,— я горло кожному перерву, хто осмілиться вдарить її тим словом,— а по́друга, все одно що сестра, і я її як кревну люблю...

Домаха. І ти її любиш як кревну, як друга? Ха-ха!! Адже ж ти з нею, отою сестрою, хотів був побратись?

Степан. Ну що ж? Хотів...

Домаха *(скаженіє)*. Так, не вірю я! Брешете ви обоє! Ти через сестру оту нена́видиш мене, через розлучницю мою люту: вона в твоїм серці, як жаба, сидить, вона й не пуска туди нікогісінько!

Степан. Схаменися! Не дратуй мене! Не печи мені огнем серця! А її не смій лаяти: вона тобі зла не вчинила.

Домаха. Як не вчинила? Кому ти законний чоловік — мені а чи їй? Кому я припоручена богом — тобі а чи їй?

Степан. Та вона мене від тебе не одніма.

Домаха. Як не одніма? Коли ти тільки про неї й думаєш, коли ти сохнеш по їй, кров'ю сходиш по їй, по гадюці!

Степан. Ей, не займай її, не лай! Не буди в моїх грудях злоби, бо я не знаю що...

Домаха *(несамовито)*. Битимеш? За неї, каторжну? А!! Так бий же за підлу, бий! *(Розпатлалась)*. Украв у мене через неї і щастя, і радості, і красу мою, то знущайся уже вкінець! Бий, топчи мене ногами!

ВИХІД XI

Ті ж і Коломийчиха.

Коломийчиха *(надбіга)*. Так його! Так його!

Домаха. Ідіть собі! Не руште нас! Це моє діло: між чоловіком та жінкою — один бог!

Коломийчиха. Так між чоловіком же, а не чужим полюбовником?

Домаха. Цитьте! Не треба мені вас!

Степан *(дрижить)*. Нехай договорює; нехай мирить, нехай сіє межи нами щастя! Виміщаєш, відьмо, за пана, що добра його не ковтнула? Знов готуєш галушечки?

Коломийчиха. Та як ти смієш, щеня, роззявляти писок на мене? Тебе ще, блазня, не вчили, дак я поучу! *(Кидається бити)*.

Домаха *(хапа за руки)*. Не руште! Не займайте!!

Степан. Пусти її,— нехай зачепить, нехай спробує!.. Ой, очортіла ж вона мені, як очортіла!.. *(За спиною держить ножа)*.

Коломийчиха. Ах ти, виплювок! Похвалятися здумав?! Та я тебе як тріпону!!

Домаха. На бога!! Не руш його! Йди собі від гріха: він мій, а не твій!

Коломийчиха *(одпиха її)*. Так і учи його! В ухо заїдь, падлюці!

Між дочкою й матір'ю йде боротьба.

Степан *(труситься, не при собі)*. Пусти свою матір,— хай вона спробує... в ухо заїде... *(Задихається)*.

Коломийчиха вирвалась; Степан до неї. Домаха, завваживши ніж, злякано межи них поривається, не маючи сили й кричати, і пада.

Ну, бий же! Сам себе підставляю! Життя моє знівечила, так нівеч і честь! Потіш свою паскудну, злодіяцьку руку та дай уже і мені потішитись! Ух, і потішусь же!!!

Коломийчиха *(назад)*. Гвалт! Уб'є!!

Степан несамовито дрижить і кида з огидою ніж.

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Картина 1

Середина світлиці в Коломийчихи, доволі багато вбрана. Двері посередині і в кімнату.

ВИХІД І

Коломийчиха, старшина і писар (сидять за столом і частуються).

Коломийчиха *(налива чай старшині)*. Викушайте! Що ж ви так мало? *(Підлива в чай рому)*.

Старшина. Благодареніє господу, уже по сеє... гріхи наші і попущення!.. *(Гика часто і чим далі — сонніший)*.

Писар. Вєрно і неопровержимо.

Коломийчиха. Та ще подужаєте, а там он запіканочка готується...

Старшина. Запіканочка?! Ох, скусительство!.. Так, значиться... теє... задатку взяли ви сто карбованців... о!

Коломийчиха. Взяла, взяла бамажкою...

Старшина. І хліб увесь, пані моя... теє... продали по два злоті за пуд... ге! *(Подає квиток)*. І розписочку оцю підпишіть... знаєте, так, для пам'яті... люди ми смертні... ослаби і остави...

Коломийчиха. Та чи я ж умію? Хреста поставлю...

Старшина. Та я вам, господи... себе б з животами... а порадок...

Писар. Ставте, я посвідкую, та ще свідків подже-

ньом... А от у волості, як прийдеться, так другу формальну розписку дасте на іншу суму...

Старшина. За те... теє... особо подякуємо... як казав...

Коломийчиха. Та добре, добре, дай боже! А то тільки по два злоті! Хіба я сподівалася на такий розор! Похоронена у тих ямках моя десятилітня праця...

Старшина. Що ж, Онуфріївно! Все від бога... і зарібок... і холєра... Живе, приміром, надією чоловік, а далі — геп!

Писар. Н-да, промисел... і тому подобне! Не побивайтесь, одначе, Тетяно Онуфріївно, ето точно, что господь посітив вас зятьком...

Коломийчиха. Утік, щез!

Писар. Не може буть?!

Старшина. От, благодареніє господу...

Коломийчиха. Істинно. Тут була буча, і моя дурна таки визвірилась...

Писар. Весьма розумно; давно б слід...

Коломийчиха. А я не казала? Так своєї та й своєї! А це другий день нема... Може, втопився?

Старшина. Чудеснійше б діло!

Коломийчиха. Та, може, господь і змилувався...

Писар *(підморгує)*. Та вже ж оце йому була повістка на той світ?.. Хе!

Коломийчиха *(змішалась)*. Та... конечне... А що ж ви нічого не вживаєте — може, гаряченького?

Писар. Да я, признаться, Тетяно Онуфріївно, гарячительних напитків боюсь, а от лучче смикну очищеної та наливочки на потуху — однородні, виходять, статті... *(Налива й п'є; потім налива вишнівки)*.

Коломийчиха. Звольтесь, звольтесь, як знаєте.

Писар. Потому полоскать гарячою водою кишки після таких уголовних на́питків даже обидно.

Старшина. Тошно... тільки, теє... парить...

Писар *(п'є)*. А добра й вишнівка... а-а!

Коломийчиха. По перваку спиртом з медом долила.

Писар. Ага! Спотикач виходить,— то-то! *(П'є)*. Н-да! Проізшествіє! Коли утопився або повісився, то благородно, принімая во вніманіє, що всім розв'язав

руки; а коли побіг знов ябедничать і тому подобне,— то весьма подло, і нам нужно принять міри...

Старшина. Ох, одпусти й припусти,— треба круто...

Коломийчиха. Від того харциза станеться!..

Писар. Треба немедленно учинить розиск і дать приказ арештувать: може, все з магазина викрав?

Старшина. Так-так... прости господи согрішенія наші... та ще у вас єсть бамага...

Писар. Іміється бамажонка.... антіресная...

Старшина. Про що ж вона? Ге! *(Гика).*

Писар. Гм, гм!.. *(Позира на Коломийчиху).* А ви чули, Ларіон Потапович, що ряба Мотря аж чотирьох привела?

Старшина. Ого! Ото плодюча!

Коломийчиха. Он странниця казала, що чула від спасенника, ніби той чув від когось, що тому казано, що за морем-кіяном десь народився антихрист...

Писар. І буде війна; нéприятель хоче від нас всіх баб забрать...

Коломийчиха. Ой, не хочу до антихриста...

Старшина. То що! Нехай... теє...

Коломийчиха. Чи ба! А як вам без бабів?

Писар. Н-да! Баба стаття нужная... необходимая...

Старшина. Скусительство!..

Писар. Без баби випивка і тому подобне невозможно... потому што коли при таковім спотикачі — молодиця... зараз отвод і законоположеніє...

Коломийчиха. Уже! Так я піду по запіканку.

ВИХІД II

Ті ж без Коломийчихи.

Писар. Як-таки, Ларіон Потапович, про секретні конхвиціальні бамаги і при посторонніх!

Старшина. Я й забув, що ми не в присутствії... теє... Так що там?

Писар *(розверта бумагу).* Треба вам сказать, що я днів п'ять назад послав від вас таковой рапорт: «Тринадцятого сего числа, місяця іюнія, усмотрен бил зловредний і предосудительний запах із магазина гнилосного содержанія; четирнадцятого сего же текущого місяця услишано било, что оний же, Степан Петраш, бу-

дучи смотрителем магазина, супружескіх обязанностей не несьоть, а занімається гріхопаденієм; п'ятнадцятого того же числа постережено було, что вишереченний Петраш распространяєть зловредні понятія і тому подобне...»

Старшина. Іменно, іменно теє... добре написали!.. Що то як чоловік друкований, не «мно, дло, тло»...

Писар. Наука!.. Так от який одвіт воспослідував... Гм, гм! *(Бормоче)*. Предписивається... собрать справки нащот урожая... і гаврашков... гм!.. Относительно єжелі бішена собака...

Старшина. А! Скажена б то?

Писар. То на станцію... гм!.. А на яку — чорт його зна!.. О! *(Голосно)*. Што касательно смотрителя запасного хлібного магазина і переміни оного хліба, то — це що пише наш доброхотець, приятель, письмоводитель,— то предписивається: «Осмотріть магазин, составить протокол, общественний приговор, приняв относительно смотрителя охранітельния і дисциплінарні мери...» і тому подобне... а относительно поступків общественний приговор...

Старшина. Ох, господи, занадто вже вчено... Циплинарські... ципля... що ж воно? Циплятами б то теє... штрап?

Писар. Да який там штрап? Діс-ціп-лінарська мера! Яка це стаття? Понімаєте, що значить дісціпліна?

Старшина. А що?

Писар. Бачили, чим служивих учать? Дісціпліною!

Старшина. Ага, себто теє... лозою...

Писар. Н-да, гарячительную припарочку, а охраненіє — рештанська; относительно же проступних поступков составить общественний приговор... А чим пахне таковая стаття?

Старшина. Це вже ми знаємо; це, виходить,— на висилку!

Писар. Н-да! Совершенно вірно: за поступки, возмущающіє общественноє спокойствіє, в міста сибірськой губернії... і тому подобне...

Старшина. Так, так,— це чудесно!

Писар. Розчудеснійше! При сем ще мені пише приватно: «Хапайтеся поки що і всяке нарушеніє форми возможне, поки нового нема...» Пам'ятайте, мов,—

коваль клепле, поки тепле... і тому подобне... Дак я полагаю, без одволочок завтрішнього числа.

Старшина. Та завтра ж Івана Купала, у тому теє... ярмарок... тут ні духу не буде...

Писар. Сія-то стаття і понуждаєть мене к настоянію завтрішнього схода: поєліку всі на ярмарок їдуть, то, стало бить, ми можем по секретному наказу зоставить тут тільки таких хазяїв, які нам благоприятні, та з хуторян для восполненія арихметики зупинить нужноє число нестроптивих, так що, принімая во вніманіє все вищеізложенноє, составиться концертноє отділеніє.

Старшина. Так, так, іменно... Се річ до діла!

Писар. Тут треба похопитись, щоб все учинила громада, розумієте? А ми, стало буть, збоку: наша хата скраю — нічого не знаю! Приказ — діло сповняй, і тому подобне... А до приїзду того нового — і кінці в воду!

Старшина. Іменно, іменно... теє... поміч моя од господа, сотворшаго небо і землю!

Писар *(крякнув)*. По сему умозаключенію слідуєть даже спотикачу.

Старшина *(совіє)*. Можна...

ВИХІД III

Ті ж і Мошка.

Мошка. Поздоровляю, віншую з гешефтом!

Старшина. Спасибі. А коли теє... гроші?

Мошка. Уже купили?

Писар. Все чисто, до зерна...

Мошка. Ой, слічно! Ой-ой, як слічно! Теперечки тілько помагай боже! Гроші знайдемо...

Писар. На сухо не можна — пий! *(Налива)*.

Мошка. За ваше здоров'я і добре поводіння! *(П'є)*. Батюшка мене питали, що ви там шахруєте? Коли що, то я сам до начальства... Ох-ох! Треба хутче, щоб не спортили... І то все господин Степан дзвонить... Ой вей мір, і видзвонить ще нас із села, іх бін а їд!

Писар. У-у! Вредне! Ну, завтра ще ми потягаємось з тобою... ще хто кого видзвонить?

Старшина. Іменно завтра... теє...

Мошка. Та його нема... кудись побіг...

Писар. Тим паче: заочний приговор... розпорядження штахветне об арешті і тому подобне...

Старшина. І тому подобне...

Писар. Не знаєш, хто тут зостається?

Мошка. Зостається? А! Дід Мороз...

Писар. Подло! *(Сплюнув)*.

Мошка. Ніц; він хворий, нездужає; потім Харко Дурний, Мотря Задрипа, Стеха...

Писар. То баби.

Старшина *(засипа)*. Баби... прости господи... скуситєльство!

Писар *(на його)*. Праведні душеньки упокояються.

Мошка. Нехай собі... по трудах...

Писар. Н-да... Ти краще скажи, кого з хазяїв певніше зоставить?

Мошка. Кого? Пишіть: кума Карпа,— він хоч і в позиції у Степана, та своя сорочка — далібуг; Дмитра Коця — йому вдруге Степан не дав; Свирида Гудзя, Явтуха Свердла, Харка — я уже задобрив...

Писар. Обстоятельно... Він і в суддях сидить, та Карпо, та Гудзь... без'язикий — достаточно для присутствія...

Мошка. А то з хуторян — Пальоний, Веризуб, Запридух... *(Старшина хропе)*. Щоб ви не впали ще?..

Писар. Та ну його! Значить, завтра все підтасуємо:. суддів у старшини намочимо, понятих і громаду ти з Коломийчихою підшрубуєш... А магазин у тебе готовий?

Мошка *(озирнувшись)*. Зверху все тухле.

Писар. До споду ніхто не добереться: жарота, потемненіє і тому подобне.

Мошка. Ох, і здихаємось того мешігене?

Писар. Незбежно. Я оце зараз заблаговременно і рішеніє суда, і приговор общественний приготую.

Мошка. Ой, антик, антик! Який без його може бути гешефт — аж страшно! Слухайте сюди, любуню: ви пишете в бамазі, що продали гниле з магазина зерно за низька ціна — бариш; ви пишете, що купили у Коломийчихи добре зерно за висока ціна — бариш; крестян поставляєте у сахарні за добрі гроші, а пишете — за ніц — бариш; ви будете роздавати у зиму з магазина зерно і писатимете, що здумаєте — бариш; ми, нарешті, весною продамо магазинний хліб, що нам

дарма достанеться... і візьмемо — ой мамеле, тателе, гевулт, скільки візьмемо!

Писар. Ти, Мошко,— диявол, убий мене бог — диявол! Таку штуку придумати! Та тебе породила, певно, відьма з сатаною укупі.

Мошка. Хе-хе-хе! А гіте фокус! Антик, як маме кохам, антик!

Старшина *(покачнувшись)*. Ой свят, свят, свят! Де це я... теє?.. Що це?

Писар. Пішли б додому.

Старшина. Іменно, іменно... Припусти й одпусти, ослаби, остави...

Писар *(Мошці)*. Проведи, та нащот хазяїв: я — распоряженіє, а ти — підготовку.

Мошка. Гіт! *(Проводить під руку старшину)*.

ВИХІД IV

Ті ж і Коломийчиха.

Коломийчиха. Куди ж це? А запіканка?

Писар. Уже запікся — нехай спочива: ще не раз смикнемо... Це тільки введеніє з виводом, а продолженіє впредь.

Коломийчиха. Шкода, боже мій! А така ж запіканочка!

Писар. Попробуєм, посмакуємо.

Коломийчиха *(налива)*. Як смола!

Писар *(п'є)*. Нектар — неоспоримо і безапеляціонно! А ви от що: завтра всю підборну команду угостить — ето первая стаття; потім на зятька жалобу — за гріхопадительноє нарушеніє союза, за розтрату чужої собственности, за присвоєніє документов — ето вторая стаття, і третяя, весьма сподручная,— свідків нащот покушенія на жизнь і розпространенія зловредних понятій.

Коломийчиха. Добре, добре; все як кажете.

Писар. І тоді ваш зятьок захурчить, і цей опит буде вірніший від вашого... Хе-хе-хе!

Коломийчиха *(потупля очі)*. Ох, що ви!.. Де там?.. А і дочці, може, без його щастя випаде...

Писар. Н-да, такій красавиці по всім статтям і подобаєть те, прінімая во вніманіє і тому подобне... дак можно для сього положенія цілий світ обікрасти.

Коломийчиха. Та, Лук'ян Гаврилович, при ваших документах,— господи!.. Аби тільки того здихатись...

Писар. Ех, Тетяно Онуфріївно, і через золото сльози ллються! *(Прислухається)*. Що це воно, мов стогне хто чи харчить?..

Коломийчиха. Та то чи не Домаха? Вірите,— на замку держу: як утік отой бовдур, мало рук на себе не наложила... сказилася,— чисто несамовита!

Писар. Як же так саму кидать? Мало що може бути? Одімкніть зараз! Там щось не гаразд...

Коломийчиха. Ой, одведи, мати божа! *(Кидається)*.

За нею писар.

Руки тремтять...

Писар помага.

Де вона? *(Вбіга)*. Ой доню!

Писар. Що там? *(Вскакує)*.

Коломийчиха. Поможіть... винести... про-бі!

Після невеликої паузи виводять під руки зомлілу Домаху; очі їй хижі, погляд непритомний.

ВИХІД V

Ті ж і Домаха.

Коломийчиха. Ой, рятуйте! Давилася... дитя моє!

Домаха *(важко дише)*. Що вам від мене треба? Чого ви прийшли?.. Чого мене виволокли?.. *(Дужче; рве істерично волосся)*. І тут лізете мішать моїй волі?.. Ні, годі!! Над собою уже моя власть...

Коломийчиха. Доню моя!

Писар. Заспокойтесь, Домахо Калинівно!

Домаха. Годі, годі! Тішились наді мною цілий мій вік, гнули мене як лозу, вили з моїх жил вірьовки, знущались над моїм серцем,— годі!

Коломийчиха. Опам'ятайся, голубко! Що ти на матір рідну говориш?!

Домаха. Оддайте мені його! Куди ви його запроторили? Що поробили? Знов з світу зігнали?

Коломийчиха. Ай, цить!

Писар. Розиск дам — знайду... для вас, даже супроти нутряной симпатії знайду... з-під землі викопаю і тому подобне...

Домаха. Знайдіть... я не знаю що... обороніть... його мучать... він ізнов обливається кров'ю... піною сходить... Рятуйте мені його від матері!

Писар. Не сумлівайтесь... і тому подобне...

Коломийчиха. Та чим же я винна, що він тебе не хоче любити?

Домаха *(схоплюється)*. Чим винна? Ха-ха-ха!! Та ти ж знала, що він мене не любить, що його женять насильно, ти знала! Захотілось променджувати мене на панське добро? За гроші, за гроші продала дочку, як вівцю повела на заріз!

Коломийчиха *(плаче)*. Ох, до чого дожилася я! Рідна дочка банітує матір!

Домаха. Матір, матір! Так візьми ж рушник і задави ним своє порождення, задави: у мене духу не стало, а в тебе стане!

ВИХІД VI

Ті ж і Свиридиха.

Свиридиха *(вбіга, засапавшись)*. Знайшла, знайшла... і його, і її... тут вони!

Писар і Коломийчиха. Кого?

Свиридиха. Степана!

Домаха скрикує.

Бачила... на леваді... вкупі з нею...

Домаха. З ким?

Свиридиха. З полюбовницею.

Домаха. Ай!! Де?!

Свиридиха. У дідовій леваді, що над озером; там і тепер застукати можна...

Писар. Стремительное з командою! *(Вибіга)*.

Домаха *(скажено)*. Тут вона! Тут полюбовниця? Розлучниця моя? Веди мене!

Коломийчиха. Та куди ти, доню?

Домаха. Гетьте! Веди, веди мене! Я їй гляну у вічі... Я їй скажу, що вона, жаба, брехала, брехала! А-а! Вона кров з мого серця випила... так нехай же,

гадина, підплива власною кров'ю! *(Схоплює ніж і вибіга).*

Хутка зміна.

Картина 2

Левада. Мальовниче місце: справа і зліва — верби, лози; посередині — осокір; невдалі — очерет і чисте плесо води. Місячна ніч.

ВИХІД VII

Свиридиха і Домаха.

Домаха. Де ж вони, де?

Свиридиха. Тут, тут; не бійсь, знайдемо! Своїми власними очима бачила, як стояли і змовлялися, і оцими вухами чула, як він її тут дожидатиме.

Домаха. Але нема; може, втекли? Я поженусь за ними на край світу.

Свиридиха. Не втечуть,— циганка пантрує. Ти постій тут, а я ще загляну в два-три кутки. *(Пішла).*

Домаха. Земля піді мною горить... Так ось де, ось де моя розлучниця? А як присягалась, що мені шляху не перейде, що за мене дба! Ой, кипить, кипить у мене! Або їй у горло впнусь, або он туди кинусь... Щось пливе човном! Певно, вони? Ах, стережися ж, мій вороже лютий! *(Забіга в лози).*

ВИХІД VIII

Наталка, дівчата і Домаха.

1-а дівчина. Приставай сюди човном, до дідової левади; ну, наляж!

2-а дівчина. Як тут гарно! А дід не сполоха?

Наталка. Дід? Ні! Давайте ж гадати!

Всі. Давайте, давайте!

Наталка. А свічечки маєте?

Всі. Маємо.

Наталка. Ну, так приліплюйте одні до своїх вінків, а другі до латаття; отак: одірвіть лататину, назвіть яким парубком та й пустіть...

1-а дівчина. А як же після розбереш?

Наталка. Надкушуйте парубків. Ось, Петро —

раз... *(Одкусила й пустила)*. Ось, Денис — двічі; Назар — тричі...

2-а дівчина. Бідний Назар, який покусаний!

Сміх.

1-а дівчина. Я краще хвостика одкушу.

Другі. Ото дурна!

Наталка. О, бачите — попускали парубків, нехай пливуть собі за водою... Ой-ой! *(З ляком)*. Он уже один потонув... Хто то, гляньте?

2-а дівчина. Максим, здається... Себто й умре?

1-а дівчина. Атож, сього року; та він і хворий...

2-а дівчина *(до Наталки)*. А ти вже за Леонтія налякалася?

Наталка. Чого там?

1-а дівчина. Говори! По рушники, чула, посила́.

Наталка. Та годі там! Ось швидше, швидше сюди! Звідсіль вінки пускаймо: який потоне — та з нас умре; а який дожене парубка — тому у парі бути. Ну, всі по черзі... Тепер пісні до речі. *(Зачина)*.

Всі підхоплюють.

Ой тихо, тихо Дунай воду несе,
А ще тихше вінок коливає,
А ще тихше вінок коливає —
Нашу долю з води викликає:
«Ох і доле, з'яви свої очі,
Обізвися до нас серед ночі,—
Хай віночок пливе та пишає,
Своє щастя сліпе доганяє!»

1-а дівчина. Догнав, догнав: моє щастя!

2-а дівчина. А хоч би й побрались, чи то ж ще щастя?

Наталка. Ох правда: не там щастя, де вінчаються, а там, де вірно кохаються... Он моїй бувшій хазяйці Домасі яке щастя? І багата, й хороша, а сльозами — і встає, і ляга — умивається!

1-а дівчина. Ти кинула їх?

Наталка. Кинула, дід прийняли; через ту відьму стару й видержиш? І дочці нема життя через неї; напосілась на зятя, щоб з світу зігнати, та й уже! А дочка ще й сама чоловікові доріка,— так як же йому не тікати з пекла? Оце вчора прибіг до діда — лиця нема:

ключа магазинного одрізали! Каже: «Більш не вернусь: там каторгою пахне...»

1-а дівчина. Кажуть, прийшла якась до його здалеку?

Наталка. Прийшла. Обнімала та плакала... А тихо! *(Прислухається)*. Хтось плаче чи стогне?

1-а дівчина. Ой, де?

Наталка. Та тут десь... Чуєте? Хтось хлипа?..

2-а дівчина. То, може, вода...

Одні. Ні, то нехрещені діти... або русалки...

Всі. Ой, тікаймо, тікаймо! А то ще Купала втеряємо! *(Похапцем одпливають на човні)*.

ВИХІД IX

Домаха сама.

Домаха *(вискакує злякана, ламаючи руки)*. Ой, там чорна тінь дрижить... туман марою встає... Страшно! Мати і я винні... Ніколи не вернеться? Ох, утеряла, утеряла голубонька — не піймаю!.. Ай, яка нудьга! Мов гадюка обвила моє серце і п'є кров. Кинуться у ту чорну яму... там і соми водяться... а на дні холодний та липкий глей... зразу затягне... А та друга? Обніматиметься, пригортатиметься? Ні, діждусь, гляну їй у вічі... А! Ось! *(Одбіга назад, ховаючись в очереті)*.

ВИХІД X

Степан і Марина, потім Домаха.

Степан *(виходить з Мариною)*. Марино! Я тебе ждав, як світу божого... Де ти барилась?

Марина *(дитяче рада)*. Голубчику! Не можна було раніше. Зате бачиш, яка я рада, щаслива!

Степан. Чого?

Марина. Догадайся!

Степан. Не знаю, моя утіхо...

Марина. У, недогадливий! А того, що тепер уже я сміло, з чистим серцем і святою думкою скажу, що не кину тебе...

Оддалеки чути тихо купальські пісні, які тягнуться мало не до кінця сцени.

Степан. Раю мій! *(Кидається)*.

В очереті щось зашелестіло.

Марина *(зупиняє)*. Стій або краще сядь,— я все тобі розкажу.

Степан. Сяду, сяду... У мене в очах сонце заграло... Це не ніч, а сліпучий день...

Марина. Ну, сиди ж смирно! Пам'ятаєш, як дитиною ще мене, молодшої, слухався, а я розказувала?

Степан. Пам'ятаю, пам'ятаю. У мене й тепер, як у дитини, повно на серці колишнього щастя.

Марина. Ну і гаразд. Так от, Степку мій любий, коли я прочула, що лежиш ти отруєний, то мене ударила думка, що я тому винна, і мало я не стерялася, а коли правду про тещу дізнала, то серце у мене окипіло кров'ю і похолов мозок, як тебе визволить від напасті, від смерті?

Степан. Голубко моя, таки побивалась за мною!

Марина. Я потім бачила твою жінку... Вона тебе кохає без пам'яті — і я поклялась вам до помочі стати; одно тільки різало мою волю, що ти не подужаєш своєї упертої примхи і що я, замість поради й ла́годи, сама ще розраду внесу... Я молилася гаряче, щоб господь напутив мою душу, і милосердний зглянувся...

Степан *(стривожено)*. Що ж таке? Ти полохаєш мене...

Марина. Бачиш, Степане, ти нарікав на свою долю, на бога, а тебе одведено від великого гріха: адже я — сестра тобі! *(Весело цілує)*.

Степан *(одхитнувшись)*. Як сестра?

Домаха прокрадається ближче.

Марина. Так-таки — рідна сестра: матері у нас були різні, а батько один — покійний пан.

Степан. Хто тобі це сказав?

Марина. Дід Мороз. Бач, пашпорта мені треба було в вашій волості виправляти, бо покійна матір моя була родом з сього села; от мене й справили до діда. А вони як придивились та як заплачуть: «Як вилита,— кажуть,— моя покійна дочка! Ти ж моя унука,— від вашого очеретуватівського пана і моєї доні... Через його, прости йому боже, твоя мати й згоріла...»

Степан *(схоплюється)*. Стій, стій! Це щось надзвичайне, страшне... Не може бути! У твоєї матері, певно, друга дочка була?

Марина. Ні, у моєї матері я одна тільки.

Степан. Як же дід не знав цього? Тебе не знав?

Марина. Матір по пологах одправили сюди, а мене зоставили при дворі; вони занедужали і перед смертю уже діду призналась...

Степан. Не знаю... я й не стямлюсь... не збагну нічого...

Марина. Та от і причина, чого пан, тато наш, перелякались, довідавшись, що ти мене хочеш брати, чого на нас хотіли все своє добро одписати... Дід кажуть, що я на пана й похожа... То вірно і певно, що я твоя рідна сестра! *(Обніма)*.

Степан. А-а! *(Хапається за голову і сіда, мов підкошений)*.

Домаха виявляється з ножем.

Марина. Невже, Степанку, тобі гірко так взнати мене за сестру?

Степан. Ох!!

Марина. Чого ж?

Степан. Остатня... надія...

Марина. На що?

Степан. На щастя.

Марина *(по паузі)*. І ти зміг думати, що я б здолала піти проти бога, що я б здатна була неповинній людині наступити на горло, украсти чуже щастя? Ох, Степку, Степку! Як мене мало ти знаєш, як мене мало ти поважаєш! *(Змахнула сльози)*.

Домаха кида ніж.

Степан *(кидається в ноги Марині)*. Прости, даруй мені! Прости, сестро! Я не при собі... У мене в грудях пече... мозок горить... темріє в очах... Я не знаю чого, а чую в собі таку страшенну муку, якої несила терпіти... Даруй, сестро, твоєму нещасному братові!

Марина *(обніма і цілує в голову)*. Вгамуй, рідненький мій, отиш своє серце: його лукавий бентежить, бунтує гріхом.

Степан. Слухай, сестро,— завваж! Докори і сльози від жінки, лайка і прокльони від тещі, цькування й напасті від писаря й старшини, зневір'я і образи від селян, за яких я щодня розпинався... Дома щоденне пекло без упину, без передишки — і одна тільки мрія, що від тебе буде рятунок; як я і що,— я не домислю-

вався, а тільки тією мрією я й жив, тільки вона мені сили скріпляла...

Марина. Ну, а Марина-сестра хіба не зможе протягти руку своєму братові? Тільки не в мені, грішній, спасіння, а в господі і його святій ласці... Покорись їй, одкинь оту пекельну завзятість від свого серця, поглянь тихим, незлим оком на свою Домаху, полюби її за щире кохання, зроби щасливою!..

Домаха не здержує плачу.

Степан. Ох, правда твоя... Тільки що я зроблю з оцим проклятим серцем? *(Б'є його кулаком)*. Адже не вілен я над ним, а воно наді мною панує... Не можу я йому звеліти: забудь ту, а пригорнись до цієї! Не можу! От хіба ножем його порснути, то зможу, та й годі!

Марина. Ні, зможеш і друге: у тебе воно справедливе і добре; то його озвірило горе... Подумай: гріх же за добро платити людині лихим; тобі господь припоручив душу, а ти зрікаєшся її... Цураєшся, коли сам її обездолив!..

Пісні стихають.

Степан. Марино... ти янгол!

Марина. А як буду я вашому щастю радіти, як буду жити тільки для вас!

Степан. Сестро моя!!

Марина. Я хотіла була від миру заховати своє серце і спасатись в черницях... а тепер спасатись буду, помагаючи тобі у всім, у всім добрім, кохаючись у ваших дітках, у радощах твоєї дорогої дружини...

Домаха *(кидається в ноги Марині)*. Прости! Прости! Я хотіла підняти на тебе руку, на тебе, святу...

Марина. Домахо, що ти?! } *(Разом)*
Степан. Жінка тут?! }

Домаха *(в ногах)*. Ти мати мені... сестра... Богом послана доля!..

Марина. Голубочко! Що ти? Заспокойся!

Домаха *(плазує до чоловіка)*. Степане! Прости мені! Я тільки своє горе знала... а твого не відала... Пекельна рвія пекла мені очі... Даруй мені і моє кохання... сліпе!

Степан *(підійма і пригорта її)*. Люба моя! Тепер не побивайся!

ВИХІД XI

Ті ж і писар з десяцьким та Коломийчиха з Свиридихою.

Писар. Беріть його! Він арештований.

Степан *(пручається)*. Ким і за що?

Писар. Начальством за кражу! В'яжіть його!

Марина. Неправда!

Домаха. Не дам!

Коломийчиха *(пха Марину)*. Куди, повіє? *(Хапа Домаху)*. А ти — ні писни!

(Разом)

Степан. Гетьте, я сам піду і одвіт дам: не бійтесь!

Завіса

ДІЯ П'ЯТА

Середина розправи — велика світлиця; широкі двері просто на ганок, так що коли вони одчинені, видко частину волосного дворища; другі, з гратчастим віконцем,— до арештанської; навпроти — ще двері до кімнати. На задній стіні два одчинених вікна; на бокових — по одному. На передконі, під бокову стіну, — стіл, зап'ятий зеленим сукном; на йому книжки й писарські прилади; навкруги — дзиглики. День.

ВИХІД І

Старшина, писар, Карпо, Харко, Гудзь, Коломийчиха, знахарка, Свиридиха і народ.

Старшина сидить посеред столу; пообіруч його — судді, Карпо, Гудзь і Харко; навпроти зрителів — писар; на задній лаві — Коломийчиха з свідками; коло дверей — жінки й чоловіки.

Старшина. Присутствіє... теє... одкрито... Хто з жалобою?

Коломийчиха *(підходить)*. Я, пане старшино й судді!

Писар. Ізложіть содержаніє.

Коломийчиха. Що тут ложити? Виложили вже: оце й вся, як стою! А содержаніє чиє ж, як не моє? Та спитайте, панове судді, в кого попало, і мале дитя скаже, що зять мій, Степан Петраш, не чоловік моїй дочці Домасі: не хоче з нею по закону жити.

Молодиця *(коло дверей)*. Отака саме і в мене цяця...

Свирид. Та ви ж, тітко, надолужуєте?

Сміх.

Коломийчиха. Я спочатку думала, що він від хворості, та жаліла, воловодилася з ним... А моя донечка сміховищем на все село стала — сохне, в'яне...

Писар. Н-да! Можно вообразіть... При тілі...

Карпо. Ой біда!

Харко. Як паляниця!

Гудзь *(за весь час мовчить, часом зітха, іноді промовля)*. Гм! Гм! Еге!

Старшина. Скусительство...

Коломийчиха. А він, каторжний, не туди дивиться, куди слід...

Старшина. Не туди?!

Коломийчиха. Еге ж, не туди: приволік собі з Очеретуватого, звиняйте, спідницю...

Писар. Подтверждаю, що вчорашнього числа сія гріхопадительная чета була спіймана на гарячім учинку.

Старшина. Ого-го!
Карпо. Ой лихо! *(Разом)*
Харко. Важно!

Легкий сміх.

Коломийчиха. Так-так... істинно...

Писар *(показує їй знаками)*. А окромя етіх обстоятельствов що?

Коломийчиха. Ага! Ще ограбив мене, порозпозичав гроші і розписок не дає; з ножем кидався... похваляється підпалити...

Писар. Утішительно!

Карпо і Харко. Одведи боже!

Старшина. Приведіть... теє... підсудимого!

Десяцькі пішли до арештанської.

Голоси *(за дверима)*. От лиходій! Пропали ми!

Юрба напира в двері, розчиня їх, і вони так і зостаються до кінця; дехто ввіходить в світлицю.

ВИХІД II

Ті ж і дід, за ним і Леонтій з Наталкою.

Голоси. Пропустіть діда, пропустіть!

Свирид *(до діда, що зупинився в дверях)*. Слабі, а все трудитесь.

Писар *(тихо до старшини)*. Притьопався...

Старшина. Попущеніє боже!

Дід *(його піддержують)*. Поки бог мене на ногах

держить, треба і для громади потрудитись, чим снагá, а не лежати на печі нікчемним лодарем. От і вас сюди теж загнала нужда, а то й горе мужиче; а я знаю, яке воно солодке буває: без сліз виїда очі, без морозу голову білить, без ваги гне людину до сирої землі.

Старшина. А годі там... теє... патякати...

Дід *(недочува і ввіходить ближче)*. А то по якому ділу, дітки, зібрались?

Голоси *(з-за дверей)*. Про запасний магазин, що зерно погнило і що нового треба...

Свирид. Та про Петраша, що злодій.

Голоси *(з-за дверей)*. Підпалювати хоче!

Дід. Ага! Он що! Напосілись-таки на Степана, а вам хотять туману пустить... та й обібрати уже вкрай...

Писар. Що це за безпорядок?

Старшина. Тихо мені! Анігу!!

Входить Степан.

ВИХІД III

Ті ж і Степан.

Старшина. На тебе твоя теща... теє... занесла багато жалоб — за грабіж, за крадіж, за смертовбивство, за дочку, за полюбовницю... Так теє... чим маєш оправдитись?

Степан. За грабіж і за крадіж — нехай вона доказує; адже злодій і здирщик ніколи своєї вини сам не призна,— ви ж добре це самі знаєте; про душогубство тещу мою, Коломийчиху, розпитайте — вона у цих справах митець... А щодо моєї жінки й других брéхень, то це не вашої парахвії і не вашого розуму діло,— тут тільки суддя он хто *(на небо)* та ось хто *(на серце)!* А от ви мені краще скажіть, по якому праву і за що мене арештували?

Писар. Своєвременно будеть опубліковано.

Степан. Урем'я пройшло, і я мушу знати: не по жалобі ж Коломийчихи ви робите розбої нічні?

Писар. По казьонній чрезвичайній надобності і тому подобне...

Старшина. Так, так... по бамазі... і казьонній... як утікача...

Степан. І Марину схопили теж по казьонній надобності?

Д і д. Ма-ри-ну? Моя унука заарештована? Люди добрі! Гвалт!! Заступіться!

С т а р ш и н а. Що ти, діду, теє... безпорядки? З ума вижив від старості, чи що?

Д і д. Хоч я і старий, а ще господь від мене не одібрав розуму, і я все бачу і розумію... А ти не розбійничай; зараз визволь мою унуку!

С т а р ш и н а. Та я не теє... Де ж вона?

С т е п а н. Випустіть зараз мою сестру, бо за неї поплатитесь... Голову кладу, що поплатитесь!

С т а р ш и н а. Га? Похвалки?!

П и с а р. І в присутствії!!

М о л о д и ц я *(діду)*. У Коломийчишину комору замкнули,— сама бачила: у одну Домаху, а у другу — певно, вашу...

Д і д. Так ходім! Поможіть хто!

Я в т у х. Я з вами!

Д і д *(у дверях)*. Насильства! Розбої!!

С т а р ш и н а *(до писаря)*. Що ж це... теє?.. Ослаби й остави!

П и с а р. Пустяковина... Кінчайте діло!

ВИХІД IV

Т і ж без Явтуха й діда.

С т а р ш и н а. Ага! Так, швидше!.. *(До Коломийчихи)*. Свідків маєш?

К о л о м и й ч и х а *(озираючись)*. Привела.

Л е о н т і й *(виступа)*. Я — тутечки.

П и с а р. Цей у неї наймитував. *(До Леонтія)*. Ти з якої волості?

Л е о н т і й. З Мозуліївки.

К а р п о. Ага! Знаю... Там брат твій, Антін Бондар, що недавно женився?

Л е о н т і й. Там, там.

К а р п о. І добре живе з жінкою?

Л е о н т і й. Та... нічого.

К а р п о. А хороша?

Л е о н т і й. Нічого собі.

Х а р к о. А старшина який?

Л е о н т і й. Звісно... проте — нічого...

П и с а р *(нетерпляче)*. Та що ви, панове, про по-

стороннє і тому подобне: він уже рік, як і в селі своїм був. та й дурень.

Карпо. Ага! *(Заспокоївся)*.

Писар. По цьому ділу що знаєш?

Леонтій. По ділу? *(Чухається)*. По ділові... жалоба... виходить...

Писар. Ну?!

Леонтій. Вона мене анахтемою — я нічо́го; вона мене виродком — я нічо́го; вона мене в батька й матір...

Коломийчиха. Та що ви його, розбійника, слухаєте?

Леонтій. Розбійника? Ач! Робив цілий рік — і нікоторого...

Писар. Ступай геть!

Харко. Гроші, либонь, править.

Коломийчиха. Бреше все, не вірте!

Писар. Це, господа судді, друга, виходить, раття... інчая жалоба... і настоящому судопроізводству не підсудна. Дак її на після одсунути і тому подобне...

Старшина *(лупа очима)*. Ага! На після... теє... конешне.

Писар. Ступай!

Леонтій. Коли на після, то нічого... нехай...

Його випихають.

Старшина. Ну, далі хто там?.. Теє... *(Куня, чимдалі більш)*.

Писар. Тільки не посторонні, а по цьому ділу.

Циганка виходить злякана, їй Коломийчиха шепоче.

Що за потороча?

Циганка. Знахарка... при шушвалівськім шатрі...

Писар. Ну?

Степан. Цікаво!

Циганка. Коли я що, господи, то нехай би я більш дітей не мала, не то що!

Харко. Їй ще про дітей? Го-го!

Сміх.

Писар. Говори діло.

Циганка. Хай мене хрест уб'є, коли брешу... Я й брехень ніяких не розпускала... чи сестра, чи полюбовниця...

Степан. А тільки зілля... чи мишак добувала?

Ц и г а н к а. Ой, хай мене чортяка злопає,— ні! Я тільки словом... та водицею... а більш нічого не знаю... От щоб ти такий щасливий та уродливий...

К а р п о. Нічого не розберу.

Х а р к о. Анітелень!

П и с а р *(до циганки)*. Геть, коли не знаєш! Далі хто?

Циганку теж виводять.

С в и р и д и х а *(виходить сміливо)*. Ох, панове судді і благодітелі! По чистій совісті, як на євангелії,— нехай мене грім ударить, коли брешу: сама власними очима бачила і оцими ухами чула, як Степан на свою тещу похвалявся, що, говорить, піднесу їй такої страви, щоб робаки завелися... Та взяв ото пересушеної жаби та гадючих яєчо́к...

С т е п а н. Так це я робив? І ви знаєте? По чистій совісті кажете? Та вас же і звідтіль *(на небо)* хтось слуха!

С в и р и д и х а. Щоб я не знаю що... а мені казано... присягались...

С т е п а н. Коломийчиха? Ха!!

П и с а р. Не перебивать!

К а р п о *(до Свиридихи)*. Та про що се ти?

С в и р и д и х а. Про галушечки.

К а р п о. Які галушечки?

С в и р и д и х а. Та гречані ж.

К а р п о. Щось не те...

Х а р к о. Не до речі...

К о л о м и й ч и х а *(маха рукою)*. Та ви, бабо, не про те...

С т е п а н. Ні, іменно про це й слід.

П и с а р. Подсудимий, мовчать!

С т а р ш и н а. Тихо! *(Сопе й куня)*.

С в и р и д и х а. А! Про друге? Можу... і про друге можу... Оце весною, на преполовення, мочила я полотна з дівчиною...

Н а т а л к а. Та й украли у мене півсувоя...

С в и р и д и х а. Що се за напасть? Коли я крала, коли?

Н а т а л к а. На преполовення; я сама й витрусила..

С в и р и д и х а. Ах ти кирпата шелихвістко!

Н а т а л к а. Ач, свята та божа!

С в и р и д и х а. Та я тебе...

Н а т а л к а. А зась, ряба відьмо!

Спільний регіт. Чути: «Ловко!», «Ану-ну!»

С т а р ш и н а *(кинувся)*. Га? Що?! В холодну їх! Соцькі! *(До писаря)*. І як-таки допустить таке?

Соцькі виводять їх у двері.

П и с а р. Ваше діло за порядком; моє — за законами.

С т а р ш и н а *(Коломийчисі)*. Так що ж ви хочете?

К о л о м и й ч и х а. А я знаю? Пропишіть його на висилку і одберіть хоч розписки.

П и с а р. Относительно висилки стаття указуєт сход... обчеський при́говор... а што касательно документів, то що подсудимий скаже?

С т е п а н. Нікому я нічого не позичав, документів не маю, а що прожив, то прожив сам з її дочкою, бо теща нам оддала господарство на прожиток. Коли ж вона править тепер з зятя за харч, то хай докаже скільки — і я хоч роками...

К о л о м и й ч и х а. Ох, душогубець! Бодай уже я не ждала твого оддавання: на подзвіння бери собі!

С т е п а н. Хто з нас душогубець — цікаво б було знати? А ви, господа судді, розбираєте такі діла, до яких жодного права не маєте, слухаєте нісенітниці якихсь горілчаних свідків, а в вашому селі отруєно чоловіка, і вам байдуже було пошукати тому причину, хоч потурбуватися...

С т а р ш и н а. Та я теє... про це незвістен... Ох, господи! Як воно?

П и с а р. То постороннє... а от Коломийчишині жалоби, полагаю, доказані...

С т е п а н. Доказані?! Чуєте, люди добрі?

Гомін.

Невже, панове судді?

К а р п о. Ой, свідки, щось не те...

Х а р к о. Нічого не розібрав.

П и с а р *(старшині)*. Замніть!.. Хай тепер сход: у мене рішення суда готове.

С т а р ш и н а. Ага, ага!.. З божою поміччю... на сход!

П и с а р. Підсудимого удаліть, бо про його ж...

С т а р ш и н а *(десяцьким)*. Одведіть Степана в холодну.

С т е п а н. Як же це? Про мене сход... За очі мене будуть судити, не кажучи й за що?

П и с а р. Предписаніє штахветне — раз, і стаття закону — два!

С т е п а н. Так, так! *(До юрби в дверi)*. Ну, судіть же мене, браття, й за очі; чим винен перед вами — не знаю; хіба тим, що ворогам вашим в зуби зав'яз? Ну, так мені одрадісно буде почути ваш присуд!

Чулий гомін.

П и с а р *(старшині)*. Що ж ви дозволяєте бунтовать?

С т а р ш и н а. Ведіть його мерщій!

Степана заводять до арештанської.

П и с а р *(до Карпа і Харка)*. Ви теж ідіть та підцержите. *(До гурту)*. Жінки — тут сидіть! *(До соцьких)*. А з двору — вигнать.

Чоловіки всі виходять. Карпо і Харко зупиняються зараз за дверима, спинами до зрителів. Мошка входить в хату. Видко в дверях і в вікнах юрбу. Галас, гомін. Соцькі отишують.

ВИХІД V

Т і ж без Степана і М о ш к а.

П и с а р *(до Мошки, що з двору ввійшов)*. Ну що? Всіх підмогоричив?

М о ш к а. Здається, всіх.

П и с а р. Ну і як?

М о ш к а. Хуторяни за нас.

П и с а р. А наші?

М о ш к а. Наших жменька: всі на ярмарку... Здається, гіт!

С т а р ш и н а *(в двері)*. Сход одкрито. Писар прочита вам приказ. *(Одходить)*.

П и с а р *(стає з бумагою на дверях, спиною до зрителів)*. Тихо!! Панове-громадо! Ось бамага, щоб неукоснительно... *(Чита мов)*. Гм, гм! *(Одкашлюється)*. «Собрать сход, освидітельствовать магазин, і буде зерно окажеться негодним, то його продать і замінить новим... донесши о сем немедленно».

Мошка щось шепнув старшині, а далі — до Коломийчихи.

Голоси. А хто ж свідкував магазин?

Писар. Добросовісні — Карпо, Харко і Свирид; ви їх розпитайте і обміркуйте,— це ваше діло, а наше — донести, коли хто супроти... Так оце первая стаття; а вторительная — за Степана Петраша... Чули ж, що розбійничає і намірен Коломийчиху підпалити і тому́ подобне...

Голос *(від вікна)*. Та ту й варта!

Писар. А як вона загориться, то піде за димом усе село.

Голоси *(за дверима)*. Ой, піде! Як порох!

Мошка *(тихо старшині)*. Може б, пивця?

Старшина. Принеси... а то... пекло пеклом...

Мошка побіг у бокові двері. Коломийчиха й інші посунулись до середніх дверей і там купчаться.

Писар. Бамага глаголет: «Замічено, што оний Степан Петраш весьма неблагонадьожних мислей і дерзкий бунто́вник, а посему: составить немедленно обчеськи́й приговор на виселеніє його в оддальонні області, а средства на те, не отягчая крестян, ізискати із запасного капіталу».

Старшина *(випивши пиво)*. Ху! Важне, холодне!

Мошка *(приніс жбан пива і чотири кухлі)*. На здоров'ячко, аби справа...

Старшина. Ох-ох-ох!.. Пронеси господи!

Писар. Так ось що начальство приказує... і від вас ані копійки на те грошей не править... Майте на увазі — лютість Степана на тещу, пожежу, приказ начальства і тому подобне... Так, перво́є, судіть за магазин, а потім — за Петраша... а ми тільки донесемо! *(Одходить до столу)*.

Мошка *(налива пива йому)*. Призволяйтесь!

Писар *(п'є)*. А!! Пересохла горлянка.

Голос *(за дверима)*. А що ж, панове поняті, чи справді погнило зерно?

Карпо *(від дверей)*. Вірно, погнило чисто...

Харко. Аж душить...

Свирид. Зверху справді... а далі ми не переглежували...

Голос 2-й *(за дверима)*. А смотритель був при ревізії?

Харко. Ні!

Карпо. Його уже скинуто.

Свирид. А все ж без хазяїна...

Дехто *(за дверима)*. Звісно, непорядок... непорядок!

Карпо. Та тут не те, що порядок... а те, що гниле...

Харко. Одно слово... Має ся розуміти...

Гомін росте.

Писар *(п'є пиво)*. От іще повстяні язики! Учи, учи, а вони собі... тпфу!!

Старшина. Е, трудно... поки його повернеш — тричі спотієш...

Мошка. А скільки випили горілки? Ой вей!

Ривка вигляда з бокових дверей.

Голос 1-й. Так, кажете, гниле?

Свирид. Та воно... мовбито гниле... а треба смотрителя...

Голос 2-й. Нам не про винуватого дбать, а про зерно.

Голоси. Звісно, про зерно: як тепер не купить, то після уже...

Карпо. Ой-ой, як підскочить!

Молодиця. І не докупишся, не доведи господи!

Харко. А тут по случаю можна...

Писар. Молодці!

Старшина. Благодареніє богу...

Мошка. Свирид тривожить: подарував йому квиток, а він...

Хуторянські голоси *(по черзі, а далі разом)*. Так! Перемінити... перемінить!.. Закупити мерщій!

Селянські голоси. Провірити треба: може, брешуть?

Хуторянські голоси. Чого б же вони? На свою голову?

Селянські голоси. Та що ви, хуторяни, тямите?

Хуторянські голоси. Більше вашого!

Селянські голоси. Овва!. Тюхтії! Ревізію!

Хуторянські голоси. На чорта? Самі собі не вірите!

Галас.

Одні. Ревізію! Ревізію!!

Писар. Осложненіє!

Другі. Не треба!

Глухий гомін.

М о ш к а. Ой ферфал, ферфал! І кошт, і справа!

С т а р ш и н а. Не посвари, господи, середу з п'ятінкою...

Р и в к а. Мамеле-тателе!

К а р п о. Та тихо ж!

Г о л о с и. Тихо! Тихо! Годі!

Галас потроху спада.

М о ш к а *(до Коломийчихи)*. Бачите, що воно коштує?

К о л о м и й ч и х а. У мене й душі нема!

К а р п о. Коли ми кажемо, що гниле, так вірте... та ще приказ від начальства!..

Х а р к о. Тошно... приказ...

С е л я н с ь к і г о л о с и. Та коли теє... так що ж!

Х у т о р я н с ь к і г о л о с и. Перемінить! Продать і купить!

К а р п о. Так согласні?

С е л я н с ь к і г о л о с и. То й перемінить...

Х у т о р я н с ь к і г о л о с и. Згода! Згода!

К а р п о. Давайте руки!

М о ш к а. Дають, дають! *(До писаря)*. Уф, какой гешефт!

П и с а р *(тре руки)*. Первáя стаття ублаготворена.

С т а р ш и н а. Ох, царю небесний, утішителю...

Х а р к о *(до писаря)*. Пишіть приговор.

П и с а р. Стремительно! *(До старшини)*. Він уже в мене ґотовий!

К а р п о. Тепер про Степана Петраша. Чули-сьте наказ начальства... одно слово — лиходій... каламутник... і шабаш!

Г о л о с 1-й. Тещу б в ложці води утопив.

Г о л о с 2-й. І спалить... пустить червоного півня...

С в и р и д. Щоб Степан лиходій? Не повірю!

М о ш к а *(до писаря)*. Ой, Свирид ріже! Аріхенде!!

Г о л о с 1-й. Добряча душа! Всім допомагав!

Гомін росте.

К а р п о. Та добряча... але, запалившись на тещу...

Х а р к о *(Карпу)*. І нам подарував половину позики...

К а р п о. А як піде, то й копійки не заплатимо!

Х а р к о. Хіба?!

Мошка *(підбіга)*. Ані шеляга!

Хуторянські голоси. Та що ви, коли палій?! За вашим селом і наш хутір піде...

Селянські голоси. Не повіримо!

Харко. Похвалявся!

Молодиця. Ой лишечко!

Коломийчиха. Сирота я беззаступна!

Хуторянські голоси. Та що ви чухаєтесь? Мало ще лиха, так паліїв держати?

Голос 1-й. А запакувати чоловіка нічого?

Хуторянські голоси. А запакувати всіх?

Гомін росте.

Карпо. А бамагу чули?

Хуторянські голоси. Що й казати! З богом, Парасю!

Старшина. Ох, подай боже!

Коломийчиха. Матінко свята, зглянься!

Перший голос. А якби вас?

Хуторянські голоси. То й нас! Ми всі згодні на висилку!

Селянські голоси. А ми не згодні!

Жіночі голоси. Степан — чудесний чоловік!

Хуторянські голоси. Чого жінки сюди? Гей, соцькі! Боронять ледаря! Ми згодні на висилку!

Свирид. Та що се за напасть? Коли нам пакість, то хуторян скликають, а коли хуторянам — то нас?!

Мошка. Чуєте, чуєте?

Хуторянські голоси. То ви нам на пакість?

Селянські голоси. А ви нам?

Голос 1-й. Нема селян: сход незаконний!

Встає галас; чути: «Розходьтесь!», «А нас чого зупинили?», «Які іграшки?», «Тихо!», «Мовчіть!»

Старшина. Ой, бунт!
Писар *(до соцького)*. На сход! Усмиряй!
Мошка *(до Ривки)*. Тікай, любуню! *(Разом)*
Молодиця. Ой, ще поб'ються!
Коломийчиха. Пропала справа!

Хуторянські голоси. Ми згодні на висилку!

Голоси 1-й і 2-й. Не всі! Ми — ні!

Карпо. Дві третини є... Більшина! *(До писаря)*. Пишіть при́говор!

Харко. Давайте руки!

Хуторянські голоси. Згода! Згода! Согласні!

Карпо. Більшина згода!

Селянські голоси. Незгода! Згода! Згода!

Писар. Більш як дві треті!! *(До старшини)*. Шабаште сход!

Старшина. Ох, господи! Припусти й одпусти! *(Підходить до дверей)*. Кінець сходу! Давайте руки!

Дехто. Як кінець?

Старшина. Кінець, кінець!

Галас стиха.

Ведіть Степана!

Мошка. Уф!! *(Витира хусткою піт)*.

ВИХІД VI

Ті ж і Степан, Явтух, дід, Марина й Домаха.

Явтух. Пропустіть діда!

Голоси. Дід! Дід!!

Дід показується в дверях; за ним — Марина й Домаха; юрба посунула в хату і за дверима натислась; Степан ближче до передкону.

Домаха *(з-за діда)*. Степан не виноватий — то сестра його рідна!

Коломийчиха. Ох, вирвалась!

Марина *(діду)*. Брату нічого не вдіють?

Дід. Не бійсь, доню, заступимось!

Писар *(набік)*. Так вона знов до його? Ну, стій же!

Старшина. Тихо!

Писар *(розгорта бумагу)*. Такого-то числа, місяця, года, сельский сход такої-то волості, повним числом голосів... Ну, тут хворма... слухали розбор уголовних поступків приписаного крестянина того же села Степана Петраша, как то: об умишленом погноєнії ним казьонного запасного хліба, каковоє обстоятельство грозить разореніем крестян; даліє — о пагубном і незаконном блудопаденії оного Петраша і о скусительном для наших симейств житії; даліє — об єго, Петраша, угрозах з смертельним оружієм і злокозненних понятіях, а равно і наміренії стребить пожарним пламенем все село... Слухали і постановили єдиногласно, по чистій совісті, просить начальство об із'ятії із нашого обще-

ства Степана Петраша, яко зловредного, неизправимого члена, нарушающого общественоє спокойствіє і порядок, і об отосланії вишереченного Петраша на поселеніє в Сибірськіє області... Подписі і тому подобне...

Мертва пауза.

Дід. Боже праведний!
Домаха. Степана в Сибір? (Разом).
Марина. За віщо ж?

Степан *(кланяючись на три сторони)*. Спасибі вам, люди добрі!.. Спасибі вам, браття!.. Спасибі, друзі!.. *(Зітха)*. Так от яке тепле слово від кревного люду? Так от що я маю за своє серце й добро?! Так от чим мене дякує друг, за якого я й душу свою рад покласти?! Тяжко, але певно мусить так бути!

Чути зрушений гомін. Степан чимдалі більш задихається, хапаючись часто за груди.

Так ви мене за те, що розпинався за ваші законні права, що гризся з кожною собакою за ваше добро, що не жалів для вас остатнього рубця, що ціле пекло за вас від тещі прийняв... так ви мене за все це викидаєте з свого гурту, як паршиву вівцю, як скажену собаку, і женете геть з села на край світу? Спасибі, ще раз спасибі!

Голоси одні. Ми не давали згоди!

Голоси другі. Нас одурено!

Дід *(виступа)*. Та як же у вас і язик повернувся такого собрата, як Степан, засудити на висилку?! Боже праведний! Та невже нашій темряві, нашому горю кінця-краю не буде? Невже ми власними руками своїх заступників оддаватимем на знущання, а самі будем плутатись, як сліпі? Так лучче ж нам провалитися крізь землю, аби сорому більше не мати!

Голоси. Спасибі, діду! Не треба приговору! Незгода!!

Старшина *(до писаря)*. Може б, порвати? Ну його!.. Припусти й одпусти...

Писар *(йому тихо)*. Що ви сердобольничаєте і тому подобне?

Мошка. Ві ва гіз а цуре?

Дід і другі. Скасувать! На приговор — незгода!

Степан. І касувати не треба: я знаю, що він неза-

конний, і начальство його не ствердить, і мене вони не запакують, і олії з вас тихомиром не видушать...

Писар. Та що ви даєте йому патякати?

Старшина. Що ж я? Наказаніє боже...

Степан. За магазинний хліб вас ошукали: там було сухе і здорове зерно... у мене, отруєного, ключа одрізали і, певно, гнилі підсипали...

Коломийчиха *(аж стріпонулась)*. Брехня! } *(Разом)*
Мошка. Ферфал! }

Дід. Правда, правда! Я бачив — зерно як порох... і за ключа теж: ремінець перерізано...

Голоси. Так це ж шахрайство! Мошенство!

Карпо. Нас одурено! Перевірити!

Харко. Ревізію!

Старшина. Сход закрито! Нічого більш рішати!

Писар. Розходьтесь! Десяцькі! Просіть!

Старшина *(до Степана)*. А ти не бунтуй, бо випорем!

Писар. Приговор на те єсть: предварительноє ісполненіє... і тому подобне...

Степан *(невважаючи, до людей)*. За підпал гріх вам, що й подумали: хіба ж я здатний з-за тещі ціле село обездолити?

Голоси. Зроду ні!

Мошка *(ходить, ламаючи руки)*. Ой ферфал, ферфал!

Писар. Женіть їх!

Соцькі виштовхують.

Дехто. Не штовхайсь, ідоле! Не пхай діда!

Другі *(за дверима)*. Що се за розбій? Касуємо все! Ходім до батюшки!

Всі, що опинились за дверима, посунули.

Карпо і Харко. Ходім і ми, ходім!

В хаті зосталось чимало, які не дались соцьким.

Мошка. Ой вей, вей, вей!!

Степан *(до людей)*. Не бійтесь, поки господь мені вистачить сили, буду стояти за вас! *(Бере за руки Домаху)*. Коли я перед ким отут винен, так ось перед цією, богом мені наданою дружиною...

Писар старшині щось шепоче.

Домаха. Степаночку, що ти?

Степан. Винуватий і перед цілим миром каюсь і прошу опрощення!..

Домаха. Я винувата, я... вірила брехням...

Степан. Ні, і мене баламутила ота щоденна напасть! Але що на мене за оцю безневинну склали! *(Бере Марину за руку)*. Чим її оганьбили — то проклятуща брехня! Оця дівчина, яку звеличали полюбовницею,— сестра мені рідна і, богом клянусь,— свята і чиста душа, як кришталь!

Домаха. Правда, правда!

Свирид. Хто ж брехав?

Голоси. Ач, іроди! Яку напасть сплели!

Писар осторонь щось на старшину напира, а той тільки піт утира. Мошка з розпачу щипа бороду.

Домаха. Ти мені єдиний тепер!!

Марина. І я не кину обох вас!

Коломийчиха. Не пущу я своєї дитини, не дам!

Домаха. Це вже моя воля!

Степан *(до теиці)*. Тут уже твоєї волі нема, і людям не розлучити того, що злучено богом! А ви, мої друзі... просвіти господь вашу душу!.. Коли б ви знали, як боляче, як жорстоко вразили мене у це місце *(на серце)*... А!! Нехай бог вам дарує!.. В темряві бродите, і вас, як сліпців, напасники, куди хтять, пхають, здирають остатню сорочку, одпасують собі черева з вашої крові та поту, туманять бідний ваш розум страхами, дурницями, а найпаче горілкою... І нема у вас ні братерства, ні правди, а тільки кривда панує!

Голоси. Свята правда!

Старшина. Годі вчити, бо я тебе... теє... не так!

Писар. Немедленно... предварительноє!.. *(Показує)*.

Марина. Заспокойся, брате!

Домаха. Степаночку, цур їм!

(Разом)

Степан *(запалившись, дужче)*. Вам милосердним царем права дадені, щоб ви судились і правились своїми людьми, а ви обираєте здирщиків та шкуролупів...

Старшина. Беріть його! Лози!!

Писар. Десяцькі!

Йде боротьба; десяцькі випихають людей, Коломийчиха помага.

Домаха *(кидається)*. Не руште! Не дам!!

С т е п а н *(кричить)*. Вас налякали голодом; не бійтесь, буде зверху від батька порада й підмога, і тої помочі не одберуть ваші жироїди!

С т а р ш и н а. Лози! Його суд присудив!

П и с а р. В два кінці! Я тобі — за все!

М а р и н а *(кидається і до старшини, і до людей)*. На бога! Згляньтесь!!

Г о л о с и *(з-за дверей)*. Що це за розбій?

Д о м а х а. Не дам!

Коломийчиха її одпиха.

П и с а р. Женіть їх! *(До десяцьких морга)*. Беріть!!

Писар з соцькими випиха декого; вагаються; боротьба. Мошка помага зачинити двері.

С т е п а н *(задихаючись, несамовито)*. Не бійтесь! Правда є на світі і встане! Не таким недолюдкам її задавити!

Писар з десяцькими хапають Степана. Коломийчиха одіпхнула Марину, вхопила за руку Домаху і не пуска. В трьох місцях боротьба.

Що се?! Гвалт!! Самоправство!!

Д о м а х а *(кусаючи руки Коломийчисі)*. Ай, пустіть!

К о л о м и й ч и х а. Поможіть! Кусає!

Підбіга Мошка.

Д о м а х а. Ріжуть!

М а р и н а *(навколішках)*. Милосердя! Він ледве дише!

С т е п а н. Люди! Обороніть!

С т а р ш и н а. Я йому пропишу жироїда!

П и с а р. Двойну порцію!

С т е п а н. Розбій!! Хто в бога вірує!

Його волочать до арештанської.

Г о л о с и *(за дверима)*. Пустіть!

Ламають двері.

Д о м а х а *(пручаючись)*. Марино! Не дай! Пробі!! Розбій! Вона його раз отруїла... а тепер ріжуть!..

Коломийчиха затуля їй рот.

М а р и н а *(кинулась, одчиня двері)*. Рятуйте! Спасіть!

К о л о м и й ч и х а *(прискочила і кулаком Марину так, що та впала)*. Мовчи, гадино!

Д і д *(у дверях)*. Гвалт! Душогубство!

За ним юрба.

С т е п а н *(забачивши, що Марина впала, з остатніми силами виривається)*. А!! Душогуби! *(Рушив на середину, вхопивсь за серце, захитався і впав)*.

Д о м а х а й М а р и н а *(зірвались, припали до його)*. Убили! Мертвий!

Д і д *(надбіга, підійма руки)*. Боже! Де ж ти?!

У р я д н и к *(хутко в двері)*. По приказу прибувшого господина мирового посредника старшина, Коломийчиха і писар арештовані!

Всі скам'яніли. Картина.

З а в і с а

9 липця
1892 р.

Присвячується
вельмишановній артистці
Марії Костянтинівні Заньковецькій

Талан

Драма в 5 діях і 6 одмінах

Із побиту малоруських акторів

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Марія Іванівна Лучицька — молода драматична актриса; говорить по-українському чисто, а по-руськи де-не-де помиляється.

Палажка — стара бабуся, її няня; убирається по-міщанськи.

Антон Павлович Квітка — панич з багатої фамілії в Малоросії.

Олена Миколаївна Квітка — його мати, стара уже пані.

Степан Іванович Безродний — середніх літ пан; спочатку антрепренер, а далі помічник режисера.

Юрій Савич Котенко — теж середніх літ; драматичний актор; спочатку режисер, а далі антрепренер.

Марко Карпович Жалівницький — середніх літ актор.

Роман Михайлович Лемішка — старий суфлер.

Маринка — дочка його, 17 літ, годованка Лучицької.

Катерина Григорівна Квятковська — молода актриса, теж на перші ролі, більше співочі.

Кир Іванович Гирявий — помічник режисера.

Ганна Михайлівна Кулішевич — молода актриса на ролі молодиць і жвавих баб.

Рябкова, Богданиха — молоді дівчата, хористки.

Романчук — лікар із земських, старий уже, з сивими бачками.

Андрій Віталійович Антипов — редактор газети.

Аврам Семенович Юркович — репортер, молодий хлопець. В розмові трошечки чути еврейське.

Гаша — ключниця при дворі в пані Квітки. Придзиґльована, молода ще.

Парикмахер, машиніст, робочий, лакей при гостиниці, хорист 1-й і 2-й, студент 1-й і 2-й, молодь, хористка 1-а і 2-а і хор.

Діється в наші часи*. Між другою і третьою дією проходить пів-року; між третьою і четвертою — шість місяців, між четвертою і п'ятою — три тижні.

* 90-і роки минулого століття.

ДІЯ ПЕРША

Чорна сторона за коном. З лівого боку від актора йде навкоси ряд уборних; видко тільки двері, а першої уборної й середину, що пишно обставлена: килими, дорога мебель, свічадо. З правого боку — кінці лаштунків. Середина — вільний для акторів і їх виступів прохід. Вдалині йдуть сходи вгору. Усюди награмсано купи приставок, декорацій і іншого. Самий кін іде поза лаштунками вправо; туди виступають актори і тудою ж надходить в антрактах і публіка. При піднятті завіси темпувато, а потім ясно.

ВИХІД І

Гирявий, машиніст, двоє робочих, хористка перша і друга, хорист перший, а потім Маринка. Метушня на кону. Робочі тягнуть приставки. Газовщики засвічують рампу, софіти. Хор мовчки підніпмається по сходах. Друга уборна відчинена. Парикмахер то вбіга, то вибіга. До третьої уборної надходить Квятковська і зачиняється.

Машиніст *(вгору)*. Оддай! Ще! Правіше трохи! *(Робочому)*. А ти куди?

Робочий. За пригорком.

Машиніст. Чого ж ти річку поцупив? Он дубка отого тягни та підіпри осокою.

Гирявий *(мечеться то за лаштунки, то в уборні)*. Проворніш! Ламповщик!! Софіти світи! Не повисипалися, чи що? *(За лаштунки)*. К бісу те небо, село спускай!

Хорист перший *(кричить згори)*. Гар-де-робщик! Го-го!!

Гирявий. Чи ти не сказився? Публіка вже йде!

Хорист перший. Такі чоботи отой всучив, що й палець не влазить.

Гирявий. Гукни мені ірода! А!! *(Побіг і знов стріча парикмахера)*. А що, сьогодні вночі устругнемо стукалку?

Парикмахер. Та в мене і гуде, і стріля...

Гирявий. Пусте! А я з реквізиту прихвачу та, може, й управляючого.

Парикмахер. Ото б діло! *(Входить у 2-у уборну)*.

Котенко *(голос з 2-ї уборної)*. Готово?

Гирявий. Зараз. *(Робочим)*. Гей, гав не ловіть! *(До хористок, що йдуть поуз)*. Проворніш!

Хористка перша *(підходить)*. Одпустіть мене!

Гирявий *(назад руку)*. Оправдательні документи?

Хористка кладе бумажку.

Гм! На три дні! *(Голосно)*. Швидше! Дзвоню! *(Біжить і деяким хористкам щось шепче)*.

Маринка *(підбіга до 1-ї уборної)*. От, замок!

Гирявий *(до неї)*. А пані Лучицька скоро?

Маринка. Зараз, тільки ось принесу... *(Ввійшла в 1-у уборну і почала діставати речі)*.

ВИХІД II

Ті ж і Котенко.

Котенко. Що? Готово?

Гирявий. Ту ж мить; дзвоню! *(Робочим на бігу)*. Духом! *(Дзвонить)*.

Котенко *(стука в 3-ю уборну)*. Пустіть!

Квятковська *(голос)*. Я в льолі...

Котенко. Хе-хе-хе! Розчудеснійше!

Квятковська *(голос)*. Одійдіть-бо! Гетьте!

Котенко *(підгляда)*. Гм-гм!.. *(Тре руки)*. Так швидше ж, пора! *(Підходить до кону)*. Чого баряться?

Гирявий. Готово! Даю третій! *(Дзвонить)*.

Музика починає за лаштунками тихо грати.

Котенко. А як збор?

Гирявий. З приставними...

Котенко. А... *(Чуха потилицю)*. Своєю шкурою чужі боки латаємо! Сказано, багатому чорт і дітей колише.

Гирявий. Він має втрати...

Котенко. Брехня!

Гирявий. Сам підраховував книги,— вірте!

Котенко. Певно, той одбира, таранкуватий?

Гирявий. Хто його зна? По книгах чисто, а все втрати, збитки... Страшенні розходи!

Котенко. Скажіть!

Гирявий. Управляючий претендує, що первий персонаж бере по чотири свічки при газі і що коньяк та закуски на реквізит ставляться...

Котенко. Скажи тому чорту рябому, щоб він до сцени не плутавсь, бо я його і з паном ковтну!

ВИХІД III

Ті ж і Юркович.

Юркович (*здоровкається на ходу з Гирявим*). Здоров! Ну? Що? Як? Папіроски нема? Яка, братику, наклюнулась!

Гирявий. Ну?

Юркович (*шепоче на вухо*). Найвища школа! (*До Котенка*). Славнійшому й шановнійшому до самої землі!

Котенко (*жме руку*). Здоровенькі, здоровенькі!

Юркович. І слава, і честь, і хвала! Коло каси бійка, в дверях давка, на гальорці галас... Хороше?? Помічаєте, як мене ваші панії нашрубували,— балакаю!

Котенко. І гаразд.

Юркович (*кланяється комусь за лаштунки*). Барон!.. Князь... І його превосходительство... ого-го! Браво! Браво!

Котенко. Пора б; перше гребали...

Юркович. І се чудо зробила ваша чудова Маруся Лучицька!

Котенко. Хто? Як? І це ви кажете щиро?

Юркович. Саме щиро.

Котенко. Лучицька б то світ перевернула?

Юркович. Вона, своїм талантом надзвичайним...

Котенко. Коли отаке провадить який-небудь дурноголовий плахітник, то йому і бог простить; а коли нісенітницю торочить все ж таки чоловік освічений, який орудує і пером,— так мене злість бере... Лучицька! Що вона одна варт? Обставлю я її штурпаками, то й не пізнаєте! Комік і ансамбль — всьому голова, всьому сила!..

Ю р к о в и ч. А-а! По-ні-маю: ансамбль, комік — вірно! Ансамблева дружня гра... чудо... прелість! Звичайно, розуміється... Коли кругом талани... такого багато... Цілий квітник таланів...

К о т е н к о. Та ви чоловік розумний... Завважте ще й те: хто зробив актрису з Лучицької? Я!! Адже як прибилась вона, то всі кричали: де це ви таку дохлятину вискіпали?.. А я пробачив, що в тім дранті є вогник. Скільки серця порвав, скільки душі потратив, а таки розворушив жар і видув вогонь! Тепер-то всі тішаться, а нікому і в голову не спаде, кому треба кланятись? Нашої праці світові не видко, ми, як кроти, під землею риємось та добуваємо камінь блискучий... І спасибі ніхто не скаже...

Ю р к о в и ч. Що-о? Не може бути! Щоб такої кривди... Ми всі дивуємось... ми, малороси...

К о т е н к о. Ех! Що мир, що громада? Їй нових божків подавай, а старих — під лаву! Та ще надто коли новий божок у спідниці! Тут би преса повинна показати дужим, неп'яним словом, де справжній талан, де всьому ділу основа,— а вона і собі за юрбою: «Лучицька дива, наше сонце!» Тпху! Аж досадно!

Ю р к о в и ч. Так, так! Зовсім справедливо... Ви мені просто розплющили очі... Це зовсім вірний і оригінальний погляд... Я проводитиму... Тільки треба за афіші погодитись.

К о т е н к о. Друковатиму в вас! Та ви придивіться тільки холодним оком, то і талану у Лучицької як кіт наплакав; от у Квятковської природного живця більше...

Ю р к о в и ч. А знаєте, я і сам помічав...

К о т е н к о. То ж то-бо й є! А як оті хвальби нищать талан, псують людину! Просто — погибель одна! Прочита вона, що її похвалили, що їй кадять,— і вже у неї в голові замакітрилось, уже до неї й на козі не під'їдеш: талан! Дива!! Куди ж їй слухати навчителя,— вона самородок, вона сама навчить кожного... і пішла, і пішла... Та замість того щоб вгору, та вниз! А тут іще оті безпері... А! гнав би просто усіх! Треба ж розрізняти розвите дерево, яке не боїться ні дощу, ні сонця, од пуп'янка...

Ю р к о в и ч. Знаєте, ваші думки — їх просто низати на золоту глицю: ми теж сліпі, нам проводаря треба...

Котенко. Конечне. Ходім до моеї уборної... Коньячку пропустимо...

Юркович. З агромною охотою.

ВИХІД IV

Ті ж і Квятковська.

Квятковська *(вибіга, жартливо)*. Ось і я, готова!

Котенко. Чудесно. Ану, яка?

Квятковська. Роздивляйтесь, пане отамане!

Котенко *(до Юрковича)*. А що, славна в мене донечка Катруся?

Юркович. Очі сліпить.

Квятковська. То ви через Лучицьку осліпли, та других і не добачаєте...

Юркович. Коли та сліпить, так панна геть вийма очі... і підеш старцем навіки...

Квятковська. Чуєте, пане отамане, як мене хвалять; правда, я славна?

Юркович. Антик!

Квятковська. А пан отаман все лається, все допіка, що не хутко вбираюсь, що не гаразд, не до ладу... і що мені нічого не личить... що я така незграбна, така негарна! *(Копилить губки)*.

Юркович. І ви такі несправедливі? Ай-ай-ай! Не вірте йому — ви самий смак!

Квятковська. Ага, он яка я! Цяця! Чуєш, отамане? А ти все лаєшся! *(Крутить його)*.

Котенко *(гладить по голівці)*. Люблю, як душу, а трясу, як грушу.

Квятковська. Трясти — фе! А любити — цяцяно! У, яка я щаслива, як мені весело! *(Б'є в ладоші, крутиться* і *пригортається до Котенка)*. Отамане пузатенький! Яка я тонесенька перед ним, мов хмелиночка! Аж ніяково!

Юркович. Ну, яка пишна дитьо, яка чудова квіточка, аж страшно! *(Проходить і перешіптується з Гирявим)*.

Котенко *(підходить до Квятковської)*. А ви таки справді гарнесенькі, славнесенькі *(гладить їй руку)* і мені дуже до вподоби.

Квятковська *(зазира в очі)*. Дядя ще й закохається?

Котенко. Ой-ой! Ще й як! Ви мене знаєте... А коли закохаюсь — і душу свою за вас положу... І Катруся оттак піде вгору...

Квятковська. Аж сукні буде тра надтачати?

Котенко. Хе-хе-хе! І на те буде рада...

Квятковська. Казала баба, як лізла на граба, а грабок реп — і баба геп!

Котенко. Не бійтесь — грабок надежний; другі швидше гепнуть, а ми стоятимем!

Ввіходять в 3-ю уборну.

Гирявий *(Юрковичу)*. Слухай, справді: ти там нашрейбуй і про мене, що мов і сякий і такий...

Юркович. Напишу, напишу.

Гирявий. А тепер упоїтельно? Гайда!

Виходять.

ВИХІД V

Кулішевич і Квітка.

Квітка. Нема, нема її; я вже забігав сюди...

Кулішевич. То, певно, ще дома: прийде.

Квітка. А як слаба?

Кулішевич. То лежатиме, поки не встане...

Квітка. Борони боже! І як ви так спокійно?

Кулішевич. А що ж мені — на мур дратись чи землю їсти?

Квітка. Та за неї і під колеса вагона...

Кулішевич. Лягайте, коли є охота, а я не ляжу, як не люблю Марусю, а не ляжу... це вже вибачайте!

Квітка. Та хоч би провідали, що і як?

Кулішевич. Скажіть на милість! У його болячка, а я собі печену цибулю ложи!

Квітка. У мене душі нема...

Кулішевич. Та що з нею станеться? Прийде — надивитесь... А коли під п'яти пече, то біжіть та й провідайте...

Квітка *(зітха)*. Я до неї невхожий...

Кулішевич. Чому? Не пуска?

Квітка. Та... сливе... те...

Кулішевич. А, он що! Певно, прошпетився?

Квітка. Не знаю... ми перше... добре знайомі були... але от тепер ухиляється й розмовляти, мов чужа...

Кулішевич. Гм-гм! Не без причини... А я думала... Хіба той?

Квітка. Хто? Що?

Кулішевич. Нічого! Все будете знать — рано постарієтесь.

Квітка. Скажіть-бо, голубочко!

Кулішевич. Чи ба, який солодкий!

Квітка. Ріднесенька! Одкрийте мені очі... Я сліпий... я божевільний!..

Кулішевич. Та нічого!.. От намігся! А раді б були, коли б зглянулась?

Квітка. Сказився б!

Кулішевич. Тю на вас! Ще й мене покусаєте!

Квітка. Не до жартів, не до жартів мені.

Кулішевич. Бідненький! *(Показує на Маринку, що біжить)*. Он у кого розпитайте, коли кортить.

Квітка. Ага, ага! *(Біжить догнати)*.

Кулішевич *(вслід йому)*. Смали, смали халявки, вскочиш і в лабети!

ВИХІД VI

Ті ж і Котенко та Квятковська.

Котенко *(виходить з Квятковською)*. А вам би, Ганно Михайлівно, і прибиратись пора.

Кулішевич. Не бійтесь, я й так гарна.

Котенко. А як покришку перемінимо, під другу підете?

Кулішевич. Дивлячись під яку: інша так накриє, що й дихати нікуди! *(Входить в 4-у уборну)*.

Котенко *(підходить до 1-ї уборної)*. Що се, Лучицької досі нема?

Квятковська. Така й вона, щоб зáгодя! То для нас, бідних, і контракти, і штрафи, а для неї — нема!

Котенко. Для мене всі рівні.

Квятковська. Хто б говорив, а хто б слухав: то до мене ви підсипаєтесь з жарту, а я й мізинця для вас супроти Марусі не варт — тій і ролі найкращі, і уборна перва, і все... пáдам до ног! Бо боїтесь.

Котенко. Я? Боюсь? Та вона в мене ось де! Побачите, яку я їй вспругну штуку.

Квятковська. Ану-ну, серце! Докажи, що я мила!

Котенко. Гирявий! Гирявий! Гей!

ВИХІД VII

Ті ж і Гирявий.

Гирявий *(вискакує весело)*. Я тутечки!

Котенко. Оповістіть — першою йде драма.

Гирявий. А я на водевіль...

Котенко. Тридцять раз вам казав: при драмі водевіль на кінці.

Гирявий кинувся. Квятковська фиркнула і втекла.

ВИХІД VIII

Котенко і Жалівницький.

Жалівницький *(на порозі 2-ї уборної)*. Слухайте, Савичу, ще Марії Іванівни нема?

Котенко. Мені нема діла: мусить бути по контракту о сьомій годині; іначе — штраф!

Жалівницький. Та чудні ви які! Хто з нас по контракту приходить? Всяк — по афіші.

Котенко. Афіша бреше: водевіль завжди по драмі.

Жалівницький. По руських трупах, а в нас — зроду.

Котенко. А я так хочу, і мені ти не указ! *(Піднімає тон)*.

Жалівницький. Так оповістіть перше, то й знатимем, а коли афіша брехлива, то ваша вина.

Котенко. Не вчіть мене! Ще молоко на губах не обсохло!

Жалівницький *(підходить)*. Що-о?! Кричать здумали?

Котенко *(упавшим тоном)*. Я так... од природи... У мене такий голос... Що ж, мене поставлено режисером.

Жалівницький. Так коли ви режисер, так не робіть бéшкету! *(Заходить в уборну, грюкнувши дверима)*.

ВИХІД IX

Котенко та Лемішка.

Котенко. Готово? Завісу! Всі на місця!

Лемішка *(біжить злякано)*. Ох, господи!

Котенко. Куди, старий?

Лемішка. Надобность... книжки...

Котенко. В будку!

Лемішка. Только... листика... до книжки листика... Водевілем підвели... водевілем... Я прихватком...

Котенко. До будки мені! Тут завісу дали, а він...

Лемішка. Да... возмутительно... Але я завжди і душею, і серцем... по гроб живота...

Котенко. Годі базікати! Гайда! *(Повертає за шиворот)*.

Лемішка. Не утруждайтесь... лечу, лечу! Я напам'ять... од палятурки до палятурки! *(Біжить)*.

ВИХІД X

Лучицька та Маринка, потім Жалівницький. Котенко забачив — і за лаштунки.

Лучицька *(задихавшись, вбігає в 1-у уборну)*. Ох, як бігла! Серце мало не вискочить!.. Що? Опізнилась?

Жалівницький *(з уборної)*. Ні, тільки що почали. *(Іде до неї)*.

Лучицька. О? То я вспію,— ще багато часу... мій вихід останній. Добре, що я маю звичку дома одягати костюм. *(Начинає гримуватися)*. Ху, як дух забива: так налякали! І що се сталося?

Жалівницький *(убраний парубком)*. Якийсь гедзь укусив. Даймо, що я знаю, який отой гедзь...

Лучицька. Який же?

Жалівницький. Квятковська.

Лучицька. Не може бути: вона така добра; зо мною ласка́ва, як сестра...

Жалівницький. Вірте! Та вона готова вас в ложці води утопити.

Лучицька. За віщо б? Хіба за те, що я її люблю?

Жалівницький. За те, що таланом забиваєте. Ви готові за всіх головою наложити, а для вас то ніхто

й пальця не вріже: про свою шкуру всяк дба, а в вічі, звичайно, скалить зуби...

Лучицька. Як ви хмуро дивитесь на людей: при такій вірі тяжко й жити! А я певна, що зовсім поганих людей і нема, що оберніться теплим словом навіть до лиходія, то і в його бог озоветься...

Жалівницький. Ох-ох! Коли б то так! А краще не діймайте віри, то не зневіритесь.

Лучицька. І вам, значить, не діймати? *(Подає руку)*. Я й привітатись забула!

Жалівницький. І мені навіть.

Лучицька. Гай-гай! Який же ви, друже, непевний! Ні, на вас я як на гору: ви в мене найщирша, найрідніша людина... та ще моя няня, бабуся. Коли б не ви, я не знаю, що б зі мною сталося. Я не забуду до смерті тієї першої зустрічі, коли я, божевільна, з одчаю мало на себе рук не зняла. Ви постерегли мою страшну думку, ви одігріли порадою теплою моє серце задубле, ви визвали благодійні сльози; ви показали мені нову путь, яка може загоїти врази... і я припала з захватом до ніг нового бога... Як же мені вас не любити? *(Простягає йому руку)*.

Він цілує.

Жалівницький. Ви освітили сей храм і стали в йому богинею. Але пробачте мені слово,— спокуситель знов тут, пантрує за вами, коршуном над головою кружить.

Лучицька *(спалахнувши)*. Його зальоти тепер не страшні. Я, признатись, і спізнилась того, що боялась стрінутись з Антоном Павловичем.

Жалівницький. Ви мені тільки позвольте, то він і носа сюди не покаже.

Лучицька. Що ви? Хіба він мені що? Я не за його...

Жалівницький. А за себе боялись? А-а! *(Кудлить волосся)*.

Лучицька. Ви й назвиська його не можете чути спокійно!

Жалівницький. Даруйте, не можу! Він, на мій погляд, розбещений панич, занужений своєю нікчемністю.

Лучицька. Сором, сором, мій друже! Се якесь

Сцена з «Утопленої» М. Старицького в театрі М. Садовського.

лихе почуття, а не ваше серце... Антон Павлович не нікчема, а чоловік вельми освічений і талановитий, з чесними, гуманними засадами... а що не при ділі,— так у нашій окружній темряві передовій людині притулку нема...

Жалівницький. Бачите, з яким палом за його заступаєтесь: видно, добре вам задурманив і розум, і серце. А йому, ласуну, одна тільки примха, одні хвастощі...

Лучицька. Не лайте ж мені його в вічі: невже вам не жалко мене вразити, мені боліч зробити?

Жалівницький. Згибло все! Ви закохані знов у Квітку!

Лучицька. Ой! Що ви? Звідкіль така думка?

Жалівницький. Закохані, закохані... правда?

Лучицька. Ні, ні!.. Не знаю... і не думала! Я задавила давнє...

Жалівницький. Закохані — і мови нема.

Лучицька. Що ви? Ані слова про те! Як ви умієте людину збентежити... жарину кинути в серце.

Жалівницький. Не рвія в мене кричить: я вашим щастям щасливий... тільки не йому вам його дати, а хіба поламати життя! І святе іскуство піде до дідька, і погине чудовий талан, замре, втіхи ради, висока душа, а Україна знов сиротою зостанеться!

Лучицька. Борони боже! *(Пауза. Далі жваво)*. Не бійтесь, не зраджу, з свого дорогого шляху не зійду!

Гирявий *(у двері)*. Марко Карпович! Вихід!

Жалівницький *(скакує)*. Біжу! *(Виходить за лаштунки)*.

Лучицька *(хапаючись за серце)*. Якось здавило серце... Чи страх налетів... чи просто холод, мороз?.. Маринко, накинь на мене хустку... *(Пауза)*. Пусте!.. Зневага одна... Там ганьба... а!.. Далі, далі!! *(Пауза)*. Ні, ні! Не станеться... ніколи... задавлю! А дай ще мені, Маринко, вина... щось холодно.

Маринка подає; Лучицька п'є нервово.

Як думаєш, я на мерзоту нездатна?

Маринка. Що ви?

Лучицька. То-то ж! Так і думай, моя дитино!

Маринка. Авжеж... Ой, пора мені! *(Вибігає)*.

Лучицька спирається на руки на стіл і здавлює ними свою голову.

ВИХІД XI

Ті ж і Котенко та Безродний.
Безродний іде в 1-у уборну, здоровкається. Лучицька здригнулась. Обоє мовчки сидять.

Котенко *(до Маринки, що вийшла з уборної)*. Ану, ближче стань! *(Роздивляється, ласкає)*. Гарна дівчинка... настояща українка... і оченята як терен... Хочеш, буду ролі давати, актрису зроблю?

Маринка. Я б і не знаю, що...

Котенко. Так заходь, я начитуватиму...

Гирявий *(підбігає)*. Ваш вихід.

Котенко. Тю! *(Пішов за лаштунки)*.

Виходить з уборної Кулішевич і йде теж, проглежуючи ролю, на кін.

Безродний. Знаєте, Марусю, якби не ви, давно б у мене опустилися крила.

Лучицька. Я? Що я?.. Сама безсила...

Безродний. Безсила? Та од вас я тільки й набираюся тії душевної сили і віри, а то давно б уже витратився. І це саме діло, яке мені було великим, тепер часами здається гноїщем, у якому вигодовуються і розплоджуються черви...

Лучицька. Вас знову, певно, образили чим?

Безродний. Не мене, а мою віру в людей. Те, що я несу збитки, мене мало обходить, а те, що я жодними втратами не можу купить щирості у людини,— те мене рве!

Лучицька. Вас все занадто смутить: ви надзвичайного хочете... Люди як люди...

Безродний. Людину-то я чую... От ви мені дорогі не таланом своїм, не тим, що на його збирається люд, а своєю ясною вірою у людей і в святу справу, своєю чистою як кришталь душею...

Лучицька. Не хваліть... не стою...

Безродний. В вас про себе і думки ніколи нема...

Лучицька. Не хваліть, не хваліть... Не та я...

Безродний. Ви ні перед якою жертвою не зупинитесь...

Лучицька. Не та я... не та я, кажу...

Безродний. Та, та! Ви не одступитесь од рідного діла...

Лучицька. Голубчику, ріднесенький! Не знаю... Боюсь, щоб ви й у мені не зневірились...

Безродний. Зроду-віку! Я тільки тут і спочиваю душею...

Лучицька. Спасибі!.. Дай боже! От ви ще новий ланцюг, який мене в'яже до діла... *(Усміхається)*. Гляділь же, щоб лиха сила його не порвала... *(Хутко встає)*. Не вирве, не вирве, друже!.. Пора, мій вихід... *(Виходить)*.

За нею Безродний.

(Гирявому). Мені, здається, з того боку?

Гирявий. Так, з третього плану.

Лучицька іде за лаштунки, Безродний за нею.

ВИХІД XII

Квятковська та Безродний.

Квятковська *(примітивши Безродного, мов ненароком набігає на нього з уборної)*. Таточко? Ах, даруйте, простіть!..

Безродний. Вибачте: я винуватий, на дорозі стою...

Квятковська. Ох, як я перелякалася! *(Бере його руку)*. Гляньте, як серце стукотить...

Безродний *(не дає руки)*. Хіба я такий страшний?

Квятковська. Татко страшний? Таточко наш любий, цяцяний... а не страшний... Ой! Не дивіться на мене так, а то мене то морозом, то приском обсипа...

Безродний. Чого ж то? Пропасниця?

Квятковська. Може. *(Пригортається)*. Яка я манесенька перед татусеньком: мене як тато шубою вкриє, то й не видко... *(Ховається за полу)*.

Безродний. Не жартуйте так: розігрієтесь, та на холодний протяг, то ще вава буде... До побачення! *(Вийшов)*.

Квятковська *(вслід)*. До Лучицької вже? А ми невгодні! У, проклята! *(Позира на кін, а далі йде до своєї уборної)*.

ВИХІД XIII

Котенко, Гирявий, потім Куліщевич.

Котенко *(виходить з першого плану, прислухається,— не аплодирують)*. Що се вони? Сплять чи почуміли? *(Пауза)*. Якесь дрантя в театрі! *(Гирявому, що підбіг)*. Де Лучицька? Чого її не видко?

Гирявий. Пішла тудою на вихід... Он!

Розлягаються оплески; крики: «Лучицька!! Бра-во!!»

Котенко *(зло)*. Здуріли, чисто здуріли! Якісь навіжені чи п'яні! *(Гирявому)*. Де ви мені стіл поставили? А табуретка яка? Трохи не впав!.. Гроші брать знаєте, а пильнувати діла — нема! Чого суфлеру не сказали, що од «Скусителю мій» до «Палайте, мрії» хрест?

Гирявий. Говорив...

Котенко. Чого ж він мені подає та й подає... Хор де? Чому не на місці? Нехай тільки накладуть, то захурчать і вони, і ви!

Гирявий *(виходить)*. Ну, колись і я... хоч ограблю, а свою заведу!

Кулішевич виходить з кону з оплесками і криками: «Браво, Кулішевич!»

Котенко. Га?! Нова болячка! *(До неї)*. Не надсаджуйтесь для гальорки, не передавайте куті меду!

Кулішевич. Чи ви не проспались, чи хміль ще не вийшов?

Котенко *(виходячи за лаштунки)*. Не крутіть!

Кулішевич. Тю-тю! Та іще фіть-фіть! *(Квятковській)*. Чи ти його, бува, чим не розсердила?

Квятковська. Кого? Тата?

Кулішевич. Та ні, отого кабана!

Квятковська. А що?

Кулішевич. Сказився чисто, аж пінить! *(Пішла до уборної, а далі з неї виходить)*.

ВИХІД XIV

Ті ж і хор.

Гирявий *(розставляє хор за лаштунками)*. Панове, будьте ласкаві, ані писніть! Уваги найбільше: ви ж починаєте за кулісами... так щоб разом, по одному ма-

ху... Та, бога ради, ані пари з уст... Котенко лютий — всіх розпудить. Дивіться всі на мене — і вмент! *(Одходить і прислухається до суфлера)*.

Рябкова *(впереді)*. А що, знайшла кватирю?

Богданиха. Знайшла, та така...

Рябкова. А що в місяць?

Богданиха. Вісім за паскудство...

Рябкова. А нам і борщ чудесний дає з бараниною, з салом.

Перший хорист. Ну й голова, аж крутить!

Другий хорист. Довго кружляли?

Перший хорист. До світу... Ні, аж до обід!

Другий хорист. А рябий всю получку процвиндрив!..

Спочатку ближні, а далі й усі розсміялися. Саме тоді Гирявий махнув: одні вступили, другі спізнились, треті почали іншу пісню. Вийшла кацен-музик.

Гирявий *(схопившись за волосся)*. Ай! Зарізали!!

Хор так і пішов, а на кону вже поправився.

ВИХІД XV

Ті ж і Котенко.

Котенко *(після добрих оплесків і криків «браво» виходить усміхаючись)*. Ага! Прочумались-таки! *(Знову виходить)*. Ні, публіка в театрі інтелігентна! *(Гирявому)*. От сьогодні хор добре вступив. Спасибі! *(До хору, що ввійшов)*. Молодці, хлопці! *(Квятковській)*. Ну, моя квіточко, заткнім лихо за пояса та на злість ворогам... Ну, боже благослови! *(Возлагає руку)*.

Квятковська вибігає з легеньким оплеском.

О? І єсть!

Кулішевич. Чого ви на мене визвірились?

Котенко. Хе-хе-хе! На вас і визвіришся, як вищирите зубки...

Кулішевич. Атож: не кладіть пальця в рот...

Котенко *(гладить її по плечу)*. Кусаний уже, моя люба!

Кулішевич *(виходячи на кін)*. Отак краще: ласкаве телятко дві матки ссе...

Котенко *(вслід)*. Мені, бідному, хоч би одна, та добра!

ВИХІД XVI

Котенко, Лучицька, Кулішевич, Квятковська, Гирявий та хор.

Котенко *(зачувши грімовий оплеск)*. А! Це знов отій примадонні? От каторжна, гадюка чортова! *(Знову грім)*. Розчавив би, щоб і між ногами не плазувала! *(Знову оплески)*. Тпху! Пропадіть ви пропадом! *(Іде сердито до уборної, зрива парик)*. Які се ти мені парики даєш? Просто рощитать, та й уже!

Лучицька виходить з букетом. Крик за лаштунками: «Лучицьку, Лучицьку!» З-за лаштунків виходять Кулішевич, Квятковська і хор.

(З уборної). Квятковська, на вихід!

Гирявий. Лучицьку кричать.

Котенко. І Квятковську — я чую. Випустіть двох.

Гирявий. Лучицька і Квятковська, на вихід! Даю!

Виходять. Крики: «Браво! Лучицька, Лучицька!» Дехто: «Котенко!» Лучицька і Котенко!!

Виходять. Крики: «Браво, браво!! Лучицька solo!»

Котенко *(хмуро)*. Випустіть її, та й годі! Більше ні разу! Готуйте картину! Дзвінок!

Гирявий. Лучицька! Даю!

Страшний оплеск і крики.

Лучицька *(з букетом і вінком іде до уборної)*. Ху, утомилася! Голова горить... серце ниє... мов пережила страшну годину... А проте і втіха тремтить... *(Маринці, що за нею увійшла)*. Води мені, голубко, і одеколону.

На кін виходить і публіка розмаїта.

ВИХІД XVII

Ті ж та Антипов, Юркович та молодь.

Антипов *(пробираючись важно до уборної 1-ї)*. Прекрасно! Чудесно! Ансамбль превосходный!.. Все на своих местах... Одобряю, одобряю. *(Подає на ходу Котенку і Кулішевич руку)*.

Юркович *(вийшов з дальньої уборної, хитаючись)*. Неподражаемо!.. Антик! Мы малороссы! Prachtvoll!..

Charmant! Delicieux! * И все не она, а мой друг Котенко... потому — крот... и Гирявый, ура!!

Г и р я в и й *(сіпа)*. Що ти? Антипів он!

Ю р к о в и ч. О? Громовержец!.. Испаряюсь! *(Ховається)*.

А н т и п о в *(у дверей № 1)*. Можно?

Л у ч и ц ь к а. Войдите.

А н т и п о в *(входить)*. Великолепно! Очаровательно! Вы целая прелесть! Ручку, ручку позвольте!

Л у ч и ц ь к а. Вы довольны? Очень рада. А я боялась, что будете бранить... я сегодня как-то расстроена...

А н т и п о в. Вы сегодня восхитительны, моя дива! За одно только журю и буду журить: грех, большой грех! Для такого таланта рамки малы; он рвется из них, а они давят... Мелко, мелко для вас! Поймите это! Пора на широкое, могучее море!

Л у ч и ц ь к а. Море пустынно и нелюдимо, на нем и затеряться, и утонуть легко; родная ж речка с зелеными вербами и безопаснее, и симпатичнее.

А н т и п о в. Полноте ребячиться; вам и моря мало... океан вас ждет безбрежный... Нет, я теперь от вас не отстану...

Л у ч и ц ь к а. Я хоч и робка, но упорна...

М о л о д ь *(входячи)*. Непорівнянна! Пишна! Богине наша! Браво!! *(Аплодують)*.

Л у ч и ц ь к а *(розчулено)*. Дякую, дякую, мої любі! Спасибі, голуб'ята, за щирість! Нате вам на спогад! *(Роздає з букета квіти)*.

Всі цілують їй руки.

В с і. Спасибі! Слава! Слава!!

А н т и п о в. Ну, теперь и меня придавят... Эх, юность горячая,— завидно!.. Пропустите хоть ветерана! *(Пробирається)*.

К о т е н к о *(в двері)*. Господа, полиция запрещает... Прошу вас! Это беспорядок... Сейчас начало! *(Гирявому)*. Давайте занавіс. *(Сердито своїм)*. Завела чисто содому!

К в я т к о в с ь к а. Ще й не те заведе!

К о т е н к о. Господа, прошу очистить сцену!

Метушня. Дзвінок. Всі виходять. Котенко і Квятковська — за лаштунки.

---

* Чудово! *(Нім.)* Прекрасно! Чудово! *(Франц.)*

ВИХІД XVIII

Л у ч и ц ь к а та К в і т к а.

Л у ч и ц ь к а *(тре собі одеколоном виски)*. Як дрижить у мене все... Яка радість, яка втіха висока!.. Якого ж ще раю? Одваги, Марусю, більш одваги і сталості! І доля нас не злама! *(Виходить на передкін)*.

К в і т к а *(підбіга з букетом)*. Царице моя! Провідна зоре! Ви окували мою душу, сп'янили...

Л у ч и ц ь к а *(збентежено)*. Тихо, бога ради... Ні слова, Антон Павлович, ні згука! Минуле зосталось за нами: воно нас не дожене, та й ми до його не вернемось...

К в і т к а. Чому не вернутись, чому?

Л у ч и ц ь к а. Шляхи наші розійшлись.

Г и р я в и й *(підбіга)*. Ваш зараз вихід.

Л у ч и ц ь к а. Чуєте? Он що зове і тягне мене! Он чия тепер я рабиня! *(Показує рукою на кін)*.

Квітка схопився за голову.

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

Середина розкішного покою в готелі. Двері просто — вхідні, направо — до кімнати. По стінах вінки; на столах і усюди багато коштовних речей.

ВИХІД І

Палажка, Маринка, потім лакей.

Маринка *(за чаєм)*. Сьогодні Маруся краще спала, а то ті дві ночі так ані на крихітку: то руки лама, то уставиться і дума щось, дума, ані озоветься.

Палажка *(п'є з мисочки)*. І що їй сталося? Чи не зобидив хто? А може, наврочив? Так ні: всі забігають, навідують, і великі й малі,— всі зажурилися...

Маринка. Ох, не всі, не всі: Квятковська аж скаче, та й Юрій Савич радий, помічаю.

Палажка. Ох, отi кіятри, пропади вони пропадом! Тільки з чортами єднання. Всяк тобі з ними наклада. Примажеться, прибереться і почне перед миром ламатись: і регочеться, і співа, і танцює, і плаче, і репетує... А ті радіють, гукають, ляскають... один гріх і спокуса! *(До лакея, що стукнув дверима)*. А ти не грюкай дверима!

Лакей. Невозможно основательно ногою: руки заняты-с.

Палажка. Принеси масла й сметанки.

Лакей. Сметаны нетути.

Маринка. Не сметаны, а сливок.

Лакей. Сливок? Понимаем; сейчас. *(Виходячи)*. А то сметаны! Сметана одно положение, а сливки другое.

Палажка. А сливки в нас на дереві ростуть! От

ще вовна! Ти йому по-християнськи, а воно тобі зуби скалить!

М а р и н к а. Ситниці нема, а Маруся любить з маслом... Збігаю та куплю. *(Одягається й іде)*.

ВИХІД II

П а л а ж к а і л а к е й.

Л а к е й *(приносить сливки)*. Извольте-с; материал первого сорта.

П а л а ж к а. Ще хвастається. *(Розгляда)*. Оце перший сорт? Охота по цих городах їздити та клопіт на голову брати!

Л а к е й *(виходить)*. Известное дело: деревенщина — репа, а город — фантазия!

П а л а ж к а. Тпху на твоє пір'я!

Стук у двері.

Хто там? Тихше! Чого ви, пане? Вона просила, щоб їй покій дали.

ВИХІД III

П а л а ж к а і К в і т к а.

К в і т к а *(в дверях)*. А як їй, няню, голубочко?

П а л а ж к а. Мов краще б то, а то так налякала!

К в і т к а *(переходить в кімнату, поблиз дверей)*. Няню, вірте, я ці три дні трохи рук на себе не зняв: сюди прибіжу — не пускають, питаюсь у того, другого — ніхто нічого певного не зна, в театр кинусь — там тільки шиплять, іроди, та брехні точуть, та зуби скалять...

П а л а ж к а. Там так-таки! А вам же, пане, що? Запалились, і тепер з розуму зводить? Так і не пущу тебе до неї, не допущу.

К в і т к а. Няню, ріднесенька, тепер не те, тепер я гину. Порадьте ж мене, чим мені в Марії Іванівни ласки добути? Я по щирості... жоною, перед богом жоною хочу узяти...

П а л а ж к а. Коли з богом, по щирості, то друге... Тільки як матір ваша — чи згодиться? Пані велика! *(Переходячи в супротивний бік від кімнати Лучицької, на передкін)*.

Квітка. Мама мене любить... я один... не одмовить... Звичайно, тільки театру не дозволить.

Палажка. Та за це ще подякувати; а я боюсь, щоб не збаламутили дитини, бо я за мою ягідку сама оцими старими руками задавлю всякого...

Квітка. Та я росі на неї впасти не дам!

Палажка. А глянь мені у вічі, кажи правду, як на сповіді.

Квітка. Кохаю, няню, не тямлюсь навіть... Тільки вона мене... ох, горенько тяжке! Скажіть мені, сивесенька, може, вона кого коха... Отого Марка... не помітили?..

Палажка. Господь її зна... так ні, ні! Марко, справді, і перервався б за неї... а вона, кілько раз чула, каже йому, що має за брата, за друга, та й годі... Так, так!

Квітка. Нянечко, лелечко! Ви оджививили мене... Я б і птичого молока для неї дістав.

Палажка. Птичого? Що то як молодий хлопець запалиться, та ще панич: цілий світ кида під ноги, а потім і шматка хліба жалує...

Квітка. Нехай на мене всі напасті і лиха, коли я яку кривду вчиню! Поможіть мені тільки, бабусю, поможіть, голубочко: ви як мати їй, ви можете порадити... Нехай хоч пустить мене, хоч дозволить перекинутись словом...

Палажка. Скажу, скажу. Вона добра дитина: не бійся, соколе, та богу молись, то все вийде на добре.

Квітка *(цілує її в голову)*. Бабусенько! Озолочу... вік за вас молитимусь...

Лучицька *(із спальні)*. Хто там?

Палажка. Та то я... Іди з богом! Тихо!

Квітка. Передайте їй до рук. *(Дає листа)*.

ВИХІД IV

Палажка, Жалівницький і Маринка.
Жалівницький в дверях спіткався з Квіткою і скам'янів.

Жалівницький *(няні)*. Чого ви, бабусю, панича отого пускаєте? Адже заказано?

Палажка. А ти мені що за хазяїн?

Жалівницький. Таж Маруся слаба... її турбовати не слід.

Палажка. Не вчи, не вчи! Бач, «чого пускаєте, зтурбують...» А сам чого рипаєшся? Коли нікого, то й сам не ходи...

Маринка *(спалахнувши)*. Як? Щоб Марк Карпович не приходили? Що ви, няню? Марусі вони та і всім...

Палажка. А надто тобі — нема й ріднішого.

Маринка. Няню... як таки...

Палажка. А так: шила в мішку не втаїш, а тільки не в своє діло втручається... Чого пускаю? Діло єсть, то й пускаю: мені Маруся не чужа...

Жалівницький. Няню, пробачте; я не хотів вас образити: я знаю, що ви Марусі за матір...

Палажка. То-то ж! А то: чого пускаєте? Діло єсть, то й пускаю...

Жалівницький. Та не вірте отим розбещеним панам...

Палажка. Чом не вірити? Чоловік поштивий, статечний... Чого пускаєте? Того, що хочу...

Лучицька *(з кімнати)*. Няню, що там?

Палажка. Зараз, зараз іду! *(Бере сукню і йде)*. І ти чоловік добрий, нема що... А то «чого пускаєте»?

Жалівницький. Бурчить-таки; зобидилась...

Маринка. Няня як розсердиться чим, то нешвидко втихомириться... і вже тоді не спиниш — що слід і що не слід скаже: хоч би й про мене...

Жалівницький. Хіба вона видумує про вас?

Маринка *(засоромилась)*. Ні, не те... але для чого? Кому інтересно? Мало, що в кого не болить!

Жалівницький. Хороше у вас серце... *(Хоче вийти)*.

Маринка. Куди ж ви? Маруся зараз вийде...

Жалівницький *(глянувши на дзигарі)*. Репетиція швидко: спізнюсь.

Маринка. І мені б треба: Марусі ліпше...

Жалівницький. Слава богу. То й ходім.

Маринка. Так я зараз! *(Побігла до кімнати)*.

ВИХІД V

Ті ж і Юркович.

Юркович *(вліта)*. Що? Як? Нічого? Га? Нема... Огруїлась?

Жалівницький. Чи ви не сказились? З чого б же вона, борони боже...

Юркович. А знаєте, всякого бува... пригода... чоловік часом не сподівається, і раптом — пуф!

Жалівницький. Остатнього завжди стерегтись треба і держать язик за зубами...

Юркович. Що зуби — пусте! Але в чім непорозуміння? Какой мотив этого таинственного исчезновсния: закулисный или личный? Чи привереди, чи слабість, чи...

Жалівницький. Ви найкраще зробите, як дасте Марії Іванівні спокій, найкраще — і для неї, і для себе...

Юркович. Вибачайте, я хутко, не забарю часу... я нишком... В городе, знаете, разнеслись слухи, странные, неприятные... даже, если хотите, двусмысленного чего-нибудь. Кому же их проверить и исправить, как не нам? *(Захлебываясь)*. Мы — стражи общественной совести, мы заведуем ее мнением, мы направляем симпатии; на нас лежит злоба дня... Мы должны профильтрировать всякого новости и подносить публике оздоровленную пищу. Наконец, в интересах Марьи Ивановны... задля вигоди її треба провіяти, просіяти плітки...

Жалівницький. Або наплодити їх іще більше?

Юркович. Сохрани бог, борони боже! Що ви? Ми малороси? Ми тільки за правду!

Жалівницький. Так, так! Побільше брехень надряпати та по трояку за стрічку зцарапнути...

Юркович. Но-но! Який грубий матеріалізм! Хто каже: всякому праця коштує, всяк за гешефт мусить мати... Але суть і вищі потреби... і я до Мані Лучицької дуже прихильний... і мені боляче... да, мне больно, если Котенко желает унизить ее, стремится выдвинуть какую-то посредственность, эту Квятковскую, коли розпускають чутку, що ніби Лучицька теє-то, як його...

Жалівницький. Що-о? Що кажуть?

Юркович. Так... я не од себе... а просто не варто...

Жалівницький. Ні, ви мені скажете! *(Наступа)*.

Юркович *(злякано)*. Не варт! Мало що з язика не спаде...

Жалівницький. Ні, ви мені скажете, інакше матимете діло зі мною! Коли почали, то скажете!

Юркович *(одступа)*. Та пусте... рішительно...

Жалівницький *(грізно)*. Ну? Я не жартую. *(Удержує його)*.

Юркович. Тільки це не я... не я... а чув...

Жалівницький. Ну! Ну ж! *(Бере за плече)*.

Юркович. Кажуть... тільки не я... ніби Лучицька... вірте, не я... перше з вами, а тепер хтось другий... ну і сварка... ну з того й не гра...

Жалівницький. Лучицька! А? *(Трясе його)*. Дякуй бога, що ти тут!

Юркович. Позвольте... сделайте милость... оставьте... не я!

Жалівницький. Я знайду, хто це виблював... і знай, що тому чи тобі — не животіти...

Юркович. Ферфал!.. Пожалуста... Ой! Заспокойтесь!

Жалівницький *(трясе його)*. Не жи-во-ті-ти! *(Вийшов)*.

Юркович *(після паузи)*. Уф! Хорошого положение нашего брата репортера? Патрон гвалтом требует новостей и новостей: подноси ему всю подноготную, вкрадывайся, в душу людскую, выпытывай, на последний конец — ложись, рожай ему и подавай! И что за это? Три копейки от строчки! И за три копейки всякий на тебе лезет корректировать,— хорошо? И рискуй своим благообразием,— отлично? Мало этого: выберется вот этакий собака и попробует в гроб вогнать... и вгонит. Что ему? Вгонит! Там кулак... хай його маму мордує!.. А? Антик? Ні, цум тейфель! Буду проситься в фельєтоністи,— все-таки меньше риску!..

ВИХІД VI

Ті ж і лакей, потім Палажка.

Лакей *(в дверях)*. Еще не отпили...

Юркович *(потай)*. А что, братец, не заметил, не ссорились здесь? Вот с актером, что вышел?

Лакей. Не могим знать. *(Пішов)*.

Палажка *(виходячи)*. А ти, брехунець, чого вліз? Іди, іди собі геть! *(Випроваджує за двері)*.

Юркович *(на ходу)*. Мужва!

ВИХІД VII

Лучицька, Палажка й Маринка.

Лучицька *(сіда й налива каву)*. Кого се ви так, няню, церемонно?

Палажка. А того, що нишпорить та тільки плітки плете... От що цуциком за товстим паном біга.

Лучицька. Юрковича? Чого ж ви на його так?

Маринка. Не люблю отого підбрехача!

Лучицька. Бідний! *(Жметься)*. Як тут холодно... Коли б розпалити коминок... Няню, подзвоніть!

Палажка. Чого там дзвонить: хіба в самої рук нема? *(Запалює дрова)*.

Лучицька *(Маринці, що накида на неї шаль)*. Хто був тут ще?

Маринка *(надіва перед дзеркалом шляпку)*. Марк Карпович забігали про ваше здоров'я провідати.

Лучицька. А! Того ти й розчервонілась... А ще, крім Марка?

Маринка. Не знаю; я бігала за хлібом...

Лучицька. І через Марка нікого не бачила... Куди це ти?

Маринка. На репетицію; боюсь спізнитись.

Лучицька. Все одно — Марка не доженеш.

Маринка. Та хіба я... *(Припада і цілує Лучицьку)*.

Лучицька. Знаю, знаю, що і серце б своє надвоє для його розірвала! Чого ж ти засоромилась? Плачеш? Чого ж то, ціпонько! *(Обніма)*. Я тобі, серце, раю: подалі будь од того лиса Котенка, а виходь заміж за Марка, тоді ніхто не зачепить.

Маринка. Господи! Мені? За пана Марка?

Лучицька. А що ж? Не була б, може, рада?

Маринка. Та чи я ж смію й марити про такий рай? Та я їхнього й мізинця не стою!

Лучицька. Не принижуй себе: твій талан іще в пуп'янку, а серце в тебе золоте.

Маринка. Марусенько! Ненечко моя! Та він же й не згляне на мене: я для його абищо... його серце цілком у вас...

Палажка, розтопивши коминок, взяла панчоху, наділа окуляри й пішла в спальню.

Лучицька. Ні, голубко: і він, і я... як брат і сестра, як друзі... Про кохання не може бути й речі...

Маринка. Чого ж то? Хіба пан Жалівницький... не красень?.. Та ліпшого ж і на світі нема, а добрий який, артиста який — а! Сонечко перед ним темне!

Лучицька. Бачиш, бачиш... *(Ласкаво грозить)*. Може, всьому тому й правда... але ми побратались, і про інше — річ мертва... Та ще й те: сім'я — це закуток скритий, а іскуство веде нас до всесвітнього храму; у шкаралущі сімейній ми служим тільки собі чи своїм дітям, а у праці художній ми повинні людям служити, цілком себе оддавати миру, громаді. Для того-то сім'я і не може миритись зі сценою, бо одна одній буде шкодити: або зрадиш дітей, або зрадиш громадську одправу...

Маринка розводить руками і виходить не розуміючи.

ВИХІД VIII

Лучицька і Квятковська.

Квятковська *(в дверях Маринці)*. Лежить? Встала? *(Побачивши)*. Боже мій! Вона вже тут, моя Муся! *(Обніма)*. Як я рада, як я рада! Моя цяцяна! *(Знову цілує)*. Чи віриш, не мала часу забігти,— замучили, просто замучили: і там грай, і там грай...

Лучицька. Тобі ж краще — обіграєшся.

Квятковська. Ну його! Мені аби менше... мені краще «люлі»...

Лучицька. Катрусю! І тобі не сором з такою недбалістю до сцени касатись?

Квятковська. Та мене наганя і отой противний...

Лучицька *(усміхаючись)*. Невже?

Квятковська. Ти що-небудь чула? Брехня, брехня! *(Замішавшись)*. Моя Марусенько, моя ціпонько! *(Цілує)*. Їй-богу, брехня! Я тобі після шепітну, хто мені до вподоби... *(Буцім збентежено)*. Так отой сміє мені нав'язувать твої ролі... а я й руками, й ногами...

Лучицька *(щиро)*. Чого ж? Спробуй, голубко! В тебе є талан, тільки дбай. Не все ж тобі реготух та цокотух грати, треба й до поважнішого братись...

Квятковська. Після тебе? Після Лучицької? Та швидше вмру!

Лучицька. Що ж? Хіба мої ролі заказані?

Квятковська. Борони боже! На яку-небудь хвилю і стати на глум, на публіку! Йому то дарма, а мені яке катування! Ти — як богиня, як не знаю що, моя брильянтова! Як я тебе люблю! *(Цілує)*.

Лучицька. Чого ж такою полохливою бути? Я ж не вічно на ролях,— я можу й вийти...

Квятковська *(радісно)*. Як? То правда? У нас чутка йде...

Лучицька. Я не кажу напевне, а все може статись...

Квятковська *(з захватом)*. Невже? *(Похопившись)*. І не думай і не гадай: ми без тебе загинемо... Я до тебе, моя цяцяна, так прив'язалася, так прив'язалася... Так тому правда, що той хапа?

Лучицька. Хто? Хто мене може вхопити?

Квятковська. А Антось! *(Підморгнула)*.

Лучицька. Схаменись, що тобі в голову впало?

Квятковська *(підморгуючи)*. Бач, мене доріка-єш, а сама подрузі не хочеш признатись.

Лучицька *(збентежено)*. Годі, не пустуй! То чиїсь жарти чи плітки: ніхто мене не вхопить і з мого шляху не зіпхне! Чи тут, чи інде, а я мого світоча з рук не впущу!

Квятковська *(лукаво)*. А світоч хіба поміша? Байдужісінько!

Лучицька. Тобі жарти, а мені боляче...

Квятковська. Ну-ну-ну! Не буду більше! *(Цілує)*. Так ти на масницях грати не будеш?

Лучицька. Не знаю.

Квятковська. Ну, то прощавай, моя яскулечко: треба на репетицію бігти... А ми всі так за тобою, так за тобою... мов у жалобі... Ну, будь же здоровенька та веселенька та нас швидше потіш!

Обнявши, виходить; але зустрічається в дверях з Кулішевичкою й зупиняється.

ВИХІД IX

Ті ж і Кулішевич.

Кулішевич. Куди розігналась, дзиго? Постривай! *(Лучицькій)*. Уже тут? Ну, хвалити бога, а то всіх на-

лякала... *(Обніма)*. Змарніла, змарніла... Ну і чого б ото, Марусе?

Л у ч и ц ь к а. Так чогось... простудилась, певно.

К у л і ш е в и ч. Чого доброго! А у нас брешуть, що ніби посварилась...

Л у ч и ц ь к а. З ким?

К у л і ш е в и ч. Та, не тобі кажучи, чи з Жалівницьким, чи з Квіткою...

К в я т к о в с ь к а. З Квіткою, з Квіткою.

Л у ч и ц ь к а. З якої речі? Це мене просто іритує: нема чого, так хоч брехати з нудьги і другого вплутувати... *(Скида шаль і віялом почина махать у лице)*.

К у л і ш е в и ч. Та ти плюнь! Бачиш, він, нещасний, ника усюди, як тінь сновига... ну, так вони і постерегли...

К в я т к о в с ь к а. Та й Жалівницький волосся собі рве...

Л у ч и ц ь к а *(ніяково)*. І не нещасний, і не сновига... а тільки у кожного очі великі: всякому до мене діло, всяк хоче покопирсать у чужому серці...

К у л і ш е в и ч. Та цур йому, годі! Не варт і гніватись! *(Обніма)*. От приходь на сцену, так всім і роти заціпиш!

Л у ч и ц ь к а. Ще не знаю... сили нема.

К в я т к о в с ь к а. Краще поберегтись.

К у л і ш е в и ч. Чого там? Удар лихом об землю, та скоком, та боком! *(Сіпа її)*. Ох, ніколи, треба бігти... *(Цілує)*. Тривай, і забула! Ще мені отой гладкий нав'язав до тебе листа... Чи не згубила?..

К в я т к о в с ь к а *(постерігши, мімікою)*. Ну, мені пора! Бувайте! *(Хутко виходить)*.

К у л і ш е в и ч *(пошукавши)*. Ось він, ось!

Л у ч и ц ь к а *(чита)*. Що-о? Що? «Без вас зовсім свободно обійтись можна. З Квятковською піде увесь репертуар... щоб тільки ви заявили...» Я кручу та деру носа?

К у л і ш е в и ч. Що він, белени об'ївся, чи що?

Л у ч и ц ь к а *(чита)*. «Ви за чужою спиною тільки й турбуєтесь своїми сердечними справами». *(Рве листа)*. Та як він сміє таке писати? Яке право має мене ображати? Я ще мало труджусь, я ще мало дбаю? Шкуру з м'ясом здер! *(Нервово плаче)*.

К у л і ш е в и ч. Голубонько! Заспокойся, плюнь на

його! Хіба ти у його служиш, хіба йому чим повинна? От проклятий! Ще мені такого листа нав'язав! Коли б знала, кинула б йому в вічі! Це його Катря підстроїла.

Лучицька. Не може бути... Вона тут жаловалась...

Кулішевич. Вір отій пройді!

Лучицька. А, все їдно! Скажи йому,— я не можу писати,— що я кидаю сцену: хай роздає ролі кому хоче... а хай до мене своїми брудними руками не касається...

Кулішевич. Марусю, бога ради, що ти? Ти ж обездолиш Безродного, безневинного чоловіка.

Лучицька. Є всьому міра: не можу ж я таких образ зносити.

Кулішевич. Цього не буде, швидше полетить Котенко...

Лучицька. Боже мій! Життя своє оддаєш, кров точиш по краплі — і така вдяка!

Кулішевич *(обніма)*. Голубонько, ріднесенька! Та я сама йому за тебе очі видеру... ось побачиш! Я зараз до Безродного. *(Виходить)*.

Лучицька *(по виході)*. Няню! Дайте мені краплі... там на столику...

ВИХІД X

Лучицька і Палажка.

Палажка *(подає)*. Знов не гаразд?

Лучицька. Тут дадуть і оправитись?

Палажка. Та плюнь ти на них, давно кажу... Ось, я й забула, тобі, квіточко, лист... *(Шукає довго)*.

Лучицька. Од кого ще? *(Одставля краплі, не пивши)*. Од Антона Павловича? Ой, що він? *(Розрива трясущими руками)*. Од його! *(Чита)*. Які палкі слова... вогнем писані... займають серце... зневажене, розшарпане... яке всяк ображати може!.. Няню, яка я безталанна! *(Припада до неї, рида)*.

Палажка *(тривожно)*. Що з тобою, зозулечко? Чого плачеш? Ох, господи! Образив, чи-що?

Лучицька *(нервово, рида)*. Ні, не образив... а серце порвав, душу збентежив!.. У моє тихе життя, у мій ясний розцвіт талану вкинув заразу...

Палажка *(злякано)*. Заразу?! Що ти, донечко! Та він тебе без пам'яті коха, він тебе свата тепер.

Лучицька. Хіба ж то не зараза?! Я чую, що стаю якоюсь мізерією, що моя воля рветься на клоччя... Я не можу перемогти себе...

Палажка. Та в чім перемагати? Що ти торочиш, дитино? Не розберу... Виходь заміж, квіточко,— в тім і порада!

Лучицька. Ні, няню: в тім не порада, а зрада!

Палажка. Свят, свят! Що ти?

Лучицька. Зрада, зрада!

Палажка. Яка? Кому?

Лучицька. Богові! Він мене наділив таланом, а нечистий мене спокуша солодкою втіхою... і я хитаюсь, хитаюсь уже...

Палажка *(хрестить її)*. Що ти? Христос з тобою! Який нечистий? Шлюб — то світова річ; святе вінчання — од бога... То ж оті твої кіятри — од диявола, то так! Глянь на себе, що з тобою через них сталося? Де та краса, де те здоров'я поділося? Все у цім пеклі згоріло!

Лучицька. Няню! Се діло велике і чисте: воно наставля на розум людей, проводить високі думки...

Палажка. І не кажи! І не второпаю, і слухать не хочу! Дворянська, панська дитина — і таке... чисто безсоромний сором і гріх! І щастя тут тобі не буде ніколи! Що тобі з того, що заляскають,— утіха велика? Ну, гостинці ще, як дорогі, то нічого собі, нехай; а то більше віниччя кидають... Тпху на їх, та й годі! *(Підходить, ласкає, цілує)*. Послухайся мене, зірочко,— я ж тебе так люблю,— залиши оте все і виходь заміж за чоловіка поштивого, закоханого; і його ж тобі богом послано... і твоя матінка на тім світі порадується. Заживете собі ладком; буде у вас, як у віночку, в господі; розквітнеш ти знову в розкошах та в божій любові; діточками-янголятками втішатимешся; я їх доглядатиму... Та якого ж ще тобі раю?

Лучицька *(лама руки)*. Няню, не спокушайте мене...

Палажка. Та що там на твої примхи вважати! Приведу його... він тут... змагайся сама з ним.

Лучицька *(вслід)*. Няню! Стійте! Після... Я тепер знервована... *(Підбіга до дверей)*. Не чує... аж побігла! *(Вертається і пада в знемозі на крісло)*. Що ж мені робити? Душа пошарпана... розум в боротьбі слаб-

не... а тут... *(на серце)* ричить щось: «Щастя, щастя!» *(П'є краплі)*. Та де ж воно? Де воно справді? Чи в широкій славі, чи в схованці власній? Одне тільки ясно, що двом богам служити не можна! Цить же, серце!.. Набік втіхи! *(Підводиться)*.

ВИХІД XI

Лучицька і Квітка.

Лучицька *(держачись за крісло, хитається)*. Ви? Ви тут?

Квітка. Я.

Лучицька *(важко дише)*. А як я просила, благала...

Квітка. Над силу...

Лучицька. А мені б то за жарт??

Квітка. За що ж? Нáщо ж?

Лучицька. Щоб не піти за вітром... *(Силкується перемогти себе)*. Нема у нас мови... все мертве...

Квітка. Стійте, не женіть мене...

Лучицька *(опускається в крісло)*. Сідайте, Антон Павлович!

Квітка *(по паузі)*. Які ви стали супокійні, самовладні...

Лучицька. Пора; багато пережилося, багато перемучилось, багато перетліло на попіл...

Квітка *(зложив обидві руки)*. Єдиная, єдиная!

Лучицька. Ви знову...

Квітка. Я... я... зараз... *(Закрива руками очі)*. Даруйте... несила... *(П'є воду і з сльозами в голосі)*. Тепер тільки... я зрозумів, що ви для мене і світло, і радість, і щастя! Без вас — темрява... Я не здолаю більше... У мені горить все... Майте жалість! Ох, для чого доля звела мене з вами?

Лучицька *(нарочито дражливо)*. Для чого ви одіпхнули ту долю? Я тоді була дитиною, ймовірною, щирою, і, світе, як я вас любила, кохала! Ви для мене богом були, якому я молилась, перед яким падала ниць... Скажіть ви мені тоді одне тепле слово, і я б за вами на край світу побігла, рабою б вашою стала. А тепер я не та: я втратила ясність і віру, я напилася отруйних сліз... Я, нарешті, пізнала нове життя, повне і обов'язків високих, і широкої втіхи...

Квітка. Даруйте, простіть, забудьте! Чи я розумів тоді що? Ну, був обурений гордощами, сліпий був, божевільний, безглуздий; думками за хмари літав, шукав якогось дурману, ганявсь за примарами... і постерегти не зміг, що в польовій квіточці — всі пáхощі життя, вся краса миру, вся божа правда!

Лучицька. Не те... а не постерегли ви серця, яке б за вас і в вогонь, і в воду пішло... А! Що там згадувати? Боляче тільки, що ви одсахнулись від мене так згорда... А! Як боляче!

Квітка. Або простіть, або убийте одразу! Не карайте тільки ганебою.

Лучицька. Я не караю вас, я не серджусь... я навіть вам вдячна, сердечно вдячна: вам тоді легко було мене і згубити... Я себе не тямила, дитиною була.

Квітка. Маріє Іванівно! Марусе! Зоре моя! Не катуйте мене своїм холодом! Не топчіть ногами!..

Лучицька *(ламає руки)*. Боже мій! Ідіть, ідіть! Я молю вас... У мені щось надломилось...

Квітка. Не женіть мене! Я готовий зараз порвати своє зайве життя! Скажіть мені: «Умри!» — і умру, без вагання умру! Чи вірите — ні спокою, ні сну... І день і ніч — все про вас... про тебе: очі заплющу — ти, розплющу — ти... Одна думка, одна гадка... Рибонько моя! *(Падає на коліна, цілує їй руки, коліна)*. Радість моя, щастя моє!

Лучицька *(боронячись, встає)*. Бога ради! Не то я піду... Це зневага!

Квітка *(рве собі волосся)*. А! Згибло все... Згинуло! Туди дорога й мені!

Лучицька *(за ним)*. Антоне Павловичу, на бога...

Квітка *(бере за руку і шепотом)*. Тікаймо звідсіль... Я готовий на все... яку хочеш покуту... Тікаймо з цього чарівного, але й чадного кутка, де на виду гримовані ухмілки та підведені очі, де усюди і почуття фальшиве, і мова облеслива та зрадлива...

Лучицька. Ні, я вірю в сцену! Я вірю в її високу вагу: вона мене ласкою відігріла, і я мушу їй послужити!

Квітка. Марусе! Тікаймо звідсіль! Я тобі дам другий рай: жоною моєю, дружиною вірною зі мною тікай. Я тебе оточу розкошами, я тебе обів'ю коханням, я тебе сп'яню ласками...

Лучицька. Не знаджуйте, не спокушайте! Ах, яке плохе і бездольне в нас серце: і образи дарує, і все нудиться за минулим... Ой, що мені з цим катом *(на серце)* чинити?!

Квітка. Марусе! *(Притягаючи її стан).*

Лучицька. Бога ради! *(Слабко бороniться).* Та коли б мені хто поміг вас з пам'яті викинути, я б щаслива була!

Квітка *(обійма її).* Марусе! Квіточко!

ВИХІД XII

Ті ж і Антипов.

Антипов *(за дверима).* Можно войти?

Лучицька *(виривається, зрадівши).* Можно, можно.

Квітка. Марусе! Що ж се! Знущаєшся?

Лучицька. Тихо!.. Дай дух перевести, обмислитись дай...

Квітка. А, так кінець!

Лучицька скрикнула, а він зупинився як вкопаний.

Антипов *(весело).* А, мы уже встали? Ручку, ручку за это, божественная, сердцекрушительная дива! *(Целует).* Нет, не шутя, что с вами было? Все в трауре... я голову потерял. *(Не заметил Квитки, садясь спиною к нему).*

Лучицька *(с усилием, стараясь подавить волнение).* Просто... неможется... простудилась... у нас сквозняки...

Антипов. Да, да, и это возможно. Я уже громлю нашу думу за театр... Да! Но ничего такого особенного?

Лучицька. А вы уже готовы были предполагать... нечто ужасное? *(Посматривает с тревогой на Квитку).*

Антипов. Нет, honni soit, qui mal y pense! Но ведь на сцене возможна всякая несправедливость, особенно на провинциальной. Я потому вас и прошу: бросьте эту сцену, переходите на столичную; там ваш талант развернется и засверкает чудным огнем, а здесь, в провинции, да еще при однообразии ролей, он заглохнет... Верьте моей искренности, дорогая Марья Ивановна,—

я вас глубоко уважаю и люблю, и мне было бы жаль увидеть ваш ранний закат... А он неизбежен,— это сила вещей.

Квитка порывается уйти; но во время реплики пошел незаметно в спальню.

Л у ч и ц ь к а. Может быть, не знаю... Но здесь меня любят, а всякая любовь есть эгоизм... да еще какой! *(Взглянув, что Квитки нет)*. Где это Квитка делся, вы не заметили?.. Хотела вас познакомить... Странно... Какая я, право, рассеянная хозяйка, и не простилась... Да, так любовь — эгоизм...

А н т и п о в. Вы правы, но от этого вам не легче...

Л у ч и ц ь к а *(все тревожнее)*. Какое легче? Этот эгоизм — неотразимая сила: он пытка, ужас!.. *(В сторону)*. Куди б він дівся?.. *(Антипову)*. Он ломает всего человека, разбивает в один момент все идеалы и делает его забавою чужой воли...

А н т и п о в. Вы очень экзальтированны... У вас, вероятно, жар... Да, да! Знаете что? Отправляйтесь прямо в Москву и дебютируйте в Малом: я и протекцию, и письма, и, наконец, сам с вами поеду...

Л у ч и ц ь к а *(жмет ему руку)*. Спасибі! Щире наше спасибі за ваше участие... *(Прислушивается)*. Но я туда не гожусь... *(В сторону)*. Ні, се щось так... *(Антипову)*. Все то, чем вы здесь восхищаетесь и называете художественным воспроизведением жизни, будет там чуждым, фальшивым!

Слышен стук.

Ай! Боже!!

А н т и п о в. Что с вами?

Л у ч и ц ь к а. Выстрел?

А н т и п о в. Что вы? То хлопнула дверь.

Л у ч и ц ь к а. Правда?

А н т и п о в. Верьте!

Л у ч и ц ь к а. Видите ли, как у меня расстроены нервы! *(Успокоившись)*. Да, для той сцены нужно будет все мое родное забыть и переродиться... Здесь я — оригинал, а там буду копией, и плохой: там нужна школа...

А н т и п о в. Нет, нет и нет! Вы не простой, заурядный талант, который на помочах водят, вы гений. Это я говорю вам без лести! А для гения школа не нужна...

Лучицька *(с раздражением и даже слезами в голосе)*. Полноте, какой я гений? Гений есть сила, могучая, властная, гений верит в себя и в себе удовлетворение жизни находит; для него все прочие терзания страсти ничтожны, он выше их всех! А я... Андрей Витальевич, я, должно быть, и не талант даже...

Антипов. Что вы? Что вы? Откуда такая мрачность и недоверие к себе?

Лучицька. Не знаю... А я только не дорожу своим призванием... И брошу, кажется, сцену...

Антипов. Вы с ума сошли? Это было бы преступлением, ужасающим... У вас инфлюэнца, решительно инфлюэнца.

ВИХІД XIII

Ті ж і Палажка.

Лучицька *(няне, что вошла)*. Не бачили Антона Павловича?

Палажка. Ні, не виходив.

Лучицька. А поглядіть.

Пелагея уходит.

Антипов. Вы встревожены?

Лучицька. Нет, просто интересно... Слышите, какая беготня?

Антипов. Поезд пришел... Пассажиры...

Лучицька. Видите ли, куда я гожусь? *(Встает)*. Нужно лечь...

Антипов. Отдохните, отдохните... Вы расстроены, потрясены... Оправляйтесь; без вас торичеллиева пустота...

Лучицька. Вы преувеличиваете... А Квятковская?

Антипов. Что вы? Смеетесь? Она в сравнении с вами ничтожество... просто жалка...

Лучицька. Я искренне ее считаю талантом... Да и вы ж сами что писали о ней... Даже во вчерашнем номере?

Антипов. Мало ли что мы не пишем? Нашим пером водят всякие осложнения... Нас между строк читайте...

Лучицька *(прислушивается)*. Нет, шум...

Антипов. У вас, дорогая, галлюцинация слуха... *(Целует руку)*. Я пришлю доктора. *(Уходит)*.

Лучицька. Ух, насилу!.. Мало не зомліла. *(Падає в крісло)*. Як тяжко перемагати себе... Я мов отерпла... *(Тре собі лоба)*. Треба... нагло чогось... *(Схоплюється)*. Як божевільний вискочив... а я сиджу! Побігти, розпитать, розшукать... *(Бере шляпу, платок, але все падає з рук)*. Несила... впаду... *(Хапається за крісло і повернулась)*. Ай! *(Побачивши в дверях Квітку)*. Ви?! Живі?! Як я вимучилась! *(Нервово ридає)*.

Квітка *(бере її за руку)*. Марусе! Сльози? Тобі жаль мене?

Лучицька. Ах, як жаль!..

Квітка *(обнімає)*. Моя! Моя! Я захлинусь від щастя!

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Кінець панського парку. Направо гарненькі офіцини з верандою, що заросла виноградом. Ближче до передкону справа ж садова мебіль. Посередині квітник. Наліво далі ідуть дві доріжки. Просто вглибині баркан з хвірткою; з-за неї видно село. Надвечір. З половини дії насувається хмара.

ВИХІД І

Лучицька, Палажка і Гаша.

Лучицька *(вибирає квітки по клумбах для букета)*. Нема чого й вибрати. Що то за знак?.. Посохли чи пропали?.. Яка досада: Антось так любить на столі квітки... Троянди ж були, гвоздички... і нема! Я так жалувала їх! Хто то?

Гаша *(підгляда здалеку)*. Гвоздички пожовкли, а розу всю старая бариня приказала зірвать і посушить.

Лучицька. Хоч би було трошечки мені зоставити.

Палажка *(на рундуці в'яже панчоху в окулярах)*. Така й вона! Зоставить?! На злість все повирива.

Гаша. Чого ж то так?

Палажка. А на пакість! Сказано: «Не так пани, як підпанки!»

Гаша. Обізвалися теж пани! Тільки ззаду латки, аж сором!

Палажка. Я — сором? Ах ти панська покидька! Тут тільки й стремить, аби б що переносити...

Гаша. То ви краще на баштани найміться постреміти! *(Пішла)*.

Палажка *(вслід їй)*. Ось до чого дожила я, що яка-небудь повія нехтує... *(втира сльозу)* банітує!..

Лучицька *(підбіга і цілує її)*. Голубочко сивесенька! Хіба ж я тому винна? Та я ж вас як маму

рідну... Це мені образа. *(Гірко)*. Ех, няню, няню! У мене і в самої щемить, та ще як щемить! Але я Антосю не показую: це його стурбує... Він мене коха, то решта пусте!

Палажка. Пусте? Аж глянути страшно: і очі позападали, і бліда, мов памороззю припала...

Лучицька. Ви ж проклинали все сцену та тягли мене сюди.

Палажка *(махнула рукою)*. Ет!

Лучицька. Ну, годі, годі! Чого нам лихими гадками труїти себе,— ще час погожий: сонечко он в хмару сіда та таким рожевим променем огорта все, мов мати на прощання дитину, аж парк цей темрявий усміхається... Тільки шкода, що на веранді виноград і кручені паничі пожовкли...

Палажка. Не диво, бо вже осінь: годі їм і крутитися; он як ще морозом приб'є, то тільки бадилля тирчатиме.

Лучицька. А ми, поки нас не прибило морозом, не будемо хмуритись!.. Моя дорога, моя люба! *(Обнімає)*. Поможіть мені трохи: ось подержте ці *(дає квітки)*, а я ще нарву. *(Зриває георгини)*. О, оцих — то ніхто не приб'є, ці не бояться морозу; але зате й бездушні, духу не мають... А от запашні резеда та левкої, дак ті зараз здалися... Так-то і ми, няню! А ось у затишку молодесенькі стокротки й нагідки, тільки що розцвіли: цих рвати шкода; нехай хоч і пізно, а попишають собі. Дайте, голубочко, он там, на рундуці, лійка, я поллю їх...

Няня пішла.

Мої милесенькі! Одні ви тільки й тішите очі, а то все пожовкло, пов'яло. А як тут було гарно весною — все яскріло, пишало, всміхалося... Який це рай був! Здавалось, що йому кінця й краю нема, а от і краса одійшла, і лиховісними плямами проступа вже смерть!.. Ох, так і моє життя, а то й щастя! *(Задумалась)*. Чого це його досі нема?.. Щодня частіше та частіше... Все на полювання... Ох, нудьга яка!

Палажка *(подаючи лійку)*. І не чує, і не бачить! На мене наріка, а сама, горличка, одно журиться...

Лучицька. Ой няню! То я так... *(Жваво)*. Ну, давайте сюди воду; ось ми підживимо і цих, і он тих. Нам теж крапельку ласки, то й життя загра.

ВИХІД II

Ті ж і Квітка.

Лучицька *(побачивши, кинула лійку — і до його на шию)*. Голубчику!! *(Цілує)*.

Квітка *(обнімає)*. Зозулько моя! Ну як?

Лучицька. Скучила, так скучила!..

Квітка. Хіба ж я далеко ходжу, хіба надовго? Все дома та дома, аж заснядів.

Лучицька. То перше було, а тепер усе на полюванні...

Квітка. Бо перше пори не було, а тепер настала.

Лучицька. Може, може!.. Та я така ревнива, що до зайців і до куріп'ят тебе ревную... *(Сміється, цілує)*. Я, може, й обридаю тобі своїми ласками? А? Обридаю?

Квітка. Ні!.. А папірос зробила, що я просив? У мене всі вийшли.

Лучицька. Зробила, зробила... Дай папіросницю — зараз наложу. *(Побігла до покоїв)*.

Палажка. Ви б, пане, доглядали більше свою жіночку, хіба не бачите, яка...

Квітка. Боже мій! Слаба вона, чи що?

Палажка. Як що? Та чи вона тут господиня, чи наймичка? Ніхто не шанує, ніхто і за жінку вашу не вважа... І мати ваша не признає...

Квітка. Но-но! Ви мені тихше! Чим пані недобра? Пересердилась за нерівню — і простила, і приласкала, як мати.

Палажка. Добре приласкала, що і в двір не пуска, насила шпигів... Он клюшницю... Все забива баки, що мов панич їй був не чужий...

Квітка *(змішавсь)*. Не може бути!.. Це вже ти, стара...

Палажка. А грім мене вбий, коли брешу...

Квітка. Ви з нею там посварились, полаялись, так уже й верзете не знать що... А я того не люблю і не повірю, щоб Гаша насмілилась що моїй жінці... Вам слід би для спокою Марусі, коли любите її, все крити од неї, а ви все на очі, все на очі, та ще вчетверо. Це може і мені набриднути, осточортіти, чуєте, осто-чор-ті-ти!

Палажка. Та чую і бачу, що ти вже підбив моїй горличці крила і з шуляками її заклюєш! *(Пішла)*.

ВИХІД III

Лучицька і Квітка.

Лучицька *(прибіга весело)*. Ось, ось і папіроси, і запалки! Ач, як рівнесенько положила.

Квітка. Слухай, твоя няня просто всяку міру переступа своїми привередами та претензіями. Хоч ти їй скажи, що терплять, терплять та й перестануть...

Лучицька. Вибач їй, голубе: вона стара, звикла бурчати, а тут ще дратують її, ображають...

Квітка. Вона з усіма свариться і брехні точить...

Лучицька *(лагідно)*. Брехень вона не любить, а... їй боляче стане... Їй можна пробачити... Ну, ну!.. я й сама скажу, тільки не суп брівок; не будемо темрити ясного вечора. Нехай бурі і негоди там далі, а ми від них ухилимось в нашім захистку... *(Лащиться)*.

Квітка *(цілує)*. Ти все якась екзальтована, тривожна... нудишся...

Лучицька. Я не за себе тривожусь, ні! Мені тільки й потрібне твоє кохання та віра, що я тобі щастя даю, а решта... Колишнє... все мертве! Тут, коло твоїх ніг, лежить моя доля, все моє щастя!

Квітка. Спасибі, голубко, тільки ти брехень не слухай...

Лучицька. Ні, ні! Я тобі вірю, одному тобі!.. Я певна, що ти маєш і доказ...

Квітка *(спалахнув)*. А! Ти за шлюб... Ти мені очі колеш цею певністю?

Лучицька. Що ти? Ані в думці... Я сама не захотіла...

Квітка. То-то ж! При чім же я? Тобі захотілось ції комедії... не знаю для чого?

Лучицька. Любий мій, невже не знаєш? Та тим же, що мені твоя воля, твоє щастя ближче до серця, ніж моє; я заклялась, що тоді зв'яжу тебе, коли впевнюсь, розумієш, упевнюсь, що не буду тобі каменем...

Квітка. Така жертва для мене тяжка, а надто докори. Я думаю, що ти в мені певна, а про матір... Її не переробиш... Та, нарешті, пізно і питання ставити: я мушу... і ми перевінчаємось хоч завтра.

Лучицька. Ні, ні! Це б зняло неславу... Бога ради, про це більше ні слова. Я боюсь, щоб і няня не підслухала, не довідалась, що ми ошукали, це б її вразило

смертельно. Схоронім поки нашу таїну, а прийде час... ми поправимо.

Квітка. Як знаєш, твоя воля... А тільки мені не натякай: се образа моїй честі. *(Глянувши на дзигарі)*. Ой-ой, одначе пізно... *(Встає)*.

Лучицька. Куди ж ти знову? Цілий день не був...

Квітка. Хочу збігати з собакою в одне місце... Куріп'ята...

Лучицька *(гірко)*. Бачиш, як тобі зі мною скучно!.. Стій, стій, це не дорікання... а тільки, що ти собі діла не маєш, а без діла нудно жити на світі...

Квітка. Ет, не в тім річ: ти в мені зачепила болючу струну... Правда, нема більшої муки, як почувати в своїх персах ціле море і сили, і жадоби мирові послужити і знати, що тії сили нема куди кинути, нема до чого приладити; упевнятись щодня, що всі шляхи тобі переорані і що сам деякі переорав...

Лучицька *(полохливо)*. Невже не зміг би служити? І од матері б так не залежав...

Квітка. Де? Де? Не дратуй хоч мене! На казенну службу я не піду — нездатен.

Лучицька *(тривожно, з сльозами)*. Та й я на дорозі...

Квітка. Та перестань, з тобою і балакати дружньо не можна: у всьому тільки себе бачиш, тільки себе гризеш і другого дратуєш... Що ж тут такого? *(Пауза)*. У мене ще є надія... Я подавсь до земства і от-от жду одповіді.

Лучицька. Так ти будеш по земству служити? Як я рада, як рада! Слухай, ти од мене ховався з цим... Розкажи ж, як, що і до чого? Мені хочеться знати всі твої думки, всі твої бажання і мрії, щоб разом жити, одним подихом дихати...

Квітка *(бере рушницю і встає)*. Після, після... Тепер ніколи... побіжу.

Лучицька. Таки йдеш?

Квітка. Таки йду. *(Пішов)*.

Лучицька *(довго стоїть нерухомо, заломивши руки)*. Обридла!.. Йому нудно зі мною... Я йому чужою стаю, а може, й поміхою... Ох, як швидко скінчився мій рай! Одцвіли квітки, і листя опало... *(Здригнувшись, провела рукою по чолу)*. Невже кінець всьому?! У! Яким морозом мене обсипало! *(Тремтить)*. Справді, чи

не слаба я,— і того мені вбачається все хмурим! Він же чесна, хороша, правдива натура... Е! Поки голови не стяли, будемо думать про друге... *(Пройшлась коло клумб, зірвала стокротку і сіла на сходах рундука).* Няню! Ви там, у покої?

Палажка. Тут, моя дитино!

Лучицька. Принесіть мені, будь ласка, мою шкатулку.

Палажка. Зараз.

Палажка виносить шкатулку.

ВИХІД IV

Лучицька і Палажка.

Лучицька *(одімкнула, розгляда речі).* Ось браслет з дорогими самоцвітами: це мені, няню, перший подарунок піднесли... Скільки було щастя, землі під собою не чула!.. *(Зітха).* А ці сережки брильянтові мені піднесли в столиці. Як я боялась там виступати! Все їдно як на катування йшла: як гляну я на обширу ту залу, а там аж чорно од голів,— так у мене руки і ноги подубли... голос тремтить. Як я почала — не тямлю, а потім розійшлась... І-і, господи! Який же гвалт знявся, а в мене од захвату так серце здавило, мало не впала... І цей вінок там же від молоді... *(Зітха).* А ось дукач і ці перли од його, од мого сокола... Який він тоді був захвачений, сп'янілий, аж божеволів! *(Притиска до серця й цілує).*

Палажка *(бурчить).* Всі вони, пси,— поки оженяться.

Лучицька. То-то! А! *(Провела по волоссі рукою і стряхнула головкою, мов бажаючи викинуть думки).* А ось іще... ще... багато, багато... Мало чи не з кожного города пам'ятка...

Палажка. А там іще в тій скрині скільки всякої срібної посудини і вінків.

Лучицька. Бачите, мояріднесенька, ми не злидні, і у нас є своє, надбане чесно,— так ви отій причепенді і одкажіть, що я не з нужди на їх гіркий хліб перейшла...

Палажка. Ох, якби було знаття, що так станеться, краще б було на своїм хлібі.

Л у ч и ц ь к а. А ви ж, бабусю, казали, що гріх.

П а л а ж к а. Отож тільки й горе! *(Відійшла)*.

Л у ч и ц ь к а *(уложивши речі, вийняла засушені листки із тетраді)*. Ох, оця квіточка! Скільки було щастя... а тепер зав'яла... А цей листик зелений... Першу роль з ним учила!.. Ах, минуло, минуло!.. А ви, мої ріднесенькі: почеркані, пописані... *(Розбира аркушики, цілує)*. Ось Катря! Як я тоді над її долею плакала, як за нею боліла душею... І не сподівалась тоді, що й сама стану Катрею, сама буду переживати її нестерпні муки... Ох! *(Замислюється і тихо неспогадано співа, немов з ролі)*.

Тяжко, важко, а хто кого любить,
А ще тяжче, хто з ким розстається...

ВИХІД V

Л у ч и ц ь к а і О л е н а М и к о л а ї в н а.

О л е н а М и к о л а ї в н а *(останавливается, слушая пение, и тихо подходит)*.. У тебя, невестушка, прекрасный голос... Только все грустишь, все тоскуешь, словно несчастлива!

Л у ч и ц ь к а *(спохватившись и закрывая листки)*. Ах, маменька... Это вы? Я и не заметила... Садитесь! *(Подкатывает ей кресло)*.

О л е н а М и к о л а ї в н а. Стой, милая! Что это, старые или новые письма перечитываешь? Любопытно.

Л у ч и ц ь к а *(смешавшись)*. Нет, маменька; это я так себе, от нечего делать... тетрадки старые пересматривала...

О л е н а М и к о л а ї в н а. Какие такие тетрадки?

Л у ч и ц ь к а. Пустяки... роли прежние... *(Подает)*.

О л е н а М и к о л а ї в н а *(взглянув)*. А! Хе-хе-хе! Вот оно что удостоилось лобзаний! *(Презрительно отдает)*. А ну, не правду ли я говорила: тянет прежнее-то, тянет! Уж не маши головкой, не поверю: тянет, тянет!

Л у ч и ц ь к а. Нет, это хоть и близко сердцу, а заброшено мною навеки!

О л е н а М и к о л а ї в н а. Не поверю, не поверю! *(Мотает головой)*. Ты сама себя, бедная, обманываешь: тоскуешь недаром...

Лучицька. Да с чего же мне, маменька, тосковать? Всего вдоволь, муж меня любит, вы жалеете...

Олена Миколаївна. Видно, мало этого, видно, есть за чем тосковать...

Лучицька. Что вы, маменька?

Олена Миколаївна. Не тревожься, милая, я любя говорю... Я понимаю, какую ты жертву принесла: и славу, и карьеру бросила для моего сына, а только впрок ли? *(Гладит ее по головке)*. Таешь ты здесь, горемычная, и за своим-то прежним развеселым житьем, и за всем.

Лучицька *(глубоко вздохнувши, боязненно вздрогнула)*. Мне все ничего, лишь бы Антось...

Олена Миколаївна. Антуан.

Лучицька. Лишь бы Антуан... Люблю я его, маменька, больше всего на свете, вот хоть сейчас в могилу лечь...

Олена Миколаївна *(поморщившись)*. Верю... А все же и муж тоскует, одичал совсем...

Лучицька. Чем же он одичал? Неужели я зверь дикий?

Олена Миколаївна. Одичал, бирюком стал, нигде не бывает... Да и трудно: от нас все отшатнулись... Хозяйство тоже его не занимает, все норовит как бы из дому сбежать...

Лучицька *(ломая руки)*. Маменька! Мне... страшно!

Олена Миколаївна. Мой-то, может, и полюбил тебя за талант, что вот-де все перед ней ничком падают, а я подхвачу! И такая это запальчивость его взяла, что и на мать плюнул... Ну, а как пришлось-то без сцены с молодой женой время коротать, так и вышло, что с зайцами веселее...

Лучицька. Боже мой! Да коли это так — умереть легче. *(Плачет)*.

Олена Миколаївна. Перестань, моя сиротка! *(Целует)*. Ну, как же мне тебя не любить? Несмотря на то, что ты сломала ему и жизнь, и карьеру, а сердце поневоле к тебе.

Лучицька *(вскрикнула)*. Так я Антосю сламала жизнь?

Олена Миколаївна. Успокойся, моя несчастная! Не ты... Но всех людей не переделаешь. С нами

ведь знались все люди именитые, ну, а теперь и оскорбились на Антуана, что унизил себя перед ними; у всякого ведь семья есть — у кого жена, у кого сестра, у кого дочь... ну, а тут такое! Еще и по земским прокатят...

Лучицька. Так это через меня он все терпит? Господи! Какая ж я несчастная! Яка я безталанна! *(Убегает, рыдая)*.

Олена Миколаївна *(вслед)*. Доняла... Ты еще у меня подожди, актриска поганая!

ВИХІД VI

Олена Миколаївна, Палажка, потім Квітка.

Олена Миколаївна *(к идущей Палагее)*. Снеси-ка своей барыне воды.

Палажка. Що таке? *(Бежит)*. Матінко! Дитино моя!

Олена Миколаївна *(завидев сына)*. Антуан! Куда это?

Квітка. В порубь... А вы к нам?

Олена Миколаївна. Была уже. Полюбилась мне твоя женушка. Вот как сначала была против нее, а теперь полюбила,— славная она...

Квітка *(целуя ее руку)*. Благодарю, maman! Она — ангел, это — беззаветная любовь и преданность...

Олена Миколаївна. Беззаветная? Вот это мне немного сомнительно... Она все у тебя печальная: она о чем-то горюет,— ее, видимо, гложет тоска...

Квітка. О чем же ей тосковать? Она так счастлива, так меня любит...

Олена Миколаївна. Ah, que tu es simple! * Всему веришь! Вот дитятко! В глаза-то она смеется, прикидывается, а за глаза плачет.

Квітка. Да о чем же, maman?

Олена Миколаївна. А может, и о ком...

Квітка. Maman!!

Олена Миколаївна. Почем я знаю! Что по театру, по цыганской жизни тоскует, так и неудивительно: уж кто раз попробовал этого яду, тот безнадежен; с омутом сжился, ну, омут и тянет...

---

* Ой, який ти простодушний! *(Франц.)*

К в і т к а. Она и забыла про все это; она сейчас мне говорила...

О л е н а   М и к о л а ї в н а. Ха-ха-ха!! Да ты просто смешон! Что она, дура такая, что ли? Станет она муженьку высказывать, что ей с ним скучно, что ее тянет в богему? Да ведь она актриса, да еще, ты говоришь, порядочная...

К в і т к а. Обворожительная!

О л е н а   М и к о л а ї в н а. Ну так что ж? Не сумеет она перед тобой сыграть роли? Чужими ролями заставляла, небось, плакать, так своею-то собственною уж и как проведет! Разве мне бы хотелось, чтобы она тебя обманывала? Она и славная, и умница, да вот беда,— думаю... даже уверена, что не из любви она тебя околпачила, а из расчета, да-с!

К в і т к а. Maman, что вы? Это невозможно: вы взгляните ей в глаза, ведь сама правда светится в них!

О л е н а   М и к о л а ї в н а. Нет, pardon, ты просто imbécile! * Да какой же была бы она актрисой, если бы не умела глазами владеть? Я скажу больше, она изнывает по старой зазнобе.

К в і т к а. Что-о? Этому не поверю!

О л е н а   М и к о л а ї в н а. Да мне няня сама говорила, что у нее до тебя был какой-то актеришка, с которым ты чуть не подрался...

К в і т к а. Это друг ее.

О л е н а   М и к о л а ї в н а. А! Ami de la maison!..** У них, кажется, все эти... называются друзьями?..

К в і т к а *(вспыхнув)*. Maman! Это бесчеловечно... в невинную бросать грязью! У вас, кроме каких-то подозрений, ничего нет...

О л е н а   М и к о л а ї в н а. Стой, не горячись: ты всю жизнь поступал на основании минутных раздражений. Мне ведь самой хочется увериться в чистоте ее душевных стремлений, потому что, повторяю, она мне полюбилась; но я не ослеплена, как ты, а оттого и способна для наблюдений... Я боюсь, чтобы она не сбежала напросто...

К в і т к а. Что-о?!

---

* Недоумкуватий *(франц.)*.

** Друг дому *(франц.)*.

Олена Миколаївна. Ведь она переписывается с кем-то...

Квітка *(пораженный)*. Она не переписывается ни с кем!

Олена Миколаївна. Ха-ха! Ты уверен? Это даже трогательно...

Квітка *(бросается к флигелю)*. Я сейчас у нее спрошу...

Олена Миколаївна. Стой! Ты только напортишь! Я тебе покажу отрывок... остальное выследим... Только немного нужно хитрости и un tout petit peu de prudence *.

Квітка *(растерянный)*. У меня голова кружится... Чтобы этакая гнусность? Нет! Это было бы чудовищно. Я бы ей и себе пустил пулю в лоб! Ведь я люблю ее, поймите!

Олена Миколаївна *(пожимая плечами)*. Сумасшедший!

ВИХІД VII

Ті ж і лакей.

Лакей *(входя из аллеи)*. Господин Орлов изволили приехать!

Олена Миколаївна. А! Вот узнаем, как твоя участь решилась! Иди же, будь благоразумен.

Уходят.

ВИХІД VIII

Лемішка, Гаша, Палажка, а потім Лучицька.

Гаша. Сюди, сюди, вон у том хлигелі.

Лемішка. Ага, ага! Я й ходить тут боюсь... так пишно...

Гаша. А хто там? До вас прієхав чи прийшол хтось! *(Сама виходить і за дверима ховається)*.

Палажка *(виходить на рундук)*. Хто, хто? *(Закриває очі рукою)*. І недобачаю... Стій! Батько Маринчин?

Лемішка. Він самий.

---

* Зовсім трошки розсудливості *(франц.)*.

П а л а ж к а *(сходить)*. От несподівано! Голубе мій! *(Обніма)*. Як же я рада... як рідному!.. Мов помолодшав?

Л е м і ш к а. А помолодшав: дочку видаю заміж.

П а л а ж к а *(в кімнати)*. Марусю! Марусю! Іди сюди, кинь лихом їй в вічі: то все вона бреше... А ось глянь, хто приїхав!

Л у ч и ц ь к а *(на рундуці)*. Хто? Хто б міг? *(Сходить, утира очі)*. Роман Михайлович?! Татко? *(Кидається, обніма)*.

Л е м і ш к а *(все ловить і цілує їй руки)*. Благодійко! Янголе божий! Сонечко наше! Як же ми там за вами нудимось, як тужимо!..

Л у ч и ц ь к а. Не забули ще?

Л е м і ш к а *(плаче)*. Не забули, повік не забудемо... І вороги схаменулись... А маненькі аж плачуть. Бідний хазяїн наш Безродний прогорів, помічником у Котенка служить, а той ніби «сосьєте», тільки сам усім крутить.

Л у ч и ц ь к а. Безродний помічником? Себто сценаріусом? Господи, за віщо ж йому така покута? Ця новина кригою обсипа серце... Такий багатий був, пановитий... і все своє добро на химеру спустив.

Л е м і ш к а. Так, так!.. Ось листа вам пересила Марко Карпович,— бере мою дочку...

Л у ч и ц ь к а. Маринку? Мою любу, мою горличку? Це ж мені така радість... а я й не спитала! Давайте, давайте листа!.. *(Бере, розрива)*. Як же вона? Що? От спасибі Марку!

Л е м і ш к а. Здорова... за вами все плаче... Вам до ніжок кланяється, благословенія просить...

Лучицька жадно чита, а Лемішка кива головою няні.

Ой змарніла наша матусенька!

П а л а ж к а. Хоч у труну ложи! Та як же й не змарніти, коли в таке пекло попала? Як приїхали сюди, так спочатку Марусю не пустила й на очі; син хотів був тікати... так вона ніби помирилась з невісткою, стала кликать до себе... Ну, моя зірочка й проясніла — і я рада... Та ненадовго: стала я помічати, що й Маруся почала нишком плакать, і він, Антось отой, більше та більше хмуритись...

Л у ч и ц ь к а *(цілує листа й хова за ліф)*. Друже мій! Єдиний мій! От уже хто не зрадить, так не зра-

дить, а душу за друга положить!.. Так рада моя Маринка?

Лемішка. Там уже така щаслива, так кохаються... Коли б тільки їй ще ви — то й раю не треба... Та і публіка кричить притьмом за вами, і Котенко...

Лучицька. Не знаю, не знаю... Ех, я уже мертва! Нема мені світу... *(Переміня тон)*. Та то я жартую... а мені така радість, так весело, так весело, як давно не було! Мов теплим вітром на мене повіяло з рідного краю. А як же ви сюди попали?

Лемішка. Мені в сусіднім городі дісталась по спадку хатка, дак я одпросився продати її та справити посаг Маринці.

Лучицька. А, от і чудесно; і од мене теж передасте...

Лемішка. Я ще на повороті заїду, а тепер хапаюсь: боюсь спізнитись на потяг... хмара насува... Ну, храни вас господь! *(Цілує руки)*. А назад...

Лучицька. Конечне заверніть! Я така рада, мій старенький...

Палажка. Ну, прощавайте та йдіть мерщій... а то онде вже збігаються! Я проведу вас. *(Веде в хвіртку, гаряче жестикуліруючи)*.

Лучицька. Ах, як боляче! От тепер-то почулось, що згаряча я порвала! Зрадила діло велике ради свого власного серця, і мене моя зрада зрадою ж і б'є!

ВИХІД IX

Лучицька і Квітка.
Грім. З цього часу блискавка блиска. К кінцю дії буря і дощ.

Лучицька. Ай! *(Закрила очі)*.

Квітка *(підходить)*. Марусе!

Лучицька. Ай! Ти? Ах, як мене грім налякав!

Квітка. Чистим душам грому не страшно... Об'ясни мені, бога ради, щиро. *(Голос дрижить)*. Од кого цей лист? Тут написано: «Прости, я розлюбив тебе, а покохав другу... ти собі знайдеш...» І так далі... грубо, цинічно...

Лучицька. Що-о? Я не розумію нічого... А дай!

Квітка *(показує уривок)*. Читай — я не прибавив.

Л у ч и ц ь к а *(придивляється і сміється)*. Це ж не до мене лист!

К в і т к а. У тебе знайшли... Тут нема сміху... Тут жах!

Л у ч и ц ь к а. Ні, голубе мій,— один тільки сміх. Знаєш, що се таке? Це моя роль із «Глитая»: се той лист, що Глитай підробив і приніс Олені.

К в і т к а. Роль? Невже?

Л у ч и ц ь к а. Роль, роль... хіба не пам'ятаєш? Та я тобі й покажу...

К в і т к а. Може... Однако все-таки... странно... Я хорошо не помню... Какое ужасное недоразумение... Я не могу придти в себя...

Л у ч и ц ь к а. Ти мені не ймеш віри? Невже ти зміг про мене так чорно помислити? Антосю, що ж се?

К в і т к а. Прости! У мене расшатаны нервы... какая-то тупая боль... Да, все одно к одному... кругом разочарования, неудачи, неприятности.

Л у ч и ц ь к а. Ти мене лякаєш... Що ж скоїлось?

К в і т к а. В земство нема чого й думати: остатня стежка закопана!

Л у ч и ц ь к а. Чого ж то? З якої причини?

К в і т к а. Одна причина, одна!

Л у ч и ц ь к а. Все я?

К в і т к а. Що ж ти з ними вдієш! І кланяться перестали... Нема просвітку: руки складай та й лежи нікчемною колодою, поки згниєш.

Л у ч и ц ь к а. Я? Я тобі світ заступила?

К в і т к а. Не ти, а панські примхи... А! *(Йорза волосся)*.

ВИХІД X

Т і ж і Г а ш а.

Г а ш а *(вибіга)*. Бариня на минутку зовуть вас... сюда...

К в і т к а. Сейчас! *(Іде за нею)*.

При світі блискавки видко в гущавині барню і Квітку.

Л у ч и ц ь к а. А коли я поміха, коли я всім тут каменем на шиї — так ясно що: зайву личину тра набік!

К в і т к а *(хутко, скажено)*. А! Наконец-то комедии

разоблачу! *(Бере Лучицьку за руку)*. С кем это вы изволите любовные переписки вести? *(Лучицька дрижить. Пауза)*. От кого — не роли, а любовные письма получаете?

Лучицька *(змертвілим голосом)*. Антось! Не оскорбляй меня!

Квітка *(напряженнее)*. С кем обниматься изволили?

Лучицька. Не оскорбляй! Что это? Гвалт?!

Квітка *(несамовито)*. С кем об-ни-ма-лась?

Лучицька. З Лемішкою... отцом Маринки... Спроси няню...

Квітка. Одна шайка! Где бы он взялся здесь?!

Лучицька. Проездом... Клянусь богом... Опомнись!

Квітка. Где письмо? Отдайте мне его!

Лучицька. Вот оно. *(Дістає)*.

Квітка *(вирвав)*. От какого-нибудь поганого актеришки — и у сердца храните... А! знаю, от какого мерзавца это письмо!

Лучицька *(пошатнулась і ухопилась за спинку стула; коси від руху впали)*. Не от мерзавца, Антон Павлович, а от честнейшего и преданнейшего мне человека...

Квітка *(скажено)*. От преданнейшего? Так у вас там, между этой... этой... преданнейшие люди?

Лучицька *(ніби одгонячи образу рукою, а другою за голову)*. Остановитесь!.. Не оскорбляйте!.. Пощадите!

Квітка *(ловить слова у листі)*. А-а! Вот оно: «богорівна», «неспогадана», «верніть мирові дар божий»! Так вот в чем дело? Так это все была жалкая комедия... водевиль с переодеванием?.. Вы разыгрывали угнетенную невинность, я получил роль простака, дурачка-буффа, а настоящий герой был за кулисами...

Лучицька *(задихаючись)*. Остановитесь!..

Квітка. Туда вас тянет, туда манит цыганская жизнь, а здесь — тоска, разойтись негде... Обманулись в расчетах... Что ж? Вы здесь не пленница... насиловать воли не будем! *(Виходить, кричить вбік)*. Коня мне!

Лучицька. Ай!! Бесчеловечно! Безбожно! За что же? За что? *(Рида)*.

ВИХІД XI

Лучицька і Палажка.

Палажка *(підбіга)*. Що знов? Що?

Лучицька *(кидається до неї з риданням)*. Вигнав!.. Дочекалась! І за що? Обридла... світ заступила... в тім і вина! *(Лама руки)*. А! Дайте ж мені чого... щоб я... навіки забулась... Тільки далі од цього місця, далі!

Палажка. Заспокойся, ріднесенька! Будь вони прокляті, іроди!

Лучицька *(збентежено)*. Тікати, тікати звідсіль! Няню! Беріть... тільки мою шкатулку... а їхнього — ні рубця... Підводу найміть...

Палажка. Та хай їм все завалиться! Я зараз... Тільки надворі горобина ніч.

Лучицька. Пішки піду! Туча, няню, не така жорстока, як люде: буря порве все, та хоч серця не займе. Грім одразу уб'є, та катувати не буде... А тут катують і не докатовують... Ходім!

Няня її піддержує.

(Вона сливе пада). Боже! *(Сповза з рук няні на коліна)*. Скінчи мої муки!.. Над силу кара, над силу!

Грім, дощ, буря.

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Картина 1

Велика на першім плані кімната, зовсім проста. Двері одні посередині, а другі, маленькі, зліва. Шкапи з книгами, нотами і дорогими костюмами. Зліва — писарський стіл; на ньому афіші, тетраді; обік його крісло і стул. Справа навпроти — столик і дзеркало з причандалами для гримировки; при ньому стул, лампи і свічі.

ВИХІД І

Котенко, парикмахер і потім Безродний.

Котенко. Що се? Новий парик? Нові втрати?

Парикмахер. У нас же не було на Богдана.

Котенко. А на сотника, на Карася?

Парикмахер. Степан Іванович казали, що не підходять.

Котенко. Що ти мені з своїм Степаном Івановичем? Щоб, як і він, процвиндритись! Минуло панування: я тут хазяїн, а він у мене слуга...

Парикмахер. Та я, як прикажете..

Безродний *(входить)*. Чи не подивишся, Юрій Савич, на кін? Чи так обставив?

Котенко. Прийду! А ти огляди мені добре хористок та й других, щоб не вибігали з підкрученими чолками або в туфлях... От там май око, а за моєю фризурою уже я буду сам доглядать.

Безродний. Що таке? До чого се — не розумію...

Котенко. Так, наздогад буряків, щоб дали капусти. Будь ласка, щоб мені зміни в картинах хутко;

забіжи ще в суфлерську,— першу сцену викидаю, та не прогав і капельмейстеру про це сказати... Та повертайся моторніше: тра забувати колишнє, а коли робити, дак робити...

Безродний. Хіба я чим схибив? Хіба нехтую обов'язками?

Котенко. Та ні, ні! Я так... Тут нема часу на бесіду: хутше, хутше!

Безродний, знизавши плечима, виходить.

Ну, годі! До пані Лучицької!

Парикмахер виходить.

ВИХІД II

Котенко і Квятковська.

Квятковська *(вліта шалено)*. Чого се ви і сьогоднішню, і завтрішню мою роль, мою власну роль, передали Лучицькій? Яке мали право? Нехтувати, топтати мене хочете, га?

Котенко. Уже знов? Яка ти чудна та нерозсудлива! Що ж я маю чинити, коли публіка кричить: «Подавай Лучицьку!» Мені її власною шкурою не учити: вона нам грошики дає, вона нас годує, значить, повинні ми її слухатись...

Квятковська *(вередливо)*. Ви перше не те кричали: ви не вважали на неї, не вважали на збори, а мені давали ролі, не спиняли мого розвитку.

Котенко. Дурна ж ти: хіба тоді мені що боліло? Чужими боками можна боротись, а своїми дошкуля...

Квятковська. Поки чужі боки були, так і дихати було вільно, а як прибрав до рук, так тільки про одного себе й дбаєш, зажера ненатлий!

Котенко. Та не кричи,— от наказаніє! Ти б то уже грошей не любиш? Чим більше в касі, тим краще й тобі.

Квятковська. Не хочу я грошей; я тобі ними в вічі жбурну.

Котенко. А я підберу й заховаю.

Квятковська. У, огидливий хапуга! За що я загубила свій вік молодий? *(Плаче)*. Нащо віддала скарб свій дівочий?

Котенко. Подержаний трохи...

Квятковська. Що-о? Що? Та я тобі очі видеру!

Котенко *(одступа)*. Но-но! Стій-бо! То я про себе...

Квятковська. Про себе? Ну-ну, пожди! Ти щось починаєш знов подлювати? Поки оте кошеня не прибилося, поти й життя було!

Котенко. Впроголодь...

Квятковська. Не тобі тільки, кабанюці! А хористки? Не порався хіба з них талани робить? Га?

Котенко. Ну, вже завела! Пішла згадувать... От напасть! От влопався!

Квятковська. Не бійсь, так од мене не одчепишся! Може, я й сама тобі плюну межи очі, а доти не подарую свого! Знаю, знаю, певно, уже закортіло панії, яку за патли вигнали з двору? Заманулося сухотньої повії? Закохався у дохлу Лучицьку?

Котенко. Та схаменись!.. *(Одступа)*.

Квятковська *(напором)*. Мовчи! Бачу, бачу! Од того ти їй і потураєш! Перше, як гнав її,— то й незугарна, і неталановита, і приндя, а тепер уже й талан розшукав богорівний?

Котенко. От злигався!.. Та що ти собі...

Квятковська. Мовчи! Начитуєш? Начитуєш як мені, поки не стала полюбовницею твоєю?

Котенко. Та одсахнись! *(Тіка)*.

Квятковська. Мовчи! Начитуєш? У, як піймаю,— начитаю і я!

Котенко. Та... що ти... *(Тіка далі)*.

Квятковська. Мовчи! Начитаю!

Котенко *(у дверях)*. Тпху! Сатано! Тікати, чисто тікати!

ВИХІД III

Квятковська і Юркович.

Юркович *(вбіга з галасом)*. Квіточко пишна! *(Цілує руки)*. Уф, яка прелість! Як розцвіли, як розвернулись! Красуня, богиня! А очі, очі! Найкращі зірки з неба украли... І вас бог не кара?

Квятковська *(важко дише, хоче затаїть гнів)*. Кара, іменно кара, і кара жорстоко.

Юркович. Я помолюся за вас... може, умилосердю небо...

Квятковська. Ще більш розгніваєте: отакий грішник і буде молитись? Грішника візьми за адвоката, то й сама вскочиш у гріх, а я дитинка манесенька...

Юркович. Манесенька та гарнесенька! Ще ручку, ще й другу! *(Цілує)*. Антик! Я страшенно вам рад, страшенно... І вся публіка... Я тепер уже рецензентом став...

Квятковська. О?! Цяця! *(Опанувавши себе)*.

Юркович. І Лучицька з вами?

Квятковська. Та з нами ж... А вам уже тьохнуло серце?

Юркович. Байдуже! Вона актриса — правда; але я сподіваюсь вами тепер тішитись... Гомін дійшов і до нас.

Квятковська. Не знаю, чи й побачите навіть мене: я тепер більше гуляю... От і сьогодні вільна.

Юркович. Яким робом? Перли не ховають, а показують...

Квятковська. У нас тепер мода на Лучицьку, і мода найбільше у режисера.

Юркович. Що-о? Не розумію... Хіба єсть чого такого?

Квятковська. Либонь... Бачите, я помарніла, стала незграбною, худесенькою, манесенькою... Он які руки стали тонюні!

Юркович *(цілує вище ліктя)*. Уф, рученята у вас — аж пече, як торкнешся, як самий кращий єдваб! А самі... Та хай його маму мордує, отут зараз умру — і вас заарештують за душогубство.

Квятковська. Бідненький Абрамочка! А заступатися за манюню будете?

Юркович. Дайте ножа... Ні, краще — серце, а я й сам візьму ножа і піду всіх різати!

Квятковська *(кокетує)*. А все-таки Лучицька...

Юркович. Але! Яким побитом вона знов у вас опинилась? Вона ж тоді, по сезоні, зараз повінчалась і поїхала, кинула трупу; ми і в газеті оповістили, і трошки сліз зронили... Я навіть за ті сльози взяв двадцять три карбованці...

Квятковська. Ну, так ото... побрались і згинули з ока, а ми й забули: граємо собі... Я широко ступила... драматичні ролі взяла і жодної не впустила... Пуб-

ліка мене прийма — страх, преса озивалась з захватом... А що то ви заспіваєте?

Юркович (*наспівує*). Кохаю, кохаю і буду кохати...

Квятковська (*заграє*). Побачимо!.. Так ото ми й граємо спокійно; коли — геп! — на голову вигнана пані! Тут знайшлись приятелі, підняли на руки і понесли, як дурень торбу. Ну й пішла знов у моду...

Юркович. Цікаві новини! Так вигнав... Од чого? А я сьогодні, зараз, бачив самого Квітку...

Квятковська (*схопилась*). Невже? Ви не жартуєте?

Юркович. Бачив, бачив! Спочатку навіть не пізнав його: худий, блідий став, низько пострижений... І очі якісь гострі, нехороші... Каже, гарячку виніс...

Квятковська. Бідний, нещасний!.. Він писав мені... Він мене вважа за найщиршого друга... Ми з ним в останні часи листувалися... Слухайте, приведіть мені його сюди зараз, хоч на хвилину... через бокові двері...

Юркович. Приведу, приведу. Тільки трошки...

Квятковська (*тупа ногою*). Зараз, кажу; в ту ж мить! Ви мене не хочете слухатись?

Юркович. Біжу! Лечу! Слово моєї диви — закон! (*Виходить в бокові двері і знову вертається*). Уф! Яка цяцяна! Уф, яка жижа! (*Здаля поцілунок*). Сказюсь!

Квятковська тупає ногою; він зника.

Квятковська (*закрива двері*). А! Приїхав! Не витерпів? Чи її тільки побачити, чи мене? В листах і до мене промовляв ласкаво і тепло... Побачимо! Ех, якби!.. Ласий шматочок! (*Сіда перед дзеркалом*). Треба, одначе, причепуритись... Бліда, здається? Проте нічого: від нудьги... Ще підпудритись! (*Пудриться*). От під очима легесенько підсинити! (*Шука*). В цього ідола і фарбів нема, тільки руда та сурик. (*Підводить карандашем очі*).

Голоси (*в середні двері*). Можна?

Квятковська (*оправившись*). Хто там?

Голоси. Раби ваші.

Квятковська. Які? Вірні чи невірні?

Голоси. Вірні, незрадливі!

Квятковська. Так увійдіть!

ВИХІД IV

Квятковська і молодь.
«Сомнительна» молодь — юнаки перший, другий, третій та інші входять. Деякі убрані бідно, а інші в пенсне і в моноклях.

Молодь. Вітаємо наше нове сонечко!

Шикарний юнак. Привет тебе, приют желанный!

Квятковська. Здрастуйте, здрастуйте! Ах, які молодці! Повиростали; вусики позначилися; очі зайнялися... З вами тепер страшно й шуткувати...

Перший юнак. То на вас страшно й глянути — так погарнішали!

Другий юнак. Якою квіткою пишною стали!

Шикарний юнак. Заманчивой грезою!

Всі. Вітаємо!

Квятковська. Спасибі, друзі! Ви мене засоромили. Хвала од таких щирих юнацьких душ... збурює кров... Спасибі! Тільки навряд чи прийдеться покористуватись піддержкою такої славної, щирої молоді: мене чи й випустять? Лучицька все гра...

Всі. А ми будемо голосно правити пані Квятковську!

Перший юнак *(тихо Квятковській)*. Аби контрамарки!

Квятковська *(йому тихо)*. Будуть! *(Всім)*. Вас не послухають: Лучицька над режисером панує,— вона тут сила... А нас, бідних, затерли...

Всі. Ми за вас заступимось...

Квятковська. Побачимо... І за слово спасибі! А Лучицька... бог з нею! *(Зітха)*. І мене заїда та й других...

Другий юнак. Ми і Лучицьку осадимо.

Шикарний юнак. Мы и сегодня ей подчеркнем!

Всі. Ще й як!

Квятковська. Побачимо, які ви вірні раби! *(Учувши легкий стук в бокові двері, здригнула і встала)*. А тепер гайда! Ані пари з вуст!

Всі. Щасливо! Головами наложимо! *(Вийшли)*.

ВИХІД V

Квятковська і Квітка, згодом Маринка.

Квітка *(входить і кладе на стіл бінокль і рукавичку)*. Здрастуйте! Вона тут?

Квятковська. Тут, тут... Як я рада вас бачити! Дайте надивитись на вас: так занудилась, так занудилась!

Квітка мовчки тисне їй руку.

Та хіба друзі так вітаються? Гай-гай! Ось як! *(Обніма і цілує)*.

Квітка. Ой, ви не вкусите?

Квятковська. Що ви?

Квітка. Тепер страшно... страшно... страшно! Тепер горлиці перевертаються в гадюк, тепер правда — мавпа, намазана мавпа з червоною покрасою... Ха-ха-ха! Бридота! Гидота! Ми її зараз побачимо! Ха-ха-ха! Весело! *(Тре руки)*. Тільки треба, знаєте... *(Переміняє тон)*. Тут стеля не впаде? Ні?

Квятковська *(збентежено)*. Ні, з якої б речі? Он які мури!

Квітка. І мурам не вірте!.. Славна у вас ця сукня... А що, як порветься і спаде? От будемо сміятись, а ви плакати... Правда, і я смішний, правда?

Квятковська. О ні, ви славнесенький, а не смішний,— цяцяний!

Квітка. На афіші нема одміни? Я страшенно злякався...

Квятковська. Чого? Що сталося?

Квітка. Могли спізнитись... Ох, борони боже! Не спізнились?

Квятковська. Ні, ні... Як тільки ви, друже мій, змінились! Голубчику, як я вам рада, як рада! Слабі були?

Квітка. Кажуть... голова боліла... я й постригся... І знаєте, для чого? *(На вухо)*. Щоб не брехали, що у мене ріжки. Брехня, брехня! У мене тут чисто, а там *(на серце)* порожньо! *(Оглядається)*. Вам можна хоч трішечки вірити?

Квятковська. Можна, можна! Я вас так... З вашими листами і спала, їх до серця пригортала, колисала, як дитину,— замість вас, мого голуба...

Квітка. Не голуба, ні! Яструба, кондора, грифа!

Я голубів ненавиджу: дурна птиця, навіки дурна! Голубка по чужих кублах літа, а він тільки крутиться та гуде... Тпху, противний!

Квятковська. Не всі голубки похожі на вашу: єсть такі, мій соколе, що за милого самі себе вбивають... Тільки на таких не вважа сокіл... Ох, я б моє серце покраяла для пана!

Квітка. Для мене? Для мене тільки самого? Не вірю!

Квятковська. Присягаюсь, мійріднесенький!

Квітка. Не вірю, не вірю! Знов ошукання, знов зрада! А перші де? Їх багато, багато?

Квятковська. Нікого не було; я ще... манесенька...

Квітка. Одна тільки вірна була... на цілім світі... та й та... Ми її побачимо?

Квятковська. Побачимо... Та цур її й згадувати: таке золоте серце занехаяла! Я б і з пам'яті її викинула, коли втекла і проміняла на не знать кого...

Квітка *(хапа її за руку)*. Проміняла? Таки проміняла, то правда? Ух, як весело, як весело! Слухайте, як серце б'ється. А знаєте чого?

Квятковська. Не знаю, мій друже!

Квітка. Помсти жде; радіє помсті! О, нема нічого солодшого в світі за помсту... Такої втіхи ніхто й ворогу не придумає...

Квятковська. А я б залишила... погребала б і помстою!.. Чи ви її, може, ще кохаєте?

Квітка *(спалахнув)*. Ненавиджу, ненавиджу! От би як її пошматував на кавалки! *(Рве рукавичку)*. Тільки в мене од того голова ще болить і серце... Серце — воно теж дурне: все болить і ниє по тій. А, коли б її побачити! *(Дико)*. З ним побачити! *(Б'є кулаком об стіл)*.

Квятковська *(злякано)*. Що ви? Заспокойтесь! Почують!.. Ходім краще у ложу зі мною; ходім, будемо дивитись...

Квітка. Ходім, ходім! А, моя єдина! Друже мій, який я нещасний! *(Стоїть нерухомо, болісно)*.

Квятковська. Ходім, ходім, серце! Ви й шляпу забули... *(Подає йому)*. Ходім, там хоч трохи розважитесь! *(Уводить)*.

ВИХІД VI

Маринка і Жалівницький.

Маринка *(веде за руку Жалівницького)*. Серденько, я зараз підслухала, що клакери змовлялись шикать Марусі.

Жалівницький. Невже? Така підлість? І це Квятковська! І знайшлись такі гаспиди, щоб їй підслужитись!

Маринка. Що тут робить? Борони боже, як Маруся почує: це ж уб'є її,— вона й без того слаба!

Жалівницький. Уб'є, уб'є!.. Сказать зараз Безродному: у його є багато прихильників з чесної молоді, вони спинять... Послать деяких наших... Я біжу!.. *(Побіг)*.

Маринка. У мене душі нема... Одведи, мати божа!

ВИХІД VII

Маринка і Лучицька.

Лучицька *(входить)*. Тут Котенка нема?

Маринка. Ні, тільки я! Сідайте тут, одпочиньте: ви сьогодні надто бліді...

Лучицька *(сідає тяжко коло столу)*. Неможеться щось, моя квіточко; сили щодня никнуть та никнуть... Чую, що берега вже пустилась...

Маринка. Ріднесенька! Голубонько! Полічіться, одпочиньте! Ви ж не шануєте здоров'я свого: так грати, як ви, рвучи серце, точачи кров, надриваючи жили, і без відпочинку... Для чого ж то? Так же вас нена́довго стане!

Лучицька. Просять, молять. Так лучше ж останні сили оддати другим на користь, ніж не знать нащо їх берегти. Мені ж самій, чим швидше їх витрачу, тим більше утіхи.

Маринка. А для нас, бідних, що готові життя своє за вас положити, невже і для нас не захочете поберегти свої сили?

Лучицька. Ви — мої друзі. А хіба друг захоче нав'язать другу життя, коли воно дає йому одні муки? А я, Маринко, несу такі катування, такі... ах! І нема їм просвітку, нема забуття од них на хвилину... І така

нудьга, така туга, надто сьогодні, що валить мене з ніг і хита, мов билину...

Маринка. Чим же ви тужите, моя зіронько? По чім? Чи по кім?

Лучицька *(пригортається)*. Ох, дитино моя, кохана моя, тобі тільки правду скажу: по ньому, все по ньому! Люблю я його, кохаю... І те кохання отрутою ввійшло в мою кров, і палить серце, і точить силу... І нема способу збутись тієї отрути! І знаєш, я й не хотіла б навіть її збутись: така мука і боліч — єдина мені на світі втіха й розвага... Не знаю, чи я вже такою рабою вродилась, чи я, як собака та, звикла до бійки, а й за батогом мені скучно... І чим більше отут наболить, тим більше дарую і готова сама у його опрощення просити! Ах, яка я сама собі низька і яка я нещасна!

Маринка. Господи! Та як же жаліти, кохати того, хто вигнав, хто таку публіку зробив?

Лучицька. Бачиш, що можна: сили нема розлюбити! Він мене страшенно образив, приревнував, але хто ревнує, той кохає... Я нічого не відаю, що з ним сталося, де він? Мучусь, катуюсь і чую, що й в моїм серці росте та сама рвія, за яку я його осудила... Це вкінець мене сушить... Я навіть хотіла сьогодні одпроситись: у мене передчуття якесь... Цілий день отут болить... *(Показує на груди)*.

Маринка. Так не надривайте себе,— хай Квятковська гра. Я покличу Юрія Савича чи Степана Івановича...

Лучицька. Ні, ні, не можна: перший спектакль. *(Налива стакан води і бачить на столі бінокль. Бере, розгляда)*. Чий це? Стій! Це знайомий бінокль!

Маринка. Може, Квятковської: вона тут була...

Лучицька. Вона? А ще хто був?

Маринка. Не бачила; її бачила, та й годі!

Лучицька. Це не її бінокль, це мужеський... Стій, стій! Це бінокль мого Антося... його, його! Ось і ямочка... Я раз упустила... А! *(Хапається за голову)*. Яким робом?! Се щось страшне!.. Ох, як мене кольнуло! *(Хапається за груди)*.

Маринка. Заспокойтесь, ріднесенька! Боже мій! Що з вами? Випийте води! *(Подає)*. Бога ради! Не тривожтесь... Як зблідли!

Лучицька. Він тут, тут! Ой!.. *(Ламає руки)*. Маринко, рятуй мене! Він її коха! *(Істерично рида)*.

Маринка. Марусю! Господи! Що ж мені робити? Хто там?

Лучицька. Не треба!.. Не клич!.. Нащо їм? Все їдно... Хоч би разом... Він тут!

ВИХІД VIII

Ті ж і Безродний.

Безродний *(вбіга)*. Що з Марією Іванівною? Істерика? *(Маринці)*. Сказали? Довідалась?

Маринка. Ні, тут друге: вона зовсім слаба...

Безродний. Так доктора зараз... Я Котенку скажу... Вам грать не можна. *(В дверях)*. Господи, зглянься!

Маринка. Нема, нема його! То здалося, прибачилось...

Лучицька. Ах, яка мука! *(Витира очі)*. Коли б кінець...

ВИХІД IX

Ті ж і Безродний, доктор, Котенко.

Доктор *(з пузирком)*. Що таке? Що з вами, моя панійко? Нерви, знов розходилися нерви? *(До Маринки)*. Потривожив хто? Збентежив?

Маринка. Потривожились. *(Метушиться, розтира, голову мочить і т. д.)*.

Доктор. Ай, нещастя! *(Дає краплі)*. Випийте! Я ж просив, я ж благав нічого не приймати до серця: спокій і сон, сон і спокій вам тільки потрібні... А тут мало тії сцени, яка вам в теперішнім стані — кат, а ви ще додаєте й свого! Ех, панове, не бережете ви її!

Котенко *(до Безродного)*. Що таке? Що скоїлось? Марусю, невже не будете грати? Погинув же я, погинув! Перший спектакль... все шкереберть піде... Марусю, рятуйте!

Лучицька. Я сама розумію... Не вільна тільки в собі, Савичу... Я не жаліла ніколи для вас сил, ви знаєте...

Котенко. Знаю, знаю: ви добра... у вас таке серце... Пожалійте... перший спектакль... Все від його... Повний збір... і одмінить!

Безродний. Може, Квятковська?

Котенко *(сердито)*. Що Квятковська? Ще мішається, торочить! Щоб скандал був! Публіка прийшла слухать Лучицьку... Ох, господи! Що ж мені чинити? Розор, розор! Нічим буде нещасним хористам платити... А діти мої, нещасні діти! *(Утира очі)*.

Лучицька. Заспокойтесь! Може, ще... я зберу... останні сили...

Доктор. По-моєму, ні! Смертельна ризика... *(Дає ще краплі)*.

Маринка. Бога ради!

Безродний *(лама руки)*. Доб'ють, доб'ють!

Котенко. Може б, хоч так: у двох діях з Богдана, а там — Квятковська... Щоб хоч побачила публіка... Я б водевіль перший дав... Одпочили б... Га? Марусю? Докторе! Рятуйте мене, рятуйте!

Лучицька. Та мені трохи вже лучче... *(Усміхнулась)*.

Доктор. Слабе ще серце! *(Держить за пульс)*.

Котенко. Слухайте,— даю третину збору на хор.

Лучицька. А! Ви знаєте, чим мене закупити! Вони справді страх як нуждаються... Надто при переїзді... Це їм велика підпомога! *(Встає)*. Я граю. Мені легше... Тільки не давайте водевіля, а зразу: зразу ліпше.

Котенко *(цілує їй руки)*. Благодійко моя! Зараз лечу! Безродний, дзвінки! *(Кричить у двері)*. На сцену всі! Починаємо!

Дзвінок.

Лучицька *(встає, хитається, спирається на доктора і на Маринку; доктор пожима плечима)*. Тут *(на серце)* ціле пекло, а я сміятись і жартувати йду!.. *(Ледве руша)*.

Завіса хутко спада

Картина 2

Середина багатого намету. В убранстві сила дорогої зброї. Прямо — вхідна припола.

Котенко (в ролі Богдана). Джура — на кону; Квітка і Квятковська — в літерн. [ложі] бельетажа, Юркович — в 4-му ряді крісел. Голоси в амфітеатрі і галереї.

Котенко (*сидить*).

Схилились всі, мені під ноги впали...
Стою тепер на верховині я,
Закон для всіх — моє владичне слово,
І от воно верта до мене знов
Мою зорю, украдену дружину...
Вина мені й бандуру, джуро!

Джура

Вмить,
Ясновельможний гетьмане і пане!

Котенко (*випив вино, приграє на бандурі й співа*).

Ой ширя орел, орел сизокрилий
Та попід небесами;
Ой літа козак, козак запорожський
Степами, ярами.
Гей, розточились всюди козаченьки,
Полягає отава:
Гей, пропадайте, лихі воріженьки,—
Наша сила і слава!

Квітка (*не дуже, але вголос*). Це не Жалівницький?

Квятковська. Ні, ні! Тихше, а то чути.

На кону з'являється Жалівницький в ролі Тимка.

Жалівницький

Знов зрадниця вертається сюди?

Квітка. Це Жалівницький!

Квятковська. Цс-с!!

Квітка (*дужче*). А! Він падлюка!

Котенко (*на кону*)

Так, правлю я украдене, моє!

Жалівницький

Вона сама втекла, по своїй волі...

Квітка. Ага! Сама, сама втекла!

Квятковська *(зупиня й одтяга в глибінь ложі).* Мовчіть.

Голоси з амфітеатру. Там п'яні!

Гальорка. Тихо, тихо!

Юркович. Скандалісти!

На кону збентежені.

Котенко *(дужче, щоб зам'яти)*

Не може буть!

Жалівницький

Я знаю, батьку, це:
Умовилась з Чаплінським...

Котенко

А! Гадюка!!
Мені цього ти перше не казав!..

Жалівницький

Не хтів вразить... Вона мене умисне...
Ні в чім не слід діймати віри їй...
Дурманить все...

Котенко

Але почім ти знаєш?

Жалівницький

Упевнився цим серцем... Ох, не вір
Ні пестощам, ані сльозам — одурить:
Пригорнеться, а ніж в руці хова
І сонного зрадливо ним ударить...
Душа у неї чорна...

Квітка *(вирвавшись вперед).*

Як та ніч!

Квятковська бере його за руку і уводить вглибину.

Котенко *(скажено)*

Ти щось таїш?

Жалівницький *(побачивши, що ложа порожня, певніше)*

Не вір, не вір їй, батьку!
За пазуху гадюки не бери...

О, я б таких спік на вогні і попіл
Розвіяв би на вітрі по степу,
Щоб не було й зарази...

Котенко *(хапа його за руку)*.

А-а! Тварюко!
Невже, невже?

Жалівницький

Одвів мене господь...

Котенко

Уб'ю, як пса!

Жалівницький

Я не боюся смерті —
Гріха не мав...

Котенко

Але на батька йшов!

Жалівницький

Не відав я...

Котенко

І гадина не знала?

Жалівницький

Вона, либонь, щоб очі одвести.

Котенко

О, каторжні!

Жалівницький

Я не виновен, батьку!

Котенко

Клянись мені!

Жалівницький

Усім, що є святе,
І матері могилою сирою!

Котенко

Готуйсь в похід!

Жалівницький

Воля твоя.

Котенко

Іди!

Жалівницький виходить.

Тимко поклявсь... Його язик ще зроду
Не знав брехні... Але вона, вона!
З отцем жила, із сином залицялась,
А ворогу запродалась цілком...
Ну, допадусь до вас обох і я!
Ох, проводи у пекло бучні справлю!
На вугіллях пектиму день у день,
Мотатиму на мотовилах жили,
Собаками...

Джура

Жде пані й посланці!

Котенко

Впусти її, а посланців потому...

Джура виходить.

Через хвилину... через мить одну...
Побачу знов... зірвату в мене квітку...
О, як отут, в цих грудях, запекло!
Але здавись і здержся в гніві, серце,
Помстись гаразд, не похопись судом!

На кону з'являється Лучицька в ролі Єлени; на ній французька сукня, накрита флером. В ложі Квітка і Квятковська.

Лучицька *(входить хитаючись, скида флер і говорить утомно)*

Мій таточку, сподіваний, коханий!

Голоси з гальорки, амфітеатру, крісел. Браво, браво, Лучицька.

Гальорка. Ш-ш!! Тихо!

Амфітеатр. Тихо! Ш-ш!! Ш-ш!!

Крісла. Браво! Браво!

Квітка *(вибіга на галас в ложу)*. Вона, вона! Як схудла!

К в я т к о в с ь к а *(блага перелякано)*. Друже, ай, не гомоніть... я вийду!

К в і т к а *(не при собі)*. Ні, не буду!

К о т е н к о

Подалі, геть! Від пані ляхом тхне
І щоки ще палають од цілунків.

Л у ч и ц ь к а

Я не виновна...

К о т е н к о

Силою б то взяв?

Л у ч и ц ь к а

О, гвалтом... Я... боролась до загину...

К в і т к а. Неправда!

К в я т к о в с ь к а. Цс-с! *(Удержує його)*.

К о т е н к о

І обняла ляха
Зрадливою, продажною рукою?

Л у ч и ц ь к а

О боже! Ні! Яка страдниця я!

(Більше запалюючись).

Мене взяли як бранку до світлиці,
Сторожею обставили мене,
Щоб не могла на себе зняти руки...
О, скільки сліз я нишком пролила
І скільки мук пережила, мій орле!

К о т е н к о

Подумаєш, як настраждалась,— страх!
На ласощах...

К в і т к а *(голосно)*. Ха-ха-ха-ха! То мавпа з червоною покрасою! Ха-ха!

2-е к р і с л о. Тихше!

Юркович. Скандал!

Гальорка й амфітеатр. Отыщите пьяных! Ша!

В ложу входять капельдинер і поліцейський чиновник. Квятковська одводить і щось шепче йому.

Лучицька *(оглядається)*. Сміється хтось... знайомий голос... Боже!

Суфлер *(вголос)*.

Аж десять днів, аж десять...

Лучицька *(страшенно збентежена, але бажа ще побороти себе)*

Днів... невже?!
Аж десять днів і ріски в рот не брала...

Котенко

Не видко щось по панії поста!

Лучицька

Мене, слабу, без пам'яті звінчали...

Котенко

Ну й розговілись, значить, зараз...

Лучицька

Ох!..
Хоч пошануй мене, вельможний пане!
Ніхто мені гам не подав руки...
Я день і ніч Богдана виглядала,
Щоб визволив нещасну із тюрми...

Квітка *(виривається, кричить)*. Брехня, брехня!

Квятковська. На бога!

Амфітеатр і крісла. Тихо, тихо!

Лучицька. Де? де? Він тут! *(Озирається тривожно)*.

Котенко *(в куліси)*. Спинить скандал.

Гальорка. Ша, ша!

Суфлер *(голосно)*.

Я думками тебе шукала!..

Лучицька. Боже! То він... шукала... ним жила... *(В ложу, з сльозами)*.

Я думками тебе шукала всюди,
Я серденьком з тобою лиш жила!

К о т е н к о

Може, з Тимком?

К в і т к а *(скажено, не звертаючи на Квятковську уваги)*. Ні, ні! А з Жалівницьким!.. Не вір змії!

Л у ч и ц ь к а. Ай, що се?

К в я т к о в с ь к а *(показавшись Лучицькій)*. Ха-ха-ха! *(Вибіга)*.

Л у ч и ц ь к а *(непритомно)*. Вона, вона там! З ним! Наді мною сміються, глузують... Ай, рятуйте!!

К о т е н к о *(в кулісу)*. Завісу! *(Потім тіка)*.
Г о л о с и *(за куліси)*. Робочі! Де вони?!
Г а л ь о р к а. Лучицька! Ш-ш, ш-ш!!
А м ф і т е а т р. Лучицька, браво, браво!!
К р і с л а. Тише! Продолжайте!
(Разом).

К в і т к а. Вона мене дурила, дурила!!

В ложі показується п о л і ц е й с ь к и й, начина тихо умовлять Квітку.

Л у ч и ц ь к а *(нервово, істерично, а потім несамовито)*. З нею! Укупі з нею?! Мало назнущались, так іще тут привселюдно зняти на посміх, на публіку поставить? Це панський вчинок!.. Я довірила вам свою душу, свою честь... А ви все потоптали ногами і вигнали мене з хати, як негідь, як покидьку... Це панський вчинок! Ще з полюбовницею мене банітувать прийшли! Ай, пане, та чи є ж що нижче, що підліше на світі?! *(Рве навіжено собі волосся, хапається рукою за горло, за серце)*.

В ложу знову приходять д в а с л у ж и т е л і і разом з поліцейським беруть Квітку.

К в і т к а *(борючись, кричить)*. Сюди! Беріть її! Вона втекла до полюбовника! Зрадила, ґадина! Вона висушила мій мозок!

Його виводять.

Ж а л і в н и ц ь к и й вибіга на сцену і піддержує Лучицьку; вона б'ється на руках.

К р і с л а. Занавес, занавес!

Г о л о с и. Ш-ш, ш-ш, вон Лучицьку!

Амфітеатр. Браво, браво!.. Вон ложу!

Жалівницький *(з кону)*. Доктора!

Голоси. Ш-ш, ш-ш! Вон Лучицьку! Продолжать! Квятковську!

Лучицька *(вирвавшись з рук Жалівницького, на передкін)*. Женіть!.. Сльози лила... Кров точила... для вашої втіхи!.. А тепер... плюйте на мене — для втіхи! Бийте — для сміху!.. Топчіть на регіт!.. Хіба в актриси є серце, є честь?? Нема, нема!! Вона бездушна забавка, вона запроданка ваша! *(Пада на руки Жалівницького)*.

Завіса

ДІЯ П'ЯТА

Убога, але чиста кімната. Прямо — двері; направо — два вікна, наліво — кровать, заставлена від дверей ширмами. На вікнах спущені фіранки. Ззаду, при образах, лампадка. Направо, за вікнами, ще маленькі двері.

ВИХІД I

Палажка, Маринка, Лучицька (спить).

Палажка *(дивиться на Лучицьку, що спить)*. Ох-ох-ох! Нема вже нашої Марусі, тільки тінь одна: тане вона, як віск!

Маринка. Тане, бабусю, тане. Як стривожили її тоді на спектаклі, як упала і залилася крів'ю,— ледве сюди донесли.

Палажка. Господи, боже мій! Що вона їм учинила, кого зобидила, моя дитиночка, моя упадниця, що так жорстоко... *(Плаче)*. Зарізали, зарізали!

Маринка. Бог покарав і злобителів. Квятковську обікрали, Котенко горить, а Квітка в жовтий будинок улучив: того ж таки вечора збожеволів...

Палажка. Прости йому боже, а на душі у його великий гріх, а надто у тії пані, його матері...

Маринка. Од неї оце листа одібрала Маруся.

Палажка. Що ж ота пані їй пише?

Маринка. О прощення просить і за себе, і за сина, кається...

Палажка. І-і, вже пізно! А Маруся не забува його, як помічаєш?

Маринка. Де там! І на тім світі не забуде!

Палажка. Ох, горенько, горенько! Оцю ладаночку від угодника нехай надіне зараз на себе: я положу її на подушці! *(Встала)*.

Маринка. А ви ж, няню, куди знов?

Палажка. Піду ще до церкви, на часточку подам і проскурку принесу: сьогодні ж її святого янгола.

Маринка. Ага! А я й забула! А не забаритесь?

Палажка. Ні, уже й без того пізно, коли б і застала. *(Хрестить Марусю)*. Спить собі янголятко тихо, так тихо, а душа вже, бачу, під самим горлечком б'ється... Спи, моя зіронько, спи, моя стоптана квітко! Нехай тебе, безталанну, святі янголи хоронять од лиха! *(Виходить, поцілувавши Марусю)*.

Маринка *(зачиня двері, підходить до вікон)*. Треба, одначе, фіранки спустити, щоб світ не розбуркав Марусі...

Стук у двері.

Хто там?

ВИХІД II

Маринка і Жалівницький.

Маринка. Ти? Любий мій! *(Цілує Жалівницького, що вийшов з бокових дверей)*.

Жалівницький. Слухай, голубко, вийми мені з скриньки свій браслет і сережки, а я доложу ланцюжок з дзигарями, то, може, під заставу здобуду карбованців з сотню; наші всі складаються, навіть і Котенко... Їй тепер треба грошей...

Маринка *(вийма)*. На, на! Це гаразд ти придумав...

Жалівницький. Ну, так прощавай на час... *(Виходить)*.

Маринка *(проводжа)*. Не забудь же — сьогодні її іменини.

Жалівницький. Пам'ятаю, пам'ятаю!

Лучицька *(просипається)*. Хто там?

Маринка. То чоловік приходив...

Лучицька. А, Марочка? Що ж, цілувала?

Маринка. Цілувала, цілувала... Ну, як же вам?

Лучицька. Лучче, лучче. Певно, пізно? Я дуже заспала.

Маринка. Ще рано, ще спіть; лікар казав — чим більше спатимете, тим швидше встанете...

Лучицька. А він надіється... Я видужаю, правда?

Маринка. Видужаєм, видужаєм і будемо щасливими... То ви тоді на клятім спектаклі якусь жилу порвали, а заживе, то і по всьому... Ось мікстурки випийте...

Лучицька *(п'є)*. Мені хочеться так ще пожити!.. Я ж виплакала, вимучила собі оте право!

Маринка. І поживемо ще, порадіємо... От тільки краще спати... Засніть ще! *(Укрива її)*.

Лучицька. Добре. Я буду все, все робити, аби швидше одужати!

Маринка закрива її ширмами, а сама зляга на канапу.

ВИХІД III

Ті ж і Лемішка, а за ним дві хористки.

Маринка *(на стук схоплюється. Обніма батька і хористок)*. Таточко! Любий мій! Маруся ще спить, а ви, сестрички, погуляйте поки в садочку!

Хористки кивають головами.

Лемішка *(дає гроші)*. На, дитино моя: це я і голота для нашої благодієчки... для нашого янгола; ми спромоглись... Вона все для нас трудилась... оддавала послідні... а тепер лежить безпомічна... на божих руках... *(Плаче)*.

Маринка. Тату мій! Золотий! Які ви! *(Утира очі)*.

Лемішка. Тільки не кажи їй,— не прийме: я знаю її! Кажи, що це від Котенка...

Лучицька. Маринко, хто там?

Лемішка. Тихо! Я тікаю! *(Виходить навшпинячки)*.

Маринка. Та то я сама...

Лучицька. А мені почулось було...

Маринка. То у сні, певно. Заспокойтесь, спіть ще...

Лучицька. А мені й справді щось снилось, чи сніг, чи свічки... *(Говорить хапливо, жваво, тільки з задишкою, і чим далі, тим більше)*.

Маринка. То добрий сон, моя лелечко, він вам віщує несподівану радість якусь...

Лучицька *(обніма Маринку)*. Може, швидко Антось прибуде?

Маринка. А може. Лікар казав, що йому зовсім

гаразд, що швидко вийде, що ваша хвороба йому на користь пішла...

Лучицька *(обніма її)*. Господи, яке щастя!.. А я мучилась, що через мене... *(Сіда)*. Яка я щаслива!

Маринка. Тільки не іритуйтесь: вам і радість і горе — одна вада!

Лучицька *(склада руки)*. Боже! Милосердю і любові твоїй краю нема!

Маринка. Знов бентежитесь? Ну і не пущу його...

Лучицька. Ні, ні! Я буду все робити...

Маринка. Так от і засніть.

Лучицька. Не хочеться, рибонько... Я після, після засну... Слухай, я оцей час, як злягла, все думала про себе й про його. І знаєш, на чім упевнилась? Що винувата я, а не він.

Маринка. Це якраз по-вашому.

Лучицька. Далебі! Я занадто кохала, стала зараз рабою, собакою вірною... Вдарило лихо, а я, замість того щоб підняти крила і його піднести, сама їх опустила... і впала...

Маринка. Годі, бога ради, годі! Уже знов он колотиться серце!.. Ну, нехай він зовсім правий, нехай!

Лучицька *(усміхається)*. Так! Перевірившись у мені, він почав світом нудити... А тут ще приревнував... Лихі люде підстроїли... Але рвія — кохання!

Маринка. Так, вірю, вірю... Тільки мовчіть: бачите, і духу не вберете.

Лучицька *(обніма)*. Не буду більше, не буду!

Маринка. От надіньте ладаночку — бабуся принесла.

Лучицька. Де, де? *(Цілує й надіва)*. Так бабуся моя сивесенька вернулась? Де ж моя ненечка?

Маринка. В церкві; зараз прийде: сьогодні ж вашого янгола! *(Обніма)*. Всього, всього, а найбільше здоров'я!

Лучицька. Правда, а я й забула. Одсунь, серце, фіранки і одчини віконце... а то так темно...

Маринка. Добре. *(Підніма)*.

Лучицька. Ах, як гарно! Яке сонечко ясне та веселе! Підведи мене, посади коло вікна: мені так хочеться на божий мир глянути!

Маринка. А ви не втомитесь?

Лучицька. Ні, ні! Мені сьогодні дуже легко... і серце перестало боліти... Переведи тільки мене до вікна...

Маринка. Стійте ж, я крісло поставлю *(ставить до вікна)* та накрию ще вас теплою хусткою, отак! А тепер беріться мені за шию...

Лучицька *(встала, хитається)*. Ой, хата крутиться...

Маринка. Бачите!

Лучицька. Ні, тепер легше... То зразу якось в голові загуло.

Маринка. Ну, держіться ж міцно! *(Веде)*.

Лучицька. Бачиш, сама іду... О, я швидко видужаю! *(Цілує)*.

Маринка. Ну, сідайте ж тихенько; я ще подушечку підложу під спину. *(Кладе)*. Добре сидіти?

Лучицька. Добре, добре! Маринко, голубонько, одчини ще й вікно!

Маринка. Боюсь, щоб, бува, вітрець не пройняв!

Лучицька. Ні, надворі тихо. Он бузок увесь розвивсь, а листом ані колихне... Можна!

Маринка. Та воно надворі аж душно, а ви все-таки накрийтесь хусткою! *(Одчиня вікно)*.

Лучицька *(диха коротко й часто)*. Ах, ах! Яке пахуче, тепле повітря... Аж дихати легше... Аж лоскоче... *(Розгляда)*. Он на грядках і черевички зацвіли, і зірочки мріють... а собача рожа як вигналась високо,— пишається! Садочку мій любесенький! Так би й полинула... А то хто там?

Маринка. Наші хористки. *(Кричить)*. Агов! Сюди!

Лучицька. Нехай квіток...

Маринка. Стійте! Нарвіть квіток...

Лучицька *(вигляда)*. Он троянда, а далі ген любисток, канупір, зірочки... *(Голосно)*. Та наламайте бузку! *(Закашлялась)*.

Маринка. Що ви? Бога ради! Кричать проти вітру... Щоб знову жила... *(Зачиня вікно)*.

Лучицька. Не буду, більше не буду!

Маринка. Коли хоч раз крикнете, то зараз положу...

ВИХІД IV

Ті ж, і Рябкова, й Богданиха.

Рябкова й Богданиха *(вбігають з букетами, з квітами й з начатим вінком)*. Віншуємо, віншуємо нашу ненечку! *(Дають букети)*.

Богданиха. Уже сидите? Слава богу! Дай боже здоров'я й здоров'я!

Рябкова. І здоров'я, і щастя, і всякого добра! *(Цілує у Лучицької руки)*.

Лучицька *(обніма їх)*. Спасибі, мої діточки любі, за пам'ять, за ласку, за щире бажання! Уже мені далеко краще... уже сиджу, а швидко й ходитиму... *(Любує квітами, нюха)*.

Маринка. Дав би господь! Ану висипайте квіти... А бузок я в воду поставлю...

Лучицька. Ах, які квіточки, які милі. Як пахнуть, а надто троянда...

Маринка. Дайте я вам от сюди приколю її.

Лучицька. З любистком, з любистком: я хочу, щоб мене любили... Отак! І бузку мені дай, щоб не забували... Я так бузок люблю!

Маринка. Нате, нате!

Лучицька. А цей віночок ми докінчимо; поможіть мені! *(Почина з Богданихою радісно плести)*.

Рябкова *(в стороні, Маринці)*. А що, як їй?

Маринка. Лікар каже, якби спокій їй повний та теплі краї... то ще б була надія, а то нема ради. *(Утира очі)*.

Рябкова. Жалібниця наша! Заступниця наша!

Лучицька *(зневірно)*. Про що ви там шепочетесь? Про мене?

Маринка. Ні, то вона мені новини розказує, та аж насмішила до сліз. *(Штовха ліктем Рябкову)*.

Лучицька. Розкажи й мені!

Рябкова. Та то вчора Квятковська хотіла похвастатись вашою пісенькою — «Прудиусом»; товкла її, товкла, та все ні в тин ні в ворота — судариня криворота! А таки наважилась співати... Ну й утяла ж до гапликів! Музика — одне, вона — друге... ні тпру ні ну! А все ще дметься... аж поки з гальорки не крикнули: «Годі!»

Л у ч и ц ь к а. Невже їй трудно? Такий простий мотив... *(Почина наспівувати)*.

Як поїхав мій миленький до млина, до млина,
А я собі Прудиуса найняла, найняла *і т. д.*

Спочатку співа боязно, тихо, з паузами; а потім з запалом... поки не схопилась за серце, з задишкою, аж закашлялась.

М а р и н к а *(хотіла раніш спинити, та Лучицька очима просила дозволить їй)*. Боже мій! Кашель! Задишка! Що ви наробили? Води, води напийтесь!

Л у ч и ц ь к а *(ледве вимовля)*. Мікстуру...

М а р и н к а *(дає)*. Лишенько тяжке! А казали, що слухатиметесь... Так-то ви хочете стріти свого любого?

Л у ч и ц ь к а. Не буду, не буду! Так захотілось... згадати минуле... і похлинулася... Мовчатиму!

Б о г д а н и х а. Ви мовчіть та дивіться! Ось і вінок буде зараз готовий...

Лучицька мовчить, важко дише і мімікою показує, щоб їй наділи дукач і намисто. Її наряджають. Взагалі в мімічній грі спочатку видно, що вона сгражда, хапається за серце, за груди, а потім їй муки стихли, і вона уже мімічно гра з дитячим усміхом.

Ось і віночок готовий! Бачите, який славний? От і надінемо! *(Надіва)*. Як вам в йому любесенько!

ВИХІД V

Т і ж і П а л а ж к а.

П а л а ж к а. Сидить уже дитиночка моя, прибирається? Мати божа, учула ти молитву мою!

Л у ч и ц ь к а. Ай! *(Обніма няню)*.

П а л а ж к а. Ріднесенька моя, ось просвірка тобі з часточкою за здравіє! Молилась за тебе і в монастирі, і тут...

Лучицька цілує її, показує, що мусить мовчати, бо Маринка говорить заборонила; показує, як вона любить няню, і на ноги показує, що няня для неї натрудила.

Що там ноги, що мої кості? Аби ти, моє янголятко, була здорова... І будеш — я знаю, що господь зглянеться на наші сльози!

Лучицька показує жестами, що вірить в бога, цілує проскуру, просить няню присісти відпочить, а потім вона мов і поговорить з нею. Проскуру передає, щоб коло ікони поставить. Палажка кладе, іде поуз, і, глянувши на Лучицьку, махнула в розпачі рукою, і з риданням пішла в бокові двері.

ВИХІД VI

Ті ж і Безродний.

Безродний *(входить з вінком)*. З новим здоров'ям, з новим щастям, з новою славою! На втіху нам і на красу мирові! *(Кладе вінок до ніг Лучицької і цілує їй руки)*.

Лучицька *(обніма Безродного)*. Друже мій! Єдиний мій! *(На міміку Маринці)*. Я трішечки... трішечки...

Бозродний. Ми встали уже? Прибираємось! Тож-то сьогодні і день такий,— не нарадується мир божий!

Лучицька. Встала... Мені лучче... Я така щаслива... Так вам рада! *(Знову обніма)*. Єдиний мій!

Безродний. Боже мій! Як я вас... *(Утирає очі і відходить; передає Маринці гроші)*.

Мімічна сцена.

Лучицька *(розчулено)*. Знаю, знаю... *(Пауза)*. Ану, підведіть... З вами пройдусь, мені легше... Мені так радісно, мов п'яна...

Маринка *(злякано)*. Не треба, не треба!

Лучицька. Ні, ні... пройдусь...

Безродний. Постійте ж.

Маринка. Беріть її під руки.

Лучицька *(встає, хитається)*. Ох, слаба ще, втомилась... *(Задишка)*.

Маринка. Лягли б краще... А то все тривожитесь та надриваєтесь...

Лучицька. Ні, перемогла вже... О, бачите? Іду... іду... іду!.. Швидко... сама!

Безродний. Ви тільки схудли... Але то пусте...

Лучицька *(хапається за серце)*. Ай!! Не можу!! Смерть тут, смерть!! *(Кинулась і повисла на руках у Безродного)*.

Безродний. Заспокойтесь... голубонько!.. То все наживете... Не можна ж зразу. *(Показує очима, щоб підкотили крісло)*.

Його тепер ставлять насеред кону.

Може, ляжете?

Лучицька *(маха головою, що не хоче)*.

Її садять в крісло.

Смерть!.. Сила зникла... Нема чим жити... *(Звішує руки і голову безсило).*

Безродний. Надбаєте... буде чим... жити... *(Утира крадькома очі).*

Лучицька *(усміхаючись журно).* Ви самі тому не вірите... друже...

Безродний. Такої кривди там *(на небо)* бути не може!

Лучицька *(все тяжче дише).* Не нам розуміти святу волю... Мені тільки тим... ще журно вмирати... що життя... марно пройшло... Не справдились ні мрії... ні надії!.. Навіть рідна сцена, якій я, боже, як вірила... теж хитається,— мій талан не дав їй... спомоги... І серце коханому не дало втіхи... і ви, мій кращий друг, з своїми широкими думками оддали себе цілком... і опинились марно край ями...

Безродний. Що я? Може, й слід було, щоб так сталося: лихо поновля душу і гартує думки... А ви до себе несправедливі: немарно пройшло молоде ваше життя, недарма талан просіяв, не на порожньо й серце любило! Хай ми й не тішимо тепер слухача новинкою та дивовинкою, але наше народне життя з його радощами і горем великим, наша рідна мова з'єднали його з меншим братом, прихилили серце до його... І поміг сьому й ваш талан: він окрасив сцену, освітив її сяйвом яскравим і привабив до себе весь люд. Що в сім'ї нашій, яка розрослась і розвилась, не без лихих людей, то де їх нема? Де люде — там і гріх! Але скільки під вашим крилом виховалось і чесних, і добрих, і милостивих! А серце ваше всіх гріло, всім давало і світло, і тепло, і навіть коханій дружині хова такий рай, якого й на небі нема...

Лучицька *(розчулена, усміхається, сльози течуть по виду).* Хороший мій!.. Дорогий!.. *(Тисне руку Безродного).*

Безродний. Ви любили багато і все оддали тій любові; а любов — найбільша на землі сила, найвища сила й на небі: вона ніколи марно не гине; вона — і джерело, і весь розум життя!

Лучицька *(усміхається щасливо).* Так, так... Ви примирили мене... розважили...

Безродний. Та ще й жити будемо... Он і я, який дохлий, а ще сподіваюсь потрудитись... Вірте, вірте!

Л у ч и ц ь к а. Ох, коли б! Як мені хочеться жити, серцем радіти... Господи, не вкороти мого віку! *(Становиться на коліна)*. Пошли мені хоч хвилинку щастя... Я не зазнала його... Я нікому зла не вчинила!..

Б е з р о д н и й і М а р и н к а *(піднімають її)*. На бога надійтесь! *(Всі плачуть)*.

ВИХІД VII

Т і ж та Ж а л і в н и ц ь к и й, Л е м і ш к а й х о р и с т и.

Ж а л і в н и ц ь к и й *(кладе вінок до ніг Лучицької)*. На довгий вік! На наше всіх щастя! *(Цілує руку)*.

Л у ч и ц ь к а. Друже мій! Вірний мій! *(Обніма)*.

Ж а л і в н и ц ь к и й. Ось і Котенко... *(Дає гроші)*.

Л у ч и ц ь к а. Спасибі йому... І в його добре серце... Одслужу... *(Маринці)*. Сховай! *(Передає гроші)*.

Л е м і ш к а *(теж з вінком)*. Благодійці нашій!.. Неньці нашій!.. Сонечку нашому!..

Л у ч и ц ь к а *(обніма його, не допуска до руки)*. Таточку мій, ріднесенький! Мені у вас... цілувати руки... Спасибі, спасибі... Стільки мені радості! *(Чим далі все більше іритується, швидше диха, дужче захоплюється радістю)*.

Х о р и с т к и й х о р и с т и *(з тортами і рушниками)*. Од хору з повіншуванням і пожаданням всього кращого, а найпаче здоров'я! *(Передають Маринці)*.

Л у ч и ц ь к а. Спасибі, спасибі!.. І дітки не забули... Всіх, всіх обнімаю... *(Цілує їх)*.

ВИХІД VIII

Т і ж і Ю р к о в и ч.

Ю р к о в и ч *(вбігає весело)*. Непорівнянній, диві нашій до самої землі! *(Цілує руку)*. Хворобу — набік, ворогів — під ноги, а славою покотить по всьому світі.

Л у ч и ц ь к а. Спасибі! І цей згадав... Тільки ворогів... не топтати... а добром вітати... то їх і не буде...

Ю р к о в и ч. Ну, не кажіть: ось я свого хазяїна як не вітаю — не прибавля копійки на строчку та й не прибавля!

Л у ч и ц ь к а. Уже з своїми... строчками... і мене розсмішив...

Юркович. Ще й не так розсміємось... Ще гопака з вами вшкваримо... Як маму кохаю... А може, й я свого кину... та до вас? *(Запримітивши міни, обривається).*

Маринка дає знову лікарство.

(Одходить вбік, вийма граматку і почина щось там писати). Материал хороший: два фельетона и три воспоминания.

ВИХІД IX

Ті ж і студенти.

Перший студент *(кладе до ніг Лучицької вінок).* Од усіх українців-товаришів вітаю наше сонце, що зійшло і освітило славою рідний край! Хай же воно сяє ще довго і огріває теплом всіх обійдених і задублих! *(Цілує шановно їй руку).*

Лучицька. Дякую... всіх обнімаю... не можу вимовити... радість забиває дух... *(Усміхається щасливо, плаче, чаще хапається рукою за серце).*

Другий студент *(кладе до ніг вінок).* От имени товарищей великороссов приношу дорогому и родному всем нам таланту искренний привет и наилучшие пожелания. Работая на благо возлюбленной родины, вы тем самым украшаете и венок отечественной славы. Живите же и пленяйте нас и наших южных братьев вашей дивной игрой, вашим симпатичным призванием!

Лучицька *(задихається).* Надміру... над силу... сьогодні мені щастя... Благодарю... всех, всех... Видите, как я тронута... *(Хапа за руку Безродного).* Так... ви праві... ось вона, любов... Ось воно... найвище щастя!..

ВИХІД X

Ті ж і Кулішевич та Палажка.

Кулішевич *(з галасом).* Зозулечко моя! Сидиш? *(Обнімає).* Поздравляю, поздравляю з менинами! Будь здорова, як вода, а багата, як земля, а щаслива, як... знаєш хто? *(Підморгує).* Ось тобі від мене! *(Надіває на шию хрест).*

Лучицька. Сестрице!.. Ріднесенька!.. *(Обнімає).* Не забула... Яка я сьогодні щаслива... Так легко тут... Нічого не чую... Я ще з вами... поживу!

К у л і ш е в и ч. А ось іще кращий подарунок. *(Подає листа)*. Глянь!

Л у ч и ц ь к а *(аж здригнулась)*. Лист?! Ай! Од його! *(Цілує)*. Я не переживу такого щастя... Над силу... *(Чита)*.

Безродний і Жалівницький з докором до Кулішевич, що така необачна.

Групіруються круг Лучицької. Вона полулежить в кріслі, вся укрита вінками; тяжко дише, страшно збентежена. Справа і зліва на колінах припали до неї Маринка й Палажка; решта — півколом ззаду; Безродний — посередині. Рецензент упустив граматку і остовпів.

(З останнім зусиллям, стаючи непритомною). Ах, який рай!.. Пише: «Здоров... Лечу до тебе... Тепер ніхто не розраїть... Все життя тобі і твоєму талану... Все моє добро твоїй рідній сцені!» *(Цілує листа)*. Тепер я з ним... *(На Безродного)*. Заживемо... Всіх вас піднімемо... Ах, яке щастя!! Чого ж ви плачете?? Тепер будемо щасливі... Господь зглянувся...

Б е з р о д н и й *(через силу)*. Будемо... будемо...

Л у ч и ц ь к а *(блаженно простяга вперед руки)*. Боже! Яка радість! У грудях дзвенить... Яке щастя огорта... Он і коханий... Летім!.. Як ясно... як сонячно там... Ах! *(Зразу роня руки і, звісивши голову, посувається вниз, під вінки)*.

Ж а л і в н и ц ь к и й. Що з нею?

М а р и н к а *(припадає)*. Не б'ється серце...

П а л а ж к а. Умерла! Дитино моя! *(Ридає)*.

Б е з р о д н и й. Зайшло наше сонце!!

Всі опускаються на коліна.

З а в і с а т и х о с п а д а

[*1893 р.*]

Примітки

НІЧ ПІД ІВАНА КУПАЛА

«Ніч під Івана Купала» — драма «з співами і музикою» — створена М. П. Старицьким в 1887 році за мотивами «Наброски карандашом» (оповідання «Накануне Ивана Купала») російської письменниці Шабельської. Вперше надрукована 1893 року в збірнику драматичних творів письменника: М. П. Старицький, Малоросійський театр, том II, М., изд. С. Рассохина, 1893.

У дореволюційному українському театрі майстерно побудована п'єса користувалась широким успіхом.

Текст драми подається за першодруком.

Шабельська Олександра Станіславівна (псевдонім О. С. Монтвід-Толочинової) (1845—1913) — письменниця, автор творів з російського і українського життя. Збірка її оповідань «Наброски карандашом» вийшла в Петербурзі 1884 р. На сюжет свого оповідання «Накануне Ивана Купала» письменниця написала п'єсу українською мовою «Під Івана Купайла» (п'єса вийшла у Києві 1887 р.).

ПО-МОДНЬОМУ

У 1887 році М. П. Старицький написав одноактний водевіль «По-модньому, або Коли б не турнюри, не здихались би мацапури», який в січні наступного року був дозволений до вистави.

Під скороченою назвою «По-модньому» твір вперше надруковано у збірнику п'єс драматурга: Малоросійський театр, М., изд. С. Рассохина, 1890.

Текст водевіля подається за першодруком. Уніфіковано по батькові Дзвонарської — Власівна.

Вірина (Колтоновська) Олександра Іванівна (рік нар. невід.— пом. 1926) — українська артистка, виконавиця характерних і драматичних ролей. На сцені з 1882 р. Була і в трупі М. Старицького.

ЦИГАНКА АЗА

Драма «Циганка Аза» — творча переробка повісті польського письменника І. Крашевського «Chata za wsią» («Хата за селом»). Перша редакція драми під заголовком «Лиха доля», створена 1888 року і тоді ж надіслана до цензури, була заборонена для вистави на сцені. Під тиском царської цензури драматург змушений був послабити соціальну загостреність п'єси, і тільки після цього в 1890 році її дозволили до постановки уже під назвою «Циганка

Аза». Наступного року М. П. Старицький, звертаючись до М. К. Заньковецької, писав: «Так вот, я посылаю Вам «Азу», совершенно законченную и очищенную от всякой скверны, как яичко: полагаю, что Вы, наша дива, этой ролью завоюете весь мир» (лист до М. К. Заньковецької та М. К. Садовського, жовтень, 1891). Сподівання драматурга виявились немарними: велика артистка своїм блискучим виконанням ролі Ази глибоко хвилювала глядачів, сприяючи цим самим широкій популяризації п'єси.

«Циганка Аза» вперше надрукована в збірнику драматичних творів М. П. Старицького: Малоросійський театр, том II, М., изд. С. Рассохина, 1893.

Текст п'єси подається за першодруком.

Крашевський Юзеф Ігнаци (1812—1887) — польський письменник, який у ряді повістей відтворив життя і побут українських селян. Сюжет повісті «Хата за селом», крім М. Старицького, брали для своїх п'єс і інші драматурги (рукопис невідомого автора п'єси «Хата за селом» (1886), п'єса К. І. Ванченка (Писанецького) «Цигани на Поділлі (Аза)» по Крашевському і Галасевичу (1896) та ін.).

ЗИМОВИЙ ВЕЧІР

Драматичний етюд «Зимовий вечір» — вільна інсценізація однойменної повісті польської письменниці Елізи Ожешко.

Перша редакція твору з'явилась 1888 року. Після того драматург ще кілька разів переробляв етюд, домагаючись більшої сценічної досконалості і зважаючи на тиск цензури.

Один з варіантів п'єси був написаний російською мовою і мав заголовок «Пропащий». В цензурі він дістав різко негативний відзив. Цензор С. Донауров писав: «Головною дійовою особою в цій драмі є каторжник, що тричі тікав із Сибіру, засуджений за збройний опір властям. Зображуючи в похмурих фарбах моральні муки каторги і тілесні покарання, що їх зазнавав утікач при кожному новому висланні в Сибір, автор всіляко намагається применшити його злочин, звалюючи всю вину на надмірну суворість суддів і на вплив навколишнього оточення. Таке висвітлення дій злочинця здається мені зовсім непридатним для сцени, і тому я гадаю, що п'єса ця підлягає забороні» (ЦГИАЛ, ф. 776, оп. 26, 1895, од. зб. 14, арк. 3).

Драматичний етюд українською мовою був дозволений до постановки в 1893 р. і з кінця 90-х років закріпився в репертуарі українського театру.

«Зимовий вечір» вперше надруковано у виданні: М. Старицький, Драматичні твори, том III, М., 1910.

Текст твору подається за першодруком.

Ожешко Еліза (1842—1910) — видатна польська письменниця. Брала участь у польському повстанні 1863—1864 рр. Її твори пройняті симпатіями до знедоленого люду. Письменниця зображувала життя білоруського і українського селянства, нещадно викривала буржуазну верхівку. Долю волелюбного бунтаря вона відтворила в повісті «Зимовий вечір».

ЮРКО ДОВБИШ

У першій редакції, створеній 1883 року, твір мав назву «За правду». Переробивши п'єсу в 1888 році, М. П. Старицький назвав її «Юрко Довбиш» — «історична драма з життя карпатських гуцулів».

Сюжет драми запозичено з роману «Боротьба за право» австрійського письменника К. Е. Францоза. Імена дійових осіб роману замінено, зокрема головний герой Тарас Бараболя переіменований в Юрка Довбиша (в ньому не слід шукати відповідності з історичним славнозвісним ватажком народних месників-опришків — Олексою Довбушем).

Дозвіл на постановку драми одержано наприкінці 1888 року. Розповідаючи про гастролі трупи Старицького 1888 року в Петербурзі, І. Франко зазначав, що тоді поряд з іншими п'єсами вперше було поставлено «драму Старицького «Юрко Довбиш», основану на гуцульській традиції... драма задля своїх сценічних ефектів мала значний успіх» (Іван Франко, Нарис історії українсько-руської літератури, Львів, 1910, стор. 268).

П'єса вперше надрукована у виданні: М. П. Старицький, Драматичні твори, том III, М., 1910.

Текст драми подається за першодруком.

Францоз Карл Еміль (1848—1904) — видатний австрійський письменник, публіцист і літературознавець. Народився і значну частину життя провів на західноукраїнській території, яка входила тоді до складу Австрії. Виявляв великий інтерес до українського фольклору та літератури. Відомий як глибокий дослідник і популяризатор творчості Т. Г. Шевченка.

В одному з найвидатніших своїх художніх творів — романі «Боротьба за право» («Ein Kampf ums Recht») Францоз змалював життя українських селян-гуцулів, їхню боротьбу проти польсько-шляхетського гніту. Цей роман побачив світ 1882 року і вже в наступному, 1883 році, з'явився в перекладі на російську мову. Після того роман Францоза ще кілька разів виходив (в тому числі й за радянських часів) у російських і українських перекладах.

...Гайдамака — розбійник, а я збираю військо великих помстителів... — Така оцінка героєм п'єси Юрком Довбишем гайдамаків, звичайно, хибна, але вона не випадкова. Саме так трактували гайдамаків польська шляхта і українське панство. Свої погляди на гайдамаків як на розбійників вони, певна річ, намагалися нав'язати і простому народові. Слова Юрка Довбиша слід розглядати як відгомін таких поглядів.

...хвиля Зарети... — ідеться про річку Серет.

РОЗБИТЕ СЕРЦЕ

Драму «Розбите серце» М. П. Старицький закінчив у жовтні 1891 року. На початку наступного року її надіслано до цензури, яка, розглянувши п'єсу, побачила в ній небезпечну «політичну тенденцію», здатну «хвилювати й розпалювати народні пристрасті», і тому було вирішено, що драму «не варто допускати ні до постановки на сцені, ні до друку».

Так цікавий оригінальний твір драматурга і не побачив світу.

Драма друкується вперше за цензурованим рукописом, датованим 23 жовтня 1891 р., який зберігається в Ленінградській Державній Театральній бібліотеці ім. А. В. Луначарського під № 28497.

«Hon(n)i soit qui mal y pense» («Ганьба тому, хто зле помислить») — Яворовський цитує напис на англійському почесному ордені святого Георгія (так званому ордені підв'язки).

Новий Таннер — американський лікар-дивак Таннер (1845—1896) у 1880 р. в Нью-Йорку оголосив, що людина може довгий час не їсти і лишиться живою. Він випробував це на собі, не ївши 48 днів. У нього були й наслідувачі. 1891 р. приїжджав у Європу для проведення «голодових конкурсів».

У ТЕМРЯВІ

1892 року М. П. Старицький написав драму «з народного побиту», назвавши її «Без світу». Тоді ж, надіслана до цензури, ця драма одержала різко негативну оцінку і була заборонена до постановки на сцені. У висновку цензора вказувалось, що п'єса «не повинна бути дозволена, як тенденційна, така, що малює існуючі порядки сільського громадського життя в перебільшено похмурих фарбах; перед глядачем автор розкриває картину села, навмисне показуючи її як би під виглядом продовження спадщини кріпосного життя» (Центральний державний історичний архів в Ленінграді, ф. 776, оп. 26, 1892, од. зб. II, стор. 161).

Зі зміненою назвою («В темряві») М. П. Старицький надіслав драму до Львова, де вона й була вперше опублікована в журналі «Зоря» (1893, №№ 19—23).

Прагнучи добитися дозволу на постановку, письменник у 1893 році переробив драму, значно послабивши її соціальну гостроту, особливо в фіналі, і під назвою «Кривда і правда» знову подав до цензури. У цій новій редакції п'єса була дозволена до постановки і деякий час перебувала в репертуарі українського театру.

Текст драми подається за автографом, що зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г Шевченка АН УРСР, ф. 61, № 335.

ТАЛАН

Драма «Талан» (спочатку вона мала назву «Гірка доля») написана 1893 року; того ж року одержано дозвіл на її постановку і друкування.

П'єса вперше надрукована в журналі «Театральная библиотека» (М., 1894, т. 9, кн. 4, № 36).

В основу драми лягли спостереження автора над життям і працею українських акторів. Зокрема для образу головної героїні драми, актриси Лучицької, використано ряд фактів з біографії М. К. Заньковецької, якій драматург і присвятив свій твір. У бенефіс М. К. Заньковецької 10 лютого 1894 року трупа Садовського, перебуваючи в Москві, вперше й поставила драму. Бенефіціантка з великим успіхом зіграла тоді роль Лучицької. Однак пізніше Заньковецька неохоче виступала в цій ролі. Біограф Заньковецької розповідає: «Роль Лучицької була чи не найважчою в репертуарі актриси. Марія Костянтинівна уникала її. На запитання, чого вона не любить цієї ролі, Заньковецька відповідала: «Я не можу, я не

хочу грати саму себе». Для неї найважче було грати п'ятий акт, де доводилося брати участь у власному апофеозі. Коли це від неї залежало, Марія Костянтинівна не включала «Талан» у свій репертуар і нарешті назавжди відмовилась від ролі» *.

Широкої популярності драма «Талан» набула за радянського часу. Вона міцно закріпилася в репертуарі радянського театру з 1939 р., коли її успішно почав виставляти Харківський державний театр ім. Т. Г. Шевченка.

Текст драми подається за першодруком.

---

* С. М. Дурилін, Марія Заньковецька, Життя і творчість, К., «Мистецтво», 1955, стор. 321—322.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

ЗМІСТ

МИХАИЛ ПЕТРОВИЧ СТАРИЦКИЙ

Сочинения

Том 3

(На украинском языке)

Редактори *Ф. Ф. Скляр, І. Ф. Лещенко*
Художник *В. І. Смородський*
Художній редактор *М. П. Вуек*
Технічний редактор *Є. А. Зіскіндер*
Коректор *О. Т. Супруненко*

Здано на виробництво 21/V 1964 р.
Підписано до друку 27/VIII 1964 р.
Формат паперу 84×108$^{1}/_{32}$. Фізичн. друк. арк. 17,625.
Умовн друк. арк. 28,905+6 вкл. Обліково-видавн. арк. 28,339.
Ціна 1 крб. 05 коп. Замовлення 569. Тираж 19 000.

*

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

*

Київська книжкова друкарня № 4
Державного комітету Ради Міністрів Української РСР по пресі,
Київ, пл. Калініна, 2.